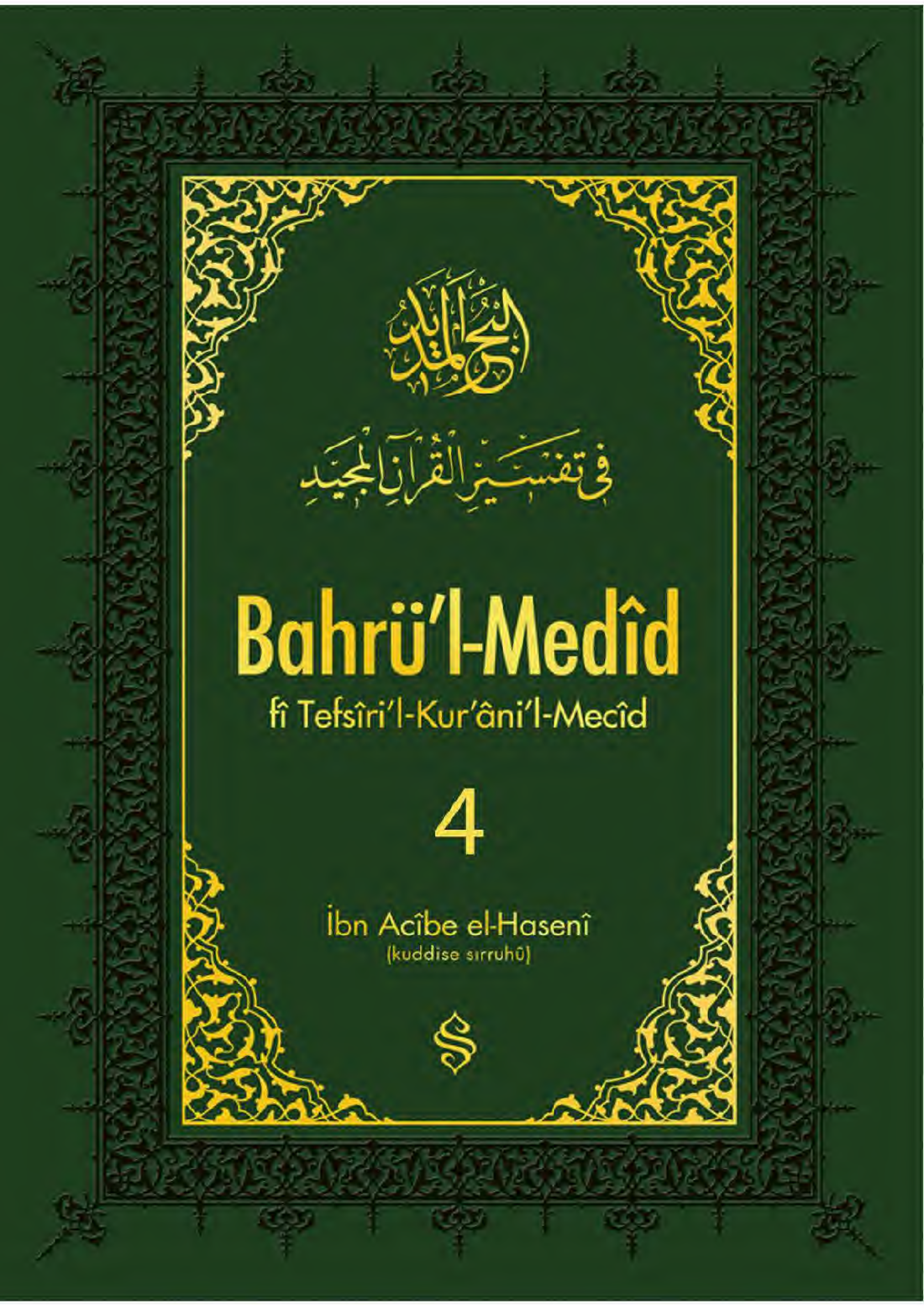

البحر المديد
في تفسير القرآن المجيد
Bahrü'l-Medîd
fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd
4
İbn Acîbe el-Hasenî
(kuddise sırruhû)

SEMERKAND: 192
Kur'an Kitaplığı: 25
yayin@semerkand.com
978-605-4565-53-5 (tk.)
ISBN: 978-605-4565-62-7 (4.c)

Editör
Dr. Mustafa Bahadıroğlu

Yazar : İbn Acîbe el-Hasenî
Tercüme : Dr. Dilaver Selvi
Redaksiyon : Prof. Dr. Abdulaziz Hatip
Tahric : Dr. Dilaver Selvi
Dipnotlar : Dr. Dilaver Selvi
Tashih : Mehmet Günyüzlü
Kapak : Mustafa Akbulut
Yüksel Yücel
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Sistem Matbaacılık
Davutpaşa Cad.
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-İstanbul
Tel: 0 212 482 11 01
(yaygın dağıtım)

Nisan 2012, İstanbul
1. Baskı

GENEL DAĞITIM

TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak No.7/A Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

AVRUPA Erol Medien GmbH Kölner Str. 256-51149 Köln **Tel.:** 0 22 03 / 36 94 90
Fax: 0 22 03 / 36 94 910 **Online Satış:** www.onlinekur.de **E-Mail:** info@erolmedien.de

Bahrü'l-Medîd

fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd

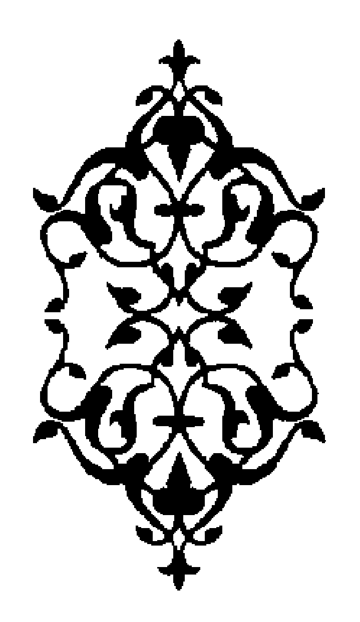
KUR'AN'IN TEFSİRİ ve TASAVVUFÎ İŞARETLERİ

4

İbn Acîbe el-Hasenî [k.s]

TERCÜME
DR. DİLAVER SELVİ

SEMERKAND

İÇİNDEKİLER

(09) TEVBE SÛRESİNİN DEVAMI

Münafıkların Diğer Çirkin İşleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, münafıkların başka bir çirkin işini zikrederek şöyle buyurdu:

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ
يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦١﴾

61. ***Onlardan bazıları vardır ki peygamberi incitirler ve, "O (*peygamber, her söyleneni dinleyen*) bir kulaktır!" derler. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır." Çünkü o, Allah'a inanır, müminlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir. Allah Resûlü'ne eziyet edenler için can yakıcı bir azap vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Onlardan bazıları vardır ki peygamberi incitirler ve* onun hakkında, 'O, hak olsun, bâtıl olsun kendisine söylenen her şeyi *dinleyen bir kulaktır!* Kendisine, 'Biz bir şey söylemedik' diye yemin etsek, bizi tasdik ediyor' derler."

Denildiğine göre, bu sözü söyleyen, Nevfel b. Hâris'tir. O, münafıkların azgınlarından biriydi.[1]

Şöyle denilmiştir: Utab b. Küşeyr, münafıklardan bir topluluğun içinde bulunuyordu. Onlar,

"Muhammed, kimi dinlese ona kulak veriyor. Biz, gıyabında onun hakkında istediğimizi söylüyoruz, sonra yanına geldiğimizde başka şey söylüyoruz, o da söylediklerimizi tasdik ediyor" dediler.

Beyzâvî demiştir ki: "Ona 'kulak' isminin verilmesi, mübalağa içindir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kendisine anlatılanları dinlemede çok dikkat kesildiği için, sanki bütün vücudu dinleme aleti oldu (anlatılan şeylere bütünüyle kulak kesildi). Aynı şekilde, casusa da (bütün vücudu ve dikkatiyle düşmanı gözlediği için) 'göz' denir."[2]

Cenâb-ı Hak onlara cevap olarak şöyle buyurdu: "*De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır.*" Yani o peygamber sizin için, hayır ve hak kulağıdır; hayır ve hak olanları dinleyip size tebliğ eder.

Bir diğer mana: De ki: Onun sizin için bir kulak olması (sizi dinlemesi), size hiç kulak vermemesinden daha hayırlıdır; çünkü o sizi dinlediği zaman mazeretlerinizi kabul eder; eğer hiç dinlemeseydi, sizi yalanlar ve rezil ederdi.

el-Vecîz'de şöyle denmiştir: "O Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), hayır ve güzel olan şeyleri dinler; şer ve fesat olan şeyleri dinlemez."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyet, onların, 'O, her şeyi dinleyen bir kulaktır' sözünü tasdik etmektedir; fakat onların kötülediği manada değil.

1 Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 254; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/227.

2 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/410.

Yani, onu basiret azlığı ve söylenenlere aldanmasıyla kusurlu göstermeye çalışanın kastettiği manada değil. Allah'ın tasdik ettiği şey, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hayır olan şeyleri dinleyip kabul eden biri olmasıdır."

Cenâb-ı Hak sonra bunu açıklayarak şöyle buyurdu: *"Çünkü o Allah'a inanır."* O'nu ve O'na ait kemalatı, O'nun varlığına delil olan hakikatleri tasdik eder. *"O, müminlere güvenir."* Onların hâlis olduklarını bildiği için kendilerini tasdik eder, sözlerine güvenir.

"O peygamber, sizden iman edenler için de bir rahmettir." O, sizden imanını ortaya koyanlar için bir rahmettir. Şöyle ki onu kabul eder ve gizli halini açığa vurmaz. Bu âyette şu duruma dikkat çekilmektedir: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], sizlerin sözünü kabul etmesi, durumunuzu bilmediğinden değil, bilakis size şefkat edip acıdığındandır. Bu açıklama da Beyzâvî'ye aittir.

İbn Atıyye tefsirinde der ki: "Allah Teâlâ, onun rahmet oluşunu müminlere has kıldı; çünkü onlar Allah Resûlü ile kurtuluşa erdiler ve ebedî saadeti elde ettiler."[3]

el-Vecîz'de şöyle denilmiştir: "Hz. Peygamber müminler için bir rahmettir, çünkü o, imanlarının sebebidir."

Bu sözün zâhirinden, onların imanının hakiki iman olduğu anlaşılıyor. Halbuki münafıkların imanı, içlerindeki halin aksine, zâhiren güzel gözükmekten ibarettir.

Beyzâvî demiştir ki: "O peygamber, Allah'ın sizlerden imana muvaffak ettiği kimseler için bir rahmettir."[4]

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah Resûlü'ne* çeşitli şekillerde *eziyet edenler için,* bu eziyetleri sebebiyle *can yakıcı bir azap vardır."*

---

3 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* Beyrut 1993, 3/53.

4 Elimizdeki Beyzâvî'ye ait tefsirde bu son açıklamayı tesbit edemedik (bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl.* 1/410).

61. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) yüceltmek, onu övmek ve güzelliklerini dile getirmek, kulu Allah'a yaklaştıran en şerefli yakınlık vesilelerinden ve en büyük taatlerdendir. Çünkü onu yüceltmek, kendisini sevmekten kaynaklanır. Zât-ı âlîsini sevmek ise imanla ilgili bir konudur. İman onu sevmekle tamam olmaktadır. İmanın bu yönünü ihlal etmek, Allah katında en büyük günahlardandır. Bunun için imanın nübüvvet yönünü zedeleyen ve peygamberlere eziyet eden münafıklarla yahudilerin küfrü çok çirkindir. Bu âyette geçtiği gibi, münafıkların Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi vesellem) ayıpladıkları şeyler, aslında kâmil insanlar yanında kemalin bizzat kendisidir.

Kuşeyrî demiştir ki: "Münafıklar onu, keremini gösteren ve faziletine delil olan bir huydan dolayı ayıpladılar. Onlar, kendisinin güzel ahlâkı için, 'Kendisine ne söylense onu dinliyor' dediler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) buyurmuştur ki:

'Mümin, kötülük ve hile nedir bilmez, güzel ahlâklı biridir. Münafık ise sürekli fesat peşinde koşan hain ve alçak biridir.' [5]

Büyük zatlara, 'Fazilet sahibi kimdir?' diye sorduklarında şöyle demişlerdir: 'Karşı tarafa karşı bir şey bilmiyor gibi gözüken fakat aslında her şeyin farkında olan zeki kimsedir.'" [6]

Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Sen şerefli kimseye bir hile yapmak için geldiğinde, onun senin isteğin doğrultusunda koştuğunu görürsün. Şunu bil ki sen onu, cahil olduğu için aldatmadın; şerefli kimse, üstünlüğünden dolayı aldanmış gibi gözükür (düşmanının bile işini görür)."[7]

Bütün veliler, bu yüce ahlâka sahiptirler. Yüce ahlâk, Allah için, karşısındaki insanın kendisine yaptığından habersiz ve aldanmış gibi gözükmektir.

---

5 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, nr. 427; Ebû Davud, Edeb, 5; Tirmizî, Birr, 41; Ahmed, *Müsned*, 2/294; Hâkim, *Müstedrek*, 1/43; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 9149.

6 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/41-42.

7 Şiir, Kadı'l-Kudât Abdülmecid b. İsmail Ebû İshak el-Herevî el-Hanefî'ye aittir (v. 537/1143). bk. Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, 5/272 (Kahire 1963).

Abdullah b. Ömer (radıyallahu anh) şöyle derdi: "Kim bizi Allah yolunda aldatmaya çalışırsa biz de onun için aldanmış gibi gözükürüz."

Hz. İsa (aleyhisselâm), hırsızlık yapan bir adam gördü. Ona,

"Ey adam, hırsızlık mı yaptın?" diye sordu. O da,

"Vallahi bir şey çalmadım!" dedi. Bunu üzerine Hz. İsa (aleyhisselâm),

"Allah'a iman ettim, gözlerimi yalanladım" dedi.

Sûfîlerin ahlâkından biri de Allah'a iman ettikleri gibi, nasıl olursa olsunlar, müminlere de güvenmektir ve iman edenlere bir rahmet olmaktır. Kim bu sıfattaki birine eziyet ederse ona can yakıcı bir azap vardır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İnsanları Memnun Edip Allah'ı Gazaba Getirenler

Münafıkların kötü işlerinden bir de Allah'ın gazabını çekecek işleri yaparak da olsa insanları kendilerinden razı etmeye çalışmalarıdır. Cenâb-ı Hak onların bu halini açıklayarak şöyle buyurdu:

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ
كَانُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُٓوا اَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا ف۪يهَاۜ ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظ۪يمُ ﴿٦٣﴾

62. *Onlar sizi razı etmek için, gelip size Allah'ın adıyla yemin ederler. Eğer mümin iseler Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha doğrudur.*

63. *Onlar şunu bilmezler mi, kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse şüphesiz ona, içinde ebedî olarak kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu, büyük rezilliktir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey müminler, *o münafıklar,* savaştan ve başka bir hizmetten geri kalma hususunda mazeret beyan ederken *sizi razı etmek için,* yani onlardan razı olup özürlerini kabul etmeniz için *gelip size Allah'ın adıyla yemin ederler. Eğer,* onlar imanlarında samimi *mümin iseler,* taat yaparak, emirlerine uyarak ve getirdiğine uyarak *Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha doğrudur."*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar şunu bilmezler mi: Kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse,* onlara düşmanlık edip emirlerine muhalif davranırsa, *şüphesiz onun için, içinde ebedî olarak kalacağı cehennem ateşi gerekli olur. İşte bu, büyük rezilliktir,* korkunç ve dâimî helâktir." Ondan Allah'a sığınırız.

62-63. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, Allah'ın kızdığı bir işi yaparak insanları hoşnut etmeye çalışırsa Allah, sonunda insanları ona kızdırır ve kendi de gazap eder.

Kim, insanların kızması pahasına Allah'ın rızasına uyarsa sonunda Allah insanları ondan razı eder, kendisi de razı olur.

Kim, utanarak yahut insanlardan korkarak bir kötü işi onaylar, ona hiçbir tepki vermezse Mevlâ'sını kızdırmış olur.

Kim, kötü bir işi onaylamayıp çirkin görür ve insanlardan kimsenin bu konuda ne dediğine bakmazsa Mevlâ'sını razı eder.

Kim, insanların istek ve hoşnutluğuna bakarsa (onların keyfine göre hareket ederse) Allah'ın rızasına bakamaz. Cenâb-ı Hakk'ın her an kendisini gördüğünü düşünerek hareket eden kimse de insanları dikkate almaz.

Onlar eğer mümin iseler, Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha doğrudur.

Şairin şu sözünü düşün:

"Kim her işinde insanlara bakarak hareket ederse gam içinde ölür. Manevi lezzetleri, (Hak için yaşayan) cesur kimseler elde eder."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Münafıkların Korkusu

Münafıkların kötü ahlâkından biri de gizli hallerinin ortaya çıkıp rezil olmaktan korkmaları, ayrıca dinle alay etmeleridir. Cenâb-ı Hak onların bu halini açıklayarak şöyle buyurdu:

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فٖى قُلُوبِهِمْۜ
قُلِ اسْتَهْزِؤُاۚ اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ
اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُۜ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِهٖ وَرَسُولِهٖ كُنْتُمْ
تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اٖيمَانِكُمْۜ اِنْ نَعْفُ
عَنْ طَٓائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَٓائِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمٖينَ ﴿٦٦﴾

64. ***Münafıklar, haklarında, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûrenin indirilmesinden çekinirler. De ki: "Siz alay edin! Şüphesiz Allah, o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."***

65. ***Eğer onlara,*** *(yaptıkları işi)* ***soracak olsan, "Biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk" derler. De ki: "Allah ile, âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?"***

66. *(Boşuna)* ***Özür dilemeyin; çünkü siz iman ettikten sonra kâfir oldunuz. Sizden*** *(tövbe eden)* ***bir grubu bağışlasak bile, diğer bir gruba suçlu olduklarından*** *(ve tövbe etmeyip günahta ısrar ettiklerinden)* ***dolayı azap edeceğiz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Münafıklar, haklarında, kalplerindeki şek ve nifakı haber verecek,* onların münafık olduğunu bildirecek *bir sûrenin* Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] *indirilmesinden çekinirler."* İnecek sûrenin, onların perdelerini yırtıp açacağından korkarlar. Onlar, vahiyle ve dinle alaya edip duruyorlardı.

Hak Teâlâ, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Onlara de ki: Siz alay edin! Şüphesiz Allah, o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır." Hakkınızda inmesinden korktuğunuz sûreyi indirecektir yahut açıklanmasından korktuğunuz çirkin işlerinizi açığa çıkaracaktır.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Eğer onlara, niçin alay ettiklerini soracak olsan, 'Biz sadece aramızda lafa dalmış şakalaşıyorduk' derler."*

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Tebük Seferi'nde iken münafıklardan bir grup Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] uğradılar. Kendi aralarında,

"Şu adama bakın, Şam saraylarını fethetmek istiyor. O nerede, Şam saraylarını fethetmek nerede!" diyerek hakkında dedikodu ettiler. Allah Teâlâ onların sözlerini Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bildirdi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] münafıkları çağırarak,

"Sizler böyle mi söylediniz?" diye sordu, onlar da,

"Hayır, vallahi biz, senin ve ashabının durumu hakkında bir şey konuşmadık; biz sadece yolu kısaltmak (yol zahmetini azaltmak) için, kafilede olanların yaptığı cinsten bazı konuşmalara daldık!" dediler.[8]

Âyet şöyle devam ediyor: *"De ki: Allah ile âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?"* Kendisiyle alay edilmesi doğru olmayan şeylerle alay ettiklerinden dolayı onları kınamak için böyle buyruldu.

Peşinden gelen âyette şöyle buyruldu: *"Özür dilemeyin!"* Yani, yalandan mazeretleri ileri sürmeyin. *"Siz iman ettikten sonra kâfir oldunuz."*

8 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/544-545 (Riyad 2003).

Yani, sizler sahte imanınızı açıklamadan önce, Allah Resûlü'ne eziyet ederek ve onu ayıplayıp eleştirerek kâfirliğinizi açığa vurmuştunuz.

"*Sizden* tövbe ettiklerinden, ihlâslı olduklarından ve ezelde haklarında af hükmü verildiğinden dolayı *bir grubu bağışlasak bile.*" Bu kimse, Mahşiyyü isminde bir kişiydi. Bu zat, tövbe etti ve şehid olarak vefat etti. Yahut bu grup, münafıkları Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] eziyet etmekten alıkoydukları için affedildi.

Âyet şöyle bitiyor: "Allah'ın ilminde *suçlu olduklarından*, nifakta ısrar ettiklerinden yahut eziyet ve alaya devam ettiklerinden *dolayı diğer gruba azap edeceğiz.*"

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

64-66. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın velileriyle alay etmek, onları kınama ve tenkitle uğraşmak, ilâhî gazaba uğrama ve Allah'tan uzaklaşma sebebidir. Bunda ısrar etmenin cezası, kötü sondur. Onları ayıplayıp kınayan bazılarının, içlerindeki sırları açıklayacak diye velilerden çekindiğini görürsün. Allah Teâlâ bazan, velilerini bu duruma vâkıf eder (kendilerini eleştirenlerin iç âlemlerini onlara gösterir), bazan da hiç göstermez. Veliler, Cenâb-ı Hak kendilerini tenkit edenlerin iç yüzünü onlara gösterdikten sonra, onların sırlarını açıklayıp yüzlerine vurmazlar; çünkü onlar ilâhî rahmet ahlâkına sahiptirler (bildikleri ve gördükleri kusurları örterler). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Münafığın Erkeği de Kadını da Aynı Özelliğe Sahiptir

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, münafıkların diğer kötü huylarından bahsetti. Onların kötü işleri emredip iyi işlerden nehyettiklerini belirterek şöyle buyurdu:

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍۢ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْۜ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْۜ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ
نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۜ هِيَ حَسْبُهُمْۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
مُقِيمٌۙ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَاَكْثَرَ اَمْوَالًا
وَاَوْلَادًاۜ فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُواۜ اُو۬لٰٓئِكَ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

67. ***Münafık erkekler ve münafık kadınlar*** *(inkar ve isyanda)* ***birbirlerine benzerler. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyar,*** *(iyilik ve ihsan konusunda)* ***ellerini sıkarlar. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Şüphesiz münafıklar günahkâr kimselerdir.***

68. ***Allah erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere içinde ebedî kalacakları cehennem ateşini vaat etti. O ateş, onlara yeter. Allah onlara lânet etti! Onlar için devamlı bir azap vardır.***

69. *(Ey münafıklar! Siz de)* ***sizden öncekiler gibisiniz. Onlar sizden daha güçlü, mal ve evlatça daha çok idiler. Onlar*** *(dünya malından)* ***paylarına düşenden de istifade ettiler. Sizden öncekilerin paylarına düşenden istifade ettikleri gibi, siz de payınıza düşenden istifade ettiniz ve*** *(bâtıla)* ***dalanlar gibi siz de daldınız. Onlar, dünyada ve ahirette amelleri boşa gitmiş kimselerdir. Onlar asıl ziyana uğrayanlardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Münafık erkekler ve münafık kadınlar,* inkârda, imandan uzaklaşma konusunda *birbirlerine benzerler."* Nifak ve inkâr konusunda onların erkekleri ile kadınları arasında bir fark yoktur. Bu onların, mümin olmadıklarını gösteren bir ifadedir.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet, münafıkların, müminlere Allah'ın adıyla yemin ederek, "Biz de sizdeniz" sözlerini yalanlamakta ve, *"Onlar sizden değildir"* âyetini desteklemektedir. Âyetin bundan sonrası da buna delil gibidir. Çünkü âyetin devamı, onların halinin müminlerin durumuna zıt olduğunu gösteriyor. Âyetin bu kısmında şöyle buyruluyor:

"Onlar, inkâr ve isyan gibi *kötü işleri emreder,* iman ve taat gibi *iyi işlerden alıkoyar,* ihsan ve iyilikten yana *ellerini sıkarlar."* Bu, onların aşırı cimriliklerini kinaye yoluyla anlatmaktadır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar Allah'ı unuttular;* gaflete düştüler, O'nun zikrinden gafil oldular ve taatini terkettiler; *Allah da onları unuttu;* onlara lutuf, rahmet ve ihsanını vermeyi kesti. *Şüphesiz münafıklar günahkâr kimselerdir."* Onlar, inkârda ısrarda ve hayır dairesinden çıkmada son noktaya ulaşmış kimselerdir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Allah erkek münafıklara, kadın münafıklara ve* inkârlarını açıkça ilan eden *kâfirlere içinde ebedî kalacakları cehennem ateşini vaat etti."* Orada ebedî olarak kalmalarına hükmedildi.

Âyet şöyle devam ediyor: *"O ateş,* ceza ve azap olarak *onlara yeter."* Bu ifade, azabın büyüklüğüne bir delildir. *"Allah onlara lânet etti.* Onları rahmetinden uzaklaştırdı ve kendilerini hakir bir halde bıraktı. *Onlar için, hiç kesilmeyen devamlı bir azap vardır."* Bu Allah'ın vaat ettiği azaptır.

Bu azaba şu mana da verilmiştir: Onlar, nifak içinde yaşamanın yorgunluğundan ve müminlerin korkusundan sürekli bir sıkıntı ve azap çekmektedir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Ey münafıklar! *Siz de sizden öncekiler gibisiniz."*

Bir diğer mana: Siz de sizden öncekilerin yaptığı gibi yaptınız.

"Onlar sizden kuvvetçe daha üstün, mal ve evlatça daha çok idiler." Bu onların öncekilerilere benzeme yönünü bir açıklamadır ve hallerinin onların haline benzemesini temsille anlatmaktadır.

"Onlar, dünyanın lezzet ve hazlarından paylarına düşenden istifade ettiler." Sizden öncekiler de uzun emel sahibi oldular, yüksek binalar inşa ettiler; fakat sonunda oradan göçtüler ve hepsini terkettiler; emellerine ulaşamadılar, kaçırdıklarına geri dönemediler.

"Sizden öncekilerin paylarına düşenden istifade ettikleri gibi, siz de Allah'ın ezelde sizin için takdir edip yarattığı *nasibinizden istifade ettiniz."* Onlar, ellerindekini bırakıp gittikleri gibi, siz de dünyadan göç edip elinizdeki dünyalıkları bırakacaksınız.

Beyzâvî demiştir ki: "Cenâb-ı Hak bu âyette, onlardan öncekileri, fâni şehvetlerine dalıp onlarla oyalanarak işin âkıbetine bakmaktan ve hakiki lezzetleri (cennet nimetlerini) elde etme yolunda çalışmaktan geri kalmaları sebebiyle kötüledi. Bunu onlara benzeyen ve peşlerinden giden muhatapları (münafıkları) kötülemeye bir hazırlık için yaptı."[9]

Âyet şöyle bitiyor: *"Ve siz de bâtıla dalanlar gibi bâtıla daldınız. Onlar, dünyada ve ahirette amelleri boşa gitmiş kimselerdir."* Yaptıklarından dolayı dünyada ve ahirette hiçbir sevap hak etmediler. *"Onlar asıl zarara uğrayanlardır."* Dünyada ve ahirette tam manasıyla perişan olanlardır.

67-69. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kâmil iman sahiplerinin münafıkların vasıflarından tamamen uzaklaşması gerekir. Bunun için kâmil müminler, iyiliği emreder, kötü işlerden alıkoyarlar. Bolca iyilikte bulunurlar ve başkalarını kendilerine tercih ederler. Allah'ı sürekli zikrederler; Allah da onları rahmetiyle zikreder. Kendilerinden önceki hayır ehli salihlere benzerler. Önceki salihler, Cenâb-ı Hakk'a münâcâtın lezzetini ve O'nu müşahedenin tadını tattılar. İnce, sırlı ilimlerden ve manevi keşif hallerinden nasiplendiler.

---

9 Beyzâvi, *Envârü't-Tenzîl*, 1/411.

İşte onlar için, dünyada ve ahirette Allah tarafından ikram edilmiş nice kerametler vardır. Onlar, gerçekten kurtuluşa erenlerdir.

Önceki Toplumların Halinden İbret Alın!

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, münafıkları, kendilerinden önceki toplumların helâki gibi bir helâkle tehdit ederek şöyle buyurdu:

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ
إِبْرٰهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

70. ***Onlara kendilerinden evvelkilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen halkının ve altı üstüne gelen şehirlerin haberi ulaşmadı mı? Peygamberleri onlara apaçık mucizeler getirmişti. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak münafıkların durumu hakkında buyuruyor ki:

"Onlara kendilerinden evvelkilerin haberi gelmedi mi?" Onlar, peygamberlerine karşı çıkınca Allah onları nasıl yerle bir ederek helâk etti. *"Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen halkının ve altı üstüne gelen şehirlerin haberi ulaşmadı mı?"*

Yüce Allah Nuh'un kavmini tufan ile helâk etti. Âd kavmini (Hz. Hûd'un kavmi) rüzgâr ile helâk etti. Semûd kavmini (Hz. Salih'in kavmi) şiddetli bir ses ve zelzele ile helâk etti. İbrahim'in [aleyhisselâm] kavmini sinek ile helâk etti. Allah Nemrûd'u ve adamlarını bir sinekle helâk etti; onlara bulut hâlinde bir sürü sinek gönderdi, sinekler onların içine girdi. Bir sinek de Nemrûd'un burnundan kafa tasına girdi, beynini kemirdi, sonunda Nemrûd helâk oldu.

Allah Teâlâ, Şuayb peygamberin (aleyhisselâm) kavmi Medyen halkını, kendilerini bir bulutun sardığı günde, ateş ile helâk etti.

Cenâb-ı Hak, Hz. Lût'un (aleyhisselâm) kavminin yaşadığı şehirlerin altını üstüne getirdi, üzerlerine gökten kızgın taş yağdırarak helâk etti.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlardan her birine peygamberleri apaçık mucizeler getirdi. Allah onlara zulmetmedi."* Yani, suçu olmadan ceza vermek gibi, insanların yaptığı zulme benzer bir şey Allah'ın (celle celâluhû) âdetinden değildir. *"Fakat onlar,* hakkı inkâr etme ve yalanlama ile kendilerini azaba arzederek *kendi kendilerine zulmettiler."*

70. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Nefsinin azaba düşmesinden korkan bir müminin, kendisini helâke götüren yerleri ve işleri araştırıp imkânı ölçüsünde onlardan kaçınması gerekir. Bu mümin, Allah Teâlâ'nın, geçmişte ilâhî emre karşı gelen ve isyan edenlere ne yaptığına bakar ve imkânı ölçüsünde o durumlardan kaçar. Yine o, yüce Allah'ın, kendisine ve peygamberine itaat eden kimselere nasıl yardım ettiğine, onları iki cihanda nasıl izzete kavuşturduğuna bakar ve takati nisbetinde bütün gücünü kullanarak o işlere koşar. Ayrıca bütün peygamberleri ve onlardan sonra, (peygamberlerin vârisi sıfatıyla) ilâhî emaneti taşıyan ve peygamberlerin kademi (hali ve yolu) üzere giden ârifleri yüceltir; onların sohbet ve hizmetine sımsıkı sarılır. İşte bu kimse, iki cihan saadetini elde eder. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Gerçek Müminlerin Vasıfları

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, münafıkların zıddı olan gerçek müminlerden bahsederek şöyle buyurdu:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ

أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ
طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

71. ***Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin sadık dostlarıdır. Onlar iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, namazı hakkıyla kılar, zekâtı verir, Allah ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir*** *(her hükmünü uygular),* ***hakîmdir*** *(her işini hikmetle yapar).*

72. ***Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde hoş meskenler vaat etti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte bu, en büyük kurtuluştur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin sadık dostlarıdır."* Bu âyet, yukarıda geçen, "Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirine benzer" âyetine karşılık olarak zikredilmiştir.

Hak Teâlâ, sadece müminlerin birbiriyle dost olduğunu belirtti (Bu vasıf, münafıklar için zikredilmedi. Onlar, isyan etmeleri yönüyle birbirine benzese de gerçekte birbirlerine dost değillerdir).

"Onlar, münafıkların yaptığının aksine, *iyiliği emreder, kötülükten alıkoyar, namazı hakkıyla kılar, zekâtı verir,* diğer işlerde *Allah ve Resûlü'ne itaat ederler."* Bu âyet, münafıklar hakkındaki, *"Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu"* âyetine karşılık olarak söylenmiştir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz Allah onlara rahmet edecektir. Allah azîzdir;* her işinde galiptir, istediği şeyi yapmak O'na zor ve imkânsız değildir. *O, hakîmdir;* her şeyi yerine koyar, yerince iş yapar."

Cenâb-ı Hak, sonra, mümin erkeklere ve kadınlara hazırladığı nimetleri zikrederek şöyle buyurdu:

"Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde hoş meskenler vaat etti." Yani onlar, nefsin hoşuna giden meskenlerdir yahut onların içinde yaşamak çok hoştur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Müminlere vaat edilen bu meskenler, inci, zebercet ve kırmızı yakuttan yapılmış köşklerdir."[10]

Diğer hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Cennette öyle odalar vardır ki içinden dışı, dış tarafından içi gözükecek şekilde şeffaftır. Allah Teâlâ onları, yemek yediren, yumuşak söz söyleyen, herkese selâmı yayan, (farzın yanında nâfile) oruca devam eden ve insanlar uykuda iken gece kalkıp namaz kılan kimseler için hazırladı."[11]

"Bu, adn cennetlerindedir; yani ebedî kalış yeri olan cennetlerdedir."[12]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Adn cennetleri, Allah'ın (özel olarak hazırladığı) yurdudur. Orası, hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kalbin hayal edemediği güzellikte bir yerdir. Orada peygamberler, sıddıklar ve şehidlerin dışında kimse kalmaz. Allah Teâlâ ona şöyle buyurur: Sana girenlere ne mutlu!"*[13]

Bu nakil ve açıklamalar Beyzâvî'ye aittir.

Beyzâvî sonra demiştir ki: "Âyette, içlerinde ebedî kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetler anlatıldıktan sonra ayrıca, ona atfedilerek "hoş meskenlerin" zikredilmesinin birkaç izahı vardır. Şöyle ki:

1. Bu şekilde, bütün müminlere vaat edilen nimetlerin sayılmış olması muhtemeldir. Yani her erkek ve kadın mümine, cennetler (altlarından ırmaklar akan bahçeler) ve hoş meskenler vardır.

---

10 Hadis kısa olarak nakledilmiş. Hadisin tamamı için bk. Taberânî, *el-Kebîr*, 18/161; Bezzâr, *Müsned*, nr. 2217; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/420.

11 Hadisin biraz faklı rivayetleriyle bk. Ahmed, *Müsned*, 2/173; Hâkim, *Müstedrek*, 1/80; İbn Hibbân, *Sahih*, nr. 509; Heysemî, *ez-Zevâid*, 2/254; Münzirî, *et-Tergîb*, nr. 897-898.

12 Bu tefsire göre "adn", ikamet etmek ve ebedî kalmak manasındadır. Adn, ayrıca cennetin özel ismidir (Mütercim).

13 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/560 (Riyad 2003).

2. Yahut, bunlar bütün müminlere ait olup sonra derecelerine göre dağıtılacak nimetlerdir. Yani cennetler ve hoş meskenler bütün müminlere hazırlanmıştır; sonra bu nimetler, onların dünyadaki amel ve çalışmalarına göre kendilerine paylaştırılır.

3. Yahut bu vaat edilen nimetler değişik vasıflarıyla zikredilmiştir. Sanki Cenâb-ı Hak önce cenneti, insanların tanıdığı mekânların en güzeli olarak tanıttı. Bunu, vasfını işittiğinde tabiatların ona meyletmesi için yaptı. Sonra o cennetin, hoş bir yaşantı ile çepeçevre sarıldığını zikretti. Öyle hoş bir hayat ki dünyadaki mekânların hemen hepsinde bulunan sıkıntı ve kederlerden tamamen uzaktır; orada, nefislerin hoşlandığı ve gözlerin aydın olacağı her şey vardır. Hak Teâlâ sonra orayı, âlemlerin Rabb'inin yakınlığında dâimî ve ebedî olarak kalınacak, hiçbir yokluk ve değişiklik söz konusu olmayan bir yurt olarak tanıttı. Sonra onlara, bundan daha büyük bir nimeti vaat ederek şöyle buyurdu:

"*Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür.*" Çünkü O'nun kulundan razı olması, bütün saadet ve ikramların kaynağıdır; O'na ulaşmaya ve kendisine kavuşmaya götüren asıl şeydir."[14]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"*Allah Teâlâ, cennet ehline,*

'Verdiğim nimetlerden razı oldunuz mu?' diye sorar; onlar,

'Ey Rabbimiz! Yarattıklarından hiçbirine vermediğin nimetleri bize verdin; daha nasıl razı olmayalım ki!' derler. Allah Teâlâ,

'Size bundan daha üstün bir nimet vereceğim' buyurur. Onlar,

'Bundan daha üstün şey ne olabilir ki?' diye sorduklarında Allah Teâlâ,

'Size rızamı helâl kıldım (sizden razı oldum), artık bundan sonra size ebediyen kızmam' buyurur." [15]

---

14 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/412. Beyzâvî'nin metninde, "Âlemlerin Rabb'inin civarı yani huzuru veya yakınlığı" yerine ifade, "a'lâ-yi illiyyînin yani meleklerin civarı" şeklindedir.

15 Buhârî, İmân, 15, Rikâk, 51; Müslim, İmân, 302; Tirmizi, Cennet, 18; Ahmed, *Müsned*, 3/88, 95.

Âyet şöyle bitiyor: *"İşte bu,* yani Allah'ın rızası veya belirtilen nimetlere kavuşmak, *en büyük kurtuluştur."*

71-72. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, ilâhî rıza uğruna canlarını ve mallarını harcayan gerçek müminlere, marifet cennetlerini hazırlamıştır. O marifet cennetleri ki onların fikirlerinin altından ilâhî ilim ve hikmet nehirleri akar, orada hoş meskenler vardır. Bu meskenler, ruhların, Hakk'ı müşahede, O'nunla konuşma, niyaz ve münâcât mahallinde, fikir ve müşahededen zevk alarak sürekli Mevlâ'nın huzurunda kalmalarıdır. Ruhlar için en güzel nimet olan Allah'ın rızası, her şeyden daha büyüktür; çünkü ruhların elde ettiği nimetler, bedenlerin sahip olduğu nimetlerden daha büyüktür. Hatta İmam Gazâlî'nin de [rahmetullahi aleyh] zikrettiği gibi, mukarrebîn makamındaki ârifler, cennet ehli müminleri cennette hûri ve gılman ile oynarken gördüklerinde kendilerine gülerler. Mukarrebîn makamındakilere (yani ilâhî huzurda özel yakınlık elde etmiş ve kabul görmüş âriflere) gelince, onlar, cennet ehlinin ulaştığı nimetlere zaten ortaktırlar, onlardan ayrı olarak sürekli Allah'ın cemalini müşahede etme lezzetine sahiptirler.

İmam Kuşeyrî, Allah Teâlâ'nın, *"O gün cennet ehli, keyif içinde nimetlere meşgul olurlar"* (Yâsîn 36/55) âyetinin tefsirinde der ki:

"Onların cennette bedenleriyle, aileleriyle meşgul olmaları, yüce Mevlâ'larını müşahedeye engel olmaz; bu ona ters düşmez. Nitekim onlar, bu gün, içinde oldukları bütün hallerde Cenâb-ı Hakk'ın marifetiyle meşgul olurlar; onların bedenleri, hazları ile meşgul olmaları marifetlerine bir zarar vermez."[16] İmam Kuşeyrî'nin sözü burada bitti. Bu, gerçekten güzel bir açıklamadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâfir ve Münafıklara Karşı Sert Mücadele Et!

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, peygamberine münafıklara karşı sert olmasını emrederek şöyle buyurdu:

16 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* 5/225 (Kahire 1999).

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا
وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا
لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُٓوا اِلَّٓا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِه۪ فَاِنْ
يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَل۪يمًا
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٧٤﴾

73. ***Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et ve onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir!***

74. ***Onlar** (kötü bir şey)* ***söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Halbuki o küfür sözünü söylediler ve müslüman olduktan sonra kâfir oldular. Onlar bir de başaramadıkları bir şeye** (peygambere suikast yapmaya)* ***yeltendiler. Sırf Allah ve Resûlü onları lutfundan zenginleştirdiği için intikam almaya kalkıştılar. Eğer tövbe ederlerse onlar için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette can yakıcı bir azaba çarptırır. Onlar için yeryüzünde** (kendilerini azaptan kurtaracak)* ***hiçbir dost ve yardımcı yoktur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey Peygamber! Kâfirlerle* kılıçla cihad et, *münafıklarla da* dille, onları susturacak delili ortaya koyarak ve kendilerine hadleri (suç işleyene uygulanacak ilâhî cezaları) uygulayarak *cihad et.*" Onlar, kâfir olduklarını gösteren şeyleri açıkça yapmadıkları sürece, kendileriyle bu şekilde mücadele et. Eğer üzerlerinde küfür alameti açıkça ortaya çıkarsa o zaman zındık (dinden çıkan) hükmünde olurlar; bu durumda meşhur görüşe göre kendileriyle savaşılır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlara karşı,* icap ediyorsa söz ve fiil ile *sert davran;* onların keyfine bakma! *Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış* ve dönüş *yeridir!"*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar, kötü bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler."*

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Tebük Seferi'nde iki ay kaldı. Bu sırada Kur'an âyetleri iniyor ve sefere katılmayan münafıkları ayıplıyordu. Cülâs b. Süveyd,

"Eğer Muhammed'in Medine'de bıraktığımız kardeşlerimiz, büyüklerimiz ve ileri gelenlerimiz hakkında söyledikleri sözleri doğru ise biz eşeklerden de kötüyüz!" dedi. Onun bu sözü Hz. Peygamber'e ulaştığında, Cülâs'ı huzuruna getirtti, durumu sordu, Cülâs da,

"Vallahi kötü bir şey söylemedim" diyerek yemin etti. Bunun üzerine âyet indi. Cülâs daha sonra tövbe etti, hali güzel oldu.[17]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Halbuki onlar, o küfür sözünü söylediler."* Yani, Cülâs, âyet inmeden önceki sözünü söyledi. Yahut münafıkların başı Abdullah b. Übey bu sözü söyledi. O,

"Vallahi bizimle Muhammed'in durumunu, 'Köpeği besle, seni yesin!' diyen adamın sözü tam temsil ediyor" demişti.[18]

Yahut o, *"Eğer Medine'ye dönersek, en aziz (kuvvetli ve şerefli) olan, en zelil olanı oradan çıkaracak!"* (Münâfikûn 63/8) demişti.

"Onlar, müslüman olduktan sonra kâfir oldular." Onlar, müslüman olduklarını açıkladıktan sonra küfürlerini ortaya koydular. Âyette, "İmanlarından sonra küfürlerini açıkladılar" denmedi; çünkü onlar dilleriyle, "İman ettik!" dediler, halbuki iman kalplerine girmemişti. Gerçekte mümin olmadıkları için böyle ifade edildi.

---

17 Rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 11/569-570; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr,* 6/1843-1845 (Riyad 1997); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/241-242.

18 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 11/572; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr,* 6/1844; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/241.

"Onlar bir de başaramadıkları bir şeye, Peygamber'e suikast yapmaya kalkıştılar!"

Bu durum şöyle oldu:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Tebük'ten Medine'ye dönüşü sırasında münafıklardan on beş kişi, geceleyin karanlıkta onu bir tepeden vadiye itmeye karar verdiler. Ammâr b. Yâsir, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] bineğinin yularından çekiyor, Huzeyfe b. Yemân ise arkasından sürüyordu. Tam o sırada Huzeyfe develerin ayak seslerini ve bir silah şakırtısı işitti, döndü baktı ki yüzleri örtülü bir grup insan üzerlerine doğru geliyor. Bunun üzerine Huzeyfe yüksek sesle,

"Ey Allah düşmanları, kendinize gelin, kendinize!" diye bağırınca, onlar korkup kaçtılar.[19]

Yahut münafıklar, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] veya müminleri Medine'den çıkarmaya teşebbüs ettiler.

Yahut onlar, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] razı olmasa da münafıkların başı Abdullah b. Übeyy'i kendilerine reis yapmak istediler, fakat hiçbirini başaramadılar.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Sırf Allah ve Resûlü onları lutfundan zenginleştirdiği için intikam almaya çalıştılar;* kendisini ayıpladılar, hor gördüler; halbuki şükretmeleri gerekiyordu."

Burada şuna dikkat çekiliyor: Medineliler'in çoğu, geçim sıkıntısı içinde kıvranan muhtaç kimselerdi. Allah Resûlü, onların şehrine teşrif edince, ganimetlerle zengin oldular. Bu arada, Cülâs'ın âzatlı bir kölesi öldürüldü. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], onun diyet borcu olarak 12.000 dirhem verilmesini emretti. Kendisine bu para verildi; Cülâs zengin oldu.

"Eğer tövbe ederlerse bu onlar için daha hayırlı olur." Bu âyet, Cülâs'ı tövbeye sevketti; gelip önceki sözlerinden ve nifaktan tövbe etti.

---

19 Ahmed, *Müsned,* 5/453; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve,* 5/260-261.

"Eğer, nifakta ısrar ederek senden *yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette can yakıcı bir azaba çarptırır."* Dünyada öldürülme ile, ahirette ise ateşle azap eder. *"Onlar için yeryüzünde* kendilerini azaptan kurtaracak *hiçbir dost ve yardımcı yoktur."*

73-74. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın seçkin kulları olan velileri inkâr edenler iki kısımdır. Bir kısım insan, velileri açıktan inkâr eder; bir kısmı ise inkârı içinde gizler, dışından onları kabul etmiş gözükür. Onlarda münafıklara benzeyen bir huy vardır. Hepsinden yüz çevirmek ve Allah ile meşgul olup onları bırakmak gerekir. Böyle yapmak, onlarla cihad etmek ve kendilerine sert davranmaktır. Sevgilinin muhabbetiyle tam meşgul olman, onun düşmanına karşı yapılacak en iyi düşmanlıktır. Bazan bu kimselerden veliler hakkında birtakım olumlu sözler çıkar, sonra onu inkâr ederler. Onlar, eğer güçleri yetse velilere eziyet etmeye ve onları öldürmeye yeltenirler, fakat bunu başaramazlar. Allah Teâlâ salih kullarının işlerini görür, onları düşmanlarından korur.

Allah'a Verdikleri Sözde Durmayanlar

Aşağıdaki âyetler, Sa'lebe b. Hâtıb hakkında inmiştir:

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِه۪ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ
مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا
وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقاً ف۪ي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ
بِمَٓا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ اَلَمْ يَعْلَمُٓوا
اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

75. ***Onlardan kimi de, "Eğer Allah lutuf ve kereminden bize (mal) verirse mutlaka sadaka veririz ve elbette salihlerden oluruz!" diye Allah'a söz verdi.***

76. ***Fakat Allah lutfundan onlara (zenginlik) verince, onda cimrilik ettiler ve yan çizerek (Allah'a itaatten) yüz çevirdiler.***

77. ***Bunun üzerine Allah, kendisine verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak hastalığı koyarak onları cezalandırdı.***

78. *(Münafıklar),* ***Allah'ın, onların içlerinde sakladığı sırlarını, aralarındaki gizli konuşmaları ve bütün gayb olan şeyleri çok iyi bildiğini bilmezler mi?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlardan kimi de, 'Eğer Allah lutuf ve kereminden bize mal verirse mutlaka sadaka veririz ve elbette salihlerden oluruz!' diye Allah'a söz verdi."*

Bu sözü veren Sa'lebe b. Hâtıb idi. Olay şöyle oldu:

Sa'lebe Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna gelerek,

"Yâ Resûlallah! Allah'a dua et de bana biraz mal versin" dedi. Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ey Sa'lebe, şükrünü yapabildiğin az mal, şükrüne güç yetiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır" buyurdu. Sa'lebe, daha sonra tekrar gelerek,

"Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki bana mal verirse kesinlikle her hak sahibine hakkını veririm!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] dua etti. Sa'lebe, koyun sahibi oldu, kısa zamanda hayvanları çoğaldı, öyle ki hayvanlarına Medine dar gelmeye başladı, bir vadiye gitti. Önce cemaat namazlarından geri kaldı, sonra cuma namazlarına gelmez oldu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu sorunca,

"Malı çoğaldı, vadiye sığmaz oldu (onları bırakıp gelemiyor!)" denildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Eyvah, yazık oldu Sa'lebe'ye!" buyurdu. Sonra Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], zekâtını alması için ona iki görevli gönderdi. Zekât verecek diğer insanlar zekât mallarını vermek için görevlileri karşılayıp zekâtlarını verdiler. Görevliler, Sa'lebe'ye vardıkları zaman ondan malının zekâtını istediler ve kendisine zekât miktarını yazan yazıyı okudular. Sa'lebe,

"Bu cizye de neyin nesi? Bu istediğiniz şey cizyenin benzeri bir şeydir; hele siz şimdi gidin de ben bir düşüneyim!" dedi. Bunun üzerine bu âyet indi.

Daha sonra Sa'lebe zekâtını alıp getirdi, fakat Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Allah Teâlâ, beni, senin sadakanı kabul etmemi yasakladı" diyerek zekâtını almadı. Sa'lebe, pişman olup başına toprak saçmaya başladı. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bu senin yüzünden oldu; ben sana zekâtını vermeni emrettim; sen bana itaat etmedin!" buyurdu.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] vefatından sonra Sa'lebe, zekâtını Ebû Bekir'e getirdi, o da kabul etmedi, daha sonra Hz. Ömer'e getirdi, o da kabul etmedi ve Hz. Osman'ın halifeliği zamanında ona getirdi, o da kabul etmedi, Hz. Osman'ın zamanında ölüp gitti."[20]

İşte şu âyet, onun bu durumunu ifade etmektedir:

"Fakat Allah lutfundan onlara zenginlik verince, onda cimrilik ettiler; Allah'ın maldaki hakkını yani malın zekâtını vermediler, yan çizerek Allah'ın taatinden *yüz çevirdiler. Zaten onların huyu, haktan yüz çevirmektir."*

20 Taberânî, *el-Kebîr*, 8/218-219 (nr. 7873); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/578-579 (Riyad 2003); Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 5/289-292 (Beyrut 1985); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/246; İbn Kesîr, *Tefsir*, 4/1684-1685 (Beyrut 1998); Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/32.

Diğer âyette şöyle buyruluyor:

"Bunun peşinden Allah, onların kalplerine, yaptıkları isyana bir ceza olarak, ondan daha kötü olan *nifak hastalığını koydu."*

Bir diğer mana: Allah onların bu fiilinin cezasını, kalplerinde yerleşmiş bir nifak ve kötü itikad yaptı.

Beyzâvî demiştir ki: "Onların kalplerine nifakı sokanın aşırı cimrilik olması da muhtemeldir. Buna göre mana şöyle olur: Aşırı cimrilik onların kalplerinde yerleşmiş bir nifak meydana getirdi."[21]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah'a kavuşana kadar bu nifak devam eder"* yani ölümle Allah'a kavuşana kadar. Âyetin kastettiği, onların Allah'a kavuşması değil, nifakın cezasına ve azabına ulaşmalarıdır. *"Bunun sebebi, Allah'a verdikleri sözden dönmeleridir."* Yani onlar, "Eğer Allah bize mal verirse muhakkak sadaka veririz ve salihlerden oluruz" şeklinde verdikleri sözden dönmeleri sebebiyle ve bu konuda yalan söylemeleri nedeniyle bu cezayı hak ettiler. Şüphesiz vaadinden dönmek, içinde yalanı da barındırmaktadır. Bu, iki yönden de çirkin bir şeydir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Münafıklar* veya Allah'a söz verenler, *Allah'ın, onların içinde sakladığı münafıklığı, aralarında yaptıkları gizli konuşmaları ve bütün gaybı çok iyi bildiğini bilmezler mi?"* Bunların hiçbiri O'na gizli kalmaz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

75-78. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki: "Allah Teâlâ'nın sana yetecek rızkı verip azdıracak şeyi vermemesi, (mahrum bırakmak değil) sana nimetini tamamlaması demektir."

Ebû Said-i Hudrî [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

21 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/414.

"Rızkın en hayırlısı, yeterli olanıdır; zikrin en hayırlısı ise gizli yapılanıdır."[22]

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] bir diğer hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Güneşin doğduğu her gün, sabah ve akşam iki melek, bütün mahlûkatın duyacağı şekilde şöyle seslenir: Ey insanlar, Rabb'inize gelin (O'na koşun); az olup yeterli olan rızık, çok olup (kalbi) oyalayandan daha hayırlıdır."[23]

Âriflerden biri demiştir ki: "Her kim, dünyada kendisinden alınan (uzak tutulan) şeyin kıymetini bilmezse şu iki şeyden biriyle müptela kılınır: Ya, devamlı hasret çekeceği fakirlikle birlikte bir hırsa müptela edilir ya da kendisine verilen nimete şükrü unutturacak bir zenginliğe rağbet hastalığına düşürülür."

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Zenginlik mal çokluğu ile değildir; asıl zenginlik gönül zenginliğidir."[24]

Zühd, Allah'ın seçkin velilerinin şerefi ve ihsan derecesine ulaşmış müttaki müminlerin izzetidir. Şu sözün sahibi şair gerçekten doğru söylemiş:

"Gönül zenginliği, sana ihtiyacını gidermede yetecek şeye razı olmandır. Eğer bundan daha fazlasını istersen, zenginlik fakirliğe dönüşür."

Şöyle denilmiştir: Kim dünyadan, kendisine yetecek olandan daha fazlasını alırsa Allah onun iki kalp gözünü kör eder.

---

22 Ahmed, *Müsned*, 1/172; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 809; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 552; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 4009.

23 Ahmed, *Müsned*, 5/197; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 3329; Hâkim, *Müstedrek*, 2/445; Münzirî, *et-Tergîb*, nr. 1344; Heysemî, *ez-Zevâid*, 3/122.

24 Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 20; Tirmizî, Zühd, 40.

Velilerden Abdülvâhid b. Zeyd'e, mecnun bir câriye şöyle demiştir:

"Ey Abdülvâhid, şunu iyi bil: Kul, kendisine yetecek mala sahipken, daha fazlasını isteyerek dünyaya meylederse Allah ondan zühdün manevi tadını çeker alır, kul şaşkınlık içinde kalır. Eğer onun Allah katında bir nasibi varsa onun sırrına ilham yoluyla hitap ederek onu şöyle ayıplar: Kulum, ben, meleklerim ve arşımı taşıyan melekler yanında senin kadrini yüceltmek, seni yeryüzünde veliler ve bana taat eden kullarım için bir rehber yapmak istedim, sen ise beni terkedip dünya malına meylettin! Bunun üzerine ben de seni ünsiyetten sonra ayrılığa, izzetten sonra zillete, zenginlikten sonra fakirliğe düşürdüm. Sen önceki güzel haline dön, ben de sana karşı, önceki güzel muameleme döneyim!" Bu hikâye daha önce geçmişti.

Önceki kitapların birinde şöyle denilmiştir: "Âlim dünyaya meylettiği zaman, kendisine yapacağım şeylerin (vereceğim cezanın) en hafifi, bana münâcâtın tadını kalbinden çekip almamdır."[25]

İstiğfarın Fayda Vermediği Kimseler!

Cenâb-ı Hak, münafıkları başka bir ayıplarından dolayı kötüleyerek şöyle buyurdu:

اَلَّذ۪ينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّع۪ينَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذ۪ينَ لَا
يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْۜ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْۘ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ
﴿٧٩﴾ اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْۜ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْع۪ينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ
اللّٰهُ لَهُمْۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٨٠﴾

79. Bolca sadaka veren müminleri ve güçlerinin yettiğinden fazlasını bulamayanları ayıplayıp kendileriyle alay edenler var ya, Allah onları maskaraya çevirir. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

25 bk. Gazâlî, *İhyâ*, 1/88 (Beyrut 2000).

80. ***(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resûlü'nü inkâr etmeleri sebebiyledir. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Münafıklardan öyleleri vardır ki, *bolca sadaka veren müminleri ayıplarlar.*"

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] insanları sadaka vermeye teşvik etti. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh] 4000 dirhem getirerek,

"Benim şu anda 8000 dirhem malım vardı; bunun 4000'ini Rabbim için getirdim; 4000'ini de ailem için ayırdım" dedi. O zaman Allah Resûlü,

"Allah, verdiğin ve evinde tuttuğun malına bereket versin" diye hayır dua etti.[26] Allah Teâlâ onun malına öyle bereket verdi ki vefatından sonra mirası bölüşülürken, iki hanımından her biri 80.000 dirhem aldı.

Sahabeden Âsım b. Adî [radıyallahu anh], sadaka olarak 8 vesk[27] hurma getirdi. Ebû Akîl el-Ensârî [radıyallahu anh] ise sadaka olarak 1 sa' (yaklaşık 3 kg. ağırlığında) hurma getirdi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ona, getirdiği hurmaları sadaka hurmalarının üzerine atmasını istedi. Bunu gören münafıklar, onları ayıplayarak,

"Abdurrahman ile Âsım gösteriş için sadaka verdiler; Ebû Akîl'in sadakasına gelince, Allah ve Resûlü onun sadakasına muhtaç değildir" dediler. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi.

Ebû Akîl [radıyallahu anh] hakkında şu âyet indi:

"O münafıklar, sadaka için güçlerinin yettiğinden fazlasını bulamayan müminleri de ayıplayıp onlarla alay ederler. Allah onları maskaraya çevirir."

---

26 Bezzâr, *Müsned*, nr. 2216; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/32; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/249-251.

27 1 vesk, Kûfeliler'e göre yaklaşık 200 kg. gelen bir ölçü birimidir.

Yani onlara, müminleri alaya almanın cezasını verir. Bakara sûresinde geçen, *"Allah da onlarla alay eder"* (Bakara 2/15) âyeti de bu manadadır. Âyet şöyle bitiyor:

"Onlar için, inkârlarından dolayı *can yakıcı bir azap vardır."*

Diğer âyette şöyle buyruluyor:

"Resûlüm, onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek." Bu âyet, iki işin de yani istiğfarın edilip edilmeyişinin aynı olduğunu, onlara bir fayda vermeyeceğini ifade etmektedir.

Rivayet edildiğine göre, münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'in oğlu Abdullah, müslümanların salihlerindendi. Babası hasta olunca, Abdullah [radıyallahu anh] Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek babası için istiğfar etmesini istedi. Resûl-i Ekrem de [sallallahu aleyhi vesellem] babasının affı için Allah'a dua etti. Bunun üzerine, *"Onlar için istiğfar etsen de etmesen de birdir; Allah onları asla affetmeyecek"* (Münâfikûn 63/6) âyeti indi. Bu şöyle oldu:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], âyetteki yetmiş sayısını, sınırlandırılmış belirli bir sayı olarak anlayıp, "Eğer ben, yetmişten fazla istiğfar ettiğimde onun affedileceğini bilirsem, muhakkak daha fazla istiğfar ederim" buyurdu. Gelen âyet-i kerime ise bu sayının belirli bir sayı ile sınırlama değil, çokluk manası ifade ettiğini ve bütün sayıları içine aldığını açıkladı; yani âyetin muradının, "Sen yetmiş defadan fazla istiğfar etsen de Allah onları affetmeyecek" manasında olduğunu belirtti. Zaten yedi, yetmiş ve 700 sayıları, halk arasında yaygın olarak çokluk ifade etmek için kullanılır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Bu durum,* yani onlar hakkında senin istiğfarının kabul edilmeyişi, *onların Allah ve Resûlü'nü inkâr etmelerindendir.* Yoksa bu, bizim cimriliğimizden olmadığı gibi, senin hakkında bir kusur da değildir; bilakis kendi kâfirliklerinden dolayı onların affedilmeye kabiliyetlerinin olmayışındandır. *Hem Allah,* küfründe ısrar ve inat eden *fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."* Çünkü kâfirin affedilmesi, kâfirlikten tamamen kurtulup Hakk'a yönelmesidir. Küfre iyice dalmış

ve bu halde kalbi mühürlenmiş kimse, ondan uzaklaşıp hidayete gelmez. Bu âyette, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] onlar için yaptığı istiğfarda mâzur olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] onların kalplerinin dalâlet üzerine mühürlendiğini bilmediği sürece, imanlarından ümit kesmemesidir. Yasak olan istiğfar, *"Peygamberin ve müminlerin, yakınları da olsa, cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, müşriklere istiğfar etmesi uygun değildir"* (Tevbe 9/113) âyetinin belirttiği istiğfardır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[28]

79-80. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, müminlerin yaptığ işleri yahut salihlerin hallerini değerlendirmek için terazi kurar, sürekli onları eleştirir ve kendileriyle alay ederse Allah onu rezil eder ve rahmetinden uzaklaştırır. Bu durumda olan bir kimseye şefaat edenlerin şefaati ve affı için istiğfar edenlerin istiğfarı fayda vermez. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim mümin kardeşinin kusurlarının peşine düşerse Allah onu, evinin içinde de olsa rezil eder."[29]

Kim, Allah'ın veli kullarına eziyet eder ve bu yaptığına tövbe etmezse kötü bir şekilde (imansız) ölür; bu, onun, bir veliye düşmanlık yaparak Allah [celle celâlühû] ile savaşmasının cezasıdır. O halden yüce Allah'a sığınırız.

Cihaddan Geri Kalan Münafıkların Kötü Durumu

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, cihaddan geri kalan münafıklardan bahsederek şöyle buyurdu:

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ

28 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1/415.

29 Ebû Davud, Edeb, 35; Tirmizî, Birr, 85; Ahmed, *Müsned*, 4/321.

جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّاۜ لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا
كَثِيرًاۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَاِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَٓائِفَةٍ مِنْهُمْ
فَاسْتَاْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ
عَدُوًّاۜ اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾

81. ***Allah Resûlü'ne muhalefet ederek*** *(cihaddan)* ***geri kalanlar, geride oturmalarıyla sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler ve, "Bu sıcakta sefere çıkmayın!" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" Keşke anlasalardı!***

82. ***Artık yapmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!***

83. ***Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına döndürür de*** *(Sen Tebük Seferi'nden Medine'ye döndüğünde onlar başka bir savaşa seninle beraber)* ***çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: "Benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle beraber asla savaşmayacaksınız! Çünkü siz birinci defa*** *(Tebük Seferi'nde)* ***yerinizde kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalanlarla*** *(kadın ve çocuklarla)* ***beraber oturun!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Geride kalanlar,* yani Allah'ın savaştan geri bıraktığı ve yerlerinde oturttuğu kimseler, Tebük Seferi'nde Allah Resûlü'nün gerisinde kalıp *oturmalarıyla sevindiler;* keyif ve rahatlığı Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeye tercih ederek *mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler.*"

Bu âyette, mallarını ve canlarını feda ederek Allah'ın rızasını elde etmeyi dünya rahatlığına tercih eden müminler ta'riz yoluyla üstü kapalı bir şekilde övülmektedir. Münafıklara gelince, onlar rahatı tercih ettiler, savaştan geri kalıp oturdular ve, "*Bu sıcakta sefere çıkmayın, de-*

diler." Münafıklar bu sözü birbirlerine söylediler. Yahut onlar bu sözü, müminlere kendilerini savaştan geri bırakmak için söylediler.

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Bu sözü, sıcakta Tebük'e sefere çıkmak kendisine zor gelen Selemeoğulları'ndan bir adam söyledi."

Âyet şöyle bitiyor: *"De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır!"* Sizler, bu tercihinizle onu seçmiş oldunuz. *"Keşke,* sonlarının nereye varacağını veya rahatlığı taate tercih ederek seçtikleri şeyin nasıl bir şey olduğunu *anlasalardı!"*

Peşinden gelen âyette şöyle buyruluyor: *"Artık yapmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!"* Bu âyet onların, dünyada ve ahirette başlarına gelecek hali haber vermektedir. Yani onlar kötü sonu gördüklerinde az gülüp çok ağlayacaklar. Bunun kesin gerçekleşeceğini bildirmek için durum emir şeklinde ifade edildi.

İbn Cüzey demiştir ki: "Âyette, durum, *'Gülsünler ve ağlasınlar'* şeklinde emir ifadesiyle edilmiştir. Asıl mana, onların durumlarını bildirmektir. Onların az gülmesi, kaldıkları sürece dünyada olacaktır; çok ağlamaları ise ahirette gerçekleşecektir. Mana şudur: Onlar, dünyada az gülecekler, ahirette çok ağlayacaklar. Âyetin, emir manasında olduğu da söylenmiştir. O zaman anlam şöyle olur: İçine düştükleri durumdan dolayı, onların dünyada az gülüp çok ağlamaları gerekir."[30]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Resûlüm, *eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına döndürürse ..."* Yani eğer Cenâb-ı Hak seni Tebük Seferi'nden Medine'ye döndürürse orada savaştan geri kalan münafıklar vardır. Bu münafıklar on iki kişiydiler.[31] Onlardan bazısı tövbe ettiği için, âyette hepsine değil, *"Allah seni bazısına döndürdüğünde ..."* buyruldu.

Âyet şöyle devam ediyor: "Onlar, Tebük'ten sonra seninle birlikte başka bir savaşa *çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: Benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle beraber asla savaş-*

30 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzil,* 1/344 (Beyrut 1995).

31 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/257.

mayacaksınız!" Onlara bir ceza olarak böyle söylendi. Bu ifadede ayrıca münafıklar için utanılacak bir vaziyet ve kınama vardır.

Âyet şöyle bitiyor: *"Çünkü siz birinci defa,* yani Tebük Seferi'nde *yerinizde kalmaya razı oldunuz ..."* Bu onların ileride niçin savaşa çıkamayacaklarının sebebini ifade ediyor. *"Şimdi de geride kalanlarla,* yani cihad için ehil olmayan kadın ve çocuklarla *beraber oturun!"*

81-83. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kimin yakîni az ve iman nuru zayıfsa o, hevâsına uyma ve dünya işlerinden nefsine kolay gelen şeylerle yetinir ve sevinir; mücâhedenin meşakkatine girmekten ve nefse muhalefet ateşine dalmaktan hoşlanmaz. Kendisine mücâhedeyi gösteren ve onu ilâhî huzura hazır hale getirmeyi isteyen kimseden geri kalır. Ancak, bu yolda cesaretli kimseler Allah'a vuslat nimetini ele geçirince ve yüce Allah'ı müşahedeye ehil hale gelince, ondan geri kalan kimse pişman olur, fakat bu pişmanlık fayda vermez. Artık ayaklar kaymış, fırsat gitmiştir.

Sabır, bela başa ilk geldiği anda gösterilmelidir. Hakk'a vuslat yolunda yarışanlar âyette şöyle tanıtılmıştır:

"Hayırlarda önde koşanlar var ya, onlar mukarrebîn kimselerdir (Allah'ın huzurunda özel yakınlık elde etmiş olanlardır). Onlar naîm cennetlerindedirler" (Vâkıa 56/10-12).

Münafıklara Cenaze Namazı Kılma!

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem), münafıkların cenaze namazı kılmasını yasaklayarak şöyle buyurdu:

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه۪ؕ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِه۪ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْؕ اِنَّمَا
يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

84. ***Onlardan (münafıklardan) ölen hiçbirinin cenaze namazını kılma ve (dua için) onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.***

85. ***Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlarla ancak onları dünyada azaba uğratmak ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] buyuruyor ki: *"O münafıklardan biri* kâfir olarak *ölünce sakın onun cenaze namazını kılma!"*

Bu âyet, münafıkların başı, Abdullah b. Übey hakkında inmiştir. O, ölüm hastalığına düşünce, oğlu Abdullah Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] çağırdı, ondan babası için istiğfar etmesini, giydiği elbisesiyle onu kefenlemesini istirham etti. İbn Übey ölünce, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] kefenlenmesi için gömleğini gönderdi ve onun cenaze namazını kılmak için gitti. O zaman bu âyet indi.

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], onun cenaze namazını kılmak için ileri doğru harekete geçince, Cebrâil [aleyhisselâm] elbisesinden çekti ve kendisine bu âyeti okudu. Bunun üzerine Allah Resûlü namaz kılmadan geri döndü.

Diğer rivayete göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] cenaze namazını kıldı, âyet sonra indi.

Bu olay Buhârî'de şöyle zikredilir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Abdullah b. Übey için cenaze namazı kılmak üzere öne geçince, Hz. Ömer [radıyallahu anh] elbisesinden çekerek,

"Sen onun cenaze namazını nasıl kılarsın, halbuki Rabb'in seni münafıklara cenaze namazı kılmanı yasakladı!" dedi. O zaman Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

"Rabbim beni bu konuda serbest bıraktı ve, 'Onlar için ister istiğfar et ister etme, onlar için yetmiş defa istiğfar etsen de Allah onları affetmeyecek!' (Tevbe 9/80) *buyurdu; ben de yetmişten fazla istiğfar edeceğim (belki Allah affeder!)"* buyurdu. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Ama o münafık!" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] yine namazını kıldı. Sonra, *"Onlardan ölmüş olan hiçbirinin asla namazını kılma; onun kabri başında da durma!"* âyeti nâzil oldu; bundan sonra Allah Resûlü münafıkların cenaze namazı kılmayı bıraktı.[32]

Beyzâvî demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], elbisesiyle İbn Übeyy'i kefenlemesini yasaklamadı; sadece üzerine cenaze namazı kılmasını yasakladı; çünkü kendisinden istenen bir gömlekte cimrilik etmek, onun cömertlik ahlâkını zedeleyecek bir durumdur. Hem Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], elbisesini Abdullah b. Übeyy'e kefen olarak vermesi, onun Bedir'de esir alınan amcası Abbas'a giymek için bir elbise vermesinin mükâfatı olarak gerçekleşmiştir.[33] Namazdan kasıt, ölü için dua ve istiğfardır. Bu namaz ve dua, inkâr üzere ölen kâfirler hakkında yasaklanmıştır. Bunun için yasak, âyetteki 'mâte ebeden' yani ebediyen ölen ifadesine bağlanmıştır. Yani, kâfir olarak ölen kimseye cenaze namazı kılma, demektir. Kâfirlerin ahirette diriltilmeleri nimet için değil, azap için olacaktır; bu durumda onlar, sanki hiç yaşamamış gibidir."[34] "Ebediyen öldü" denmesi, yeniden dirilmesine mâni ve aykırı değildir.

İbn Abdülhakem [rahmetullahi aleyh],[35] bu âyetten, müminlerin cenaze namazını kılmanın farz olduğu hükmüne varmıştır. Lahmî bu görüşü kabul ederek, âyetin bu hükme delil olma yönünü şöyle açıklamıştır: "Bir şeyin yasaklanması, onun zıddı olan şeyi emretme manası taşır. Münafık ve kâfirlerin cenaze namazını kılmanın yasaklanması, onun, mümin olanlar için kılınmasını emretmektir." Mâzerî[36] ise bunu kabul etmemiş ve sebebini şöyle açıklamıştır:

---

32 Rivayet için bk. Buhârî, Tefsîru Sûre (9), 12, 13; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 25; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/1857-1858; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/258.

33 bk. Buhârî, Cenâiz, 77, Cihâd, 142; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/143-144 (Beyrut 1998).

34 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/416.

35 İbn Abdülhakem'in adı, Ebû Muhammed Abdullah olup Mâlikî fakihlerindendir. Vefatı 214'tür (829). Geniş bilgi için bk. Saffet Köse, "İbn Abdülhakem, Abdullah", *DİA*, 19/276.

36 Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Temîmî el-Mâzerî'dir. Mâlikî fakihlerinden olup 536'da (1141) vefat etmiştir (bk. *DİA*, 28/193).

"Onun vardığı bu sonuç, delîlü'l-hitâb ve mefhûmü'l-muhâlefe kaidesince varılmış bir sonuçtur. Onun bu hüküm için kullandığı, "Bir şeyin yasaklanması, zıddının emredilmesi manasına gelir" kaidesi burada geçerli ve doğru değildir. Bunun geçerli olması için, emir ve nehyin aynı mutaallaka bağlı olması şarttır. Mesela sen Zeyd'e, "Durma!" dediğin zaman, bunun manası (mefhumu muhalefeti yani ifadeden anlaşılacak aksi mana), "Hareket et!" demektir (Bu sözde emir ve yasak aynı şahsa yapılmaktadır). Âyette ise emir ve yasağın muhatabı farklıdır. Yasağın muhatabı münafıklar, emrin muhatabı müminlerdir. Mâzerî, mefhumu muhalifin delil olmasını da reddetmiştir. Açıklama için *Hâşiyetü'l-Fâsî*'ye bakınız.[37]

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Onun kabri başında da durma!"* Yani, defin ve ziyaret için onun kabrinin başında durma. Sonra bunun sebebini şöyle açıkladı: "*Çünkü onlar,* Allah ve Resûlü'nü inkâr ettiler. Onlar ayrıca, *fâsık olarak,* İslâm dairesinin dışına çıkmış bir halde *öldüler.*"

Hak Teâlâ sonra, münafıkların sahip olduğu dünya mallarına imrenmeyi yasaklayarak şöyle buyurdu:

"Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlarla ancak onları dünyada azaba uğratmak ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor."

Bu âyet, aynı sûrenin 65. âyetinde de geçti, orada açıklaması yapıldı. Burada tekrar edilmesi, manayı vurgulamak içindir. Gerçekten o, vurgu ve tekrarı hak eden bir durumdur. Şüphesiz gözler, mal ve evlatlara çok bakar, nefisler onları sevecek şekilde yaratılmıştır. Bunun için Cenâb-ı Hak, onlara aldanma konusundaki yasağını tekrarladı. Bu âyette bahsedilen grubun, önceki âyette anlatılan kimselerden farklı olması da mümkündür. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

37 *Hâşiyetü'l-Fâsî,* Abdurrahman el-Fâsî tarafından *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazılmış bir hâşiyedir. bk. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn,* 1/394, nr.3586 (Beyrut 2008). Bu hâşiye, müfessirimizin kullandığı kaynaklar arasındadır. Merhum Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*'nde hicrî 1036'da vefat eden Abdurrahman b. Muhammed el-Fâsî el-Kasrî'nin *Celâleyn* üzerine yaptığı bir hâşiyeden bahsetmektedir. bk. Ö. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi,* 2/597 (İstanbul 1974). (Mütercim).

84-85. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kul yüce sevgiliye (Allah Teâlâ'ya) yakın olunca, bütün varlıklar ona yakın olur; melekler, cinler, insanlar ve ruhanîler onun dostluğuna rağbet eder. Bu kimse vefat ettiği zaman, onun bedenine yeryüzünün orduları dua eder, ruhuna da göklerdeki ordular (melekler ve ruhanîler) dua eder. Onun gelişiyle melekler ve ruhânîler sevinir. Çok defa Allah Teâlâ onu, asrındaki bütün müminlere şefaatçi kılar.

Bir kul, Rabb'inden uzak olunca, bütün eşya (varlıklar) ondan uzaklaşır; cinler, insanlar, melekler onun cesedini ve ruhunu terkederler, hiçbiri ona dua etmez, hiçbir mümin onun kabrinde durmaz.

Öyleyse seni yüce sevgilinin huzurundan uzaklaştıran her türlü muhalefetten ve hatada ısrardan şiddetle kaçın. Şüphesiz günahlar, küfrün habercisidir (ısrar edilirse sonu oraya çıkar). Küfür ise Allah'tan tam manasıyla uzaklıktır; ondan Allah'a sığınınız.

Ayrıca sen, seni yüce sevgiliye yaklaştıran bütün taatlere, hayırlarda yarışmaya, diğer güzel ahlâka ve hoş hallere koş. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Gücü ve İmkânı Olduğu Halde Cihaddan Kaçanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, münafıkların güçleri yettiği halde cihaddan geri kaldıklarına işaret ederek şöyle buyurdu:

وَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ
اُو۬لُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدٖينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِاَنْ
يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لٰكِنِ
الرَّسُولُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿٨٩﴾

86. ***"Allah'a inanın, resûlü ile beraber cihad edin" diye bir sûre indirildiği zaman, onlardan güç ve imkân sahibi olanlar, senden izin istediler ve, "Bizi bırak*** *(savaşa katılmayıp geride)* ***oturanlarla beraber olalım!" dediler.***

87. ***Onlar, geride kalan kadınlarla beraber olmaya razı oldular, onların kalplerine mühür vuruldu. Artık onlar*** *(hakkı)* ***anlamazlar.***

88. ***Fakat Peygamber ve onunla beraber müminler, mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve kurtuluşa erenler onlardır.***

89. ***Allah, onlara içinde ebedî olarak kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte büyük kazanç budur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Onlara, *'Sadece Allah'a inanın, resûlü ile beraber cihad edin' diye bir sûre* veya sûrenin bir kısmı indirildiği zaman, *onlardan güç ve imkân sahibi* yani zengin ve malî imkânı geniş olanlar, geride kalma hususunda *senden izin isteyerek, 'Bizi bırak* bir özürden dolayı *geride oturanlarla birlikte olalım!' dediler."*

"Onlar, geride kalan kadınlarla veya kendinde bir hayır bulunmayan kimselerle *beraber olmaya razı oldu*lar. Onların kalplerine küfür ve nifaklarından dolayı mühür vuruldu. *Artık onlar*, cihadda ve Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] uymada nasıl bir saadet olduğunu, ondan ayrı kalmada ise nasıl bir şekavet (bedbahtlık ve rahmetten mahrumiyet) bulunduğunu *anlamazlar."*

Diğer âyette şöyle buyruldu: *"Fakat Peygamber ve onunla beraber müminler, mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler."* O münafıklar geride kalıp cihad etmezlerse etmesinler, onlardan daha hayırlı olanlar cihad etti. *"İşte bütün hayırlar onlarındır."* İki cihanın hayır ve menfaati onlarındır: Dünyada, zafer ve ganimet, ahirette cennet ve sonsuz ikramlar onlarındır.

Âyette geçen "hayrâtın" hûriler olduğu da söylenmiştir. Şu âyet bu görüşe delil olmaktadır:

"Orada güzel yüzlü güzel hûriler vardır" (Rahmân 55/70).

"Ve kurtuluşa erenler, peşine düşülecek en güzel şeyleri elde edenler ve rağbet edilecek yüce halleri elde edenler *onlardır. Allah, onlara içinde ebedî olarak kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte büyük kazanç budur."* Bu âyette, ahirette elde edilecek hayırların bir kısmı açıklanmıştır.

86-89. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'a davet eden kâmil mürşidler ortaya çıkıp insanları Allah'ın huzuruna ulaşmaya teşvik ettiklerinde, üzerinden ilâhî inayet çekilmiş ve kendisine hayırlarda önde olan salihlerle birlikte olma nimeti takdir edilmemiş kimse, geride oturmaya, rahatına uygun işler yapmaya ve alıştığı kötü âdetlerine yönelmeye meyleder. Bundan dolayı kadın ve çocuklarla birlikte oturmak için izin ister, yiğit ve kuvvetli kimselerin yolundan yüz çevirir.

Bu kimse, avamdan zayıf kimselerle olup hak yolundan geri kalsa da, bu işin hakkını verecek kuvvetli kimseler o iş için öne atılır, işe dalar. Allah Teâlâ onları, huzuruna ulaştırmak için seçti, müşahede ve muhabbetini taşımaları için onlara kuvvet verdi. Onlar da yüce sevgililerinin marifeti yolunda nefisleriyle mücâhedeye girdiler; talep ettikleri hedefe (ilâhî rızaya) ulaşmak için mallarını ve canlarını feda ettiler. Bütün hayırlar onlarındır ve kurtuluşa erenler de onlardır.

Savaştan Geri Kalan Araplar'ın Özür Dilemesi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Araplar'ın özürlerini dile getirerek şöyle buyurdu:

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

90. ***Bedevîlerden, mazeretleri olduğunu iddia edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah ve Resûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap erişecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Bedevîlerden *mazeretleri olduğunu iddia edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler;* savaşta geri kalmak ve oturmak için özür beyan ediyorlar."

Bir görüşe göre onlar, Esed ve Gatafân kabilelerinin münafıklarıdır. Bunlar Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) gelip izin istediler; mazeret olarak da sıkıntılarının ve ailelerinin çokluğunu ileri sürdüler. Onların yalan konuştuklarını söyleyenler olduğu gibi, doğru beyanda bulunduklarını söyleyenler de olmuştur.

Bir diğer görüşe göre bunlar, Âmir b. Tufeyl'in heyeti idi. Onlar Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem),

"Eğer bizler seninle birlikte savaşa çıkarsak, Tay kabilesi bizim çocuklarımıza ve hayvanlarımıza saldırır" dediler.

Bu âyetin Gıfâr'dan bir kavim hakkında indiği de söylenmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: "Bunların dışında, *Allah ve Resûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar."* Onlar, cihada çıkmayan ve geri kalmak için özür beyan etmeyen bir kavimdir. Onlar, Allah'a ve Resûlü'ne iman davalarında yalan söylediler. Cenâb-ı Hak, sonra onlara hazırladığı azabı dile getirirek şöyle buyurdu:

"Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap erişecektir." Bu azap dünyada öldürülme, ahirette ise ateş azabıdır.

90. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Velilerin yolundan geri kalanlar üç kısımdır:

Bir kısım insan, velâyet yolunu kabul etti, onun doğru ve sağlam bir yol olduğunu bildi, fakat o yola nefsini feda etmekten çekindi, malını harcamakta cimrilik etti. Bu kimseler, birtakım boş mazeretlerle o yoldan geri kalmak için özürler ileri sürdüler. Bu kimselerin Allah katında kendilerini savunacak hiçbir mazeretleri yoktur.

Bunlardan daha kötü bir grup vardır ki onlar, kendilerine bu yolu getirenlerle hiç ilgilenmediler, onları baştan tanımadılar. Allah Teâlâ bu gibiler hakkında şöyle buyurdu:

"Allah ve Resûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap erişecektir."

Bazıları ise velilik yolunu kabul ettiler, oraya girmek istediler, fakat kaderin tecellileri onlara galip geldi, özürleri çıktı, hallerini samimi olarak itiraf ettiler. Tek ve kahhâr olan yüce Allah katında özürleri kabul edildi. Allah Teâlâ, aşağıdaki âyetle onların özürlerine işaret etti.

Özürleri Hak Katında Kabul Edilenler

Cenâb-ı Hak, cihaddan geri kalanlar içinde özürlerini kabul ettiklerini açıklayarak şöyle buyurdu:

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذٖينَ لَا يَجِدُونَ مَا
يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖۜ مَا عَلَى الْمُحْسِنٖينَ مِنْ سَبٖيلٍۜ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحٖيمٌۙ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذٖينَ اِذَا مَٓا اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَٓا اَجِدُ مَٓا
اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِۖ تَوَلَّوْا وَاَعْيُنُهُمْ تَفٖيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوا مَا
يُنْفِقُونَۜ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّبٖيلُ عَلَى الَّذٖينَ يَسْتَاْذِنُونَكَ وَهُمْ اَغْنِيَٓاءُۚ رَضُوا
بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

91. ***Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara, onlar Allah ve Resûlü'ne karşı samimiyetlerini gösterdiklerinde*** *(savaştan geri kaldıkları için)* ***bir günah yoktur. Zira iyilik sahiplerine diyecek bir şey yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.***

92. ***Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde sen, "Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum" deyince, harcayacak bir şey bu-***

lamadıklarından dolayı üzüntüden ağlayarak dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur.

93. ***Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Çünkü onlar geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da onların kalplerini mühürledi, artık onlar*** *(gerçeği ve yaptıkları işin sonunu)* ***bilmezler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "İhtiyarlamış *zayıflara,* ileri derecede hasta olan ve hastalığın kendisini yatağa bağladığı *hastalara ve* savaşta *harcayacak bir şey bulamayanlara,* savaştan geri kalmalarından dolayı *bir günah yoktur. Onlar, Allah ve Resûlü'ne* iman ederek, gizli-açık her halde itaatlerini ortaya koyarak *samimiyetlerini gösterdiklerinde* kendilerine bir günah yoktur."

Bir rivayete göre bu âyet, Mukarrinoğulları hakkında inmiştir. Onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sohbetiyle şereflenmiş altı kardeştiler.

Âyetin, Abdullah b. Mugaffel hakkında indiği de söylenmiştir.

Âyet şöyle bitiyor: *"İyilik sahiplerine diyecek bir şey yoktur."* Yani onlara bir günah yoktur; onları ayıplamaya da bir sebep yoktur. *"Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."* Hak Teâlâ kötülük edenlere çok affedici ve çok merhametlidir; iyilik sahiplerine karşı nasıl olur bir düşün!

Peşinden gelen âyette şöyle buyruluyor: *"Seninle savaşa katılmak için kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde sen, 'Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum' deyince, savaş için harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden ağlayarak dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur."*

O ağlayanlar, ensardan yedi kişi olup şunlardır: Ma'kıl b. Yesâr, Sahr b. Hansâ, Abdullah b. Kâ'b, Sâlim b. Umeyr, Sa'lebe b. Ganeme, Abdullah b. Mugaffel ve Ulbe b. Zeyd [radıyallahu anhum]. Bunlar Hz. Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Biz savaya çıkmaya söz verdik; yamalı mest, tamir görmüş ayakkabı da olsa bize temin et de seninle birlikte savaşa çıkalım!" dediler. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

"Size verecek bir şey ve bindirecek bir hayvan bulamıyorum!" dedi. Bunun üzerine onlar da ağlayarak geri döndüler.

Bunların Mukarrinoğulları olduğu söylenmiştir. Diğer bir rivayete göre onlar, Ebû Musa el-Eş'arî ve arkadaşlarıdır. Buhârî, rivayetinde sadece Ebû Musa'yı [radıyallahu anh] zikretmiş ve şu ilaveyi yapmıştır:

"Ebû Musa ve arkadaşları geri dönünce, çok geçmedi Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ganimet olarak bir miktar deve getirildi. Allah Resûlü onları geri çağırdı ve kendilerine binek verdi. Onlar,

"Yâ Resûlallah, sen bize binek vermeyeceğine dair yemin etmiştin; sana yeminini bozdurmuş olmamızdan korkuyoruz!" dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

"Size bineği ben vermedim, bilakis Allah verdi. Vallahi ben, bir konuda yemin ettiğimde, eğer ondan daha hayırlı bir durumu görürsem, yeminimin kefâretini ödeyip o hayırlı olan işi yaparım" buyurdu.[38] Rivayeti mana olarak naklettik.

Diğer âyette şöyle buyruluyor:

"Sorumluluk, yani günah ve hesap ancak, savaşa hazırlık imkânı bulacak kadar *zengin oldukları halde,* savaştan geride kalıp oturmak için *senden izin isteyenleredir. Onlar,* kadın ve çocuk gibi *geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular.* Küfür ve gafletleri sebebiyle *Allah da onların kalplerini mühürledi;* böylece işin sonunu anlayamadılar. *Bundan sonra onlar,* içinde bulundukları durumun sonunu ve içine düşecekleri pişmanlık ve üzütüyü *bilmezler."*

38 Buhârî, Megâzî, 75 (nr. 4385). Bu rivayette, *"Size Allah binek verdi"* kısmı yok. Bu kısımla birlikte bk. Buhârî, Eymân, 1; Müslim, Eymân, 7 (nr. 1649); Ebû Davud, nr. 3276; İbn Mâce, nr. 2107; Ahmed, *Müsned*, 4/398.

91-93. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ'nın kalplerin ilacı yaptığı seçkin velilerin sohbetine katılmaya gayret göstermeyen herkes, kıyamet gününde kınanma ile karşı karşıya gelir; çünkü onların sohbet ve terbiyesine girmeyen kimse ayıptan, eksiklikten yahut kötü düşünceden uzak kalamaz; öyle ki bu kimseler genelde Allah'ın huzuruna hasta bir kalple çıkar.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Kim bizim bu ilmimize (marifet ilmine) dalıp yeterince nasibini almazsa büyük günahlarda ısrar ederek ölür, haberi bile olmaz."

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Her müslümana hasta kalbinin ilacını vermek farz-ı ayındır. Kim bu işte ihmalkâr davranır ve kalbinin ilacını vermezse kıyamet günü azaba uğrar, sadece geçerli bir özrü olan kimse mâzur görülür. Bu özür, müzmin bir hastalık, ileri derecede yaşlılık ve sürekli bir fakirlik halidir."[39] Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara, onlar Allah ve Resûlü için samimiyetlerini gösterdiklerinde (geri kaldıkları için) bir günah yoktur."

Eğer onlar, Allah'ın veli kullarını sever, onları tasdik eder, kendilerini yüceltir ve insanları onların sohbetine yönlendirirse onlar iyilik sahipleridir; iyilik sahiplerine diyecek bir söz yoktur. *Allah*, zayıflıklarından dolayı kendilerini *çok affeden* ve onlara *çok merhamet edendir*."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "*Onlar Allah ve Resûlü'ne karşı samimi olduklarında ...*" âyetinin bir manası da şudur: Allah'ın kullarına Allah'ın yolunu tanıttıklarında ve Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] sünnetini en güzel örnek olarak öğrettiklerinde, onlara karşı samimiyet göstermiş, Allah ve Resûlü için samimi olarak nasihat etmiş olurlar."[40]

Havâriler Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Ey Allah'ın ruhu, Allah için samimiyet nedir?" diye sorduklarında, Hz. İsa [aleyhisselâm] şöyle cevap verdi:

39 Kalbi, şeytanın tasallutundan korumanın farz-ı ayın olduğunu bildiren açıklamalar için bk. Gazâlî, *İhyâ*, 3/39 vd. (Beyrut 2000).

40 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/37 (Beyrut 2008).

"Allah'ın hakkını, insanların hakkından önde tutmaktır."

Allah yolunda kâmil şeyhlere harcayacak mal bulamayanlara da günah yoktur. Şüphesiz kim Allah yolunda nefsini feda ederse bu, mal verme yerine de geçer. Allah Teâlâ, (şeyhe) buyurur ki:

"İlâhî huzura ulaşmaları için kendilerine binek sağlaman amacıyla sana geldiklerinde sen, 'Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum' deyince, şeyhlerinin kalplerinde sevilmek için harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden ağlayarak dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur." Şüphesiz, canla birlikte malı da Allah yolunda harcamak, sadece canı feda etmekten daha önde olup kulu maksadına daha çabuk ulaştırır.

Şeyhlerden biri demiştir ki: "Biz, Allah yolunda harcamak için bize mal verenle vermeyeni aynı seviyede tutmak istedik, onlar âdil olamadılar (biz de herkese yaptığı hizmete göre davrandık)."

Allah Teâlâ'nın, *"Harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden ağlayarak geri döndüler"* âyeti hakkında denmiştir ki: "Onların üzüntüsü, dünya malına sahip olamadıklarından değildi, onların tek üzüntüsü Allah Resûlü'nden ve kemal ehli kimselerin sohbetinden geri kalmalarındandı."

Kuşeyrî (rahmetullahi aleyh) demiştir ki: "Onlara, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) kalb-i şerifinin kendileri sebebiyle meşgul olması ağır geldi ve bunun için keşke şu engel ortadan kalksa diye temenni ettiler. Bu temenni, dünyaya meyilden değildi, fakat Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kalbine kendi işlerinden dolayı bir hoşnutsuzluk gelmemesi içindi."[41] Bir şiirde şöyle denilmiştir:

"Kim iffetli davranıp kimseden dünyalık bir şey istemezse arkadaşlarıyla buluşması kolay olur. İhtiyaç sahibinin ise yüzü, yöneldiği kimseye itici gelir, sıkıntı verir."[42]

---

41 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/54.

42 Mâverdî, bu beytin Sa'leb tarafından söylendiğini kaydetmiştir. bk. Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, s. 318 (Beyrut 1978).

Münafıkların Sahte Özürleri

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Tebük Savaşı'ndan döndüğü zaman, münafıklar gelip sahte özürlerle mazeret beyan etmeye başladılar. Allah Teâlâ aşağıdaki âyetleri indirerek onların yalan beyanlarını ortaya koyup kendilerini rezil etti.

يَعْتَذِرُونَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْۜ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ
نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْۜ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ
لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْۜ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْۜ اِنَّهُمْ رِجْسٌۘ
وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا
عَنْهُمْۚ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقٖينَ ﴿٩٦﴾

94. *Seferden dönüp yanlarına geldiğiniz zaman size özür beyan edecekler. De ki: (Boşuna) özür dilemeyin! Size asla inanmayız; çünkü Allah haberlerinizi bize bildirdi. Bundan sonraki amelinizi Allah ve Resûlü görecek. Sonra gaybı ve görülen her şeyi bilene döndürüleceksiniz; O size yapmakta olduklarınızı bildirecektir.*

95. *Onların yanına döndüğünüz zaman size, kendilerinden vazgeçmeniz (onları hesaba çekmemeniz) için Allah adına yemin edecekler. Artık onlardan yüz çevirin. Şüphesiz onlar bir pisliktir. Yaptıkları işlerin karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir.*

96. *Kendilerinden razı olasınız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Tebük Seferi'nden *dönüp yanlarına geldiğiniz zaman münafıklar size özür beyan edecekler.* Onlara *de ki:* sahte mazeretlerle *özür dilemeyin! Size asla inanmayız;* bu konudaki yalanlarınıza inanmayız. *Çünkü Allah,* peygamberi diliyle gönderdiği vahiyle sizin bazı *haberlerinizi bize bildirdi.* Bu haber, içinizde sakladığınız şer ve fesattır."

"Bundan sonraki *amelinizi Allah ve Resûlü görecek.*" Kâfirliğe tövbe mi ediyorsunuz yoksa onda sabit mi kalıyorsunuz, bu ortaya çıkacak. Bu onlar için sanki tövbeye bir davet ve tövbe etmeleri için süre tanımaktır.

"Sonra gaybı ve görülen her şeyi bilene döndürüleceksiniz. O, Allah'tır. O, sizin gizli açık her şeyinizi bilmektedir. İçinizde sakladığınız şeylerden ve yaptığınız işlerden hiçbiri O'na gizli kalmaz. *O size yapmakta olduklarınızı bildirir;* yaptığınız işlerden dolayı sizi kınayıp azaba uğratarak amelinizin karşılığını verir."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Savaştan *onların yanına döndüğünüz zaman size, kendilerinden vazgeçmeniz için* yani onları ayıplamamanız için *Allah adına yemin edecekler. Artık onlardan yüz çevirin,* kendilerini kınayıp ayıplamayın. *Şüphesiz onlar,* kalpleri pis olduğu için *birer pislikten ibarettirler.*" Kınamak onlara fayda vermez. Kınamaktan maksat, insanı tövbeye sevkedip kötü işlerden temizlemektir. Bunlar ise baştan aşağı pisliktirler, temizlik onlara fayda vermez. Onlardan yüz çevirmenin ve kendilerini kınamaktan vazgeçmenin sebebi budur.

"Onların varacağı yer cehennemdir." Yani onların sonuçta dönüp varacakları yer cehennemdir. Kınamak için ateş onlara yeter; siz onları kınamak için kendinizi yormayın. "Bu ceza, *yaptıkları işlerin,* ölene kadar ısrar ettikleri küfür ve nifakın *karşılığıdır.*"

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Kendilerinden razı olasınız diye size yemin edecekler."* Yemin edecekler ki siz onlara inanıp daha önce yapmış olduğunuz gibi kusurlarını örtmeye, kendilerine yumuşak davranmaya ve onları ganimetlere ortak etmeye devam edin. "*Siz* bu yeminle *on-*

lardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz." Yani sizin onlardan razı olmanız, Allah'ın razı olmasını gerektirmez. Onlar, Allah'ın gazabı içinde ve azabı yolunda olduklarında, sadece sizin razı olmanız onlara bir fayda vermez.

Bir diğer mana: Allah onlara size karşı farklı görünme imkânı verse de Allah'a karşı hile yapma imkânı vermez. Şüphesiz Allah, onların perdesini yırtar, içlerindeki hileyi ortaya çıkarır ve onları aşağılık bir hale düşürür.

Âyette kastedilen, münafıklardan yüz çevirme emrinden sonra, onlardan razı olmamak, sahte mazeretlerine aldanmamak ve onlara iltifat etmemektir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

94-96. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah dostları bir izzet ve zafer kazanınca, bazan onların içinde münafıklar boy gösterir; gelip onlardan geri kaldıkları için bir sürü mazeret ileri sürerler, Allah dostlarını sevdiklerine yemin ederler. Onların durumuna aldanmamak gerekir. Onları ayıplayıp kınamaya da gerek yoktur. O durumda yapılması gerekli olan şey, kendilerinden yüz çevirip gönlü bütünüyle Allah'a vererek onlardan uzak kalmaktır. Allah ve Resûlü, onların bundan sonraki amelini görecektir. Sonra, gaybı ve açıktan olan her şeyi bilen Allah'a döndürülürler; O, yaptıkları şeyleri kendilerine bildirir.

Şehir Dışında Yaşayan Münafıkların Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, şehir dışında çölde yaşayan münafıkların durumunu dile getirerek şöyle buyurdu:

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا
يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَٓائِرَ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِ

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَآ اِنَّهَا
قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فٖي رَحْمَتِهٖ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٩﴾

97. *(Şehir dışında çölde yaşayan)* ***bedevîler küfür ve nifak yönünden daha ileri ve Allah'ın, resûlüne indirdiği hükümleri bilmemeye daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir.***

98. ***Bedevîlerden öylesi vardır ki*** *(Allah yolunda)* ***harcadığını zarar sayar ve sizin başınıza belaların gelmesini bekler.*** *(Bekledikleri)* ***o kötü bela kendi başlarına gelsin! Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.***

99. ***Bedevîlerden öylesi de vardır ki Allah'a ve ahiret gününe inanır,*** *(hayır yolunda)* ***harcadığını Allah katında yakınlığa ve Peygamber'in dualarına vesile edinir. Bilesiniz ki o*** *(gerçekten Allah katında)* ***onlar için bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine*** *(cennetine)* ***koyacaktır. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Şehir dışında, çölde yaşayan *bedevîler* içindeki münafıklar, şehirde yaşayanlardan *küfür ve nifak yönünden daha ileridirler.*" Bu, onların, insanlardan uzak vahşi bir hayat sürmesi, kalp ve hallerinin katı olması, ilim sahibi kimselerle içli dışlı olmayışları ve kitaptaki hükümleri az işitmeleri sebebiyledir.

"Bu durumda *onlar,* ilim meclisinden uzak oldukları için *Allah'ın, resûlüne indirdiği dinî hükümleri,* farzları ve sünnetleri *bilmemeye daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilendir;* O, çadırda yaşayanla şehirde yaşayanlardan her birinin halini en iyi bilendir; çölde yaşayanla şehirde yaşayanların işlerini tedbir etmede *hikmet sahibidir.*" Allah, sonsuz hikmetiyle her biri için durumlarına uygun olanı seçer. Âyetlerin tasavvufî tefsiri yapılırken çölde oturmakla şehirde oturmanın durumu hakkında ilave açıklama gelecektir inşallah.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Bedevîlerden öylesi vardır ki* verdiği zekâtı ve onun dışında Allah yolunda yapılan diğer *harcamaları zarar sayar;* çünkü o, yaptığı harcamayı Allah'ın katında kabul edilen bir amelden saymaz, ona karşı bir sevap beklemez; o verdiğini ancak gösteriş olarak ve insanların dilinden kurtulmak için verir. Bu da ona, hak olmayan bir borcu ödüyormuş gibi ağır gelir. *'O, sizin başınıza belaların gelmesini bekler.'* Yahut işlerin sizin aleyhinize dönmesi için, başınıza zamanın musibetlerinin gelmesini bekler; böylece mükellef olduğu infaktan kurtulmak ister."

Allah Teâlâ âyetin devamında buyurdu ki: *"Kötü âkıbet onların başına gelsin!"* Bu, onların bekledikleri şeyin bir benzerinin kendi başlarına gelmesi için yapılmış bir bedduadır. Yani onları üzecek şey kendi başlarına gelsin, demektir. Yahut bu, Allah kötü şeyi onların başına getirsin, manasındadır.

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Azîz ve celîl olan Allah tarafından dua lafzı ile söylenen her şey, o şeyin muhakkak gerekli olduğu yani mutlaka gerçekleşçeği manasındadır. Çünkü Allah Teâlâ, zaten kudret ve tasarrufunda olan ve dilediği gibi tasarrufta bulunacağı bir mahlûk için beddua etmez. Şu âyetler de bu manadadır:

"Sürekli insanları arkadan çekiştiren ve onlarla eğlenen kimselerin vah haline (yazıklar olsun onlara!)" (Hümeze 104/1).

"Ölçü ve tartıyı eksik yapanların vay haline (yazıklar olsun onlara!)" (Mutaffifîn 83/1). Bunların hepsi, verilmiş tam hükümlerdir, Allah Teâlâ'nın onları haber vermesi yukarıda açıkladığımız manadadır."[43]

Yahut bu, onların bekledikleri şeyin başlarına geleceğini haber vermektir.

"Allah, onların infak ederken söyledikleri *her şeyi işitendir,* gösteriş ve içlerinde sakladıkları başka şeyler de dahil *her şeyi bilendir."*

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, onların zıddı olanları dile getirerek şöyle buyurdu:

---

43 İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz,* 3/73-74.

"Bedevîlerden öylesi de vardır ki Allah'a ve ahiret gününe inanır, zekât ve diğer hayır türlerinden *harcadığını Allah katında yakınlık sebebi edinir;* yani onu, yaptıkları harcamalardaki ihlâslarından dolayı kendilerini Allah'a yaklaştıran birer sebep görür *ve onları Peygamber'in dualarına vesile edinir."* Yani Allah için harcadıklarını Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] dualarına bir vesile yapar. Çünkü Allah Resûlü, sadaka ve zekâtını verenler hakkında,

"Allahım, filan kimseye salât et (ona rahmet et, günahını bağışla!" diyerek Allah'tan onların affını istiyordu. Bunun için, kendisine sadaka ve zekât verilen kimsenin, onu verene, hayır dua etmesi sünnet olmuştur. Fakat onun, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yaptığı gibi sadaka veya zekât veren kimseye salât okuması doğru değildir. Bu Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] makamına ait bir şeydir; onun, bununla başkalarına üstünlüğü vardır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Bilesiniz ki o,* yani onların Allah yolunda harcadıkları *onlar için bir yakınlıktır;* onları Rab'lerinin huzuruna yaklaştırır. Bu, onların imanlarının doğru ve ihlâslarının kemal halinde olduğuna şehadettir. *"Allah onları rahmetine koyacaktır.* Bu, ilâhî rahmetin kendilerini tamamen saracağına dair Allah'ın bir vaadidir.

Bir diğer mana: Allah Teâlâ onları, rahmet ve ikram mahalli olan cennetine koyacaktır.

"Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir." Onların kusurlarını affeder, kemal derecelerinden noksan kaldıkları hususlarda onlara rahmetiyle ihsanda bulunup kemallerini tamamlar.

Rivayet edildiğine göre, birinci âyet Esed, Gatafân ve Temîmoğulları hakkında inmiştir. Onlar, Allah yolunda verdikleri şeyi, ağır bir yük gibi görüyorlardı. İkinci âyet ise Abdullah Zülbicâdeyn[44] ve kavmi hakkın-

44 Abdullah Zülbicâdeyn el-Müzenî [radıyallahu anh], İslâm'a girmek için kavmi ile çekişip duruyordu. Kavmi ona mâni olmak istiyor ve kendisini sıkıştırıyordu. Nihayet onu üzerindeki bir bicâd yani kaba sert bir elbise ile bıraktılar, diğer her şeyini aldılar. O da kavminden kaçıp Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] geldi. Ona yaklaşınca, elbisesini iki parça yapıp bir parçasını alt kısmına sardı, diğer parçayı üst tarafına attı. Onu bu halde görenler kendisine, "Zülbicâdeyn=iki elbise sahibi" dediler. bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* 4 / 154 (Kahire 1996).

da inmiştir. Bunlar ise Allah yolunda verdikleri her şeyi, Allah katında bir yakınlık sebebi ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) dualarına bir vesile olarak görüyorlardı. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

97-99. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şehirlerde yaşama konusunda teşvik edici haberler gelmiştir. Çünkü oralar ilim mahalli, vaaz ve nasihat dinleme imkânı daha fazla olan yerlerdir. Oralarda, dinine yardımcı olacak kimseler bulunur. Aynı şekilde, insanlardan uzak dağ bölgelerinde yaşamak ve dinini koruma adına fitneden kaçmak da teşvik edilmiştir. Özellikle ahir zamanda bu daha bir önem kazanmaktadır. Bunun için sahabe ve tâbiînden çokları çölde ve şehirden uzakta yaşamayı tercih etmişlerdir. Ebû Zer, Seleme b. Ekvâ ve diğerleri gibi ... Allah hepsinden razı olsun.

Bu meselenin incelemesi şöyledir: Bu iş, şahısların durum ve maksatlarına göre değişir.

Kim, dini tam öğrenmek, zâhirî ilmin meselelerini iyi araştırmak, dinin vazifelerini eksiksiz yerine getirmek isterse çölde ve dağda bu konuda kendisine yardımcı bulamaz. Bu kimsenin şehirde oturması daha faziletlidir.

Kim, kalbini arındırmak, tarikat ilimini hakikatiyle öğrenmek, kalbini, içinde hakikat nurlarının parlayacağı bir hale getirmek için hazırlamak isterse onun insanlardan ayrılıp şehir dışında bir yerde veya dağ bölgelerinde yaşaması daha uygundur.

Şehirde yaşayan kişi, dinine yardımcı kimseler bulursa şehir onun için faydalı olur; yoksa zararlı olur; çünkü şehrin meşguliyetleri ve insanı alıkoyan engelleri çoktur. Şehirde, nefsanî hazlar ve boş şeyler fazladır. Orada sadece dini konusunda fitneye düşmüş, hevâ hastalığına yakalanmış kimseler bulunur. Şehir dışında, çöllerde böyle değildir; bu engeller orada azdır. Oralarda yaşayanların çoğu, yaratılış fıtratı üzere temiz kalmıştır.

Bir de şu var: Şehir dışında çöl ve kırsal bölgelerde yaşayanlar, kendilerini ilimle yönetecek kimselere diğerlerinden daha fazla muhtaçtır. Onlara ilim öğretmek ve kendilerini uyarmakla meşgul olanların kıymetini ancak Allah bilir.

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "İnsanların en merhametlisi, kendisine merhamet etmeyen kimselere merhamet edendir." Yani kendisine acımayan bir cahile, ona fayda verecek şeyleri öğreten kişi ona acımış olur.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] *İhyâ*'da der ki: "Âlimlerin, çöl ve kırsal bölgelerde yaşayan kimselere dinlerini öğretecek kişileri göndermesi farzdır. Bu işte gevşeklik ve ihmalkârlık gösterirlerse Allah onları cezalandırır. Kim onların eğitimine el atarsa bu farzı yerine getirmiş olur." Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

"Ümmetimin çoğu şehirlerde, azı çöllerde yaşar" şeklinde rivayet edilen bir hadis sahih değildir. Allah Resûlü, Medine'ye intikal etmek isteyen bir kimseye, *"Her nerede olursan Allah'tan kork; Allah senin her yaptığını bilir, hiçbirini ihmal etmez"* buyurmuştur.

Yine, "Allah bir kulun hayrını istediği zaman onu çölden şehre nakleder" şeklinde rivayet edilen bir söze hadis olarak rastlamadım. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İslâm'a Önce Girenlerin Fazileti

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, İslâm'a ilk girenlerin üstünlüğünü dile getirerek şöyle buyurdu:

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ
بِاِحْسَانٍۙ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًاۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

100. ***Muhacir ve ensardan (İslâm'a girişte), ilk sırayı alanlarla, onlara güzellikle uyanlar var ya, Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte büyük kurtuluş budur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Muhacir ve ensardan İslâm'a girişte ilk sırayı alanlar ..."* Muhacirlerden bu sınıfa girenler, iki kıbleye doğru namaz kılanlar yahut Bedir Savaşı'nda bulunanlar veya hicretten önce İslâm'a girenlerdir. Ensardan bu gruba girenler ise Birinci Akabe Biatı'nda bulunanlardır. Bunlar yedi kişiydi. Diğer bir görüşe göre, bu grup İkinci Akabe Biatı'na katılan yetmiş kişidir. Yahut onlar, Mus'ab b. Umeyr (radıyallahu anh) Medine'ye gelince müslüman olan Medineliler'dir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Bir de onlara güzellikle uyanlar var ya ..."* Bunlar da yukarıdaki her iki gruptan yani muhacir ve ensardan, kendilerinden öncekilere güzellikle katılanlardır. Yahut onlar, iman ve taatte kendilerine güzelce uyan, kıyamete kadar gelecek olan bütün müslümanlardır.

"Allah, taatlerini kabul ederek ve amellerinden razı olarak *onlardan razı oldu, onlar da* elde ettikleri dünya ve ahiret nimetleriyle *Allah'tan razı oldular. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte büyük kurtuluş budur."* Yani dâimî ve en büyük kurtuluş budur.

100. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Her devirde sâbikûn sınıfından yani Hak yolunda önde giden rehber kimseler bulunur. Onlar bütün gayret ve ciddiyetleriyle iyi işler yapmaya sarıldılar, kendilerini yüce sevgililerinden alıkoyan kabile, akraba ve evlat gibi bütün engelleri bir kenara ittiler, nefislerinin boş alışkanlıklarını terkettiler. Böylece nefsanî izzeti zilletle, makam ve itibarı bilinmemekle, zenginliği fakirlikle, üstünlüğü tevazu ile, dünyaya

rağbeti zühdle (eşyadan gönlü çekmekle) değiştirdiler. Zâhirî meşguliyetleri bırakıp onun yerine iç âlemlerini mâmur etmeye vakit ayırdılar. Yüce sevgilileri Mevlâ'yı bulmak (O'nun rızasına ermek) için seyrü sefer ettiler, kâmil şeyhlerin sohbetine (manevi terbiyesine) katıldılar, din kardeşlerine hizmet ettiler. Nihayet kalplerinden perdeler kalktı; çok affedici ve sonsuz kerem sahibi Mevlâ'yı müşahede etme nimetine erdiler. Böylelikle kulları uyarma ve terbiye etme işine hazır oldular. Onlarla şehirler ve ülkeler manen hayat buldu. Bu gibiler hakkında şair şöyle demiştir:

"İndiğiniz her yer sizinle ihya olur. Siz yeryüzü için yağmur gibisiniz. Göz sizdeki güzel hali görmeyi çok ister. Siz insanların gözleri için ay gibisiniz."

Âyette müjdelendiği gibi, onların yaptıklarına karşılık olarak, göz aydınlığı olacak nimetlerden kendileri için hazırlanan şeyleri, Allah'tan başka kimse bilemez (Secde 32/17).

Münafıklığı Âdet Edinenler!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, münafıklardan başka bir gruptan bahsederek şöyle buyurdu:

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ
لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. *Çevrenizdeki bedevî Araplar'dan ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki onlar münafıklığı âdet edinmiştir. Onları sen bilmezsin, biz biliriz. Onlara iki kez azap edeceğiz, sonra onlar (ahirette) büyük bir azaba döndürülür.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Medineliler, *çevrenizde oturan bedevî Araplar'dan münafıklar vardır.*" Medine etrafında oturan kabileler Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Gıfâr ve Eşca' kabileleridir. Bunlar, Medine'nin etrafında yerleşmişlerdi. Eslem ve Gıfâr kabileleri müslüman oldular. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) onlar için hayır dua ederek şöyle buyurdu:

"Eslem'e Allah selâmet versin; Gıfâr'ı Allah affetsin."[45]

Diğer kabilelere gelince onların bir kısmı müslüman oldu.

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurdu: *"Medine halkından da birtakım münafıklar vardır ki onlar münafıklığı huy edinmişlerdir."* Onlar münafık olarak kalmakta ısrar ettiler; sürekli nifağa daldılar; münafıklığa devam ettiler, öyle ki nifakta en ileri dereceye ulaştılar. "Ey Muhammed, *sen onların kim olduğunu* şahıs olarak *bilmezsin.*" Bu onların münafıklıkta ne derece mahir olduklarını ve kınanacak hallerden nasıl ince bir siyasetle korunduklarını göstermektedir. Onlar münafıklığı o derecede gizli yaptılar ki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bile son derece zeki ve feraset sahibi olduğu halde onların durumunu bir zaman bilemedi (Fakat daha sonra kimin münafık olduğu kendisine bildirildi).

Cenâb-ı Hak buyurdu ki: *"Onları biz biliriz."* Yani onların içlerinde sakladıkları her şeyi biliriz. Onların, sana ikiyüzlü davranıp hallerini senden gizlemeye güçleri yetse de bize karşı bunu yapmaya güçleri yetmez.

"Onlara iki kez azap edeceğiz." Onlara dünyada vereceğimiz azabın biri, içinde bulundukları durumu ortaya çıkarıp kendilerini rezil etmek, diğeri de öldürmektir. Bu iki azap hakkında şu yorumlar da yapılmıştır:

Azaplardan biri, rezil olmaları veya öldürülmeleridir; diğeri ise kabir azabıdır.

45 Buhârî, Menâkıb, 6; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 182; Tirmizî, Menâkıb, 73.

Azaplardan biri, kendilerinden zekât alınmasıdır, diğeri ise (istemeyerek de olsa) savaşa dahil edilip bitkin düşürülmeleridir.

Azaplardan biri, dünyada kendilerine işledikleri suçtan dolayı ilâhî cezaların uygulanmasıdır, diğeri de kabir azabıdır.

Bu iki azaptan maksat, senede iki kere humma (sıtma) hastalığına yakalanmalarıdır.

"Sonra onlar, ölümden *sonra büyük bir azaba döndürülür."* Bu, cehennem azabıdır.

101. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, hikmet ve kudretiyle, bütün asır ve zamanlarda, nur ve zulmet denizini hep var etmiştir. Bu, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) kadar böyle gelmiş, ondan sonra da kıyamete kadar böyle devam edecektir. Her asırda, nur ve zulmetin, iman ve inkârın, ihlâs ve nifakın, güzel ve kötü halin bulunması gereklidir.

Nur ehlinin nuru, kıyamete yakın bir zamana kadar hep artış içinde olur, hiç eksilmez. Zulmet ehli de böyledir. Çünkü her şey ancak zıddı ile tanınır. Nurun şerefi ancak zulmetin varlığı ile ortaya çıkar. Güzel halin şerefi ancak kötülüğe dalanların haliyle belli olur. İlmin fazileti ancak cehaletle bilinir. Allah Teâlâ bu şekilde her şeyden ikişer tane yaratmıştır. Bunu, kulların tek ve hak olan Rab'lerine koşması için yapmıştır. Kim, bu varlık âleminde bu şeylerin sadece birinin bulunmasını isterse o, her şeyin sahibi ve kullarını çok seven Cenâb-ı Hakk'ın hikmetini bilmeyen biridir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hali Karışık Olanların Durumu

Cenâb-ı Hak, yukarıdaki âyetlerde hayırlarda önde olan kalbi arınmışları zikretti. Peşinden bütün güçleriyle boş işlere dalan münafıklardan bahsetti. Onlardan sonra da iyi halle kötü hali bir arada bulunduran hali karışık kimseleri dile getirerek şöyle buyurdu:

وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًاۜ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٠٢﴾

102. ***Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, onlar iyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar. Allah'ın onların tövbesini kabul etmesi umulur. Gerçekten Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Diğer bir topluluk ise günahlarını itiraf ettiler ..."* Onlar, cihaddan geri kalan fakat geri kalmalarından dolayı yalan özürlerle mazeret beyan etmeyen kimselerdir.

Onlar, geride kalanlardan bir grup olup, savaştan geri kalanlar hakkındaki âyet indiğinde, kendilerini Mescid-i Nebevî'nin direklerine bağladılar ve,

"Bizleri Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] çözmedikçe, kendimiz iplerimizi çözmeyeceğiz!" dediler. Allah Resûlü savaştan Medine'ye geldiğinde mescide girdi, her zaman yaptığı gibi iki rekât namaz kıldı. Sonra direkte bağlı olanları gördü. Onların durumunu sordu; kendisine, niçin böyle yaptıkları anlatıldı. Sonra âyet-i kerime indi, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] onların iplerini çözdü.[46]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar iyi ameli diğer kötü amelle karıştırdılar."* Onlar, pişmanlıklarını ortaya koyarak ve günahlarını itiraf ederek yaptıkları salih amele, diğer kötü bir işi karıştırdılar ki o, savaştan geri kalmak ve münafıklara uymaktır.

Bir diğer mana: Onlar, Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] daha önce yaptıkları cihad ve diğer salih amellere, Tebük Savaşı'ndan geri kalmak gibi kötü biri işi karıştırdılar.

46 Rivayet için bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 11/651-652 (Riyad 2003); İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 6/1872; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/275-280; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 5/272 (Beyrut 1985).

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah'ın onların tövbesini kabul etmesi umulur."* Yani kabul eder. Âyetin, "Günahlarını itiraf ettiler" kısmı buna delildir. Hak Teâlâ için "umulur ki" ifadesi, "vâcip ve gerekli oldu" manasındadır. *"Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."* Tövbe eden kimsenin kusurlarını affeder ve onlara ihsanda bulunur.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Bu ümmet için bu âyetten daha ümit verici bir âyet yoktur."

Kuşeyrî demiştir ki: "Âyette, önce 'salih amel' dendi, peşinden 'kötü amel' dendi. Bu şunu göstermektedir: Hatalar, taat ve iyiliklerin sevabını yok etmez; çünkü eğer yok etseydi salih amel olmazdı."[47] Bu böyledir. Onun zikrettiği bu görüş, Ehl-i sünnet'in görüşüdür. Mu'tezile ise bunun aksini söylemektedir. İmam Müslim'in rivayet ettiği şu hadis, Ehl-i sünnet'in görüşüyle çelişmez.

Rivayete göre (İsrâiloğulları'ndan) bir adam,

"Vallahi Allah, filan kimseyi affetmez!" dedi. Allah ona şöyle buyurdu:

"Benim falancayı affetmeyeceğime kim benim adıma yemin ediyor; ben onu affettim, senin (önceki) amelini iptal ettim."[48]

Bu hadisin, Ehl-i sünnet'in görüşüyle çelişmemesinin izahı şudur: Bu hadiste ameli iptal edilen adam, İsrâiloğulları'ndan biridir; onların şeriatı, bizim şeriatımızdan farklı olabilir. Gerçekten Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'na yüklediği ağır yükleri bu ümmet-i Muhammed'den kaldırmıştır. İslâmiyet, kolaylık ve genişlik üzere kurulu bir dindir. Ayrıca bu adam, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiş, bu konuda yalan söyleyen kâfir bir kimse de olabilir. Açıklama için, *Hâşiyetü'l-Fâsî*'ye bak.[49]

47 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/59.

48 Müslim, Birr, 138; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 5711; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 1529.

49 Bu, Abdurrahman-ı Fâsî'ye ait *Celâleyn Tefsiri* üzerine yapılmış bir hâşiyedir.

102. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Müminler üç kısımdır: Sâbikûn (hayırda önde olanlar), durumu karışık olanlar, sürekli isyana dalanlar.

Sâbikûn, kurtulmuştur. Durumu karışık olanlar Allah'ın rahmetine ümit bağlamışlardır. Sürekli isyana dalanlar ise helâk olmuştur. Ancak tövbe edip salih amel edenler kurtulur.

Sâbikûn, iyilikleri kötülüklerine, iyi halleri karışık hallerine galip gelen kimselerdir. Onlar bir hataya düşünce derhal tövbe edip Allah'a dönerler. Bazan üzerlerinden uzun bir zaman geçer de, solda günahları yazan melek onlar için yazacak hiçbir şey bulamaz. Bu, (peygamberler gibi) ismet hallerinden (günahlardan tamamen uzak tutulduklarından) değil, manen uyanık oluşlarındandır.

Durumu karışık kimseler, günahlara düşüşleri ve dönüşleri çok olan kimselerdir. Allah Teâlâ'nın onları affetmesi umulur.

Sürekli isyana dalanlara gelince onlar, çirkin işler yapma konusunda ısrar edenlerdir. Onlar, eğer kendileri için ezelde bir inayet (ilâhî yardım ve tövbe) takdir edilmişse tövbe edip dönüş yaparlar; şayet kendileri için ilâhî inayet takdir edilmemişse Allah'ın azabı ve hilmi ile yüz yüze gelirler. Cenâb-ı Hak onlara dilediği gibi muamele eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Sadaka ile Manevi Temizlik

Allah Teâlâ savaştan geri kalan müminlerin tövbesini kabul edince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kendini mescidin direklerine bağlayan kimselerin iplerini çözdü. Bunun üzerine onlar, sahip oldukları malları getirerek,

"Yâ Resûlallah, işte bizi savaştan geri bırakan mallarımız; onları bizden sadaka olarak al ve bizi temizle!" dediler. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bana sizin malınızdan bir şey almam emredilmedi" buyurdu ve mallarını almadı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ
صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ
التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝

103. ***Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arındırıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için huzur sebebidir. Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.***

104. ***Onlar Allah'ın, kullarının tövbesini kabul ettiğini ve sadakalarını aldığını** (onları kabul edip karşılığını verdiğini)* ***bilmezler mi? Allah, yapılan tövbeleri çokça kabul edendir, çok merhametlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki: "*Onların* (sana sundukları) *mallarından sadaka al ...*" Bu sadaka malın üçte biridir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onların mallarının üçte birini sadaka olarak aldı, üçte ikisini kendilerine bıraktı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onların mallarından farz olan zekatı al. O zaman, âyet bütün müslümanlarla ilgilidir.

Âyet şöyle devam ediyor: "Ey Muhammed, *bununla onları* günahlardan *temizlemiş olursun.*" Yahut mallarından aldığın sadakayla, onları en çirkin günah olan, cimriliğe sevkeden mal sevgisinden temizlemiş olursun. "*Ve ayrıca onunla kendilerini* manen *arındırırsın*", yani iyiliklerini artırır yahut onları ihlâslı kulların derecesine yükseltirsin.

"*Onlar için dua et.*" Yani onlara merhamet edip kendileri için Allah'tan rahmet dile. Bundan sonra Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine sadaka ve zekâtını getiren kimselere,

"*Allahım, filanın ailesine rahmet et (onları affet)*" diye dua ediyordu. Ebû Evfâ sadakasını getirdi, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Allahım, Ebû Evfâ'nın ailesine rahmet et (onları affet)" diye dua etti.[50]

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz senin duan onlar için huzur sebebidir."* Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] onlar için yaptığı dua gerçekleştiği için, nefisleri sükûn, kalpleri huzur bulur.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Senin himmetinle onlarla birlikte olman, kendileri için, sadece mallarıyla kalmalarından daha bereketli ve daha hayırlıdır."[51]

"Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir." Yani onların itiraflarını işitir, pişmanlıklarını bilir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar Allah'ın, kullarının* sahih olarak yaptıkları *tövbesini kabul ettiğini ve sadakalarını aldığını,* onları karşılığını vermek için bir şeyi alan kimsenin alıp kabul ettiği gibi aldığını bilmezler mi?"

"Onlar bilmezler mi" cümlesiyle, ya tövbeleri kabul edilen kimseler kastediliyor ya da onların dışında savaştan geri kalan diğerleri. Tövbeleri kabul edilenlere bu sorunun sorulmasından maksat, tövbelerinin kabul edildiğine ve sadakalarının dikkate alındığına kalben inanmalarıdır. Savaştan geri kalan diğer insanlara bu sorunun sorulmasından maksat ise onları tövbeye teşviktir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz Allah, yapılan tövbeleri çokça kabul edendir, çok merhametlidir."* O, tövbe edenlerin tövbesini kabul eder, ayrıca onlara lutuf ve keremiyle bolca ihsanda bulunur.

103-104. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şeyhlerin, dervişlerinin (Allah yolunda harcamak için) mallarını alması, dervişlerin zenginliğine, madden hallerinin genişlemesine ve manen ilerlemelerine sebeptir. Bu konuda demişlerdir ki:

"Allah Teâlâ, bir dervişi zengin yapmayı murat ederse ona bir veliyi gönderir, veli onun malını alır (en hayırlı şekilde kullanır) yahut şeyhi

50 Buhârî, Daavât, 19; Müslim, Zekât, 176.

51 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* 3/60.

ona malını Allah için vermesini emreder. Bu onun zenginliğine alamettir."

Bu durumu, şeyhlerimizin şeyhi Ali Cemel el-Arânî kitabında zikretmiştir. Ben (İbn Acîbe), *Vezzân Şeriflerinin Menakıbı* adlı eserde şu nakli gördüm:

"Şeyh Mevlây et-Tihâmî, kardeşi Mevlây et-Tayyib'e bir haberci göndererek, ribatlarda (sınır boylarında) nöbet tutan mücahidlere giysi yapmak için bütün malını kendisine göndermesini istedi. Mevlây et-Tayyib onun seçkin talebelerindendi. O da evinin örtüsüne ve odasının yaygısına varıncaya kadar, sahip olduğu her şeyi kendisine gönderdi. Bu onun malının bereketlenmesine sebep oldu. Öyle ki o bölgede ne kadar şehir ve kabile varsa hepsinde Mevlây et-Tayyib'e ait bir mülk bulunurdu. Hatta, Cezayir ve ona bağlı yerlerde bile onun mülkü vardı. Bu, şeyhinin kendisi için ticaret yapması (malını Allah için hayır yollarında harcaması) sebebiyle olmuştu."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ameli Karışık Olanların Durumu

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, işleri karışık olanları tehdit ederek şöyle buyurdu:

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَۜ وَسَتُرَدُّونَ
اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۚ ﴿١٠٥﴾

105. *De ki: (İstediğiniz şekilde) amel edin; yaptıklarınızı Allah, Resûlü ve mü'minler görecektir. Sonra sizler, bütün gaybı ve görülen her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz; O size yapmakta olduklarınızı haber verir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*De ki*: Hayır veya şer, istediğiniz şekilde *amel edin. Yaptıklarınızı Allah görecektir.* Hayır veya şer hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Aynı şekilde *Allah Resûlü ve müminler de yaptıklarınızı görecektir.*" Yaptıklarınız onlara da âşikâr olacaktır. Şüphesiz sürekli işlenen kötü ameller sahibini rezil eder.

"*Sonra sizler,* ölümle *bütün gaybı ve görülen her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz; O size yapmakta olduklarınızı haber verir.*" Size bütün yaptıklarınızı, ona vereceği karşılıkla birlikte haber verir.

105. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim bir şeyi iddia ederek ortaya çıkar yahut manevi makamlardan birine tâlip olursa ona, "Amel edin; amelinizi Allah, Resûlü ve müminler görecek!" denir.

Eğer o kimse, işini takva ve ihlâs temelleri üzere kurarsa işi devam eder, ilerler ve nuru parlar. Şayet yaptığı iş ihlâs ve takva üzere kurulu değilse o kimse rezil olur, nuru söner. Sonra hepsi, gaybı ve açıkta olan bütün şeyleri bilen yüce Allah'ın huzuruna çıkarılır; O, herkese amelinin karşılığını verir.

Savaştan Geri Kalan Üç Kişinin Durumu

Bundan sonra, savaştan geri kalan üç kişi hakkında şu âyet indi:

وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ
وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿١٠٦﴾

106. *(Sefere katılmayanlardan)* ***diğerlerinin işi Allah'ın emrine*** *(hükmüne)* ***kalmıştır. O, bunlara ya azap eder veya tövbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Geride kalanlar içinde sefere özürsüz olarak katılmayan ve gelip bir özür de belirtmeyen *diğerlerinin işi Allah'ın emrine,* haklarında vereceği hükmüne *kalmıştır.* O, cihaddan ve resûlünden geri kalmalarından dolayı *onlara ya azap eder veya* tövbe edip pişman olduklarında *tövbelerini kabul eder. Allah* onların bütün hallerini *en iyi bilendir,* onlara yaptığı her işinde *hikmet sahibidir."*

Bu üç kişiden murat, Kâ'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebî'dir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], insanlara onlara selâm vermemelerini ve kendileriyle konuşmamalarını emretti. Onlar bu hali görünce, niyetlerini hâlis yaptılar ve bütün işlerini Allah'a havale edip O'na güvenip dayandılar. Yüce Allah onlara merhamet buyurdu. Bu zatların yaşadıkları olayın tamamı ve Allah'ın kendilerini affetmesi, inşallah daha sonraki âyetlerde gelecektir.

106. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Halk içinde bir kâmil mürşide uyan ve bu şekilde seyrü sülûk yapanlar dışında bir grup insan vardır ki onlar ârif şeyhlerin sohbetinden (manevi terbiyesine girmekten) geri kalmışlar, ölene kadar onlardan ayrı olmuşlardır. Allah Teâlâ, günah işlemede ve kötü işler yapmada ısrar ettiklerinden dolayı onlara ya azap eder yahut lutuf ve keremiyle onları affeder. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir; O'na, kullarının içlerinde gizlediği hiçbir şey gizli değildir. O, adalet ve hükmüyle onların kalplerinin perdelenmesi konusunda verdiği kararda hikmet sahibidir.

Fitne İçin Mescid Yapanlar!

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, müslümanlara zarar vermek için mescid yapanlardan bahsederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا

لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ اَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ

يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ اَبَدًا لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى
التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا
وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ
وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ
فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ
الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ اِلَّا اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

107. (O münafıklar arasında müminlere) ***zarar vermek, kâfirlik yapmak, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve öteden beri Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlara bir üs olsun diye bir mescid yapanlar vardır. Onlar, "İyilikten başka bir maksadımız yoktu!" diye yemin edecekler. Allah şahittir ki onlar kesinlikle yalancıdır.***

108. ***O mescidde sakın namaz kılma! İlk günden takva üzerine kurulan mescidde*** (Kubâ Mescidinde) ***namaz kılman, elbette daha doğrudur. Orada temizlenmeyi çok seven adamlar vardır. Allah güzelce temizlenenleri sever.***

109. ***Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.***

110. ***Yaptıkları bina,*** (ölümle) ***kalpleri parçalanıncaya kadar içlerinde bir şüphe sebebi olarak kalmaya devam edecektir. Allah her şeyi en iyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "O münafıklar arasında müminlere *zarar vermek*, gizlice *kâfirlik yapmak*, Kubâ Mescidi'nde namaz kılan *mümin cemaatinin arasına ayrılık sokmak için mescid yapanlar vardır.*"

Onların içlerinde gizledikleri kâfirlik, kâfir Ebû Âmir'i yüceltmektir.

Rivayet edildiğine göre, Amr b. Avf oğulları, Kubâ Mescidi'ni bina ettiklerinde Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir heyetle haber göndererek, Kubâ'da bir mescid yaptıklarını ve gelip orada namaz kıldırmasını rica ettiler. Peygamber Efendimiz de [sallallahu aleyhi vesellem] teşrif ederek orada namaz kıldı. Bunların kardeşleri olan Gunm b. Avf oğulları onları kıskandı ve onlar da başka bir mescid yaptılar. Niyetleri, bir hıristiyan rahibi olan Ebû Âmir'in Şam'dan geldiğinde orada kendilerine imam olmasıydı. Mescidi tamamlayınca, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Sakatlar ve ihtiyaç sahipleri için kışın yağmurlu havalarda hizmet vermek üzere bir mescid yaptık; burada gelip bize namaz kıldırın da orayı namaz yeri edinelim!" dediler. Bu teklif Tebük Seferi öncesinde yapılmıştı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Şimdi sefere çıkmak üzereyim; inşallah dönüp geldiğimizde orada namaz kılarız" buyurdu. Tebük Seferi'nden döndüğünde, tekrar geldiler ve aynı teklifi yaptılar. Allah Resûlü de elbisesini alıp onlarla birlikte gitmeye davranmıştı ki bu âyet indi. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Mâlik b. Duhşüm, Ma'n b. Adî, Âmir b. Seken'i çağırdı,

"Gidiniz şu ahalisi zalim mescidi yıkıp yakınız!" buyurdu. Onlar da öyle yaptılar ve yerini çöplüğe çevirdiler.

Cenâb-ı Hak, sonra onların bozuk maksatlarına işaret ederek şöyle buyurdu: *"... ve onlar daha önce Allah ve Resûlü'ne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescid yaptılar."* Yani, Allah ve Resûlü'ne karşı savaş açmış olan rahip Ebû Âmir'i kendilerine imam yapmak için o mescidi inşa ettiler.[52]

52 Rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/673-680 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/285-286.

Bu Ebû Âmir, Uhud Savaşı'nda Resûlullah'a seslenerek, "Seninle savaşa tutuşan hangi kavmi bulursam, onlarla birlik olup sana karşı savaşacağım" dedi ve Huneyn Savaşı'na kadar hep böyle yaptı. Huneyn'de Havâzin kabileleri hezimete uğradığı gün Şam'a kaçtı ve kaçarken münafıklara,

"Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve silah hazırlayınız, ben kaysere gideceğim ve asker getirip Muhammed'i ve ashabını Medine'den çıkaracağım" diye haber gönderdi. Ebû Âmir Şam'da kaldı, Kınnesrîn'de tek başına bir kenara atılmış olarak ölüp gitti. Medineliler hicretten önce ona, "rahip" diyorlardı, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] da kendisine "fâsık!" ismini koydu.

Onlar bu mescidi, münafıklar savaştan geri kalmadan önce yaptılar; bu, Tebük Seferi'nin hemen öncesinde olmuştu.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar, 'İyilikten başka bir maksadımız yoktu!' diye yemin edecekler."* Yani, biz bu mescidi yapmakla sadece güzel işlere niyet ettik. Bunlar, namaz, zikir ve müslümanlara geniş mekân ve rahatlık sağlamaktır" diyeceklerdir. *"Allah şahittir ki onlar* yeminlerinde *yalancıdır."*

Cenâb-ı Hak sonra, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] orada namaz kılmasını yasaklayarak şöyle buyurdu:

"Onlara bir yardım ve destek olarak *sakın o mescidde namaz kılma!* Var olduğu *ilk günden bu yana takva üzerine kurulan mescidde namaz kılman, elbette daha doğrudur."* Yani Kubâ Mescidi'nde namaz kılman daha hayırlı ve uygundur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] o mescidi, Mekke'den hicreti sırasında Kubâ'da kaldığı sırada pazartesi-cuma arasında yapmıştı. Âyette bahsedilen mescidin Kubâ Mescidi olması, kıssaya en uygun olanıdır.

Âyette geçen mescidin, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Medine'deki mescidi olduğu da söylenmiştir. Buna Ebû Saîd-i Hudrî'nin [radıyallahu anh] şu rivayeti delil gösterilmiştir. Ebû Saîd-i Hudrî [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], âyette geçen mescidle hangi mescidin kastedildiğini sorduğumda,

"O, bu mescidinizdir, Medine mescidi" buyurdu.[53]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Orada temizlenmeyi çok seven adamlar vardır."* Âyette övülen kimseler, tuvalette temizliklerini su ile yapıyorlardı; sudan önce taş kullanarak ikisiyle birlikte temizleniyorlardı.

Bir diğer mana: Onlar, Allah Teâlâ'nın rızasını elde etmek için, günahlardan ve kötü hasletlerden temizlenen kimselerdir.

Yahut onlar, cünüp olduklarında derhal temizlenen ve cünüp olarak uyumayan kimselerdir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah güzelce temizlenenleri sever."* Onlardan razı olur, sevenin sevdiğine yaklaştığı gibi, onları kendine yaklaştırır.

Şöyle denilmiştir: Bu âyet nâzil olunca Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] beraberinde bir grup muhacirle yürüyerek Kubâ Mescidi'ne gitti, kapısında durdu; o sırada ensar mescidde oturuyordu. Allah Resûlü onlara,

"Siz mümin misiniz?" diye sordu, cemaat sustu, ses çıkarmadı, Allah Resûlü sorusunu tekrarladı. O zaman Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Yâ Resûlallah! Şüphesiz onlar mümindir, ben de onlarla beraberim" dedi. Peygamberimiz [sallallahu aleyhi vesellem] onlara,

"Başınıza gelen kazâya (ilâhî takdire) razı oluyor musunuz?" diye sordu; onlar,

"Evet, razı oluyoruz" dediler. Sonra,

"Belaya sabreder misiniz?" diye sordu, onlar da yine,

"Evet" dediler. Sonra,

"Bollukta şükreder misiniz?" diye sordu, onlar yine,

"Evet" dediler. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Kâbe'nin Rabb'ine yemin olsun ki sizler gerçekten müminsiniz" buyurdu ve oturdu. Sonra,

---

53 bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/1881 (Riyad 1998).

"Ey ensar topluluğu! Yüce Allah sizi âyetinde methedip övdü. Sizler abdest ve hela anında ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da,

"Önce taşla taharet yapıyoruz, peşinden su ile temizleniyoruz" dediler. O zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onda tertemiz olmayı seven birtakım erkekler vardır" âyetini okudu.[54]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran* yani onu Allah için yapan, Allah rızasına ulaşmak isteyen ve evvelinde niyetini güzel yapan *kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi?"*

Bu kimse, yaptığını gösteriş ve nisbet olsun diye yapar. O zaman sanki yıkılmak üzere olan yahut yıkılmış bir çukurun kenarına bina yapmış olur, onunla birlikte kendisi de cehennemin içine yuvarlanır. Bu öyle bir düşüştür ki düştüğü yerden kıyamete kadar duman çıkmaya (âleme ibret olmaya) devam eder!

Âyetteki soru, bu hakikati kafalara iyice yerleştirmek içindir.

Takva üzere Allah rızası için kurulan bina, Kubâ Mescidi'dir. Daha önce geçtiği gibi, onun Medine Mescidi olduğu da söylenmiştir. Yıkılmak üzere olan bir çukurun kenarına yapılan bina ise münafıkların müslümanlara zarar vermek için yaptığı Dırâr Mescidi'dir.

Binanın takva üzere kurulması, onu yaparken baştan niyetin güzel olması, onunla Allah rızası ve dinin yayılmasının amaçlanmasıdır. Çökmek üzere olan bir çukurun üzerine bina yapmak ise niyetin bozuk olması, onun gösteriş ve müminlerin arasını ayırmak için yapılmasıdır. Âyette bu durum, son derece güzel bir benzetme sanatı ile ifade edilmiştir. Bu açıklama, İbn Cüzey-i Gırnâtî'ye aittir.[55]

"Allah zalimler topluluğunu, onları ıslah ve kurtuluşa götüren *doğru yola iletmez."*

---

54 İbn Mâce, Tahâret, 28; Ahmed, *Müsned*, 3/422; 6/6.

55 bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/348 (Beyrut 1995).

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Yaptıkları bina, kalpleri* ölümle *parçalanıncaya kadar içlerinde bir şüphe,* şek ve nifak sebebi *olarak kalmaya devam eder."*

Mana şudur: Onların yaptıkları bina, onlar için sürekli bir şüphe ve nifaklarının artış sebebi olur. Gerçekte onları bu işe nifakları sevketmişti. Sonra Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] yaptıkları mescidi yıktırınca, nifak kalplerinde kök saldı ve arttı; öyle ki nifak onların kalbinden ayrılmaz bir hal aldı. Bu durum, onların ölümle kalpleri parça parça oluncaya kadar devam eder; çünkü o kalpler için hakkı anlama kabiliyeti kalmamıştır.

Diğer bir mana: Onların yaptıkları bina, yapılış sebebiyle İslâm'da bir şüphe nedeni olmaya devam eder; çünkü onlar, yaptıkları işin kendilerince doğru olduğuna inanıyorlardı. Yahut yaptıkları binanın yıkılmasından dolayı içlerinde devamlı bir kin ve düşmanlık bulunur.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah,* onların niyetlerini *en iyi bilendir,* onların niyetlerinden dolayı, yaptıkları binanın yıkılmasını emretmesinde *hikmet sahibidir."*

107-110. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim amellerini ve hallerini takva ve Allah rızası üzere kurmak istiyorsa onu ihlâs, güzel niyet ve Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] sünneti üzere kursun; böyle yaparsa o hiçbir zaman yıkılmaz. Kim amel ve halini yıkılmak üzere olan bir çukurun kenarına kurmak istiyorsa onları gösteriş ve yaptığını halka duyurmak için, kerametlere ulaşma niyeti ve maddi çıkar elde etme hedefiyle yapsın. Şüphesiz bu şekilde yapılan ameller süratle yıkılır, devam etmez.

Kısaca, Allah için olan her şey devam eder ve kulu Allah'a götürür. Allah rızasının dışında yapılan her şey de kesilir, dağılır, sahibine fayda vermez. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Can ve Mal Karşılığında Cennet

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, yeryüzünde yaşayan müminlerin ulaştığı çok özel kerametten bahsederek şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَۜ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِۜ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذ۪ي بَايَعْتُمْ بِه۪ۜ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١١١﴾

111. ***Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine cenneti verme karşılığında satın aldı. Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah'ın kendi adına (yapmak için üstlendiği) hak bir vaattir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır? O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte büyük kazanç budur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine cenneti verme karşılığında satın aldı."* Yani Allah, onların kendi yolunda canlarını ve mallarını feda etmelerine bedel olarak cenneti ve içindeki nimetleri verdi. Cenâb-ı Hakk'ın cemaline bakmak da bu nimetlerin içindedir.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Bak, Allah ne kadar cömerttir ve ikram sahibidir! Bizim nefislerimizi O yarattı, mallarımızı rızık olarak yaratan da O. Sonra onları bize hibe etti, peşinden onları bizden çok yüksek bir fiyata satın aldı. Bu gerçekten çok kazançlı bir alışveriştir."

Cenâb-ı Hak sonra, onların Allah Teâlâ'ya canlarını ve mallarını nasıl sattıklarını şöyle açıkladı: *"Onlar Allah yolunda,* Allah'ın adını ve dinini yüceltmek için *savaşırlar,* kâfirleri *öldürürler,* Allah yolunda şehid

olarak *ölürler*. Onların bir kısmı şehid olur, diğerleri geride kalır. *Bu, Allah'ın yerine getirmek için üstlendiği gerçek bir vaattir;* onda yalan ve cayma yoktur. Bu ilâhî vaat Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da zikredilmiştir." Gerçekten Allah Teâlâ, Kur'an'da açıkladığı gibi, Tevrat ve İncil'de de Allah'ın, ümmet-i Muhammed'den, kendilerine cenneti verme karşılığında onların canlarını ve mallarını satın aldığını açıkladı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah Teâlâ bütün ümmetlere cihadı emretti ve onlara bu müjdeyi vaat etti.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır?"* Bu soru, Allah'ın vaat ettiği şeyi yerine getireceğini mübalağa ile anlatmaktadır. Yani Allah'tan daha güzel vaadini yerine getiren hiç kimse yoktur.

"Öyleyse O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin." Yani buna son derece sevinin; çünkü o sizin için, peşine düşülüp istenecek şeylerin en büyüğünü (cenneti) gerekli kıldı. Cenâb-ı Hakk'ın buyurduğu gibi, *"Büyük kazanç denen şey işte budur."*

Âlimlerden biri demiştir ki: "Bu alışveriş sana yeter. Onda satıcı yüce Allah'tır, karşılık me'vâ cennetidir, aracı Muhammed Mustafa'dır [sallallahu aleyhi vesellem]."

111. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak bizden, cennet karşılığında canlarımızı ve mallarımızı satın aldı. Kim, nefsinin hevâsına (kötü arzularına) karşı durarak, nefsin engellerini aşıp geçerek ve Mevlâ'sını talepte bütün gücüyle çalışarak nefsini Allah için satarsa, buna karşılık olarak Allah Teâlâ ona dünyada marifet cennetini, ayrıca ahirette nimetler cennetini verir. Kim, malını Allah rızasını kazandıracak yerlerde infak ederek onu Allah'a satar fakat nefsini Allah yoluda feda etmekten çekinirse, Allah Teâlâ ona ahirette güzel nimetler cennetini verir, öncekilerin ulaştığı marifet cennetinden mahrum kalır.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh], *İhyâ*'da zikrin faziletini anlattığı bölümde der ki:

"Zikir, ünsiyet ve ilâhî muhabbeti temin eder. Kalpte Allah ile ünsiyet (huzur ve muhabbet) gerçekleşince, kul, Allah'ın dışındaki şeylerden kesilir. Allah'tan gayri olan şeyler, kulu ölüm anında terkeder. Kul ile beraber kabirde hiçbir aile, mal, evlat ve dostluk kalmaz; ancak Allah'ın zikri kalır. Kulun ünsiyeti zikir ile olunca, kabirde onunla keyif eder; kendisini zikirden alıkoyan şeylerin kesilmesiyle birlikte, hakiki lezzete erer; çünkü onun hayatta zaruri ihtiyaçlarla meşgul olması, kendisini zikirden alıkoyuyordu. Ölümden sonra böyle bir engel kalmaz. Ölümle, yüce sevgilisiyle arasında hiçbir perde ve engel kalmamış olur. O zaman kulun zikre rağbeti büyük olur, artık kul, kendisini huzur bulduğu zikirden alıkoyan dünya hapishanesinden kurtulmuştur."

İmam Gazâlî sonra der ki: "Zikrin şerefinden dolayı şehidlik rütbesi büyük sayıldı; çünkü asıl istenen şey sonuçtur. Kastettiğimiz sonuç, bütün dünyaya veda etmek, tam manasıyla Allah'a yönelmek, kalbin Allah sevgisi içinde kaybolması ve O'nun dışındaki bütün bağ ve alakalardan kesilmesidir. Düşmana karşı savaş halinde bulunan kimse, Allah sevgisi ve O'nun rızasına ulaşma arzusuyla kalbini Allah için mâsivadan boşaltmış, hayatta kalma ümidini kesmiştir. Şehidin hali, 'lâ ilâhe illallah' sözünün hakikatine uygundur; çünkü onun için Allah'tan başka bir maksat yoktur."[56]

Niyaz ehlinin, Allah'a münâcât ve yakarışı esnasında bulduğu manevi lezzetle, müşahede ehlinin yüce sevgililerinin (Allah Teâlâ'nın) müşahedesi içinde kendini kaybetme esnasında aldığı lezzet, dünya lezzetlerinden değildir; onlar cennetin nimetleri olup Cenâb-ı Hak onu dostlarına önceden ikram etmiştir. Onlara dünyada hemen verilen marifet cennetinin manası budur. Allah bunu ona, nefsini Allah için satmanın karşılığı olarak bahşetmiştir.

Âriflerden biri demiştir ki: "Nefisler üç kısımdır. Biri, ayıplı ve kusurlu nefis olup onda herhangi bir alım ve satım işi gerçekleşmez. Bu, kâfirin nefsidir. Diğeri, hür nefis olup onun satılması geçerli değildir. Bu, peygamberlerin nefsidir. Çünkü onlar, her türlü kusurdan temiz yaratılmıştır. Bir nefis vardır ki onda alışveriş geçerlidir. O, müminin

---

56 bk. Gazâlî, *İhyâ,* 1/400-401.

nefsidir. Mümin nefsini Allah'a sattığında ve Cenâb-ı Hak da onu satın aldığında, o nefis için asıl hürriyet hali gerçekleşir. Bu hürriyet, nefis kâinatın (varlıkların) bağından kurtulup hürriyete kavuştuğunda ve kötü sıfatlardan kurtulduğunda elde edilen bir haldir."

Tahkik ehli âlimlerden biri demiştir ki: "Allah Teâlâ, varlıkların en yücesini, varlıkların en kıymetlisini vererek satın aldı. Allah, kalpleri değil, nefisleri satın aldı, çünkü kalp hürdür, onda satım gerçekleşmez. Kalp, Allah için tahsis edilmiştir; o satılmaz ve alınmaz. Hz. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şu sözünü işitmedin mi?

"Kalp, Allah'ın evidir."[57] Yani, kalp O'na münâcât (yakarış) yeridir, marifetinin bulunduğu mahaldir, sırlarının toplandığı hazinedir. Şeytan oraya (Allah'ın sevgi ve marifeti ile mâmur olmuş kalbe) giremez. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

"(Ey İblîs), senin benim (salih) kullarım üzerinde bir hâkimiyetin olmaz" (İsrâ 17/65). Nefse gelince, o sahip olunan mülktür; satılır ve alınır."

Allah'a Canını ve Malını Satan Cennetliklerin Vasıfları

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kendisine canlarını ve mallarını satan müminlerin özelliklerini belirterek şöyle buyurdu:

اَلتَّٓائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّٓائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ
الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ
اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

112. ***Onlar, tövbe edenler, ibadet yapanlar, hamdedenler, Hak yolunda seyahat edenler*** *(oruç tutanlar)*, ***rükû yapanlar, secde yapanlar, iyiliği emreden ve kötülükten alıkoyanlar, bir de Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O müminleri müjdele!***

57 Hadisin değerlendirmesi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1882, 1883.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, canlarını ve mallarını kendisine satanların özellikleri hakkında buyurdu ki:

"Onlar, küfür, isyan, hata ve gafletten *tövbe edenlerdir.* Dini ihlâsla yaşayarak Allah için *ibadet edenlerdir.* Genişlikte ve darlıkta, bütün hallerde *Allah'a hamdedenlerdir.* Seyahat edenler yani *oruç tutanlardır."* Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadislerinde,

"Ümmetimin seyahati oruçtur" buyurmuştur.[58] Oruç seyahate benzetildi, çünkü oruç tutan kimse, şehvetlerine mâni olmakta, nefsini onlardan uzaklaştırmaktadır. Yahut oruç, nefsanî bir terbiyedir; kul onunla melekût ve ceberût âlemlerinin gizli sırlarına ulaşır.

Âyetteki "seyahat edenlere", "cihad edenler", "ilim peşinde koşanlar" yahut "şeyhleri ve kardeşleri ziyaret edenler" manasını verenler de olmuştur.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar* namazda *rükû yapıp secde edenlerdir, iyiliği yani* iman ve taat gibi, bütün hayırlı olan ve övülen şeyleri *emredenlerdir;* küfür ve isyan gibi dinin kötü gördüğü her *kötülükten alıkoyanlardır. Bir de onlar, Allah'ın sınırlarını koruyanlardır."* Yani dinin, sınırlarını çizdiği, hakikat ve hüküm olarak belirlediği her şeyi koruyanlardır.

Âyet şöyle bitiyor: "Bu sayılan faziletlere sahip olan *müminleri müjdele!"*

"Müminleri müjdele" buyrulması, onları bu özelliklere imanlarının davet ettiğine ve kâmil müminlerin bu sıfatlara sahip olduğuna dikkat çekmek içindir. Müjdelenen şeyin ne olduğunun belirtilmemesi, onun büyüklüğünü anlatmak içindir. Sanki şöyle denmiş oluyor: Onları, akılların anlamaktan ve ifadenin anlatmak âciz kaldığı nimetlerle müjdele. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

---

58 Hadislerde seyahatin oruç manasına geldiği gösteren rivayet için bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân,* 12/10-15; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/297; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 4/305; Hâkim, *Müstedrek,* 2/335. Meşhur rivayette, *"Ümmetimin seyahati cihaddır"* buyrulmuştur (bk. Hâkim, *Müstedrek,* 2/73; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân,* nr. 4226; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/297).

112. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyet, başından sonuna kadar bütün manevi terakki derecelerini içinde toplamaktadır.

Manevi makamların ilki tövbedir. Nefis tövbe edip hevâsından döndüğünde, Mevlâ'sına yönelir ve zâhirî ibadetlerle meşgul olur. Bu ibadetler, dinin zâhirî amelleridir. Nefiste ilâhî yardım alametleri gözüktüğünde ve üzerinde hakikat nurları parladığında, bu nimeti elinde tutmak için Allah'a hamdedip şükreder. Sonra fikri, gayb meydanlarında yüzmeye, melekûttan ceberût âlemine intikal etmeye başlar. Sonra tekrar dinin zâhirî emirlerini korumaya geri döndürülür. Çünkü kemalin son noktası, dinin hükümlerine sımsıkı sarılmaktır. Bunun için, kulun beşeriyeti, maddi âlemde edep olarak rükû yapar, secdeye kapanır. Kalbi de ruhlar âleminde ilâhî huzur mescidinde rükûa eğilip secdeye kapanır.

Bu hali elde edince, halka vaaz etmeye ve onları uyarmaya ehil olur. Bundan sonra, zâhirî hüküm ehline dinin iyilik olarak belirlediği şeyleri emreder, kötü olarak tanıttığı şeylerden de alıkoyar. Aynı şekilde hakikat ehline göre iç âlemde iyi olan şeyleri emreder, kötü olan şeylerden alıkoyar.

Birincisine vaaz ve uyarı, ikincisine ise terbiye ve terakki denir. Bu da ancak ilâhî hudutları (emir ve nehiyleri) koruyan ve ahidlerine vefa gösteren kimseden kabul edilir. Bu durumdaki kimse, en büyük saadet ve en yüce makam ile müjdelenir.

Kuşeyrî demiştir ki: "Âyette geçen 'seyahat edenler', oruç tutanlar manasındadır. Onlar, Allah'tan başkasını müşahededen kendini uzak tutanlar, Allah'tan başkasının hizmetinden sakınanlar, Allah'tan gelene razı olup elindekiyle yetinen kimselerdir."

Şöyle de denmiştir: "Seyahat edenler, Hakk'a ait delilleri görmek için yeryüzünde ibret için dolaşanlardır. Onlar, kalpleriyle yeryüzünün doğusunu ve batısını dolaşırlar, her yanını ve mekânını tefekkür ederler. Yeryüzünde yaşanan onca değişime bakıp onu yoktan var edenin varlığına delil çıkarırlar. Yeryüzünde gördükleri nice âyet ve ibretlerle, onları yaratanın varlığına kesin hüküm verirler. Sırlarıyla melekût âleminde dolaşırlar ve böylece Allah'a ulaşmanın manevi zevkini tadar-

lar, O'nunla elde ettikleri ünsiyetin hoşluğu içinde yaşarlar, Hakk'ı müşahedenin hakikatine ulaşırlar."[59]

Bu konudaki geniş açıklamalar için Vertecübî'nin (Rûzbihân-ı Baklî) tefsirine bakınız. O, açıklamasında, imanın insanı tövbeye sevkedeceğini söyler ve şöyle devam eder:

"Sonra, sadık ve samimi tövbe, peşinden ibadetleri ve kulluğa götüren mücâhedeyi ister. Kul güzel kulluk nimetine ulaşınca bu, Allah Teâlâ'ya hamdetmeyi gerektirir. Kul, kendisine hakkıyla hamdedemeyeceğini itiraf ederek Allah Teâlâ'ya hamdeder. Bu durum bir hadis-i şerifte şöyle ifade edilmiştir:

'Allahım, ben seni, hakkı ile yüceltemem, sen kendini nasıl övüp yüceltirsen o şekilde yücesin.' [60]

Sonra hamd ve zikir, kul, Mevlâ'nın cemalinin hilâlini (nurunu) yakîn semasında görünce, nefsini, alıştığı boş şeylerden hapsetmeyi gerektirir. Baksana Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ne buyurdu:

'(Ramazan ayına ait) hilâli görünce oruç tutun.'

Nefsin serbest bırakılması ancak, müşahede hilâlini görünce olur. Bunu da hadisin şu kısmından anlıyoruz:

'Yeni ayın (şevvalin) hilâlini görünce iftar edin!' [61]

Mana âleminde seyahat edenler, kalpleriyle gayb iklimlerinde uçarlar, bu da ilâhî azameti müşahede anında ulaşılan fenâ haliyle Hakk'a boyun eğmeyi gerektirir. O zaman kul, Cenâb-ı Hakk'ın cemalini görme şevkiyle ve celali karşısında boyun eğerek rükû yapar. Bu rükû ve boyun eğiş anında kendisini ilâhî sıfatların nurları sarar; o zaman, *'Her ne tarafa yönelirseniz Allah'ın vechi (zatı) oradadır'* (Bakara 2/115) âyetindeki sır gözükür ve bütün cihetler için secde eder. Bu secde, gurbet halini (halktan uzaklaşıp gönlü Hakk'a vermeyi) gerektirir. O da müşahede-

---

59 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/67-68.

60 Müslim, Salât, 222; Ebû Davud, Salât, 148; Tirmizî, Daavât, 75; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 51; İbn Mâce, Duâ, 3, İkame, 117.

61 Buhârî, Savm, 5; Müslim, Sıyâm, 4, 7; Tirmizî, Savm, 5; Nesâî, Sıyâm, 8.

yi gerektirir. Müşahede ise müşahede sahibinin, müşahede ettiği şeyin özelliklerine bürünmesini sağlar.

Kim, Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının nuru içine düşerse o, rubûbiyyet sıfatından kula uygun bir pay sahibi olur. Aynı zamanda kullukta temkin sahibi yani istikamet üzere, kararlı ve devamlı olur. Bundan sonra Allah'ın hükmüyle hükmeder, O'nun adaletiyle emreder. Allah Teâlâ onların vasıflarından bahsederek, *'Onlar iyilikleri emrederler'* buyurdu.

Onlar, halkı Hakk'a davet ederler, onları nefislerinin hevâsına uymaktan alıkoyarlar, Allah'ın çizdiği hudutları korurlar. Kendilerine rubûbiyyet sıfatları keşfolduktan sonra, kulluk makamında kendilerine emredilenleri hakkı ile yerine getirirler.

Onlar, rubûbiyyet tecellilerini müşahedenin manevi tadını tatmış olsalar bile, kulluk sınırını geçmezler. Çünkü onlar, bütün kemal hallerine sahip olmakla birlikte, kulluk sıfatıyla övünen Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sünneti üzere, temkin (istikrar ve istikamet) hallerini korurlar. O Peygamber ki [sallallahu aleyhi vesellem], bütün ömrü boyunca, *'Ben kulum, Allah'tan başka ilâh yoktur'* demiştir."[62] Vertecübî'nin açıklamaları burada bitti.

Müşrik Olarak Ölenler İçin Af İstenmez

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, peygamberini müşrikler için istiğfar etmekten nehyetti. Tebük Savaşı'nda geride kalan münafıklar da bu yasağa dahildir. Yüce Mevlâ şöyle buyurdu:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ
كَانُوا اُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ
﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُۚ
فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُٓ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُۜ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

62 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/48-50.

113. ***Akraba bile olsalar, cehennemlik oldukları kesin belli olduktan sonra, Peygamber ve müminlerin müşrikler için af dilemeleri uygun değildir.***

114. ***İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı*** *(af dilemekten vazgeçti).* ***Gerçekten İbrahim çok yakaran ve çok halîm biriydi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyurdu ki: "Yakınlarından *akraba bile olsalar,* şirk üzere öldüklerinden *cehennemlik oldukları kesin belli olduktan sonra, Peygamber ve müminlerin,* şirk üzere ölen *müşrikler için af dilemeleri uygun değildir."*

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], ölüm döşeğinde yatan amcası Ebû Tâlib'e,

"Lâ ilâhe illallah" dedi. *"Bu kelimeyi söyle ki (kıyamet günü) Allah katında seni savunabileyim!"* buyurdu. Ebû Tâlib, kelime-i tevhidi söylemeye yanaşmadı. O zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Vallahi, bana yasaklanmadığı sürece senin için af dilemeye devam edeceğim" buyurdu. Onun affı için Allah'a dua ediyordu, nihayet bu âyet indi.[63]

Diğer bir rivayete göre, müslümanlar, ölen müşrik anne babaları için dua etmek istediler, bu âyet indi.

Bu âyette, hayatta olan müşrik ve kâfirler için istiğfar etmenin câiz olduğuna bir delil vardır; çünkü onların cehennemlik oldukları henüz kesin değildir. Onlar için yapılacak istiğfar, iman etmelerini istemektir.

Cenâb-ı Hak, sonraki âyette, Hz. İbrahim'in kâfir olan babası için af dilemesiyle çelişki gibi gözüken durumu ortadan kaldırmak için şöyle buyurdu:

---

63 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 40; Tesîru Sûre (9), 16, 28; Ahmed, *Müsned*, 5/433; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/20-21 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/299-300.

"İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi."

Şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], amcasının durumu hakkında, *"İbrahim'in babası için af dilediği gibi, ben de senin için af dileyeceğim"* dedi. Bunun üzerine,

"İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi" âyeti indi. Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] babası için verdiği söz, âyette geçtiği gibi şu idi:

"Senin için af dileyeceğim. Bununla birlikte ben, Allah'tan sana gelecek olan bir şeyi gidermeye gücüm yetmez" (Mümtehine 60/4). Yani ben senin imanda muvaffak olmanı isteyerek senin için af dileyeceğim; şüphesiz iman, önceki günahları temizler.

Âyetin manası şu olur: Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] babası için af dilemesinde sizin için bir delil yoktur; onun af dilemesi daha önce verdiği bir sözden dolayı idi. "*Onun,* inkâr üzere ölmesiyle yahut iman etmeyeceği vahyedilerek *Allah'ın düşmanı olduğu belli olunca,* onun için af dilemeyi keserek *ondan uzaklaştı. Gerçekten İbrahim çok yakaran* yani çok inleyen *biriydi.*" Bu ifade onun ileri derecedeki merhametini kinaye yoluyla anlatmaktadır.

Âyette "çok yakaran" manası verdiğimiz "evvâh" için şu manalar da verilmiştir: Çok dua eden, mümin, fakih, Allah'ı çok zikreden yahut Allah korkusundan çokça inleyip âh eden.[64]

"O çok halîm biriydi" Eziyetlere çokça sabreden biriydi. Bu cümle, onu istiğfara sevkeden şeyi açıklamaktadır.

113-114. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kendisine Allah Teâlâ'nın gazap ettiği kesin belli olan kimselere (müşrik ve kâfir olarak ölenlere) şefaat yoktur. Böyle bir şeyi yapmaya kalkmak kötü edeptir; olması imkânsız bir şey için dua etmek gibidir. Allah'ın gazabına uğradığı kesin belli olmayan kimseler içinse, şefaat

64 Rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/35-45; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/305-307.

(affına vesile olmak) vardır, buna teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"(Müminlerin dünya ve ahiret işlerini görmek için) şefaatçi olun ki ecir kazanasınız."[65]

Onlar için af dilemek de bir çeşit şefaattir.

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Kim mümin erkek ve kadınlar için günde yirmi beş kere af dilerse abdallardan (veli kullardan) yazılır."[66]

Allah'ın kulları hakkındaki muradı açıkça ortaya çıkmadıkça, şefaat istenen bir şeydir. Cenâb-ı Hakk'ın Kahhâr ism-i şerifinin tecellisi ortaya çıkınca (O'nun kula azap ettiği anlaşılınca), Allah'ın muradına uymak daha güzeldir. Ey şefkatli kimse, şunu bil ki Allah kullarına senden daha merhametlidir. Hûd sûresinin 76. âyetinin tefsirinde bu konuda geniş açıklama gelecektir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Yüce Allah Delilsiz Azap Etmez

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Peygamber'in yasak gelmeden önce amcası için af dilemesinde mâzur olduğunu belirtti. Aynı şekilde müminlerin de müşrik olarak ölen anne babaları için kendilerine yasak gelmeden önce af dilemelerinde mâzur olduklarını belirterek şöyle buyurdu:

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَۜ
اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
يُحْيٖ وَيُمٖيتُۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصٖيرٍ ﴿١١٦﴾

65 Buhârî, Zekât, 21, Edeb, 36; Müslim, Birr, 145.

66 Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bir hadis için bk. Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/210; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 8420; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 2068 (Taberânî rivayeti).

115. ***Allah bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptıracak değildir. Allah her şeyi bilendir.***

116. ***Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah bir topluluğu doğru yola* İslâm'a *ilettikten sonra, kendilerine sakınacakları şeyleri açıklayıncaya kadar onları saptıracak,* kendilerine sapkın ismini verecek ve içinde bulundukları durumdan hesaba çekecek *değildir."* Allah onlara, sakınmaları gereken şeyleri açıklar; eğer onlar bundan sonra ilâhî emre muhalefet ederlerse onları sapıtır ve tövbe etmezlerse kendilerini hesaba çeker.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], amcası için söylediği, *'Senin için af dileyeceğim'* sözünde, sanki onun mâzur olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde, kendilerine bir yasak gelmeden önce, müşrik anne babaları için af dilemek isteyen müminler için de bir özür belirtilmektedir.

Bu âyetin, kıblenin değiştirildiğini bilmeden ilk hal üzere (Kudüs'e yani Beytülmakdis'e doğru) namaz kılanlarla, içki yasağı kendisine ulaşmadığı için önceki gibi helâl zannederek içkiyi içmeye devam edenler hakkında indiği de söylenmiştir (onlar bu yaptıklarından sorumlu değildir). Bu âyette, ilâhî hükümden habersiz olan kimsenin mükellef olmadığına dair bir delil vardır."[67]

İbn Cüzey demiştir ki: "Âyet, izinsiz olarak müşrikler için af dileyen müslümanlardan bir grup hakkında inmiştir. Onlar bundan dolayı korktular. Onların korkusunu giderip gönüllerini rahatlatmak için âyet indi. Mana şudur: Allah size bu konuda yasak hükmünü açıklamadan önce yaptıklarınızdan dolayı sizi hesaba çekecek değildir."[68]

---

67 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/423.

68 İbn Cüzey, *et-Teshîl fî Ulûmi't-Tenzîl,* 1/349 (Beyrut 1995).

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah her şeyi bilendir."* Yasaktan önce ve sonra Allah onların her işini bilir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır."* Onlara ve içlerinde bulunan varlıklarda dilediği gibi tasarruf eder. O, şehadet âlemine çıkarmayı murat ettiğini kendisine ruh vererek diriltir, gayb âlemine geri çevirmeyi murat ettiğini de öldürür."

Bir diğer mana: Dilediği kalpleri iman ve marifetiyle diriltir; dilediği kalpleri de inkâr ve gafletle öldürür.

"Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur."

Beyzâvî demiştir ki: "Allah Teâlâ müminleri, yakın akrabaları da olsa müşrik olarak ölmüş kimseler için af dilemelerini yasakladı. Bu yasak, onları daha işin başında terketme manası içermektedir. Sonra onlara yüce Allah'ın bütün mevcudatın mâliki olduğunu, onun işlerini kendisinin sevk ve idare ettiğini, hepsine galip olduğunu (her hükmünü uyguladığı), onlar için meydana gelecek herhangi bir dostluk ve yardımın kendisinden olduğunu belirtti. Bunu, O'nun dışındaki her şeyden uzaklaşarak ve bütün varlıklarıyla kendisine yönelmeleri için yaptı; tâ ki yaptıkları ve terkettikleri her işlerinde O'ndan başka bir maksatları kalmasın."[69]

115-116. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, hiçbir grubu huzuruna gitmekten yahut vuslat gerçekleştikten sonra ilim ve marifetler içinde yükselmekten saptırmaz, tâ ki dinin hükümleriyle yahut meşâyih-i kirâmın diliyle sakınacakları kötü edebi kendilerine açıklayıncaya kadar. Onlara, bu yolda sakınacakları kötü edepleri açıkladıktan sonra, onlar, bu şeyleri işler ve yapmakta ısrar ederlerse Cenâb-ı Hak onları sapıklık içinde bırakır; kudsî huzuruna ulaşmalarını engeller. Şu bir gerçektir ki bütün taat ve güzel edepler kulu ilâhî huzura yaklaştırır; bütün isyan ve kötü davranışlar da kulu ilâhî huzurdan uzaklaştırır.

69 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/423.

Ârifler demiştir ki: "Kim, huzurda edepsizlik yaparsa kapıya uzaklaştırılır. Kim de kapıda edebini bozarsa ahırda hayvanların bakımına gönderilir!"

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Tövbeleri Kabul Edilen Üç Sahabi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, işleri Allah'ın rahmetine kalan üç müslümanın tövbesini de kabul ettiğini belirterek şöyle buyurdu:

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي
سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ
عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى اِذَا
ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا
مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

117. ***Şüphesiz Allah, peygamberini, muhacirleri ve ensarı affetti. Onlar ki o zorluk anında, içlerinden bir grubun kalpleri neredeyse kaymaya yüz tuttuktan sonra peygambere uydular. Sonra Allah onları affetti. Şüphesiz O, onlara karşı çok şefkatlidir, çok merhametlidir.***

118. ***Ve geri bırakılan üç kişinin de*** *(tövbelerini kabul etti).* ***Yeryüzü, bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Allah'tan*** *(O'nun gazabından)* ***yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anladılar. Sonra Allah, onları tövbe etmeye muvaffak kıldı ve tövbelerini kabul etti. Gerçekten Allah tövbeleri çokça kabul edendir, çok merhametlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz Allah, peygamberini affetti."* Yani onu günahlardan uzak ve temiz tuttu. Bu âyeti,

"Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmek için ..." (Feth 48/1) âyeti gibi düşünmelidir.

"Allah, muhacirleri ve ensarı da affetti." Onların işlemeleri muhtemel kusurlarını affetti; çünkü kul, her türlü ayıp ve günahtan uzak kalamaz.

Şöyle denilmiştir: "Âyetin manası, tövbeye teşvik etmek ve onun faziletini ortaya koymaktır; çünkü tövbe, peygamberlerin ve salihlerin makamıdır.

Bir diğer görüş şöyledir: Allah'ın onlara tövbesi yani yönelmesi, onları ulaştıkları makamın kusurlarından kurtararak ondan daha kâmil makama çıkmada kendilerine yardım etmesidir. Her kul, bulunduğu makamdan daha yükseğine çıkınca, önceki makamında bir noksanlık gözükür.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyetlerde önce, günah işlemeyeni affettiğini bildirdi, bunu günah işleyen kimseleri ürkütmemek için yaptı. Cenâb-ı Hak önce Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem], muhacir ve ensarı affettiğini belirtti; halbuki onlar bir günah işlememişlerdi. Peşinden, *'Geriye bırakılan üç kişiyi de affetti'* buyurdu. Önce, günah işlemeyenleri zikretti ki günah işleyenlerin kalbini teskin etsin. Eğer önce, *'Geride bırakılan üç kişiyi affetti'* deseydi, onların yürekleri parçalanırdı."

Cenâb-ı Hak sonra, affettiği muhacir ve ensarı şöyle tanıttı:

"Onlar ki zorluk anında peygambere uydular." Yani Tebük Seferi'ne çıkmaya hazırlanınca ona uydular. O zaman çok zor ve sıkıntılı bir dönemdi. Sefere çıkanlar, binek sıkıntısı çekiyorlardı. Öyle ki bir deveye on kişi nöbetleşe biniyordu. Aynı zamanda yiyecek sıkıntısı vardı. O kadar ki rivayete göre tek hurmayı iki kişi bölüşerek yiyorlardı.

"Onlardan bir grubun kalpleri neredeyse kaymaya yüz tuttuktan sonra, ona tâbi oldular." Onlardan bir grubun kalbi, karşılaştıkları zorluk, sıkıntı ve sıcak havadan dolayı imanda sabit kalma yahut Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] tâbi olma noktasında neredeyse kaymaya yüz tutmuştu.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Sonra Allah onları affetti."* Onları affettiğini vurgulamak için, Allah bu müjdeyi tekrar etti. Bunda, onları çektikleri zorluk ve sıkıntıdan dolayı affettiğine bir dikkat çekme de vardır.

"Şüphesiz O, onlara karşı çok şefkatlidir, çok merhametlidir." Bunun için onları kabul buyurdu ve kendilerini affetti.

Diğer âyette şöyle buyruldu: *"Allah, geri bırakılan üç kişinin de tövbelerini kabul etti."*

Bu üç kişi, Kâ'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebî' idi [radıyallahu anhüm]. Onlar, Tebük seferinden geri kalmışlardı. Bu geri kalışları, bir özürden dolayı olmadığı gibi, nifaktan veya Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] muhalefet kastıyla da değildi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] seferden dönünce, onları kınadı, insanlara onlarla konuşmamalarını ve bu üç kişiye hanımlarından ayrı kalmalarını emretti. Bu şekilde elli gece kaldılar. Sonra Allah Teâlâ, onların tövbelerinin kabul edildiğini ve affedildiklerini bildiren âyeti indirdi. Onların olayı Buhârî ve Müslim başta olmak üzere diğer hadis ve siyer kitaplarında zikredilmektedir.[70]

"Geri bırakılanlar" demek, savaştan geri kalanlar manasındadır. Ancak Kâ'b b. Mâlik, bunun savaştan geri kalmak anlamında değil, özürlerinin kabulünün ertelenip geri bırakıldığı kimseler manasında olduğunu söylemiştir. Peşinden gelen,

"Yeryüzü, bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmişti" âyeti de bu görüşü desteklemektedir.

---

70 bk. Buhârî, Ahkâm, 53, Cihâd, 103, Menâkıb, 23, Menâkıbü'l-Ensâr, 43; Müslim, Tevbe, 53; Nesâî, Mesâcid, 38; Ahmed, *Müsned*, 3/329.

Yeryüzünün kendilerine dar gelmesi, bütün insanların kendilerinden yüz çevirmesi sebebiyledir. Bu ifade, hayreti anlatmak için kullanılan bir bezetmedir.

Âyette, onların halleri anlatılmaya şöyle devam ediliyor: *"Vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı."* Bu durum, ileri derecedeki üzüntüden ve yalnızlık içinde bırakılmalarındandır.

"Onlar, *Allah'tan* yani O'nun gazabından *yine Allah'a sığınmaktan,* O'ndan af dileyip dönmekten *başka çare olmadığını anladılar. Sonra* tövbe etmeleri yani tövbelerini açıklamaları, ona devam etmeleri ve tövbe edenlerden sayılmaları için *Allah onların tövbesini kabul etti, onları tövbede muvaffak kıldı. Gerçekten Allah,* günde yetmiş kez kusur işleseler dahi tövbe edenlerin *tövbelerini çokça kabul edendir; çok merhametlidir;* tövbe edenlere sayısız nimetlerini bahşeder."

117-118. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Tövbe iki kısımdır: **1.** Kulun tövbesi, **2.** Allah'ın tövbe eden kuluna muamelesi. Kulun tövbesi, hatalardan taatlere dönmesidir. Allah'ın tövbe eden kuluna muamelesi ise kuluna vuslat halini kazandırarak, kendisine dönüş kapısını açarak, aradan perdeyi kaldırarak ve kınamayı bırakarak ona yönelmesidir. Bu konuda beyit halinde şöyle denilmiştir:

"Hasta olduğumuzda, gelip sizi ziyaret ediyoruz. Siz bir kusur işlediğinizde de yine size gelip özür diliyoruz!"

Yüce Allah'ın, peygamberine ve onun ashabına yaptığı ihsana bak! Allah onların tövbelerini nasıl kabul etti. Onların, kendisine dönüşleri kolay olsun diye, onlar kendisine dönmeden önce onlara döndü (Âyette, önce *"Allah, Peygamber, muhacir ve ensara döndü, yani onların tövbesini kabul etti"* buyruldu).

Yüce Allah'ın, peygamberine dönmesi (yönelmesi), müşahedesini açarak gerçekleşir; sahâbe-i kirâma dönüşü ise kurbiyet (ilâhî yakınlık) yolunu açarak olur.

Allah'ın, peygamberini affetmesi, onun peygamberlik göreviyle uğraşırken, müşahededen uzak kalmasındandır. Sahabeyi affetmesi ise ilâhî huzurda bulunma düşüncesinden kopmalarındandır.

Onlar, kusurlara dalıp müşahededen perdelendiklerinde, kendilerine vuslat feyzi yetişti, cemal nurları açıldı. Yüce Allah'ın, peygamberlerine ve velilerine uyguladığı sünneti (ilâhî kanunu) budur. Onlar, imtihan hali içine düşüp Rahmân'ın müşahedesinden perdelenme içinde kaldıklarında, onlara rahmet yağmuru yağar, üzerlerine kerem bulutu çiseler. İç âlemlerindeki sır gözlerine ezelî nur parlar; ümitsizlikten sonra onları ünsiyete (Mevlâ ile huzur ve muhabbete) ulaştırır; ümitlerini kestikten sonra onları Hakk'a vâsıl eder. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"O Allah ki onlar ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar" (Şûrâ 42/28).

Diğer âyette ise şöyle buyurmuştur:

"Peygamberler ümitlerini kestikleri bir sırada, onlara yardımımız geldi" (Yusuf 12/110).

Sonra Vertecûbî, âriflerden birinin şöyle söylediğini nakleder:

"Peygamberlerin tövbesi, halka tebliğ sırasında müşahedelerindeki kusurlarındandır; çünkü peygamberler (kalpleriyle) ilâhî huzurdan ayrı kalmazlar, onlar, (varlıklarla meşgulken de) gaybet halleri içinde (ilâhî tecellilerden habersiz) bulunmazlar. Çünkü onlar sürekli aynü'l-cem'[71] hali içindedirler."[72]

71 Aynü'l-cem', bütün varlıklarda ilâhî tecellileri seyretmek, kalbin eşya ile perdelenmeyip sürekli Cenâb-ı Hak ile beraber olması, asıl varlık olarak Hak Teâlâ'yı görmek, azamet-i ilâhiyyenin tecellileri karşısında varlıkları yok saymak, gerçek tevhide ermek gibi anlamlara gelir (Konuyla ilgili açıklamalar için bk. Kâşânî, *Şerhu Menâzili's-Sâirîn*, Kum 1414, s. 600-606; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi* [trc. Dilaver Selvi], İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011, s. 196-198; Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif: Gerçek Tasavvuf* [trc. Dilaver Selvi], s. 677-679).

72 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/55.

Muhaşşî[73] demiştir ki: "Hâsılı, sözün özü şudur: Yüce Allah'ın âyette bahsedilen tövbesi (tövbe eden kuluna yönelmesi) vehbîdir (tarafından ilâhî bir ikramdır). Bu herkeste, makamına uygun şekilde olur. Peygamberlik makamına uygun olan, onu bir makamdan daha yükseğine çıkarmak yahut tebliğ sebebiyle halka ait bir varlık düşünmekten alınıp Hak'ta fâni olma haline yükseltmektir. Bu manevi yükselme cennet ehli için ebediyen devam eder."

Sadıklarla Beraber Olmak

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, doğruluğa teşvik ederek şöyle buyurdu:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

119. *Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler*! Size emrettiklerini yerine getirerek ve yasakladıkları şeylerden kaçınarak *Allah'tan korkun ve* imanlarında, sözlerinde, işlerinde ve ahidlerinde *sadıklarla beraber olun.*"

İbn Cüzey demiştir ki: "Âyetteki 'sadıklar' ifadesiyle konuşmada doğru sözlü olmanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü âyete muhatap olan kimseler, doğru söylediler ve sahte mazeret ileri sürmediler. Allah da kendilerini bu doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırdı (tövbelerini kabul etti). Âyetin, dilin doğru konuşmasından daha umumi bir mana taşıması da muhtemeldir. Bu doğruluk, sözde, işlerde, maksatta ve kesin niyette olur. Sadıklardan kasıt, muhacirlerdir. Şu âyet buna delildir:

---

73 İbn Acîbe, "Muhaşşî" ile *Celâleyn Tefsiri* üzerine *Hâşiye* yazan Abdurrahman-ı Fâsî'yi (v. 1036/1626) kastetmektedir.

'O ganimet, fakir muhacirler içindir. Onlar ki yurtlarından çıkarılmış, mallarından uzaklaştırılmış, Allah'ın lutuf ve rızasını arayan, Allah'a ve Resûlü'ne yardım eden kimselerdir. İşte onlar, sadık kimselerdir' (Haşr 59/8).

Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh], Sâideoğulları'nın avlusunda halife seçildiği gün, ensara bu âyeti delil göstererek şöyle demiştir:

'Bizler (muhacirler) sadıklarız; Allah size bizimle olmanızı yani bize uymanızı emretti.'"[74]

Süheylî [rahmetullahi aleyh] şu ilaveyi yapmıştır: "Sadıklar, halifeliği üstlenmeyi hak edince, Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh], hayatta olduğu sürece halife olmaya hak sahibi oldu; çünkü o, sıddıktı."

119. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sıdk (doğruluk), iki yanı keskin bir kılıç gibidir; hangi şeyin üzerine konursa onu keser atar (sadık olan kimse her işinde hayırlı sonuç alır). Sözde olan doğruluk, dili yalandan korumak, ölüme de götürse doğruluktan ayrılmamaktır. Fiillerde doğruluk, yaptığı ibadetlerini gösterişten korumak ve ona karşı dünyevî bir karşılık beklemekten uzak durmaktır. Manevi hallerde doğruluk, sahip olduğu manevi hali, şöhret peşinde koşmak, bir makam elde etmek, keramet göstermek veya bunların dışında basit maksatlarını gerçekleştirmek gibi bozuk niyetten korumaktır.

Kuşeyrî demiştir ki: "Sadıklar Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve diğerleri gibi [radıyallahu anhüm], İslâm'a girişte ön sırayı alan kimselerdir. Sıdk, hallerin sonudur; o, gizli ve açık bütün hallerin bir olmasıdır. Bu, çok kıymetli ve ulaşılması zor bir haldir. Sıdk, sözlerde olduğu gibi, hallerde de olur. Bu, bütün kısımlarıyla daha mükemmel ve üstündür."[75]

---

74 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/350.

75 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/72. Tercümeye Kuşeyrî'nin metnine göre biraz ekleme yapıldı (Mütercim).

Allah Yolunda Atılan Tek Bir Adım Zayi Dahi Olmaz

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Medineli ve Medine civarındaki beldelerde oturanlardan savaştan geri kalanları kınayarak şöyle buyurdu:

مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدٖينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ
اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصٖيبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا
نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُ۫نَ مَوْطِئًا يَغٖيظُ الْكُفَّارَ وَلَا
يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضٖيعُ
اَجْرَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغٖيرَةً وَلَا كَبٖيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ
وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

120. ***Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplar'a Allah Resûlü'nden geri kalmaları ve onu ihmal edip kendi nefislerinin derdine düşmeleri doğru değildir. Çünkü onların Allah yolunda başlarına gelecek her bir susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirecek şekilde bir yeri çiğneyip*** *(fethedip)* ***geçmeleri ve düşmana karşı elde ettikleri her başarı karşılığında kendilerine muhakkak bir salih amel yazılır. Şüphesiz Allah, ihsan sahiplerinin sevabını zayi etmez.***

121. ***Onların*** *(Allah yolunda)* ***küçük-büyük yaptıkları her türlü harcama ve*** *(bu yolda)* ***aştıkları her vadi, kendileri için*** *(salih)* ***bir amel yazılır. Allah onları yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırmak için böyle yaptı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplar'ın,* bir savaşta, seriyyede ve diğer durumlarda *Allah Resûlü'nden geri kalmaları ve onu ihmal edip kendi nefislerinin derdine*

düşmeleri doğru değildir." Onların, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] üstlendiği yorucu ve meşakkatli işlere dalmaktan kendilerini uzak tutmaları, onun çektiği sıkıntıları çekmeden ondan geri kalmaları doğru değildir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Tebük Seferi için yola çıktıktan sonra, Ebû Hayseme, bostanına girdi. Kendisinin güzel bir hanımı vardı. Hanımı kendisine bir gölgelik yaptı, altına bir hasır serdi, kendisine taze hurma ve soğuk su getirdi. Ebû Hayseme manzaraya baktı, sonra,

"Hoş bir gölgelik, taze hurma, soğuk su, güzel kadın! Ben bu halde iken, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] güneşin sıcağında ve rüzgârda yolculuk yapıyor; bu hayır değil!" diyerek ayağa kalktı, devesini hazırladı, kılıcını ve mızrağını alıp rüzgâr gibi yola revan oldu. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] bir ara göz ucuyla yola doğru baktı, uzaktan binekli birinin geldiğini gördü, *"Dilerim ki bu Ebû Hayseme olsun!"* buyurdu. Allah Resûlü onun gelişine sevindi ve kendisi için af diledi.

Cenâb-ı Hak, sonra onlara bunu niçin yasakladığını şöyle açıkladı:

"Çünkü onların, sefer esnasında *Allah yolunda çektikleri her bir susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirecek şekilde bir yeri çiğneyip geçmeleri ve düşmana karşı* öldürme, esir alma ve ganimet gibi *elde ettikleri her başarı karşılığında kendilerine muhakkak bir salih amel yazılır."* Yani bu çektikleri çile ve yaptıkları işlere karşılık olarak muhakkak büyük bir sevap elde ederler. Bu, onların Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] birlikte savaşa koşmayı gerektirecek bir durumdur.

"Şüphesiz Allah, iyilik ehlinin sevabını zayi etmez." Yaptıkları iyiliklerin karşılığını verir.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette, cihadın bir ihsan ve iyilik olduğuna dikkat çekilmiştir. Cihadın kâfirler için iyilik olması şu şekilde olur: Aslında cihad, mümkün olan en son tedbirle, kâfirleri kemale erdirmek (müslüman olup kâmil insan olmalarını sağlamak) için ortaya konan bir çabadır. Bu, doktorun deli olan hastasını tedavi için dövmesine benzer. Cihadın müslümanlar için iyilik olmasına gelince, onlar,

kâfirlerin müslümanları ezerek İslâm âlemini istila etmesinden cihadla korunmaktadırlar."[76]

Diğer âyette şöyle buyrulmaktadır: "*Onların,* cihad işinde *küçük büyük yaptıkları her türlü harcama ve* bu yolda *aştıkları her vadi, kendileri için bir amel yazılır.*"

Küçük harcama, bir kılıç kılıfı dahi olabilir. Büyük harcama, Hz. Osman'ın [radıyallahu anh] zorluk ordusuna yaptığı harcamaya benzer harcamadır. Allah bunlardan hiçbir şeyi boşa çıkarmaz. "*Allah onları yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırmak için böyle yaptı.*" Yani amellerinin en güzelinin karşılığını vermek yahut amellerine en güzel karşılığı vermek için böyle yaptı. Bu açıklama da Beyzâvî'ye aittir.

120-121. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şeyhleri hac, savaş, halkı uyarma yahut ziyaret için bir yolculuğa çıktığı zaman, dervişlerin (katılmaları istendiğinde, imkânı olanların) şeyhlerinden geride kalmaları uygun değildir. Şeyhleri yorgunluk ve sıkıntı içinde bu işleri görürken, dervişlerin geride rahat ve keyif içinde oturmaları dervişliğe yakışmaz. Onların sefer sırasında karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılar, manevi terakkilerinde ve marifetlerinde bir artış sebebidir, mana âlemleri için bir takviyedir. Bunların dışında, onlar için seferin daha pek çok faydası vardır. Bu, Hak yolcuları için, ciddiye alınacak bir iştir. Çok kere beden, maddi âlemde yolculuk yaparken, kalp gayb âleminde seyreder. Bu, tecrübe edilmiş bir durumdur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İlim Ehli Görevi Başında Kalsın!

Allah Teâlâ, Tebük Savaşı'nda geride kalanları kınayıp onlara münafık ismini verince, bundan sonra hiçbir mümin savaştan geri kalmaya cesaret edemedi. Cenâb-ı Hak, toptan savaşa çıkma hükmünü hafifleterek şöyle buyurdu:

---

76 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/425.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ
مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

122. ***Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her fırkasından bir grup dinde derin bilgi sahibi olmak ve kavimleri döndüğünde onları uyarmak için geride kalmalı değil miydi? Umulur ki sakınırlar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir."* Savaş veya ilim talebi gibi bir durum için bütün müminlerin sefere çıkması doğru değildir. Aynı şekilde, hepsinin sefere çıkmayıp oturması da doğru değildir. Böyle yapılması, geçim düzenini bozar ve İslâm'ın kuvvetini zayıflatır.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bu âyet, savaşa ve seriyye halinde bir yere gönderilen kimseler hakkındadır." Yani bütün müminlerin müfrezeler halinde savaşa çıkması uygun değildir. Bu ancak Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bizzat kendisi savaşa çıkınca gerekli olur. Bunun için daha önce geçen âyette, ondan geri kalanlar kınanmıştır. Şu halde birinci âyet, Resûl-i Ekrem'le [sallallahu aleyhi vesellem] birlikte savaşa çıkmak hakkındadır; bu âyet ise onun müfreze halinde savaşa gönderdiği kimseler hakkındadır.

Şöyle denilmiştir: Bu âyet, toptan savaşa çıkmayı emreden bütün âyetlerin hükmünü ortadan kaldırmıştır. O zaman âyet, cihadın farz-ı kifâye olduğuna bir delildir (Onu bir kısım müslümanlar yapınca diğerlerinden farz hükmü düşer).

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onların her fırkasından,* büyük cemaat, kabile veya şehrinden az *bir grup, dinde fakih olmak,* dini hakikatiyle öğrenmek *için sefere çıkmalı değil miydi?"*[77]

Bu grubun savaş için çıktıklarında, dinde fakih olması şöyle olur: Her orduda derin ilim sahibi bir âlim ve ârif bulunur. Seferin meşakkati, insanın zihnini açar, ferasetini kuvvetlendirir, fıtratını inceltir. Bu durumda ruh, bir hocadan ders almaksızın ledünnî ilim ve rabbânî sırları elde ederek seferden istifade eder. Kulları uyarmak için uygun ve gerekli olan ilim de budur.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] *İhyâ*'da demiştir ki: "Dinde fakih olmak, yüce Allah'ın celâl ve azametini idrak ederek ilmi Allah'tan alıp anlamaktır. Bu öyle bir ilimdir ki peşinden ilâhî korku, haşyet, heybet ve huşû getirir; kulu takvaya sevkeder. Âyetin vermek istediği mana budur. Allah Teâlâ'nın korkutan ve ümit veren sıfatlarını yakînen tanımakla insanları uyarma gerçekleşir. Yoksa bu iş, fıkıh usulünde tarif edilen fıkıhla olmaz."[78]

Âyette bahsedilen grubun, ehlinden ilim ve fıkıh öğrenmek için sefere çıkmasına gelince, bunun nasıl olacağı açıktır.

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurdu: *"Kavimlerine döndükleri zaman onları uyarmaları için böyle yapsınlar."* Yani çalışmalarının asıl gayesi ve dinde fakih olmaktaki en büyük hedefleri, kavimlerini irşad etmek ve uyarmak olsun.

Âyette, müjdenin değil de inzarın yani insanları uyarıp korkutmanın özel olarak zikredilmesi, onun daha önemli olmasındandır. Bu âyette, dini hakkı ile öğrenmenin ve insanları uyarmanın farz-ı kifâye olduğuna bir delil vardır. Âyette ayrıca, ilim öğrenen kimsenin asıl gayesinin, nefsini ve diğer insanları istikamet üzere tutmak olması gerektiğine, yoksa ilmin insanlara üstünlük taslamak, beldelerde alayiş içinde

---

77 Müfessir İbn Acîbe [rahmetullahi aleyh], burada, âyetin mealinde verdiğimiz mananın dışında bir mana ile tefsir yapmıştır. Mealdeki mana biraz sonra gelecektir. Bu âyet hakkında değişik üç tefsir ve yorum yapılmıştır. İbn Acîbe ikisini vermektedir (Mütercim).

78 Fıkıh ve fakihin geniş açıklaması için bk. Gazâlî, *İhyâ,* 1/53-54 (Beyrut 2000).

hayat sürmek olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Âyet şöyle bitmektedir: *"Umulur ki sakınırlar."* Yani umulur ki uyarıldıkları hususlarda sakınırlar.

Beyzâvî demiştir ki: "Âyetin başka bir manasının olduğunu söyleyenler de olmuştur. Âyetlerde, savaşta geri kalanlar hakkında kınayan ve tehdit içeren uyarılar inince, müminlerin hepsi savaşa koştular, fıkıh ve ilim öğrenmekten kesildiler. Bunun üzerine her fırkadan bir grubun savaşa gitmesi, diğer bir grubun da ilim öğrenmek için geride kalması emredildi; tâ ki cihad-ı ekber olan dini hakkıyla anlama işi kesintiye uğramasın. Şüphesiz dinde hak delili ortaya koyarak mücadele etmek asıldır; peygamberlerin gönderilmesinin amacı da budur."[79]

Buna göre âyetin manası şöyle olur: Savaşa gidenler döndüğünde, geride kalıp ilim öğrenenler, onların yokluğunda öğrendikleri yeni ilim ve hükümlerle onları uyarsınlar.

Bu tefsire göre âyetin takdiri şöyle olur: Her fırkadan bir grup savaşa gitse, diğer bir grup da dinde fakih olmak için geride oturup çalışsaydı ve savaşa gidenler geri döndüğünde onları uyarsaydılar ya! En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

122. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kuşeyrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer bütün insanlar dinde fakih olmak için uğraşsalardı, geçim ve hayat düzeni bozulur, halk geçim işlerini yerine getirmekten geri kalırdı. Bunun için dinde fakih olacak derecede ilim öğrenmek farz-ı kifâye olmuştur (bu görevi bir grup yapınca diğerlerinden sorumluluk düşer).

Şöyle denilmiştir: Müslümanlar değişik derecelerde görev yapmaktadırlar.

Avam halk, sultanın tebaası gibidir.

---

79 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/425.

Hadis yazan âlimler, sultanın haznedarı gibidirler.

Kur'an ehli olanlar, sultanın özel defterlerini tutan ve kıymetli mallarının hesabını yapan kimselere benzer.

Fakihler, sultanın vekili durumundadırlar; çünkü fakih, kullarda Allah'ın hükmünü uygulamaktadır.

Usul âlimleri, ordunun komutan ve idarecileri gibidir.

Veliler, kapıyı ayakta tutan temel direkler gibidir.

Kalp ve safa ehli kimseler, sultanın has adamları ve kendileriyle meclis kurduğu kimseler gibidir.

İşte bu şekilde bir grup, dinin temel esaslarını korumakla meşgul oldu.

Bir grup, ilâhî hükümleri uygulamakla meşgul oldu.

Bir grup, dine muhalif olanlara cevap vermekle meşgul oldu.

Bir grup, iyiliği emretmek ve kötü işlerden alıkoymakla meşgul oldu.

Yüce Allah bir grubu, sırf kalp huzuru ile meşgul etti. Onlar, müşahede ehli kimselerdir. Onlar için maddi bir meşguliyet yoktur. Onlar, bütün nefeslerini (her anlarını) Allah ile geçirmeye dikkat eden kimselerdir. Onlar, maddi meşguliyetleri tamamen bıkarmıştır. Onları hiçbir maddi talep harekete geçirmez, her hangi bir ihtiyaç ürkütmez. Onlar, Allah'tan başka bütün varlıkları kalplerinden silerek Allah için Allah ile meşgul olurlar. Dinde zâhiren ve bâtınen fakih olanlara gelince, onlar halkı Allah'a davet eden kimselerdir. Halk, Allah'tan özel ilimleri ancak ilmi Allah'tan alıp anlayan kimseler vasıtasıyla anlar."[80]

Kuşeyrî'nin, "Dinde zâhiren ve bâtınen fakih olanlara gelince ..." diye bahsettiği kimseler, insanları hakikat üzere Allah'a davet eden kimselerdir. Onlar, vasıfları az önce geçen ârifibillâh ve müşahede ehli kimselerdir. Sadece zâhirî fıkhı bilenlere gelince, onlar ancak halkı Allah'ın

80 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/73.

hükümlerine davet ederler, O'nun dinini öğretirler; yüce Allah'ın zatını ve sıfatlarını öğretmezler. Onların davetinin tesiri zayıftır. Âriflerin elinde meydana gelen manevi uyanış ve dine yöneliş onların elinde meydana gelmez.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"İçlerinden biri grup dinde fakih olmaları için geride kalmalı ..."* âyetinin tefsirinde demiştir ki: Mürtaiş[81] şöyle dedi: "Seyahat ve seferler iki kısımdır: Bir seyahat, dinin hükümlerini ve şeriatın esaslarını öğrenmek için yapılır. Diğer seyahat ise kulluğun edeplerini öğrenmek ve nefsi terbiye etmek için yapılır. Dinin hükümlerini öğrenmekten dönen kimse, halkı, dili ile Rabb'ine davet eder. Edep ve nefsi terbiye seyahatinden dönen kimse ise halkın içinde durur, güzel ahlâkı ve hali ile onları hidayet yoluna yönlendirir. Asıl seyahat, Hakk'a yapılan seyahattir. Bu seyahat, Hak ehlini (ârifleri) görmek ve onların edebiyle edeplenmek için gerçekleşir. Bu öyle bir seyahattir ki onun bereketi bütün belde ve insanlara yayılır."[82]

Cihada Yakından Başlanır

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, en yakında olanlardan başlayarak kâfirlerle cihad etmeyi emrederek şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا
فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

123. ***Ey iman edenler! Kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın ve onlar*** *(savaş sırasında)* ***sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah müttakilerle beraberdir.***

81 Mürtaiş, ilk dönemin zâhid ve sûfîlerindendir. Asıl adı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed olup, hicrî 328, milâdî 940'ta Bağdat'ta vefat etmiştir. Hal tercümesi için bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 148-149 (İstanbul: Semerkand, 2005); Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, s. 349; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/355; Şa'rânî, *Tabakât*, 1/105.

82 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/58.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın."* Yani size en yakın düşmandan başlayarak, sırasıyla diğer kâfirlerle cihad edin. Nitekim Allah Teâlâ, Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem], önce en yakın akrabalarını uyarmayı emretti. Çünkü yakında olan kimse, şefkat gösterilmeye ve ıslah edilmeye daha hak sabidir.

Âyette bahsedilen kimselerin, Medine etrafında oturan Kurayza ve Nadir oğullarıyla Hayber yahudileri olduğu söylenmiştir.

Onların, Şam'da oturan Rumlar olduğu da söylenmiştir. Şam, Medine'ye yakın bir bölgedir. O devirde İslâm, bütün Arap topraklarına yayılmıştı. O zaman Irak uzak bir bölgeydi.

Âyet şöyle bitiyor: *"Onlar,* kendileriyle savaşa karşı *sizde bir sertlik,* şiddet ve sabır *bulsunlar. Bilin ki Allah* destek, yardım ve korumasıyla *müttakilerle beraberdir."*

123. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Vaaz ve uyarı ile uğraşan kimsenin, bu işe yakınlık derecelerine göre akrabalarından başlamaları gerekir. Allah kendisinden razı olsun, Seyyid Ahmed-i Rifâî [kuddise sırruhû] demiştir ki:

"Allah Teâlâ bir kulu, dostlarının makamına ulaştırmak istediği zaman, onu önce kendi nefsinin terbiyesi ile mükellef tutar. Kul, nefsini edeplendirip ona istikamet halini kazandırınca, onu ailesinin terbiyesiyle yükümlü tutar. Eğer onlara iyi davranır ve kendilerini güzel yönetirse onu, beldesinde oturanların terbiyesiyle yükümlü tutar. Şayet beldesindekilere iyilik yapar ve onları hak üzere sevk ve idare ederse, onu beldelerden bir bölgenin irşadıyla görevlendirir. Eğer onlara karşı samimi olur, kendilerini güzel yönetir ve bu arada iç âlemini ıslah ederse, Allah kendisine gökle yer arasında bir rütbe verir ve onun gereğini yapmakla görevlendirir. Gerçekten yüce Allah'ın yarattığı öyle varlıklar vardır ki onları ancak kendisi bilir. Kul böylece, bir semadan diğeri-

ne yükselmeye devam eder, sonunda kutub ve gavs[83] makamına ulaşır. Yüce Allah o makamda kendisine gayba dair bazı bilgileri öğretir."

İnsanları uyaran kimsede sertlik, bir kötülük gördüğünde yahut uyardığı kimseye bir şeyi yasakladığında olur. Bir şeye teşvik ve rağbet ettirdiği zaman ise yumuşaklık ve incelik tarafının ağır basması uygundur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kalplerinde Nifak Hastalığı Olanların Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, vahiy inmesi esnasında münafıkların durumundan bahsetti. Zaten sûrenin büyük bir bölümü onların rezil halleri ve çirkin işleri hakkındadır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurdu:

وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهٖٓ اِيمَانًاۚ فَاَمَّا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ ف۪ي
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ
﴿١٢٥﴾ اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ ف۪ي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا
هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍۜ هَلْ
يَرٰيكُمْ مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُواۜ صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

83 Gavs, aktâb, evtâd, abdal gibi tabirler, velilerin derece, sınıf ve görevlerine göre verilen unvanlardır. Gavs olan zat, hepsinin üzerinde bir dereceye sahiptir. Çünkü o, halka ilâhî yardımları ulaştırmada en öndedir. Hepsine birden "ricâlullah=Allah'ın seçilmiş has dostları" veya "ricâlü'l-gayb=halleri halka gizli olan mana âleminin erleri" denir. Velilerin sınıf ve dereceleri hakkında geniş bilgi için bk. Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf (Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı)*, İstanbul: Şule Yayınları, 1997, s. 134-188; ayrıca bk. İbn Acîbe, *Mi'râcü't-Teşevvüf ilâ Hakâiki't-Tasavvuf* (nşr. Mahmud Beyrûtî), Dımaşk 2004, s. 84-89; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. bs., İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s. 225-226, 285-286.

124. ***Herhangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı, "Bu sizin hanginizin imanını artırdı?" der. İman edenlere gelince*** *(bu sûre)* ***onların imanlarını artırır ve onlar*** *(inen sûreye)* ***sevinirler.***

125. ***Kalplerinde bir hastalık*** *(inkâr ve şüphe)* ***olanlara gelince, onların pis hâllerine pislik*** *(inkârlarına inkâr)* ***katar ve onlar kâfir olarak ölüp giderler.***

126. ***Onlar, her yıl bir veya iki kez*** *(çeşitli belalarla)* ***imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Böyle iken ne tövbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar!***

127. ***Bir sûre indirildiği zaman,*** *(münafıklar)* ***birbirlerine bakar, "Sizi biri görüyor mu?" derler, sonra yüz çevirip giderler. Anlamayan bir topluluk oldukları için Allah onların kalplerini*** *(imandan)* ***çevirdi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Kur'an'dan *herhangi bir sûre indirildiği zaman münafıklardan bir kısmı,* inkâr ve alay etmek için, *'Bu sûre sizin hanginizin imanını artırdı?'* der."

Münafıklar, "Muhammed'in ashabı, Kur'an'ın imanlarını artırdığını söylüyor; halbuki onda artan bir şey yok, onun Allah'tan olduğuna bir delil de yok!" derler. Allah Teâlâ onlara cevap olarak şöyle buyurdu:

"İman edenlere gelince bu sûre onların, kalplerini nurlandırıp iç âlemlerini arındırdığı için *imanlarını artırır."* İnen sûre ile onların iman ve ilimleri artar; çünkü onda imanı ve ilmi artıracak birçok uyarı ve haber vardır. Ayrıca onlar, sûrenin Allah'tan geldiğine iman ettikleri gibi, onun içindekilere de iman ederler; böylece önceki imanlarına iman katarlar. *"Ve onlar* sûrenin inmesiyle *sevinirler."* Çünkü o, imanlarının artmasına ve manevi derecelerinin yükselmesine vesiledir. Münafıkların kalpleri ise böyle değildir; onları kalbi karanlık içinde kaldığından ve sürekli inkâra daldığından, ancak inkârları artar. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kalplerinde bir hastalık, inkâr ve şüphe *olanlara gelince, onların pis hallerine pislik katar,* önceden mevcut olan inkârlarını artırır ve onlar kâfir olarak ölüp giderler." Yani kâfirlik kalplerine hâkim olur, nihayet o hal üzere ölüp giderler.

Diğer âyetlerde şöyle buyruluyor: *"O münafıklar her yıl bir veya iki kez imtihan edildiklerini görmüyorlar mı?"* Yani onlar, hastalık ve açlık gibi çeşitli musibetlerle imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Yahut Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile cihada çıkmaları istenerek denendiklerini görmüyorlar mı? Onlar Allah Resûlü ile cihada çıktıklarında, onun üzerinde zuhur eden mucizeleri görüyorlar yahut inen âyetlerle içleri dışa vurulup rezil oluyorlar. "Bu, senede birkaç kez başlarına geliyor, *fakat onlar* inkâr ve nifaklarından *tövbe etmiyor,* gördüklerinden *ibret almıyorlar."*

"Bir sûre indirildiği zaman, münafıklar, meclisten veya bulundukları ortamdan kaçmak isteyerek *birbirlerine bakarlar* ve, *'Yerinizden kalktığınızda sizi biri görüyor mu?' derler; sonra* onları biri görmemişse kalkıp *sıvışırlar."*

Beyzâvî demiştir ki: "İnen âyetleri inkâr ve onunla alay etmek için birbirlerine kaş göz işareti yaparlar. Yahut inen âyetlerde onların ayıplarından bahsedildiği için öfkelenerek birbirlerine göz işareti yaparlar."[84]

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Münafıkların ayıp ve kusurlarını ortaya koyan bir sûre indirildiği zaman, onun bildirdiği halleri onaylar manada birbirlerine bakarlar. Onların bu bakışının, inen şeyleri tasdik manasına geldiğini şu sözlerinden anlamak mümkündür:

'Sizden bu haberleri onlara ileten biri mi var? Siz bu işleri yapmayı planlarken sizi biri gördü mü?'

Âyette geçen, *'Sonra yüz çevirip giderler'* kısmı, 'hidayet yolundan yüz çevirirler' manasındadır. Bu da şöyle olmaktadır: Âyet onlara, içlerinde sakladıkları gizli planları ve düşünceleri açıkladığı zaman, onlarda kaçınılmaz olarak bir şaşkınlık, duraklama ve durup düşünme

---

84 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/426.

meydana gelir. Eğer hidayete gelselerdi, o an kendileri için en müsait vakitti. Çünkü âyetler indiğinde onlar, inkâr üzere çakılıp kalmış ve bir sürü kötülüğe bulaşmış durumdaydılar. Bu tavırlarıyla onlar, o anda doğruyu ve hidayet yolunu düşünebilecekleri bir halden yüz çevirmiş oldular."[85]

Aslında âyette geçen, *"yüz çevirip giderler"* kısmının manası şudur: Onlar, rezil olma korkusuyla Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] meclisinden kalkıp giderler.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah da onların kalbini* imandan *çevirdi!"* Âyetin bu kısmının, "Allah da onların kalbini imandan çevirsin!" şeklinde beddua olduğunu söyleyenler de olmuştur. Onun münafıkların durumunu bildirdiği de söylenmiştir.

Bunun sebebi şöyle açıklanıyor: *"Onlar bunu,* Allah'tan ve Resûlü'nden [sallallahu aleyhi vesellem] gelen şeyleri *anlamayan bir topluluk oldukları için hak ettiler."*

Bir diğer mana: Onlar, kötü anlayışlarının farkında olmayan bir topluluk olduklarından veya işin hakikatini hiç düşünmediklerinden bunu hak ettiler.

124-127. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kur'ân-ı Hakîm'i dinleme anında imanın artması, kalbin ağyardan (mâsivadan ve Allah'ın razı olmadığı şeylerden) arınması ve temizliği ölçüsünde olur. Kalbin ağyardan arınması ölçüsünde, ona Kur'an'ın sırları açılır.

Sûfîlerden biri demiştir ki: "Önceleri Kur'an okurdum fakat bir tat alamazdım. Sonra nefsimle mücâhedeye girdim; onu manevi hastalıklardan temizledim, o zaman, sanki Kur'an'ı Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ashabına okuyor, ben de ondan dinliyormuşum gibi bir hale geldim. Sonra daha yüksek bir makama yükseltildim. O makamda Kur'an okurken sanki onu Hz. Cebrâil [aleyhisselâm] Resûlullah'a [sallallahu

---

85 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/99.

aleyhi vesellem] okuyor, ben de ondan dinliyorum gibi bir hale ulaştım. Sonra Allah Teâlâ bana daha yüksek bir makam bahşetti. Şimdi ben, Kur'an'ı okurken, onu, kendisiyle konuşulan Allah'tan dinliyorum. O anda öyle bir nimet ve tat buluyorum ki ona sabredemiyorum."

İşte Kur'an, böyle bir kimsenin yakînini artırır, kalbi onu işitince sevinip hoş olur. Dünya sevgisiyle hasta olmuş, şikâyet, evham ve boş düşüncelerle dolmuş bir kalbe gelince, Kur'an onun ancak Allah'tan uzaklığını artırır. Şöyle ki bu kimse Kur'an üzerinde hiç düşünmez, onun gereği ile amel etmez. Böyle gafil kimse bir vaaz, nasihat yahut zikir meclisinde bulunsa, orada uzun süre oturmaya güç yetiremez. Aksine, hemen çıkıp gitmeyi düşünür; kendisini kimse görüyor mu diye bakar, bir gören yoksa hemen oradan sıvışıp gider. Yüce Allah da, bu gafil kul, Rabbinden (O'nun zikrinden, marifet ve emrinden) bir şey anlamadığı için kudsî huzuruna girmekten kalbini uzaklaştırır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ümmetine Çok Düşkün Peygamber

Cenâb-ı Hak, Tevbe sûresini, peygamberi Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] güzel hasletleriyle bitirdi. Bu sûrede onun müminlere karşı rahmet ve şefkati, özür dileyenlere de af ve müsamahası ortaya çıktığından, Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurdu:

لَقَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَز۪يزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَر۪يصٌ
عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِن۪ينَ رَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٢٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ
اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظ۪يمِ ﴿١٢٩﴾

128. ***Andolsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.***

129. *(Ey Muhammed!)* ***Eğer yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayandım. O, yüce arşın sahibidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Araplar'a yahut Kureyş'e veya bütün insanlara hitap ederek buyurdu ki: *"Andolsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki ..."* O, Muhammed'dir [sallallahu aleyhi vesellem], sizin kabilenizdendir. Siz onun şerefli nesebini, doğruluğunu, güvenirliğini yakînen biliyorsunuz; onun hitabını, sözünü anlıyorsunuz.

Âyette geçen "içinizden" ifadesinin bir manası da, o, bir beşer ve insan olarak sizin cinsinizdendir.

Âyetin metninde geçen ve içinizden şeklinde tercüme edilen "enfüs" lafzı "enfes" şeklinde de okunmuştur.[86] Bu okuyuşa göre mana şöyle olur: "Sizin en şereflinizden, en faziletli olanınızdan bir peygamber geldi." Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah, İsmail'in [aleyhisselâm] oğulları içinden Kinâne kabilesini seçti. Kinâne içinden Kureyş'i seçti. Kureyş'ten Hâşimoğulları'nı seçti. Hâşimoğulları'ndan beni seçti. Ben, seçilmişler içinden seçilmiş biriyim."[87]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Sizin sıkıntıya uğramanız,* meşakkate düşmeniz, dininiz ve dünyanız adına kötü bir durumla karşılaşmanız *ona çok ağır gelir. O, size çok düşkündür,* yani sizin imanınız, saadetiniz ve durumunuzun düzelmesine çok düşkündür; sizden *müminlere* ve diğer insanlara *karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."* Âyette geçen "Raûf" ismi, daha ileri derecede bir şefkat ifade ettiği için, "Rahîm"den önce zikredildi. Bir de âyet sonlarındaki ses uyumuna dikkat edilerek "Rahîm" sonra zikredildi.

Allah Teâlâ bu âyette, kendi isimlerinden olan iki ismi Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] verdi; bunlar, "Raûf" ve "Rahîm" isimleridir.

---

86 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/278 (Beyrut 2004).

87 Müslim, Menâkıb, 1; Tirmizî, Menâkıb, 1; Ahmed, *Müsned*, 4/107.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Ey Muhammed! *Eğer onlar,* Allah Teâlâ'nın sana bahşettiği bunca güzel ve herkesçe bilinen halinden sonra sana imandan *yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter."* Yani size karşı Allah bana yeter. Şayet böyle dersen, Allah sana yeter, onlara karşı sana yardım eder. Yahut onlar yüz çevirirlerse Allah'tan yardım iste ve O'na güvenip dayan. Şüphesiz O, sana yeter.

Yine şöyle de: "O'ndan başka ilâh yoktur." Sadece O'na güvenilip dayanılır. "Ben sadece O'na güvenip dayandım." Sadece O'ndan bir şey beklerim ve ancak O'ndan korkarım. "O, yüce arşın sahibidir." Yani büyük mülkün yahut kendisinden ilâhî hükümlerin ve kaderlerin indiği, her şeyi saran büyük cismin Rabb'idir.

Übey b. Kâ'b [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kur'an'da en son inen, bu iki âyettir."[88]

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Bana Kur'an âyet âyet, azar azar indirildi, ancak Berâe (Tevbe) sûresi ile 'Kul hüvellahu ehad' sûresi hariç; onlar toptan indirildi. Bu iki sûre bana indirilirken beraberinde meleklerden yetmiş bin saf onların inişine eşlik ediyordu."[89] Bu nakil Beyzâvî'ye aittir.

Ayrıca bu iki âyet, Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] zamanında mushaf (Kur'an) toplanırken en son yazılı olarak Hüzeyme b. Sâbit'in [radıyallahu anh] yanında bulunmuş, sahâbe-i kirâm onların Kur'an'dan olduğunu tesbit ve üzerinde ittifak ettikten sonra, mushafa eklenmiştir.[90] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

88 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân,* 12/101; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/330-331; Ahmed, *Müsned,* 5/117; Hâkim, *Müstedrek,* 2/338.

89 Hadis hakkında zayıf hükmü verilmiş ve bu rivayet sahih rivayetlere aykırı bulunmuştur. bk. Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi-Tahrîci Ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdı'l-Beydâvî,* 2/711 (Riyad 1409); Zeylaî, *Tahrîcü'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr,* 2/114-115 (Riyad 1414).

90 Rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/332.

128-129. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], kulları Allah'a davet eden vârislerinin, onun ahlâkıyla süslenmeleri gerekir. Müminlerin başına gelen meşakkat ve sıkıntılar, onlara da ağır gelmelidir. İrşadla görevli olan zatlar, halka kolaylık göstermeli, kendilerine zorluk çıkarmamalı, bütün insanları hayra yöneltmeye gayret göstermelidir. Onlara hayır ulaştırmak için bütün gayretlerini seferber etmelidir. Ayrıca onlara acıyıp şefkat göstermeliler. Buna rağmen halk onlardan yüz çevirse, onlardan gönlünü çekip Allah ile yetinmeli, O'na güvenip dayanmalı, bütün işlerini O'na havale etmeliler; halkın bu davranışından bir esef ve hüzne de kapılmamalılar.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın, *'Sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir'* âyetinin bir manası şudur: Bizim hakka aykırı davranmamız, hevâmıza tâbi olmamız ve kalbimizin Cenâb-ı Hak'tan perdelenmesi ona ağır gelir. Âlimlerden biri demiştir ki: "Sizin, dine ters işler yapmanız (günaha düşmeniz) ona ağır gelir." Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî demiştir ki: "Bir an bile olsa, sizin Allah'tan gafil olmanız ona ağır gelir, onu üzer."

Vertecübî, sonra *"Senden yüz çevirirlerse, 'Allah bana yeter' de"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] insanların hidayete gelmesini çok arzularken, onların kendisine tâbi olmaktan yüz çevirmesinden dolayı onun kalbini teselli etti; *'Allah sana yeter'* buyurdu. Yani O, seni kendisinden başka hiç kimseye muhtaç etmez."[91]

Kuşeyrî demiştir ki: "Allah Teâlâ ona, önce halkı tevhide çağırmasını emretti; sonra da, 'Eğer onlar sana uymaktan yüz çevirirlerse, sen, bütün varlıklardan gönlünü çekmiş olarak bizimle ol!' buyurdu."

Şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ, resûlüne, *'Ey Peygamber, Allah (her hususta) sana yeter'* (Enfâl 8/64) buyurdu; sonra, kendisine,

'Allah bana yeter, de' emrini verdi. Allah Teâlâ'nın, *'Allah sana yeter'* sözü, aynü'l-cem' (mâsivayı kalbinden silip sadece Cenâb-ı Hakk'ı

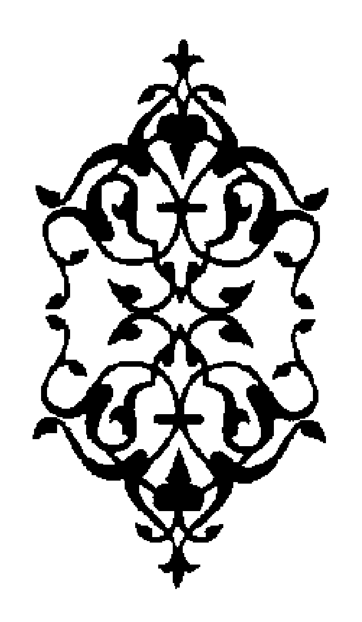
91 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/60-61.

müşahede etme) makamıdır. *'Allah bana yeter'* âyeti ise fark halidir. Yani, Cenâb-ı Hak'la birlikte nefsini ve diğer varlıkları da görme halidir. Esasen o da cem' makamını yani sadece Hakk'ı müşahedeyi ifade etmektedir. Şöyle denmiş oluyor: 'Allah bana yeter' de; fakat sen, ne dersen Bizimle dersin, senin her işini Biz üstleniriz; sen tevhid denizinde kaybolmuş bir haldesin. Sen sürekli bizimlesin, bizden başkasından fâni olmuşsun."[92]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Bütün kuvvet ve kudret ancak yüce ve ulu olan Allah iledir.

Tevbe sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

92 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/76.

(10) YUNUS SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi:

Yunus sûresi Mekke'de inmiştir. 109 âyettir.

Önceki sûre ile irtibatı: Cenâb-ı Hak, önceki sûrenin sonunda, *"Andolsun içinizden bir peygamber geldi"* (Tevbe 9/128) buyurdu. Bu sûrede de, *"Onlardan bir adama (Muhammed'e) vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?"* buyurdu. Onlar, kendilerine gelen bu Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] güvenilirliğini ve doğruluğunu yakînen bildikleri halde, onun peygamber olarak gönderilmesini hayretle karşıladılar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَك۪يمِ ﴿١﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَباً اَنْ
اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنَّ
لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ مُب۪ينٌ ﴿٢﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. ***Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.***

2. ***İçlerinden bir adama, "İnsanları uyar ve iman edenlere, Rab'leri katında yüksek bir sıdk makamı olduğunu müjdele" diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki kâfirler, "Şüphesiz bu, apaçık bir sihirbazdır" dediler?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Elif. Lâm. Râ*: Ey Allah tarafından seçilmiş, tercih edilmiş Peygamber! *İşte bu sana inen âyetler, hikmet dolu,* apaçık hükümler ve ibretler içeren *kitabın âyetleridir."*

Bir diğer mana: O, kendisinden sonra başka bir kitap tarafından içindeki hiçbir hüküm neshedilmeyen muhkem kitabın âyetleridir.

Yahut o, hikmet sahibi yüce Allah'ın kelâmıdır.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"İnsanlar* yani Kureyş kâfirleri ve diğerleri *için, içlerinden bir adama,* (mal ve evlatça) ileri gelenlerinden olmayan birine *vahyetmemiz şaşılacak bir şey mi?"*

Buradaki soru, bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için sorulmuş değildir, ondan kasıt, kâfirlerin sözlerinin bâtıl olduğunu dile getirmek, ayrıca Allah'ın insanların içinden birini peygamber olarak göndermesini uzak gören veya ona şaşıran kimseleri reddetmektir.

Denildiğine göre onlar, "Allah, insanlara, peygamber olarak Ebû Tâlib'in yetimi Muhammed'den başka gönderecek birini bulamadı mı?" diyorlardı. Bu, onların ileri derecedeki ahmaklıklarından, bakışlarının kusurlu oluşundan, vahiy ve peygamberliğin hakikatini bilmeyişlerinden ileri gelmektedir.

Onlar böyle diyorlardı, fakat Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], onların itibar ettiği büyüklerden mal konusu hariç, hiçbir noktada geri değildi. Aslında malî yükünün hafif olması, peygamberlik işine daha

fazla destek verecek ve icraatlarını kolaylaştırıcı bir durumdu. Bunun için kendisinden önceki peygamberlerin çoğunun dünya malı azdı.

Şöyle denilmiştir: "Onlar, En'âm sûresinde de geçtiği gibi (En'âm 6/8-9), bir insanın peygamber olarak gönderilmesine şaşırdılar." Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Cenâb-ı Hak bundan sonra, bu bahsedilen vahyin ne olduğunu açıklayarak şöyle buyurdu: *"İnsanları uyar."* Yani ona, "İnsanları uyar, onları Rab'lerinin gazabıyla korkut" diye vahyettik. Ayrıca, *" İman edenleri müjdele ..."* diye vahyettik.

Âyette inzar yani uyarma bütün insanlara yapılmıştır; çünkü hemen her insanda uyarılması gereken bir şey bulunur. Müjdenin ise sadece müminlere verilmesi vahyedildi; zira kâfirler için müjde verilecek güzel bir durum yoktur. Bu açıklama da Beyzâvî'ye aittir. [93]

Müminlere neyin müjdeleneceği şöyle açıklandı: *"Onlar için Rab'leri katında yüksek bir sıdk makamı olduğunu müjdele!"* Yani onlar için Rab'leri katında öncelik ve yüksek bir makam olduğunu müjdele. Bu durum, âyette "kadem" ifadesiyle belirtildi; çünkü ileri geçmek, önde olmak kademle yani ayakla olur. Bu kullanım şekli çoktur. Mesela nimete "yed" yani "el" denir; zira nimet elle verilir. Makamın sıdka izafe edilmesi, onun elde edilmesinin sıdk (sadakat ve doğruluk) ile olmasındandır. Bununla şuna da dikkat çekilmiştir: Onlar bu makama ancak, söz ve niyetlerinde sadık olarak ulaştılar.

İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Onlara müjdelenen bu şey, önceden yapıp gönderdikleri salih amelleridir. İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bu müjde, onlar için levh-i mahfûzda önceden yazılan saadettir."[94]

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu âyette geçen sıdk, salah yani güzel hal manasındadır. Mesela, bir adamın sadık biri olduğunu anlatmak için 'dürüstlük âbidesi' dersin; bir kimsenin kötü halini anlatmak için de 'kötü insan' dersin."[95]

---

93 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/427.

94 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/352.

95 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/103.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Kâfirler, bu* kitap yahut Peygamber'in getirdikleri *apaçık bir sihirdir"* dediler. Âyetteki "sihir" kelimesi "sâhir" şeklinde de okunmuştur. Buna göre mana şöyle olur: "Kâfirler, 'Şüphesiz bu peygamber, apaçık bir sihirbazdır' dediler. Onların bu sözünde, kendilerinin Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] (sihre benzettikleri) pek çok harika işler ve karşılık vermekten âciz kaldıkları birçok mucize gördüklerini bir itiraf vardır.

Kâfirlerin bu sözü, daha önce geçen şaşkınlıklarının bir açıklaması olabileceği gibi, yeni, müstakil bir cümle olması da mümkündür.

1-2. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanların, seçkin velilerin hallerine şaşırmaları, öteden beri devam edegelen bir iştir. Kâfirlerin gözünden peygamberlik sırrı gizlenmiştir; aynı şekilde, yarasa gibi ışıktan rahatsız olan nurdan habersiz kimselerin gözünden de velilerin sırrı gizlenmiştir. Velilerdeki sırrı sadece ezelde Rabb'i katında kendisine sıdk makamı takdir edilmiş kimseler görüp anlayabilir. Tesbih ederim o "zat"ı ki velilerinin sırrını, kendilerinde beşeriyet sıfatını ortaya çıkararak gizledi ve o sırrı öğrenmeye ancak rubûbiyyetinin azametini müşahede etmeye ulaştırmak istediklerini sevketti.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Letâifü'l-Minen* adlı kitabında demiştir ki: "Allah'ın velileri, kendilerini halktan gizleyen kimselerdir; onları tanıyan azdır. Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî'yi [kuddise sırruhû] şöyle derken işittim: Veliyi tanımak, Allah'ı tanımaktan daha zordur. Çünkü Allah Teâlâ, kemali ve cemaliyle tanınmaktadır. Veliye gelince, senin gibi yiyip içen birini (velilik hali ve sırrıyla) nasıl tanıyacaksın? Allah Teâlâ sana, velilerinden birini tanıtmak istediği zaman, senden onun beşeriyet yönünü gizler, sana onun velilik yönünü müşahede ettirir."

İlâhî Azametin Delilleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, rubûbiyyetinin azametini (Rabliğinin yüceliğini) biraz açarak şöyle buyurdu:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مَا مِنْ شَفٖيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمٖيعًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا اِنَّهُ
يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ لِيَجْزِىَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ
وَالَّذٖينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمٖيمٍ وَعَذَابٌ اَلٖيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

3. ***Şüphesiz Rabb'iniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri yerli yerince idare ederek arşa istiva eden Allah'tır. Onun izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte Rabb'iniz olan Allah budur. Artık O'na kulluk edin. Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?***

4. ***Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu, Allah'ın gerçek bir vaadidir. O, mahlûkatı ilk olarak*** *(yoktan)* ***yaratandır, sonra iman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için*** *(onları, öldükten sonra ahirette)* ***yeniden yaratır. Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları şeyler sebebiyle onlar için kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz,* ibadete layık olan bir tek *Rabb'iniz Allah'tır.*" O Allah, bütün kâinatı yokluktan varlık âlemine çıkarandır. Bu ifadeyle, peygamberliği inkâr edenlere cevap verilmekte ve sanki şöyle denmektedir: "Ben sizi bütün varlıkları yaratan Allah'a ibadete davet ediyorum; O, apaçık gerçek iken, siz bunu nasıl inkâr ediyorsunuz?" Sonra bunu açarak şöyle buyurdu:

"*O Allah ki* kâinatın aslı olan *gökleri ve yeri,* dünya günleriyle *altı günde yarattı.*" Gerçi o zaman, gece ve gündüz yoktu (Bu, âlemin yaratılışının ilâhî murat ve hikmete uygun olarak kısa bir sürede gerçekleştiğine işaret içindir). Âlimlerin çoğunluna göre varlıkların yaratılış başlangıcı

pazar günüdür. İmam Müslim'in rivayet ettiği hadiste ise yeryüzünün yaratılması cumartesi günü olmuştur.[96] Allah yeri yarattı, sonra göğe yöneldi, onu yedi kat olarak düzenledi. Ondan sonra yeryüzünü yaydı. *"Sonra arşa istiva etti."* Bir sultanın, memleketinin işlerini yönetmek için tahtına oturduğu gibi, yüce Allah da zatına uygun bir şekilde arşa istiva etti yani onda hükmünü uyguladı. Bunun için peşinden şöyle buyurdu: *"O bütün işleri tedbir eder."* Bu konuda A'râf sûresinin 54. âyetinin tefsirinde geniş açıklama geçti.

Beyzâvî demiştir ki: "Allah, ezelde verdiği hüküm ve hikmetinin gerektirdiği şekilde bütün kâinatın işlerini tedbir eder; felekleri hareket ettirir, hepsinin sebeplerini hazırlar. Tedbir, güzel sonuç elde etmek için işlerin sonuna bakarak hüküm vermektir."[97]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onun izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz."* O'nun izni olmadan kimsenin şefaati kabul edilmez. Bu âyet, Allah'ın azametini ve celâlinin yüceliğini tasdik etmektedir ve aynı zamanda taptıkları putların Allah katında kendilerine şefaat edeceğini zanneden kimselere bir cevap vermektedir. Bu âyette, peygamberler, veliler ve müttaki âlimler gibi, kendilerine izin verilenlerin şefaat edeceğine dair bir delil vardır.

"*İşte bu Allah,* yani ilâhlık ve rablik için gerekli olan bütün sıfatlara sahip olan Allah, sizin *Rabb'inizdir;* başkası değil. Çünkü hiçbir varlık, bu vasıfların hiçbirinde kendisine ortak değildir. *Öyleyse O'na kulluk edin;* ancak O'na ibadet yapın. *Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?* Yani azıcık düşünüp de sizin taptığınız putların değil, O'nun rablik ve ibadete layık olduğunu anlamayacak mısınız?"

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Öldükten sonra dirilmek suretiyle *hepinizin dönüşü O'nadır;* O size amellerinize göre karşılık verir; O'na başka varlıkları ortak koşmanızdan dolayı sizi cezalandırır. *Bu, Allah'ın hak bir vaadidir.* O, mahlûkatı, dünyada ortaya çıkararak ilk yaratandır,

---

96 Müslim, Kıyâmet, 27 (nr. 2789); Nesâî, *Sünen-i Kübrâ,* nr. 11010; Ahmed, *Müsned,* 2/327; Ebû Ya'lâ, *Müsned,* nr. 6132; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 9/3.

97 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/428.

varlıklar öldükten *sonra* ahirette *yeniden driltecektir. Bunu, iman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için yapacaktır."* Halkın yeniden diriltilmesinin sebebi budur.

Âyette adalet manası verdiğimiz "kıst" ifadesi, onlara karşılık verirken âdil olacak, hiç kimseye zerre kadar zulmetmeyecek, manasındadır.

Bir diğer mana: Onlara, bütün işlerinde adaletli olup ameli hakkı ile yapmalarının karşılığı verilecektir.

Bir diğer mana: Onlara imanları sebebiyle amellerinin karşılığı verilecektir. Bu yorumda "adalet", "iman" olarak açıklanmıştır. Çünkü o, en sağlam adalettir; nitekim imanın zıddı olan şirk de en büyük zulümdür. Bu yorum, daha uygundur, zira müminlere mukabil, kâfirler hakkında şöyle buyrulmuştur:

"Kâfirlere gelince, inkârları ve en büyük zulüm olan şirkleri *sebebiyle onlar için kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır."*

Kâfirlerin durumunu anlatan kısımda, yüce Allah âyetin nazmını biraz değiştirdi; bunu onların azabı hak edişlerini mübalağa ile anlatmak için yaptı. Burada şu duruma da dikkat çekilmiştir: Ahirette insanların yeniden diriltilmesindeki asıl maksat, mükâfat vermektir. Azaba gelince, o ârızî olarak meydana gelmiş bir durumdur. Allah Teâlâ, lutuf ve keremiyle müminlere layık olan mükâfatı vermeyi kendi üzerine aldı; bunun için ne vereceğini tayin etmedi. Kâfirlerin azabına gelince, onu, başlarına kötü inançları ve hayırsız işleri getirdi. Bu âyet, *"Hepiniz O'na döneceksiniz"* âyeti için bir delil gibidir. Şöyle ki ilk olarak yaratılmanın ve ahirette yeniden diriltilmenin maksadı, Allah Teâlâ'nın mükellef olanlara yaptıklarının karşılığını vermesidir. Hal böyle olunca, hepsinin ilâhî huzurda toplanması kaçınılmazdır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

3-4. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âyetin tasavvufî tefsiriyle ilgili bazı açıklamalar A'râf sûresinin 54. âyetinin tefsirinde geçmişti. Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), âyetin tefsi-

rinde demiştir ki: "Allah Teâlâ arşı, kudsî tecellisinin bir aynası ve sevdiği kulların ruhlarının konaklama yeri yaptı."

Sonra şöyle demiştir: "Allah, *'Öyleyse O'na kulluk edin'* âyetiyle, kullarını, marifetinden sonra kendisine kulluk etmeye davet etti."[98]

Kuşeyrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: *"İşte Rabb'iniz olan Allah budur"* âyeti, bir tariftir (kullara Rab'lerini tanıtmaktadır); *"Artık O'na kulluk edin"* âyeti tekliftir. Allah'ı tanımak, ancak O'nun bunu kulunda gerçekleştirmesiyle olur; teklif edilen şeyleri hakkı ile yapmak ise Allah'ın özel yardımıyla olur."

Kuşeyrî, *"Hepinizin dönüşü O'nadır"* âyetinin tefsirinde de şöyle demiştir: "Dönüş ifadesi, ruhun bedenlere intikal etmeden önceki ilk halinde, (ilâhî huzurda) tesbih ve takdis mahallinde bulunmasını gerektiriyor. Vatanından ayrı olan biri, seferden vatanına döndüğünde, onun gelişiyle sevenlerinde bir etki ve muhabbet olur. Bu konuda şu manada bir beyit okunur:

'Ey ayrılık seferinden gelen dost, merhaba; seni hiç unutmadım, saba rüzgârı estiği sürece hep seni çağırdım!'"[99]

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde der ki:

"Her kim Allah'ı unutursa şüphesiz Allah ona nefsini unutturur. Allah'ı unutan kimse hayvanlar derecesine inmiş, mele-i a'lâ ufuklarına yükselmeyi bırakmış, Allah Teâlâ'nın emanet ettiği ve onunla kendisine nimet bahşettiği şeye ihanet etmiş, Allah'ın nimetine nankörlük yapmış ve kendisini ilâhî azaba arzetmiş olur. Şüphesiz hayvanlar, ölümle kurtulurlar. Kula gelince, onun yanında sahibine vereceği bir emanet vardır. Emanetle birlikte dönüş O'nadır. Bu emanet yani ruh parlak güneş gibidir. O, bu fâni kalıba inmiş ve onda batıp kaybolmuştur. Bu güneş, beden harap olduğunda battığı yerden tekrar doğacak ve kendini yoktan var eden yüce yaratıcısına dönecektir. Ancak bu dönüşü, ya ışığı sönmüş karanlık bir şekilde veya parlak ve aydınlık bir halde olur. Aydınlık ve parlak olan ruh, ilâhî huzurda perdelenmez. Karanlıklar içinde

---

98 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisu'l-Beyân*, 2/64.

99 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/80 (Kahire 1999).

kalan ruh da Allah'a döner, çünkü bütün varlıkların dönüşü O'nadır; fakat o, başı a'lâ-yı illiyyînden esfel-i sâfiline çevrilmiş bir halde olur. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

'Mücrimleri, Rab'lerinin huzurunda başları eğik (veya ters dönmüş) bir vaziyette, 'Rabbimiz, gördük, işittik, bizi (dünyaya) geri döndür de salih amel yapalım, biz yakînen inandık' derken bir görsen!' (Secde 32/12).

Âyet onların, Rab'leri katında başları ters dönmüş bedbaht bir şekilde olacaklarını açıkladı. Onların yüzü arkalarına çevrilir, başları yukarıdan aşağıya indirilir. Bu durum, Allah Teâlâ'nın yardımından mahrum ettiği ve yoluna sevketmediği kimseler hakkındaki hükmüdür. Haktan sapmaktan ve cahillerin düştüğü kötü durumu düşmekten Allah'a sığınınız."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: İmam Gazâlî'nin [rahmetullahi aleyh] sözünün zâhirinden anlaşılan şudur: Ruh, ancak bu beden harap olduktan sonra asıl vatanına döner ve Rabb'inin huzuruna ulaşır. Bize göre doğru olan görüş şudur: Ruh, manevi temizliği kemale erince, beşerî kusurlardan arınınca ve maddi âlemin engellerinden kurtulunca, beden ayakta durmakla birlikte ruh aslına döner ve Rabb'inin huzuruna ulaşır. O zaman ruh, cismanî âlemde yerinde durmakla birlikte ruhanî âlemle irtibat kurar, ilâhî huzura ulaşır. Bu, tahkik ehlince bilinen ve kabul edilen bir durumdur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Güneş ve Ayın Yaratılış Hikmeti

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, güneş ve ayın yaratılış hikmetini açıklayarak şöyle buyurdu:

هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا
عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝٥ اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ
اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ۝٦ اِنَّ الَّذِينَ لَا

يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ
عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَۙ ﴿٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾

5. ***Güneşi parlak bir ışık, ayı da bir nur yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona birtakım menziller** (yörüngeler) **belirleyen O'dur. Allah bunları, hak ile yarattı. O, bilen bir topluma âyetlerini açıklamaktadır.***

6. ***Gece ve gündüzün değişmesinde** (uzayıp kısalmasında), **Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, günahlardan sakınan** (Allah'tan korkan) **bir toplum için nice deliller vardır!***

7-8. ***Bize kavuşmayı ummayan, dünya hayatına razı olup onunla huzur bulan ve âyetlerimizden gafil olanlar var ya, işledikleri** (günahlar) **yüzünden onların varacakları yer ateştir!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Güneşi parlak bir ışık, ayı da bir nur yapan O'dur."* Güneş, kendisi bizzat ışık vermektedir ve aslî bir parlaklığa sahiptir. Ayın ışığı ise kendisinden değildir, ârızîdir; ışığını, güneşle karşı karşıya olduğu anda ondan almaktadır. Bunun için ayın ışığı artıp eksilmektedir. Cenâb-ı Hak, bununla şuna dikkat çekti: Allah güneşi, bizzat kendisinden ışık veren bir varlık olarak yarattı, ayı ise güneşin karşısında durup ondan aldığı ışığı yayan bir varlık olarak yarattı. Nur, (mana ve kullanım olarak) ışıktan daha umumidir; ziya (güneşe ait ışık) ise nurdan (ayın aydınlığından) daha büyüktür.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah ona, birtakım menziller (yörüngeler) takdir etti."* Yani güneş ve aydan her birine içinde seyredeceği yörüngeler belirledi yahut sadece ay için birtakım yörüngeler tayin etti. Özellikle aydan (kamer) bahsedilmesi, onun seyrinin hızlı olmasından, menzillerinin (girip çıktığı yörüngelerin) gözle görülebilmesinden ve (oruç, hac

ve zekât gibi) birçok dinî hükmün ona bağlı olmasındandır. Bunun için onun yaratılış sebebini şöyle açıkladı:

"Yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için." Yani muamelelerinizde ve yaptığınız işlerde vakitlerin, ayların, gece ve gündüzün hesabını bilmeniz için.

"Allah bunları, bahsedilen bütün bu varlıkları *hak ile yarattı."* Yani onları, sonsuz hikmetinin gereğine göre yarattı, abes ve hikmetten uzak bir halde yaratmadı.

Bir diğer mana: Allah bunları, ancak onlardaki tecellileriyle tanınması için yarattı. Kâinatta gözümüzün önüne konan her şey, ondaki hakikati görmen içindir; hatta onda yüce Mevlâ'yı görmen içindir.

Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî [kuddise sırruhû] demiştir ki: Allah Teâlâ'nın her şeyi kendisiyle yarattığı hak, "kün" kelimesidir. Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"O gün 'kün=ol' deriz, o da oluverir. O'nun sözü haktır, mülk O'na aittir"* (En'âm 6/73). Ancak bu açıklama, buradaki manadan uzaktır.

Âyet şöyle bitiyor: *"O Allah, bilen bir topluma âyetlerini açıklamaktadır."* Şüphesiz onlar, âyetler üzerinde güzelce düşünerek ve onlardan ibret alarak fayda gören kimselerdir.

Cenâb-ı Hak, sonra, ibret alınacak yönü açıklayarak şöyle buyurdu: *"Gece ve gündüzün değişmesinde ..."* Yani birbirilerini takip etmelerinde, birinin gidip diğerinin gelmesinde yahut uzayıp kısalmasında, *"Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde ..."* Yani bütün kâinat ve mahlûkat çeşitlerinde, "Allah'a karşı gelmekten sakınan ve işin âkıbetinden korkan kimseler için onları yaratanın varlığına, birliğine, sonsuz ilmine ve kudretine delil olan nice âyetler vardır." Şüphesiz bütün bu varlıklar, Allah'tan korkan kimseleri tefekkür ve derin düşünceye sevkeder. Gaflet ve isyana dalanlar ise böyle değildir. Onlar, şu âyette işaret edilen kimselerdir:

"Bize kavuşmayı ummayan, yani böyle bir halin başına geleceğinden çekinmeyen ve dirilmeyi inkâr ettikleri için onun kötü sonuçlarından korkmayan, madde ile yetinip ötesine bakmayan, *dünya hayatına razı olan,* gafletlerinden dolayı ahiret yerine dünyaya kanaat eden ve

onunla huzur bulan, bütün himmet ve gayretlerini dünya lezzetlerine ve süslerine hasreden, ondan hiç ayrılmayacak olan kimsenin rahatlığı gibi dünyada madde ile huzur bulan ve sonsuz kudretimize delil olan *âyetlerimizden gafil olanlar var ya!"* Onlar, tamamen gaflet ve günaha daldıkları için, bunca delil ve âyet üzerinde hiç tefekkür etmezler, onlardan hiç ibret alıp ders çıkarmazlar.

Beyzâvî demiştir ki: "Âyette, birbirine bağlanan iki cümle vardır. (Bunlar, "bize kavuşmayı ummayanlar" cümlesi ile "âyetlerimizden gafil olanlar" cümlesidir. Bu, ya aynı şahısların iki değişik özelliğini anlatmaktadır. O zaman şuna dikkat çekilmiş olur: Biraz sonra gelen azap tehdidi, bu iki vasfı kendisinde bulunduranlara aittir. Bu vasıfların biri, delil ve âyetlerden uzak kalmak, diğeri de şehvetlere dalmaktır. Onlar öyle bir haldedirler ki ahiret hiç akıllarına gelmez. Ya da bu vasıflar iki ayrı gruba aittir. O zaman birinci gruptan kasıt, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerdir. Diğerleri ise dünya sevgisinin kendilerini ahireti düşünmekten ve ona hazırlanmaktan alıkoyduğu kimselerdir."[100]

Bu âyetin peşinden gelen âyette şöyle buyruluyor: *"İşledikleri günahlar yüzünden onların varacakları yer ateştir!"* Yani günahlara devam etmeleri ve sürekli onu tekrarlayıp durmaları sebebiyle varacakları yer cehennemdir.

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Bu âyette, Cebriyye mezhebinin görüşüne bir red vardır (Cebriyye, 'Kulun ayrı bir iradesi ve amel yapma yetkisi yoktur' der). Âyette azap, onların çalışarak yaptığı işlere bağlanmıştır."[101]

5-8. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

O Allah ki irfan ehlinin gönlünde, müşahede güneşini parlak bir ışık yaptı. O öyle bir güneştir ki onun, üzerinden uzun zamanda geçse

100 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/429.

101 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/107.

batmaz. Allah, burhan ve delil tevhidinin kamerini bir nur yaptı; onunla kulunu, müşahedeye götüren yola ulaştırır. O nur ile seyir için menziller takdir etti. Bunlar, Hak yolunda seyredenlerin ulaştığı menzil ve makamlardır. Onlar, gerçek safi tevhide ulaşana kadar bir makamdan diğerine geçerek o menzillerde ilerleyip dururlar. Bu makamlar tövbe, havf (ilâhî korku), ümit, vera, zühd, sabır, şükür, rıza, teslimiyet, muhabbet, murakabe ve müşahededir. Allah bunları ancak hak için, onunla Hakk'a ulaşılması için yarattı. Şüphesiz, müridin kalbinde, gece hükmünde olan kabz haliyle, gündüz hükmünde olan bast halinin[102] gelip gitmesinde, onun için manevi seyirde ilâhî irade ve inâyete delil olacak âyet ve ibretler vardır. Bu, mâsivadan (Allah'tan başka bütün varlıklardan) yahut maddi meşguliyetlerden kalbini koruyan kimse içindir.

Himmetlerinin düşüklüğü yani bütün düşüncelerinin madde olmasından dolayı bize ulaşmayı ummayan, dünya hayatına ve şehvetlerine razı olan, onunla huzur bulup ondan hiç ayrılmayan, ayrıca hevâlarına ve maddi hazlarına daldıklarından dolayı âyetlerimizden gafil olanlara gelince, onların varacağı yer, Allah'tan ayrı kalma ateşi ve kalplerinin perdelenme gamından oluşan manevi azaptır. Bu, onların başına, maddi haz ve şehvetleriyle meşgul olmaları yüzünden gelmiştir. Çünkü manevi seyir ancak, dünya ve şehvetlerini terketmek ve kalbi onlardan çekmek için mücâhede etmekle gerçekleşir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İmanın Getirdiği Saadet

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, ateşi hak edenlerin aksine, cenneti hak edenlerin halinden bahsederek şöyle buyurdu:

---

102 Kabz, "tutulma" demektir. Seyrü sülûkte ise manevi tutukluk, gönlün daralması, kalbin sıkılması, ruhun üzüntü ve derde düşmesi, kalpteki tadın gitmesi, verimin düşmesi ve Allah'ın celâl ve azamet tecellisine mazhar olma halidir. Bast ise neşe, sevinç, kalbin huzurlu olması, açılması, kalbe ilâhî lutuf ve ihsanların akması, ruhun feyiz alma hali, yüce Allah'ın cemal tecellisine mazhar olma halidir. bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 186-189 (İstanbul: Semerkand, 2005).

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ
وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

9. İman edip güzel işler yapanlara gelince, Rab'leri onları imanları sebebiyle hidayete erdirir; naîm cennetlerinde altlarından ırmaklar akar.

10. Onların oradaki duası, "Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!" sözüdür. Birbirleriyle karşılaştıklarında söyledikleri söz, "selâm"dır. Dualarının sonu ise, "Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur" sözleridir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İman edip güzel işler yapanlara gelince, Rab'leri onları imanları sebebiyle hidayete erdirir."* Yani imanları sebebiyle onları doğru yola iletir, dinde istikamet ve güzel düşünceye yöneltir.

Yahut onları, cennete götüren yola sevkeder.

Bir diğer mana: Onları irfana dair hakikatleri idrak etmeye yöneltir. Bu konuda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Kim bildikleriyle amel ederse Allah ona bilmediklerini öğretir."[103]

Bir diğer mana: Onları, cennette nefislerinin istediği şeylere ulaştırır.

"Naîm cennetlerinde altlarından dört ırmak akar."

"Onların oradaki duası, 'Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz' sözüdür." Yani onlar şöyle derler: "Allahım! Seni, her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz." Rivayet edildiğine göre bu söz, cennet ehlinin meyvesidir. Onlardan biri bir nimete ulaşmak istediği zaman,

103 Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü'l-Fark*, s. 50; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/15; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 2542.

"Sübhâkellahümme" der; istediği şey önüne gelir. Bunu İbn Cüreyc ve Süfyân b. Uyeyne rivayet etmişlerdir.[104]

"Birbirlerini karşılamalarında söyledikleri söz, 'selâm'dır." Yani birbirleriyle karşılaştıklarında, ilk söz "selâm"dır. Yahut meleklerin onları karşılaması "selâm" iledir. Yahut Allah Teâlâ'nın onlara selâm vermesi, "selâm" sözüyledir.

"Dualarının sonu ise, 'Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur' sözleridir." Yani onların her yerde dualarının sonu, Allah Teâlâ'ya hamd ve şükürdür. Bunun manası şudur:

Onlar cennete girip Cenâb-ı Hakk'ın azamet ve yüceliğini müşahede ettiklerinde, O'nu yüceltir ve kendisini celâl sıfatlarıyla överler. O'nu müşahede ettiklerinde yüce zatını, bir varlığa benzemekten ve hayalle şekil verilmekten takdis ederler, yüceltip uzak tutarlar. O zaman Allah Teâlâ onları selâmla karşılar. Allah kendilerine selâmını lutfedip rıza ve hoşnutluğunu helâl edince, onlara sürekli ikramda bulunup huzurunda olmayı bahşederek cemalini gösterince, onlar, yüce Allah'ın kendisini övdüğü gibi O'nu överek kendisine hamdederler. Şu halde onların ilk yaptığı iş, Cenâb-ı Hakk'ı tenzih ve tâzim (her türlü noksan sıfattan uzak tutup yüceltmek) olur. Her yerde dualarının sonu da, kendilerine bahşettiği yüce zatını gösterme ve ebedî nimetler içinde bulundurma devletine karşılık olarak O'na hamd ve şükür oldu. Hamde "dua" denmesi, onu yapanın Allah'ın lutfundan daha fazlasını istediği içindir. Çünkü hamd, bir çeşit dua olup "nimetini artır yâ Rabbi" manasına gelir. Bu açıklama, *Hâşiye* sahibi Abdurrahman-ı Fâsî'ye aittir.[105]

9-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şüphesiz imanlarını kemale erdirenleri ve amellerinde ihlâslı olanları Rab'leri, imanları bereketine ilâhî huzur cennetine ulaştırır; ilâhî tecelliyi müşahede cennetinde ve marifetinin nurlarıyla nimetlenme es-

---

104 Bu konudaki rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/126 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/345-346.

105 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir (v.1036/1626). bk. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, nr. 3586 (Beyrut 2008); Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 5/194.

nasında onların fikirleri altından ilim nehirleri akar. Bunu müşahede ettiklerinde nurlar onları dehşete düşürür, o zaman derhal Allah'ı tenzih ve takdise yönelirler. O zaman Allah Teâlâ onlara, cemalinin nurları ve zatının sırlarıyla yönelerek karşılık verir; bunun üzerine onlar Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine bolca akıttığı nimetlerine ve ilâhî huzurunda sakin etmesine karşılık O'na hamd ve şükrederler. Allah bu nimetten bizlere de bolca ihsan buyursun. Âmin ...

Azabın Geciktirilmesindeki Hikmet

Kâfirler, içlerinden bir peygamber gönderilmesine şaşırıp onu inkâr ettiklerinde, kendisiyle korkutuldukları azabın acilen kendilerine verilmesini istediler. Allah Teâlâ onlara cevap olarak şu âyeti indirdi:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ
اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

11. ***Eğer Allah insanlara, hayrı acele istedikleri gibi şerri de hemen verseydi, ecelleri çoktan bitirilmiş olurdu. Bize kavuşmayı ummayanları biz, azgınlıkları içinde bırakırız, şaşkın bir halde yaşayıp giderler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer Allah insanlara, hayrı acele istediklerinde* onu kendilerine verdiği gibi, *şerri de,* istediklerinde *hemen verseydi ...*"

Mesela onlar, "*Üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acı bir azap getir!*" (Enfâl 8/32), "*Vaat ettiğin azabı bize getir!*" (A'râf 7/77) diyorlardı.

"Evet, Allah onların istediklerini acele verseydi ecelleri çoktan bitirilmiş olurdu." Yani o anda öldürülüp helâk edilirlerdi. Fakat Allah Teâlâ, hilim ve keremiyle onlara, ecelleri dolana kadar mühlet verir.

Âyet şöyle bitiyor: "Bize kavuşmayı ummayanları biz, kendilerini yavaş yavaş azaba yaklaştırmak ve biraz süre tanımak için azgınlıkları içinde bırakırız, şaşkın bir halde yaşayıp giderler." Bu şaşkınlık, sapıklık içinde yolunu kaybetmektir. Bu açıklama, sözün münasebetine daha uygundur.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, nefsi, malı ve evladı için kötülük isteyen insanlar hakkında inmiştir.[106]

Âyetin manası şudur: Eğer Allah, insanlar bir hayır istediğinde onun hemen verilmesini sevdikleri gibi, kötü bir istektediklerinde onu hemen verseydi, onlar çoktan helâk olurdu. Şu âyet de bu manadadır:

"İnsan, hayrı istediği gibi, kötülük için dua eder" (İsrâ 17/11). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

11. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ'nın kuluna hak ettiği muameleyi yapmaması, ayrıca içinde doğruluk ve hayır olmayan bir şey istediğinde onu acele vermemesi Allah'ın hilminden ve cömertliğinin genişliğindendir. Anlatıldığına göre bir adam, peygamberlerden birine,

"Rabbim'e söyle, kaç defadır kendisine isyan içindeyim ve emrine muhalefet ediyorum, beni henüz cezalandırmadı!" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ o peygambere şöyle vahyetti:

"O şunu bilsin: Ben benim (âlemlerin Rabb'iyim, ona göre muamele ederim) sen de sensin."

Hatta bundan daha farklı bir durum söz konusudur. Şöyle ki: Allah Teâlâ, ihsan ve ikramının büyüklüğünden, Hak yolunda seyredenlere bazan, emre muhalif bir iş yaptıklarında hak ettiklerinin aksiyle muamele etmektedir. Bazan onların nefisleri zillet ve düşüklük makamına meyleder, Allah onları yükseltir. Bazan nefisleri uzaklık makamına meyleder, Allah onları kendine yaklaştırır.

106 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/346.

Bu hal, kendileri hakkında ezelde ilâhî inâyet takdir edilmiş, kusurların zarar vermediği, ilâhî korumanın sarıp gözettiği, azgınlıkların hevânın peşine düşürmediği kimseler için olur. Onlar, emre aykırı bir şey yaptıklarında, pişman olup mahzun olurlar. Büyük velilerin kanadı altında (terbiye ve nezaretinde) bulunan kimselerde galip olan hal, velinin onu bu yolda yürütmesidir. Allah için hiçbir şey zor değildir.

Kula Her Halde Şükür Gerekir

Cenâb-ı Hak, kullarına hayrı hemen vermekte, kötü şeyleri ise ertelemektedir. Bu durumda kula düşen iş, Allah'tan yüz çevirip O'nu unutmak değil, sürekli olarak O'na şükretmektir. Allah Teâlâ buna dikkat çekerek şöyle buyurdu:

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِه۪ٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ
قَٓائِمًاۚ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَٓا اِلٰى
ضُرٍّ مَسَّهُۜ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِف۪ينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

12. ***İnsana bir zarar dokunduğu zaman, yanı üzeri yatarak yahut oturarak veya ayakta durarak*** *(o zararın giderilmesi için)* ***bize dua eder; fakat biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan sıkıntının kalkması için bize hiç dua etmemiş gibi geçip gider. İşte haddi aşanlara bu şekilde, yapmakta oldukları şeyler güzel gösterildi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İnsana*, bedeni, malı veya sevdiklerinde *bir zarar dokunduğu zaman*, onun giderilmesi ve ondan kurtulması için bize yalvarıp yakarır; *yanı üzeri yatarak yahut oturarak veya ayakta durarak bize dua eder.*"

Âyette, "yahut" ifadesiyle değişik durumların dile getirilmesi, kulun bütün dua şekilleriyle dua ettiğini belirtmek içindir. Yahut onunla bütün zarar çeşitleri anlatılmaktadır.

"Fakat biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan sıkıntının kalkması için bize hiç dua etmemiş gibi geçip gider." Yani eski halinde gider, küfründe devam eder, o sıkıntıyı giderdiği için Allah'a şükretmez. Yahut dua ettiği yerden çekip gider; bir daha oraya dönmez. Âyette belirtildiği gibi, daha önce Allah'a yaptığı duayı unutur (Zümer 39/8).

"İşte haddi aşanlara bu şekilde, yapmakta oldukları şeyler güzel gösterildi." Onlara, şehvetlerine dalma, sevinecek bir nimete kavuşunca ve başından âfetler savılınca bu nimetleri veren Rabb'ine şükürden yüz çevirme gibi yaptıkları işler, süslü ve güzel gösterildi.

Âyette, hali, bu anlatılan duruma benzeyen kimselere bir tehdit vardır. Halbuki kulun yapması gereken şey, sürekli Rabb'ine iltica etmesi, yalvarıp yakarması, Allah duasına karşılık verdiğinde ve afiyetini devam ettirdiğinde O'na şükretmesidir.

12. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İlâhî kaderin tecellileri altında sakin durmak (isyan ve feryat etmemek), tek ve kahhâr olan Allah'ın hükmüne teslim olmak güzel edeptendir. Asıl iş, talep edilen şeyin verilmesi değil, kulun güzel edebe sahip olmasıdır. Güzel edep, Allah'tan gelen hükmü güzel anlamaktır. Allah senin göğsünü dua için açınca, dua et, duada sesini yükseltme. Şüphesiz kendisine dua ettiğin yüce zat, çok yakındır, senden habersiz değildir. O halde uyanık ol! O senden uzak değildir ki O'na seslenesin. Yüce Rabb'ine dua ettiğinde, istediğin şeyi verirse O'na şükret; eğer isteğini ertelerse sabret. Allah, duaya icabeti, senin isteğin şekilde değil, kendi isteği şekilde, senin istediğin vakitte değil, kendi istediği vakitte garanti etti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Zulüm ve Günahta Israr Eden Kavimlerin Âkıbeti

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, edebini bozan kimseleri azapla tehdit ederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُواۙ وَجَاۤءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُواۜ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَۤائِفَ فِى الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

13. ***Andolsun ki sizden önce pek çok toplumu, peygamberleri kendilerine mucizeler getirdiği halde** (onları inkâr ve yalanlama ile)* ***zulmettikleri ve iman etmedikleri için helâk ettik. İşte biz, günahta ısrar edenleri böyle cezalandırırız.***

14. ***Sonra, nasıl davranacağınızı görmek için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler yaptık** (onların yerine sizi getirdik).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Mekkeliler! *Andolsun ki sizden önce pek çok toplumu peygamberleri onlara,* doğruluklarını gösteren apaçık *mucizeler getirdiği halde* onları inkâr edip yalanlayarak *zulmettikleri ve iman etmedikleri için helâk ettik."* Zaten onların, haklarında ezelde şekavet hükmü verildiği ve kendileri iman etme kabiliyetlerini bozdukları için iman etmeleri söz konusu değildi. Yahut onlar, helâk edildikten sonra, iman etme imkânını kaçırmış olduklarından iman edecek değillerdi.

"İşte biz, peygamberlerini yalanlayan, inkâr ve isyanda ısrar eden ve kendilerine mühlet verilmesinin bir fayda vermeyeceği belli olan *günahta ısrar edenleri böyle cezalandırırız."* Yani her mücrimi, ısrarla inkâr ve isyana devam eden herkesi böyle cezalandırırız.

Âyette, "onlar" yerine, "mücrim=günahta ısrar eden" ifadesinin zikredilmesi, onların isyanda son noktaya ulaştıklarını ve onda başı çektiklerini ifade içindir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Sonra, ey ümmet-i Muhammed, *onların ardından sizi yeryüzünde halifeler yaptık;* helâk ettiğimiz nice kavimlerden sonra, onların yerine sizi getirdik. *Bunu* sizi deneyip iyi veya kötü, *nasıl davranacağınızı görmemiz için yaptık."* Yani ilâhî ilimde önceden belirlenen şeyin ortaya çıkması ve varlık âleminde belli olması için böyle yaptık. Böylece biz size, yaptığınız amellerinize göre muamele ederiz.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] derdi ki: "Allah amelimizi görmek için bizi halife yaptı (öncekilerin yerine getirdi); öyle ise gizli ve açık her halde Allah'a amellerinizin güzelini gösterin (kötü amel yapmayın)."

Yine o şöyle derdi: "Ey Hattâb'ın oğlu Ömer, sen de halife oldun; artık nasıl amel ettiğine bak!"[107]

13-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Helâk olan kimseler, ya dinin zâhirdeki hükümlerini veya hakikat ilminin edebini çiğnedikleri için helâk olmuştur. Dinin zâhirî hükümleri, bedeni azaptan korur; hakikat ilimleri ise, ruhları azaptan korur.

Kim, dinin zâhirî hükümlerini gerektiği gibi yerine getirirse nefsini dünya ve ahiret âfetlerinden korur. Kim de hakikat ilminin edeplerini gerektiği gibi yerine getirirse ruhunu, bu âlemde ve öbür âlemde Allah'ı bilmemekten (marifetullahtan mahrum kalma âfetinden) korur. Kim her ikisinin hüküm ve edeplerini yerine getirirse bedenini ve ruhunu (iki dünyanın azabından) korur; mukarrebînden (ilâhî huzurda yakınlık elde eden velilerden) olur.

Kim, dinin zâhirî hükümlerini yerine getirir fakat hakikat ilminden habersiz olursa o kimse, bedenini azaptan korumuş, ruhunu ise azaba terketmiş olur. O, bu dünyada ruhunu havâtır (kötü düşünceler) vesvese ve evham içinde azaba terketmiş, ahirette ise yüksek makamlardan uzak olup avam ile kalarak (manevi) azap içinde bırakmış olur.

---

107 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/275-276.

Kim, dinin zâhirî hükümlerini ihlal ederek hakikat ilimlerinden bahsederse durum şudur: Eğer bu kimse, işin ehli olmayıp yalan dava peşinde ise zındık olduğu için cismi ve ruhu azap görür. Şayet (işin hakikatine göre) sözlerinde haklı ise, (dinin zâhirî ilmine ters bir şeyi dile getirdiği için) dünyada öldürülerek bedeni azap görür, Hallâc-ı Mansûr'a yapıldığı gibi. Fakat o, ahirette mukarrebîne (ilâhî huzurda yakınlık elde eden velilere) katılır.

Her asırdaki insanlara şöyle denir: Sizden önce nicelerini, nefsanî haz ve şehvetlerine uyup nefislerine zulmettiklerinde, onları ilâhî huzurdan uzaklaştırarak ve kalplerini haktan perdelenme gamı içinde bırakarak helâk ettik. Halbuki onlara, kendilerini Rab'lerine ulaştıracak elçiler (terbiye yolunun rehberleri) gelmişti. Bunlar, zamanlarında yaşayan velilerdir. Onlar, kendilerine, doğruluklarını gösteren apaçık delillerle geldiler. Onların elinde, insanları hidayete sevketmekten başka bir delil olmasaydı bile, bu, o velilerin doğruluğunu ispat etmeye yeterdi. Fakat insanların çoğu onları inkâr etti. Gerçi onlar, haklarında ezelde haktan uzaklık hükmü verilmiş olduğundan, onlara iman edecek de değildi. Onlardan sonra, zamanınızdaki şeyhlere nasıl davranacağınızı; onları inkâr mı yoksa kabul mü edeceğinizi görmek için sizi yeryüzüne getirdik. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kur'an Allah Katından Gelmiştir

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, inkârcıların durumundan (yersiz isteklerinden) bahsederek şöyle buyurdu:

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍۙ قَالَ الَّذٖينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاۤءَنَا ائْتِ
بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَاۤ اَوْ بَدِّلْهُۜ قُلْ مَا يَكُونُ لٖۤي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاۤئِ
نَفْسٖيۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰۤى اِلَيَّۚ اِنّٖۤي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبّٖي عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَۤا

اَدْرٰيكُمْ بِهٖ فَقَدْ لَبِثْتُ فٖيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

15. ***Onlara âyetlerimiz açık deliller halinde okunduğu zaman bize kavuşmayı ummayanlar, "Bundan başka bir Kur'an getir yahut onu değiştir!" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbim'e isyan edersem büyük günün azabından korkarım.***

16. ***De ki: "Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım ve Allah onu size bildirmezdi. Ben bundan*** *(Kur'an inmeden)* ***önce bir ömür boyu aranızda kaldım.*** *(Onun benim tarafımdan gelmediğini)* ***Akledemiyor musunuz?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlara* yani Kureyş kâfirlerine *âyetlerimiz açık deliller halinde okunduğu zaman,* müşriklerden *bize kavuşmayı ummayanlar, 'Bundan başka bir Kur'an getir ...'"* Yani bize bundan başka bir kitap getir, onda öldükten sonra dirilme, hesap verme, ölümden sonra azap görme gibi olmasını uzak ve imkânsız gördüğümüz şeyler bulunmasın, dediler.

Yahut onda ilâhlarımız kötülenmesin ve dinimizin kusurlu olduğundan bahsedilmesin.

Bir diğer mana: Sen, bu kelâmı (Kur'an'ı) bizim tercihlerimize göre kendin ortaya koy; onun haram kıldığını sen helâl kıl, helâl kıldığını da haram et ki işimiz tek ve sözümüz bir olsun.

"Yahut onu değiştir; bu şekilde her şeyi kapsayan âyetlerin yerine, başka bir âyet getir, *dediler."*

Ey Muhammed, onlara de ki: *"Onu kendim değiştirmem benim için olacak şey değildir;* bu doğru olmaz." Burada, âyetleri değiştirme teklifine cevap vermekle yetindi; çünkü âyeti değiştirmek imkânsız olunca, kendiliğinden başka bir Kur'an getirmek daha imkânsız olur.

Onlara de ki: "*Ben, ancak bana vahyolunana uyarım;* (âyet olarak) kendi tarafımdan bir şey söyleme gücüm yoktur."

Beyzâvî demiştir ki: "*Ben, ancak bana vahyolunana uyarım*" ifadesi, hâlihazırda olan şeyin sebebini açıklamaktadır. Bir işte başkasına uyan kimse, ona aykırı davranarak kendi başına hareket etmez. Âyette, bazı âyetlerin diğerini neshetmesiyle ortaya çıkan çelişkiye cevap vardır (Çünkü nesih işinde, âyeti değiştiren yüce Allah'tır, bizzat Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] değildir). Âyette ayrıca, onların bu suali ile ortaya attıkları, 'Kur'an peygamberin sözüdür ve onun uydurmasıdır' sözlerine ret vardır. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onlara verilen cevapta, değiştirme işine 'isyan' ismini verdi ve şöyle dedi:

'*Eğer, (onu kendi başıma değiştirerek) Rabbim'e isyan edersem büyük günün,* kıyamet gününün *azabından korkarım.*' Bu âyette, onların bu teklifleriyle azabı hak ettikleri ima edilmiştir."[108]

Diğer âyette şöyle buyruldu: "De ki: Eğer Allah dileseydi, *beni size göndermezdi ve ben* onu size okumazdım ve *Allah onu size bildirmezdi;* yani benim lisanımla onu size öğretmezdi."

Âyetin bir başka okunuşuna göre manası şöyle olmaktadır: Eğer Allah dileseydi, onu size ben okumazdım, Allah onu size benim dışımda birinin diliyle de öğretirdi (fakat bunun için beni seçti ve görevlendirdi).

Mana şudur: "Bu Kur'an haktır; onda hiçbir şüphe yoktur. Eğer onunla ben gönderilmeseydim, benden başkası gönderilirdi. Hâsılı, bütün iş, Allah'ın dilemesine bağlıdır, benim dilememe bağlı değildir ki sizin onu istediğiniz gibi yapayım." Sonra bu gerçeği şu sözüyle destekledi:

"*Ben bu Kur'an inmeden önce bir ömür,* kırk sene *aranızda kaldım.* Bu süre içinde hiç Kur'an okumuyor ve ondan bir şey bilmiyordum."

Bu âyette, Kur'an'ın mucize ve hârikulâde bir kitap olduğuna işaret vardır. Çünkü onu okuyan Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem],

108 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/430.

Kur'an inmeden önce onların arasında kırk sene yaşadı, bu süre içinde hiçbir ilim öğrenmedi, bir âlimden ders almadı, bir şiir ve hutbe okumadı. Kırk sene sonra onlara öyle bir kitap okumaya başladı ki onun fesahati (söz güzelliği) bütün sözleri âciz bıraktı, her türlü nazım ve nesrin üzerine çıktı. Bu kitap itikad ve amelle ilgili temel esasları içinde topladı, öncekilerin kıssalarını dile getirdi, sonrakilerin hallerinden bahsetti. Böylece, Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem], bütün bunları Allah tarafından öğrendiği bilinmiş oldu. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Her kimde akl-ı selim varsa, onun hak olduğunu anlar. Bunun için Cenâb-ı Hak onları, *"Akletmiyor musunuz?"* sözüyle azarladı. Yani, işin iç yüzünü iyice düşünüp tefekkür ederek aklınızı kullanmıyor musunuz? İyi düşünseydiniz, bu Kur'an'ın beşer gücüyle inmeyeceğini, onun her şeyi bilen, tek ve kahhâr olan yüce Allah'tan geldiğini bilirdiniz.

15-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kulları Allah'a davet eden ve manevi terbiye veren veliler, nefsin kötü alışkanlıklarını terketmek, zâhirî süsleri yıkmak ve dünyadan el etek çekmek gibi nefislere zor gelen bir yolla ortaya çıkıp insanları o yolda götürmek istedikleri zaman, hevâsı kendisine hâkim olduğu için Allah'a ulaşmayı ummayanlar şöyle der:

"Bize başka bir yol getirin de size uyalım. O getireceğiniz şey, nefislere kolay olsun, âdet ve alışkanlıklarımıza uysun yahut bu yolu daha kolayı ile değiştirin. Size verilen bu yola gelince, biz ona güç yetiremeyiz."

Bu kimseler çoğu zaman da velileri bid'at çıkarmakla suçlarlar. Bunun üzerine veliler, bu insanlara şöyle der:

"Bizim bu yolu kendi başımıza değiştirmemiz uygun ve doğru değildir. Biz sadece bizden önceki şeyhlerimizin ve onların şeyhlerinin gittiği yoldan gidiyoruz. Onların bizi terbiye ettiği şeyle, biz de bize uyanları terbiye ediyoruz. Onların yoluna aykırı davranırsak Allah'ın azabından korkarız. Çünkü bu durumda bize tâbi olanları aldatmış oluruz. Biz, şeyhlerimizin sohbetine katılmadan önce, sizin aranızda uzun

seneler kaldık. Bu zaman içinde böyle bir şey yaptığımızı görmediniz. Şeyhlerimizin sohbetine (terbiyesine) katılana kadar böyle devam etti. Bu da gösteriyor ki bizim sizden istediğimiz şeyler, bizim kendimize ait değildir. Bu usul ve âdap bize, şeyhlerimizden miras kalmıştır. Onlara da önceki şeyhlerinden miras kalmıştır. Bu durum silsile halinde yukarı doğru devam etmektedir. İşin aslını akletmeyecek misiniz?"

Allah Adına İftira Edenler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, yalan söyleyenlerin ve âyetleri yalanlayanların zalim olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِه۪ۜ اِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ
وَيَقُولُونَ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ شُفَعَٓاؤُ۬نَا عِنْدَ اللّٰهِۜ قُلْ اَتُنَبِّؤُ۫نَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ
فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

17. ***Allah'a karşı iftira edenden yahut onun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Gerçek şu ki mücrimler*** *(ısrarla günah işleyen ve tövbe etmeyenler)**, kurtuluşa eremezler.***

18. ***Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiçbir zarar ve fayda vermeyecek şeylere tapıyorlar ve, "Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" diyorlar. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği*** *(hiç olmayan)* ***bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzak ve yücedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'a karşı iftira edenden daha zalim kim olabilir?"* Yani Allah'ın söylemediğini söylemiş gibi uyduran kimseden daha zalim kimse yoktur. Bu âyet, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], müşriklerin, "Kur'an'ı kendisi uydurdu" suçlamalarından uzak ve temiz olduğunu açıklamaktadır. Onunla ayrıca, müşriklerin Allah'a ortak koşmalarına ve evlat nisbet etmelerinde yalancı olduklarına işaret edilmektedir.

"Yahut onun âyetlerini yalanlayandan yani onları inkâr edenden *daha zalim kim olabilir?"* Ondan daha zalim kimse yoktur.

"Gerçek şu ki mücrimler kurtuluşa eremezler." Yani onlar Allah'a şirk koştuklarından dolayı aradıklarını elde edemezler, çalışmaları kendilerine bir şey kazandırmaz. *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiçbir zarar ve fayda vermeyecek şeylere tapıyorlar."* Yani hiçbir fayda ve zarar vermeye gücü olmayan cansız varlıklara, putlara tapıyorlar. Halbuki kendisine ibadet edilen zatın, iyi işlere sevap, kötü işlere ceza veren biri olması gerekir ki kendisine yapılan ibadet bir fayda getirsin yahut bir zararı defetsin.

"Bir de müşrikler, 'Bunlar, bu putlar, *Allah katında bizim şefaatçimizdir;* dünyada mühim işlerimizde bize şefaat ederler yahut eğer öldükten sonra dirilme varsa, ahirette de bize şefaat eder' *derler."* Onlar sanki bundan şüphe içindedirler. Bu, onların ileri derecedeki cehaletlerinden ileri gelmektedir. Çünkü onlar, bütün eşyayı yoktan var eden, dilediğine fayda ve zarar veren yüce zata ibadeti terkedip hiçbir fayda ve zarar vermeyeceği kesin olarak bilinen varlıklara ibadet etmektedirler.

Âyet şöyle devam ediyor: *"De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde* varlığını *bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* Yani siz, Allah'a, göklerde ve yerde ibadeti hak eden bir ortağın bulunduğunu mu haber veriyorsunuz? Bu soruda onları bir azarlama ve delillerini çürütüp susturma vardır.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Bu âyet, onların, 'Putlar bize şefaat edecektir' sözlerine cevap vermektedir. Mana şudur: Putların şefaatçi olacağı, göklerde ve yerde olan her şeyi bilen Allah'ın bilgisi dahilinde değildir. O'nun malumu olmayan her şey kesin yoktur, o hiçbir

şey değildir. *'Allah'a haber mi veriyorsunuz ...'* ifadesi, onları azarlayıp kınayarak susturma anlamı taşır. Yani Allah'ın bilgisinde olmayan şeyi siz O'na nasıl öğretiyorsunuz, demektir."[109]

İbn Atıyye demiştir ki: "Müşriklerin bu sözlerine karşı hesaba çekilmeleri, kendilerine karşı daha büyük bir galebe olur; çünkü onların o zaman şundan başka bir şey söylemeleri mümkün olmayacaktır: "Biz Allah'a bilmediği bir şeyi haber vermeye güç yetiremeyiz, böyle bir şey yapamayız."

Cenâb-ı Hak, sonra zatını bundan tenzih ederek şöyle buyurdu:

"Allah, onların şirk koşmasından yahut kendisine ortak koştukları şeylerden uzak ve yücedir."

17-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyette, iki gruba büyük bir azarlama vardır. Bunlardan biri, yalan yere kendilerinin veli olduğunu söyleyen boş dava sahipleri, diğeri de Allah'ın seçilmiş velisi olduğu sabit olan kimseleri inkâr edip yalanlayan kimselerdir. Âyet onların günahkâr olduğunu, başarı ve kurtuluşa eremeyeceklerini tescil etmektedir.

Bu âyette ayrıca, bir faydayı elde etmek veya bir zararı gidermek için bir mahlûka güvenip dayanan kimseye de azarlama vardır.

Âyetin uyarı ve azarına muhatap olanlardan biri de günahlarda ısrar ettiği ve büyük günahları işleyip durduğu halde, kendisine şefaat edeceğini zannettiği bir velinin sohbetinde bulunmaya aldanan kimsedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İnsanların İhtilafa Düşme Sebebi

İnsanların, peygamberlere karşı çıkıp onları yalanlamaları ve Allah'a şirk koşmaları, sonradan ortaya çıkmış bir durumdur. Bunlar, ilmin yok

---

109 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/354 (Beyrut 1995).

olması ve uyarının azalmasıyla ortaya çıkmış şeylerdir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُواۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

19. *İnsanlar* *(ilk dönemde)* ***tek bir ümmetti, sonradan ayrılığa düştüler. Eğer*** *(azabın ertelenmesi ile ilgili)* ***Rabb'inden bir söz geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda aralarında hüküm verilirdi*** *(derhal azap iner ve işleri bitirilirdi).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İnsanlar (ilk dönemde) tek bir ümmetti."* Yaratıldıkları aslî fıtrat üzere Allah'ın birliğini tasdik eden kimselerdi. Yahut hak üzere ittifak halindeydiler. Hz. Âdem [aleyhisselâm] zamanında durum böyleydi. Bu durum, Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürmesine kadar devam etti.

Yahut tufandan sonra, ihtilafa düştükleri zamana kadar tek ümmet idiler.

Bir diğer yorum şudur: Allah ruhları yaratıp kendilerini şahit tutarak, *"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"* diye sorduğunda, hepsi O'nun rabliğini ikrar ettiler ve bu konuda aynı şeyi söylediler; sonra ruhlar madde âleminde, hevâya ve bâtıl şeylere uyarak görüş ayrılığına düştüler.

Yahut peygamberlerin gönderilmesiyle insanlar görüş ayrılığına düştüler; bir grup onlara uydu, diğeri ise yalanladı.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Eğer,* levh-i mahfûzda, iki grubun hakkında verilecek hükmün veya aralarını ayıracak azabın, hüküm ve ceza günü olan kıyamete kadar ertelenmesiyle ilgili *Rabb'inden bir söz geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda aralarında* acilen *hüküm verilirdi."* Bâtıl ehli olanlar helâk edilir, Hak üzere gidenler selâmet içinde kalırdı.

19. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İnsanların peygamberler hakkında ihtilafa düştükleri gibi, veliler hakkında ihtilafa düşmeleri de hakkında ezelî hüküm verilmiş, olması kesinleşmiş bir şeydir. Kim bütün insanların bir peygamberi veya veliyi ittifakla kabul etmesini isterse, o kimse Allah'ı ve ehlullahın yolunu tanımamış cahil biridir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâfirlerin Mucize Talebi

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kâfirlerin âyet ve mucize taleplerinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَيَقُولُونَ لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖۚ فَقُلْ اِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُواۚ اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ ﴿٢٠﴾

20. ***Kâfirler, "Ona Rabb'inden bir âyet*** *(mucize)* ***indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb ancak Allah'a aittir. Öyleyse*** *(istediğiniz şeyin gelmesini)* ***bekleyin; ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kâfirler diyor ki: 'Rabb'inden ona,* doğruluğunu ispat ve tasdik eden *bir âyet,* mucize *indirilse ya!'* İndirilse de bütün insanlar onu gözleriyle görseler ve gördükleri mucize onları kendisine iman etmeye mecbur etse!"

Bu iş bu şekilde hiçbir peygamber için olmamıştır. Peygambere verilen mucize insanların önünde ortaya konur; bir grup onunla hidayete gelir, diğerleri onu inkâr eder.

Onlara de ki: *"Gayb ilmi ancak Allah'a aittir;* gaybı bilmek O'na mahsustur; O bana gaybı bildirmezse, ben gelecek olan âyet ve mucizenin vaktini bilemem. Belki Allah, gelecek olan mucizede sizin zararınızın olduğunu bilip onu sizden geri çevirmiş olabilir. *Öyleyse* istediğiniz

şeyin gelmesini *bekleyin; ben de sizinle beraber* bunu *bekleyenlerdenim."* Bu âyet, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] için bir yardım vaadidir. Cenâb-ı Hak Bedir'de ve diğer yerlerde Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] yardım ederek ve kâfirleri yakalayıp helâk ederek bu vaadini yerine getirdi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Sizin inadınız ve âyetleri inkâr edişiniz sebebiyle Allah'ın size ne yapacağını ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.

20. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Avam halk, terbiye şeyhlerinden sürekli kerametler görmek ister. Onlara verilecek cevap, Allah Teâlâ'nın, Peygamber Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] için buyurduğu şu sözüdür:

"De ki: Gayb ancak Allah'a aittir."

Ey velilerden keramet bekleyenler, Allah'ın onların eliyle gerçekleştirdiği hidayet ve irşada, Allah'ın zikriyle kulları ve beldeleri ihya etmelerine bakın; kerametlerin en büyüğü budur. Şüphesiz, insanların kötü âdetlerinden ve dünya sevgisinden kurtarılmaları hârikulâde bir iştir. Özellikle dünya sevgisinin kalpleri kuşattığı şu zamanda! Bu öyle bir zamandır ki âlim, salih, müntesip, kimi görsen, hemen herkes muhakkak bir şekilde dünyanın zulmeti içine dalmıştır. İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn (Allah hepimize rahmet eylesin).

Her Gün Şahit Olduğumuz Rahmet Mucizeleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, anlayan ve ibret alanlar için bazı âyetlerinden (rahmet mucizelerini) bahsederek şöyle buyurdu:

وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِى
اٰيَاتِنَاۜ قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًاۜ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذٖى
يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِى الْفُلْكِۚ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرٖيحٍ

طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ
وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا
مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي
الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

21. ***İnsanlara dokunan** (hastalık ve kıtlık gibi) **bir sıkıntıdan sonra kendilerine bir rahmet** (genişlik ve esenlik) **tattırdığımızda, âyetlerimiz hakkında bir tuzak peşinde olurlar. De ki: "Allah'ın tuzağı daha süratlidir. Şüphesiz elçilerimiz** (yazıcı meleklerimiz) **kurduğunuz tuzakları yazmaktadır."***

22. ***Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz ve o gemiler içindekilerle birlikte hoş bir rüzgârla akıp gittiği ve** (yolcular) **onunla sevindikleri bir zamanda, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar, onlara her yerden dalgalar hücum eder. Onlar çepeçevre kuşatıldıklarını** (helâk edildiklerini) **sanırlar, o zaman tam bir ihlâsla dini Allah'a has kılarak** (şirkten uzaklaşarak) **Allah'a dua ederler; "Eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız" derler.***

23. ***Fakat Allah onları kurtarınca peşinden yeryüzünde haksız yere taşkınlık etmeye başlarlar. Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendinize zarar verir. Bu, şu dünya hayatının geçici menfaatidir. Sonra dönüşünüz bizedir; o zaman size yapmakta olduklarınızı bildiririz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İnsanlara dokunan* hastalık ve kıtlık gibi *bir sıkıntıdan sonra kendilerine* sıhhat, afiyet ve bolluk gibi *bir rahmet tattırdığımızda, âyetlerimiz hakkında bir tuzak peşinde olurlar,* onu eleştirmeye, ortadan kaldırmak için hile kurmaya başlarlar."

Rivayet edildiğine göre, Mekkeliler büyük kıtlık yaşadılar, öyle ki derileri ve leşleri yeme durumunda kaldılar. Sonra Allah Teâlâ onlara bol yağmur gönderdi, onları kıtlıktan kurtardı. Peşinden Allah'ın âyetlerini eleştirmeye ve yalanlamaya başladılar; Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] tuzak kurdular.

Âyet şöyle devam ediyor: *"De ki: Allah'ın tuzağı, sizin tuzağınızdan daha süratlidir."* Siz tuzağınızı kurmadan önce, O sizin cezanızı verdi, kökünüzü kuruttu. Allah'ın tuzağının süratli olduğunun ifade edilmesi, onların yaptığı işe, aynı isimle karşılık vermek, ayrıca onun kesin olarak başa geleceğini bildirmek içindir. Şüphesiz, her gelecek olan şey yakındır.

Âyet şöyle bitmektedir: *"Şüphesiz elçilerimiz,* yazıcı meleklerimiz, *kurduğunuz tuzakları yazmaktadır;* size ona göre karşılık vereceğiz."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyet, onlardan intikam almanın kesin gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Âyet ayrıca şuna dikkat çekmektedir: Onların gizlice yapmayı planladığı şeylerin Allah'a gizli kalması bir yana, amelleri kaydeden meleklere de gizli değildir."

İbn Cüzey demiştir ki: "Bu âyet, kâfirler hakkındadır; ancak âyet onların dışındaki bu şekilde davranan kimselere de yaptıkları işi yasaklamayı içermektedir. Buradaki tuzak, Allah'ın âyetleri hakkında tenkitte bulunmak ve Allah'a şükrü terketmektir. Allah'ın çok süratli şeklinde tanıtılan tuzağı, kâfirlere vereceği azabıdır. Bu azaba tuzak denmesi, onların yaptığı işe karşılık benzer bir ifade seçilmesi ve uğrayacakları azabın yaptıkları günahla isimlendirilmesidir."[110]

Şiddet ve sıkıntıdan sonra, ilâhî rahmetin inmesi, Allah'ın sonsuz kudretine delildir. Rivayet edildiğine göre, Mekkeliler kıtlığa uğrayınca Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] sığınarak,

"Yâ Muhammed, sen güzel ahlâkı emrederek geldin; kavmin helâk olmak üzere, Allah'a dua et de bize yağmur yağdırsın!" dediler. Allah Resûlü dua etti, yağmur yağdı. Bu, Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] mucizesi oldu.

---

110 İbn Cüzey, *et-Teshîli-Ulûmi't-Tenzîl,* 1/354-355.

Peşinden gelen âyette, diğer bir rahmet mucizesinden şöyle bahsediliyor: *"Sizi karada ve denizde* kudretiyle *gezdiren O'dur.* Hatta siz gemilerde bulunduğunuz ve gemiler içindekilerle birlikte hafifçe esen *hoş bir rüzgârla akıp gittiği ve* kolayca akıp gitmesinden dolayı *yolcuların sevindikleri bir zamanda, gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar,* o anda denizin dalgalanması sebebiyle *onlara her yerden dalgalar hücum eder. Onlar çepeçevre kuşatıldıklarını,* helâk edildiklerini *sanırlar."* Yahut düşman tarafından sarılan kimse gibi, bütün kurtuluş yolunun kapandığını düşünürler.

İbn Atıyye demiştir ki: "Denizin durumunun iyi olduğu vakitlerde cihad ve hac için denizde yolculuk yapmak ittifakla câizdir. Avlanma ve ticaret yapma gibi zaruri geçim için denizde yolculuk yapmak da böyledir. İhtiyacı olmadığı halde sırf daha fazla mal biriktirmek için denizde yolculuk yapmak ve deniz üzerinde kalmak, âlimlerin çoğunluğuna göre mekruhtur."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: "Eğer bu kimsenin deniz yoluyla gittiği ülke, kâfirlerin müslümanlara hükmettiği bir yer değilse mekruhtur; yoksa haramdır."

İbn Atıyye sonra der ki: Deniz aşırı dalgalı iken yolculuk yapmak yasaktır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim deniz aşırı dalgalı iken onda yolculuk yaparsa, ondan zimmet yani müminlerin sorumluluğu ve garantisi uzak olur (çünkü o, kendisini tehlikeye arzetmiştir)."[111]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ben (din ve dünya adına bir zaruret yoksa) denizde yolculuk yapmam."*[112]

---

111 Hadis için bk. Ahmed, *Müsned,* 5/79; Abdürrezzâk, *Musannef,* 11/306 (nr. 20614); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 4723-4724.

112 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/112 (Beyrut 1993). Müfessirin zikrettiği hükümleri, deniz taşımacılığının gelişmediği dönemlere göre düşünmek yerinde olacaktır. Günümüzde de denizin aşırı dalgalı olduğu zamanlarda deniz seferlerinin yasak edilmesi, aynı hedef yani can ve mal emniyeti içindir (Mütercim).

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ben bazı dualar biliyorum ki kim onları deniz yolculuğuna çıkınca okur da başına bir âfet ve zarar gelirse, onun diyetini ödemek, zararını karşılamak bana aittir. Kendisine, 'Bunlar hangi dualardır?' diye sorulunca şöyle demiştir:

'Ey göklerin huşû ile kendisine teslim olduğu, yedi kat yerlerin boyun eğdiği, sağlam dağların emrine boyun eğdiği Allahım! Sen muhafaza edenlerin en hayırlısısın, merhamet edenlerin en merhametlisisin.

Sonra şu âyeti okur:

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ وَالْاَرْضُ جَمٖيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمٖينِهٖ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ

'Onlar Allah'ı hakkı ile tanımadılar. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasındadır, gökler de sağ elinde dürülüdür. O, bütün noksan sıfatlardan uzaktır; onların şirk koştuklarından yücedir' (Zümer 39/67).

Allah, bütün halkın içinden seçilmiş peygamberi Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] salât etsin, onun Ehl-i beyt'ine, zevcelerine, zürriyetine, diğer bütün peygamberlere ve mukarrebîn meleklere salât etsin (mağfiret, rahmet ve bereketini ihsan buyursun).

Sonra şu âyeti okur:

وَقَالَ ارْكَبُوا فٖيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبّٖى لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ

Manası: *'Nuh dedi ki: O gemiye binin; onun gitmesi ve durması Rabbim'in ismiyledir (izin ve emir ve kudretiyledir). Şüphesiz Rabbim, çok affedici ve çok merhametlidir'* (Hûd 11/41)."

Salihlerden biri demiştir ki: "Ben bu duaları deniz yolculuğum sırasında okuyarak tecrübe ettim, sözünün doğru olduğunu gördüm." Cenâb-ı Hak, sonra deniz kendilerini çepeçevre sardığı anda kâfirlerin sıfatı hakkında şöyle buyurdu:

"O zaman tam bir ihlâsla dini Allah'a has kılarak, O'na hiçbir varlığı şirk koşmaksızın *Allah'a dua ederler."* O dehşet anında aslî fıtratları (âlemlerin sahibi Allah'a yönelme özellikleri) geri döndüğü ve önlerini perdeleyen engeller korkunun şiddetiyle yok olup gittiği için, şu şekilde Allah'a dua etmeye başladılar:

"Eğer bizi bu şiddetli âfetten kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız!"

Gelen âyette şöyle buyruluyor:

"Fakat Allah onların dualarına icabet ederek *kendilerini kurtarınca* peşinden yeryüzünde *haksız yere,* inkâr ve isyanla *taşkınlık etmeye başlarlar."* Yani onlar daha önce yaptıkları gibi, yeryüzünde haksız yere taşkınlık ve fesat peşinde koşmaya başladılar. Âyette "haksız yere" buyrulması, müslümanların (cihad sırasında, kâfirleri zayıflatmak ve korkutmak için) kâfirlerin yurtlarını yıkmalarını, ziraat mahsullerini yakmalarını ve ağaçlarını kökünden kesmelerini, bu hükmün dışında tutmak içindir. Gerçekte bunlar da bir yıkımdır, fakat o, hak olan, haklı bir sebebe dayanan bir yıkımdır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendinize zarar verir."* Şüphesiz onun vebali size aittir yahut sizin cinsinizden olanlara aittir. *"Bu, şu dünya hayatının geçici menfaatidir. Sonra,* kıyamet gününde *dönüşünüz bizedir; o zaman size,* karşılığını vererek, *yapmakta olduklarınızı bildiririz."*

21-23. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Biz insanlara cehalet ve gafletin zararından sonra, marifet ve ilmin manevi tadını tattırdığımızda, bir de bakarsın ki bazı insanlar âyetlerimiz yani varlığımıza delil yaptığımız veliler ve şeyhler hakkında bir tuzak ve hile kurma peşine düşerler. Halbuki Allah bu velilerin sebebiyle onlara manevi halleri açmıştır. Bu insanlar, velileri eleştirerek ve onlardan uzaklaşarak kötü bir tavır içine girerler. Bu durum, bazı müridlerle ilim talebelerinin çoğunda olmaktadır. Bu kimseler, şeyhleriyle yaptıkları sözleşmeyi unutarak onları eleştirme hastalığına düşmüşlerdir.

De ki: "Allah'ın onlara kuracağı tuzak daha süratlidir."

Allah bu kimselere önce, manevi mededin (himmet, feyiz ve tasarrufun) kaldığını ve devam ettiğini gösterir; bir istidraç olarak bu mededi onların üzerinden akıtır; sonra onlardan bunu çekip alır; işte o zaman bu kimselerin mana ağaçları kurur, kalpleri zulmet içinde kalır.

Yüce Allah'ın, *"Allah sizi karada ve denizde yürütür"* âyetine gelince; bundan çıkacak tasavvufî mana şudur: Allah sizi kendisine giden hedefte şeriat toprağında ve hakikat denizinde yürütür; manevi seyir ikisi arasında gerçekleşir. Kulun şeriat yönü daha kuvvetli olunca, ondan biraz eksiltilip hakikat yönüne eklenir. Hakikat yönü daha kuvvetli olunca, kendisi için ondan biraz eksiltilip şeriat yönüne eklenir; böylece kulun şeriatla hakikat yönü dengelenmiş olur ve terbiyesi kemale erer.

Hak yolcuları fikir gemilerine bindiklerinde, ruhlarıyla mana denizlerinin üzerinde seyrettiklerinde, fikirleriyle tevhid denizine ve tefrid (Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin) sırlarına dalarlar. Fikirleri melekût âleminde hoş bir rüzgâr ile -ki, bu, seyrü sülûk rüzgârıdır- akıp gider. İşte tam o sırada şiddetli bir fırtına gelir. Bu, ilâhî vâridatlardır. Onlar, her şeyi kahredip hükmü altına alan Mevlâ'nın huzurundan gelmektedir. Bu vâridatlar her neye çarparsa onu yerle bir eder. O anda sâlikler, nefisleri adına ilâhî cezbenin çarpmasından veya mahvolmaktan korkunca, ihlâsla Allah'a dua etmeye başlarlar. Allah Teâlâ onları seyrü sülûke geri döndürünce, mücâhede ve zorluklara katlanarak nefislerinin terbiyesi ile meşgul olurlar. Gaflet günlerinde nefisleri onlara taşkınlık yaptığı gibi, şimdi de onlar nefislerine karşı mücâhedede haddi aşarlar, (ona ağır yük yükler, terbiye yolunda onu iyice ezerler). Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Dünya Hayatının Misali

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, dünya hayatının süslerinden sakındırarak şöyle buyurdu:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ
الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُؕ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا
وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَٓاۙ اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا
حَص۪يدًا كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِؕ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾
وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِۜ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢٥﴾

24. ***Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir suya benzer: Bu su ile insanların ve hayvanların yiyecekleri*** (gelişip büyüyerek) ***birbirine karışır. Nihayet yeryüzü süsünü takınıp süslendiği ve sahipleri ona güçlerinin yeteceğini sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona*** (azap) ***emrimiz geliverir ve onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden biçilmiş bir hale getiririz. Düşünen bir topluluk için âyetlerimizi bu şekilde açıklıyoruz.***

25. ***Allah kullarını selâm yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Süratle bozulması, nimetlerinin ele geçtikten sonra elden çıkıp gitmesi ve insanların ona aldanması yönüyle *dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir suya benzer: Bu su ile* ekin, sebze ve ot gibi *insanların ve hayvanların yiyecekleri* gelişip büyüyerek *birbirine karışır. Nihayet yeryüzü süsünü takınıp süslendiği zaman,* yani bitkileri tam olarak yetişip yeryüzü, değişik sınıf, şekil ve renkteki bitki ve meyvelerle bir gelinin değişik renkteki elbise ve takılarıyla süslendiği gibi

süslendiğinde *ve* arazi sahipleri *ona güçlerinin yeteceğini sandıkları anda* yani bu ekin ve meyveleri toplayıp meyvelerini alma imkânına sahip olduklarını gördükleri bir sırada, *ona,* geceleyin veya gündüz, rüzgâr veya şiddetli yağmur gibi bir âfet *emrimiz geliverir ve onu sanki dün yerinde hiç bulunmamış gibi kökünden biçilmiş bir hale getiririz."* Yani onu hiç bitmemiş gibi bir hale getiririz.

Âyetin kastı şudur: Dünyanın süratle bozulup gitmesi, önce yeşil iken peşinden kuruyup ota dönen bir bitkiye benzemektedir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Düşünen bir topluluk için âyetlerimizi bu şekilde açıklıyoruz."* Onlar, işin sonunu düşünürler ve dünyanın süratle yokluğa gittiğini, yakında değişip farklı bir hale dönceğini bilirler; ondan gönüllerini çekerler; dünyayı ebedî kalış yeri olan selâm yurdu (cennet) için bir ziraat yeri (onu kazanma vesilesi) yaparlar.

O selâm yurdu ki Allah Teâlâ, *"Allah kullarını selâm yurduna çağırıyor ..."* buyurarak, kullarını oraya çağırmaktadır.

Âyette geçen "selâm" değişik manalarda açıklanmıştır.

Bir mana: Allah, kullarını fâni olan dünyadan ve bütün âfetlerden selâmete çağırıyor.

Bir diğer mana: Allah kullarını "es-Selâm" olanın yurduna çağırıyor. Bu, Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Esmâ-i ilâhiyye içinde diğer isimlerin değil de özellikle "es-Selâm'ın yurdu" denmesi, ona dikkat çekmek, o yurda girenlerin selâmette olacağını ifade etmek içindir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah kullarını, içine giren herkese Allah'ın ve meleklerinin selâm verdiği yurda, yani cennete davet ediyor.

Âyet şöyle devam ediyor: "O hayırda muvaffak etmeyi *dilediği kişiyi,* cennete ve oradaki ilâhî hoşnutluğuna ulaştıran *doğru yola iletir."* Bu doğru yol, İslâm ve takva zırhına bürünmektir.

Âyette, selâm yurduna davetin herkese yapılması, hidayetin ise Allah'ın dilediklerine has kılınması şunu gösterir: Allah'ın emri, iradesinden ayrı bir şeydir (Allah bir şeyin yapılmasını mesela peygamberine ve Kur'an'a iman edilmesini herkese emreder, fakat herkesin iman

etmesini dilemez. O dilemezse iman olmaz. Her şey O'nun dil
bağlıdır). Dalâlet yolunda ısrar eden kimsenin Allah hak yola g
istememiştir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[113]

24-25. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hakk'ın bu âyette bahsettiği durum, şu kimseni
güzel bir misaldir: O, bütün himmetini (güç ve imkânlarını) dü
kullandı, nefsini dünya malını toplama peşinde yordu. Sonra
binalar inşa etti, ağaçlar dikti, bağ bahçe yaptı. Tam bunlardan
etmeye hazırlanırken kendisine âniden ölüm geldi. Böylece ada
mak istediği emeline ulaşamadı, kaçırdığı salih amelleri yapmal
geri dönemedi.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hutbesinde şöyle
muştur:

"Sizler (dünya ve hevâ peşinde koşarken) aldanma hali için
larıp hesaba çekilen ve tam huzuru buldum derken korku ve er
düşen kimseleri gördünüz mü? Onlar, şüpheli işler yapan ve şel
ne meyleden kimselerdir. Onlar bu halde iken, Rab'lerinin elçile
ve hesap melekleri) kendilerine geldi. Artık, ulaşmak istedikleri
rine ulaşamadılar, kaçırdıkları hayırları yapmak için geri döne
Önceden ne yapıp gönderdilerse ona ulaştılar, geride bıraktıkl
pişman oldular. Pişmanlıkları bir fayda vermedi. Haklarında
kesinleşti."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], diğer bir hutbesin
buyurmuştur:

"Basit dünyanın süsleri sizi, cennetin yüksek derecelerinde
yup aldatmasın. O gün gözden perde kaldırılır, şüpheler gider
kes kalacağı yere kavuşur, varacağı ve kalacağı yeri tanır."

Câbir b. Abdullah'ın [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet ed
"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile bir mecliste bulunuyordun
da beyaz giyinmiş, güzel saçlı ve hoş kokulu biri geldi,

113 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 1/433 (Beyrut 1988).

'es-Selâmü aleyke yâ Resûlallah!' diyerek selâm verdi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Ve aleyke's-selâm' diyerek selâmını aldı. Gelen zat,

'Yâ Resûlallah, dünya nedir?' diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Uykudaki kimsenin gördüğü bir rüya gibidir; ancak bu dünyada yaşayanlar yaptıklarının karşılığını görür, kötü işlerinden dolayı azap çekerler' buyurdu. Gelen zat,

'Yâ Resûlallah, ahiret nedir?' diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Ebedî bir hayattır; bir grup cennette, bir grup cehennemde olur' buyurdu. Gelen zat,

'Yâ Resûlallah, cennet nedir?' diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Dünyayı nimetleriyle birlikte ebediyen terketmektir' buyurdu. Gelen zat,

'Ümmetin hayırlısı kimdir?' diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Allah'ın taatinde acele eden (zamanı gelince hayırlı bir işi geciktirmeden yapan) kimsedir?' buyurdu. Gelen zat,

'Akıllı adam dünyada nasıl olur?' diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Kaçırdığı kafileye ulaşmak isteyen kimse gibi, bütün gücüyle ahirete hazırlanır' buyurdu. Gelen zat,

'Yâ Resûlallah, insan dünyada ne kadar kalır?' diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Kafilesinden geri kalan kimsenin gecikmesi kadar bir süre (gibi çok kısa!)' buyurdu. Gelen zat,

'Dünya ile ahiretin arasında geçen süre kaç senedir?' diye sordu, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'(Ömrünü tamamlayan kimse için) Bir göz yumup açma süresi gibi kısadır' buyurdu. Sonra, adam gitti, gözden kayboldu. Peşinden Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Bu Cibrîl'di, sizi dünyaya karşı zühd sahibi yapmak (dünyadan gönlünüzü çekmek) için geldi' buyurdu."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Allah selâm yurduna davet ediyor"* âyeti hakkında demiştir ki: "Allah Teâlâ kullarını, dünyanın süs ve aldatıcı şeyleriyle fitneye düşmemeleri ve ilâhî huzura ve cemalini müşahedeye ulaşmaları için bu fâni yurttan, ebedî olan yurda davet ediyor."[114]

Hâşiye[115] sahibi (Abdurrahman-ı Fâsî) demiştir ki: "Bu şöyle olmaktadır: Şüphesiz lezzetlerin en yükseği, kulun, (kendisine müsaade edilen ve münasip olan şekliyle) yüce Rabb'inin sıfatlarıyla sıfatlanmasıdır. Bu, kalp ve ruh için tabii olarak sevimli bir durumdur. Çünkü onda, ilâhî sıfatlarla bir münasebet (ilgi ve irtibat) vardır. Bunun için yüce Allah, *'De ki: Ruh, Rabbim'in emrindendir'* (Yani O'nun 'ol' emrinin özel tecellisine mazhar olmuş sırlı bir varlıktır)" (İsrâ 17/85) buyurmuştur. İlâhî sıfatların özellikleri şunlardır: İçinde fânilik bulunmayan bâkilik, zillet olmayan izzet, fakirlik bulunmayan zenginlik, noksanlık bulunmayan kemal, korku bulunmayan güven. Bütün bunlar yüce Rabb'e ait sıfatlardır. (Bu sıfatlarla yakın münasebet içinde bulunan ruh, onlardan kendisine münasip şekilde payını alır).

Sonu olmayan büyük bir mülk istemek her kulun sonsuzluğa âşık olan ruhunun hakkıdır. Bu mülk dünyada yoktur; çünkü dünya çekip gidici, elem ve kederlerle karışık bir yurttur. Bu mülk sadece ahirette mevcuttur. Fakat şeytan işi karıştırarak ve kula haset ederek onu devamlı olmayan dünyaya çağırmaktadır. Bunu, insanın tabiatındaki acelecilik özelliğini kullanarak yapmaktadır. Allah Teâlâ ise kulu, hakiki mülke (ve gerçek saltanata) çağırmaktadır. Bu saltanat, dünyaya karşı

114 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/77.

115 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine *Hâşiye* yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir (v. 1036/1626)

zühdle yani gönlü eşyadan çekip Mevlâ'ya bağlayarak gerçekleşir. Kul zühdle dünyada bir sultan gibi olur. Bu saltanat ahirette, Allah'a yakın olarak ve Allah'a kavuşmaya rağbet ederek ve O'nun sıfatlarından kula münasip şekilde nasibini alarak gerçekleşir. Bu hali elde eden kul, ahirette sonsuz bir mülke sahip olur.

Tîbî'de[116] şöyle nakledilmiştir: "İbrahim b. Edhem'e, 'Bizler dua ediyoruz fakat dualarımıza karşılık verilmiyor, bunun sebebi nedir?' diye sorduklarında hazret, 'Çünkü Allah sizi (cennetine) çağırıyor, siz O'na icabet etmiyorsunuz' dedi ve sonra şu âyetleri okudu:

'Allah kullarını selâm yurduna çağırıyor' (Yunus 10/25).

'Allah iman edip salih amel işleyenlere karşılık verir ve onlara lutfundan daha fazlasını ihsan eder' (Şûrâ 42/26)."

İyilik Sahiplerine Yapılan İlâhî İhsanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kullarını çağırdığı şeyi açıklayarak şöyle buyurdu:

لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

26. ***Güzel işler yapanlara en güzel karşılık ve fazladan bir ikram vardır. Onların yüzlerine ne bir leke bulaşır ne de bir zillet. İşte onlar cennetliktir, orada ebedî olarak kalacaklardır.***

116 Tîbî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah et-Tîbî'dir (v. 743/1343). Tîbî'nin *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbîh* adlı hadis şerhi meşhurdur. Onun birçok eseri vardır. Tefsir alanında *Fütûhü'l-Gayb fi'l-Keşf an Kınâi'l-Gayb* adlı *Keşşâf* şerhi ile ayrıca bir tefsiri mevcuttur. bk. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 2/68-69; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 4/53; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 8/239-240 (Beyrut 1992).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Güzel işler yapanlara en güzel karşılık ve fazladan bir ikram vardır."*

Güzel iş yapanlar, Rab'leriyle kendi aralarındaki işleri güzel yapanlardır. Bu işler, yüce Allah'ı birlemek ve O'na hakkıyla ibadet etmektir. Onlar, kullarla aralarındaki işleri de güzel yapanlardır. Bu işler, onlara eziyet etmemek ve eziyetlerine tahammül etmek gibi insanlarla güzel geçimdir.

Onlara verilecek en güzel karşılık cennettir; ilave ikram ise Allah'ın yüce cemaline nazar etmektir.

Bir diğer açıklama: En güzel karşılık, kulun ameline karşılık olarak verilen sevap, ilave ikram ise kulun hak ettiğinin üzerine Cenâb-ı Hakk'ın lutfundan verdiği fazla ihsanlardır. *"Onlara lutfundan daha fazlasını verir"* (Nisâ 4/173) âyeti de bunu ifade etmektedir.

Bir diğer açıklama: En güzel karşılık, iyiliklerinin bir misli sevap vermektir; ilave ikram ise yapılan iyiliğe ondan yedi yüze ve daha fazlasına kadar karşılık vermektir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onların yüzlerine ne* yüzü siyahlaştıran toz toprak gibi *bir leke bulaşır* ve *ne de bir zillet."* Mana şudur: Cehennemlikleri kaplayan kötü hal onları kaplamaz. Yahut rezillik ve kötü hal gibi insanın yüzünü siyahlaştıran ve zillete düşüren bir hal onları kaplamaz.

"İşte onlar cennetliktir, orada ebedî olarak kalacaklardır." Orada dâimîdirler. Yukarıda örneği geçen dünya ve onun süslerinin aksine, onlar için cennette zeval bulma ve nimetlerinin bozulması gibi bir durum yoktur.

26. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bütün varlığı ile Allah'a bağlanarak ve O'nun dışındaki bütün varlıklardan gönlünü çekerek güzel işler yapanlara en güzel mükâfat

vardır. Bu mükâfat, marifettir. Onlara bir de fazladan ikram vardır. Bu ikram, manevi makamlarda ilerleme, müşahede semalarında yükselme, sır ve keşiflerin artması ve peşinden Cenâb-ı Hak'la münâcât ve konuşma nimetine ulaşmaktır. Onların yüzünü ne bir siyahlık ne de bir zillet kaplar. Bilakis onların yüzü, bekâ nuruyla gülmekte ve sevinç içinde parlamaktadır. Onlar, ebediyen tefekkür ve Hakk'a nazar nimeti içinde kalırlar.

Cehennemliklerin Durumu

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, cehennemliklerin durumundan bahsederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ
مَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ
اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

27. Kötülük işleyenlere gelince, yaptıkları kötülük kadar ceza görürler. Onları bir zillet kaplar. Onları Allah'a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Küfür, şirk ve onları takip eden isyanlar gibi, *kötülük işleyenlere gelince,* onlar, *yaptıkları kötülük kadar ceza görürler.* Bu ceza yaptığından fazla olmaz, kötülüklerin cezası katlanmaz. Bu uygulam, yüce Allah tarafından bir adalettir. Onlar, cehennem için yeniden diriltilip mahşere geldiklerinde *kendilerini bir zillet ve horluk kaplar. Onları Allah'a karşı,* O'nun azabından ve gazabından *koruyacak*

hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. Yüzleri simsiyah olarak haşredilirler. Öyle bir halde olurlar ki sanki yüzlerine üst üste karanlıklar giydirilmiştir. Yahut yüzlerini karanlık geceden bir parça sarmıştır. *İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır."*

Müfessir Beyzâvî demiştir ki: "Vaîdiyye fırkası[117] yani Mu'tezile, bu âyeti, büyük günah işleyenlerin (tövbe etmeden ölürlerse) ebedî olarak cehennemde kalacağına delil göstermişlerdir. Onlara verilecek cevap şudur: Âyet, kâfirler hakkındadır; çünkü âyetin lafzında geçen 'seyyiât', küfür ve şirki de içine alan bir kelimedir. Ayrıca, önceki âyette geçen, 'iyilik edenler' ifadesi, kıble ehli müminlerden büyük günah işleyenleri de içine almaktadır. Bu durumda, bu âyetteki 'seyyiât' kısmı, müminleri içine almaz."

27. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İsyanların cezası, Allah'tan uzaklık, horluk içinde kalmak, kalplerin ve bedenlerin kararmasıdır. Taatin karşılığı ise Allah'a yaklaşmak, iyilerden olmak, kalplerin ve sırların nurlanması ve özel ihsanlara ulaşmaktır. Bu konuda İbnü'n-Nahvî,[118] *Kasîdetü'l-Münferice*'sinde demiştir ki:

"Allah'a karşı yapılan isyanların çirkinliği, kötü ahlâk sahibinin iğrençliğini artırır; O'nun taatinde ise yapanın aydınlığını artıran bir nur vardır."

Salihlerden birine, "Teheccüd ehli (gece ibadet edenler) beden ve hal olarak insanların en güzeli oluyorlar, bunun sebebi nedir?" diye sorduklarında, o şöyle demiştir: "Çünkü onlar, (gecenin en bereketli anla-

117 Mu'tezile fırkasının birçok ismi vardır. Kaderi inkâr ettikleri ve "Kul kendi fiilini kendi yaratır" dedikleri için "Kaderiye"; Allah şerri yaratmaz dedikleri ve âlemde şerri yaratan başka bir varlık kabul ettikleri için "Seneviyye" veya "Mecûsiyye"; tövbe etmeden ölenlerin bağışlanmayacağını söyledikleri için "Vaîdiyye" isimleri bunlardan bazısıdır (Mütercim).

118 İbnü'n-Nahvî, asıl adı Ebü'l-Fazl Yusuf b. Muhammed b. Yusuf et-Tevzerî'dir. (v. 513/1119). *Kasîdetü'l-Münferice* adlı manzumesiyle anılan şair ve nahiv âlimidir (geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş-Hüseyin Elmalı, "İbnü'n-Nahvî", *DİA*, 21/163-164).

rında) Rahmân olan Allah ile baş başa oluyorlar; Allah onlara nurundan bir nur giydiriyor."

Evet, gerçekten bu böyledir. Ancak bir de şu var: Eğer yapılan bir günahın peşinden tövbe ve kalp kırıklığı gelirse, günah günah olmaktan çıkar, hayra döner. Aynı şekilde bir taatin peşinden kul kendini yüceltme ve insanlardan büyük görme haline girerse, taat taat olmaktan çıkar, isyana çevrilmiş olur. Bu durumda isyan kulu Allah'a yaklaştırmış, taat de O'ndan uzaklaştırmış olur.

İbn Ataullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Peşinden zillet ve iftikâr (Allah'a muhtaç olduğunu bilme halini) getiren isyan, peşinden büyüklenme ve insanlara karşı kibir getiren taatten daha hayırlıdır."

Yine *Hikem* sahibi der ki: "Çok kere, senin için takdir edilen bir günah, Allah'a ulaşma sebebi olur."[119]

Hakikatin Ortaya Çıktığı Gün

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, iyilik yapanların kendilerine müjdelenen şeyleri, kötülük yapanların da kendilerine hazırlanan azabı görecekleri yerden ve zamandan bahsederek şöyle buyurdu:

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَٓاؤُكُمْ
فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَٓاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِل۪ينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ
مَٓا اَسْلَفَتْ وَرُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

28. ***O gün hepsini bir araya toplarız, sonra, Allah'a ortak koşanlara, "Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde durun!" deriz. O gün onların***

119 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem*, s. 201-201 (Beyrut 2005).

(putlarıyla) aralarını ayırırız. Onların ortak koştukları (putları, kendilerine), "Siz, (aslında) bize ibadet etmiyordunuz."

29. ***"Şimdi bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Şüphesiz biz sizin (bize) tapmanızdan tamamen habersizdik" derler.***

30. ***Orada herkes geçmişte yaptıklarının ne olduğunu anlar. Onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler.*** *(Şefaatçi veya ilâh diye)* ***uydurdukları şeyler kendilerini terkedip kaybolmuştur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Şunu söyle: *O gün hepsini bir araya toplarız,* yani cennetliklerle cehennemlikleri bir araya toplarız. *Sonra, Allah'a ortak koşanlara, 'Siz ve koştuğunuz ortaklar,* zillet ve horluk içinde *yerinizde durun,* ayrılmayın!' deriz. O gün putları kendileriyle birlikte temessül ettirilip hazır tutulur. *Onların putlarıyla aralarını ayırırız;* aralarındaki bağı kesip atarız. Allah, onları yalanlamaları için putlarını konuşturur. *Ortak koştukları putları onlara şöyle der: 'Siz, aslında bize ibadet etmiyordunuz',* siz hakikatte hevânıza ibadet ediyordunuz, çünkü size şirk koşmayı emreden o idi."

Ortak koşulanların melekler ve Hz. İsa olduğu da söylenmiştir.

Ortak koşulanların sözü şöyle devam ediyor: *"Şimdi bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter.* Şüphesiz O, işin hakikatini bilmektedir. Durum şu ki *biz sizin bize tapmanızdan habersizdik.* Onu size biz emretmedik ve bize tapmanıza hiç razı olmadık."

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, müşriklerin karşılıklı konuşması sadece putlarladır, melekler ve Hz. İsa ile değildir. Âyetteki, *"Siz ve ortak koştuklarınız yerinizde durun!"* kısmı, bunu göstermektedir (Çünkü bu ifade, meleklere ve Hz. İsa'ya kullanılmayacaktır). Bu konuşma Firavun ve cinlerden kendilerine ibadet edilenlerle de ilgili değildir. Âyetin, *"Biz sizin bize tapmanızdan ha-*

bersizdik" kısmı bunu göstermektedir, zira Firavun ve kendilerine ibadet edilen cinler, onlara tapanların ibadetinden habersiz değillerdir."[120]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Orada,* bu makamda *herkes geçmişte yaptıklarının ne olduğunu anlar,* yani hayır veya şer önden göndermiş oldukları amelleri bilir, onun fayda ve zararını görürler."

Âyete, "Herkes yaptıklarını amel defterinden okur" manası da verilmiştir.

Âyete verilen bir diğer mana şudur: Herkes amelini takip eder, ameli onu cennete veya cehenneme çeker götürür.

Mana şudur: Herkese, saadetini ve şekavetini (cennetlik ve cehennemlik olduğunu) ortaya koyan halini gösteririz, böylece herkes önceden gönderdiği amellerini yakînen tanır.

"*Onlar,* dost ve sahip olarak uydurdukları putlara değil, *gerçek sahipleri olan* yani hakikatte bütün işlerini yürüten *Allah'a döndürülürler;* onlara geçmişte yaptıklarının karşılığını vermesi için O'nun huzuruna çıkarılırlar. *Uydurdukları şeyler kendilerini terkedip kaybolmuştur."* Onların yalan yere ortaya attıkları iddiaları şu idi:

1. İlâhları onlara şefaat edecek,

2. Kendilerine dua edip durdukları varlıklar gerçek ilâhtır.

28-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim bir şeyi aşırı severse onun kulu kölesi olur. Kim bir şeye kulluk yaparsa onunla birlikte haşredilir. Rivayet edildiğine göre, kıyamet günü dünya, beyaz saçlı mavi gözlü bir ihtiyar kadın sûretinde getirilir; "Benim evlatlarım ve sevenlerim nerede?" diye seslenir. Sonra cehenneme gider; onu sevenler de kendisiyle birlikte cehenneme gider.

Kim, dünyaya ve hevâsına taparsa zillet ve horluk içinde tutulur. Kim yüce Mevlâ'sını sever, O'nunla birlikte (O'nun razı olmadığı) başka hiç kimseyi sevmezse ilâhî lutufların ihsan edildiği izzet ve ilâhî ya-

120 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/117 (Beyrut 2001).

kınlık makamında tutulur. Orada bütün sırlar ortaya dökülür, bütün gizli şeyler açılır, gerçek er kişilerin (Allah dostlarının) makamları belli olur. Noksan halini gizleyip kendisinin kemal sahibi olduğunu iddia edenlerin hali de ortaya çıkar. O zaman, mukarrebîn sınıfındakiler (ilâhî yakınlığı elde etmiş veliler) Hak olan Mevlâ'larını müşahede makamına yükseltilir; boş iddia sahipleri ise hislerinin peşine düşme ve halka takılma perdesi içinde kalır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İbadete Layık Olan Kimdir?

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, ibadeti hak edenin kim olduğunu bildirerek şöyle buyurdu:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ
يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ
الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ
حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

31. *(Resûlüm) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Kulaklara ve gözlere sahip olan kimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran kimdir? (Her türlü) işi kim idare ediyor? Onlar, "Allah" diyecekler. De ki: Öyle ise (Allah'ın azabından ve gazabından) sakınmaz mısınız?*

32. *İşte (bütün bunları yapan) Allah, gerçek Rabb'inizdir. Haktan sonra sapıklıktan başka ne vardır? O halde nasıl (haktan bâtıla) çevriliyorsunuz?*

33. *Böylece, (isyan etmekte ısrar eden) fâsıklar hakkında Rabb'inin, "Onlar inanmazlar" sözü gerçekleşti.*

Tefsir

Resûlüm! "*Onlara de ki: Size gökten* yağmurları indirerek *ve yerden* daneleri bitirerek *kim rızık veriyor?*" Rızıklar, göğe bağlı sebepler ve yere bağlı maddelerle elde edilmektedir.

Yahut size genişlik sağlamak için, gökteki ve yerdeki sebeplerden her biriyle size rızık veren kimdir?

Bir değer mana: Tevekkül ehli için gökten, sebeplere sarılanlar için yerden rızık veren kimdir?

Onlara şunu da sor: "*Kulaklara ve gözlere sahip olan kimdir?*" Yani onları yaratmaya ve (yapacakları işe uygun) düzenlemeye gücü yeten kimdir? Yahut onları, mâruz kaldıkları pek çok âfetten ve en ufak bir şeyden süratle etkilenmekten koruyan kimdir? Yahut onların işi (kulak ve gözün çalışması) elinde bulunan ve dilerse onları yok edecek olan kimdir?

Onlara ayrıca şunu da sor: "*Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran kimdir?*" Canlı varlıktan ölü nutfeyi, ölü nutfeden canlı varlığı çıkaran kimdir? Bu şekilde pek çok örnek vardır.

Yine onlara de ki: "*İşi kim idare ediyor?*" Yani, arştan ferşe kadar bu âlemin işlerini kim yürütüyor, onları kim sevk ve idare ediyor? Onlar, mecburen "*Allah*" *diyecekler;* onların Allah'tan başkasını söyleme imkânları yoktur; çünkü onlar bütün inat ve büyüklenmeleriyle birlikte, durum son derece açık olduğu için, bu konuda başkasını söylemeye güç yetiremezler.

"*De ki: Öyle ise* bunların hiçbirinde kendisine ortak olmayan varlıkları O'na ortak koşmanız sebebiyle başınıza gelecek Allah'ın azabından ve gazabından *sakınmaz mısınız?*"

"*İşte* bütün bunları yapan *Allah, gerçek Rabb'inizdir.* Yani bütün işleri yürüten, sevk ve idare eden zat, kendisine ibadet etmenize layık olan Rabb'inizdir; O'nun rabliği kesin delillerle sabittir. Çünkü sizi yoktan yaratan, size hayat ve rızık veren, bütün işlerinizi sevk ve idare eden O'dur; taptığınız putlar değildir. "*Haktan sonra sapıklıktan başka ne var-*

dır?" Yani haktan sonra sadece sapıklık vardır. Kim başından sonuna Allah'a ibadet olan hak yolu çiğneyip geçerse sapıklığa düşer.

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu âyet şu hükmü verdi: Bu meselede yani Allah'ın birliği konusunda, hak ile bâtıl arasında üçüncü bir mertebe yoktur. Tevhid gibi diğer iman konularında da durum böyledir. Bunlar itikad meseleleri olup onlarda hak birdir, tek taraftadır. Bu alanda sadece hak olan şeyin nasıl olduğunu bilmek için söz söylenir. Dinin fer'î meselelerindeki (ahkâmla ilgili konularında) ise durum böyle değildir; onlarda farklı görüşler, değişik hükümler olabilir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Her biriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik; eğer Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı" (Mâide 5/48).

Âyet şöyle bitiyor: *"O halde haktan bâtıla nasıl çevriliyorsunuz?"*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Böylece,* isyanda ısrar eden *fâsıklar hakkında Rabb'inin, 'Onlar inanmazlar' sözü gerçekleşti."* Yani itikad konularında hak nasıl gerçekleşip ispat edildi ise aynı şekilde Rabb'inin, levh-i mahfûzda "onlar iman etmezler" sözü de sabit oldu ve gerçekleşmesi vâcip oldu. Bu hüküm, (iman etmeyeceği kesin olan) belirli bir gruba mahsustur.

Beyzâvî demiştir ki: "Rabliğin Allah'a ait olması nasıl hak ise yahut haktan sonra kalan şeyin ancak bâtıl olduğu nasıl bir gerçek ise veya müşriklerin haktan dönmesi nasıl bir vakıa ise aynı şekilde Allah Teâlâ'nın, inkârlarında inat ve ısrar eden ve salah dairesinden çıkan fâsıklar hakkında, *'Onlar iman etmezler'* sözü ve hükmü de öyle hak olup gerçekleşmiştir. *'Onlar iman etmezler'* sözünden kasıt, onlara azabın hazırlandığıdır (çünkü iman etmemenin sonucu azaptır)."[121]

31-33. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

De ki: Sizi ruhların semasından sır ve hakikat ilimleriyle rızıklandıran kimdir? Yine sizi nefislerin arzından şeriat ve tarikat ilimleriyle

---

121 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/435.

rızıklandıran kimdir? Kulaklara ve gözlere sahip olan ve sahiplerini mukarrebîn makamındaki salihlere katmak için onları vaaz ve uyarıları dinlemeye, tefekkür edip ibret almaya yönelten kimdir? Âyette önce kulak zikredildi, çünkü kulak, kalbe fayda ulaştırması yönünden gözden daha faydalıdır.

Yahut ölüden diriyi çıkaran kimdir? Allah, cahilden ârif, gafilden zikir ehlini çıkarır. Yahut ölüden diri kalp çıkarır. Şöyle ki cehaleti içinde manen ölmüş kalbi marifetiyle diriltir.

Yahut seçkin kullarının işlerini özel bir tedbirle kim tedbir eder? Yüce Allah, seçkin dostlarının bütün işlerini kendisi tedbir eder, öyle ki O'nunla birlikte bir tedbirde bulunmazlar (bütün işlerini Allah'a havale ederler, O'nun tecellisine razı olur ve hükmüne uyarlar). Kim bütün işlerini Allah'a havale ederse, Allah onun işlerini düzene koyar.

Bütün bu işlerde asıl fâil, varlığı tekten olan Cenâb-ı Hak'tır. O'nun dışındaki bütün şeyler bâtıldır, boştur. Bu konuda şair demiştir ki:

"Dikkat! Allah dışındaki her şey bâtıldır; her nimet muhakkak yok olmaya mahkûmdur."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Sözün en doğrusu şair Lebîd'in söylediği şu sözdür: Dikkat! Allah dışındaki her şey bâtıldır ..."[122]

Cenâb-ı Hakk'ın müşahedesinden alıkonulup mâsivaya bakmaya yöneltilen herkes bir sapıklık içindedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Haktan sonra sapıklıktan başka ne vardır? O halde nasıl haktan bâtıla çevriliyorsunuz?" Fakat kimin hakkında bedbahtlık hükmü verilmişse o kimse, fenâ ve bekâ ehli velilere inanmaz. Bu haliyle o, yorgunluk ve sıkıntıdan kurtulamaz; çünkü, Cenâb-ı Hakk'ı müşahedenin ve O'nun tek

122 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 26, Edeb, 90; Müslim, Birr, 2-6; Tirmizî, Edeb, 70; İbn Mâce, Edeb, 41. Hadiste ismi geçen şair, Lebîd b. Rebîa'dır. Câhiliye devrini yaşamış, sonra müslüman olmuş, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir. bk. Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, 11/550 (Beyrut 2002).

olduğu yakînen bilmenin fenâ ve bekâ ehli âriflerin sohbetinden (terbiyesine girmekten) başka yolu yoktur. Onlar, kerem ve cömertlik vasıflarıyla tanıtılmış Allah dostlarıdır. Şunu bil ki kim müşahede makamına ulaşmamışsa velilere göre o kimse hak yoldan sapmış biridir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Putların Âcizliği ve Onlara Tapanların Cahilliği

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müşriklerin taptığı putların acizliğini aleyhlerine bir delil olarak zikrederek şöyle buyurdu:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَهْدٖٓي
اِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدٖي لِلْحَقِّ اَفَمَنْ يَهْدٖٓي اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ
يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهِدّٖٓي اِلَّٓا اَنْ يُهْدٰى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

34. ***De ki: (Allah'a) ortak koştuklarınız arasında, bir varlığı yoktan yaratacak** (öldükten) **sonra onu tekrar diriltecek biri var mı? De ki: Allah bir şeyi yoktan yaratıp (ölümünden sonra) onu yeniden diriltir. O halde nasıl hak yoldan çevriliyorsunuz?***

35. ***De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı?" De ki: "Hakka Allah iletir." Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır; yoksa kendisine hak yol gösterilmedikçe kendi başına doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl** (oluyor da böyle yanlış) **hükmediyorsunuz?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlara de ki: Allah'a ortak koştuklarınız arasında,* bir varlığı varlık âlemine çıkararak *yoktan yaratacak, sonra onu ölümden sonra tekrar diriltecek biri var mı?"*

Eğer, "Öldükten sonra yeniden diriltilme olayı onlara karşı nasıl bir delil olarak kullanılabilir; halbuki onlar onu kabul etmiyorlar" dersen, cevap şudur: Bu iş, apaçık delillere dayanması ve hakkında tevâtür derecesinde haber bulunması sebebiyle sanki onlar tarafından da bilinmektedir. Şayet onlar insaf etseler ve işin hakikatine baksalardı, öldükten sonra dirilmeyi kabul ederlerdi. Bunun için Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] onlar adına cevap vermesi emredilerek şöyle buyruldu:

"De ki: Allah yoktan yaratıp ölümünden sonra onu tekrar diriltir." Onların inat ve inkârı kendilerini bırakmıyor ki onu itiraf etsinler. Bunun için Cenâb-ı Hak onlara şunu sordu *"O halde nasıl hak yoldan çevriliyorsunuz?"* Yani doğru yoldan nasıl çevriliyorsunuz?

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Yine *onlara de ki: Ortak koştuklarınızdan,* ortaya deliller koyarak, peygamberler göndererek, insanları güzel tefekkür ve düşüncede muvaffak ederek onları *hakka iletecek olan var mı?"*

De ki: "Hakka Allah iletir." Öyle ise hakka ileten Allah mı kendisine uyulmaya daha layıktır; yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Onlar, kendileri doğru yolu bulamayınca, başkasına doğru yolu hiç gösteremezler. Onlar ancak başkasının yol göstermesiyle yol bulabilirler. Bunlar, melekler, Mesîh (Hz. İsa) ve Hz. Üzeyir gibi müşriklerin taptığı şeylerdir. Onlar kendi başlarına hidayeti bulmaya ve ona iletmeye güç yetiremezler, ancak Allah'ın hidayet ve inâyetiyle buna güçleri yeter.[123]

Müfessir İbn Atıyye, bu âyette putlardan bahsedildiğini söylemiş ve, *"Yoksa kendisine hak yol gösterilmedikçe kendi başına doğru yolu bulamayan mı?"* âyetine şu manayı vermiştir:

"O putlar kendi başlarına bir yerden bir yere gidemezler, ancak başkası onları götürürse yer değiştirmiş olurlar. Cansız varlıkların doğru yola ulaştırılmasını, Allah'ın âyetinde belirttiği gibi, onların yaptığı tesbih olarak anlamak da mümkündür. Onların hidayeti (hak yola iletil-

---

123 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil,* 1/435.

mesi) budur. Bu sûrede geçtiği gibi, burada putların, kendilerine tapan kâfirlerin yaptığı işi kıyamet günü yadırgamasına da bir işaret vardır."[124]

Âyet şöyle bitiyor: *"Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?"* Yani aklınıza ne oldu? Azıcık düşünmeyle akla ters olduğu anlaşılacak bir şey hakkında nasıl böyle yanlış hüküm veriyorsunuz?

34-35 Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âyette, mâsivadan (Allah'tan başka her şeyden) himmeti çekerek, ilk yaratılış ve yeniden diriltme, irşad ve hidayet elinde olan yüce Allah'a yöneltmeye teşvik vardır. Ancak, hidayet ve irşadın ellerinde gerçekleştirildiği kimseler bunun dışındadır. Onlar, peygamberler, veliler ve müttaki âlimlerdir. Onlara boyun eğip teslim olmak, hakikatte Allah'a boyun eğip teslim olmaktır, Onlara tâbi olmak hakikatte Allah'a tâbi olmaktır. Onların dışındaki kimselere tâbi olan herkes, hakka değil, zan ve hevâya tâbi olmuştur. Cenâb-ı Hak bu durumu şu âyette açıklamaktadır:

وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّاۜ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖي مِنَ الْحَقِّ شَيْـٔاًۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ
بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

36. ***Onların çoğu ancak zanna uyar. Şüphesiz zan, hak adına hiçbir şey ifade etmez. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O müşriklerin çoğu* itikad konularında ancak *zanna uyar"*; birtakım boş hayallere ve bozuk kıyaslara uyarlar; akla gelebilecek en basit bir benzerlikten dolayı görünmeyeni görünene, yaratıcıyı yaratılana kıyas etmek gibi.

---

124 İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, 3/119.

Onların çoğundan maksat, hepsidir. Yahut onlardan temyiz ve ileri görüş sahibi gibi görülen ve taklide razı olmayan kimselerdir.

"Şüphesiz zan, hak adına, itikad konusunda gerçeği ortaya koyma açısından *hiç bir şey ifade etmez."* Zan, hak olan hiçbir şeyin yerine geçmez, onlara hiçbir fayda sağlamaz.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette usul (itikad) ilimlerini öğrenmenin farz olduğuna, bu konuda taklit ve zan ile yetinmenin câiz olmadığına dair bir delil vardır."

Zanna dayalı ilmin yeterli olmaması itikad konularındadır; dinin fürû (hüküm ve amel) konularına gelince, onlarda zan ile yetinmek (ve bir müctehidi taklit etmek) yeterlidir.

"Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir." Bu âyet onlar için, zanna tâbi olup nazar ve delilden yüz çevirmeleri ve kendilerini hakka sevkedenlere tâbi olmamalarına karşılık bir tehdit manası taşımaktadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

36. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İslâm dairesindeki insanlar iki kısımdır; biri iman ve tasdik ehli, diğeri müşahede ehlidir.

İman ve tasdik ehli, amel defterini sağ tarafından alacak olan müminlerin genelidir. Onlar, salih âlimlerden oluşan müslümanların ekseriyeti olup Allah Teâlâ'yı tanımada delil ve burhana dayanırlar. Bazan delilleri kuvvetli olur, zandan kesin yakîne yükselirler; bazan delilleri zayıflar, zanna ve tercih edilene dönerler.

Müşahede ehline gelince, yüce yaratıcıyı müşahede içinde kâinat onların gözünde yok olmuştur, böylece onlar diğer varlıkların varlığına Allah'ı delil görüp o varlığın kendisine ait bir varlık görmemektedirler. Hatta âriflerden biri şöyle demiştir:

"Eğer ben, O'ndan başkasını görmeye zorlansam, buna güç yetiremem; O'nunla birlikte gerçekte bir varlık sahibi yoktur ki ben onu

müşahede edeyim. O'nunla birlikte başka bir varlığı müşahede etmem imkânsızdır."

Ârif şairlerden biri şöyle demiştir:

"Yüce ilâhı (Allah Teâlâ'yı) tanıdıktan sonra başka birini görmedim. Hem bize göre başkasını görmek yasaktır. O'nunla buluştuktan sonra bir ayrılıktan korkmadım. Bugün ben O'na ulaşmış ve kalbim O'nda toplanmış bir haldeyim."

Bir diğeri de şöyle demiştir: "Sana şahit arayan kimseye şaşırdım; sen benim her şeye şahidimsin."

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Yüce Allah'ı her şeye delil yapanla, başka varlıkları O'na delil yapan arasında ne kadar fark vardır. O'nu delil yapan kimse, Hakk'ı layık olduğu şekilde tanımış, bütün işlerin O'ndan kaynakladığını ispat etmiştir. Varlıkları O'na delil yapmak ise O'na vâsıl olmamaktan ileri gelir. Yoksa O ne zaman kuldan ayrı olmuş ki kendisine delil aransın; ne zaman uzak olmuş ki yaratılan varlıklar kulu O'na ulaştırsın!"

Ârifi billâh kâmil bir şeyhin sohbetine girmeden, hiç kimsenin zan ve evhamlardan (şek, şüphe ve boş kuruntulardan) kurtulması beklenemez. Mürid, nefsini kâmil şeyhin önüne atar (ona teslim eder); şeyh onu sürekli Hak yolunda manen ilerletir. Nihayet onu ilâhî huzura ulaştırır ve kendisine,

"İşte sen ve Rabb'in!" deyip aradan çekilir. İşte o zaman, kuldan şek, zan ve evhamlar kalkar, hepsi yok olup gider; kul ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn derecelerine yükselip Hakk'ı müşahedeye ulaşır.

Allah kendisinden razı olsun, Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu sözüne gelince: "Ben yetmiş tane sıddık olarak tanınan zata yetiştim, hepsi Allah'a zan ve vehim üzere kulluk yapıyorlardı. Hatta Şeyh Bâyezid-i Bistâmî, eğer bizim küçük çocuklarımızdan (elimizde yeni terbiye gören) birini görseydi, onun elinde gerçek İslâm'a girerdi!"

Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî [kuddise sirruhû] bu sözü şöyle açıklamıştır: "Bu zatlar, nihaî makama ulaştıklarını, bundan öte bir makamın olma-

dığını zan ve vehmettiler. Eğer onlara bizim yeni terbiye alan küçük bir evladımız yetişseydi, kendilerine henüz elde etmedikleri makamların, ele geçirdiklerinden daha çok olduğunu söylerdi, onlar da kendisine boyun eğip teslim olurlardı."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kur'an, Âlemlerin Rabb'ine Aittir

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde zanna tâbi olmanın yeterli olmadığını bildirdi. Bundan sonraki âyetlerde de kendisine tâbi olunması gereken şeyin Kur'an olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖى بَيْنَ
يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فٖيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ
افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهٖ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحٖيطُوا بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوٖيلُهُ
كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمٖينَ ﴿٣٩﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهٖ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدٖينَ ﴿٤٠﴾

37. ***Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir; fakat o, kendinden öncekileri*** *(ilâhî kitapları)* ***doğrulayan ve kitabı*** *(içindeki hükümleri)* ***açıklayandır. Onda hiçbir şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabb'indendir.***

38. ***Yoksa onu*** *(Muhammed)* ***uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru iseniz, Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da onun benzeri bir sûre getirin bakalım!"***

39. ***Bilakis onlar, ilmini kavrayamadıkları ve henüz tevili*** *(açıkladığı manaların hakikati ve verdiği haberlerin ispatı)* ***kendilerine gelmemiş***

olan Kur'an'ı yalanladılar. Onlardan öncekiler de bu şekilde yalanlamışlardı. Zalimlerin sonu nasıl oldu bir bak!

40. ***Onların bir kısmı ona (Kur'an'a) iman eder, bir kısmı ise iman etmez. Rabb'in bozguncuları en iyi bilendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir.* Onun insanlar tarafından uydurulması mümkün değildir; çünkü kimsenin buna gücü yetmez. *Fakat o, kendinden önceki* ilâhî *kitapları doğrulayan* bir kitaptır."

Bir diğer mana: Allah onu, kendisinden önce gelen ve onlar tarafından doğruluğuna şahitlik edilen bir kitap olarak indirdi; çünkü o, onların bildirdiği hakikatlere uygundur. Öyleyse o, yalan değildir. Bu nasıl olabilir ki, Kur'an bir mucizedir; diğer bütün kitapların üzerinde bir kontrolcü ve onların (asıllarının) doğruluğuna şahittir.

"*O, kitabı açıklamaktadır.* Yani kitabın içerdiği akîde ve hükümlerle ilgili hakikatleri genişçe açıklamaktadır. *Onda hiçbir şüphe yoktur.* Kur'an hakkında şüphe etmek uygun değildir; çünkü o, her yönüyle haktır, hakkı ispat eden şahitlerle doludur. Kâfirlerin onun hakkındaki şüpheleri geçerli bir şüphe değildir. *O, âlemlerin Rabb'indendir;* O'nun tarafından indirilmiştir."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Yoksa onu* Muhammed, kendi tarafından *uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer* onun uydurulmuş olduğunda *doğru iseniz,* belâgatta, güzel nazımda, mükemmel manada onun bir benzerini de siz getirin; çünkü siz de Arapça'da ve belâgatta benim gibisiniz. Bunun için, *Allah'tan başka,* cinlerden ve insanlardan *gücünüzün yettiği kimseleri çağırın;* bu konuda size yardımcı olsunlar; çünkü Allah o bu kitabı tek başına indirmeye kadirdir; gücünüz yetiyorsa siz hep birlikte bunun bir benzerini yapın!"

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Bilakis onlar, ilmini kavrayamadıkları* şeyi yani *Kur'an'ı yalanlamaya koştular.*" Şöyle ki onu hakkı ile dinle-

mediler, âyetlerini iyice düşünmediler, onun hakkında bir bilgi sahibi olmadılar ki o hak mıdır değil midir bilsinler. Yahut onlar, Kur'an'ın bahsettiği, ölümden sonra dirilme, amellerin karşılığını görme ve onların dinlerine muhalif olarak belirttiği diğer durumları bilmediler, bu konuda cahil kaldılar.

"Bir de onun tevili (açıkladığı manaların hakikati ve verdiği haberlerinin ispatı) henüz kendilerine gelmedi."

Yani onun yorumuna henüz vâkıf olmadılar; zihinleri onun manalarının hakikatine ulaşmadı.

Yahut onun gaybla ilgili verdiği haberler henüz kendilerine gelmedi ki onlar için onun doğru mu yalan mı olduğu belli olsun.

Âyetin manası şudur: Şüphesiz Kur'an, lafız ve mana yönünden mucizedir (benzeri getirilemez). Sonra onlar, onun harika nazmını düşünmeden ve manalarını iyice araştırmadan hemen onu yalanlama yoluna gittiler.

Beyzâvî demiştir ki: "*'Henüz tevili (açıkladığı manaların hakikati ve verdiği haberlerinin ispatı) kendilerine gelmemiş olan Kur'an'ı yalanladılar'* âyetindeki henüz gelmeyip beklenen şey şudur:

Kur'an'ın i'câzı onlar için ahirette belli olur. Kur'an müşriklere defalarca meydan okudu, onlar onun bir benzerini getirmek için çok uğraştılar, kafa yordular fakat beceremediler, Kur'an karşısında yetersiz kaldılar, zayıf düştüler (Buna rağmen yine de iman etmediler, iş ahirete kaldı).

Yahut onlar, Kur'an'ın verdiği haberlerin verdiği gibi çıktığını defalarca gördüler, fakat inat ve ısrarlarında devam ederek onu yalanlamaktan vazgeçmediler."[125]

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Onlara henüz Kur'an'ın haber verdiği azap gelmedi. Bunun manası kıyamet gününde yahut daha öncesinde gelecek demektir."

---

125 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/436.

Âyet şu şekilde bitiyor: *"Onlardan öncekiler de aynı şekilde* peygamberlerini *yalanlamışlardı. Zalimlerin sonu nasıl oldu bir bak!"* Bu âyette, onlar için, kendilerinden öncekilere benzer bir âkıbetin olacağı tehdidi vardır.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onu yalanlayanlardan bir kısmı o Kur'an'a iman eder;* yani onu içinde tasdik eder, onun hak olduğunu bilir fakat inat ederek yalanlar. Yahut onlardan bazısı ona inanır ve inkârından tövbe eder. *Bir kısmı ise* ileri derecedeki ahmaklığından ve düşüncesinin azlığından ona içinden *iman etmez.* Yahut ona gelecekte de iman etmez ve inkârı üzere ölür gider. *Rabb'in,* bulunduğu durumu değiştirmekte inat eden veya ısrar eden *bozguncuları en iyi bilendir."*

37-40. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalpler ağyardan (yüce Mevlâ'nın razı olmadığı sevgi, düşünce, hal ve sıfatlardan) temizlendiği, boş üzüntü ve kederlerden arındığı zaman, ona ince ilimler ve sırlar vahyedilir (ilham edilir). Bu ilimler, Allah'tan başkasından alınmış ve uydurulmuş şeyler değildir. Onlar, Allah Teâlâ'nın daha önceki velilerine hibe ettiği sırları ve veliler taifesinin ilimlerini tasdik eden şeylerdir. Onlarda manevi seyir yolunun açıklaması ve Allah'ın müridlere gerekli kıldığı edeplerle muamele şartları mevcuttur. Kim onları tenkit ederse, kendi nefsinden böyle bir ilim hali ortaya koysun, bunu yapmak için kendi gibilerden de yardım istesin (Fakat onun kendi başına manevi ilimlere ulaşması ve onları ortaya koyması mümkün değildir). Onun yaptığı tek iş, ilminin kavramadığı, aklının ve anlayışının ulaşamadığı bu manevi ilimleri yalanlamak olmuştur. Kıyamet günü Allah katında hakikatlerin perdesi açılınca, hakikat ehlinin söylediği şeylerin iç yüzü ortaya çıkar.

İnsanların bir kısmı velilere verilen bu sırlara inanır, bir kısmı ise inanmaz ve ona sahip olanları eleştirmekle uğraşır. Hatta bu yüzden onları zındıklıkla suçlamaya kadar gider. Rabb'in, ifsat edenleri, yeryüzünde bozgunculuk yapanları en iyi bilendir.

Kalp Kulakları ve Gönül Gözleri Kapalı Olanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], kendisini yalanlayanlardan uzak durmasını emrederek şöyle buyurdu:

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا
أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ
أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ
إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ
اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

41. ***(Resûlüm!) onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım."***

42. ***Onlardan seni dinleyenler vardır; fakat sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?***

43. ***Onlardan sana bakanlar vardır; fakat -gerçeği göremiyorlarsa- körleri sen mi doğru yola ileteceksin?***

44. ***Şüphesiz Allah insanlara zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmederler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm! Önlerine kendilerini ilzam edecek (mağlup edip susturacak) delil konduktan sonra, *kavmin seni yalanlarlarsa, onlara de ki: 'Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir.'"* Yani onlardan uzaklaş ve kendilerine şöyle de:

"Hak yahut bâtıl, benim amelimin karşılığı bana, sizin amelinizin karşılığı da size aittir. *'Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.'* Benim amelimle siz hesaba çekilmezsizin, sizin amelinizle de ben hesaba çekilmem." Bu âyette, onlardan yüz çevirmeye ve kendilerini serbest bırakmaya bir ima olduğu için, onun, müşriklerle savaşmayı emreden âyetle hükmünün kaldırıldığı söylenmiştir.[126]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Sen Kur'an okuduğun yahut dinin hükümlerini öğrettiğin zaman *onlardan seni dinleyenler vardır;* fakat hiçbir şey duymayan sağırlar gibi, onu kabul etmezler. *Sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?* Onlara işittirmeye sen mi güç yetireceksin? Yani onların sağırlığa bir de akılsızlık eklenince, hakkı işitmemeleri daha uygundur.

Beyzâvî demiştir ki: "Âyette şuna dikkat çekilmektedir: Bir sözü dinlemenin hakikati, onunla kastedilen manayı anlamaktır. Bunun için hayvanlar, işitme sıfatıyla tanıtılmazlar. Sözdeki kastı anlamak da ancak aklı kullanarak ve işittiği şeyi düşünerek olur. Onların akılları düşünce yönünden malul ve yetersiz, alıştığı şeylere tâbi olma taklit hastalığına müptela olduğundan, anlayışları hikmetleri ve ince manaları anlamaktan uzaktı, bu durumda kendilerine söylenen sözlerden bir fayda görmediler. Hayvanlar kendilerine seslenen kimsenin sözlerinden ne kadar fayda görürse onlar da işittikleri bunca hakikatlerden ancak o derece bir fayda gördüler."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlardan sana bakanlar vardır."* Yani senin peygamberliğinin delillerini gözleriyle görürler fakat tasdik etmezler; sanki onlar, bunca delillere karşı kördür. *"Gerçeği göremiyorlarsa körleri sen mi doğru yola ileteceksin?"* Onları hidayete getirmeye sen mi güç yetireceksin? Yani onların gözlerinin körlüğüne bir de basiret körlüğü eklenince, onları sen mi hidayete getireceksin?

Şüphesiz, görmekten maksat, ibret almak ve işin hakikatini görmektir. Bu işte asıl olan basirettir (kalp gözüdür). Basiret kaybedilince, varlıklardan ibret alınmaz ve işin iç yüzü (yani yüce yaratıcıya ait tecelli ve deliller) görülmez. Bunun için baş gözü kör fakat basireti açık olan bir

126 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/436.

kimse, gözleri gören ahmağın anlamadığı şeyleri farkeder. Âyet, sanki müşriklerden uzaklaşma emrinin illetini (ana nedenini) ortaya koymaktadır.

Peşinden gelen âyette şöyle buyruluyor: "*Şüphesiz Allah insanlara,* âzalarını ve akıllarını çekip alarak *zulmetmez, fakat insanlar,* kendilerine verilen bu nimetleri bozarak, ihmal ederek ve onlarla elde edilecek faydaları elden kaçırarak *kendilerine zulmederler.*"

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette şuna bir delil vardır: Kul için kesb (iradesiyle bir iş yapma imkânı) vardır ve Cebriyye'nin[127] düşündüğü gibi o, bütünüyle seçme hakkı elinden alınmış değildir. Bu âyetin insanlar için tehdit içermesi de câizdir. Şu manada ki: Ahirette onları saracak azap Allah tarafından bir adalet icabı gerçekleşmiştir; Allah onunla kullarına zulmetmez, fakat kullar, kendilerini azaba götüren sebepleri işleyerek kendilerine zulmederler."[128]

41-44. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanlara vaaz ve uyarı ile meşgul olanlar, bir topluluğu hevâ denizine dalmış, kendilerini dünya ağı sarmış ve her yanlarını gaflet kuşatmış bir halde gördükleri zaman, onları uyarsınlar ve bütün gayretleriyle onlara nasihat etsinler. Eğer onlar yaptıklarından vazgeçmez ve kendilerinden uzaklaşırlarsa onlara şöyle desinler: "Biz sizin yaptıklarınızdan uzağız; siz de bizim yaptıklarımızdan uzaksınız!"

Ey vaiz, vaaz ettiğin kimseler içinde bazıları vardır ki senin vaazını işitir fakat öğüt almaz; eğer akıllarını kullanmıyorlarsa kulakları sağır kimselere hakkı sen mi işittireceksin? Onlardan bazısı senin kerametini ve velilik özellilerini müşahede eder fakat hidayet yoluna gelmez; şayet onlar hakikati görmüyorlarsa gözleri kör olanları sen mi hidayete erdireceksin?

---

127 Cebriyye, insanlara ait fiillerin kendilerine ait olmadığını, bu fiillerin kendilerinin hiçbir etkisi olmadan yalnız ilâhî irade ve kaderin tesiriyle gerçekleştiğini, insanların gerçek anlamda bir fiil sahibi olmadıklarını iddia eden itikadî mezheptir. Bu görüşüyle Ehl-i sünnet'e terstir. Ehl-i sünnet'e göre, her şey ilâhî kadere uygun olur, ancak insana cüzi irade imkânı (bir şeyi yapmayı veya terketmeyi tercih kuvveti) verilmiştir (Mütercim).

128 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/437.

Allah kullarına asla zulmetmez; bilakis O, her zamanda insanları uyaracak ve kalp hastalıklarını tedavi edecek kimseleri (kâmil mürşidleri) gönderir; fakat insanlar onlardan uzaklaşarak ve haklarında kötü düşüncelere kapılarak kendi nefislerine zulmederler. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kâfirlerin Yalanladıkları Azabın Geleceği Gün

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, kâfirlerin yalanladıkları şeylerin başlarına geleceği vakitten bahsederek şöyle buyurdu:

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ
بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ
مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

45. *Allah'ın onları diriltip huzurunda toplayacağı günde, onlar sanki* (dünyada) *sadece gündüzden bir saat kadar kalmış gibi olurlar. Birbirlerini tanırlar. Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğradı ve onlar doğru yolu bulamadı.*

46. *Ya onlara vaat ettiğimizin bir kısmını* (dünyada) *sana gösteririz ya da* (göstermeden) *seni vefat ettiririz. Nasıl olsa dönüşleri bizedir. Sonra Allah, onların yaptıklarına şahittir.*

47. *Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.*

48. *Onlar, "Doğru iseniz bu vaat* (edilen azap) *ne zaman?" diyorlar.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hatırla, *o gün onları diriltip huzurumuzda toplarız;* onları hesap için bir araya getiririz. Onlara, dünya ve berzahta (kabirde) kalışları çok kısa gelir; *sanki sadece gündüzün bir saat kadar kalmış gibi olurlar;* gördükleri halin dehşetinden dünyadaki ve berzahtaki kalışlarını çok kısa bulurlar. O anda *birbirlerini tanırlar;* sanki çok fazla birbirlerinden ayrılmamış gibi olurlar." Bu durum ilk diriliş anındadır; daha sonraki safhada başlarına gelen işin şiddet ve dehşetinden birbirlerini tanımazlar. Âyette buyrulduğu gibi, o gün hiçbir dost diğer dostunu soramaz. Birbirlerine gösterilirler (Meâric 70/10-11).

"Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar gerçekten zarara uğradı; öyle bir zarar ki artık ondan sonra hiç kâr ve kazanç imkânı yoktur. *Onlar doğru yolu bulamadı."* Onlar asla kazanç yolunu bulamadılar. Yahut onlar kendilerini marifet ve ilâhî rızaya ulaştıran yolu bulamadılar; çünkü onlar kendilerine bahşedilen aklı Allah'a ve Resûlü'ne imanda kullanmadılar, böylece kendilerini bu âdi duruma ve dâimî azaba götüren cahillikler içinde kaldılar.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Ya onlara vaat ettiğimiz azabın bir kısmını sana* dünyada *gösteririz;* Bedir Gazvesi'nde gösterdiğimiz gibi. *Ya da* göstermeden önce *seni vefat ettiririz;* onların azaplarını sana ahirette gösteririz. *Nasıl olsa dönüşleri bizedir; sonra Allah, onların yaptıklarına şahittir;* amellerinin karşılığını kendilerine verir."

Beyzâvî, Zemahşerî'ye tâbi olarak demiştir ki: "Âyette, Allah'ın onların ameline şahit olduğunu söyledi, bununla onun neticesini ve gereğini kastetti. Bu, (onların yaptıkları amellere karşılık görecekleri) azaptır. Âyetin bir kastı da şudur: Allah, kıyamet günü onların amellerine şahitlik edecektir (bütün yaptıklarını kendilerine bir bir haber verecektir)."[129]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Geçen *her ümmetin,* Allah'ın kendilerine gönderdiği ve onları Hakk'a davet eden *bir peygamberi vardır. Peygamberleri* mucizelerle *geldiği zaman,* onları yalanladılar; bunun üzerine *aralarında adaletle hükmedildi.* Allah, peygamberini ve ona tâbi olanları

---

129 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/437; Zemahşerî, *Keşşâf,* 2/239 (Dârü'l-Fikr, ts.).

kurtardı, peygamberi yalanlayanları helâk etti. *Onlara asla zulmedilmez; çünkü Allah, peygamberleri diliyle onları uyarmış ve mazeretlerini ortadan kaldırmıştır."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Kıyamet günü her ümmet için kendisine nisbet edileceği bir peygamber vardır. Şu âyette buyrulduğu gibi: *"Biz, o gün (mahşerde) herkesi imamı ile birlikte çağırırız"* (İsrâ 17/71). Her ümmetin peygamberi, onların inkârına veya imanına şahitlik yapmak için hesap yerine geldiğinde, müminler azaptan kurtarılarak ve kâfirler azaba atılarak aralarında adaletle hüküm verilir. Bu durum diğer bir âyette şöyle dile getirilir:

"Peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hüküm verilir" (Zümer 39/69).

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Onlar, olmasını uzak görerek ve onunla alay ederek, 'Bize vaat edilen azap ne zaman? Eğer onda doğru iseniz, (bize haber verin!)' diyorlar." Bu onların Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitaben söyledikleri bir sözdür.

45-48. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Gafil kimseler, dirildiklerinde veya öldükleri sırada elden kaçırdıkları fırsatlardan dolayı pişman olurlar; gaflet ve tembellik içinde yaşadıkları hayat kendilerine çok kısa gelir; dünyada sanki gündüz vakti bir saat kadar kalmış gibi olurlar. Öyleyse ey gafil, ölüp günahınla baş başa kalmadan ve hesaba çekilmeden önce, tövbeye ve kalbini uyandırmaya koş!

Kalbi uyanık ârifibillâh olan zatlara gelince, onlar için ahirette Allah'ın huzuruna çıkmadan önce, dünyada Allah ile buluşma yani ruhlarıyla O'na kavuşma gerçekleşmiştir.

Allah'a vâsıl olanları yalanlayan kimse gerçekten hüsrana ve ziyana düşmüştür. O kimse, Allah'a vâsıl olan mürşidlerin sohbetinden (yani onların terbiyelerine girmekten) başka bir yolla asla vuslata ulaşamaz.

Cenâb-ı Hak ârife şöyle seslenir: Ey ârif, sana tâbi olanlara vaat ettiğimiz vuslatın bir kısmını sana ölmeden önce gösteririz yahut bundan

önce seni vefat ettiririz. Onların dönüşü bizedir. Biz senden sonra onları bir vasıta ile veya vasıtasız olarak vuslata ulaştırırız.

Her ümmet için, Allah'ın gönderdiği, insanları uyaran ve Allah'a davet eden bir peygamber vardır. Peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hüküm verilir; ona tâbi olanlar Hakk'a ulaştırılır, kendisinden yüz çevirenler Hak'tan uzaklaştırılır. Kitabının sırlarını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

Bütün Fayda ve Zarar Allah'ın Elindedir

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kâfirlerin, "Bize vaat edilen azap ne zaman gelecek?" sözlerine cevap vererek şöyle buyurdu:

قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسٖي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۜ اِذَا
جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ
اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ اَثُمَّ
اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖۜ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قٖيلَ لِلَّذٖينَ
ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِۚ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

49. *De ki: "Allah'ın dilediğinin dışında ben, kendime bir zarar ve fayda verme imkânına sahip değilim." Her ümmetin bir eceli vardır; ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler.*

50. *De ki: "Söyleyin bakalım; Allah'ın azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse* (Ne yaparsınız?). *Suçlular ondan neyi acele istiyorlar?"*

51. *Azap başınıza geldikten sonra mı ona iman edeceksiniz, yoksa şimdi mi? Halbuki onun hemen gelmesini istiyordunuz.*

52. *Sonra, zulmedenlere, "Haydi, tadın bakalım sürekli olan azabı!" denilir. Kazanmakta olduğunuzdan* (inkâr ve isyanınızdan) *başkasıyla mı cezalandırılacaksınız?*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Onlara de ki: Ben, kendi kendime bir zarar ve de fayda verme imkânına sahip değilim;* bu durumda sizin acele istediğiniz azabı getirmeye nasıl gücüm yeter? *Ancak Allah'ın dilediği müstesnadır;* Allah size azap olarak ne dilemişse o olur."

Bir diğer mana: Benim ancak, Rabbim'in dilemesi ve kudretiyle beni mâlik yaptığı şeyleri yapmaya gücüm yeter.

"*Her ümmetin* helâki için belirlenmiş *bir eceli vardır;* ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler. Öyleyse onu acele istemeyin; onun vakti gelecek ve size vaat edilen gerçekleşecektir."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*De ki: Söyleyin bakalım; eğer Allah'ın* acele istediğiniz *azabı size geceleyin* yani siz uyku ile meşgulken yahut maişet peşinde koşarken *gündüzün gelirse* ne yaparsınız? *Suçlular ondan neyi acele istiyorlar?"* Onlar hangi azabı acele istiyorlar? Halbuki hepsi sevimsizdir, acele istemeye uygun şeyler değildir. Esasen onlar mücrim yani günahkâr oldukları için, azabı acele istemeleri değil, onun gelmesinden korkmaları gerekir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

"*Azap başınıza geldikten sonra mı ona iman edeceksiniz?*" Yani, azap gerçekleştikten ve onu gözlerinizle gördükten sonra mı iman edeceksiniz? Halbuki o vakitte iman etmenizin size bir faydası olmaz. "*Yoksa şimdi mi?*" Yani size şöyle denir: Vakti geçtikten sonra şimdi mi iman edeceksiniz? "*Halbuki siz* yalanlayarak ve alay ederek *onun gelmesini acele istiyordunuz.*"

"Helâklerinin *peşinden zulmedenlere, 'Haydi, içinde ebedî kalacağınız* can yakıcı azabı *tadın bakalım!' denilir.* İnkâr ve isyandan *kazanmakta olduğunuzun dışında bir şeyle mi cezalandırılacaksınız?*"

49-52. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bir velinin, gayba ait işleri keşfetmesi, böylece kötü olaylardan sakınması ve faydalı şeyleri elde etmesi şart değildir. Çünkü bu durum Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] için bile gerçekleşmemişken, veli için nasıl gerçekleşir? Bilakis veli, diğer insanların başına gelen ilâhî tecellilerle yüz yüze gelir; onların başına gelen velinin de başına gelir. Evet, veli de kaderin acı tatlı tecellileriyle yüz yüze gelir, fakat velinin iç âlemi başına gelen tecellilere karşı kızmaktan veya rahmetten ümidini kesmekten korunmuştur. Veli, başına gelen her şeyi rıza ve teslimiyetle karşılar. Kim velide gaybı bilmeyi ve hiçbir sıkıntıya düşmemeyi şart görürse, o kimse, zamanındaki velilerin bereketinden mahrum kalır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İnkarcı Zâlimlerin Azaptan Kurtuluşu Yoktur

Sonra müşrikler, "Azap veya vahiy gerçek midir değil midir?" diye soruyorlar. Cenâb-ı Hak, onların sorusunu ve cevabını bildirerek şöyle buyurdu:

وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ هُوَ قُلْ اِى وَرَبّى اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
﴿٥٣﴾ وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَاَسَرُّوا
النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

53. ***Sana, "O** (azap) **gerçek midir?" diye soruyorlar. De ki: "Evet, Rabbim'e yemin olsun ki o bir gerçektir ve siz bu gerçekleştirmekten** (Allah'ı) **âciz bırakacak değilsiniz."***

54. ***Zulmeden herkes yeryüzündeki bütün servete sahip olsa** (azaptan kurtulmak için) **elbette onu fidye olarak verirdi. Onlar azabı gördükleri zaman pişmanlıklarını gizlerler. Aralarında adaletle hükmedilir ve onlara zulmedilmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sana, 'O* vaat ettiğin azap veya iddia ettiğin peygamberlik *gerçek midir?' diye soruyorlar."* Rivayet edildiğine göre bu soruyu, Mekke'ye geldiğinde yahudi âlimlerinden Huyey b. Ahtab sormuştur. Onlara *de ki: "Evet, Rabbim'e yemin olsun ki o bir gerçektir."* Yani size vaat edilen azap veya benim iddia ettiğim peygamberlik haktır, şüphe götürmez bir gerçektir. Sorunun ve cevabın azap hakkında olması tercihe daha uygundur; âyetin şu kısmı da buna delildir: *"Siz bundan Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz."* Yani size vaat edilen azaptan yakanızı kurtaracak değilsiniz.

"Allah'a şirk koşarak yahut başkasına karşı haddi aşarak *zulmeden herkes yeryüzündeki bütün servete, onun hazine ve mallarına sahip olsa,* azaptan kurtulmak için *elbette onu fidye olarak verirdi. Onlar azabı gördükleri zaman pişmanlıklarını gizlerler."* Yani kâfirlerin reisleri, azabı gördüklerinde, halkın önünde rezil olmaktan ve basit insanların kendilerini ayıplamasından korkarak pişmanlıklarını gizlerler. Yahut bütün kâfirler, azabı görünce bu hali yaşarlar. Çünkü onlar, hiç hesap etmedikleri korkunç olayları ve dehşetli halleri bizzat gördüklerinde şaşkınlık içinde kalırlar, konuşmaya güçleri yetmez.

Âyete, "Onlar pişmanlıklarını açığa vururlar" manası da verilmiştir.

"Aralarında adaletle hükmedilir ve onlara zulmedilmez."

Bu âyet, biraz önce de (47. âyet) geçti. Burada tekrar yoktur. Önceki âyet, peygamberlerle onları yalanlayanların arasında verilen hükümden bahsediyor; bu ise müşriklerin işledikleri şirk günahının cezasından bahsediyor. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

53-54. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Pek çok insan, terbiye şeyhini, onun varlığının hak olup olmadığını sorar? Allah'a yemin olsun ki onun varlığı haktır. Terbiye şeyhi her devirde vardır; onsuz bir zaman yoktur. Çünkü kutub ve âlemin ayakta durmasına sebep kılınan veliler grubu hiç kesilmez. Kutubluk makamı

da terbiye olmadan asla elde edilmez. Eğer sıdk ile samimi olarak ona ulaşmayı talep ederseniz, kendisinden mahrum olmazsınız.

Rabb'ine kavuşana kadar ayıp ve kusurlar içinde koşarak ve perdelenme gamı içinde kalarak kendine zulmeden her nefis, eğer bütün dünya elinde olsaydı, Hak'tan uzaklıktan, perdelenme gamından ve dostların yakınlığını kaçırmaktan kurtulmak için hepsini feda eder, fidye olarak verirdi.

O gün bütün halkın arasında adaletle hükmedilir; Allah'a kalb-i selim ile kavuşan mukarrebîn makamındaki veliler manen yükselir; Allah'a hasta bir kalple kavuşan gafiller ise alçalır. Bu gafiller, kendilerini ayıplarından kurtaracak olan âriflerin sohbetini terkettikleri için pişman olurlar. Eğer onlar, ilim ve iyi hal sahibi olarak tanınan kimselerden iseler, içine düştükleri hali kendilerini takip ve taklit eden kimselerden gizlerler. Rabb'in hiç kimseye zulmetmez (herkese hak ettiğini verir). Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَلَآ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

55. ***Bilin ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Yine bilin ki Allah'ın vaadi haktır, fakat onların çoğu bilmezler.***

56. ***O, diriltir ve öldürür; O'na döndürüleceksiniz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Bilesiniz ki göklerde ve yerde olan her şey,* yaratılma yönüyle, mülk ve kul olarak *Allah'ındır;* onlarda bir sultanın mülkünde tasarrufta bulunması gibi dilediği şekilde hükmeder. O, hiçbir şekilde zulüm ve haksızlık yapmaz."

Âyetin, Allah'ın sevap vermeye ve azap etmeye kudret sahibi olduğunu anlatması da muhtemeldir.

"Yine bilin ki Allah'ın vaadi haktır; O'nun vaat ettiği sevap ve azap haktır; onda bir değişiklik yoktur; *fakat onların çoğu,* akıllarının kısalığından bu gerçeği *bilmezler;* onlar ancak dünya hayatının zâhirine dair bazı şeyler bilirler."

"O, diriltir ve öldürür; dünyaya çıkarmak istediğini diriltir; ahirete intikal ettirmek istediğini öldürür. Sizler ölüm ve yeniden dirilme ile *O'na döndürüleceksiniz."*

Şüphesiz dünyada hiç yoktan var etmeye ve yok etmeye güç sahibi olan zat, ahirette de onları yapmaya güç sahibidir; çünkü kudreti zatından olanın kudreti süreklidir. Hayat vermeye ve öldürmeye bizzat kadir olan zat, onları ebediyen yapma kabiliyet ve yetkisine sahiptir. Bu açıklama Beyzâvî'den alındı.[130]

55-56. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine yönelenlere vaat ettiği vuslat ve marifet haktır. Eğer yoluna girenler, şartlarını tam olarak yerine getirirlerse bu vaade ulaşırlar. Bu şart, kendilerini ona ulaştıran kimseye (mürşide) karşı sadakat, tâzim ve ihlâsla sohbettir, yani onun terbiyesinde bulunmaktır. Allah, bazı kalpleri marifetiyle diriltir; bazı kalpleri de gaflet ve cehaletle öldürür. Herkesin dönüşü O'nadır; O, ârifi cahilden, zikir ehlini gafilden ayırıp ortaya çıkarır.

Öğüt Alana Kalplerin Şifası Geldi

Bu Kur'an âyetleri öğüt alan kimse için birer öğüttür. Cenâb-ı Hak bundan bahsederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ
لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ
اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

---

130 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/439.

57. Ey insanlar! Şüphesiz size Rabb'inizden bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet geldi.

58. De ki: "Ancak Allah'ın lutfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler." Bu, onların** (dünya malı olarak) **biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey insanlar! Şüphesiz size Rabb'inizden bir öğüt,* yani Kur'ân-ı azîm, *kalplerde bulunan şüphe ve cehalet hastalıklarına bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet geldi."* O, onları iç âlemlerinde hakikat nurlarına ulaştıran bir hidayet ve davranışlarını şeriatın edebiyle süsleyen bir rahmettir.

Beyzâvî demiştir ki: "Size amelî hikmetleri bünyesinde toplayan; amellerin güzel ve çirkin olanlarını açıklayan, güzel olana teşvik eden, çirkin olandan sakındıran bir kitap geldi. O kitap ayrıca nazarî hikmetleri de bünyesinde toplamaktadır. Şöyle ki bu kitap, kalpteki şüphe ve bozuk itikad hastalıklarına bir şifadır. Hakka ve yakîne ulaştıran bir hidayettir. Müminler için bir rahmettir. Onun rahmet olması şöyledir: Kur'an müminlere inerek onları imanının nuruyla dalâlet karanlıklarından kurtardı, onların cehennemin tabakaları içindeki yerlerini cennetin yüksek derecelerine dönüştürdü."[131]

"De ki: Ancak Allah'ın sonsuz *lutfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler;* başkasıyla değil." Lutuf, İslâm; rahmet de Kur'an olarak açıklanmıştır. *"Bu, onların biriktirdikleri dünya malından daha hayırlıdır.* Şüphesiz dünya malı zevale, yokluğa mahkûmdur. *O halde müminler bununla sevinsinler.* Ey Kur'an'a muhatap olanlar, bu Kur'an, sizlerin topladığınız dünya malından daha hayırlıdır."

---

131 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/439. Beyzâvî, son cümle ile şu hadise işaret ediyor: *"Mümine cehennemdeki yeri gösterilir ve ona, 'İşte senin imanın sayesinde Allah buradaki yerini cennete çevirdi (iman etmeseydin buraya girecektin!)' denir"* hadis için bk. Buhârî, Cenâiz, 67; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 78; Nesâî, Cenâiz, 109; Ahmed, *Müsned*, 3/4, 233).

57-58. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, seçilmiş dostlarında insanlar için bir öğüt hazırlamıştır; onlar bu seçkin velilerden uyarı alacakları ve irşad olacakları gerçekleri dinlerler. Allah onları kalplerdeki hastalıklar için bir şifa yapmıştır. Şöyle ki onlardan kalplere manevi medet (himmet ve feyiz) geçer; insanlar onların sohbetinde hakikat nurlarını elde eder. Onlar, gerçek irfana ve kalpte ihsan nurlarının parlamasına ulaşma vesilesidir. Onlar ayrıca, kalplere sükûnet ve bütün gaybı bilen Allah'ın zikriyle huzur halini kazandırdıkları için, insanlık için bir rahmettir. De ki: Allah'ın lutfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler.

Lutuf ve rahmete şu manalar verilmiştir:

Allah'ın lutfu, İslâm ve imanın nurları; rahmeti, ihsan halinin nurlardır.

Allah'ın lutfu, şeriatın hükümleri; rahmeti, tarikat ve hakikattir.

Allah'ın lutfu, muamelenin (ibadet ve taatin) manevi lezzeti; rahmeti, müşahedenin lezzetidir.

Allah'ın lutfu, zâhirin istikamet üzere olması; rahmeti, iç âlemin istikamet üzere bulunmasıdır.

Allah'ın lutfu, muhabbeti; rahmeti ise marifetidir.

Âyete, başka manalar da verilmiştir.

Âyette Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Ey Muhammed, sen bunlarla sevin!" denmedi, çünkü onun sevinci başka şeylerle değil, sadece Allah iledir; müminlere ise, "Allah'ın lutfu ve rahmetiyle sevinsinler!" dendi.

Allah Adına Yalan Uyduranlar!

Kur'ân-ı azîm'in öğüdü, helâl ve haramları içermektedir. Allah Teâlâ, helâl-haram konusunda ilâhî hükümlerin aksine yalan şeyler söyleyenlere cevap vererek şöyle buyurdu:

قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًاۜ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذ۪ينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

59. ***De ki: "Allah'ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram kılmanıza ne dersiniz?" De ki: "Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"***

60. ***Allah'a karşı yalan uyduranların kıyamet günü** (başlarına gelecekler) **hakkındaki tahminleri nedir? Şüphesiz Allah insanlara karşı lutuf sahibidir; fakat onların çoğu şükretmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"De ki: Allah'ın size,* basit sebepler perdesiyle gizleyerek verse de kudretiyle *indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram kılmanıza ne dersiniz?* Bana söyleyin!"

Âyetteki *"sizin için indirdiği"* ifadesi, kastedilenin helâl kılınan rızıklar olduğunu göstermektedir. Bunun için onların bu rızıkları farklı sınıflara ayırması kınanarak şöyle buyrulmuştur: *"Onun bir kısmını haram, bir kısmını helâl kıldınız!"* Beş yavru veren develeri ve benzerlerinin etini yemeyi veya üzerine yük vurmayı haram saydığınız gibi. Bu konudaki başka bir âyette şöyle buyrulmuştur:

"Dediler ki: Bu hayvanların karnındaki yavru erkelerimize hastır; kadınlarımız için haramdır" (En'âm 6/139).

"Onlara de ki: Bunun için Allah mı size izin verdi; haram ve helâl kılma konusunda Allah size izin mi verdi de O'nun adına böyle söylüyorsunuz? *Yoksa* verdiğiniz hükmü O'na aitmiş gibi gösterirken *Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"*

"Allah'a karşı yalan uyduranların kıyamet günü başlarına gelecek şeyler *hakkındaki tahminleri (zanları ve düşünceleri) nedir?"* Allah'ın kendi-

lerine bu iftiranın karşılığını vermeyeceğini mi zannediyorlar? Âyette onlar için büyük bir tehdit vardır.

"Şüphesiz Allah insanlara karşı lutuf sahibidir. Çünkü onlara akıl nimetini bahşetti, peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek onları hidayete ulaştırdı ve onlar için hükümlerini ortaya koydu. *Fakat onların çoğu* bu nimetlere *şükretmezler."*

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Allah Teâlâ, insanlara lutfunu ikinci olarak, onların iftira ve isyanlarına rağmen kendilerine mühlet vererek gösterdi. Onlara mühlet verilmesi, tövbeye ve Allah'a dönüşe bir sebeptir. Sonra, bu mühletin hakkını yani onda yapılması gerekini bilmeyen ve O'na şükretmeyen kimselerin durumundan basetti; ancak bu konuda hemen onları kötüleme cihetine gitmedi. Bundan sonra âyet. Allah'ın bütün lutuf ve ihsanını kapsamakta ve insanların O'na şükürdeki bütün kusurlarını içermektedir. O'ndan başka Rab yoktur."[132]

59-60. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Dinin belirlediği çizgide durmak, sözde, fiilde, bir şeyi yapma ve terketmede sünnet-i seniyyeye sarılmak, kötü sıfatlardan uzaklaşmak ve ilâhî tecellileri müşahedede tarikat nurlarıyla doğru yol üzere gitmek var ya, işte bu, hakikat sırlarına doğru ilerlemededir. Kim bunlardan bir şeyi yapmazsa manevi seyir yolundan uzaklaşmış olur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cenâb-ı Hak, Her An Kullarını Görmektedir

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, onları her an murakabe etmesiyle tehdit ederek şöyle buyurdu:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا
عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ فِيهِؕ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي
الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

132 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/127 (Beyrut 2001).

61. ***Sen ne zaman bir iş yapsan, ne zaman Kur'an'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yapsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka size şahidiz. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabb'inden uzak** (ve gizli)* ***kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü her ne varsa hepsi apaçık bir kitapta*** *(levh-i mahfûzda)* ***yazılıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sen ne zaman bir iş yapsan ..."* Yani herhangi bir şey yapsan ...

Buradaki hitap Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ve bütün halkadır. Bunun için âyetin sonunda, *"Siz herhangi bir iş yapsanız ..."* buyrulmuştur. Âyetin mesajı, Allah Teâlâ'nın ilminin her şeyi kapsadığını bildirmektir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ne zaman ondan bir şey okusan."* Yani ne zaman Kur'an'dan bir şey okusan veya Allah'tan aldığın Kur'an'dan bir şey okusan *ve siz ne zaman bir iş yapsanız,* bu hangi amel olursa olsun, küçük-büyük bütün amelleri içine almaktadır.

Âyette önce, bütün halkın reisi olan Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] özel olarak zikredildi, sonra umuma hitap edildi. Bunun için Cenâb-ı Hak, habibine ait amellerden bahsederken içinde azamet ve yücelik bulunan amellerini (özel işlerini ve Kur'an okumayı) örnek verdi; halka ait amellerden bahsederken ise büyük-küçük hepsini zikretti.

Yani hangi işi yapsanız, siz o işi yapmaya daldığınızda biz muhakkak ona şahidiz; o anda sizi gözetlemekteyiz, zâhiren ve bâtınen bütün yaptıklarınıza vâkıfız.

"Yerde ve gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabb'inden uzak ve gizli kalmaz." Âyetin kastı şudur: Baştan sona bu varlık âleminde hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Âyette, yer ve göğün dile getirilmesi, genelde insanların onların dışındaki âlemleri bilmediklerindendir (gök ve yerin dışında başka âlemler de vardır).

Müfessir Zemahşerî *el-Keşşâf* isimli tefsirinde demiştir ki: "Eğer, "Bu âyette, *'Yerde ve gökte zerre kadar bir şey Rabb'inden gizli kalmaz'* denilerek önce yer, sonra gök zikredildi. Sebe' sûresinin 3. âyetinde ise, *'Gökte ve yerde zerre kadar bir şey O'na gizli kalmaz'* denilerek önce gök, sonra yer söylendi; bunun sebebi nedir?" dersen, cevap şudur: Göğün yerden önce zikredilmesi gerekir, ancak Allah Teâlâ bu âyette, kendisinin yerdekilerin işlerine, hallerine ve amellerine şahit olduğunu belirttiği için, önce yeryüzü zikredildi."[133]

Âyet şöyle bitiyor: *"Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü her ne varsa hepsi apaçık bir kitapta* yani levh-i mahfûzda *yazılıdır."* Yahut O'nun her şeyi kapsayan ve onları olduğu gibi açıklayan ilminde yazılıdır.

61. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîlere göre, bu ve benzeri âyetler, murakabenin aslını oluşturmaktadır. Murakabe üç kısım olup bunlar, zâhirî amellerin murakabesi, kalplerin murakabesi ve sırların murakabesidir. Birincisi avam halk için, ikincisi havas için, üçüncüsü de havassü'l-havas (seçkin veliler) içindir.

Zâhirî amellerin murakabesi: Bu, kulun, Allah'ın kendisini gördüğüne ve her mekânda onun hallerine şahit olduğuna inanmasıdır. Bu murakabe onda Allah'tan hayâyı (utanmayı) meydana getirir, böylece kul O'nun huzurunda O'na karşı edebini bozmaktan yani kötü işler yapmaktan hayâ edip çekinir. Bir kudsî hadiste şöyle geçmiştir:

"Ey kullarım, şayet sizler benim sizi görmediğime itikad ediyorsanız, imanınızda bozukluk var demektir. Eğer her an sizi gördüğüme itikad ediyorsanız, niçin (bir kusur işlerken) beni size bakanların en basiti yaptınız?"

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İnsanların iman yönünden en faziletlisi, Allah'ın her yerde kendisiyle birlikte olduğunu bilendir."[134]

---

133 Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, 2/234 (Dârü'l-Fikr, ts). Mana, *Keşşâf*'ın ibaresine göre verildi (Mütercim).

134 Aynı konuda biraz değişik lafızla bk. Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/60; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 66; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 1243.

Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ömer [radıyallahu anh] koyun otlatan bir çobana rastladı. Ona,

"Bana koyunlarından bir tane versene!" dedi. Çoban,

"Koyunlar benim değil" diye cevap verdi. İbn Ömer,

"Sahibine kurt yedi dersin" dedi. O zaman çoban,

"Sahibime öyle söyledim; peki Allah nerede?" dedi.[135]

Rivayet edildiğine göre bir adam, bir câriye ile baş başa kaldı, onu günaha (zinaya) davet etti ve,

"Bizi yıldızlardan başka kimse görmüyor!" dedi. O zaman câriye adama,

"Peki, yıldızların sahibi nerede?" dedi.

Kalplerin murakabesi: Bu, kulun, kalbindeki her şeye Allah Teâlâ'nın muttali olduğunu, hepsini gördüğünü ve bildiğini yakînen bilmesidir. O zaman kendisini ilgilendirmeyen şeylerin kalbinde bulunmasından ve dolaşmasından hayâ eder. Yahut kendisine bir fayda vermeyecek şeyleri düşünüp tedbir etmekten çekinir veya kötü bir işe niyetlenmekten uzak durur. Eğer kalbini böyle bir şey meşgul ederse ona istiğfar ve tövbe eder.

Sırların murakabesi: Bu, ruhtan perdenin kalkması ve Allah'ın ona her şeyden daha yakın olduğunu görmesidir. O zaman kul, kalbinde Allah'tan başka maddi varlıkların bulunmasından ve kendisini meşgul etmesinden hayâ edip çekinir. Böyle bir durum olunca hemen tövbe ve istiğfara koşar. Murakabe ehli, hiçbir zaman, mekân ve halde tövbeden ayrılmaz.

Nisâ sûresinin 1. âyetinin tefsirinde murakabeyle ilgili bazı açıklamalar geçmişti. Kim murakabeyi sağlam ve güzel yapmazsa, müşahedenin sırrına ulaşamaz, onun manevi tadını alamaz.

135 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 4/329; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 389.

Allah'ın Velilerine Korku ve Hüzün Yoktur

Murakabe, müşahedenin anahtarıdır; müşahede, marifetin anahtarıdır. Marifet ise Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinde işaret ettiği veliliktir.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ
اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى
الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾

62. ***İyi bilin ki Allah dostlarına hiçbir korku yoktur, onlar üzülmezler de.***

63. ***Onlar, iman edip takvaya ulaşmış kimselerdir.***

64. ***Onlara dünya hayatında ve ahirette** (pek çok) **müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, en büyük kurtuluştur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İyi bilin ki Allah dostlarına hiçbir korku yoktur, onlar üzülmezler de."*

Veliler, taat ile Allah'a dostluk yapan, yüce Allah'ın da kerametler ihsan ederek kendilerini dost edindiği kimselerdir. Onlar, başlarına hoşa gitmeyen sevimsiz hallerin gelmesinden korkmazlar, onlar bekledikleri şeyi elde edememekten dolayı da üzülmezler.

Cenâb-ı Hak, sonra onları şöyle tanıttı: *"Onlar, iman edip takvaya ulaşmış kimselerdir."* Kim imanı ve takvayı elde ederse o, velidir. Bununla genel manadaki veliliği kastediyorum. Bu konuda âyetin tasavvufî işaretlerinde -inşallah- geniş açıklama gelecektir.

"Onlara dünya hayatında pek çok müjde vardır." Bu, Cenâb-ı Hakk'ın kitabında Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] diliyle müttakilere müjdelediği şeylerdir. Bu müjdelerden bazısı şunlardır: Veliler, ilâhî koruma

altındadır. Allah onları ayrı bir izzete (şeref ve itibara) sahip kılmıştır. Hak Teâlâ onların her işinde kendilerine yeter. İlâhî yardım ve zafere ermişlerdir. Ahirette kendilerine en güzel karşılık verilir.

Âyette geçen müjdenin, salih müminlerin göreceği veya kendilerine gösterilecek salih rüya olduğu da söylenmiştir. Bu, Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] rivayet edilmiştir.[136]

Velilere dünyada verilecek müjdenin, insanların onları sevmesi, kendilerine pek çok keşif halinin ihsan edilmesi, bütün taat çeşitlerini yapmaya muvaffakiyet olduğu da söylenmiştir. Ayrıca bu müjdenin, vefatları anında meleklerin kendilerine müjdeyle gelmesi yahut ruhlarının çıkmadan önce cennetteki yerlerini görmeleri olduğunu söyleyenler de olmuştur.

"Onlara ahirette de pek çok müjde vardır." Bu müjde cennettir yahut dirilme anında meleklerin kendilerini güzel müjde ve kerametlerle karşılamalarıdır.

"Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur." Onun vaatlerinde bir değişme olmaz. İbn Ömer [radıyallahu anh] bu âyeti, Kur'an'ı hiç kimsenin değiştirmeye güç yetiremeyeceğine delil göstermiştir.

"İşte bu, en büyük kurtuluştur." Velilere dünya ve ahirette verilen bu müjdeler, en büyük kurtuluştur. Yahut kendilerine verilen bu müjdelerle birlikte onlar için hiçbir korkunun ve hüznün olmayışı en büyük kurtuluştur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

62-64. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilik iki kısımdır; biri genel velilik diğeri özel veliliktir. Genel velilik, Cenâb-ı Hakk'ın bu âyette belirttiği velâyettir. Her kim, hakiki manada iman eder ve takvayı elde ederse o ölçüde kendisine velilikten bir pay vardır.

---

136 Rivayetleri toplu olarak görmek için bk. Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 12/214-224 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/474-478; ayrıca bk. Tirmizî, nr. 2275; Hâkim, *Müstedrek*, 4/391; Ahmed, *Müsned*, 6/445.

Özel veliliğe gelince, bu, fenâ ve bekâ ehline has bir veliliktir. Bu kimseler, şeriatla hakikati, cezbe ile seyrü sülûkü bileştiren kimselerdir. Onlar bunu tam bir zühd halini ederek, kâmil manada ilâhî muhabbete ulaşarak ve kâmil bir velinin sohbetine katılarak elde etmişlerdir.

Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Kendilerine hiçbir korku olmayan ve hiç üzülmeyecek olan Allah'ın veli kulları kimdir?" diye sorulduğunda şöyle demiştir:

"İnsanlar dünyanın dış yüzüne bakarken onlar, eşyanın iç kısmına (hakikatine ve ötesine) baktılar. İnsanlar dünyanın hemen ele geçecek şeylerine önem verirken onlar, ileride başlarına gelecek şeylere önem verdiler. Dünyaya ait ölmesinden (yok olup gitmesinden) korktukları şeyleri kendileri öldürdüler (kalplerinden attılar). Dünyadan terkedeceklerini bildikleri şeyleri, (kendi iradeleriyle baştan) terkettiler. Ondan nimet olarak ellerine geçen şeyleri bir kenara ittiler. Hakk'ın dışında ellerine geçen makam ve itibarı bıraktılar. Dünya yanlarında eskidi, onu yenilemediler. Aralarında harap oldu, onu mâmur etmediler. Gönüllerinde öldü (sevgisi kalmadı), onu diriltmediler. Bilakis onu yıkıp (kalplerinden sevgisini atıp), onunla ahiretlerini yaptılar. Dünyayı satıp onun karşılığında kendileri için ebedî kalacak şeyleri satın aldılar. Dünya ehline baktılar, onları daha önce geçen örnekleri gibi, her şeylerini kaybedip yerle bir olmuş halde gördüler. Allah'ın rahmetinden umduklarının dışında başka bir güven göremediler; sakındıkları azap korkusunun dışında da korkulacak başka bir korku bulamadılar."[137]

Diğer bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Yâ Resûlallah, kendilerine bir korku ve hüzün olmayan, Allah'ın velileri kimlerdir?" diye sorulunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"*Allah için birbirlerini sevenlerdir*" buyurmuştur.[138]

İmam Kuşeyrî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Velinin üç önemli alameti vardır: Onun bütün meşguliyeti Allah iledir, sürekli Allah'a koşar ve bütün düşüncesi Allah'tır. Ebû Saîd-i Harrâz [kuddise sırruhû] demiştir ki:

137 Rivayet için bk. Ahmed, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 100 (nr. 339); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 6/1964; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/370. Mana bu kaynaklara göre verildi.

138 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/373.

"Allah Teâlâ bir kulunu kendisine dost yapmak istediği zaman ona zikir kapısını açar. Kul, zikirden tat aldığı zaman ona kurbiyet (manevi yakınlık) kapısını açar. Sonra onu ünsiyet meclisine yükseltir. Sonra tevhid kürsüsünde oturtur. Sonra ondan perdeyi kaldırır ve onu dostlarına has daireye dahil eder, ona celâl ve azametini açar. Kul O'nu müşahede edince kendinden geçer, işte o zaman nefsinden fâni olur ve (benlik, kendini beğenme gibi boş) iddilardan uzak olur."[139]

Gördüğün gibi, Ebû Sâid-i Harrâz [kuddise sırruhû], nefsinden fâni olmayı manevi seyrin nihayeti ve velilik mertebesine ulaşmanın sebebi yapmıştır. Kim Allah için nefsinden fâni olmazsa onun Allah için sevgisi olmaz. Allah için sevgisi olmayan kimse özel velilik nimetine ulaşamaz. İbnü'l-Fârız [rahmetullahi aleyh] *Kasîde-i Tâiyye*'sinde şu sözüyle buna işaret etmiştir:

"Sevgili der ki: Bende yok olmadıkça beni sevmiş olmazsın, sûretim (sıfatlarımdan bir sıfat) sende gözükmedikçe bende fâni olmuş sayılmazsın."[140]

Âyete şu mana da verilmiştir: "Onlar ki iman ettiler yani velilerin imanıyla iman ettiler ve Allah'tan gayri her şeyden sakındılar; O'ndan başka hiçbir şeyle huzur bulmadılar. Onlar için dünya hayatında müjde vardır; müşahede ve Hakk'a nazar makamıyla birlikte manevi zevkin ve Hakk'a ulaşmanın tadı vardır. Ahirette de müjde vardır; bu müjde, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir akla gelmeyen marifet ve sırlara ulaşmaktır.

Kim bu hali elde ederse o kimse kendisini, insanlar tarafından inkâr edilmeye hazırlasın. Bunun için Cenâb-ı Hak, Peygamber'ini [sallallahu aleyhi vesellem] teselli etti. Onun vârislerinin kendilerini inkâr edenlerin inkârına karşı yapacakları da aynıdır. Âyette şöyle buyurdu:

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًاؕ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

139 bk. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 337 (Beyrut 1998); *a.e: Kuşeyrî Risâlesi*, s. 500 (İstanbul: Semerkand, 2005).

140 bk. Davud-i Kayserî, *Şerhü'l-Kayserî alâ Tâiyyeti İbni'l-Fârız*, s. 27 (Beyrut 2004).

65. ***(Resûlüm) Onların sözleri seni üzmesin. Şüphesiz bütün izzet (üstünlük, şeref, ululuk) Allah'a aittir. O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] buyuruyor ki "*Onların* rubûbiyyetim hakkındaki *sözleri* yahut senin hakkındaki kötüleme ve tehditleri *seni üzmesin*. Sonuçta zafer ve izzet senindir. Şüphesiz Allah dostlarını aziz kılar. Çünkü *bütün izzet* yani üstünlük, galibiyet *Allah'a aittir*. O'ndan başka kimse, galibiyete sahip değildir. Allah onları kahreder, seni onlara karşı galip getirir. *O*, onların bütün sözlerini *işitendir*, hilelerini *bilendir*; kendilerine onun karşılığını verir."

65. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'a yönelen kimse, halk tarafından yadırganıp inkâr edilir. Kim Allah'ın seçkin velilerinden olmak isterse kendini halkın tenkit ve inkârına hazırlasın. Yüce Allah'ın seçilmiş Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] ne ile teselli buluyorsa o da onunla teselli bulsun. İzzet ve şerefi, tek ve kahhâr olan Allah'tan beklesin. Şüphesiz bütün işler O'nun elindedir. Cenâb-ı Hak bu hakikati ifade etmek için şöyle buyurmuştur:

أَلَا إِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ
إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا
فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

66. ***İyi bilin ki göklerde ve yerde kim varsa hepsi Allah'ındır. Allah'tan başka ortaklara tapanlar*** *(aslında)* ***onlara tâbi olmuyorlar; onlar, ancak zanna tâbi oluyorlar ve sadece yalan söylüyorlar.***

67. *Geceyi sizin dinlenmeniz için, gündüzü de (işlerinizi göreceğiniz) bir aydınlık olarak yaratan O'dur. Şüphesiz bunda (hakka) kulak veren bir toplum için ibretler vardır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: *"İyi bilin ki göklerde ve yerde,* meleklerden, insan ve cinlerden *kim varsa hepsi* mülk ve kul olarak *Allah'ındır."* Bu durumda onlardan hiçbiri ilâh olmaya layık değildir. Bu varlıklar, yaratılan mümkün varlıkların en şerefli̇leri olarak rab olmaya layık değilse, onların ilâh diye dua ettikleri cansız putlar hiç layık değildir.

"O halde Allah'tan başka ortaklara tapanlar neye tâbi oluyorlar?" Bu onları küçültmek için söylenmiştir.

Bir diğer mana: Aslında Allah'tan başka ortaklara tapanlar onlara yakînen tâbi olmuyorlar.

"Onlar, ancak zanna ve nefislerinin süslediği şeye *tâbi oluyorlar ve sadece yalan söylüyorlar."* Onlar, Allah'a nisbet ettikleri şeylerde yalan söylüyorlar. Yahut onlar bâtıl bir hesapla onların Allah'a ortak olduğunu söylüyorlar. Halbuki onların yapması gereken şey, kudreti ve nimeti bütün varlıkları kaplayan yüce zata ibadet etmeleridir. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Geceyi sizin dinlenmeniz ve bedeninizin rahat etmesi *için, gündüzü de* maişetinizi temin için *bir aydınlık olarak yaratan O'dur."* Bununla O'nun sonsuz kudretine ve nimetinin büyüklüğüne dikkat çekilmektedir. Bu, onlara ibadete layık olan tek ilâhın Allah olduğunu göstermektedir.

"Şüphesiz bunda, düşünmek ve ibret almak üzere *kulak veren bir toplum için ibretler vardır."*

66-67. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah'tan başka bir varlığa güvenip dayanır, o varlığı zatıyla se ver yahut ondan korkar veya ondan bir şey umarsa Allah'a şirk koşmu olur. O kimse, bu yaptığı ile ancak zanna ve vehme tâbi olmaktadır.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Nefsin seni ve him (zan ve hayal) gibi bir şeyin peşinden götürdüğünde, sen onda ümidini kestiğinde hürsün; ondan bir şey beklediğinde ise kölesin. Bi kul nasıl olur da göklerin ve yerin mülküne sahip olan sahibini terkedi kendisi gibi hakir bir kula tutunur? Her şeyin sahibi yüce meliki terke dip zavallı bir kula sarılır?"

O Allah ki başkasına bağlılıktan kurtulup rahatlamanız (sadece ker disine yönelip yalvarmanız) için, size gece hükmünde olan kabz halir yaşattı, irfana dair hakikatleri ve rabbânî sırları görmeniz için de gür düz hükmünde olan bast[141] halini yaşattı. Eğer hakikatleri Allah'ın yaı dımıyla Allah'tan dinlerseniz, O'nu zatına layık olmayan şeylerden ter zih eder, uzak tutarsınız. Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinde buyurduğu gibi

الُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي
لسَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا
تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
للّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا
رْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

---

141 Kabz ve bast halleri, kalbin yaşadığı iki haldir. Kabz, daralma, sıkılma, tutulma, kapa ma, neşesini yitirme, güzel halini yitirme, celâl sıfatının tecellilerine mahal olup sab gereken halleri yaşama gibi manalara gelir. Bast ise genişlik, rahatlık, huzur sürur, s vinç hali ve kalbin cemal tecellilerine muhatap olup lutuflarla hoş olmasıdır. bk. Kuşey *Kuşeyrî Risâlesi* (trc. Dilaver Selvi), s. 186-189.

68. ***(Müşrikler), "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Söylediğiniz hususta herhangi bir deliliniz yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?***

69. ***De ki: "Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler."***

70. ***Dünyada az bir menfaat elde ederler; sonra dönüşleri bizedir. Sonra da inkâr ettiklerinden dolayı onlara şiddetli azabı tattırırız.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Müşrikler ve onlara tâbi olanlar, *'Allah,* melekler ve diğer varlıklardan *çocuk edindi'* dediler. *Hâşâ! O,* zalimlerin söylediği *bu şeylerden münezzehtir.* Çocuk edinme, kendisinden çocuk olması düşünülen kimseler için geçerlidir; halbuki O, her şeyden müstağnidir, *hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.* Her şey O'na muhtaçtır. Çocuk bir ihtiyaç sebebiyle istenir; halbuki Allah Teâlâ *göklerde ve yerde ne varsa,* mülk ve kul olarak hepsi *O'nundur.*

Bu durumda O'nun bir çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur. O, mutlak manada zengindir; kendisine yardım edecek kimseye ihtiyacı yoktur. Varlığı zaruridir; mülkünde yarattığı varlıklardan hiçbirine muhtaç değildir.

"İftira ettiğiniz hususta herhangi bir deliliniz yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?" Bu ifade, onlar için iftiraları ve cehaletleri sebebiyle bir kınama ve azarlamadır.

Bu âyette şuna bir delil vardır: Delilsiz söylenen her söz cehalettir. İtikad konularında kesin delil gereklidir; bu konuda taklit câiz değildir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Gerçek şudur: Mukallidin (kendisine söylenen şeylere göre inanan ve amel eden kimsenin) imanı geçerlidir. Şüphesiz peygamberleri ve Allah'ın gönderdiği kitapları taklit etmek geçerlidir, başka delil gerektirmez.

Cenâb-ı Hak, sonra, şirk ehlini tehdit ederek şöyle buyurdu:

"*De ki: Allah hakkında,* çocuk edindi diyerek ve O'na şirk koşarak *yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.* Onlar, ateşten kurtulamazlar, cenneti elde edemezler. Onların söylediği sadece bir iftiradır."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Onlar *dünyada* kâfir olarak kalırlar ve onunla *az bir süre faydalanırlar.* Yahut onlar için dünyada ömürleri süresince bir fayda vardır. *Sonra,* ölümle *dönüşleri bizedir;* ahirette ebedî azapla karşılaşırlar. *İnkâr ettiklerinden dolayı onlara şiddetli azabı tattırırız.*"

68-70. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Gayb âleminden şehadet âlemine kadar bütün kâinat, yoktan var edilme ve Allah'a muhtaç olma noktasında aynıdır; bir kısmı değerine göre Allah'a daha yakın değildir. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem],

"*Bütün insanlar, Allah'ın ailesi durumundadır. Allah'ın en sevdiği insan, O'nun ailesine (kullarına) en faydalı olandır*"[142] hadisine gelince, bunun manası şudur: Onlar Allah'ın korumasında ve kefaletindedirler, kendilerine lazım olanın ulaştırılmasında Allah'a muhtaçtırlar; bir çocuğun babasına muhtaç olması gibi.

Kulun, taatiyle Rabb'ine yaklaşmasına gelince; bunun manası sevgi ve rıza ile oluşan manevi yaklaşmadır; yoksa mesafe veya nesep cinsinden bir yakınlık değildir. Çünkü kulun vasıfları, Rabb'in sıfatlarından ayrıdır. Cenâb-ı Hak kula son derece yakın olmakla birlikte kulun vasıflarından son derece uzaktır. Bunun için İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* kitabında şöyle demiştir:

"İlâhî, sen bana ne kadar yakınsın, ben senden ne kadar uzağım!"

Bazan kula rubûbiyyet nurları parlar ve ona özel bir sıfat kazandırır. Öyle ki kul, hissinden ve maddiyattan geçer, Rabb'inin nurlarından başkasını görmez. Çoğu zaman ilâhî nurlar onu bütünüyle sarar, hük-

142 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3370; Bezzâr, *Müsned*, nr. 1949; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10033; Hatîb, *Târîh*, 6/334; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/191.

mü altına alır. Bu hal içinde kendini kaybeden kul, Allah ile bir olduğunu veya Allah'ın kendisine hulûl ettiğini (vücuduna girdiği) iddia eder. Bu kimse, manen sarhoş olduğu için maneviyat ehli yanında mazurdur. Bilindiği gibi, (bazı mezheplerde) sarhoş kimseden dinî yükümlülük kalkar. Eğer bu kimse sahv haline (normal vaziyete) döndüğünde hâlâ Allah ile bütünleştiğini veya Allah'ın, varlıkların içine hulûl ettiğini söylemeye devam ederse bu durumda o, dinin zâhirî hükmüne göre öldürülür. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, resûlüne bir teselli olarak, bazı peygamberlerin kıssalarından bahsederek şöyle buyurdu:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِى
وَتَذْكِيرِى بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ
لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا اِلَىَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ
الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ
وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾

71. ***Onlara Nuh'un haberini oku: Hani o kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve Allah'ın âyetleriyle uyarmam size ağır geldi ise ben yalnız Allah'a güvenip dayandım. Siz ve ortaklarınız toplanıp yapacağınız işe karar verin. Sonra yapacağınız iş size bir üzüntü sebebi olmasın. Bundan sonra hükmünüzü bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin."***

72. "Eğer (uyarımdan) yüz çevirirseniz, ben sizden bir ücret istemiş değilim. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Bana ilâhî hükme teslim olmam emredildi."

73. Yine de onu yalanladılar, biz onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları (yeryüzünde) halifeler yaptık. Âyetlerimizi yalanlayanları da (tufan ile suda) boğduk. Bak, uyarılanların (fakat inanmayanların) sonu nasıl oldu!

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlara Nuh'un haberini oku."* Yani onun kavmiyle arasında geçen haberleri oku.

Deniliğine göre Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] asıl adı Abdülgaffâr idi. Rabb'inin azametinden çok inleyip ağladığı için kendisine "Nuh" denmiştir.[143]

"Hani o kavmine demişti ki: Ey kavmim! Eğer benim sizin aranızda durmam, yani sizin aranızda bulunmam, uzun süre aranızda ikamet edip sizi Allah ile uyarmam yahut size vaaz için ayakta durmam veya bizzat içinizde bulunmam *ve Allah'ın âyetleriyle sizi uyarmam,* sizi Allah'a davet etmem *size ağır gelip meşakkat verdi ise ben yalnız Allah'a tevekkül ettim;* O'na güvendim. Sizin benden ayrılmanıza ve beni korkutmanıza hiç aldırış etmem. *Haydi siz ve ortaklarınız toplanıp yapacağınız işe karar verin."*

Yahut ortaklarınıza destek için toplanın. Yahut yapacağınız iş için toplanın, onda görüş birliğine varın, ortaklarınızı da toplayın. Mana şudur: Hz. Nuh [aleyhisselâm], Allah Teâlâ'ya son derece güvendiği ve kâfirlere hiç aldırış etmediği için onlardan, ne yapabileceklerse onu öldürme ve helâk etme konusunda karar vermelerini istedi.

Hz. Nuh'un sözü şöyle devam ediyor: *"Sonra* beni yok etmek için planladığınız *işiniz* gizli olmasın; onu açıktan yapın ki uygulama

143 Buna göre "Nûh", Arapça olarak "nevh" kökünden gelmektedir. Nevh, "inleme ağlama, ölü arkasından ağıt yakma, feryad ü figan etme" gibi anlamlara gelir (Mütercim).

imkânınız olsun." Çünkü bir işi gizleyen ve saklayan kimse, istediğini yapmaya güç yetiremez.

Âyete şu mana da verilmiştir: "*Sonra yapacağınız iş size bir üzüntü sebebi olmasın.*" Yani beni helâk ettiğinizde, benim aranızda bulunmamın ve sizi uyarmamın sıkıntısından kurtulduğunuzda, yaptığınız iş yüzünden size bir üzüntü gelmesin, yaptığınıza pişman olmayasınız!

"*Bundan sonra bana,* istediğiniz *hükmü uygulayın ve bana mühlet de vermeyin,* elinizden geleni hemen yapın!"

"*Eğer,* uyarılarımdan *yüz çevirirseniz, ben sizden bir ücret istemiş değilim.*" Ben sizden, size ağır geldiği için yüz çevirmenizi gerektirecek ve beni suçlayacağınız bir ücret istemiş değilim. Yahut benden yüz çevirdiğiniz zaman, zarar edeceğim bir ücret istemiş değilim. "*Benim ücretim,* yani bu davetime ve sizi uyarmama karşılık alacağım sevabı vermek *ancak Allah'a aittir;* siz iman etseniz veya yüz çevirseniz farketmez, Allah o sevabı bana verir, çünkü onu vermeyi kendinden başka bir şeye bağlamadı."

"*Bana,* O'nun hükmüne *teslim olmam,* emrine muhalefet etmemem ve O'ndan başkasından bir şey beklemem *emredildi.*"

"*Yine de onu yalanladılar.*" Hz. Nuh, onları susturacak delili önlerine koyduktan ve onların yüz çevirmesinin ancak inattan ileri geldiğini açıkladıktan sonra, onlar kendisini yalanlamada ısrar ettiler. O zaman onlar için azap hükmü kaçınılmaz oldu; bunun üzerine suda boğularak helâk edildiler.

"*Biz onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık.* Onlar, seksen kişiydiler. *Onları halifeler yaptık*"; kâfirler helâk edildikten sonra yeryüzünü onlar mâmur ettiler ve onların peşinden yeryüzünde hüküm sürdüler. Onlardan ancak Hz. Nuh'un oğullarının nesli devam etti.

"*Âyetlerimizi yalanlayanları da* tufan ile suda *boğduk. Bak, uyarılanların* fakat inanmayanların *sonu nasıl oldu!*" Bu âyette, onların başına gelen şeyin büyüklüğü ifade edilmekte, peygamberlerini yalanlayan kimseler bundan sakındırılmakta ve Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] için bir teselli bulunmaktadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

71-73. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bir kul, kalbinden bütün mahlûkatın korkusu düşmedikçe kâmil manada yakîne ulaşmış olmaz. Kul öyle olmalı ki bütün mahlûkat ona tuzak kurmak için toplansalar, onlara hiç aldırış etmemelidir. Çünkü onların elinde hiçbir şey yoktur. Onların işi Allah'ın elindedir. Onlara Hz. Nuh'un kavmine söylediği gibi şunu söylemelidir:

"Siz ortaklarınızla birlikte toplanıp yapacağınız işe karar verin (elinizden geleni yapın!)"

Veya Hz. Hûd'un [aleyhisselâm] kendini inkâr edenlere söylediği gibi şöyle demelidir:

"Artık hepiniz bana tuzak kurun; sonra bana mühlet vermeyin. Şüphesiz ben, benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a güvenip dayandım" (Hûd 11/55-56).

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Bütün halk sana bir zarar vermek için toplansalar, ancak Allah'ın sana takdir ettiği kadar zarar verebilirler. İlâhî hükmü yazan kalemler durdu ve sahifeler dürüldü (Her şey levh-i mahfûzda yazıldı)." [144]

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

"Kulun gözünde insanlar, kendilerinden korkup çekinmeyeceği bir hale gelmedikçe imanı kâmil olmaz."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Peygamberleri Yalanlamanın Cezası!

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Nuh ile Hz. Musa [aleyhisselâm] arasındaki peygamberleri kısaca zikrederek şöyle buyurdu:

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِه۪ مِنْ قَبْلُۜ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٧٤﴾

---

144 Tirmizî, Kıyâmet, 59; Ahmed, *Müsned*, 1/293, 303.

74. *Sonra onun arkasından birçok peygamberi kavimlerine gönderdik. Onlara mucizeler getirdiler; fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi. İşte haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: "*Sonra onun arkasından,* Nuh'tan sonra Hûd, Salih, İbrahim ve diğerleri gibi *birçok peygamberi kavimlerine gönderdik.* Peygamberleri *onlara,* davalarını ispat eden apaçık *mucizeler getirdiler; fakat onlar,* inkâr etmeye inatla devam ettikleri ve haklarında önceden şekavet (cehennemlik olma) hükmü verildiği için *daha önce yalanladıkları şeye,* kendilerine gelen mucizelere *inanacak değillerdi;* inanmadılar."

Yani onlar önce inanmak için mucize istediler; kendilerine mucize gelince de onları yalanlamaya devam ettiler.

"*İşte haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz.*" Bundan sonra onlara herhangi bir mucize ve uyarı fayda vermez. Bu âyette şuna bir delil vardır: Kulda kesb (iş yapma ve kazanma) kabiliyeti kabul edilmekle birlikte, bütün işler Allah'ın kaderine göre meydana gelmektedir. Bu âlem hikmet âlemidir; onun ayakta durması için böyle olmaktadır. Bu sebepler ve hikmetler âlemi, ilâhî kudretin tasarrufu için bir örtü, perde mesabesindedir (Aslında bütün işleri yapan Allah'tır; ancak O bunları dünyada bir sebep perdesi arkasından yapmaktadır). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

74. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah her ümmete, topluma, kendilerini uyaran ve Allah'a davet eden bir peygamber gönderdiği gibi; her asırda, insanları marifetullaha ve has tevhide davet eden bir ârif veli göndermiştir. Kimin için ezelde ilâhî inâyet yazılmışsa o kimse, hiçbir delil (keşif, keramet, hârikulâde ilim ve haller) istemeden bu veliye iman eder. Kimin için de şekavet (rahmetten mahrumiyet) yazılmışsa o kimse, bin tane delil görse onu

yine tasdik etmez. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Musa [aleyhisselâm] ve Hz. Harun'un [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Musa ve Hz. Harun'un peygamber olarak gönderilişinden bahsetti. Onların kıssasında örnek alınacak pek çok konu ve Hz. Peygamber'e teselli bulunduğu için anlatmayı geniş tuttu. Yüce Mevlâ şöyle buyurdu:

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمٖينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُٓوا اِنَّ هٰذَا
لَسِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَكُمْ اَسِحْرٌ هٰذَاۜ وَلَا
يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا
وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَٓاءُ فِي الْاَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٨﴾

75. ***Sonra onların ardından Firavun ve halkına Musa ile Harun'u mucizelerimizle gönderdik, fakat onlar kibirlendiler. Onlar zaten günahkâr bir toplum idiler.***

76. ***Tarafımızdan onlara hak** (mucizeler) **gelince, "Bu ancak apaçık bir sihirdir" dediler.***

77. ***Musa dedi ki: "Size hak geldiğinde onun için böyle mi dersiniz? Bu bir sihir midir? Halbuki sihirbazlar iflah olmazlar."***

78. ***Onlar dediler ki: "Bizi atalarımızın yürüdüğü yoldan çevirip yeryüzünde büyüklük ikinizin olsun diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanacak değiliz!"***

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sonra, onların* yani bu peygamberlerin *ardından Firavun ve halkına Musa ile Harun'u mucizelerimizle gönderdik.* Hz. Musa onlara dokuz mucize ile geldi[145] (İsrâ 17/101), *fakat onlar,* onlara tâbi olma konusunda *kibirlendiler. Onlar zaten günahkâr bir toplum idiler."* Günahı alışkanlık haline getirmişlerdi. Bunun için, Rab'lerinin gönderdiği peygamberi hafife aldılar, onu reddetmeye cüret gösterdiler.

"Tarafımızdan onlara hak gelince, onu tanıdılar. Bu, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] mucizelerle gönderilmesidir. O, güçlerini kıran ve şüpheleri yok eden apaçık mucizeler gösterdiği için, aslında onların Hak tarafından geldiğini bildiler, ancak aşırı inatlarından dolayı, *'Bu,* senin getirdiğin *ancak apaçık bir sihirdir' dediler."*

"Musa onlara *dedi ki: Size hak geldiğinde onun için böyle mi dersiniz?* Onun sihir olduğunu mu söylersiniz? Sihirbaz bunun gibi bir şeyi yapmaya güç yetirebilir mi? *Bu bir sihir midir?* Bir kimse bunun sihir olduğunu düşünebilir mi? *Halbuki sihirbazlar iflah olmazlar."* Yani eğer sihir olsaydı, yok olur giderdi, sihirbazların sihrini ortadan kaldırmazdı. Sihirbazın iflah olmayacağını bilen kimse, sihri kullanmaz.

Bütün bunlar Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] sözüdür. Onların sözünün tamamı olması da muhtemeldir. O zaman, "Bu bir sihir midir?" ifadesi, onların sözü olarak nakledilmiş olmalıdır. Buna göre onlar sanki şöyle demiş oluyorlar: "Felaha (kurtuluş ve hedefine) ulaşmak için bize sihir mi getirdin; sihirbazlar iflah olmaz." Birinci mana daha uygundur.

"Onlar dediler ki: Bizi atalarımızın yürüdüğü yoldan, putlara tapmaktan *çevirip yeryüzünde büyüklük* yani saltanat *ikinizin olsun diye mi bize geldin?"* Onlar, saltanata büyüklük ismini verdiler, çünkü onların sultanları kibir ve kendini yüceltme ile tanınıyorlardı.

---

145 Bu dokuz mucize şunlardır: Ejderhaya dönen ve sihirbazların iplerini yutan asâ, ışık veren beyaz el, çekirge, ekin biti ve kurbağa istilası, kan, tufan, kıtlık ve meyvelerinin noksanlaşması (bk. İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-Medîd,* 4/130). Son üçünün yerine, şu üç mucizeyi sayanlar da olmuştur: Taştan su fışkırması, denizin yarılıp yol olması ve Tur dağının İsrâiloğulları'nın üzerine kaldırılması (bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/583). Ancak İbn Acîbe [rahmetullahi aleyh], bu son üç mucizenin Firavun'un helâkinden sonra gerçekleştiğini söyler ve birinci taksimatı tercih eder (Mütercim).

Sözlerini şöyle tamamladılar: *"Biz ikinize de inanacak,* sizi tasdik edecek *değiliz!"*

75-78. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sihir (insanı büyüleyip cezbeden şey) iki kısımdır. Biri, kalpleri ilâhî huzura çeker; diğeri ise şeytanın yanına çeker.

İnsanı ilâhî huzura çeken şey, peygamberlerin getirdiği şeyler ve onlardan sonra velilerin ortaya koyduğu, kulu Allah'a yaklaştıran işlerdir. Bu da iki şekilde olur. Ya dinin hükümlerini açıklayıp kulu zâhirî amellere bağlayarak olur ya da hakikat sırlarına ulaştıracak işleri ve yolları tanıtıp kalbi bâtınî şeylere bağlayarak olur.

İnsanı şeytanın yanına çeken sihre gelince bu, kulu Rahmân'ın zikrinden alıkoyan her şeydir. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Dünyadan sakının; gerçekten o, Hârût ve Mârût'tan daha büyüleyicidir."[146]

Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] Firavun'un Sihirbazlarıyla Karşılaşması

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Mûsâ'nın Firavun'un sihirbazlarıyla karşılaşmasından bahsederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى
مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

146 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10504; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü Zemmi'd-Dünyâ*, nr. 132; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 145. Hârût ve Mârût hakkında Bakara sûresinin 102. âyetinin tefsirine bakınız.

79. Firavun, "İşini iyi bilen bütün sihirbazları bana getirin!" dedi.

80. Sihirbazlar gelince Musa onlara, "Atacağınızı atın!" dedi.

81. Onlar** (iplerini) **atınca, Musa, "Sizin getirdiğiniz** (yaptığınız bu iş) **sihirdir. Şüphesiz Allah onu boşa çıkaracaktır. Şüphesiz Allah, bozguncuların işini ıslah etmez" dedi.

82. "Günahkârlar istemese de Allah, sözleriyle** (hükümleriyle) **hakkı gerçekleştirecektir."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Musa ile hesaplaşmak istediğinde *Firavun, 'İşini iyi bilen,* mesleğinde mahir olan *bütün sihirbazları bana getirin!' dedi."*

"Sihirbazlar gelince Musa onlara, 'Atacağınızı atın!' dedi. Onlar iplerini ve asâlarını atınca, hepsi insanların gözünde birer yılana dündü ve birbirlerinin üzerine çıkmaya başladılar. *Musa onlara şöyle dedi: 'Sizin getirdiğiniz bu iş sihirdir.'"* Yani sizin yaptığınız bu göz boyama bir sihirdir; yoksa Firavun ve kavminin sihir dediği ejderhaya dönen asâ sihir değildir. Bir okuyuşa göre mana şöyle olmaktadır:

"Sizin sihir diye getirdiğiniz şey bu mu? *Şüphesiz Allah onu boşa çıkaracaktır;* silip yok edecektir yahut onun bâtıl olduğunu gösterecektir. *Şüphesiz Allah, bozguncuların işini ıslah etmez,* onu sabit tutmaz, devam ettirmez." Bunda, sihrin bir göz boyama olduğuna ve onun hakikatinin olmadığına dâir bir delil vardır.

"Günahkârlar istemese de Allah, ezelî *sözleriyle* yahut emir ve hükümleriyle *hakkı gerçekleştirecektir."*

79-82. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hakikat ehline göre bütün kâinat, göz boyayan bir sihir gibidir. Sihirbazın ortaya koyduğu göz boyama gibi hayalîdir. Önce var gibi gö-

zükür sonra gizlenir, yok olur. Bu âlemde, her şeyi ile tek olan, bütün varlıkların kendisine muhtaç olduğu yüce Allah'tan başka hakiki varlık sahibi yoktur. Kâinattaki bütün varlıklar, O'nun yoktan yaratmasıyla var olmuştur ve varlık sahnesinde tutmasıyla varlığını devam ettirmektedir. O'nun zatının birliği yanında, hepsi silinip yok olmaktadır.

Sonra diğer varlıklar, tam manasıyla bir gölgeye benzemektedir. Gölgenin kendi zatından ileri gelen bir varlığı yoktur, onun varlığı başka varlıklara bağlıdır. Bunun için şöyle demişlerdir:

"Ağaçların gölgesi, gemilerin seyrini engellemez!" Aynı şekilde kâinattaki varlıkların ve maddelerin gölgesi de fikir gemilerinin, sırların mana denizinde ilerlemesini engellemez, bilakis fikir, varlıkların hissî gölgesinden uzaklaşıp onun manasını müşahede fezasına dalar. Ârifi hiçbir şey Allah'tan perdelemez, çünkü onun basireti, her şeyde rubûbiyyet sırlarını müşahede edecek kuvvettedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] Tâbi Olup İman Mücadelesi Verenler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Musa'ya tâbi olanlardan bahsederek şöyle buyurdu:

فَمَٓا اٰمَنَ لِمُوسٰٓى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِه۪ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْۜ وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْاَرْضِۚ وَاِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِف۪ينَ ﴿٨٣﴾

83. *Firavun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korktukları için kavminden bir gruptan başka kimse Musa'ya iman etmedi. Gerçekten Firavun yeryüzünde üstünlük taslayan bir zorba ve (azgınlıkta) haddi aşanlardandı.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Firavun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korktukları için* kavminden yani İsrâiloğulları'ndan *bir grup gençten başka kimse,* ilk gönderildiği zaman Musa'ya *iman etmedi,* onu tasdik etmedi." Onlar, Firavun ve kavminden korkarak iman etmediler. Yahut Firavun'dan ve İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerinden korkarak iman etmediler. Çünkü İsrâiloğulları'nın ileri gelenleri, Firavun'dan korkarak çocuklarını imandan menediyorlardı. Bu görüş daha tercihe şayandır. Onlar, dinlerinden dönene kadar kendilerine azap etmelerinden korktular.

"Gerçekten Firavun yeryüzünde üstünlük taslayan, insanlara hükmeden bir zorbaydı *ve o,* rab olduğunu iddia edecek ve peygamberlerin torunlarını köle yapacak derecede kâfirlik ve azgınlıkta *haddi aşanlardan biriydi."*

83. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Velileri tasdik edenler, her devirde az olmuştur. Hak yoluna giren kimselerin (kâfir veya münkirler tarafından) eziyet görmeleri, önceden beri devam eden bir durumdur. Her devirde, Hak yoluna intisap etmiş kimselere eziyet eden (engel olan) firavunlar bulunur. Âkıbet, (sonuçta başarı, zafer ve hayırlı sonuç) Allah'tan korkan takva sahiplerinindir.

Müminlerin Tek Dayanağı Yüce Allah'tır

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, müminlere tevekkülü ve dinlerinde sabit kalmayı emrederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ
مُسْلِم۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ
الظَّالِم۪ينَۙ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٦﴾

84. ***Musa dedi ki: "Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın."***

85. ***Onlar da dediler ki: "Allah'a güvenip dayandık. Ey Rabbimiz! Bizi o zâlimler topluluğu için bir fitne sebebi yapma!***

86. ***Ve bizi rahmetinle kâfirler topluluğundan kurtar!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Musa,* kavminin Firavun ve adamlarından korktuğunu görünce onlara *dedi ki: 'Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın.'*" Yani şayet Allah'a iman etmiş ve O'nun hükmüne teslim olmuşsanız, artık O'na güvenin, O'na itimat edin, O'ndan başkasına aldırış etmeyin.

Yahut eğer imandan sonra, O'nun emrine boyun eğmişseniz ve taatini yerine getiriyorsanız, böyle yapın.

Hz. Musa'nın [aleyhisselâm], kendisine tâbi olanların Allah'a iman ettiğini ve teslim olduklarını bildiği halde kendilerine böyle söylemesi, onları gayrete getirmek ve sabra teşvik etmek içindir. Mesela, sen birine, "Eğer adamsan böyle yap!" dediğin zaman, bunu o şeye teşvik için söylemiş olursun.

"*Onlar da dediler ki: 'Biz Allah'a güvenip dayandık;* çünkü bizler muhlis müminleriz. *Ey Rabbimiz! Bizi o zalimler topluluğu için bir fitne yapma,* yani onları başımıza musallat edip eziyetlerine mâruz bırakma, yoksa bize azap ederler. *Ve bizi rahmetinle kâfirler topluluğundan kurtar!'*" Onların hile ve tuzaklarından kurtar. Yahut onlarla birlikte olup kendilerini görmenin uğursuzluğundan bizi kurtar.

Duadan önce tevekkülden bahsedilmesi, şuna dikkat çekmek içindir: Dua eden kimsenin önce, duasına icabet edilmesi için Allah'a güvenmesi gerekir. Çünkü işini başarmada sebepleri yaratacak ve hazırlayacak O'dur. Sonra dua eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

84-86. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Tevekkül, imanın meyvesi ve neticesidir. İman ne kadar kuvvetli ve iman esasları sağlam olursa tevekkül de o derece sağlam olur ve sırları ortaya çıkar. Ne zaman iman zayıf olursa tevekkül de zayıf olur. Aşırı derecede sebeplere dalmak ve bağlanmak, imanın zayıflığındandır. Sebeplerle uğraşmayı azaltmak ise tevekkül ve yakînin sağlamlığındandır.

Tevekkül, Allah'ın elinde olana, kendi elinde olandan daha fazla güvenmendir. Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Sizin yanınızdakiler tükenir, Allah'ın yanındakiler ise devamlıdır (hiç tükenmez)" (Nahl 16/97).

Bazan, sebeplere sarılmakla birlikte tevekkül bulunabilir, ancak bütün sebeplerden sıyrılarak yapılan tevekkül daha faydalıdır. Tevekkül konusunda Âl-i İmrân sûresinin 159. âyetinin tefsirinde açıklama geçti. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Zulüm Altındayken Namaz Tedbiri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, İsrâiloğulları'na namaz için mescid edinmelerini ve Firavun'dan korktukları takdirde mescidi evlerinde yapmalarını emrederek şöyle buyurdu:

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰى وَاَخ۪يهِ اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتاً
وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٧﴾

87. ***Biz de Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: "Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Müminleri müjdele!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz de Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: Kavminiz için Mısır'da,* namaz ve ibadet için *evler hazırlayın."* Bununla İskenderiye'nin kastedildiği söylenmiştir. O da Mısır'dadır.

"Ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın." Rivayet edildiğine göre Firavun onları küçük düşürdü ve namaz için hazırladıkları yerleri yıktırdı. O zaman namaz yerlerini gizlemeleri ve onu kıble yani Kâbe tarafına doğru evlerinde yapmaları emredildi. Hz. Musa [aleyhisselâm] Kâbe'ye doğru namaz kılardı.[147]

Şöyle bir soru sorulabilir: "Âyetin, *'İkiniz kavminiz için Mısır'da (namaz için) yer edinin'* kısmında, özellikle Hz. Musa ve Hz. Harun'a hitap edildi, *'Evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın'* kısmında ise İsrâiloğulları'na hitap edildi, bunun hikmeti nedir?" Bunun cevabı şudur: "Bir yeri özel bir işe tahsis etmek ve mescid edinmek, toplumun idarecilerinin istişare ile yapacağı bir şeydir. Evlerini mescid edinme ise herkesin kendisinin yapacağı bir iştir. Onun için emir, farklı hitaplarla söylendi."

"Bu evlerde *namazı dosdoğru kılın."* Onlara ilk olarak bu şekilde emredildi ki kâfirler onlara galip gelerek kendilerini dinlerinden fitneye düşürüp azap etmesinler.

Âyet şöyle bitiyor: *"Müminleri,* dünyada ilâhî yardım, zafer ve izzetle, ahirette de cennetle *müjdele!"*

87. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İbadet ve uzlet için özel mekânlar edinmek, sûfîlere göre istenen ve güzel görülen bir şeydir. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"İnsanın, içinde fikir meydanına girdiği (tefekkür ve ibrete daldığı) uzlet gibi kalbe fayda veren bir şey yoktur."

---

147 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, nr. 4383; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/257-259 (Riyad 2003).

Sûfîlerin bu konudaki temel delilleri, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] vahyin başlangıcında Hira dağına uzlete çekilmesidir. Mürid için, manevi terbiyenin başında halvet gereklidir. Müridin nuru kuvvetlenip fenâ makamına girdiğinde, kendisine insanların arasına katılması uygun ve faydalı olur. O zaman, bedeni halk ile, kalbi Hak ile olur. Allah'ın öyle dostları vardır ki bedenleri halk ile bulunurken, ruhları melekût âleminde manevi nimetler içinde keyfeder.

Velilerden biri şöyle demiştir: "Beden tekkede, kalp melekût âleminde (meleklerin arasında) bulunur."

Sâlik bekâ haline (sürekli Cenâb-ı Hak'la birlikte bulunduğu bir hale) döndüğü zaman artık özel bir hal seçmez; çünkü o, her halde Allah ile beraberdir. Bu makamda olanlar, velilerin en kuvvetlilerindendir. Allah bizi onların bereketiyle faydalandırsın.

Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] Firavun'a Bedduası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Hz. Musa'nın Firavun'a yaptığı bedduadan bahsederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً وَاَمْوَالًا فِى الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَۚ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ
عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ
اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

88. ***Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında süs** (eşyaları) **ve** (çeşitli) **mallar verdin. Ey Rabbimiz!** (Onlara bu nimetleri insanları) **senin yolundan saptırsınlar diye mi verdin? Ey Rabbimiz! Onların mallarını helâk et, kalplerine katılık ver ki can yakıcı azabı görene kadar iman etmesinler."***

89. ***Allah dedi ki: İkinizin duası kabul edildi. Siz doğru olun ve** (işin hakikatini) **bilmeyenlerin yoluna tâbi olmayın!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Musa dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında süs* eşyaları, süslenecekleri elbise, binek ve benzeri nimetlerle *çeşitli mallar verdin. Ey Rabbimiz! Onlara bu nimetleri,* onlarla azgınlık ve taşkınlık yapsınlar, uygun olmayan yerlerde kullanarak insanları *senin yolundan saptırsınlar diye mi verdin?"*

Bir diğer mana: "Rabbimiz, onları senin yolundan saptır!" Bu, Hz. Nuh'un şu duasına benziyor: *"Rabbim, zalimlerin sadece sapkınlığını artır!"* (Nuh 71/24). Bu bedduayı onların imanından ümit kestiği zaman yaptı.

Hz. Musa bedduasına şöyle devam etti: *"Ey Rabbimiz! Onların mallarını helâk et,* silip süpür; *kalplerine katılık ver,* kalplerine mühür vur ki iman için açılmasın *ve böylece can yakıcı azabı görene kadar iman etmesinler."* Yani eğer sen onların mallarını helâk eder kalplerini katılaştırırsan, onlar ancak zorla (büyük bir azapla yüz yüze gelip kibir ve boyunları kırılınca) iman ederler.

Bu âyette, zalime isyan ve inkâr içinde kalması için beddua etmenin câiz olduğuna dair bir delil vardır. Sa'd b. Ebû Vakkas [radıyallahu anh], kendisi hakkında kötü şeyler konuşan kimseye beddua etmiştir.[148]

Bu bedduada günaha düşme durumu varken, onun câiz olmasının izahı şudur: Burada dikkate alınacak şey, onun günahlara götürmesi değil, zalime zarar vermesi ve ceza olmasıdır. Bu, şehidlik istemenin meşru olduğunu söylemeye benzer. Çünkü şehidlik istemede, bir kâfirin bir müslümanı öldürmesi istenmiş olmaktadır. Bir müslümanın öldürülmesini istemek, normal durumda günahtır ve bu, bir manada dinin zayıflaması demektir, fakat şehidlik temennisindeki gaye bu durum değil, onun sevabıdır. Bunun için şehidliği temenni etmek câizdir.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Ey Musa ve Harun, ikinizin duası kabul edildi."* Hz. Musa dua ediyor, Hz. Harun da "âmin" diyordu. *"Siz doğru olun;* bulunduğuz istikamet halinde, Hakk'a davette, onlara karşı delili ortaya koymaya devam edin. Bir de acele etmeyin; sizin istediği-

148 bk. Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 308, 310, 311; Heysemî, *ez-Zevâid*, 9/154.

niz şey olacaktır; fakat vakti gelince. Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa [aleyhisselâm] dua ettikten sonra kırk sene beklemiştir.[149]

Âyet şöyle bitiyor: *"Bilmeyenlerin yoluna tâbi olmayın!"* Bir şeyin vakti gelmeden önce acele eden cahillerin yoluna uymayın. Yahut bizim vaadimize güvenmeme ve kalben rahat etmeme konusunda cahillerin yoluna uymayın.

88-89. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerin zalimlere beddua etmesi câizdir; ancak bu, kendilerinin anlayacağı ilâhî izinden sonra olur. Şeyh Ebü'l-Hasan senelerce beklemiş, İbnü'l-Berâ'ya beddua etmemiştir. Nihayet bir hac senesi Arafat'ta iken, "Şimdi bana İbnü'l-Berâ'ya beddua etmem için izin verildi!" demiştir.

Eğer ilâhî izin yoksa sabretmesi daha evladır; hatta evla olan onun hidayete gelmesi için hayır dua etmesidir; tâ ki Allah onun elinden tutup zulümden kurtarsın. Bu, sıddıkların makamıdır.

Kul, bir dua yaptığında icabet gecikirse, isteğinin olmasını acele istememeli, ilâhî hikmetleri bilmeyen kimselerin yoluna uymamalıdır. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Israrla dua etmenle birlikte ilâhî yardım ve ihsanın gecikmesi, seni ümitsizliğe sevketmesin. Allah duaya icabeti, kendi istediği konuda garanti etti, senin istediğin konuda değil. O bu garantiyi senin istediğin vakitte değil, kendi istediği vakitte verdi."

Yine o der ki: "Vakti belirlense bile, vaat edilen şeyin olmayışı, seni vaat hakkında şüpheye sevketmesin. Bu durumun basiretine noksanlık vermemesi ve sırrındaki nuru söndürmemesi için şüpheye düşmemelisin."[150]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

---

149 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/385.

150 İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 36-37 (Beyrut 2005).

Firavun ve Taifesinin Suda Boğuluşu

Cenâb-ı Hak, Hz. Musa ve Hz. Harun'un dualarını kabul ederek şöyle buyurdu:

وَجَاوَزْنَا بِبَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا
وَعَدْوًاۜ حَتّٰٓى اِذَٓا اَدْرَكَهُ الْغَرَقُۙ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذٖٓي
اٰمَنَتْ بِهٖ بَنُٓوا اِسْرَٓائٖيلَ وَاَنَا۬ مِنَ الْمُسْلِمٖينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ
قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدٖينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجّٖيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ
لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةًۜ وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾

90. ***Biz, İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik; ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak için onları takip etti. Nihayet*** *(denizde)* ***boğulacak hale gelince*** *(Firavun)*, ***"Gerçekten, İsrâiloğulları'nın inandığı ilâhtan başka ilâh olmadığına ben de iman ettim; ben de müslümanlardanım!" dedi.***

91. *(Allah şöyle dedi):* ***Şimdi mi*** *(iman ettin)!* ***Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozguncular dan olmuştun.***

92. ***Senden sonra geleceklere bir ibret olman için, bugün senin*** *(cansız)* ***bedenini*** *(denizde kaybolup gitmekten)* ***kurtaracağız. Gerçekten insanlardan çoğu, âyetlerimizden gafildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz, İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik ..."* Denizi kuru yol yaparak ve kendilerini koruyarak karşı tarafa geçirdik.

Rivayet edildiğine göre İsrâiloğulları, denizden geçtiklerinde 600.000 kişiydiler. Halbuki (ataları) Hz. Yakub [aleyhisselâm] Mısır'a girdiğinde torunlarıyla birlikte yetmiş küsur kişiydiler. Zaman içinde nesil çoğalarak Hz. Musa zamanında bu sayıya ulaştılar.

"Firavun ve askerleri onları takip etti." Rivayet edildiğine göre atlı olanlar hariç, onlar 800.000 kişiydiler; "İsrâiloğulları'na *zulmetmek ve saldırmak için onları takip ettiler.* Firavun hâlâ zulüm peşindeydi. Nihayet Firavun *denizde boğulacak hale gelince, 'Gerçekten, İsrâiloğulları'nın inandığı ilâhtan başka ilâh olmadığına ben de iman ettim; ben de müslümanlardanım!' dedi."* Ölümü gördüğü için imanın fayda vermediği bir anda iman etti. Firavun'un o andaki imanının sahih ve geçerli olduğunu söyleyenler hata etmiştir. Bunu söyleyenlerden biri de İbnü'l-Arabî'dir. O, *Fusûs* kitabında, Firavun'un son anda iman ettiğini ve kurtulduğunu söylemiştir.[151] Bu onun (ictihad) hatalarından biridir.

Allah Teâlâ Firavun'a şöyle dedi: *"Şimdi mi* iman ettin? Kendinden ümidi kesince mi imana geldin? *Halbuki daha önce,* ömrün boyunca *isyan etmiş ve* hak yoldan sapmış ve insanları sapıtmış *bozgunculardan olmuştun."*

"Senden sonra geleceklere bir ibret olman için, bugün senin bedenini kurtaracağız." Seni kavmin gibi denizin dibine gömülüp gitmekten ve balıklara yem olmaktan koruyacağız, suyun üstünde yüzdüreceğiz.

Yahut insanların görmesi için senin ruhsuz bedenini, deniz kenarında yüksekçe bir yere atacağız; böylece insanlar seninle birlikte olanların suda boğulduğunu yakînen bilsinler.

Firavun'un bedeni ruhsuz ve elbisesiz olarak çıplak vaziyette kenara atıldı. Onun zırhsız bir halde atıldığını söyleyenler de olmuştur. Firavun'un altından yapılmış özel bir zırhı vardı; onunla tanınır ve halk içinde ayırt edilirdi.

"Bunu senden sonra geleceklere bir ibret olman için yapacağız."

Yani bu durum, senin arkanda hayatta kalanlar için bir alamet olacak; ona bakıp senin helâk edildiğini anlayacaklar. Bunlardan kasıt, İsrâiloğulları'dır. Çünkü Firavun onların gözünde öyle büyümüştü

151 Hâtemî, Şeyh Muhyiddin b. Arabî'dir [kuddise sırruhû]. Konu ile ilgili değerlendirmesi için bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, s. 201 (Beyrut 1980). Her ne kadar âyetin zâhirinden Firavun'un iman ettiği sonucu çıkıyorsa da, Ehl-i sünnet'in genel görüşü, bu andaki imanın kabul olmadığı ve Firavun'un inkâr üzere ölüp cehennemlik olduğudur (Mütercim).

ki onun helâk edileceğini hayal edemiyorlardı. Bu yüzden Hz. Musa [aleyhisselâm], Firavun'un suda boğulacağını haber verince kendisini yalanlamışlardı. Bu durum, Firavun'un suda boğulan cansız bedeninin sahile atıldığını görene kadar devam etti.

Bir diğer mana: Seni, sonraki asırlarda gelenler için bir ibret vesikası yapacağız; çünkü senin âkıbetini işittiklerinde bu, azgınlık yapanlar için ibret ve caydırıcı bir ceza olur.

Yahut senin bu halini şu duruma bir delil yapacağız: İnsan ne kadar saltanat ve yücelik sahibi de olsa, ilâhî hüküm altında boyun eğmiş bir kuldur; rab olmaktan uzaktır.

Yahut bu durum, Allah'ın sonsuz kudretiyle her şeyi ihata eden ilim ve hikmetine bir delildir. Firavun'un askerlerinin hepsinin bedeni suda kaybolup gitmişken, sadece Firavun'un bedeninin sahile atılması, onun hakkındaki şüpheleri gidermek içindir.

"Gerçekten insanlardan çoğu, âyetlerimizden gafildir." Onları düşünmezler ve onlardan ibret alıp gafletten uyanmazlar.

Bir de şu var: Denizin dibinde meydana gelen böyle bir azabı haber vermek, peygamberlik alametlerindendir. Gerçekten böyle bir şeyi haber vermek, ancak kendisine hiçbir şeyin gizli kalmadığı ve O'nsuz hiçbir mekânın bulunmadığı, bütün gaybı bilen Allah'ın bildirmesiyle mümkündür.

90-92. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, ilimle tevhid denizine dalar fakat kendisini benlik ve nefsini görme hastalığından uzaklaştıracak bir rehberle (kâmil mürşidle) birlikte olmazsa zındıklığa ve boş iddialara dalar (Yüce Allah hakkında câiz olmayan şeyler iddia eder). Eğer şeriat kılıcı ile helâk olmayı gördükten sonra, imana dönerse ona, "Şimdi mi iman ettin; daha önce bozgunculuk yapanlardan idin!" denir. Bu kimse gerçekten tövbe ederse kurtulması ümit edilir. Tövbe etmeyip iddiasında ısrar ederse (yetkili makamlarca) öldürülür. Böylece, arkadan gelenlere ve aynı yola adım atanlara ibret ve caydırıcı bir ceza olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İlmi Hak'tan Uzaklaşma Sebebi Yapanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, İsrâiloğulları'na verdiği nimetlerden bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

93. ***Gerçekten biz İsrâiloğulları'nı güzel bir yurda yerleştirdik ve kendilerine temiz hoş rızıklar verdik. Onlar, kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz Rabb'in, ihtilafa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Gerçekten biz İsrâiloğulları'nı güzel bir yurda yerleştirdik."* Yani onları hoş ve razı olunan bir yerde iskân ettik. Oraya yönelen ve orada oturan kimsenin niyeti güzel olur. Orada kemalat olduğunu düşünen kimse, onun gerçek ve hak olduğunu görür. Bu yerden maksat Şam ve ona bağlı beldelerdir. *"Ve kendilerine temiz-hoş,* lezzetli *rızıklar verdik."*

İsrâiloğulları, önceleri, dinlerinde ve İslâm dininin ortaya çıkacağı konusunda görüş birliği içindeydiler. Hak Teâlâ buyuruyor ki: *"Onlar, kendilerine ilim gelinceye kadar* dinleri konusunda *ayrılığa düşmediler."* Onlar, Tevrat'ı okuyup içindeki hükümleri bilinceye kadar ihtilafa düşmediler; sonra haddi aştılar ve isyan ettiler.

Yahut onlar Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] vasıflarının doğruluğunu ve mucizelerinin üstünlüğünü bildikten sonra, onun peygamberliği hakkında ihtilafa düştüler.

"Şüphesiz Rabb'in, ihtilafa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verir." Haklıyı azaptan kurtararak, bâtıl üzere olanı helâk ederek aralarını ayırır.

93. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Yüce Allah, kullarına çeşitli nimetler ihsan eder; sonra onlara, Allah'ın azabını hatırlatan ve zatını tanıtan kimseler gönderir. Onlar ihtilafa düştüklerinde, şükredeni diğerlerinden ayırır ve nimete nankörlük edenlerin elinden nimeti alır. Böylece, hakkı tasdik eden, ona kulak verip tâbi olanları kendisine ulaştırır, inkâr edenleri ve bid'atçıları kendisinden uzaklaştırır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Şüphe Eden Kimse Âlimlere Sorsun!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, indirdiği kitap hakkında şüpheye düşen kimsenin, durumu âlimlere sormasını emrederek şöyle buyurdu:

فَاِنْ كُنْتَ فٖى شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذٖينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلِكَۚ لَقَدْ جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرٖينَۙ ﴿٩٤﴾
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٩٥﴾

94. ***Eğer sana indirdiğimizden şüphe edersen senden önce kitabı okuyanlara sor. Şüphesiz, Rabb'inden sana hak gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma!***

95. ***Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma, sonra hüsrana uğrayanlardan olursun.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! *Eğer sana indirdiğimizden şüphe edersen senden önce kitabı okuyanlara sor.*" Âyette hitap Hz. Peygamber'edir [sallallahu aleyhi vesellem] fakat kasıt, şüpheye düşenlerdir. Bu şuna benzer: Sultan, birini uyarmak istediği zaman, oradaki toplu-

luğun en büyüğüne hitap eder, kastı ondan başkasıdır. Bu, halkın şu sözüne benzer: "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!"

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelince o, Allah'ın kendisine indirdiği şeyler hakkında şüpheden uzaktır; çünkü o, yakînin kaynağıdır, insanlara yakîni öğreten odur. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyet indiği zaman,

"Ben şüphe de etmiyorum, kimseye bir şey de sormuyorum!" buyurmuştur.[152]

Kitabı yani Tevrat'ı okuyanlardan kasıt, Abdullah b. Selâm ve onun gibi müslüman olanlardır.

Bir diğer mana: Ey âyetlerimizi dinleyen kimse! Eğer sen, ezberden okunan âyetler hakkında şüpheye düşersen, onun aslını öğrenmek için kitabı (Kur'an'ı) okuyanlara sor.

Burada şuna dikkat çekilmektedir: Kimin kalbinde din hakkında bir şüphe oluşursa hemen onu gidermeye çalışması gerekir. Eğer şüphe tevhid konusunda ise yakîn ehli âriflere müracaat etmeli, amelle ilgili konularda ise ilim sahibi fakihlere danışmalıdır.

İbn Atıyye demiştir ki: "Kimsenin kurtulamadığı havâtır (kalbe gelen düşünceler), soru ile giderilecek şüphenin dışındaki şeylerdir."[153] Yani onlar affedilmiştir.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Şüphesiz, Rabb'inden sana hak,* apaçık kesin âyetlerle *gelmiştir;* onda şüpheye mahal yoktur; *öyleyse sakın şüphe edenlerden olma!* Üzerinde bulunduğun kesin ve yakîn halinden sarsılarak şüphe edenlerden olma. *Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma, sonra hüsrana uğrayanlardan olursun."* Daha önce geçtiği gibi, bütün bunlar, zâhirde Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] söylenmiştir fakat asıl maksat, onu işiten ümmetini bu hallerden sakındırmaktır.

Beyzâvî demiştir ki: "Bunlar, muhatabı gayrete getirmek ve bulunduğu hal üzere sabit tutmak için söylenmiş sözlerdir. Bu âyetin bir

---

152 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 12/288 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/389.

153 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/143 (Beyrut 1993).

maksadı da müşriklerin beklentisini kökünden kesip atmaktır. *'Sakın kâfirlere destekçi olma!'* (Kasas 28/86) âyeti de bu manadadır." [154]

94-95. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kul, ihsan makamına girinceye, kendisine müşahede ve (kalp gözüyle) hakkı görme makamı açılıncaya kadar kendisinden şüphe ve boş düşünceler tamamen kesilmez. Bu makama çıkan kimse, gözünde maddenin kaybolması anında mana nurlarının parlamasıyla maddi varlıkları hissetmekten uzaklaşır. Kim nefsini görmekten uzaklaşırsa hiçbir maddi şeyi hissetmez. Bu da ancak irfan ehli velilerle sohbet ederek (onların manevi terbiyesine girerek) elde edilir. Onlar, hak yolunda seyrü sülûk etmiş, nihayet hakikatin kaynağına ulaşmış ve böylece kendilerinden şek ve vehimler uzaklaşmış, şüpheler yok olup gitmiş, kalplerinden manevi hastalıklar zail olmuş kimselerdir. Bu hale ulaşan ârifler, Kur'an'ın müteşâbih (manaları kapalı) âyetlerinin teviline (yorum ve manasına) vâkıf oldular.

Bu sıfattaki velilerle sohbetle, kalpteki havâtır ve şüphe yok olur, kul mülkün sahibi olan yüce Allah'ın huzuruna yükselir. Bu zatlarla bir saat beraber olmak, (gafletle, tek başına yapılan) senelerce ibadete denktir. Bir haberde şöyle denmiştir:

"Yakîn ehlinin meclisinde bulunarak yakîni öğrenin." [155]

Allah Teâlâ bize, bu makamdaki zatların veliliğini yakînen tanıdıktan sonra, onlara kavuşmayı ve sohbetlerinde bulunmayı lutfetti. Allah'a sonsuz hamd ve şükür olsun.

Davetin Fayda Vermediği Kimseler

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, haklarında ezelde şekavet hükmü verilen, bunun için davet ve sohbetin bir fayda vermediği kimselerden bahsederek şöyle buyurdu:

---

154 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/446.

155 Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bir hadis için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6, 95; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/438 (nr. 7337); Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 1/409.

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾
وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلٖيمَ ﴿٩٧﴾

96-97. ***Haklarında Rabb'inin, "Onlar iman etmezler" sözü (hükmü) gerçekleşen kimselere, bütün mucizeler gelmiş olsa bile onlar, can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmezler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Haklarında Rabb'inin,* 'Onlar iman etmezler' yahut, 'Onlar ebedî cehennemde kalıcıdır' *sözünün* hükmü *gerçekleşen kimseler asla iman etmezler."* Çünkü O'nun kelâmı yalan olmaz ve hükmü bozulmaz.

"Onlara bütün mucizeler gelmiş olsa ve hepsini görseler *bile, can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmezler."* Onların iman etmesinin aslî sebebi, Allah Teâlâ'nın iradesidir. Yüce Allah, onların iman etmesini irade etmemiştir; artık onlar acıklı azabı görene kadar iman etmezler. O zaman da imanın faydası olmaz. Firavun'a suda boğulma anında iman etmesi fayda vermediği gibi. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

96-97. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kime ilâhî tevfik (Allah'ın özel yardımı ve rahmeti) ulaşmazsa o kimse, kendilerinden binlerce keramet görse de hakikat ehli velileri tasdik etmez. Bu kimseden, şüphe ve vehimler hiç ayrılmaz, ecel şerbetini içene kadar o hal içinde kalır; böylece, Allah'a hasta bir kalple kavuşur. Çoğu kez şek ve şüphe üzere ölür, kendisine can yakıcı bir azap ulaşır. Bu durumdan Allah'a sığınırız.

Vaktinde İman Etmeyenler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, iman için vakit varken bu fırsatı kaçıranları kınayarak şöyle buyurdu:

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ ﴿٩٨﴾

98. *(Azabı görmeden önce)* ***İman edip de imanı kendisine fayda veren bir belde halkı olsaydı ya! Ancak Yunus'un kavmi müstesnadır. Onun kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvalık azabını kaldırdık ve onları ecelleri gelene kadar*** *(dünya nimetlerinden)* ***faydalandırdık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Helâk ettiğimiz beldeler, azabı görmeden önce *iman eden,* Firavun gibi, azabın gelmesine kadar imanı ertelemeyen, *imanı kendisine fayda veren,* Allah'ın imanlarını kabul edip kendilerinden azabı kaldırdığı *bir belde halkı olsaydı ya!* Böyle bir belde halkı olmadı. *Ancak Yunus'un kavmi müstesnadır. Onun kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvalık azabını kaldırdık.* Azabın alametlerini görünce iman ettiklerinde kendilerinden azabı kaldırdık, böylece kurtuldular *ve onları ecelleri tamamlanana kadar* dünya nimetlerinden *faydalandırdık."*

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yunus [aleyhisselâm], Musul'un Ninova halkına peygamber olarak gönderildi. Halk kendisini yalanladı ve yalanlamada ısrar etti. Bunun üzerine Hz. Yunus, onlara üç güne kadar azabın geleceğini haber verdi. Vaat edilen gün yaklaşınca, göğü şiddetli bir duman bulutu kapladı. Bulut aşağı indi ve şehirlerinin üzerini kapladı.

Ninova halkı korktu; hemen Hz. Yunus'u aradılar fakat bulamadılar. Hz. Yunus [aleyhisselâm] beldeden ayrılmıştı. Onun doğru söylediğine kesin inandılar. Hemen üzerlerine (tevazu ve zilleti temsil eden) yünden elbiseler giydiler. Kendileriyle birlikte kadınlarını, çocuklarını ve

hayvanlarını sahraya çıkardılar. Anne ile çocukları, koyun ile kuzuları birbirinden ayırdılar. İnsanlar ağlayıp inlemeye, hayvanlar melemeye başladı. Ağlama sesleri ve feryatlar göğe yükseldi. Samimi olarak tövbe ettiler, ihlâsla iman ettiler. Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp yakardılar. Bunun üzerine yüce Mevlâ onlara merhamet etti, üzerlerinden azabı kaldırdı. Bu olay, cumaya rastlayan aşure gününde oldu.[156] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

98. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kulun, vaktini kaçırmadan önce, iman terbiyesine ve yakîn takviyesine önem verip özen göstermesi gerekir. Bu vakit, ecelinin bitmesidir. İnsanın terbiyesi, yakîn ehli âriflerin sohbetiyle olur. Eğer böyle bir kâmil mürşide rastlamazsa, onların kitaplarını inceleyerek, haberlerini ve menkıbelerini iyi öğrenerek bu terbiyesini gerçekleştirmelidir. Bunun yanında sürekli tefekkür ve olaylardan ders çıkarma içinde olmalı, taatlere devam etmeli, hep boyun eğme ve Allah'a muhtaç olduğunu bilme halinde bulunmalı, zillet ve inkisara (mahzunluk ve kalp kırıklığına) sarılmalıdır. Bir kudsî haberde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ben, benim için mahzun ve kırık olan kalplerin yanındayım."[157]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah'ın İzni Olmadan Kimse İman Edemez

Cenâb-ı Hak, bütün işlerin kendi elinde ve izninde olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ
النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

156 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/391-392.

157 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 614; Sehâvî, *el-Makasıdü'l-Hasene*, nr. 188.

99. ***Eğer Rabb'in dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederdi; o halde sen, insanları iman etmeleri için zorlayacak mısın?***

100. ***Allah'ın izni olmadan kimse iman etmez; O, akıllarını kullanmayanlara gazap ve azap eder.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer Rabb'in,* bütün insanların hidayete ermesini *dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederdi.*" Çünkü hiç kimse O'nun dilemesinin dışına çıkamazdı. Fakat O'nun hikmeti, iman konusunda ihtilafın bulunmasını gerektirdi. Kim, bütün insanların hidayete ermesini isterse imkânsız bir şeyi istemiş olur. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"*O halde sen,* Allah'ın iman etmesini dilemediği *insanları,* hepsi *iman etsinler diye zorlayacak mısın?*"

Beyzâvî demiştir ki: "Âyetin ifade ediliş tertibi şunu gösteriyor: Allah'ın dilemesinin aksine bir işin olması imkânsızdır. O dilemeyince insanları teşvikle imana getirmek mümükün olmadığı gibi, kalplerine zorla imanı koymak da mümkün değildir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] kavminin hepsinin imana gelmesi için çok hırs gösteriyordu, bunun üzerinde çok duruyordu. O zaman bu âyet indi. Allah Teâlâ, '*Allah'ın izni olmadan kimse iman etmez*' âyetiyle, bu işte kendi dilemesinin, lutfunun ve özel yardımının asıl olduğunu belirtti. Resûl-i Ekrem'e de [sallallahu aleyhi vesellem], 'Sen, onların hidayeti için kendini çok yorma; bu iş, Allah Teâlâ'ya aittir' dedi.

Âyet şöyle bitiyor: '*O, akıllarını kullanmayanlara gazap ve azap eder*' yahut onları hızlan içinde (rahmetinden mahrum) bırakır.[158] Zaten bu hale

158 Âyetin zâhirî manası, "*Allah aklını kullanmayanların üzerine rics kor*" şeklindedir. Rics, mecazi bir ifade olup, "azap, gazap ve hızlan" anlamlarına gelmektedir. Ona "şeytan" manasını verenler de olmuştur (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 12/300; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/394). İbn Kesir "rics"e, "helâk, fitne ve sapıklık" anlamını vermiştir (bk. İbn Kesîr, *Tefsir,* 4/1774). Buna göre mana şöyle olur: "Allah aklını kullanmayanlara gazap ve azap eder, onları hızlan içinde (rahmet ve desteğinden mahrum) bırakır. onlara şeytanı musallat eder, içlerine fitne atar, üzerlerine helâk (azap) indirir, onları sapıklık içinde bırakır (Mütercim).

düşmelerinin sebebi ilâhî rahmetten mahrumiyettir. Onlar, kâinattaki bunca delil ve âyetler üzerinde akıllarını kullanmayan kimselerdir.

Yahut onlar, kalpleri mühürlü olduğu için, Kur'an'ın delillerini ve hükümlerini anlamak için akıllarını kullanmayanlardır. Biraz sonra gelen, *'Göklerde ve yerde ne olduğuna bakın ...'* âyeti birinci görüşü desteklemektedir."[159]

99-100. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âyette, halkı uyarı ve irşadla uğraşanlara bir teselli vardır. Onlar, insanlara yaptıkları uyarının kendilerine bir fayda vermediğini gördüklerinde, bu âyeti düşünerek teselli bulurlar. Onda ayrıca, bütün insanların hidayete gelmesine hırs gösterenler yahut bütün insanların veli olmasını temenni edenlere bir edep öğretilmektedir; bu durum Cenâb-ı Hakk'ın hikmetini aykırıdır. Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Rabb'in dileseydi bütün insanları tek bir ümmet yapardı; halbuki onlar ihtilaf (farklı fikir, inanç ve yol) içinde olmaya devam ederler. Rabb'inin rahmet ettikleri müstesnadır" (Hûd 11/118).

Kulları Allah'a davet edenler, insanların hepsi şöyle olsun diye hırs göstermezler; bilakis onları Allah'a davet ederler, onlara Allah'ı ve azabını hatırlatırlar ve ondan sonra, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] uyarak, Allah'ın ne yapacağına bakarlar. Allah onlara, kullarına karşı nasıl muamele ettiğini ve edeceğini öğretir, onlar da ilâhî tecelliye tâbi olurlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Âlemden İbret Alın!

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, insanlara tefekkür ve ibret almak için akıllarını kullanmayı emrederek şöyle buyurdu:

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ
عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا

159 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/447 (Beyrut 1988).

مِنْ قَبْلِهِمْۜ قُلْ فَانْتَظِرُٓوا اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ ۝ ثُمَّ نُنَجّ۪ي
رُسُلَنَا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِن۪ينَ۟ ۝

101. ***De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bakın!" Fakat bunca delil ve uyarılar iman etmeyecek bir topluma fayda sağlamaz.***

102. ***Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların** (helâk) **günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "Öyleyse bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."***

103. ***Sonra biz, peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. İşte bu şekilde, müminleri kurtarmak üzerimize bir haktır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm, senden delil isteyen müşriklere *de ki: 'Göklerdeki ve yerdeki delillere ve ibretlik şeylere, size Allah Teâlâ'nın birliğini ve kemâl-i kudretini gösteren acayip sanatlara bakın!'"*

Hak Teâlâ, sonra, haklarında şekavet (cehennemlik olma) hükmü verilmiş kimselere bu delillerin bir fayda vermeyeceğini açıklayarak şöyle buyurdu: *"Fakat bunca delil ve uyarı,* Allah'ın ezelî ilminde *iman etmeyecek* diye bilinen ve haklarında öyle hükmedilen *bir topluma fayda sağlamaz."*

Sonra onları helâk ile tehdit ederek şöyle buyurdu: *"Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların helâk günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar?"* Yani onların başına gelen acı olayların ve azabın benzerini mi bekliyorlar? Çünkü onlar ondan başkasını hak etmiyorlar.

"Onlara de ki: *'Öyleyse* helâkinizi *bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle beraber* bunu *bekleyenlerdenim.'"*

Bir diğer mana: Siz benim helâkimi bekleyin, ben de sizin helâkinizi bekleyenlerdenim.

"Sonra biz, peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız." Bizim âdetimiz, peygamberlerimizi ve onlarla birlikteki müminleri bu helâkten kurtarmaktır. *"İşte bu şekilde,* mücrimleri helâk ettiğimizde Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] ashabından olan *müminleri kurtarmak üzerimize bir haktır."* İman ve taat ile bize sevilen kimseleri bu şekilde kurtarmak bizim yapageldiğimiz bir şey olduğu gibi, bunu yapmak bizim için vaat edilmiş bir haktır.

101-103. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, nazar ve ibret ehline, göklerde ve yerde olan sırlara ve nurlara bakmalarını emretti. Onlara, zatına ait sırları ve ilâhî sıfatların nurlarını müşahede etmeyi, maddi şeylerin dış yüzünde kalmamalarını emretti. Ayrıca, eşyanın ince perdesinin gerisindeki manaya (eşyanın hakikatine ve içindeki sırlara) bakmayı, zâhirî madde ve şekilde kalmamalarını emretti. İbnü'l-Fârız,[160] *Kasîde-i Hamriyye*'sinde buna işaret ederek şöyle demiştir:

"Maddi lutuflar (varlıklar), hakikatte, manevi lutuflara tâbidir, ancak manevi şeyler onlarla ortaya çıkmaktadır."

Bütün kâinat, manevi lutufları (ilim ve hikmetleri) taşıyan bir kap hükmündedir. Maddenin (eşyanın) aslı, manevi yönüdür. Eşya, bir kesafet kazanarak elle tutulur gözle görülür bir hal almıştır. Kim eşyanın iç yüzüne dalar, onu fikrinde eritip yok ederse manaya döner (içinde saklı olan hakikati görür), mana ile manaya ulaşır. O zaman madde gözünde kaybolur. Bunu sadece, mana ehli büyüklerle birlikte olan kimseler yakînen bilir. Onlar, fenâ ve bekâ makamlarına ulaşmış kimselerdir.

Kim onların sohbetine (manevi terbiyesine) girmezse o, eşyanın maddesinde kalır, içindeki sırra bakamaz. Bu kimse aklını kullanır ve hakikatin böyle olduğuna imanla kalır. Bu da bir tefekkür etme ve ib-

---

160 İbnü'l-Fârız, Sultanü'l-âşıkîn olarak tanınan meşhur mutasavvıf ve şairdir. Tam adı Ebû Hafs Şerefeddin Ömer b. Ali el-Mısrî'dir. 632'de (1235) Kahire'de vefat etmiştir. *Kasîde-i Tâiyye*'si ile *Kasîde-i Mîmiyye* olarak da bilinen *Kasîde-i Hamriyye*'si meşhurdur. Her iki kaside üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Şiirleri, *Divânü İbni'l-Fârız* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1990). Şiirlerinde ilâhî aşk ve tasavvufî konuları işlemektedir (geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "İbnü'l-Fârız", *DİA*, 21 / 40-43).

ret alma yoludur. Ancak birinci gruptakiler (eşyanın hakikatini gören ârifler), müşahede ehlidir ve eşyanın perde gerisindeki hakikatini gören kimselerdir. Şair, bu gibiler hakkında şöyle demiştir:

"İşte gerçek erler (hakiki adamlar) onlardır. Onların sahip olduğu manevi sıfatlara sahip olmayana 'adam' demek bir aldanıştır."

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde açıkladığımız manaya işaret ederek şöyle demiştir:

"Allah kâinatı, ondaki nuru ve hakikatleri göresin diye önüne serdi, onların maddesini göresin diye değil. Allah Teâlâ,

'Göklerde ve yerde neler var, iyi bakın!' buyurarak, sana anlayış kapısını açtı (akıl ve basiretinle onların hakikatine bakmanı istedi). Yoksa sana varlıkların maddesini göstermek için, 'Göklere bak!' buyurmadı." [161]

Kimin için ezelî ilimde hızlan (ilâhî rahmetten mahrumiyet) yazılmışsa o kimse, kâinatın zâhirinden kurtulup eşyanın hakikatine bakamaz. Bu haldeki kimse, eşyanın hakikatini müşahede edenlerin varlığına da inanmaz. Bu tür kimseler, kendilerinden önce gelip geçenler gibi, sadece maddenin bağından kurtulmadan önce (gaflet içindeyken) âniden ölümün gelmesini bekliyorlar. Şu bir gerçektir ki eşyanın bağından ancak irfan ehli âriflerin sohbetine (manevi terbiyesine) giren kimseler kurtulur. O ârifler ki müşahede ve hakikate nazar etme fezasına dalmışlardır. Ancak onların sayısı çok azdır.

Acı-Tatlı Her Şey Allah'ın Elinde

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem], şirkten ve müşriklerden uzaklaşmasını emrederek şöyle buyurdu:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ أَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِي يَتَوَفّٰيكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

161 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 279.

﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۚ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِم۪ينَ
﴿١٠٦﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۚ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ
فَلَا رَٓادَّ لِفَضْلِه۪ۜ يُص۪يبُ بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿١٠٧﴾

104. ***De ki: "Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz,*** *(şunu* ***bilin ki) ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza ibadet etmem; fakat ben sadece sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Bana müminlerden olmam emredildi."***

105. ***"Bana ayrıca şu emredildi: Hanîf olarak*** *(tek ilâha inanarak)* ***yüzünü dine çevir; sakın şirk koşanlardan olma!"***

106. ***"Allah'ın dışında sana hiçbir fayda ve zarar vermeyecek şeylere dua*** *(ve ibadet)* ***etme! Eğer bunu yaparsan, gerçekten zalimlerden olursun."***

107. ***Şayet Allah sana bir zarar dokundurursa onu O'ndan başka giderecek kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse O'nun ihsanını geri çevirecek de kimse yoktur. O, kullarından dilediğine ihsanını ulaştırır. O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! Mekkeliler'e yahut bütün insanlara de ki: *Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz;* benim dinimin doğruluğundan şüphe edip de putlara tapıyorsanız, *şunu bilin ki ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam; fakat ben sadece, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim."* İşte benim dinim, itikad ve amel olarak özetle budur; haydi, onun doğruluğunu anlamanız için onu akl-ı selime arzedin, ona insaf gözüyle bakın! İşin özü şudur: Ben sizin elinizle icat edip taptığınız putlara tapmam; ben sadece, sizi yoktan var eden

ve öldüren yaratıcınıza ibadet ederim. Âyette, özellikle Allah'ın onları öldürüp canlarını almasını zikretti, çünkü bu, onları tehdit etmeye daha uygundur. Açıklama için Beyzâvî tefsirine bakınız.

"Bana, sadece Allah'a ibadet eden *müminlerden olmam emredildi."* O Allah ki akıl gerçek mâbud olarak O'nu gösteriyor, vahiy O'nu söylüyor.

"Bana ayrıca, *'Hanîf olarak,* bütün bozuk dinlerden uzaklaşarak *yüzünü dine çevir' diye emredildi."* Yani bana, bütün zatımla (içim ve dışımla) dinde istikamet üzere olmam, farzları eda edip haramlardan kaçınarak dini hakikatiyle yaşamam emredildi.

Bir diğer mana: Bana namazda, yüzümü kıbleye çevirmem emredildi ve bana şöyle denildi:

"Sakın, Allah'a herhangi bir konuda *şirk koşanlardan olma! Allah'ın dışında sana,* bizzat ve duasıyla *hiçbir fayda ve zarar vermeyecek şeylere ibadet etme! Eğer bunu yaparsan,* Allah'tan başka birine dua ve ibadet edersen, *gerçekten zalimlerden olursun."* Bu ifade onu, Allah'tan başkasına dua ve ibadetten nefret ettirmekte ve ona meyilden sakındırmaktadır.

Cenâb-ı Hak sonra, kendisine ibadet ve dua edilmeye müstahak olanın kendisi olduğunu açıklayarak şöyle buyurdu:

"Şayet Allah sana bir zarar dokundurursa onu O'ndan başka giderecek, ortadan kaldıracak *kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse* O'nun sana vermek istediği *ihsanını geri çevirecek kimse yoktur."*

Beyzâvî demiştir ki: "Allah Teâlâ zarar için, *'Allah sana bir zarar dokundurursa ...'* buyurdu; hayır için ise, *'Allah senin için bir hayır isterse ...'* buyurdu. Aslında her iki iş de yüce Allah'ın iradesine bağlı iken, böyle buyrulması şuna dikkat çekmek için olabilir: Hayır, bizzat istenecek bir şeydir, insanlara zarar dokundurma ise bizzat maksat değildir; o, ârızî bir sebebe bağlıdır (bir ceza veya uyarı içindir). *'Onun ihsanını geri çevirecek kimse yoktur'* buyrulması, Allah'ın dilediği kuluna hayır ihsan edeceğini, bu hayrın kulların hak ettiğinden değil, Allah'ın lutuf ve ihsanından kaynaklandığını göstermek içindir. Bir de bu cümlede is-

tisna yapılmadı, çünkü Allah'ın olmasını istediğini geri çevirmek mümkün değildir."

Âyet şöyle bitiyor: "*O, kullarından dilediğine bu ihsanını ulaştırır. O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*" Öyleyse, tazarru ve niyaz ile dua ederek Allah'tan hayrı, lutuf ve ihsanını isteyin; işlediğiniz hata ve isyanlar sizi bundan alıkoymasın; çünkü O, çok affedici ve çok merhametlidir (kendisinden isteyeni boş çevirmez).[162]

104-108. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerin yoluna giren ve bütünüyle Allah'a bağlanan kimsenin, bu konuda kendisine muhalefet eden kimselere şöyle demesi gerekir:

"Eğer siz benim bu yolumdan şüphe ederseniz, şunu bilin ki ben, sizin Allah'tan başka taptığınız hevâya tâbi olma haline ve dünyaya karşı hırsa tapmam, ben sadece sizin canınızı alacak olan Allah'a ibadet ederim. Bana gerçekten iman edenlerden olmam, sizin bu bozuk dininizden ve dünyanızdan uzaklaşarak tek ilâha bağlanıp dine yönelmem emredildi." Nitekim bu konuda âriflerden biri demiştir ki:

"Ey benim dinim ve dünyam (yüce Mevlâm)! Ben senin zikrinle meşgul olarak insanların dünyalarını ve dinlerini terkettim."

Bir diğeri de nazım halinde şöyle demiştir:

"İnsanları terkedip onları nefislerinin sevdiği dünya muhabbeti, izzet ve itibarla baş başa bıraktım. Aynı şekilde her türlü makamı da terkettim. Bizim tek kastımız, Allah'tan başka her şeyden uzaklaşmaktır."

"*Allah'ın dışında, sana bir fayda ve zarar vermeyenlere dua etme!*" âyeti hakkında deriz ki: Burada kastedilenler, Allah'ın dışındaki bütün varlıklardır. İlâhî izin olmadan hiç kimsenin elinde bir zarar ve fayda, bir iyiliği çekip bir musibeti defetme gücü yoktur. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Allah'ın sana gönderdiği bir ihtiyaç ve sıkıntıyı, (senden gidermesi için) O'ndan başkasına götürme. Kul, Allah'ın kendisine gönderdiği

162 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/448.

bir sıkıntıyı (çözmesi ve kaldırması için) başkasına nasıl götürür? Kendi ihtiyacını gidermeye güç sahibi olmayan bir kul, onu başkasından gidermeye nasıl güç sahibi olur?"[163]

Âriflerden biri demiştir ki: "Kim Allah'tan başkasına güvenip dayanırsa o, bir aldanış içindedir. Çünkü aldanış, devam etmeyen şeydir. Allah'tan başka hiçbir şey dâimî değildir. Ezelî ve ebedî olan, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan O'dur. O'nun ihsan ve ikramları da hiç bitmez. Öyleyse sadece, her nefeste, her an ve zamanda sana ihsan ve ikramı devamlı olana güvenip dayan."

Vehb b. Münebbih [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Davud'a [aleyhisselâm] şöyle vahyetti:

'Ey Davud, izzetime, yüceliğime ve azametime yemin ederek söylüyorum: Bir kulum, halkı bırakıp benden yardım istediğinde ben bunu onun niyetinden bilirim. Eğer ona yedi kat göktekiler ve yedi kat yerdekiler tuzak kurup zarar vermek isteseler, ben o kuluma onlardan bir çıkış ve kurtuluş yolu yaratırım. İzzetime ve celâlime yemin olsun ki bir kul benden başka birine tutunduğu zaman, ben bunu onun niyetinden bilirim. Onun elinden göklerden gelecek sebepleri çeker alırım. Altındaki yeri ona gazap ettiririm ve hangi vadide helâk olduğuna aldırış etmem!'"

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Önceki kitaplardan birinde şunu okudum: Azîz ve celîl olan Allah buyuruyor ki:

'İzzetime, celâlime, cömertlik ve keremime, arşımın üstündeki yüceliğime yemin olsun ki benden başka birinden bir şey uman herkesi, ümitsizlik içinde bırakarak bütün beklentilerini keser atarım. Ona insanlar arasında zillet elbisesini giydiririm. Onu yakınlığımdan uzaklaştırırım. Kendisini bana vuslattan mahrum ederim.

Bir sıkıntı ve musibet anında benden başkasından bir şey beklenir mi? Halbuki bütün zorluk ve sıkıntılar benim elimdedir. Ben, her şeye hayat verenim. Benden başkasından bir şey umulur mu? Benden başkasının kapısı çalınır mı? Halbuki bütün kapıların anahtarları benim

---

163 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 105-106 (Beyrut 2005).

elimdedir. Başkasının kapısı kapalıdır; benim kapım ise benden bir şey isteyene açıktır. Büyük günah işlese bile, benden bir şey bekleyip de ümidini boşa çıkardığım kimdir? Böyle biri var mı? Kim benim kapımı çaldı da ona kapımı açmadım?

Ben kullarımın emellerini, benimle kendileri arasında bir bağ yaptım; benden başkasının bağını ise kestim. Kullarımın benden beklenti ve ümitlerini, onlar için katımda saklanan bir hazine yaptım; fakat onlar benim muhafazama razı olmadılar.

Ben, bütün göklerimi beni tesbih etmekten usanmayan meleklerimle doldurdum. Onlara, benimle kullarım arasındaki kapıları kapamamalarını emrettim. Buna rağmen kullarım benim sözüme güvenmediler (benden başkasına güvenip ümit bağladılar).

Başına benim musibetlerimden biri gelen kimse, onu benden başka kimsenin kaldırmaya güç yetiremeyeceğini bilmiyor mu? Nasıl oluyor da bir kulu, benden beklentisini çekip başkasına yönelmiş bir halde görüyorum! Ben ona, kendisi istemeden lutfumla ihsanda bulundum; sonra onu elinden çekip aldığımda niçin onu kendisine geri vermem için benden istemiyor da başkasından istiyor? Benim, kullar istemeden onlara nice ihsanlarda bulunduğumu görmüyor mu? Benden bir şey istendiğinde isteyene karşılık vermeyeceğimi mi zannediyor? Ben cimri miyim ki kullarım bana karşı istemede cimrilik yapıyor? Bütün emel ve beklentileri halleden ben değil miyim? Benden başka onları kim çözebilir?

Eğer ben, göklerdeki ve yerdeki bütün mahlûkata, 'Benden her arzunuzu isteyin!' desem, sonra hepsine istediklerini versem, bu benim mülkümden zerre kadar bir şey noksanlaştırmaz. Benim içinde bulunduğum kâmil mülk nasıl noksanlaşır ki!

Benim rahmetinden ümidini kesenler ne kötü bir şey yapıyorlar! Bana isyan eden ve benim kendisini gördüğümü hiç dikkate almadan, benden hayâ etmeden harama dalan kimse de ne kötü bir şey yapıyor!"

Herkesin Yaptığı Kendinedir!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, insanlara uyarıcı göndermek suretiyle onların, "Biz bilmiyorduk" şeklindeki özürlerini ortadan kaldırdığını bildirerek şöyle buyurdu:

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي
لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَك۪يلٍۜ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ
مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿١٠٩﴾

108. ***De ki: "Ey insanlar! Size Rabb'inizden hak*** (Kur'an) ***gelmiştir. Kim doğru yola gelirse ancak kendisi için gelmiş olur. Kim de hak yoldan saparsa o, ancak kendi aleyhine sapmış olur. Ben sizin üzerinize vekil*** (işinizden sorumlu) ***değilim."***

109. (Resûlüm!) ***Sen, sana vahyedilene uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"De ki: Ey insanlar! Size Rabb'inizden hak* peygamber veya Kur'an *gelmiştir. Kim,* ona iman ederek ve uyarak *doğru yola gelirse ancak kendisi için gelmiş olur,* faydası onadır. *Kim de hak yoldan saparsa o, ancak kendi aleyhine sapmış olur;* çünkü haktan sapmanın vebali onadır. *Ben sizin üzerinize vekil* yani işlerinizden sorumlu *değilim* ki sizi imana zorlayayım. Ben sadece bir müjdeleyici ve uyarıcıyım."

Bu âyetin, kâfirlerle cihadı emreden âyetle hükmü kaldırılmıştır.

Son âyette şöyle buyruluyor: *"Resûlüm! Sen, sana vahyedilene uy;* ona sarıl ve tebliğ et. *Allah* seninle düşmanların arasında *hükmedinceye kadar,* savaş emri verinceye, sonra zafer ve izzet nasip edinceye kadar *sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."* Çünkü O, zâhirde yapılan bü-

tün işleri bildiği gibi, kalplerin içinde gizlenen şeyleri de bilir; bunun için hükmünde hata yoktur.

108-109. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

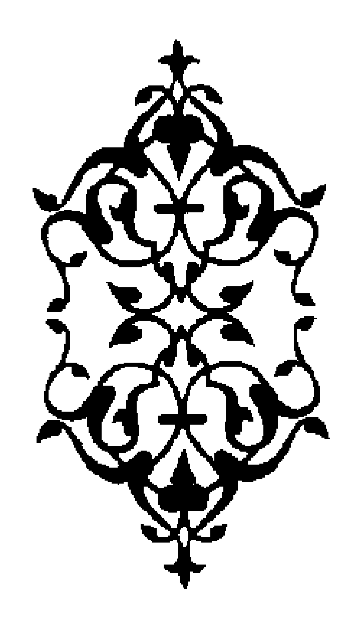
Ey insanlar, size, Rabb'iniz tarafından size hakkı tanıtacak kimse (kâmil mürşid) geldi. Kim ondan marifet ilmini öğrenerek ve kendisine tâbi olarak hidayeti bulursa nefsine fayda verir. Çünkü bu şekilde nefsini manevi perdenin gamından kurtarmış, onu şek ve şüphe hastalığından şifaya kavuşturmuş olur. Kim ondan marifet ilmini öğrenmeyerek sapkın bir halde kalırsa bunun vebali kendisinedir; zira o, nefsini havâtır (boş ve kötü düşünceler) içinde terketmiş, onu gerçek manada Allah'a ulaşmaktan mahrum bırakmıştır.

İnsanlar âriften yüz çevirdiğinde, onun uyarı ve vaazı onlara fayda vermediğinde, Cenâb-ı Hak tarafından ona, "Sana vahyedilen ilhama uy!" denir. Çünkü o ilham, seçkin veliler için hak olan bir ilimdir. Âriflerin kalbinde sadece hak olan şey tecelli eder. Onların kalbi halkın havâtırından temizlenmiştir. Yine ona denir ki:

"Allah, hidayet rüzgârını göndererek hüküm verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Yunus sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(11) HÛD SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Hûd sûresi Mekke'de inmiştir, ancak 114. âyet Medine'de inmiştir. 123 âyettir.

Önceki Sûre ile İrtibatı

Önceki sûrenin 109. âyetinde, *"Sana vahyedilene uy!"* buyruldu. Bu sûrede de uyulacak bu şeyin, âyetleri muhkem kılınan kitap (Kur'an) olduğu açıklandı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكٖيمٍ خَبٖيرٍۙ (1) اَلَّا تَعْبُدُوٓا
اِلَّا اللّٰهَۜ اِنَّنٖي لَكُمْ مِنْهُ نَذٖيرٌ وَبَشٖيرٌۙ (2) وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا اِلَيْهِ
يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذٖي فَضْلٍ فَضْلَهُۜ وَاِنْ
تَوَلَّوْا فَاِنّٖٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبٖيرٍ (3) اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْۚ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ (4) اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُۜ اَلَا حٖينَ
يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (5)

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Elif. Lâm. Râ. Bu öyle bir kitaptır ki âyetleri muhkem kılınmış, sonra da (hükümleri) hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Allah tarafından açıklanmıştır.

2. Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Şüphesiz ki ben, O'nun tarafından size gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.

3. Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra da ona tövbe edin; Allah sizi, belirlenmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır ve her iyilik sahibine amelinin karşılığını verir. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım.

4. Dönüşünüz yalnız Allah'adır. O, her şeye kadirdir.

5. Dikkat edin, onlar** (Peygamber'den düşmanlıklarını) **gizlemek için göğüslerini çevirirler. İyi bilin ki onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi, Allah onların gizledikleri ve açığa vurdukları her şeyi bilir. Şüphesiz O, kalplerin içinde sakladığı şeyleri en iyi bilendir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

"Elif. Lâm. Râ ..."

Ebû Tâlib-i Mekkî [rahmetullahi aleyh], *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde, bu âyeti tefsir ederken der ki: "Bunlar, yüce Allah'ın üç ismini temsil etmektedir. Elif, Allah; lâm, Latîf; râ da Rahîm demektir. Onların, (yazılışına göre) "el-Rahmân" ism-i şerifinin ilk kısmı olduğu da söylenmiştir."[164]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu harfler, (yazılışına göre) el-Resûl isminin, kısaltılmış hali olup Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitap etmektedir.

---

164 Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/109 (Beyrut 2004).

Bu harflerle, üç âleme işaret edilmiş olması da mümkündür. Elif, ceberût âleminin birliğine; lâm, melekût âleminin nurlarının kaynayıp fışkırmasına; râ ise ilâhî rahmetin diğer mevcudata sirayet ederek imdat etmesine işarettir. Bu rahmet ve imdadın en büyüğü ve esaslısı da yüce kitabın (Kur'ân-ı Hakîm) indirilmesidir. Bunun için Cenâb-ı Hak bu kitaptan bahsederek şöyle buyurdu:

"Ey seçilmiş Peygamber, *bu senin okuduğun kitap öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmıştır.*" Onun âyetleri mana ve muhteva yönüyle sağlamlaştırılmıştır; nazım olarak sağlam bir dizilişe sahiptir, lafız ve mana yönüyle onda hiçbir bozukluk yoktur.

Yahut bu kitap, başka bir şeriatle neshedilmekten (yürürlükten kaldırılmaktan) uzak ve sağlamdır.

Yahut bu kitap, apaçık ve sağlam delillerle kuvvetlendirilmiştir.

Yahut bu kitap, baştan sona hikmet doludur; çünkü o, içinde ilmî hikmetlerin temeli olacak şeyleri ihtiva etmektedir.

"Sonra o, her şeyden haberdar olan Allah tarafından açıklanmıştır." Onda, bütün inanç esasları, ibadet ve amelle ilgili hükümler öğütler ve haberler açıklanmıştır.

Yahut o, ezberlenmesi kolay olsun diye, sûre sûre ayrılmıştır. Veya değişik zamanlarda parça parça indirilmiştir.

Yahut onda, insanların ihtiyaç duyacağı hükümler, açıklanmış ve özüyle verilmiştir.

Bu kitap, hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Allah tarafından indirilmiştir. Bunun için bu şekilde sağlam ve son derece açıktır. Şüphesiz, her şeyden haberdar olan zâta, sözün nazmını bozacak şeyler gizli değildir.

Bu kitap şunu demektedir: *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin."*

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde der ki: "Bu kitap, âyetleri muhkem kılınmış, yani tevhidle ilgili delilleri çok kuvvetli olan bir kitaptır. Sonra o kitapta müminlere verilen müjdeler ve kâfirlere ha-

zırlanan azaplar genişçe açıklanmıştır. O kitap, hükümlerinde hikmetli, her şeyi bilen, helâli ve haramı güzelce açıklayan Allah tarafından indirilmiştir. Yüce Allah, *'Sadece Allah'a ibadet edin'* buyurdu. Bu, en kuvvetli delillerle ortaya konan tevhiddir. Âyette, *'Şüphesiz ben, azapla korkutucu ve iman edenler için sevapla müjdeleyici bir peygamberim'* buyruldu; bu da va'd ve vaîdi (müjde ve tehdidi) kısaca ifade etmektedir."[165]

Beyzâvî âyete şu manayı vermiştir: "'Ben Allah tarafından gönderilmiş, şirke düşenleri azapla korkutucu, tevhid üzere amel edenlere de sevabı müjdeleyici bir peygamberim.'

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *'Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra da O'na tövbe edin."* Sonra, aradığınız ve istediğiniz güzel sonuca tövbe ile ulaşın; çünkü Hak'tan yüz çeviren kimsenin O'na geri dönmesi gereklidir.

Bir diğer mana: Şirkte tövbe edin, sonra taat ile Allah'a dönün."[166]

İbn Cüzey-i Gırnâtî, bu âyete şu manayı vermiştir: "Önceki şirk ve isyanlarınıza tövbe edin; sonra taat ve istikametle Allah'a dönün."[167]

Vâhidî âyete şu manayı vermiştir: "Geçmiş günahlarınıza istiğfar edin, yeni meydana gelecek günahlarınız için de Allah'a tövbe edin." [168]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah sizi, belirli bir süreye* yani eceliniz tamamlanana *kadar güzel bir şekilde yaşatır."* Size güzel rızıklar, hoş nimetler ve hayırlı amellerle hoş bir hayat yaşatır; emniyet ve rahat içinde yaşarsınız.

Yahut sizi, rahmetine ümit bağlatarak ve hükmüne razı ederek nimetlendirir; çünkü bazan kâfire de dünyada bir istidraç olarak (gizlice azaba duçar etmek için) nimet verilip rahat bir hayat yaşatılmaktadır.

"Ve Allah, ahirette her iyilik sahibine, salih amel işleyene *iyiliğinin karşılığını verir;* amelinin sevabını tam olarak verir."

---

165 Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb,* 1/109.

166 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/449 (Beyrut 1988).

167 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl,* 1/365 (Beyrut 1995).

168 Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* 2/563 (Beyrut 1994).

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah dinde fazilet sahibi olan herkese, dünyada ve ahirette faziletinin karşılığını verir. Bu âyet, tövbe eden mümin için, iki cihanın hayrını müjdelemektedir.

"Eğer yüz çevirirseniz, yani eğer size emredilen şeylerden yüz çevirirseniz, *ben sizin başınıza gelecek büyük bir günün azabından,* kıyamet gününün azabından *korkarım."* Yahut kıtlık ve açlıkla yüz yüze geleceğiniz şiddetli günün azabından korkarım. Müşriklerin başına şidditle kıtlık geldi, öyle ki ölmüş hayvanların etlerini yediler. Yahut büyük günün azabı, Bedir Savaşı'nın yapıldığı gündür (O gün müşriklerden yetmiş kişi öldürüldü, yetmişi de esir alındı).

"Dönüşünüz yalnız Allah'adır." Yani bu büyük günde (kıyamette) yahut ölümle dönüşünüz Allah'adır. O, her şeye kadirdir; onları yeniden diriltmeye ve en şiddetli azaba uğratmaya gücü yeter. Bu ifade, büyük günün manasını vurgulamak gibi oldu.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Dikkat edin, onlar,* haktan *göğüslerini çevirirler;* ondan dönerler."

Yahut göğüslerinde inkâr ve Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] düşmanlık gizlerler.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlar, şiddetli düşmanlık ve kızgınlıklarından dolayı Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] görmemek için ona sırtlarını dönerler.

"Bunu, içlerindekini ondan gizlemek için yaparlar." Yani içlerindeki inkâr ve düşmanlığı, Resûl-i Ekrem'den [sallallahu aleyhi vesellem] veya sırlarında sakladıklarını Allah'tan gizlemek için böyle yaparlar. Böylece, içlerinde sakladıkları şeyleri Peygamber'in ve müminlerin bilmeyeceğini düşünürler.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, bir grup müşrik hakkında inmiştir. Onlar, "Eğer perdelerimizi çekersek, elbiselerimize bürünürsek ve içimizde Peygamber'e karşı düşmanlığımızı gizli tutarsak, o bunu nasıl bilecek ki!" dediler.

Buhârî'de geçen bir rivayete göre İbn Abbas [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Bu âyet, tuvaletini yaparken veya hanımıyla cinsel ilişki esnasında, önünün ve arkasının semaya gelmesinden utanarak örtüye bürünen kimse hakkında indi."[169]

"Şunu bilin ki onlar elbiselerine büründükleri zaman, Allah onların gizledikleri ve açığa vurdukları her şeyi bilir." Onların elbiseye bürünmesi, uyku anında olabilir.

Buna göre, onların yüz çevirmesine şu manalar verilebilir:

Onlar, haktan göğüslerini çevirirler (ona itaatten kaçarlar).

Onlar, Allah'tan yüz çevirirler.

Onlar, Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] karşılaştıklarında göğüslerini çevirirler; bu şekilde, onu görmekten yüz çevirirler.

Yahut onlar, Kur'ân'ı dinlemekten yüz çevirirler.

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah onların* kalplerinde *gizlediğini ve* sözleriyle *açığa vurdukları her şeyi bilir.* O'nun ilminde, onların gizledikleri ve açığa vurdukları eşittir. Onların işleri ve gizlemeye çalıştıkları şeyler O'ndan nasıl gizli kalabilir ki! *O, kalplerin içinde sakladığı şeyleri en iyi bilendir."* Her kalp sahibinin gizlediği şeyleri bilir.

Bir diğer mana: O, kalplerin hakikatini ve onların içinde bulundurduğu şeyleri bilir.

1-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Bu kitap (Kur'an), yüce zatı tanıtan, âyetleri muhkem kılınmış (manası açık, hükmü kesin) bir kitaptır. Sonra, O'nun sıfatlarını anlatan âyetleri genişçe açıklanmıştır.

169 Buhârî, Tefsîrü'l-Kur'ân, (Sûre 11), 1 (nr. 4681); İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 12/320 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/400.

Yahut onun, hakikatleri beyan eden âyetlerinin manası açık, hükmü kesin ve nettir; dinin hükümlerini açıklayan âyetleri ise genişçe açıklanmıştır.

Yahut onun, ruhlar âlemini tanıtan âyetleri, manası açık, hükmü kesin ve nettir; maddi âlemle, dünya ile ilgili hükümleri genişçe açıklanmıştır.

Yahut, melekûtun (gayb âleminin) sırlarını açıklayan âyetleri muhkemdir; mülk âlemiyle ilgili hükümleri ise genişçe açıklanmıştır.

Cenâb-ı Hak sonra, yüce zatı ile ilgili hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu: *"Sadece Allah'a ibadet edin."* Sıfatlarıyla alakalı hükmünü de açıklayarak şöyle buyurdu:

"Rabb'inizden affınızı isteyin; sonra O'na tövbe edin."

Şöyle de denebilir: Allah önce hakikatlerle ilgili hükümleri açıkladı, sonra dinle alakalı hükümleri açıkladı.

Bu şekilde, sizler hakikatlerle dinin zâhirî hükümlerini birleştirirseniz, Allah sizi, zatını müşahede ettirerek ve sıfatlarının nurları içinde hoşluk ve huzur vererek, belirlenen vakte kadar güzel bir hayatla yaşatır. Bu vakit, yüce melikin (Allah'ın) huzurunda sıdk makamına ulaşmaktır. O, herkese, sahip olduğu marifet kadar müşahedesinden ihsan eder. Kim bundan yüz çevirirse onun için büyük bir günün azabından korkulur. Bu azap, kalbinin perdelenme gamı ve dostlardan geri kalma hasretidir.

Cenâb-ı Hak sonra, müşahede makamını terkedip murakabe makamına inen müşahede ehlini, *"Dikkat edin, onlar (yönelecekleri asıl halden) göğüslerini çeviriyorlar ..."* âyetiyle uyarıp kınadı.

Bütün Canlıların Rızkı Allah'a Aittir

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, az önce geçen, *"Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir"* âyetini tamamlamak için sonsuz ilminin kemalini açıklayarak şöyle buyurdu:

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَاۜ كُلٌّ ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍ ﴿٦﴾

6. Yeryüzünde bulunan bütün canlıların rızkı, ancak Allah'a aittir. Allah onların karar kıldığı yeri ve emaneten bırakıldıkları yeri bilir. Hepsi apaçık bir kitaptadır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yeryüzünde bulunan bütün canlıların rızkı,* onda akıl olsun olmasın, yeryüzünde hareket halinde olan bütün varlıkların rızkı, gıdası ve yaşaması için gerekli şeyleri vermek *ancak Allah'a aittir;* çünkü O, bunu lutuf ve ihsanıyla bizzat kendi üzerine almıştır. Âyetin metninde, gereklilik kipinin yani alâ edatının kullanılması şu hikmetler içindir:

Bu ifade, her canlıya rızkını ulaştırmanın Allah'a gerekli olduğunu gösterir. Ayrıca Allah'a güvenmeye teşvik etmekte ve rızık konusundaki vesveseleri kesmektedir.

"Allah onların karar kıldığı yeri ve emaneten bırakıldıkları yeri bilir."

Canlıların karar kıldığı yer ile emaneten bırakıldıkları yer, farklı şekillerde açıklanmıştır. Şöyle ki:

Allah onların, hayattaki ve ölümden sonraki yerlerini bilir.

Bir diğer mana: Allah onların, sulblerdeki ve rahimlerdeki yerlerini bilir.

Yahut Allah onların yaratıldıktan sonra yeryüzünde kaldığı yeri ve ayrıca yaratılmadan önceki maddesini ve halini bilir. Bunun aksi manayı vermek de mümkündür. Şöyle ki: Allah, o canlının yaratılıp ortaya çıkmadan önce, ilâhî ilimdeki halini ve yaratılıp ortaya çıktıktan sonra dünya hayatında kalacağı yeri bilir.

"Hepsi, yani bütün farklı cins ve sınıflarıyla birlikte her bir varlık *apaçık bir kitapta* yani levh-i mahfûzda *yazılmıştır."* Yahut hepsi, her şeyi açıklayan ezelî ilimde mevcuttur.

Beydâvî demiştir ki: "Sanki bu âyetle, Allah Teâlâ'nın bütün malumatı (bilinmesi imkân dahilinde olan her şeyi) bildiği kastedilmektedir. Bundan sonra gelecek âyette ise yaratılması mümkün olan her şeye gücünün yettiği kastedilmiş olmaktadır. Bütün bunlar, Allah'ın birliğini vurgulamakta, ayrıca önceden geçen müjde ve tehdit haberlerini pekiştirmektedir."[170]

6. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Rızık endişesi çekmek ve insanlardan korkmak kalp hastalıklarındandır. Bunlar, gaybın ilimleri keşfolmadan kuldan gitmez. Bu ilimlerin keşfolması, tevhid-i hastır. Tevhid-i hastan kastım, kulun, Hakk'ı müşahede halinde ve her şeyde O'na nazar etmede ileri bir dereceye ulaşması ve o halde sabit kadem olmasıdır. Rızık endişesi ve korkusu, kalpte kaldığı sürece sahibine zarar verir; bir anda gelip giden düşenceler ise bir zarar vermez. İnsan zayıf yaratıldığı için, genelde kalbe gelen âni düşüncelerden korunamaz ve bunun için mesul tutulmaz.

Bil ki rızık iki çeşittir. Biri, ruhların rızkı, diğeri de bedenlerin rızkıdır. Ruhların rızkı manevidir. Bu, ruhun gıdası olan marifet ve yakîn ilmidir. Bedenlerin rızkı ise maddidir; o yemek içmek türü şeylerdir. Allah Teâlâ her iki rızkı da garanti etmiş ve hikmetinin gereğinin yerine getirilmesi için kullara, bu rızıklara ulaştıracak sebeplere yapışmalarını emretmiştir.

Allah Teâlâ'nın bu rızıklara kefil olması (onları vermeyi üzerine alması) hakikattir; onun sebeplerine yapışmak ise şeriattir. İnsanların çoğu, maddi rızık vasıtalarıyla ve onu aramakla meşgul oldular; manevi rızka önem vermediler ve ondan aşırı derecede yüz çevirdiklerinden manevi rızkı tanımadılar. Halbuki onlar, eğer manevi rızkı kaybederlerse ruhlarının öleceğini de biliyorlardı.

---

170 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/450.

Allah'ın seçkin kulları olan veliler ise manevi rızık vasıtalarıyla ve onu araştırmakla meşgul oldular, kendisinden yüz çevirdikleri için, maddi rızka hiç önem vermediler. Onlar da maddi rızkı kaybettiklerinde (yeme içmeden kesildiklerinde) bedenlerinin helâk olacağını biliyorlardı.

Hâssatü'l-hâssaya (seçkin âriflere) gelince onlar, maddi ve manevi rızıklara ulaşmak için gerekli sebeplere yapışırlar. Onlar, bu rızıklardan birini elde ederken, kendi iradeleriyle hareket etmezler, onlar daima yüce Mevlâ'larının iradesine tâbi olarak rahat ederler. Şöyle ki yüce Mevlâ'nın iradesi onları maddi veya manevi rızka sevkeder; onların Allah'tan başka bir kastı ve yönelişi olmaz. Bu konuda âriflerden biri şöyle der:

"Kendimi bir alet gibi görüyorum; beni hareket ettiren O'dur. Ben bir kalem gibiyim; kader eli ise parmaklar mesabesinde olup benimle istediği yazıyı yazmaktadır."

Avam halk, ekseriyetiyle, bütün iradelerini maddi rızık için sarfettiklerinden, Allah'tan perdelendiler. Maddi rızık, nefislerin hazzı ve nasibidir. Onlar sadece nefislerinin nasibi olan rızkın derdine düştüler, başka şeye yönelmediler.

Veliler ise manevi rızık taleplerinde Allah'ı buldular; çünkü manevi rızık (marifet ve ilme'l-yakîn) Allah'ın hakkıdır, onda nefsin payı yoktur. Bundan dolayı onlar, her işlerini Allah için yapınca, Allah da her şeyde onların yadımcısı oldu.

Seçkin âriflere gelince onlar, hiçbir şeyde kendi iradeleriyle hareket etmediler; bilakis onlar, bütün hallerde nefisleriyle değil Allah ile hareket ettiler. İradeleri Allah'ın iradesinde yok oldu; böylece onların iradesi Allah'ın iradesi oldu, işleri de Allah'ın tercih ettiği iş oldu. Ârifler bu makama, "telvinle birlikte temkin makamı"[171] derler. Allah kendisin-

---

171 Telvin, hal sahiplerinin sıfatıdır, temkin ise hakikat ehlinin sıfatıdır. Kul, terbiye yolunda olduğu sürece telvin sahibidir; çünkü o, sürekli bir halden diğerine yükselir, bir sıfattan diğerine intikal eder, bir merhaleden diğerine geçer. Hakk'a ulaşınca, temkin sahibi olur, istikrar kazanır. Telvin sahibi sürekli manevi artış ve ilerleme içindedir; temkin sahibi ise Hakk'a ulaşmış ve sonra O'nunla birlikte olmuştur. Onun Hakk'a ulaşmasının alameti, kendisine ait bütün beşerî his ve duyguların iptal olmasıdır (bk. Kuşeyrî, *Kuşeyri Risâlesi* [trc. Dilaver Selvi], s. 218-219).

den razı olsun, bu açıklamayı, şeyhlerimiz şeyhi seyyidî Ali b. Cemel el-İmrânî kitabında[172] kaydetmiştir. Allah Teâlâ bizleri hepsinin bereketiyle faydalandırsın.

"Allah onların karar kıldığı yeri ve emaneten kaldığı yeri bilir" âyeti hakkında deriz ki:

Allah, onların ilimde karar kıldığı yeri bildiği gibi, onların amelde de emaneten kaldıkları yeri bilir.

Yahut Allah onların, hal olarak karar kıldığı yeri ve makam olarak emaneten kaldığı yeri bilir.

Bir diğer mana: Allah onların fenâ makamında karar kıldığı yeri ve bekâ makamında emaneten kaldığı yeri bilir.

Yahut Allah onların, telvin halinde karar kıldığı yeri ve temkin makamında emaneten kaldığı yeri bilir.

Yahut Allah onların, madde âleminde karar kıldığı yeri ve ruhlar âleminde emaneten kaldığı yeri bilir.

Bu konuda nazım halinde şu manadaki şiiri okurlar:

"İşittiğin yahut gördüğün her şey, iki duruma işaret etmektedir. Gözlerinden perdeyi çek ki sana gizli olan gaybı göresin. İşte o zaman sana müjdeci gelmiştir."

İki durumdan maksat, maddi ve manevi hallerdir. Aslında her ikisinin aslı bir olmakla birlikte, Cenâb-ı Hak, onlara farklı şekilde tecelli ettiğinden, onlara iki durum dedi. Maddi şeyler manevi şeyler için bir örtü durumundadır. Madde, manayı örtü gibi kapatır. Basiret gözünden örtü kalktığı zaman o, daha önce kendisine gizli kalan melekût âleminin nurlarını ve ceberût âleminin[173] sırlarını görür. Şiirde geçen, "Gözlerin-

---

172 Bu kitap, Muhammed b. Muhammed el-Mehdî et-Temsemânî'nin hazırlamasıyla *Kitâbü Seyyidî Ali el-Cemel* adıyla basılmıştır (Beyrut 2007).

173 **Mülk âlemi**, kâinatın görünen maddi kısmı olup his ve hayal ile idrak edilir. **Melekût âlemi**, kâinatın baş gözüyle görünmeyen manevi, sırlı, saklı, gayb yönü olup ilim ve zevkle idrak edilir. **Ceberût âlemi**, her iki âlemin kendisinden ortaya çıktığı, Zât-ı Bârî'nin azamet tecellilerine has âlem olup keşif ve müşahede ile idrak edilir (bk. İbn Acîbe, *Mi'râcü't-Teşevvüf ilâ Hakâiki't-Tasavvuf*, Dımaşk: Dârü'l-Beyrûtî, 2004, s. 60-61).

den perdeyi kaldır ..." sözünün manası budur. Gözden mana âleminin perdesinin kalkması (gayba ait hakikatlerin keşfedilmesi) veliliğin müjdecisi ve alametidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Cenâb-ı Hak, önceki âyette sonsuz ilmini açıkladı; bu âyette de sonsuz kudretini açıklayarak şöyle buyurdu:

وَهُوَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٧﴾

7. O öyle bir Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. O zaman arşı su üzerinde idi. O bunu, hanginizin daha güzel amel edeceğini ortaya çıkarmak için yaptı. Eğer onlara, "Öldükten sonra muhakkak diriltileceksiniz" desen; kâfir olanlar, kesinlikle sana, "Bu, apaçık büyüden başka bir şey değil!" derler.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O öyle bir Allah'tır ki gökleri ve yeri,* ikisinin arasındaki ve içindekileri, dünya günleriyle *altı günde yarattı."* Yahut ulvî âlemle süflî âlemi, bu süre içinde yarattı. Yerden sadece "yer" diye bahsedilirken, semadan "gökler" diye çoğul olarak bahsedilmesi, yücelik âlemlerinin aslı ve zatı itibariyle birbirinden farklı oluşundandır; süflî âlem (maddi âlem ve yeryüzü) ise böyle değildir.

"O zaman arşı su üzerinde idi."

Onların arasında bir engel ve perdenin olmadığı söylenmiştir. Arş, suyun üzerine konmuştu. Bu âyet, "el-helâ" denen feza boşluğunun varlığına delil getirilmiştir. Ayrıca, bu âlemin unsurları içinde suyun arştan

sonra yaratıldığına da bu âyet delil gösterilmiştir. Suyun, rüzgârın üzerinde olduğunu söyleyenler de olmuştur.[174] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[175]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: "el-Helâ", kâinatın dışını saran feza boşluğudur. Kelâm âlimlerine göre o, mümkün varlıklara dahildir. Âyetin buna delil oluşu şöyledir: Arş ve su, hacmi ve sınırları belli olan iki varlıktır. Durum böyle olunca, onların dışındaki şeyin boşluk olması gerekiyor. Allah'tan başka her şey, mümkün varlıktır yani varlığı ve yokluğu yönüyle eşittir.

Sûfîlere göre o, ezelî zatın ceberût âlemine ait sırlarıdır. Nitekim kâinat da melekût âleminde tecelli eden ilâhî sıfatların nurlarıdır. Allah ile birlikte hiçbir şey yoktur. O, müşriklerin kendisine ortak koştuğu şeylerden yüce ve uzaktır.

Bazı tarihçiler şöyle nakletmiştir: "Allah Teâlâ, arştan sonra sarı bir yakut yarattı." Tarihçiler bunun büyüklüğünü ve genişliğini belirttikten sonra demişlerdir ki: "Sonra Allah ona nazar etti; yakut bu nazarın heybetinden eriyip su oldu. Arş bu suyun üzerinde idi. Sonra bu su çalkalandı, üzerinde bir köpük oluştu. Allah ondan yeryüzünü yarattı. Sonra sudan bir duman yükseldi; Allah ondan gökleri yarattı."

"Allah bunları, hanginizin daha güzel amel edeceğini ortaya çıkarmak için yarattı." Yani, sizin halinizi ortaya çıkarmak için bunları yarattı ki böylece sizin için verilecek hükme delil oluşsun; hanginizin daha güzel amel ettiği ortaya çıksın. Hanginizin bu fâni âlemde gönlünü ondan çekip himmetini ebedî âleme bağladığı belli olsun diye böyle yaptı.

Beyzâvî demiştir ki: "Allah sizin nasıl amel ettiğinize bakmak için size, halinizi ortaya çıkarmak isteyen kimse gibi muamele eder. Bunların hepsi (bütün kâinat), sizin vücut bulmanız, yaşamanız ve amel etmeniz için ihtiyaç duyacağınız birer sebep ve temel maddelerdir. Ayrıca bütün alem, yüce yaratıcının varlığına ve birliğine delil yapacağınız, kendisinden hükümler çıkaracağınız pek çok delil ve alametle doludur."

---

174 İbn Abbas'tan gelen bir rivayet için bk. Hâkim, *Müstedrek*, 2/241; Ebü'ş-Şeyh-i İsfahânî, *Kitâbu'l-Azame*, nr. 210; İbn Ebû Âsım, *es-Sünnet*, nr. 596.

175 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/450.

Beyzâvî sonra der ki: "Âyetin *'Hanginizin daha güzel amel edeceği'* ifadesinde güzelin en güzeli olan amellere bir yönlendirme olduğu gibi, ilim ve amel mertebelerinde sürekli terakki etmeye de bir teşvik mevcuttur. Çünkü amel, kalbin ve âzaların amelini kapsar. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurmuştur:

'Hanginizin akıl yönünden daha güzel, Allah'ın haram kıldığı şeylerden daha çok sakınan ve Allah'ın taatine daha süratle koşan kimse olduğunu ortaya koymak için bunları yarattı.' [176] Âyetin manası, hanginizin ilim ve amel yönünden daha kâmil olduğunu ortaya koymak için bunları yarattı, demektir."[177]

Muhaşşî[178] demiştir ki: "Âyetin manası şu olur: Bunca menfaat ve maslahatı hazırlamasına karşılık hanginiz Allah'a daha fazla şükredeceksiniz diye bunları yarattı. Şükür, kalple ve bedenle yapılan bütün ibadetleri içine alır. Bu âyetin, *'Ben insanları ve cinleri sadece bana kulluk etsinler diye yarattım'* (Zâriyât 51/56) âyetiyle benzer bir mana taşıması da muhtemeldir."

Şüphesiz dünyanın yaratılması ve ayakta tutulması, ancak teklif, yani ilâhî hükümlerle mükellef olmak içindir. Dünyada Allah'a ibadet edecek kimse kalmadığı zaman, dünyanın düzeni bozulur, kıyamet kopar. Sahih hadisler bunu ifade etmekte ve bu sonuca varmamızı gerektirmektedir.[179] Ancak ilk akla gelen, önceki söylediğimizdir. Hâsılı, anlatılmak istenen şudur: Allah Teâlâ, bütün varlıkları insan için yaratmıştır. İnsanın bunları yüce yaratıcının varlığına bir delil yapması, onlarla Cenâb-ı Hakk'ı tanımanın meyvelerini toplaması, O'na şükretmesi ve sadece O'na ibadet etmesi için kâinatı var etmiştir. Bir haberde şöyle zikredilir: Cenâb-ı Hak buyurur ki:

"Ey insan, eşyayı senin için, seni de benim için yarattım."

---

176 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 12/335 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/404;

177 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/450.

178 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir.

179 Bu hadislerden bazısı için bk. Müslim, İmân, 234. Tirmizî, Fiten, 35; İbn Hibbân, *Sahih*, nr. 6849; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nr. 4283; Ahmed, *Müsned*, 3/268.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyetin manası şudur: Arştan ferşe kadar bütün kâinatı yaratan yüce Allah'tır. O, bunları, hanginizin, eşyanın zâhirine bağlı kalmadan ve maddi şeylerle meşgul olmadan, Allah ile meşgul olarak ve sürekli kalbini ilâhî huzura bağlı tutarak daha güzel amel yapacağını imtihan edip ortaya çıkarmak için yarattı. Çünkü insan, Allah için yaratılmıştır.

Sonra, *"Eğer onlara, 'Öldükten sonra muhakkak diriltileceksiniz' desen; kâfir olanlar, kesinlikle sana, 'Bu, apaçık büyüden başka bir şey değil!' derler"* âyeti hakkında, *Hâşiye* sahibi[180] der ki:

"Âyet şuna dikkat çekmektedir: Kâfirlerin, Allah Teâlâ'nın âlemlerin yaratıcısı olduğunu kabul ve ikrar ettikten sonra, yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri bir çelişkidir; çünkü âlemlerin yaratılması, ölmüş insanları tekrar diriltmekten daha büyük bir iştir. Kâfirlerin önce, Cenâb-ı Hakk'ın daha büyük bir şeyi yapmasını kabul edip sonra ondan daha kolay bir işi inkâr etmeleri bir çelişkidir."

"Onlara, öldükten sonra dirilmekten bahsettiğin zaman, onlar, 'Bu ancak apaçık bir sihirdir' derler."

Kâfirlerin, "Bu bir sihirdir" sözünde "sihir" denen şeyler şunlar olabilir: Dirilme olayı yahut dirilmeyle ilgili sözler veya içinde dirilmeden bahseden Kur'an. Kâfirler, bunların, aldatma veya bâtıl olma konusunda sihir gibi olduğunu söylediler. Âyetin bir okunuş şekline göre, bazı âlimler âyete, "Kâfirler Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] kastederek, 'Bunları söyleyen kimse bir sihirbazdır' dediler" manasını vermişledir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

7. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sahîh-i Buhârî'de şu hadis nakledilmiştir: *"Allah, ezelde mevcuttu; O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu. (Varlıkları yaratmaya başladığında) arşı şu üstünde idi."*[181]

180 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir (v. 1036/1626).

181 Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 1.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu hadisinde haber verdi ki yüce Allah ezelde mevcuttu, O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu. Sonra, varlıkları nurundan, nuru ile nuru için ortaya çıkarttı. O şu anda, ezeldeki hali üzeredir.

Ebû Rezzîn [radıyallahu anh] şöyle nakletmiştir: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Yâ Resûlallah! Rabbimiz, mahlûkatı yaratmadan önce neredeydi?" diye sorduk; şöyle buyurdu:

"Üstünde ve altında hava olmayan amâda idi. Arşını su üstünde yarattı."[182]

Amâ, "gizli" demektir. *"O gün onlara haberler kapanır, gizlenir"* (Kasas 28/66) âyetinin lafzında geçen "amâ", gizlenme manasında kullanılmıştır. Buluta da içindeki gizlendiği için "amâ" denir.

Ebü'l-Hasan-ı eş-Şüşterî (v. 668/1269) *el-Makâlidü'l-Vücûdiyye fi d-Dâireti'l-Vehmiyye* adlı eserinde demiştir ki:

"Allah ezelde, üstünde ve altında hava bulunmayan amâda idi. O, hiç kimseye muhtaç olunmayan teklik halidir. Hakikati gizli ezel ve ebed denizidir. Yüce zatın kendisinden başka hiçbir varlığın bulunmadığı durumdur."

Özetle şunu söylemek mümkündür: Cenâb-ı Hak, ezelde her türlü noksan sıfattan uzak ve bütün kemal sıfatlara sahipti. Hakikatiyle akıllardan gizli ve saklı idi. Kemal sıfatlara sahip nur sahibiydi. Kendisiyle birlikte hiçbir şekil ve resim yoktu. Cenâb-ı Hak sonra, nurundan bir parça ortaya çıkardı, ona maddi ve manevi bir sıfat verdi. Çünkü maddi şey olmadan mana ortaya çıkmaz. Ona, "Muhammed ol" dedi (Önce habibi Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] nurunu ve ruhunu yarattı). Bu nur, maddi yönüyle sınırlıdır, manevi yönüyle ise nihayeti ve bir sınırı yoktur; kendisinden ortaya çıktığı ezelî mana denizine bitişiktir. Bu nurun, maddi yönüyle mana denizine nisbeti, havadaki bir zerrenin, hava boşluğuna nisbeti gibidir. İbnü'l-Fârız, bu ezelî aşka işaret ederek şöyle demiştir:

---

182 Tirmizî, Tefsîru Sûre (11), 1; Ahmed, *Müsned*, 4/11-12; Zehebî, *Kitâbü'l-Arş*, nr. 15 (Riyad 1999).

"O, safadır, su değildir. Lutuftur, hevâ değildir. Nurdur, ateş değildir. Ruhtur, cisim değildir. Onun sözü, bütün kâinattan öncedir, ezelîdir. Orada bir şekil ve resim yoktur. Bütün eşya, onunla var oldu; sonra bir hikmet icabı, onu anlamayacak herkesten perdelendi."[183]

Bu, aynı zamanda daha önce geçen amânın tefsiridir.

Bütün şekil ve resimler, bu Muhammedî nurdan ortaya çıktı. O nur da, nihayeti olmayan ceberût denizinden fışkırdı. Hakikati itibariyle ondandır. Bu nurun sınırlandırılması maddi yönüyledir. O, bir denizin üzerinde bulunan kar gibidir. Karın iç kısmındaki suyu, denize bitişiktir; zâhirinin ise sınırları belli ve çevrilidir. Aslında bütün şekiller, ceberût denizinde batıp kaybolmuştur. Bunun için *Kasîde-i Ayniyye* sahibi Abdülkadir-i Geylânî [kuddise sırruhû] demiştir ki:

"Arş, kürsî, görünen yüce şeyler ve her şeyin dönüş yeri olan sidre-i münteha O'dur (O'nun tecellisidir)."

Yine o der ki:

"Eşyayı ortaya çıkaran O'dur; bütün varlıkların varlığı O'nun tecellisidir. Bütün varlıkların aslı O'nda toplanmaktadır (Hepsinin ilk kaynağı O'dur). O'nun sıfatlarının ve isimlerinin eseri olan kâinat, zatının tecellilerinden ibarettir; Allah ism-i şerifi hepsini içinde toplamaktadır."[184]

Kısaca bütün kâinat, Cenâb-ı Hakk'ın var etmesiyle vücûd bulmuştur. O'nun zatının birliği ve azameti yanında hepsi silinip yok olur. Hak Teâlâ, nasıl ezelde kendisiyle hiç kimse mevcut değilse O, şimdi de ezeldeki hali üzeredir. Allah Teâlâ için değişme imkânsızdır. Bu sırları ancak, sır ehli âriflerle sohbet eden (onların terbiye halkasına giren) kimseler bilir. Onlarla sohbet etmeyen (manevi nazar ve terbiyelerine girmeyen) kimsenin, onların sözlerini tasdik etmesi ve hakkı sahibine teslim etmesi yeterlidir. Ârifler bu duruma işaret olarak şöyle demişlerdir:

---

183 bk. Bûrînî-Nablusî, *Şerhu Dîvâni İbni'l-Fâriz*, 2/260-262 (Beyrut 2003).

184 Kaside, vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd makamlarını geçmiş bir ârifin müşahedesini dile getirmekte ve yüksek manalar içirmektedir. Onları ifade için aklımız yetersiz, kullandığımız dildeki kelimeler dar gelmektedir. Hazretin sözünün ve muradının yanlış anlaşılmaması için kısmen tasarrufta bulunulmuştur (Mütercim).

"Eğer gökyüzünde hilâli göremiyorsan, onu gözleriyle görenlerin sözünü kabul et."

"O, hanginizin daha güzel amel edeceğini ortaya koymak için gökleri ve yeri yarattı" âyetini, şu manada anlamak da mümkündür:

Sizden kimin varlıklara bağlanıp kaldığını ve kimin de onları yoktan var edeni müşahede edecek hale ulaştığını ortaya çıkarmak için bunları yarattı. Onları yaratanı müşahede eden kimse var ya, işte güzel amel yapan ve himmeti yüksek olan odur.

Ey ârif, sen, kalp gözü kör olan kimselere, "Bizimle sohbet ederseniz (terbiye halkamıza girerseniz), gaflet ve cehaletle ölmüş olan kalbiniz, ilâhî marifetle dirilir, manevi bir hayat elde edersiniz" desen, velileri inkâr edenler, "Bu ancak apaçık bir sihirdir (aslı olmayan bir aldatmacadır)" derler.

İlâhî Azabı Engelleyecek Kimse Yoktur

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, kâfirleri acele istedikleri azapla tehdit ederek şöyle buyurdu:

وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ اَلَا
يَوْمَ يَأْت۪يهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٨﴾

8. ***Andolsun, eğer biz onlardan azabı belli bir süreye kadar erteleyecek olsak, onlar, "Onun gelmesini engelleyen nedir?" derler. Şunu iyi bilin ki kendilerine azap geldiği gün, onlardan geri çevrilecek değildir ve alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatacaktır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Andolsun, eğer biz, kendilerine* vaat edilen *azabı onlardan belli bir süreye kadar* yahut ahirete *erteleyecek olsak,* çok az bir süre geciktirsek, *onlar,* alay ederek, *'Onun gelmesini engelleyen nedir,* yani onun başımıza gelmesine mani olan nedir?' derler. *Şunu iyi bilin ki kendilerine azap geldiği gün, onlardan geri çevrilecek değildir.* Bedir'deki gibi veya kıyamet günü azap başlarına gelince, onu geri çevirecek kimse yoktur *ve alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatacaktır."*

Âyette, "Onların alay ettiği azap, kendilerini kuşattı" ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade, olayın kesin gerçekleşeceğini belirttiği gibi, mübalağalı bir tehdit de içermektedir.

8. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Günahkârlara mühlet verilmesi, ihmal edilmeleri manasında değildir. Şüphesiz Allah Teâlâ, mühlet verir fakat ihmal etmez. O'nun isyan edenlere mühlet vermesi, iki sebebe dayanır. Biri, isyan edeni yavaş yavaş azaba yaklaştırmaktır. Buna istidraç denir. Diğeri de tövbe etmesi için zaman tanımaktır. Öyleyse isyan eden kulun, fırsatı kaçırmadan derhal tövbe etmesi ve ölüm gelmeden önce salih amel yapması gerekir. Elden kaçan fırsat ve zaman, ne kadar uzaktır (çünkü o, bir daha ele geçmez); gelecek olan şey (ölüm) ise ne kadar yakındır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Nimet Verilince ve Alınınca Kulun Hali!

İnsanın imtihan edileceği şeylerden biri de nimeti vereni görmeyip nimete bağlanıp kalmasıdır. Cenâb-ı Hak bu durumu belirterek şöyle buyurdu:

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُۚ اِنَّهُ لَيَؤُ۫سٌ
كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ

السَّـيِّئَاتُ عَنِّـى اِنَّـهُ لَفَـرِحٌ فَخُـورٌ ۝١٠ اِلَّا الَّذِيـنَ صَبَـرُوا وَعَمِلُـوا الصَّالِحَـاتِ اُولٰٓئِـكَ لَهُـمْ مَغْفِـرَةٌ وَاَجْـرٌ كَبِيـرٌ ۝١١

9. ***Eğer insana tarafımızdan bir rahmet** (nimet) **tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur.***

10. ***Şayet kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, "Kötülükler benden gitti" der; kesin şımarır ve böbürlenir.***

11. ***Ancak** (musibetlere) **sabredip salih amel yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır,* ona tadını bulacağı bir nimet verir de *sonra bunu ondan çekip alırsak,* sabrının azlığından ve Rabb'ine güveni bulunmadığından tamamen *ümitsiz kalır ve nankör olur.* Sanki daha önce hiçbir nimet görmemiş gibi, kendisine verilen önceki nimetlere karşı haddinden fazla nankörlük yapar."

"*Şayet kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak,* hastalıktan sonra *sıhhat,* fakirlikten sonra zenginlik, cehaletten sonra ilim verirsek, *muhakkak, 'Kötülükler* yani başıma gelen musibetler *benden gitti' der;* şükrü unutur. *Kesin şımarır,* nimetlere sevinir, kendini yüceltir ve insanlara karşı *böbürlenir.* Sahip olduğu nimetlerle kibirlenir. Onlarla meşgul olup nimete şükürden ve onun hakkını yerine getirmekten uzak kalır."

Beyzâvî demiştir ki: "Âyette geçen 'nimet tattırma' ve 'musibet dokundurma' ifadeleri şuna dikkat çekiyor: İnsanın dünyada bulduğu nimetler ve başına gelen musibetler, ahirette bulacakları için bir numune gibidir (Aslı ve devamı oradadır). Dikkat çekilen bir diğer nokta ise insanın azıcık bir şeyden dolayı hemen nankörlük yaptığı ve şımarıp bö-

bürlendiğidir. Tatmak, bir şeye ulaşmaktır, dokunma ise ona ulaşmanın başlangıcıdır."[185]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Ancak, Allah'a iman ederek* ve hükmüne teslim olarak musibetlere sabredip, önceki ve sonraki nimetlere bir şükür olarak *salih amel yapanlar böyle değildir. İşte onlar için,* günahlarından *bağışlanma ve bir büyük mükâfat vardır.*" Bu mükâfatın en azı cennet, en yükseği ise Cenâb-ı Hakk'ın cemaline nazar etmektir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

9-11. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kulun, nimetlere şükreden, sıkıntı anında sabreden, kalbini nimete değil nimeti verene bağlayan biri olması gerekir. Eğer elindeki nimet giderse onun geri gelmesini ümit eder. Başına bir sıkıntı isabet ederse sabırla onun gitmesini bekler. Velhasıl kul, bütün hallerinde Allah için olmalıdır.

Anlatıldığına göre, Hz. Musa [aleyhisselâm] Allah'a münâcât ederken, "Yâ Rabbi, bana öyle bir amel göster ki onu yaptığımda sen benden razı olasın!" dedi. Cenâb-ı Hak,

"Sen buna güç yetiremezsin" buyurdu. Hz. Musa, secdeye kapanıp yalvardı ve o amelin ne olduğunu kendisine bildirmesini istedi. O zaman Allah Teâlâ,

"*Ey İmrân'ın oğlu, şüphesiz benim rızam, senin benim takdirime razı olmandadır*" buyurdu.[186]

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah Teâlâ levh-i mahfûza ilk olarak şunu yazdı: Ben, kendisinden başka ilâh olmayan Allahım. Muhammed benim resûlümdür. Kim benim takdirime razı olur, verdiğim belaya sabreder ve nimetime şükrederse onu sıddık olarak yazarım, sıdıklarla birlikte diriltirim. Kim benim takdirime razı olmaz, gönderdi-

---

185 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/451.

186 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi* (trc. Dilaver Selvi), s. 394.

ğim belama sabretmez ve verdiğim nimete şükretmezse benden başka bir rab edinsin."[187]

Rivayet edildiğine göre, İbn Mesud [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Kime üç özellik verilmişse ona dünyanın ve ahiretin hayrı ihsan edilmiştir: Bunlar, ilâhî takdire rıza, başına gelen eziyete sabır ve genişlik anında duadır."

Müşriklerin Tuhaf İstekleri

İnsana eziyet veren şeylerden biri de yalanlanmak ve inkâr edilmektir. Cenâb-ı Hak, bu durumların Peygamber'inin [sallallahu aleyhi vesellem] başına geldiğini belirterek şöyle buyurdu:

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ
عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذ۪يرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
وَك۪يلٌ ﴿١٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهٖ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ
اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٣﴾ فَاِلَّمْ يَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ
فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

12. *Onların senin için, "Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!" demelerinden çekinerek, belki sen, sana vahyolunan âyetlerin bir kısmını (duyurmayı) terkedersin ve bu yüzden ruhun daralır. Sen sadece bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.*

13. *Yoksa, "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer (bu sözünüzde) doğru iseniz, haydi siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin, (bunu yapmak için) Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın."*

---

187 Bu konudaki bir hadis için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 200; Taberânî, *el-Kebîr*, 22/320; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/207; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 609, 610, 927.

14. ***Eğer*** **(onlar)** ***size cevap veremiyorlarsa bilin ki o, ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Artık müslüman oluyorsunuz, değil mi?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] buyuruyor ki: *"Belki sen, (müşriklerin inkâr etmesinden çekinerek) sana vahyolunan âyetlerin bir kısmını terkedersin,* onu tebliğ etmezsin.

Bunlar, içinde müşrikler hakkında şiddetli tenkit, tehdit ve hükümler bulunan âyetlerdir; onların bunlarla alay etmesinden korkarak açıklamada tereddüt edersin."

Bir şeyin olmasını beklemek, onun gerçekleşmesini gerektirmez. Hem Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] günahlardan masum tutulması, böyle bir şey yapmaya manidir. Esasen Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine vahyedilen âyetlerden hiçbirini terketmeyip hepsini tebliğ etmiştir, fakat Allah Teâlâ, bu âyetle, onu cesaretlendirmekte ve gelecekte inkârla karşılaşsa bile, kendisini vahyi tebliğ etmeye teşvik etmektedir.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Ve bu yüzden ruhun daralır."* Belki bazı zamanlar sana göğüs daralması ârız olacak ve onların, *"Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!"* demelerinden çekinerek onu kendilerine okumayacaksın!

Onlar senin için, *"Ona bir hazine indirilseydi* de sultanlar gibi, insanları kendisine tâbi etmek için onu harcasaydı yahut onunla maişet derdinden kurtulsaydı *veya beraberinde* kendisine şahitlik eden *bir melek gelseydi ya, derler."* Âyetin kastı, müşriklerin sözlerine karşı Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] teselli etmektir; tâ ki vahyi tebliğ etsin ve onlara hiç aldırmasın.

"Belki göğsün daralır" ifadesi, Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] göğsünün genişliğini ve o anda daralmasının çok az olduğunu göstermektedir.[188]

Âyet şöyle bitiriyor: *"Sen sadece bir uyarıcısın;* sana düşen iş, sadece sana vahyedilen şeylerle onları uyarmaktır. Onların reddi veya kabulü sana ait değildir; bundan dolayı kalbin daralmasın. *Allah her şeye vekildir."* Sen de ona güvenip dayan. Allah onların halini en iyi bilendir, ayrıca sözlerine ve fiillerine en güzel karşılığı verendir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Yoksa, 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar?"* Yani onlar, "Ona bir şey vahyedilmedi, Kur'an dediği bu şeyleri kendisi ortaya koydu" mu diyorlar? Onlara de ki:

"Haydi siz de, beyanda ve güzel nazımda *onun benzeri on sûre getirin ..."* Allah Teâlâ, onlara önce on sûre ile meydan okudu. Onlar bundan âciz kalınca, kendilerine işi kolaylaştırıp bir sûre ile meydan okudu (Bakara 2/23; Yunus 10/38).

Âyet şöyle devam ediyor: "Eğer, onun benim tarafımdan uydurulduğu konusunda doğru söylüyor iseniz, siz de kendiniz tarafından uydurulmuş on sûre getirin; çünkü siz de benim gibi fasih Arap'sınız." Bunun için size yardımcı olacak Allah'tan başka gücünüzün yettiği kimseleri (şairlerinizi, putları, şeytanları) çağırın. Şayet onun uydurulduğu konusunda doğru söylüyor iseniz böyle yapın.

"Eğer size cevap veremiyorlarsa, on sûre getirmekten âciz kaldılarsa, ey Peygamber ve müminler, *bilin ki o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir.* Onun izniyle inmiştir."

Bir diğer mana: Gayb olarak onu ancak Allah bilir. Âyetin manası şudur: Ona imanınızda devam edin ve onun hakkındaki yakîninizi artırın.

Beyzâvî demiştir ki: "Âyette, 'Size *cevap veremiyorlarsa bilin ki ...'* şeklinde çoğul ifadesinin kullanılmasının iki hikmeti vardır:

---

188 Bir de Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] göğsünün daralması, kendisine yapılan eziyetten değil, Allah'ın âyetlerinin yalanlanmasından ve küfürde ısrar edilmesindendi (Mütercim).

Birincisi, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] yüceltmek içindir (Yüksek makam sahiplerine, 'siz' diye hitap edilir). İkinci hikmet şudur: Onları Kur'an'ın benzerini getirmeye davet eden müminlerdi. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] emri, müminleri de içine almaktadır; çünkü müminlere her işte Allah Resûlü'ne tâbi olmaları gereklidir; ancak ona has olan durumlar hariç.

Yahut bununla şuna dikkat çekilmiştir: Müşriklere meydan okuma işi, müminlerin imanlarının sabitleşmesini ve yakînlerinin kuvvetlenmesini gerektiren bir durumdur. Bunun için peşinden şöyle buyruldu:

'Bilin ki o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir.' Onu sadece Allah bilir, başkasının ona gücü yetmez. *'O'ndan başka ilâh yoktur.* Bilin ki Allah'tan başta ilâh yoktur; O, başka kimsenin bilemeyeceği şeyleri bilir; hiç kimsenin gücünün yetmediği işlere gücü yeter. Onların taptığı putların âcizliği ortaya çıktığına göre, *artık müslüman oluyorsunuz değil mi?'* Yani ey müminler, Kur'an'ın mucize olduğu kesin olarak ortaya çıkınca, sizler İslâm üzere sabit kalıyor, onda kuvvetlenmiş ve muhlis bir şekilde devam ediyorsunuz değil mi?

Bu âyetteki bütün hitapların, müşriklere olması da muhtemeldir. O zaman mana şöyle olur:

'Ey müşrikler, sizler, kendilerinden yardım istediğinizde, yardım istedikleriniz bundan âciz olduğu için size cevap veremediler. Böylece siz bu konudaki kusur ve noksanlığınızı bizzat görüp tanımış oldunuz. Öyleyse şunu bilin ki bu Kur'an, sadece Allah'ın bildiği bir nazım çeşididir; O'nun katından inmiştir. Onun sizi çağırdığı tevhid haktır. Bu kesin delilin ortaya konmasından sonra siz İslâm'a girmiyor musunuz?'

Bu soruda, istek ve emir manası vardır. Mana, 'Artık İslâm'a girin, müslüman olun' demektir. Çünkü onda kuvvetli bir ispat vardır. Ayrıca, kendilerinden istenen şeyin gereği ortaya konmuş ve özürleri ortadan kaldırılmıştır."[189]

---

189 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/452.

Müfessir Vâhidî, *el-Vecîz* adlı tefsirinde der ki:

"Ey müşrikler, eğer yardıma çağırdıklarınız size bir cevap veremez ve sizin için Kur'an'a mukabil bir kitap hazırlayıp getiremezse sizin bâtıl olduğunuza dair delil ortaya konmuş olur. O halde bilin ki bu Kur'an, Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Yani Allah onun indirilişini ve onun kendi katından indirildiğini bilmektedir. Artık müslüman oluyorsunuz değil mi? Bu soru, emir manasındadır. Yani, 'Artık müslüman olun!' demektir. *'Artık (içki ve kumara) son veriyorsunuz değil mi?'* (Mâide 5/91) âyeti de bu manadadır. Âyetin manası, artık onları terkedin, demektir."

12-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanlara vaaz ve uyarı yapanların, bunu bütün insanlara yapması, tasdik edenlerle inkâr edenleri ayırmamaları gerekir. Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] uyarak, bütün kullara nasihat etmeleri, kendilerini reddederler korkusuyla onları uyarmayı terketmemeleri, onlardan işittiği sözlerden içlerinin daralmaması gerekir.

Hz. Lokman [aleyhisselâm], oğluna insanları uyarmasını emrettiğinde şöyle demiştir: *"(Bunu yaparken) başına gelen sıkıntılara sabret; gerçekten bu, azmedilecek büyük işlerdendir"* (Lokman 31/17).

Eğer insanlar, kendilerini uyaran kimseden bir delil isterlerse onlara şöyle desin: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Allah her şeye vekildir." Şayet onlar, "Biz senin bizi uyardığın bu şeyleri biliyoruz!" derlerse onlara şöyle desin: "Öyleyse onun bir benzerini de siz getirin yahut onda birini de siz yapın!" En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Tek Derdi Dünya Olana Uyarı Fayda Vermez!

Bir kimsenin bütün himmet ve düşüncesi dünyaya çevrilmişse ona vaaz ve uyarı bir fayda vermez. Allah Teâlâ bu durumu belirterek şöyle buyurdu:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُۘ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا ف۪يهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

15. ***Kim,*** *(sadece)* ***dünya hayatını ve süsünü isterse amellerinin karşılığını orada kendilerine tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar.***

16. ***Onlar öyle kimselerdir ki ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şey yoktur.*** *(Dünyada)* ***yaptıkları da boşa gitmiştir. Yapmakta oldukları şeyler*** *(zaten)* ***bâtıldır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kim,* ameliyle sadece *dünya hayatını ve süsünü isterse,* yaptığı bütün iyilik ve ihsanı insanlara gösteriş ve duyurmak için olur. Onların *amellerinin karşılığını orada kendilerine tam olarak veririz;* zâhiren iyi olan amellerinin karşılığını dünyada kendilerine ulaştırırız. Bu karşılık, kendilerine verdiğimiz sıhhat, güzel geçim ve bol rızık gibi şeylerdir. Onlar, iyilik ve ihsanlarına karşılık olarak insanlardan bekledikleri övgüye ulaşırlar. '*Orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar.*' Dünya adına hak ettikleri karşılıktan hiçbir şey eksiltilmez."

Bu âyetin, amelleriyle gösteriş yapan riyakâr müminler için inmiş olması muhtemeldir. Amelini gösteriş için yapan gazi, zengin ve Kur'an okuyucu hakkındaki meşhur hadis, bu tür kimseleri anlatmaktadır.[190] Onlar, cehenneme ilk atılacak kimselerdir.

Âyetin, kâfirler hakkında inmiş olması da ihtimal dahilindedir. Bu görüş daha uygundur. Şu âyet de bunu göstermektedir:

"*Onlar öyle kimselerdir ki ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şey yoktur.*" Çünkü onlar, şekil olarak iyi olan amellerinin karşılığını dün-

190 Hadis için bk. Müslim, İmâret, 152; Nesâî, Cihâd, 22; Ahmed, *Müsned*, 2/322.

yada tam olarak almıştır; geriye onlar için büyük günahlarının vebali kalmıştır.

"Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir." Onların dünyada yaptıkları bütün iyilikler, ahirette boşa gitti; çünkü onlar bu yaptıklarıyla Allah rızasını istemediler. Amellerde sevap beklemenin temel şartı, ihlâstır. Zaten yapmakta oldukları şeyler bâtıldır; zira onlar, amelin sahih ve geçerli olması için gerekli şartları taşımamaktadır. İhlâs, bu şartların içindedir.

15-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kimin tek düşüncesi dünya olursa Allah onun işlerini dağıtır; fakirliğini gözünün önüne kor, dünya da kendisine ancak belirlediği kadarıyla gelir. Kimin niyeti ahiret olursa Allah Teâlâ onun işlerini toparlar, kalbine zenginlik kor, dünya da kendisine boyun eğmiş olarak (kolayca) gelir." [191]

Kimin niyeti Allah olursa Allah onun dünyasına ve ahiretine yeter. O halde, dünyanın peşinde koşan kimse esirdir; ahireti isteyen kimse mükâfat peşindedir, Hakk'ı isteyen kimse ise işinin âmiridir.

Ey kul, himmet ve düşünceni fâni dünyadan çek, kalbini ebedî yurda (ahirete) bağla; sonra kalbini ondan da çekip yüce zatı müşahedeye yönelt. Bütün himmet ve düşüncesini dünyaya bağlayanlardan olma, yoksa ahirette eline ateşten başka bir şey geçmez. Amellerinde ihlâslı ol ve onları zayi olmaktan koru. Amel ve ibadetinde insanları dikkate almaktan sakın; böyle yapmazsan perişanlık ve iflasa hazır ol. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

191 Hadis için bk. Tirmizî, Kıyâmet, 30; Münzirî, *et-Tergîb*, nr. 2547; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/247.

Rabb'inden Bir Delil ve Şahitle Desteklenen Kul

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, yukarıda bahsedilen ehl-i dünyanın zıddı müminlerden bahsederek şöyle buyurdu:

أَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ مُوسٰٓى
إِمَامًا وَرَحْمَةً أُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ
فَلَا تَكُ فٖي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

17. ***Rabb'inden** (gelen hak) **delil üzere bulunan ve O'ndan bir şahidin de kendisini desteklediği kimse, hiç sırf dünyalık isteyen kimse gibi olur mu? Ondan önce de** (kendisini destekleyen) **bir önder ve rahmet olarak Musa'nın kitabı** (Tevrat) **var. Onlar ona** (Kur'an'a) **inanırlar. Hangi topluluk onu inkâr ederse onun yeri ateştir. Sakın ondan bir şüphen olmasın. Şüphesiz o, Rabb'inden gelen haktır, fakat insanların çoğu inanmazlar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Rabb'inden* gelen hak *bir delil üzere bulunan ve O'ndan bir şahidin de kendisini desteklediği kimse, hiç yukarıda bahsedilen sırf dünyalık isteyen kimse gibi olur mu?*" Rabb'inden delil üzere bulunan kimse, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ve müminlerdir. Onlar, bütün himmet ve derdi dünya olan kimse gibi midir? Elbette değildir.

Âyetteki "delil"den kasıt, aklın ve temiz fıtratın, doğru ve güzel bulduğu şeydir. Buna göre mana şöyle olur: O kimse (Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ve müminler), Rabb'inden gelen apaçık bir delil üzere bulunur. Bu delil, akla uygundur ve hak olduğu apaçık ortadadır.

Yahut bu delil, kulu, yaptığı ve sakındığı işlerde hakka ve doğruya sevkeden Allah'tan bir burhandır.

"Onu, Allah'tan bir şahit takip eder." Yani bu aklî delili, Allah'tan gelen şahit destekler, onun doğru olduğuna şahitlik yapar. Bu şahit, Kur'an'dır; çünkü o, kalbin ve basiretin ışığıdır. Kur'an, aklın elde ettiği delilin doğru olduğuna şahitlik eder (Eğer etmezse o şey doğru ve geçerli değildir).

"Ondan yani Kur'an'dan önce de Musa'nın kitabı Tevrat var." Aynı şekilde Tevrat da Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ve ona tâbi olanların üzerinde bulunduğu apaçık delilin sıhhatine şahitlik yapmaktadır.

Delilin Kur'an; şahidin Cebrâil [aleyhisselâm] olduğu da söylenmiştir.

Şahidin, Hz. Ali [kerremallahu vechehû] olduğunu diyenler olduğu gibi, İncil olduğunu söyleyenler de olmuştur. Şahidin İncil olduğu görüşü daha güzeldir. Buna, *"Ondan önce de Musa'nın kitabı var"* âyeti delil olmaktadır. Bilindiği gibi Tevrat, İncil'den öncedir.

İbn Atıyye demiştir ki: "Burada şöyle bir itiraz olabilir: *'Ondan önce de Musa'nın kitabı var'* âyetinde, 'ondan önce' denen kitap Kur'an'dır. Halbuki Kur'an'la Tevrat arasında İncil vardır ve İncil Kur'an'dan öncedir. Durum böyle iken, niçin İncil zikredilmedi de Kur'an zikredildi?" Bunun cevabı şudur: Âyette özellikle Tevrat zikredildi, çünkü her iki millet (yahudiler ve müslümanlar) ellerindeki kitabın Allah tarafından gelen bir kitap olduğunda görüş birliği içindedirler. İncil ise böyle değildir (Hıristiyanlar kitapları hakkında görüş birliği içinde değillerdir). Bu durumda, kendisiyle delil ortaya konacak kitabı delil olarak kullanmak daha evladır. Bu durum, âyette geçtiği gibi cinlerin şu sözünde de olmuştur:

"Cinler dediler ki: 'Ey kavmimiz, biz, Musa'dan sonra indirilen bir kitap (Kur'an'ı) dinledik ...'" (Ahkâf 46/30).

Necâşî'nin şu sözü de böyledir: "Bu Kur'an ve Musa'nın getirdiği kitap, aynı kaynaktan geliyor."[192]

---

192 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 1/158 (Beyrut 1993).

Âyette geçen şahidi İncil olarak tefsir ettiğimizde, bu itiraz ortadan kalkar.

Cenâb-ı Hak sonra, Tevrat'ı şu şekilde tanıttı: "*Bir imam olarak* yani din hususunda kendisine uyulan bir kitap *ve* kendisine indirilenlere *rahmet olarak Musa'nın kitabı Tevrat var.*"

"*İşte onlar,* yani Rabb'inden gelen hak delil üzere olanlar, *o Kur'an'a inanırlar.* Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] karşı toplanmış Mekkeliler gibi, *hangi topluluk onu inkâr ederse onun yeri ateştir.* Onlar muhakkak oraya gireceklerdir. *Sakın ondan,* yani bu vaatten veya Kur'an'dan *bir şüphen olmasın. Şüphesiz o vaat* veya Kur'an, *Rabb'inden gelen haktır,* o azabın gerçekleşmesi ve Kur'an'ın Allah katından geldiği kesindir, *fakat insanların çoğu,* görüşlerinin kısa ve fikirlerinin bozuk olmasından dolayı *inanmazlar.*"

17. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kendisinde iki şey gerçekleşmeden kul, Rabb'inden gelen hak delil üzere olmaz. Bunların birincisi, nasuh tövbesi, ikincisi de tam manasıyla bir zühd halidir. Kulda bu iki hal gerçekleşince o, Rabb'inden bir delil üzere olur.

Bu delilin de farklı dereceleri vardır.

Birincisi, doğru bakış ve ibretten meydana gelen delildir. Bu delil, aklî delillerle Kur'an ve Sünnet yoluyla gelen delillere bakanların elde ettiği bir delildir. Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını iman ve gayb yoluyla bilirler. Onlar, delil ve burhan ehli kimselerdir.

İkincisi, çeşitli riyâzet, mücâhede ve halvete çekilerek elde edilen delildir. Bu kimseler için maddi âdetler ve sebepler ortadan kalkar, birçok keramet ve hârikulâde şeyler görürler. Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, tahkik ve beyan yoluyla bilirler. Ancak kendilerinde ince bir perde kalır ve (ilâhî huzura girilecek) kapıda durdurulurlar. Onlar âbidler, zâhidler ve hak yolda ciddiyetle amel eden salihlerdir.

Üçüncüsü, manevi vecd, zevk, mükâşefe ve ilâhî tecellileri görme yoluyla elde edilen delildir. Bu, terbiye şeyhlerinin halkasına giren, onlardan edep öğrenen, güzel ahlâkla süslenen, manevi aşk şarabını içip hissî şeylerden ve maddiyattan geçen, kâinatı var edeni müşahede ederek varlıklardan uzaklaşan kimselerin elde ettiği bir delildir. Onlar, Allah'ın dışındaki varlıklara Allah'ı delil olarak görürler. Cenâb-ı Hakk'ı bir delile muhtaç olmaktan yüce tutarlar. Onlar, kulların seçkinleri ve tekten olan zatlardır. Ârif bir şair onların haline şöyle işaret etmiştir:

"Yollar çok çeşitlidir. Hakk'ın yolu ıssız ve yolcusu azdır. Gerçek manada Hak yolunda gidenler, sayılı fertlerdir. Onlar insanlar tarafından pek tanınmazlar ve meslekleri bilinmez. Onlar, hedeflerine doğru yavaş yavaş yürürler. Onlar için murat edilen şeyden insanlar habersizdir. İnsanların çoğu, Hakk'ın yolunda uyku halindedir yani gaflet içindedir."

Ebû Tâlib-i Mekkî [rahmetullahi aleyh] *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde der ki:

"(Dünyayı tercih eden kimse), *'Rabb'inden bir delil üzere olan kimse gibi midir?'* âyetinin manası şudur: Yüce Allah'ı delil ile müşahede eden ve yakînin şahitliğiyle onu destekleyen kimse, kötü ameli kendisine güzel gösterilen, hevâsına tâbi olan ve hevâsını Mevlâ'sının taatine tercih eden kimse gibi değildir. Bilakis bu kimse, kelime-i şehadetin hakkını vermekte, şahidi olduğu hak yoluna tâbi olmakta ve yüce mâbudunun sevgisi içinde istikamet üzere yaşamaktadır."[193]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Soru şeklindeki bu âyet, şu manadadır: Rabb'inden bir delil üzere olan kimse, cehalet ve dalâlet üzere olan kimse gibi midir? Rabb'inden bir marifet, velâyet, selâmet ve keramet üzere olan kimse, gaflet içinde yüzen kimse gibi midir?

Her ârif, Cenâb-ı Hakk'ı kalbi, ruhu, aklı ve sırrı ile müşahede edince ve böylece O'nun cemalinin nurlarının feyzine ulaşıp yakınlığına ulaşınca, bu, onun bedenine tesir eder. Hatta yüzünde Allah'ın parlak nuru gözükür ve feraset sahibi herkes onu görür.

---

193 Ebû Tâlib-iMekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/231 (Beyrut 2004); *a.g.e.: Kalplerin Azığı*, 1/439-440.

Allah Teâlâ, *'Onu, Allah tarafından bir şahit takip eder'* buyurmuştur. Âyette geçen delil, marifetten oluşan basirettir; şahit ise Hakk'ı müşahede nurunun gözükmesidir.

Şu da denilebilir: Delil, ilâhî marifete ait kelâm; şahit ise Kitap ve Sünnet'tir. Cüneyd-i Bağdâdî [kuddise sırruhû] demiştir ki: 'Delil, kendisini zâhir ilmin desteklediği hakikattir.'" [194]

Özetle şunu söyleyebiliriz: Delil, bâtınî bir şeydir (insanın iç âlemiyle ilgilidir). Bu, burhan ve müşahede ile oluşan marifettir. Onu takip eden şahit ise zâhirî ilimdir. Bu durumda, akıl ve manevi zevkle elde edilen marifet, naklin ifade ettiği ile aynı olur. O zaman hakikat ile şeriat birleşir. Her biri kendi mahallinde sonuç verir. Kulun iç âlemi hakikatler ile münevver olur; zâhirî de dinin zâhirî hükümleriyle desteklenir. İşte asıl istenen ve teşvik edilen şey budur. Allah Teâlâ lutuf ve keremiyle bizleri bu halden bolca nasiplendirsin.

Hak Adına Yalan Söyleyenlerin Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, hakkı yalanlayanların uğrayacağı azaptan bahsederek şöyle buyurdu:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ
وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذ۪ينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْۚ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى
الظَّالِم۪ينَۙ ﴿١٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًاۜ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ
هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِز۪ينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَۢ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُۜ مَا كَانُوا يَسْتَط۪يعُونَ
السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ

194 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/112.

عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ
﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُوا اِلٰى رَبِّهِمْ اُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَر۪يقَيْنِ كَالْاَعْمٰى
وَالْاَصَمِّ وَالْبَص۪يرِ وَالسَّم۪يعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

18. ***Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır? Onlar*** *(kıyamet gününde)* ***Rab'lerine arzedilirler. Şahitler der ki: "İşte bunlar Rab'lerine karşı yalan söyleyenlerdir." İyi bilin ki Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir.***

19. ***Onlar,*** *(insanları)* ***Allah'ın yolundan çeviren ve onu eğri göstermeye çalışan kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir.***

20. ***Onlar yeryüzünde*** *(Allah'ı)* ***âciz bırakacak değillerdir. Onların Allah'tan başka*** *(yardım isteyecekleri)* ***dostları yoktur. Onların azabı kat kat olacaktır. Çünkü onların*** *(hakkı)* ***işitmeye güçleri yetmezdi ve onu görmezlerdi.***

21. ***Onlar kendilerini zarara uğrattılar. Uydurmakta oldukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti.***

22. ***Şüphesiz onlar, ahirette en çok zarara uğrayanlardır.***

23. ***İman edip salih amel yapan ve Rab'lerine gönülden bağlananlara gelince, işte onlar cennetliktir. Onlar orada ebedî olarak kalırlar.***

24. ***Bu iki grup*** *(müminlerle kâfirler),* ***kör ve sağır ile gören ve işiten kimselere benzerler. Bunların hali hiç eşit olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır?"* Yani Allah'ın söylemediği bir şey için "söyledi" diyen, O'nun indirdiğini yalanlayan yahut Allah'a yüce zatına layık olmayan şeyleri nisbet eden kimseden daha zalim kimse yoktur.

"Onlar kıyamet gününde Rab'lerine arzedilirler." Hesap yerinde hapsedilip bütün şahitlerin önünde amelleri kendilerine arzedilir. *"Şahitler,* melekler, peygamberler veya hesap yerine şahit olan herkes şöyle der: *'İşte bunlar Rab'lerine karşı yalan söyleyenlerdir. İyi bilin ki Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir.'"* Bu, onları, o anda kendilerini saracak azapla ciddi bir korkutmadır. Bu, onların Allah'a karşı yalan söyleyerek ve insanları Allah'ın yolundan alıkoyarak yaptıkları zulümleri sebebiyledir.

"Onlar, insanları *Allah'ın yolundan* yani dininden *çeviren* ve *onu eğri göstermeye çalışan kimselerdir."* Onlar, Allah'ın yolunun hak ve doğruluktan uzak olduğunu söylerler. Yahut müslümanları dinden çıkarıp inkâra sürükleyerek ondan saptırmak isterler. Veya Allah'ın dinini tenkit edip kötüleyerek onu bozuk göstermeye çalışırlar. *"Onlar ahireti de inkâr edenlerdir."* Bununla birlikte onlar, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederler."

"Onlar yeryüzünde Allah'ı *âciz bırakacak değillerdir."* Yani onlar, Allah'ı dünyada kendilerini azaba uğratmaktan âciz bırakamaz, bilakis O, bunu yapmaya kadirdir; ancak, azaplarının daha şiddetli ve devamlı olması için onu kendilerine vaat edilen güne (ahiret) erteler.

"Onların Allah'tan başka, onları azaptan kurtaracak *dostları yoktur.* Sahip oldukları sıfat ve hal sebebiyle *onların azabı kat kat olacaktır. Çünkü onlar,* hakka karşı sağır kesildikleri ve ona buğzettikleri için *işitmeye güçleri yetmezdi ve onu görmezlerdi."*

"Onlar, Allah'a ibadeti bırakıp putlara ibadet ettikleri için *kendilerini zarara uğrattılar.* Putlar bize şefaat edecektir, şeklinde *uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti."* Yahut onlar, Hakk'a ibadeti putlara ibadetle değiştirmeleri ve umdukları şeyin yok olup gitmesi sebebiyle zarar ettiler; kendilerine hasret ve pişmanlıktan başka bir şey kalmadı.

"Şüphesiz onlar, ahirette en çok zarara uğrayanlardır." Onlardan daha perişan olan hiç kimse yoktur; çünkü onlar, ebedî nimetlerden mahrum kaldılar, bu nimetleri ebedî azapla değiştirdiler.

Cenâb-ı Hak, sonra, bunların zıddı olan kimseleri zikrederek şöyle buyurdu:

"İman edip salih amel yapan ve Rab'lerine gönülden bağlananlara, kalpleri Allah ile huzur bulanlara yahut huşû ile dolanlara veya tövbe edenlere gelince, *işte onlar cennet ehlidir. Onlar orada ebedî olarak kalırlar."*

Diğer âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Bu* bahsi geçen *iki grup,* yani kâfirlerle müminler, *kör ve sağır ile gören ve işiten kimselere benzerler."*

Kâfir, hem kör hem de sağır olana benzer. Mümin ise işiten ve gören kimseye benzer. Kâfirlerin durumunu ayrı ayrı düşünmek de mümkündür. Şöyle ki: Kâfir, kör olan kimseye benzer veya o, sağır olan kimseye benzer. Mümin ise bu iki halin zıddı olarak, hem gören hem de işiten kimseye benzer. Bu durumda kâfirlerin hali, iki benzetmeyle anlatılmış oldu. Bu açıklama, İbn Cüzey'e aittir.[195]

Beyzâvî demiştir ki: "Kâfirin, Allah'ın âyetlerine karşı kör gibi davranması sebebiyle köre benzetilmiş olması, ayrıca Allah'ın kelâmını işitmeye karşı sağır gibi davranıp onun manalarını düşünmekten kaçınması sebebiyle de sağıra benzetilmiş olması uygundur. Kâfirin zıddı olarak müminin de önce işiten kimseye, sonra gören kimseye benzetilmiş olması uygundur. Bu durumda her iki grup, bu iki sıfatlarına göre, iki ayrı kimseye benzetilmiş olmaktadır. Şu da mümkündür: Kâfirde ve müminde bahsedilen her iki sıfatın birden bulunması da mümkündür (Yani kâfir hem kör hem sağıra benzer; mümin ise hem gören ve hem işiten kimseye benzer)." [196]

Âyet şöyle bitiyor: *"Bunların hali,* yani bu iki grup hiç *eşit olur mu?* Elbette ki olmaz. *Hiç düşünmüyor musunuz?* Verilen örnekleri düşünüp de öğüt alarak sapık halinizden dönmeyecek misiniz"

195 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 1/368.

196 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/454

18-24. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim Allah dostlarının mertebelerine ulaşmak niyetinde gözükür yahut ulaşmadığı makamlardan birinde olduğunu iddia eder ve bu şekilde insanları kendine yöneltmeyi isterse bu kimse, kıyamet gününde şahitlerin önünde rezil edilir ve kendisine, "Bunlar Allah adına yalan söyleyen kimselerdir. Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir" denir.

Kur'ân-ı Hakîm'de kâfirler için uyarıda bulunan her âyetin bir ucu da isyana dalan müminlere dokunur. Rabb'inden gelen hak bir delil üzere olan kimselerin alameti yukarıda geçti. Kim, ulaşmadığını bildiği halde, bu makamlardan birinde bulunduğunu iddia ederse, *"Allah adına yalan söyleyen kimseden daha zalim kim vardır"* âyeti, ona hitap eder ve kendisini uyarır.

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] Kavmi ile Mücadelesi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, peygamberlerin kıssalarını anlatmaya başladı. Bunu, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] teselli etmek ve yukarıda geçen, *"Belki onların sözlerinden göğsün daralır ..."* âyetini tamamlamak için yaparak şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢٥﴾ اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا
اللّٰهَۜ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَل۪يمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ
قَوْمِه۪ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَراً مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذ۪ينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا
بَادِيَ الرَّأْيِۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٢٧﴾

25. ***Şüphesiz biz Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik.*** *(Onlara dedi ki):* ***"Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."***

26. ***"Allah'tan başkasına tapmayın! Ben, sizin için can yakıcı bir günün azabından korkuyorum."***

27. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bir de sana içimizden basit görüşlü düşük insanlardan başka kimsenin uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz biz Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. Onlara dedi ki: Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.* Yahut size azabı gerektiren şeyleri ve ondan kurtuluş yollarını açıklıyorum. Bunun için diyorum ki:

"Allah'tan başkasına tapmayın! Onunla birlikte başkasına kulluk yapmayın. *Ben, sizin için can yakıcı bir günün azabından korkuyorum."*

"Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Senin bize karşı, peygamberliği sana tahsis edecek ve sana itaati gerektirecek bir meziyetin yoktur. *Bir de sana içimizden basit görüşlü düşük insanlardan başka kimsenin uyduğunu görmüyoruz.* Sana uyanlar, en basit ve düşük insanlar. Onlar, sonunu hiç düşünmeden ve bir değerlendirme yapmadan sana tâbi olan, görüşleri kısa, akılları hafif kimseler.

Kâfirler, Hz. Nuh'a [aleyhisselâm] iman edenleri fakir oldukları ve onların gerçek hallerini bilmedikleri için düşük gördüler. Onlar, şerefin mal ve mevki ile olduğuna inanıyorlardı. Halbuki durum böyle değildir; asıl şeref, iman, itaat ve Hakk'ın marifetiyledir.

Denildiğine göre, Hz. Nuh'a [aleyhisselâm] iman edenler, dokumacılık ve hacamat işiyle meşgul oluyorlardı.

Şöyle de denilmiştir: Kâfirler dediler ki: "Sana iman edenler düşük seviyedeki işlerle meşgul kimselerdir. Bu duruma şu âyet delil gösterilmiştir: *Kavmi Nuh'a, 'Sana seviyesi düşük insanlar tâbi olmuşken, sana iman mı edelim?' dedi. Nuh da dedi ki: 'Onların yaptıkları hakkında benim bir bilgim yoktur'"* (Şuarâ 26/111-112).

Kâfirlerin sözü şöyle devam ediyor: *"Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.* Senin ve sana tâbi olanların bize karşı bir üstünlüğünü görmüyoruz; sizde, sizi peygamberliğe ehil kılacak ve peşinden gitmeyi hak edecek bir meziyet yok. *Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz.* Ey Nuh, senin, peygamberlik iddianı, onların da seni desteklemesini inandırıcı bulmuyoruz, sizin yalancı olduğunuzu düşünüyoruz."

25-27. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sadıkların yalanlanması eskiden beri devam eden bir durumdur. Seçkin velilere tâbi olanlar, her zaman insanlar tarafından zilletle damgalanıp azınlık olarak görülmüşlerdir. Halbuki onlar, peygamberlere ve velilere tâbi olan kimselerdir. Ayrıca onlar, cennet ehlinin çoğunluğunu oluşturmaktadır; çünkü Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Cennetlikler çoğunlukla (bedenen) zayıf olan ve halkın gözünde zayıf görülen kimselerdir."[197]

Diğer bir hadiste belirtildiğine göre cennet, *"'Ne oluyor da bana insanların gözünde düşük (zayıf, garip) kimseler giriyor!' dedi. Allah Teâlâ ona,*

'Sen benim rahmetimsin; seninle dilediklerime rahmet ederim!' buyurdu."

Bu hadis, Buhârî'nin *Sahîh*'inde de geçmektedir.[198]

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] Kavmine Cevabı

Sonra Hz. Nuh [aleyhisselâm] kavmine şu cevabı verdi:

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰينِي رَحْمَةً

197 İbn Mâce, Zühd, 4.

198 bk. Buhârî, Tevhid, 25; Müslim, Cennet, 35; Ahmed, *Müsned*, 2/276.

مِنْ عِنْدِهٖ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْۜ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾

28. ***Nuh dedi ki: "Ey kavmim! Bana söyleyin: Eğer ben Rabbim tarafından gelen açık bir delil üzere hareket ediyorsam ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli kalmışsa, siz onu istemediğiniz halde, onu size zorla mı kabul ettireceğiz?"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Nuh kavmine dedi ki: Ey kavmim! Bana söyleyin: Eğer ben Rabbim tarafından gelen açık bir delil üzere hareket ediyorsam,* Rabbim'den gelen apaçık bir yolda isem yahut davamın doğruluğuna şahitlik yapan açık bir delile göre hareket ediyorsam *ve O bana kendi katından bir rahmet,* peygamberlik *vermiş de bu size gizli kalmışsa,* onun hakikatine ulaşmamışsanız, *siz onu istemediğiniz halde, onu size zorla mı kabul ettireceğiz?* Siz onu tercih etmez ve doğruluğu hakkında hiç düşünmezken, ona ulaşmanız için sizi zorlar mıyız?"

Hz. Nuh'a onlarla cihad etmesi emredilmedi, Allah onları üzerlerine azap inene kadar içinde bulundukları durumda bıraktı.

28. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Rab'lerinden gelen hak bir delil üzere bulunan davet ve uyarıcıların yolu şudur: Onlar insanları uyarırlar (kendilerine doğru olan şeyleri anlatırlar), fakat hakikat onlara gizli kaldığında (gafletlerinden dolayı onu göremediklerinde) hiç kimseyi yollarına girmek için zorlamazlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Sonra Hz. Nuh [aleyhisselâm] şöyle dedi:

وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًاۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا
بِطَارِدِ الَّذٖينَ اٰمَنُواۜ اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلٰكِنّٖٓي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ

(٣٠) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٣٠)

29. ***"Ey kavmim! Ben bu tebliğime karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatımı vermek ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rab'lerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, cahilce davranan bir topluluk olarak görüyorum."***

30. ***"Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim kurtarabilir? Siz hiç düşünmez misiniz?"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] sözünü şöyle naklediyor: *"Ey kavmim! Ben bu tebliğime karşılık sizden,* kendisiyle istifade edeceğim *herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatımı vermek ancak Allah'a aittir;* çünkü kendisinden bir şey istenecek ve beklenecek olan O'dur."

Kavmi, kendisiyle oturmak için Hz. Nuh'tan zayıf kimseleri yanından kovmasını talep etti. Bunun üzerine Hz. Nuh onlara şöyle dedi:

"Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rab'lerine kavuşacaklardır. Eğer onları yanımdan kovarsam, ilâhî huzurda benden davacı olurlar."

Bir diğer mana: Şüphesiz onlar, Rab'lerine kavuşacaklar ve O'nun yakınlığını elde edeceklerdir. O halde ben onları nasıl kovarım?

"Fakat ben sizi, Rabb'inize kavuşacağını bilmeyen ve *cahilce davranan bir topluluk olarak görüyorum."*

Bir diğer mana: Ben sizi, iman edenlerin kıymetini bilmeyen bir topluluk olarak görüyorum.

Yahut siz, iman edenleri sefih görüp kendilerini basit insanlar olarak adlandıran cahil bir toplumsunuz.

Yahut siz, içinizde cehalet iyice yerleşmiş ve kök salmış cahil bir toplumsunuz; artık size vaaz ve uyarı fayda vermez.

"Ey kavmim! Onlar, kâmil bir imana ve Allah korkusuna sahip iken, *ben onları yanımdan kovarsam, beni Allah'tan kim kurtarabilir?* O'nun benden intikam almasını kim engelleyebilir? *Siz hiç düşünmez misiniz?* Düşünseydiniz, onları kovma talebinin ve sizin iman etmenizi buna bağlamanın doğru olmadığını bilirdiniz.

29-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kuşeyrî demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın, *'Ben, bu davetime karşılık sizden herhangi bir mal (ve ücret) istemiyorum'* âyetinde, peygamberlerin vârisi olan âlimlere, peygamberlerin edebiyle edeplenmeleri konusunda bir uyarı vardır.

Âlimler de yaydıkları ilme karşılık insanlardan herhangi bir ücret istememeli, onlara öğrettikleri ilim ve yaptıkları uyarılara karşılık kendilerinden bir menfaat elde etmemelidir. Din adına yaptığı uyarılardan ve müslümanlara yaptığı vaazdan bir şey elde eden kimselere, Allah, işinde bereket vermez ve insanlar ondan gerçek manada bir fayda görmez. Onlar bu yaptıkları ile ancak Allah'ın gazabını elde edeler."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu durum, eğer âlim, bu işleri yaparken insanlardan bir şey bekliyor ve talep ediyorsa doğrudur. Şöyle ki şayet kendisine bir şey verilmese, halka ilim öğretmez ve vaaz etmez. Ancak âlim, Allah rızası için ilim öğretir, vaaz eder, sonra kendisine Allah rızası için bir şey verilirse onu almada -inşallah- bir sakınca yoktur. Şeyhlerin ve velilerin, ziyaretlerine gelenlerden, kendilerini uyardıkları ve Allah'ı tanıttıkları kimselerden mal aldıkları olmuştur. Bu, veren kimse için bir kazanç ve Allah'a yaklaşma sebebidir. İnsanlar asıl kazancı sadece Allah için verdikleri mallarından ve canlarından elde ederler. Allah onları rahmetiyle zengin eder.

Allah Teâlâ'nın, *"Onların mallarından sadaka al"* (Tevbe 9/103) âyetinin tefsirini yaparken bu konuda açıklama geçmişti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Nuh'un kavmi, ona, "Eğer sen Allah'ın peygamberi olsaydın Allah seni çalışıp kazanma derdinden kurtarırdı, sana tâbi olanların

yaptıklarını bildirirdi. Onlar sana ancak görünüşte tâbi oluyorlar, iç âlemlerinde tâbi olmuyorlar" deyince, Hz. Nuh onlara şöyle dedi:

وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدٖى خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ
اِنّٖى مَلَكٌ وَلَٓا اَقُولُ لِلَّذٖينَ تَزْدَرٖٓى اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ
خَيْرًاۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فٖٓى اَنْفُسِهِمْۚ اِنّٖٓى اِذًا لَمِنَ الظَّالِمٖينَ ﴿٣١﴾

31. ***"Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Ben bir meleğim de demiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Böyle bir şey dersem ben gerçekten zalimlerden olurum."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Nuh [aleyhisselâm] kavmine şöyle dedi: *"Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum."* Böyle bir şey söylemedim ki istediğim zaman ondan alıp harcayayım ve böylece geçim meşguliyetinden kurtulayım. Ben sadece bir insanım.

Bir diğer mana: Ben, bana ait olmayan bir şeyi iddia etmedim ki siz benim sözümü inkâr edip yadırgayasınız. Size öyle bir şey söylemedim. Ben Allah'ın bana ilham ettiğinin dışında bir şey söylemiyorum ve yapmıyorum. Ben, "Allah'ın hazineleri, yani yok olan bir şeyin kendisiyle var edildiği kuvvet benim yanımdadır" demedim.

Yahut ben, "Rüzgâr, su ve benzerleri gibi kendisinden birçok şeyin yeryüzüne indiği hazineleri benim yanımdadır" demedim. Allah Teâlâ, her şeyin hazinesinin kendi katında olduğunu şöyle beyan etmiştir:

"Her şeyin hazinesi (kaynağı, aslı) bizim katımızdadır; biz onları belli bir ölçüyle indiririz" (Hicr 15/21-22).

Hz. Nuh [aleyhisselâm], böyle bir iddiadan uzak olduğunu belirtti ve sonra şöyle dedi:

"Ben gaybı da bilmem." Ben, "Gaybı bilirim ve böylece ashabımın benden gizledikleri, içlerindeki düşünceleri kendilerine bildiririm" de demiyorum. Benim yolum, onları gördüğüm şekilde kabul etmektir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Hz. Nuh dedi ki: "Ey kavmim, ben, iman edenlerin bana, (sizin söylediğiniz gibi) basiretsizce ve kalpleriyle bir karar vermeden zâhiren tâbi olup olmadıklarını bilmiyorum."

"Ben bir meleğim" de demiyorum ki siz, "Sen ancak bizim gibi bir insansın" diyesiniz.

"Ayrıca ben, sizin hor gördüğünüz kimseler için, 'Allah onlara bir hayır vermeyecektir' diyemem." Bundan kasıt, zayıf ve fakir müminlerdir. Yani ben, fakir oldukları için, sizin hakir gördüğünüz kimseler hakkında, *"Allah onlara bir hayır vermeyecektir"* diyemem. Şüphesiz Allah'ın onlar için ahirette hazırladığı, size dünyada verdiklerinden daha hayırlıdır.

"Allah onların kalplerinde olan hayrı ve başka *şeyleri daha iyi bilir. Eğer ben böyle bir şey dersem, gerçekten zalimlerden olurum."*

Beyzâvî demiştir ki: *"Hakir gördüğünüz kimseler için, 'Allah onlara bir hayır vermeyecektir' diyemem"* âyetinde, işin gözlere isnat edilmesi, olayı mübalağa ile anlatmak içindir. Bununla şu duruma da dikkat çekilmiştir:

Kâfirler, müminlerin manevi yönlerini ve sahip oldukları ahlâkî kemalatlarını hiç düşünmeden sadece dış hallerine ve mallarının azlığına bakarak onları hor gördüler. Onlar, müminleri fakirliklerinden dolayı basit gördüler; çünkü onlar dünya hayatının ancak zâhirine bakmakta ve o konuda da az bir şey bilmektedir. Hal böyle olunca, onlara göre kimin dünya malından payı daha çok ise en şerefli odur; dünya malından mahrum olan ise en düşük ve rezil kimsedir.[199]

---

199 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/455.

31. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir kimsenin veli olması için, (insanların beklediği cinsten) keramet göstermesi şart değildir. Bazan keramet türü işler, istikameti düzgün olmayan kimselerde de ortaya çıkabilir. Yine velinin, gayb hazinelerine vâkıf olması, gaybı bilmesi de şart değildir. Veli için şart olan, dinin haram kıldığı ayıp ve kusurlardan temiz ve uzak olmasıdır. Velinin gayb âleminden gizli ilimler alıp vermesi de şart değildir. Onun için şart olan, kendisine gayb âleminde garanti verilen ilâhî vaatlere güveninin tam olmasıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] Kavminin Acele Azap İstemesi

Hz. Nuh'un kavmi, kendilerine vaat edilen azabın acele gelmesini istediler. Cenâb-ı Hak onların bu isteklerinden bahsederek şöyle buyurdu:

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ
كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ اِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَاءَ
وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ
لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

32. ***Nuh'un kavmi dedi ki: "Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bizi korkuttuğun azabı başımıza getir!"***

33. ***Nuh dedi ki: "Onu size sadece dilerse Allah getirir. Siz (Allah'ı) âciz bırakacak değilsiniz."***

34. ***"Eğer Allah sizi saptırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. Sizin Rabb'iniz O'dur. Siz O'na döndürüleceksiniz."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Nuh'un [aleyhisselâm] kavmi dedi ki: "*Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve mücadelede çok ileri gittin.* Bizimle çok çekiştin ve fazla muhatap oldun. *Eğer,* peygamberlik davanda ve bizi korkuttuğun hususta *doğru söylüyorsan, bizi korkuttuğun azabı başımıza getir;* çünkü senin münazara ve vaazın bize tesir etmiyor."

Nuh [aleyhisselâm] onlara dedi ki: "*Onu size* ben değil *sadece dilerse Allah* dünyada veya ahirette *getirir. Siz,* başınıza gelecek gazabı geri çevirmede *Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.* Yahut siz o azaptan kaçarak ilâhî kudreti âciz bırakamazsınız. *Eğer Allah sizi saptırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez.* Şüphesiz hakkında şekavet (cehennemlik) hükmü verilmiş kimselere öğüt bir fayda vermez."

Bu, onun sözlerinde hiçbir fayda olmadığını zanneden kimselere bir cevaptır. (Hz. Nuh'un sözü faydalıdır, fakat o, nasibi olmayanlara fayda vermez).

Bu âyet, şuna da bir delildir: Allah Teâlâ'nın bir kulun azgınlığını dilemesi sahihtir. Allah'ın muradının dışında bir şeyin olması imkânsızdır. Bunun için şöyle denmiştir: "Allah'ın halktan muradı, onların şu anda oldukları haldir."

Nuh [aleyhisselâm] sonra şöyle dedi: "*Rabb'iniz,* yani sizi yaratan ve sizde dilediği gibi tasarrufta bulunan *O'dur. Siz O'na döndürüleceksiniz.* O size amellerinizin karşılığını verir."

32-34. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanlara vaaz ve uyarı ile meşgul olan kimselerin bundan hiç usanmamaları gerekir. Bu kimseler, çokça uyarıda bulunmuş ve insanlar onlara uzaklaşma ve inkâr ile karşılık vermiş olsalar bile, hiç usanmadan davete devam etmeli ve şöyle demeliler: "Eğer Allah sizin azgınlığınızı istemişse, biz size nasihat etmek istesek de nasihatimiz size fayda vermez."

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] Teselli

Hz. Nuh'un kıssasını anlatmanın amacı, Hz. Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir teselli olduğu için, Cenâb-ı Hak bu kıssa esnasında ona hitap ederek şöyle buyurdu:

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ اِجْرَامٖي وَاَنَا بَرٖيٓءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

35. ***(Resûlüm!) Yoksa, "Bunu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam günahım bana aittir. Ben sizin işlediğiniz günahtan uzağım."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Yoksa Kureyş kâfirleri, 'Muhammed *bunu* yani bize okuduğu âyetleri ve bizden öncekilerden verdiği haberleri kendisi *uydurdu' mu diyorlar?* Onlara de ki: 'Böyle bir şey yok, faraza, *eğer onu uydurduysam günahım,* yani bunun vebali size değil bana aittir. *Ben sizin işlediğiniz günahtan,* hakkı yalanlayarak ve inkâr ederek işlediğiniz cürümden *uzağım.*'"

35. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Halk tarafından yalanlanma ve inkârla karşılaşan bir kimse, asıl halini Allah'ın bilmesiyle yetinmeli ve kendisini yalanlayanlara, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] kendisini yalanlayanlara söylediği gibi şöyle demelidir: "Eğer onu uydurduysam günahım bana aittir."

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Ne zaman, insanların sana yönelmeyişi yahut seni kötüleyerek saldırmaları sana eziyet verirse, dönüp Allah'ın senin hakkındaki bildiği gerçek haline bak. Eğer sen, Allah'ın senin halini bilmesine kanaat etmezsen, O'nun ilmine kanaat etmeyişin, insanların eziyetiyle gelen musibetten daha ağırdır."

Şeyh Zerrûk [rahmetullahi aleyh], İbn Atâullah'ın sözünü açıklarken demiştir ki: "Bu böyledir; çünkü senin, halini Allah'ın bilmesiyle yetinmemen, kalbine ve dinine zarar verir; insanların eziyeti ise senin şerefine, bedenine ve dünyana zarar verir. Ayrıca insanların eziyeti seni Allah'a sevkeder; bu da senin faydanadır. Halini Allah'ın bilmesiyle yetinmemen ise seni insanlara yöneltir. Bu, şu üç şeyi peşinden getiren bir musibettir:

1. İnsanlara karşı yapmacık davranış ve gösteriş içinde olmak.

2. Mümkün olan bütün hallerde halkın rızasını aramak.

3. İnsanların, kendisinin sahip olduğu mertebeyi bilmesi için ilmini, amelini ve halini ortaya koymak. Bütün bunlar kulun, halini Rabb'inin bilmesiyle yetinmemesinin alametidir.

Kulun halini Allah'ın bilmesiyle yetinmesinin alameti üçtür:

1. Herkese karşı ihlâslı davranmak ve her işinde ihlâslı olmak. Şöyle ki insanların kendisini nerede ve nasıl gördüğüne hiç aldırış etmemek (her işini edebe uygun olarak Allah rızası için yapıp yoluna devam etmek).

2. Allah'ın taatini yapıp razı olmadığı şeyleri terkederek O'nun rızasını talep etmek; insanlar ona ister razı olsun ister kızsın, hiç aldırış etmemek.

3. Cenâb-ı Hakk'ın hüküm ve hikmetiyle üzerinde cereyan eden her durumda, halini Allah'ın bilmesiyle yetinmek.

İbrahim Teymî [rahmetullahi aleyh] sohbetinde bulunanlardan birine, "İnsanlar benim hakkımda ne diyor?" diye sordu; o, "Senin için gösterişçidir!" diyorlar deyince, İbrahim Teymî,

"İşte şimdi amel etmek hoş olur" dedi. Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh], onun bu sözünü işitince,

"Vallahi o, halini Allah'ın bilmesiyle yetindi, Allah'ın bilmesi yanında başkasının araya girmesini istemedi" dedi.

Yine o demiştir ki: "Kulun, nefsinin övülmesiyle huzur bulması, onun için, günahlardan daha tehlikelidir."

Ahmed b. Ebü'l-Havârî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim yaptığı bir hayırla tanınmayı veya onunla anılmayı severse o kimse, ibadetinde Allah'a şirk koşmuş olur; çünkü Allah sevgisiyle amel eden bir kimse, amelini yüce sevgilisinden başkasının görmesini sevmez."

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İlmini, insanların seni tasdik etmesi için yayma, onu sadece Allah'ın seni tasdik etmesi için yay. Eğer ortada kınanacak bir durum varsa şunu bilmek gerekir: Seninle Allah arasında olan bir sebep, seninle insanlar arasında olan sebepten daha hayırlıdır; çünkü Allah birincisini sana emretti, diğerini ise yasakladı. Seni Allah'a sevkeden bir sebep, senin için, seni Allah'tan alıkoyan sebepten daha hayırlıdır." [200]

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] Gemiyi Yapması

Cenâb-ı Hak, sonraki âyette, Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] kıssasını tamamlayarak şöyle buyurdu:

وَاُوحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا
كَانُوا يَفْعَلُونَۚ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي
الَّذِينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَاٌ مِنْ
قَوْمِه۪ سَخِرُوا مِنْهُۜ قَالَ اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَۜ
﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَۙ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾

36. Nuh'a şöyle vahyedildi: Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık iman etmeyecektir. Artık onların yapmakta olduklarından dolayı üzülme.

---

200 İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem*, s. 411 (Beyrut 2005).

37. Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana** (bir şey) **söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır!

38. Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise yanına uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Nuh dedi ki: "Bizimle alay ediyorsunuz; biz de sizin bizimle alay ettiğiniz gibi sizinle alay edeceğiz!"

39. "O perişan edici azabın kime geldiğini ve o sürekli azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Nuh'a şöyle vahyedildi: Kavminden, önceden iman etmiş olanlardan başkası artık iman etmeyecektir."*

Bu vahiy, Hz. Nuh onların içinde 950 sene kalıp kendilerini Allah Teâlâ'ya davet ettikten sonra yapıldı. Onlardan bir adam oğluna gelerek, "Oğlum, bu ihtiyar adamı tasdik etme; benim babam ve dedem bana bu şekilde emretti!" diyordu. Bu vahiy inip de Hz. Nuh onların imanından ümidini kesince, onlar için şöyle beddua etti:

"Rabbim, kâfirlerden yeryüzünde ev bark sahibi hiç kimse bırakma (hepsini helâk et!)" (Nuh 71/26).

Allah Teâlâ ona şöyle buyurdu: "Artık onların yapmakta oldukları yalanlama ve eziyetten dolayı üzülme; mahzun olup kederlenme." Allah, Hz. Nuh'a önce onların imanından ümit kestirdi ve onlar için kederlenmesini yaaskladı, sonra gemiyi yapmasını emrederek şöyle buyurdu:

"Bizim gözetimimiz altında, bizim korumamız ve nezaretimizle *gemiyi yap.* Yahut herhangi bir muhafaza ve koruma aletine muhtaç olmadan bizden görerek ve işiterek, sana nasıl yapacağını vahyetmemizle gemiyi yap."

Rivayet edildiğine göre Hz. Nuh [aleyhisselâm], gemiyi nasıl yapacağını bilmediğinde, Allah kendisine, "Onu kuşun göğsü (kursağı) gibi yap" diye vahyetti.

Şöyle de rivayet edilmiştir: Gemi, göreni dehşete düşürecek bir şekildeydi. Göğe doğru uzun, en üstü dardı. Bu şeklin amacı, çok hızlı gitmesi değil, güzel muhafaza edilmesiydi. Ancak birinci görüş, yani geminin kuş göğsü şeklinde yapılmış olduğu daha tercihlidir.

el-Esâs isimli eserde der ki: "Nuh'un [aleyhisselâm] gemisi sac ağacından yapılmıştı. Bu ağaç, Hindistan'dan temin edilen, yeryüzünün kolay kolay eskitemediği, ağırca, siyah bir ağaçtır."

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Gemiyi Nuh [aleyhisselâm] yaptı; Cebrâil [aleyhisselâm] ona nasıl yapacağını tarif ediyordu. Geminin alt kısmı, normal gemilerin alt kısmı gibiydi. En üstü çatı gibiydi. İç kısmı, evi andırıyordu. Yanlarından kapıları vardı."

Sonra Nuh [aleyhisselâm], kavminin helâki kesinleşince onlara karşı rikkate geldi, haklarında Allah'a müracaat etmeye niyetlendi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona şöyle buyurdu:

"Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme, onların durumu hakkında bir müracaatta bulunma; onlardan azabın giderilmesi için dua etme. *Onlar mutlaka boğulacaklardır!* Haklarında boğulma emri verilmiş olup bu mutlaka yerine gelecektir; onu durdurmanın bir yolu yoktur."

"Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelen bir grup ise onun yanına uğradıkça onunla alay ediyordu. Çünkü o, sudan uzakta karada gemi yapıyordu. Yahut Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] izzet ve şerefi, yaptığı işe ters düşüyordu; kavmi onun bu haline gülerek kendisine, "Peygamber olduktan sonra şimdi de marangoz oldun!" diyorlardı.

"Nuh onlara şöyle dedi: Bizimle alay ediyorsunuz, biz de bizimle alay ettiğiniz gibi sizinle alay ederiz. Sizi dünyada boğulma azabı, ahirette de cehennem ateşinin azabı sardığında biz de sizinle alay ederiz. *O perişan edici azabın,* boğulma ve sonrasında ateşte yanmanın *ve sürekli azabın kimin başına geleceğini yakında bileceksiniz.* Bu azap, kıyamet günündeki ateştir."

36-39. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanlar veliden yüz çevirdiğinde ve veli onların, kendisine tâbi olmasından ümidini kestiğinde üzülmemeli ve onlardan dolayı gam çekmemelidir. Allah her şeye karşı veliye yeter fakat hiçbir şey veliyi Allah'a muhtaç olmaktan kurtarmaz. Hem halkın veliden yüz çevirmesinde onun kalbi ve bedeni için rahatlık vardır. Onlar veli ile alay edince o, içinden şöyle desin: "Siz bugün bizimle alay ederseniz; hakikatler ortaya çıktığında, mukarrebîn makamındakiler yüksek derecelere çıktığında ve bâtıl yolda olanlar aşağı derekelere düştüğünde biz de sizinle alay ederiz."

Şeyhlerimizin şeyhi seyyidim Ali İmrânî [rahmetullahi aleyh] sık sık derdi ki: "Keşke kıyamet kopsa da Allah yolunun er kişileri diğerlerinden bir ayrılıp ortaya çıksa!" Yahut bu manada şeyler söylerdi.

Tufanın Başlaması

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette tufanın başlamasından bahsederek şöyle buyurdu:

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ قُلْنَا احْمِلْ فٖيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَۜ وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلٖيلٌ ﴿٤٠﴾

40. ***Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca Nuh'a dedik ki: "****(Canlı çeşitlerinin)* ***her birinden birer çift ile*** *(boğulacağına dair)* ***haklarında önceden hüküm verilmiş olanlar dışında aileni ve iman edenleri gemiye yükle!" Zaten onunla beraber pek az kimse iman etmişti.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Nihayet* onların boğulması yahut yeryüzünün sularını fışkırtması ve bulutların yağmurunu boşaltmasına dair *emrimiz geldiğinde ve tandır kaynamaya başlayınca ...*" Kaynayan tencere-

den sıcak suyun fışkırması gibi, tandırdan su fışkırdı. Buradaki tandır, ekmek tandırıdır. Su, hârikulâde bir olay olarak önce ateş tandırından fışkırmaya başladı. Hz. Nuh'un kızı tandırı tutuşturmak istediğinde ateşin içinden su fışkırmaya başladı.

Bir rivayete göre bu, Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] ait bir tandır olup Hz. Nuh'a [aleyhisselâm] kadar gelmişti. Hz. Nuh onda ateş yakıyordu.

Bu tandırın Kûfe Mescidi'nde bulunduğu da söylenmiştir. Diğer bir rivayete göre o, Hindistan'da bulunuyordu.

Kaynayan tandırdan maksadın, yeryüzü olduğunu söyleyenler de olmuştur. İbn Abbas da [radıyallahu anh] bu görüştedir.[201]

Su fışkırınca Nuh'a dedik ki: *"Gemiye her bir hayvandan* erkek ve dişi olarak *birer çift al."*

Rivayet edildiğine göre Hz. Nuh [aleyhisselâm], geminin kapısında durdu. Vahşi hayvanlar yanına toplandı. Erkekler sağ yanında, dişiler sol yanında bulunuyor, o da onları gemiye bindiriyordu. Gemiye en son binen eşek idi. Şeytan eşeğin kuyruğuna yapışmıştı. Hz. Nuh, eşeğin gemiye binmesini istedi, eşek adım atıp ilerleyemedi; çünkü şeytan kuyruğundan geri çekiyordu. Hz. Nuh, kızarak, "Hay yazık sana, seninle birlikte şeytan da bulunsa gemiye bin!" dedi. Böylece şeytan eşekle birlikte gemiye girdi; geminin en arka kısmına oturdu.[202]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ona ayrıca şöyle dedik:* 'Haklarında boğulacaklarına dair *önceden hüküm verilmiş olanlar dışında, gemiye aileni,* müslüman olan hanımını, oğullarını ve onların kadınlarını *da al.'"* Boğulanlardan maksat Hz. Nuh'un oğlu Kenan ve hanımı Vâile'dir. Bunların ikisi kâfirdi.

"Sana iman edenleri de gemiye al! Zaten onunla beraber pek az kimse iman etmişti."

---

201 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/321-322 (Beyrut 2004); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/422.

202 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/428; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 2/384 (Beyrut 2002). İbn Acîbe'nin metni kısadır; mana, Begavî'nin rivayetine göre verildi.

Denildiğine göre, iman edenler toplam yetmiş dokuz kişiydi. Bunlar Hz. Nuh'un müslüman karısı, Hâm, Sâm ve Yâfes isminde üç oğlu ve onların hanımları ile diğer insanlardan kadın ve erkek yetmiş iki kişiydi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Sâm, Araplar'ın babasıdır; Yâfes, Rumlar'ın babasıdır; Hâm ise Habeşliler'in babasıdır."*[203] Bu hadisi İbn Atıyye nakletmiştir.[204] Sâffât sûresinde bundan farklı bir rivayet gelecektir. Tercih edilen de o rivayettir.

Beyzâvî demiştir ki: "Rivayet edildiğine göre Hz. Nuh, gemiyi iki senede tamamladı. Geminin uzunluğu 300 zirâ, genişliği 50, yüksekliği ise 30 zirâ idi (Bir zirâ yaklaşık 25 cm'dir). Hz. Nuh, gemiyi üç kat yaptı. En altına hayvanları ve vahşi hayvanları yükledi. Orta kata insanları yerleştirdi; üst katı da kuşlara tahsis etti."[205] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

40. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hak Teâlâ buyuruyor ki: "Sevdiğimiz bir kul için bütün ayıplardan tam manasıyla temizlik emrimiz geldiğinde, kalp ocağı gayb ilimleriyle kaynadığında, fikir gemisi tevhid denizinde ve birlik sırları içinde akıp gittiğinde, ona deriz ki:

"Şeriat ve hakikat ilminden, hikmet ve kudret ilminden, maddi ve manevi ilimlerden, beden ve ruhlara ait ilimden, mülk ve melekût ilminden birer çift al. Muhabbet ve sevgi ehlinden sana sımsıkı sarılanları beraberinde taşı; ancak haklarında Hak'tan uzak kalmasına hükmedilenler hariç. Ayrıca kullar içinde veliliğe iman edenleri de beraberinde taşı. Onu ilâhî tevfike ulaştıracak ve istikamet üzere tutacak yollara yaklaştır; tâ ki Hak Teâlâ onu muhabbet ve sevgi ehli kimselere yaklaştırarak kendisine ihsanda bulunsun."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

---

203 Hadis için bk. Tirmizî, Tefsîru Sûre (38), 4 (nr. 3242); Ahmed, *Müsned*, 5/9.

204 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/172.

205 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/456-457.

Gemiye Biniş

Hz. Nuh, sonra müminlerin gemiye binmelerini emretti. Cenâb-ı Hak bunu şu şekilde beyan buyurdu:

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ
﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْر۪ي بِهِمْ ف۪ي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌۨ ابْنَهُ وَكَانَ
ف۪ي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
سَاٰو۪ٓي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُن۪ي مِنَ الْمَٓاءِۜ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ
اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَق۪ينَ ﴿٤٣﴾

41. ***Nuh dedi ki: "Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir."***

42. ***Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna, "Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi.***

43. ***Oğlu, "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nuh, "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak kimse yoktur" dedi. O anda aralarına dalga girdi, böylece oğlu boğulanlardan oldu.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Nuh,* kendisiyle birlikte bulunanlara, *'Gemiye binin* ve onda gidin' *dedi."* Rivayet edildiğine göre, gemiye receb ayının ilk günü bindiler. Receb ayının onuncu günü bindikleri de söylenmiştir. Gemi Cûdî dağına aşure günü indi.

Hz. Nuh'un sözü şöyle devam ediyor: *"Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır."* Yani gitme anında Allah'ın isminin bereketiyle gidersiniz. Yahut giderken ve dururken Allah'ın ismini zikredersiniz.

Rivayet edildiğine göre, Nuh [aleyhisselâm] geminin gitmesini istediğinde "bismillâh" diyordu, gemi gidiyordu. Geminin durmasını istediğinde yine "bismillâh" diyordu, gemi duruyordu.

"Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir." Eğer Allah sizin haddi aşmalarınızı affetmeseydi ve size merhamet etmeseydi sizi kurtarmazdı. Bunun üzerine Allah'a teslim olarak gemiye bindiler ve gittiler.

"Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu." Dalga, suyun çalkalanması anında üzerinde oluşan şeydir. Yani her bir dalga, tufandan dolayı kümelenmesi ve yükselmesiyle dağlar gibiydi. Bazıları, "Su yer ile gök arasını kapattı ve gemi suyun içinde gitti" demişlerdir ki bu görüş, sabit (ve sahih) değildir. Bu durumda dalgalar dağlar gibi nasıl olur? Meşhur olan görüşe göre su, dağların tepesinde 15 zirâ yükseldi. Bu görüşe göre, dalgaların dağlar gibi yükselmesi azabın başlamasından öncedir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Nuh, oğluna seslendi."* Bu oğlu Kenan idi. Onun gayri meşru ilişkiden oluştuğunu söyleyenler olmuştur ki bu hatadır; çünkü peygamberler, hanımlarının zina etmesinden korunmuşlardır. *"(Nuh'un karısı ile Lût'un karısı) Onlara hainlik ettiler"* (Tahrîm 66/10) âyetinde kastedilen hıyanet din konusundadır.

"Oğlu uzakta idi." Yani oğlu gemiden uzak bir yerdeydi; babasından veya onun dininden uzaklaşmıştı. Nuh [aleyhisselâm] ona,

"Yavrucuğum! Bizimle beraber gemiye *bin;* din ve mekân olarak *kâfirlerle beraber bulunma, diye seslendi."* Oğlu küfrünü gizlediği için Hz. Nuh onu mümin zannediyordu.

"Oğlu, 'Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım; ben boğulmam!' *dedi. Nuh, 'Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından koruna-*

cak kimse yoktur' dedi." Yani bugünkü azaptan kurtaracak olan sadece rahmet sahibi, merhamet edenlerin en merhametlisi Allah'tır.

Diğer bir mana: Bugün azaptan korunacak olanlar sadece Allah'ın acıdığı kimselerdir; Allah'ın rahmet ettiğinin dışında kimse bu azaptan korunamaz.

Bir diğer mana: Bugün Allah'ın azabından korunacak kimse yoktur; fakat Allah kime acımışsa o korunmuştur.

Bir diğer mana: Bugün azaptan kurtaracak kimse yoktur; fakat merhamet sahibi Allah dilediğini korur.

"O anda Nuh ile oğlunun arasına dalga girdi ve oğlu suda boğulanlardan oldu."

Rivayet edildiğine göre oğlu, kendisi için camdan bir ev yaptı; yiyecek ve içeceğini yanına aldı. Sular kabarınca evle birlikte suyun üstüne çıktı. Allah Teâlâ ona bevl hastalığını musallat etti; nihayet boşalttığı bevl suyu içinde boğuldu. Onun durumunu en iyi Allah Teâlâ bilir.

41-43. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Ârif, fenâ denizine dalıp hissinden ve maddi şeylerden uzaklaştığında, iç âlemi sırların mana denizine bitiştiğinde, fikir gemisi zat denizinde ve ilâhî sıfatların nurları içinde akıp gider. O zaman ârif, kendisine tâbi olanlara der ki: "Ona binin; onun gitmesi ve durması Allah'ın ismiyledir. Şüphesiz Rabbim, çok affedici ve çok merhamet edendir. Çünkü O, sizi sıfat ve tecellileri ile sarıp kendisinden gelen bir rahmetle kendisine ulaştırdı; yoksa sizden kaynaklanan bir sebeple kendisine ulaştırmadı."

O zaman fikir gemileri onları dağlar gibi dalgalar arasından akıp götürdü. Bunlar, zat denizinin tecellisiyle oluşan dalgalardır. Gizli ve safi olan ezelî aşk, sahili olmayan bir denizdir. İlâhî sıfatların nurlarından ortaya çıkan, onun dalgalarıdır. Yani varlıklarda gözüken nurlar, o denizin dalgalarıdır. Bu dalgalardan (ilâhî tecellilerden) çok büyük olanlara "teyyâr" denir. Bunun için şöyle denilmiştir:

"Ârifler zat denizine ve ilâhî sıfatların coşkun dalgaları arasına dalarlar; onlar sırların denizine ve nurların dalgalarına dalıp sırlarının manevi yardımıyla onda seyrettiklerinde, kabaran dalgaların (tecelli ve nurların) onlara çarptığını görürsün. Bindikleri mana gemisi, onları dağlar gibi manevi dalgalar içinde akıp götürür. Bugün, Allah'ın merhamet edip koruduklan hariç kimse Allah'ın emrinden (azap ve imtihanından) korunamaz. Allah Teâlâ merhamet ettiklerini Muhammedî sünnet dağına sığındırır ve o kimse kurtulanlardan olur."

Diğerlerinin ise aralarına dalga girer ve mana denizinde boğulup giderler. İş onlara karışık gelir, hakikati göremezler; Allah'ın kendilerine hulul ettiğini (vücutlarına girdiğini) veya kendileri ile birleşip bütünleştiğini söylerler yahut hikmeti ve hükümleri ortadan kaldırırlar, helâk olurlar. Bu tehlike, başında mahir bir kaptanı (kâmil mürşidi) olmadan maneviyat denizine dalan kimseler içindir. Yoksa, kâmil mürşid onu kurtuluş gemisine sevkederdi. Bu gemi, zâhirde Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği şeriata sarılmak ve asıl hakikate ulaşmaktır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Tufanın Bitişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, tufanın bitişinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَقِيلَ يَا اَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ اَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ
الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

44. ***Nihayet, "Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök, (suyunu) tut!" denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine oturdu. "Zalimler topluluğu rahmetten uzak olsun!" denildi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Nihayet denildi ki: Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök,* suyunu *tut!"* Bunu diyen Allah Teâlâ'dır. Cenâb-ı Hak yeryüzüne, "Senden çıkan ve gözeler halinde fışkıran suyunu yut!" emrini verdi; bunun üzerine suyun kaynaması durdu ve yerden çıkan sular geri çekildi. Cenâb-ı Hak gökyüzüne de, "Suyunu tut; yağmur yağdırmayı durdur!" emrini verdi, yağmur kesildi. Rivayet edildiğine göre, gökyüzü her tarafından yağmur boşalttı; yağmurun indiği yeryüzü denize dönüştü.

Beyzâvî demiştir ki: "Yer ile göğe, ilim sahiplerine hitap edilir gibi hitap edildi ve onlara emredildiği gibi emredildi. Bu hitap, yüce Allah'ın sonsuz kudretini göstermek ve onların kendilerinden olmasını istediği şeylere hemen boyun eğişlerini temsil için yapıldı. Onlar ilâhî hükme hemen boğun eğdiler, Cenâb-ı Hakk'ın azametinden çekinerek ve can yakıcı azabından korkarak derhal emrine uydular."

"Su çekildi; fışkırması azaldı fakat çıkan su tam kurumadı. *İş bitirildi;* Allah, kâfirlerin helâki ve müminlerin kurtulmasıyla ilgili vaadini yerine getirdi. *Gemi de Cûdî üzerine oturdu."*

Cûdî, Musul'da bir dağdır. Onun Şam'da bir dağ olduğu da söylenmiştir. Daha önceden geçtiği gibi, gemi aşure günü (muharrem ayının onunda) karaya indi. Hz. Nuh [aleyhisselâm], o gün şükür olarak oruç tuttu; bu oruç sünnet oldu. Rivayete göre gemi su üstünde altı ay kaldı.

"Zalimler topluluğu rahmetten uzak olsun yani helâk olsunlar, *denildi."*

"Uzak olsun" ifadesi, mecazen, "helâk olsun" manasındadır ve bu ifade özellikle beddua için kullanılır.

Beyzâvî demiştir ki: "Gördüğün gibi bu âyet, son derece fesahatle ifade edilmiştir. Âyet, lafzındaki mananın büyüklüğü, nazmının güzelliği, anlatılan hali, bozuk ifadeden uzak olarak en kısa şekilde ifade etmesiyle gerçekten çok güzel bir belâgat örneğidir. Haberlerin meçhul sîgasıyla dile getirilmesi, işi yapanın büyüklüğünü göstermek içindir. Çünkü bu işi yapanın kim olduğu, olayın kendisinden bellidir. Olay öyle büyük bir iştir ki onu yapanı söylemeye gerek yoktur. Zira insa-

nın zihni bu dehşetli olayı kimin yaptığını bildiği için başka biri zaten aklına gelmez. Şüphesiz bu tür işleri yapmaya tek ve kahhâr olan yüce Allah'tan başkası güç yetiremez."[206]

Şöyle bir soru sorabilirsin: "Suda boğulma azabı (tufan), bütün dünyayı kapladı; halbuki Nuh [aleyhisselâm], bütün insanlara gönderilmiş değildi. Allah Teâlâ da, '*Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz*' (İsrâ 17/15) buyurmaktadır. Bu durumda tufanın umumi olması nasıl oluyor?"

Bu soruya verilecek cevap şudur: İnkâr olayı, o zamanda yaşayan bütün insanları kaplamıştı. Halbuki bulûğa eren insanların delil ve nazar yoluyla yüce yaratıcının varlığını ve birliğini bilme imkânları vardı. Ayrıca insanların ilâhî hükümleri öğrenme konusunda Hz. Nuh'a gelme kudretleri de mevcuttu. Onlar bu iki noktada kusur işleyip gereğini yapmadılar. Bir de şu var: O devirde bütün yeryüzünde insanlar yerleşmiş değildi. Mevcut insanlar da Hz. Nuh'un davetini işittiler fakat onu inkâr ettiler. Bunun için azap umumi oldu. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Geniş açıklama için, İbn Atıyye tefsirinde, "*Bizim nezaretimizde gemiyi yap*" âyetinin tefsirine bakınız.

44. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kalbe semavî ilâhî vâridatlar ve insanı derinden sarsan nefsanî haller peş peşe geldiğinde, aklın baştan gitmesinden ve hepten iptal olmasından korkulur. O zaman, "Ey nefis toprağı, suyunu çek ve sakin ol! Ey vâridatlar seması, akışını kes!" denir. Su çekilir, yani manevi halin heyecanı azalır, iş denge ile bitirilir, fikir gemisi akıl dağında karar kılar; böylece şeref ve kemali elde eder. Çünkü akıl iki deniz arasında perde ve geçiş görevi yapar; akıl hakikate hakkını verdiği gibi, şeriata da hakkını verir. Her şeye hakkını verir; her hak sahibinin hak ettiğini tam olarak kendisine verir. O noktada, "Bu makamdan geri kalanlar, nefsini hevâ hapishanesine atarak ve kasvet karanlığı içine iterek ona zulmedenler rahmetten uzak olsun" denir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

206 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/458.

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] Gerçek Ehli Olanlar

Hz. Nuh'un oğlu Kenan, suda boğulanlarla beraber boğulunca Nuh [aleyhisselâm] Rabb'inden, ailesini kurtaracağına dair vaadinin hakikatini anlamak istedi. Allah Teâlâ onun bu sorusundan bahsederek şöyle buyurdu:

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِى مِنْ اَهْلِى وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ
وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ
عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّى اَعِظُكَ اَنْ
تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا
لَيْسَ لِى بِهِ عِلْمٌ وَاِلَّا تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِى اَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾

45. ***Nuh Rabb'ine hitap ederek dedi ki: "Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Şüphesiz senin vaadin haktır ve sen hüküm verenlerin en âdilisin."***

46. ***Allah buyurdu ki: Ey Nuh! O senin ailenden değildir. O, salih olmayan bir iştir. O halde hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmaman için öğüt veriyorum.***

47. ***Nuh dedi ki: "Ey Rabbim! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, ben zarara uğrayanlardan olurum."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Herkesin suda boğulmasından sonra *Nuh, Rabb'ine hitap ederek dedi ki: 'Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir.'*" Bu, Nuh'un hitabıdır. Yahut o, "Nuh [aleyhisselâm] Rabbine hitabında ne dedi?" sorusunun cevabıdır. Hz. Nuh şöyle demiştir:

"Rabbim, oğlum benim ailemdendir; sen bana ailemi kurtaracağını vaat ettin. Şüphesiz senin vaadin haktır; onda söze aykırılık yoktur. Oğlumun durumu ne idi ki helâk oldu? Sen hüküm verenlerin en güzel hüküm verenisin; çünkü sen hüküm verenlerin en âlimi ve en âdilisin. Ben, senin oğlumun boğulmasına hüküm vermenin hakikatini bilemedim. Yahut sen, verdiğin hükümde pek çok hikmet sahibisin, ben onun boğulmasındaki hikmeti anlayamadım."

"Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Nuh! O senin ailenden değildir; çünkü o, sana dinde muhalefet etti (seni inkâr etti). Kâfir ile mümin arasında velâyet (yakın dostluk) bulunmaz. *O, salih olmayan bir ameldir;* yani o, bozuk amel sahibidir."

Âyette, oğlunun bizzat kendisine "amel" dendi, bu onun yaptığı işin kötülüğünü mübalağa ile anlatmak içindir.

Âyete değişik okuyuşlara göre şu manalar da verilmiştir:

O, inkâr gibi kötü bir amel işledi; bu sebeple senden uzaklığı hak etti.

Senin sualin, salih amel değildir.

Senin aslını bilmediğin bir şeyi istemen, salih amel değildir.

"O halde doğru olup olmadığı hakkında *bilgi sahibi olmadığın bir şeyi,* onun iç yüzüne vâkıf olana kadar *benden isteme!"*

Cenâb-ı Hak, sonra Hz. Nuh'a öğüt vererek şöyle buyurdu:

"Ben sana cahillerden olmaman için öğüt veriyorum. Yani seni kadere uygun olmayan şeyleri isteyen cahillerden olmayasın diye uyarıyorum. Halbuki ben oğlunu, *'Ancak haklarında hüküm verilenler hariç'* sözümle, zaten kurtulanlardan hariç tutmuştum."

Bu âyette, Hz. Nuh [aleyhisselâm] cahil olarak vasıflanmadı; bilakis o hale düşmemesi için Allah kendisine öğüt verdi. Oğlunun kurtulanlardan ayrı tutulmasıyla birlikte Hz. Nuh'u böyle bir suale sevkeden şey, oğluna karşı şefkatinin ağır basmasıdır. Bunun sebebi de oğlunun, hak-

kında helâk hükmünün verilenlerden olduğunu kesin olarak bilmemesidir.

Nuh [aleyhisselâm] dedi ki: *"Ey Rabbim! Ben,* gelecekte *senden* doğruluğu *hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer* haddi aşarak yaptığım bu işte *beni affetmez,* lutuf ve ihsanınla tövbemi kabul ederek, beni hayra ulaştırıp gelecekte hata etmekten koruyarak *bana merhamet etmezsen,* sana karşı edebimi bozduğumdan dolayı *ben zarara uğrayanlardan olurum!"*

45-47. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, peygamberi Hz. Nuh'a [aleyhisselâm], sadece kadere uygun şeyleri istemesi konusunda edep öğretti. Hak Teâlâ'nın ezelî ilmindeki muradına uygun olmayan her dua, dua edenin muradı doğrultusunda bir sonuç vermez.

"O, salih bir amel değildir" âyetinin manası, "Onun ameli sünnete (ilâhî hükme) uygun değildir" demektir.

Cenâb-ı Hak, sonra Hz. Nuh'a öğüt vererek şöyle buyurdu: *"Cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."* Cahil, Allah'ın kaderdeki hükmünü bilmeyen kimsedir. Âyetin manası şu olur: "Seni, dua ve isteğinde usule aykırı olarak kötü edep içinde olmaktan uzak tutuyorum."[207]

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Asıl iş, senin Allah'tan bir şey istemen değil, O'ndan bir şey isterken edep sahibi olmandır."

Geminin Karaya İnişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Nuh'a gemiden inmesini emrederek şöyle buyurdu:

---

207 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân,* 2/122.

قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اُمَمٍ
مِمَّنْ مَعَكَ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٤٨﴾
تِلْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوح۪يهَٓا اِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَٓا اَنْتَ
وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا فَاصْبِرْ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٤٩﴾

***48.** Denildi ki: "Ey Nuh! Sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere bizden selâm ve bereketlerle (gemiden) in! Birtakım ümmetler olacak ki biz onları (belirli bir zaman dünya nimetleriyle) faydalandıracağız, sonra kendilerine (ahirette) can yakıcı bir azap dokunduracağız.*

***49.** (Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Şüphesiz hayırlı âkıbet, müttakiler içindir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Denildi ki: Ey Nuh!* Yeryüzünü imar etmek için, *bizden bir selâm ve selâmetle gemiden in."* Yani tarafımızca korunup gözetilerek, sıkıntı ve tehlikelerden korunmuş olarak gemiden in. Yahut bizden sana bir selâmla in. Sana ihsan ettiğimiz bereketlerle, neslindeki artışla in. Öyle ki sen bu halinle insanlık için ikinci Âdem oldun. Yahut sana ihsan edilen bereketle in.

"Sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere bizden selâm ve bereketlerle in!" Onlar, seninle birlikte olanlardır yahut seninle birlikte olanlardan türeyecek nesillerdir. Daha sonraki ümmetler, Hz. Nuh'la birlikte olan kimselerden çoğalıp dağılmışlardır. Buradaki (selâm ve bereketler verilen) ümmetlerden murat, müminlerdir. Peşinden gelen şu âyet buna delildir:

"Birtakım ümmetler olacak ki biz onları dünya nimetleriyle faydalandıracağız, kendilerine orada genişlik vereceğiz. *Sonra onlara ahirette can ya-*

kıcı bir azap dokunduracağız." Bunlar da Hz. Nuh'un zürriyetinden gelen kâfirlerdir.

Onların, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb'ın kavmi olduğu da söylenmiştir. Can yakıcı azap, dünyada başlarına gelen helâktir.

"Resûlüm! *İşte bu* kıssa yahut Nuh'un haberi, *sana vahyettiğimiz bazı gayb haberlerindendir.* Onları bilmek için vahiyden başka bir yol yoktur. *Bundan önce onları ne sen ne de kavmin biliyordunuz.* Eğer onları sana vahyetmeseydik, senin ve kavminin onlardan haberi olmazdı. Bu, senin peygamberliğinin bir delilidir; çünkü sen Kureyşliler'den hiç ayrılmadın, onlardan başkasına karışmadın (bu haberleri öğreneceğin kimselerle buluşmadın). Böylece ortaya çıktı ki o, Allah katındandır. Şayet seni yalanlarlarsa *sabret; şüphesiz âkıbet, müttakiler içindir."* Sen de müttakilerin en büyüğüsün. O halde, dünyada ilâhî yardım, zafer ve izzetle âkıbet senin olduğu gibi, refik-i a'lâya (en yüce dosta) kavuşarak ahirette güzel âkıbet de senin olacaktır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Resûlüm, Nuh'un sabrettiği gibi sen de kavminin eziyetiyle birlikte dini tebliğin meşakkatine sabret. Şüphesiz dünyada ilâhî yardım ve zafere ulaşarak ahirette de cennete kavuşarak güzel âkıbet müttakiler içindir.

48-49. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Mürid, fenâ fillâh mertebesinde temkin haline ulaştığı ve fikri maddi âlemden çekilip yücelik âlemine yükseldiği zaman kendisine denir ki:

"Rabb'inin azametini müşahededen sonra, kulluk edeplerini yerine getirmek için bekâ makamına in, hakların korunduğu âleme in. Yahut ilâhî izin ve temkinle, yakînde yüksek pâyeye ulaşmış olarak hazların elde edildiği yere in. Bunu şehvetine uymak ve madde ile zevklenmek için değil, ilâhî marifet ve sevgini artırmak için yap. Bizden bir selâmla in. Yani geri dönüşten veya şekavete düşmekten selâmet içinde olarak, sana ve sana tâbi olanlara ihsan edeceğimiz bereketlerle in. Bunun için şöyle denmiştir:

"Kim bekâ haline (sürekli Allah ile olacağı bekâ billâh makamına) dönerse şekavetten (kötü âkıbetten) emin olur."

Yine ârife denir ki: "Nice ümmetler var ki sana tâbi olmaktan uzak kalıp hak yoldan sapmışlardır. Onları dünyada hevâlarına tâbi olarak bir müddet fâni nimetlerle faydalandırırız, sonra onlara ahirette tarafımızdan manen perdelenme ve kötü hesap azabını tattırırız. Bunlar sana vahyettiğimiz manevi vâridatlardır. Ey ârif, bundan önce onları sen ve sana tâbi olanlar bilmiyordunuz. Artık bu yolda başına gelecek sıkıntılara sabret. Şüphesiz cemal (güzellik ve iyilik) celâlle (kahır ve imtihanla) birliktedir. Güzel son, müttakilerindir." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Hûd [aleyhisselâm] ve Kavminin Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Hûd'un kıssasından bahsederek şöyle buyurdu:

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا مُفْتَرُونَ ۝ يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراًۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي
فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ
السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ ۝

50. ***Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz sadece iftira ediyorsunuz."***

51. ***"Ey kavmim! Ben, bu davetime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi vermek, ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?"***

52. *"Ey kavmim! Rabb'inizden affınızı isteyin; sonra O'na tövbe edin ki üzerinize bol bol yağmur göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek (Hak'tan) yüz çevirmeyin."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Onlara dedi ki: Ey kavmim! Sadece Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka* ibadet edilmeyi hak eden *ilâhınız yoktur. Siz,* putları ilâh edinmekle *Allah'a sadece iftira ediyorsunuz."*

"Ey kavmim! Ben, bu tebliği ve davetime karşılık sizden bir ücret istemiyorum ki size ağır gelsin veya bu yüzden beni suçlayasınız. *Benim ücretim, ancak beni yaratana aittir."*

Bütün peygamberler kavimlerine bu şekilde hitap etmişlerdir yani, *"Biz bu davetimize karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyoruz, bizim ücretimizi vermek ancak âlemlerin Rabb'i Allah'a aittir"* demişlerdir. Bunu, töhmeti ortadan kaldırmak ve nasihatlerini ihlâsla yapmak için söylemişledir; çünkü nasihat insanlardan bir beklenti içinde yapıldığı sürece fayda vermez.

Âyet şöyle bitiyor: *"Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?"* Aklınızı kullansanız da hakkı bâtıldan, doğruyu hatadan ayırt edip tanısanız olmaz mı?

Hz. Hûd [aleyhisselâm] sözüne şöyle devam ediyor: *"Ey kavmim!* İçine düştüğünüz şirkten dolayı *Rabb'inizden affınızı isteyin; sonra O'na tövbe edin;* sonra emrettiği ve yasakladığı hususlarda itaat ederek O'na dönün." Yahut günahlardan tövbe edin; çünkü günahlardan tövbe etmek ancak iman ettikten ve şirkten temizlendikten sonra geçerli olur.

İstiğfar ve tövbe edin ki Allah size bol bol yağmur göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın; kuvvetinizi artırsın, size daha fazla kuvvet versin.

Hz. Hûd [aleyhisselâm], onları önce Allah'a davet etti, sonra kendilerine bol yağmur ve daha fazla kuvvet sahibi olmayı vaat etti. Böyle yapmasının sebebi şu idi: Onlar ziraatla uğraşan ve imar işleriyle meşgul olan bir kavimdi. Rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ onlara otuz (bir rivayette üç) sene yağmur yağdırmadı ve kadınlarını kısır bıraktı, hiçbiri çocuk doğurmadı. Bunun üzerine Hûd [aleyhisselâm] onlara iman ve tövbe etmelerine karşılık kendilerine bol yağmur verileceğini ve nesilleri devam ettirilerek kuvvetlerine kuvvet katılacağını vaat etti. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[208]

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Âyette, tövbe ve istiğfarın yağmur yağmasına sebep olduğuna dair bir delil vardır. Rivayet edildiğine göre Âd kavmine üç sene yağmur yağdırılmadı. Bunun üzerine Hz. Hûd [aleyhisselâm] onlara tövbe ve istiğfar etmelerini emretti ve buna karşılık kendilerine yağmur yağdırılacağını vaat etti."[209]

Hz. Hûd'un uyarısı şöyle bitiyor: *"Günah işleyerek,* günah işlemekte ısrar ederek, sizi davet ettiğim şeyden *yüz çevirmeyin."*

50-52. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kıssa ve haberlerin tekrar edilmesinde, ibret ehli için bir öğüt ve uyarı, basiret sahipleri için yakînlerinde artış, günahta ısrar edenler için bir tehdit ve korkutma vardır ve aynı zamanda onda tövbe ve istiğfara koşmaya teşvik mevcuttur.

"Ey kavmim! Rabb'inizden affınızı isteyin; sonra O'na tövbe edin ..." âyetinin bir manası şudur: Rabb'inize gizli şirk koşmaktan tövbe edin. Sonra kendinizde bir varlık görmekten, amellerinizi kendinizden bilmenizden Allah'a tövbe edin ki O, kalplerinize ve sırlarınıza bol bol ilâhî vâridatlar ve ilhama dayalı ilimler akıtsın; ilâhî sıfatları müşahededeki kuvvetinize Zât-ı Bârî'yi müşahede kuvveti ekleyerek kuvvetinizi artırsın. O'nun yarattığı varlıkları müşahede ederek kendisini müşahededen

208 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/459. Üç sene rivayeti için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/180 (Beyrut 2001); Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl,* 2/388 (Beyrut 2002).

209 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 1/372.

yüz çevirmeyin. İsyana dalarak ve bilmeden büyük günahlarda ısrar eden günahkârların grubundan sayılarak böyle bir hale düşmeyin.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, kullarına buyuruyor ki: Benden başkasına nazar etmekten istiğfar edin; nefsinizden, taatinizi ve ona verilecek karşılıklarını görmekten bana dönün ki ezelî kudret seması kalplerinize bol bol ilâhî tecelli nurlarını akıtsın ve maneviyat semasında uçmasında ruhlarınızın kuvvetine kuvvet katsın." Bu açıklamaların tamamı için Vertecübî'nin eserine bakınız.[210]

Hz. Hûd'un (aleyhisselâm) Kavminin Cevabı

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Hûd'un (aleyhisselâm) kavminin kendisine verdiği cevabı zikrederek şöyle buyurdu:

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ
وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا
بِسُوٓءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوٓا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾
مِنْ دُونِه۪ فَك۪يدُون۪ي جَم۪يعاً ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾ اِنّ۪ي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ
رَبّ۪ي وَرَبِّكُمْۜ مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٦﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪ٓ اِلَيْكُمْۜ وَيَسْتَخْلِفُ
رَبّ۪ي قَوْماً غَيْرَكُمْۚ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـٔاًۜ اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَف۪يظٌ ﴿٥٧﴾

53. ***Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize açık bir delil getirmedin. Biz senin sözünle ilâhlarımızı terkedecek değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz."***

---

210 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/124-125.

54-55. ***"Biz sadece şunu söyleriz: İlâhlarımızdan biri seni kötü çarpmış!" Hûd dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuklarınızdan uzağım. Artık hepiniz bana tuzak kurun; sonra bana mühlet de vermeyin!"***

56. ***"Ben, benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki Allah, onun alnından tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır."***

57. ***"Eğer yüz çevirirseniz*** *(vebali sizedir),* ***çünkü ben, tebliğ etmekle görevli olduğum şeyleri size bildirdim. Rabbim*** *(dilerse)* ***sizden başka bir kavmi yerinize getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hûd'un kavmi dedi ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir delil,* senin davanın doğruluğunu gösterecek açık bir mucize *getirmedin!"* Bu, onların söylediği bir yalan ve inadına inkârdır. Bunun sebebi, ileri derecedeki inatları ve kendilerine gelen şeyleri mucizeden saymamalarıdır. Halbuki Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kendisine insanların iman ettiği cinsten mucizeler verilmeyen hiçbir peygamber yoktur. Ancak bana verilen (en büyük) mucize, vahyedilen Kur'an'dır. Bunun için kıyamet günü, peygamberler arasında en çok ümmeti olanın benim olacağımı ümit ediyorum."[211]

Onlar bu sözleriyle, "Bizi sana iman etmeye zorlayan ve buna mecbur eden bir mucize getirmedin" demek istemiş de olabilirler. Esasen onlara nazarî âyetler (ibret ve tefekkür yoluyla yüce Allah'ın azametini gösterecek deliller) geldi. Gerçi Kur'an'da Hz. Hûd'a ait belirli bir mucizeden bahsedilmemiştir; ancak hadiste belirtildiği gibi, inancımız şudur: Hz. Hûd [aleyhisselâm] mucizesiz değildir; kendisine ait mucize vardır

211 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 1; Müslim, İmân, 239; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Fezâilü'l-Kur'ân, 1.

Kavmi sonra şöyle dedi: *"Biz senin sözünle* yahut senin sözünden hareket ederek *ilâhlarımızı* ve onlara ibadet etmeyi *terkedecek değiliz ve biz sana asla iman edecek de değiliz."* Bu sözle Hz. Hûd, onların ilâhî davete icabetinden ve kendini tasdiklerinden ümit kesmiştir.

Kavminin sözü şöyle devam etti: *"Biz sadece şunu söyleriz: İlâhlarımızdan biri,* onları kötülemen ve kendilerine ibadeti yasaklamandan dolayı *seni fena çarpmış,* aklın başından gidip deli olmuşsun; onun için hezeyanlar savurup hurafeler söylüyorsun!"

"Hûd (aleyhisselâm) dedi ki: Ben, sizin koştuğunuz şirkten uzak olduğuma Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuklarınızdan uzağım. Artık siz ve ortak koştuklarınız hepiniz *bana tuzak kurun;* beni tuzağa düşürüp helâk etmeye kastedin; *sonra bana mühlet de vermeyin!* Yapmayı düşündüğünüz şeyi bir saat geciktirmeyin!"

Aslında bu söz de Hz. Hûd'un mucizelerindendir. Şüphesiz tek kişinin, onun kanını dökmeye susamış büyük bir zalim gruba bu sözüyle karşı koyması, ancak Allah'a yakînen güvenmesinden ileri gelmektedir. Onların kendine verecekleri zararı defedecek olan şey sadece, Allah'ın onu korumasıdır. Bunun için bu sözünün peşinden söyle dedi:

"Ben, benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a güvenip dayandım." Bu, onun için bir tasdik ve sözünü tekittir.

Mana şudur: Sizler elinizdeki bütün kuvvet ve imkânları kullansanız bile, bana zarar veremezsiniz; çünkü ben Allah'a dayandım, O'nun korumasına güvendim. O, benim ve sizin mâlikiniz ve sahibinizdir. O'nun istemediği hiçbir şey bana ulaşmaz. Siz, O'nun takdir etmediği bir şeyi yapmaya güç yetiremezsiniz."

Sonra, bu sözüne bir delil getirerek dedi ki:

"Hiçbir canlı yoktur ki Allah, onun alnından tutmuş olmasın." Bütün varlıkların mâliki O'dur; hepsine gücü yeter, onlarda istediği gibi tasarruf eder. Alından tutmak, bütün bunlar için bir temsildir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Bütün varlıklar O'nun tasarrufunda ve kahrı altındadır. Bu cümle, Hz. Hûd'un Allah'a tevekkülünün kuvvetinin ve halka aldırış etmemesinin sebebini ortaya koymaktadır."[212]

Hz. Hûd sözüne şöyle devam ediyor: *"Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır."* Yani O, hak ve adalet üzeredir. Kötülükten uzak kalan kimsenin sevabı O'nun katında zayi olmaz, zalim de O'nun elinden kurtulamaz.

Ebû Tâlib-i Mekkî [rahmetullahi aleyh] *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde demiştir ki: "Allah Teâlâ adaletinden tam mahallinde ve hikmetini gösterdiği yerde haber verdi. Aslında yüce Allah, her şeye gücü yettiği için hayırda ve şerde, fayda ve zararda bütün kullarının alnından tutmaktadır (hepsini hayatta tutmakta ve onlarda muradına uygun hükmünü uygulamkatadır). Böyle olunca Allah, adaletinde müstakim ve hikmetinde doğrudur."

Hz. Hûd sözünü şöyle tamamladı: "*Eğer,* size getirdiğim ilâhî hükümlerden yüz çevirip *yan çizerseniz ben, tebliğ etmekle görevli olduğum şeyleri size bildirdim;* üzerimdeki tebliğ görevini yerine getirdim. Bu konuda benden yana bir kusur yoktur; sizin için de bir özür kalmamıştır. Size uyarıcı gelmiş ve önünüze hak delil konmuştur. Artık (iman ve itaat etmezseniz) geriye sadece helâkiniz kalmıştır. *Rabbim sizden başka bir toplumu yerinize getirir;* onlar sizin yurtlarınıza yerleşir, beldelerinizi mâmur eder. Eğer onlar da haddi aşıp azarlarsa sizin âkıbetinize uğrarlar. *Siz,* Allah'a imandan yüz çevirmekle *O'na hiçbir zarar veremezsiniz.* Yahut sizi helâk ettiğinde ve yerinize başkasını getirdiğinde O'na hiç zarar veremezsiniz. *Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.* Her şeyi görüp kontrol etmektedir. Amelleriniz O'na gizli kalmaz; O, size hak ettiğiniz karşılığı vermekten âciz değildir."

Bir diğer mana: O, her şeyi koruyan ve her şeye hâkim olandır; hiçbir şeyin O'na zarar vermesi mümkün değildir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

---

212 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 1/373.

53-57. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilere ancak, peygamberlere söylenen şeyler söylenir. Bir kul, yüce Mevlâ'sına yöneldiğinde, bir terbiye mürşidinin eline düştüğünde ve daha önce başkasına yaptığı intisabı terkettiğinde, nefsinin âdet ve alışkanlıklarını değiştirdiğinde yahut başına sıkıntılı bir durum geldiğinde, insanlar, "Onu ancak salihlerden biri çarpmış!" derler. O da onlara, "Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin Allah'ın dışında ortak koştuğunuz şeylerden uzağım" der. İnsanlar kendisine bir zarar vermek veya onu öldürmek istediklerinde, Hak adamı onlara der ki: "Artık hepiniz bana tuzak kurun; sonra bana mühlet de vermeyin! Ben, benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki Allah onun alnından tutmuş (her şeyi hükmü ve kontrolü altına almış) olmasın. Siz de o canlılardan birisiniz; Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne boyun eğdirilmişsiniz. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır. O sadece kendisinden intikam alınacak kimselerden intikam alır. Allah kudsî bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Kim benim bir velime düşmanlık ederse ben ona harp ilan ederim."[213]

Eğer veli, insanları Allah'ın azabına karşı uyarır ve onlara doğru yolu gösterir fakat insanlar kendisini yalanlar ve ondan yüz çevirirse onlara der ki: "Umulur ki Allah sizi giderir ve yerinize başka bir topluluğu getirir; onlar Allah'a sizden daha fazla yönelirler. Siz, Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Âd Kavmine Azabın Gelişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Âd kavmine vaat ettiği azabın inişinden bahsederek şöyle buyurdu:

---

213 Buhârî, Rikak, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/142.

وَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ
مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ
وَاتَّبَعُوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً
وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَٓا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

58. ***Azap emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık, onları ağır bir azaptan kurtardık.***

59. ***İşte Âd** (kavmi). **Rab'lerinin âyetlerini inkâra gittiler, O'nun peygamberlerine isyan ettiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular.***

60. ***Onlar hem bu dünyada hem de kıyamet gününde lânete uğratıldılar. Biliniz ki Âd** (kavmi) **Rab'lerini inkâr etti. Yine bilin ki Hûd'un kavmi Âd** (ilâhî rahmetten) **uzaklaştırıldı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Azabımız veya azap *emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık."* Onlar 4000 kişiydiler.

"Onları ağır bir azaptan kurtardık." Bu ağır azap, sıcak rüzgârdı. Rüzgâr, kâfirlerin ağzından girip altlarından çıkıyor ve bağırsaklarını parça parça ediyordu. Âyette iki defa, "Biz onları kurtardık" buyrulması, kurtuldukları şeyi açıklamak içindir. Bu aynı zamanda onun büyük bir azap olduğunu bildirmek ve onların kurtuluşundaki büyük nimeti ortaya koymaktır.

Birinci kurtuluşla dünyadaki azaptan yani kavminin başına gelen rüzgâr azabından kurtuluş, ikinci azapla ise ahiretteki azaptan kurtuluş kastedilmiş de olabilir. Büyük azap budur.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İşte Âd!"* Buradaki işaret, kabileye olabilir. Yani, işte Âd kavminin başına gelen durum, demektir. Yahut bununla, arkadan gelenleri korkutmak ve tehdit için, onların kabirlerine ve kalıntılarına işaret edilmiş de olabilir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar, Rab'lerinin âyetlerini inkâra gittiler; O'nun peygamberlerine isyan ettiler."* Âyette, peygamberlerine şeklinde çoğul getirilmesinin iki açıklaması vardır. Biri şudur: Kim bir peygambere isyan ederse sanki hepsine isyan etmiş gibi olur; çünkü onlar, aynı şeye davet ediyorlar. Diğeri ise peygamberler ifadesiyle sayı değil, cins kastedilmiştir.

"Ve onlar, inatçı her zorbanın emrine uydular." Yani haddi aşan büyüklerine tâbi oldular. Kendilerini imana ve onları kurtaracak şeye davet eden peygamberlere isyan ettiler; onları inkâra ve alçaltacak şeye çağıran azgınlara itaat ettiler.

"Onlar, hem bu dünyada hem de kıyamet gününde lânete uğratıldılar." İki dünyada da lânet onları takip etti; lânet onları dünyada helâk etti, ahirette yaktı.

"Biliniz ki Âd kavmi Rab'lerini inkâr etti; O'nu inatla inkâra gitti yahut O'nun nimetine nankörlük etti." Bu ifadede, onların inkârının çirkinliği ve işlerinin ne kadar büyük bir felaket olduğu dile getirilmektedir.

"Bilin ki Hûd'un kavmi Âd (ilâhî rahmetten) uzaklaştırıldı." Helâk onlara! Onlar helâk edildikten sonra, tekrar böyle buyrulması, onların bunu hak ettiğini göstermek ve anlatılan halleri sebebiyle başlarına gelen bu helâki onların çektiğini ifade etmek içindir.

"Hûd'un kavmi Âd" denmesi, onları ikinci Âd diye bilinen İrem Âd'ından ayırmak içindir. Burada ayrıca, onların, Hz. Hûd ile aralarında cereyan eden olaylar sebebiyle helâki hak edişlerine de bir ima vardır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

58-60. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim iki dünyanın selâmetini ve gözünü aydınlık edecek saadeti elde etmek isterse Allah'a imana ve Allah tarafından gelen bütün peygamberlere sarılsın; kendisini Allah'a davet eden kimselere (kâmil mürşidlere) tâbi olsun. Onlar, ilâhî muhabbet ve sevgi sahibi, hak ve doğru yolda giden kimselerdir. Ayrıca bütün inatçı zorbalardan sakınsın. Sakınıp kaçınacağın bu kimseler, seninle Allah arasına perde olan ve seni Allah'ın zikrinden gaflete düşüren her şeydir. Âyetlerde geçen, "Âd uzak oldu" ve benzeri ifadelerde, Allah'a yakın olan vuslat sahipleri için büyük bir korku vardır.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] *İhyâ* adlı eserinde der ki: "Muhabbet sahibi seçkin veliler için muhabbet makamında öyle korku halleri vardır ki başkasında böyle bir korku yoktur. Bazı korku halleri, diğerlerinden daha şiddetlidir. Bunların ilki, Hak'tan yüz çevirme korkusudur. Ondan daha şiddetli olanı, kalbin perdelenme korkusudur. Ondan daha şiddetlisi, Allah'tan uzaklaştırılma korkusudur. Bu manadaki korku ve uyarılar Hûd sûresinde mevcuttur. O sûre ki Allah'ı sevenlerin efendisi Hz. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] saçlarını ağartmıştır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bu sûrede geçen, *'Dikkat edin, Âd kavmi (ilâhî rahmetten) uzaklaştı!', 'Dikkat edin Medyen halkı (ilâhî rahmetten) uzak oldu!'* gibi helâk edilen toplumların hallerini işitmiştir. Ancak Allah'a yakın olan, ilâhî yakınlığı tadan ve O'nunla hoş olan kalplerde, Hak'tan uzak kalma endişesi ve korkusu büyük olur."

İmam Gazâlî daha sonra demiştir ki: "Sonra, muhabbet ehli için manevi ilerlemenin durması ve daha fazla verilecek ihsanların çekilip alınma korkusu vardır. Daha önce açıkladığımız gibi, ilâhî yakınlık derecelerinin bir sonu yoktur."[214]

---

214 bk. Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 5/53-54 (Beyrut 2000).

Hz. Salih'in [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde, Hz. Salih'in [aleyhisselâm] kıssasından bahsederek şöyle buyurdu:

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ
هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ
اِنَّ رَبّ۪ي قَر۪يبٌ مُج۪يبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ ف۪ينَا مَرْجُواًّ قَبْلَ
هٰذَٓا اَتَنْهٰينَٓا اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُنَا وَاِنَّنَا لَف۪ي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ
مُر۪يبٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي مِنْهُ
رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُن۪ي مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَز۪يدُونَن۪ي غَيْرَ تَخْس۪يرٍ ﴿٦٣﴾

61. ***Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden*** *(topraktan)* ***yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O'ndan affınızı isteyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim*** *(kullarına)* ***çok yakındır,*** *(onların dualarını)* ***kabul edendir."***

62. ***Dediler ki: "Ey Salih! Sen bundan önce içimizde kendisinden fayda umulan biriydin. Şimdi ne oldu ki bize babalarımızın taptıklarına tapmayı yasaklıyorsun? Doğrusu biz, bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz."***

63. *(Salih)* ***dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından gelen apaçık bir delil üzere isem ve O bana kendinden bir rahmet*** *(peygamberlik)* ***vermişse*** *(buna ne dersiniz?)*. ***Bu durumda O'na âsi olursam beni Allah'tan*** *(O'nun azabından)* ***kim koruyabilir? Siz benim zararımı artırmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz."***

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı;* vücudunuzu yeryüzünün elementlerinden oluşturdu. Allah, Hz. Âdem'i topraktan yarattı; onun neslinin ana maddesi ve aslı olan nutfeyi (ilk hücreyi) de topraktan çıkan gıdalardan yarattı. *Ve sizi orada yaşattı.* Sizden önce geçenlerden sonra sizi yeryüzünde yarattı, onda yaşamınızı sürdürüyorsunuz. Sonuçta siz de onu terkedeceksiniz. Yahut sizi ömrünüz süresince orada yaşattı, sonra ondan ahirete göç edersiniz. *Öyle ise O'ndan affınızı isteyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim* her şeye *çok yakındır,* kendisine dua edenlere en güzel şekilde *karşılık verendir.*"

"*Onlar dediler ki: Ey Salih! Sen bundan önce içimizde kendisinden fayda umulan biriydin.* Sende gördüğümüz olgunluk ve doğruluk hasletleri sebebiyle senden fayda göreceğimizi umuyorduk. Eğer sen bizim dinimize uysaydın, bizim efendimiz veya işlerimizde danışacağımız biri olurdun. Senden bu sözleri işittiğimizde, senden umudumuz kesildi. *Şimdi ne oldu ki bize babalarımızın* bizden önce *taptıklarına tapmayı yasaklıyorsun;* bizi dinimizden çeviriyorsun? *Doğrusu biz, bizi çağırdığın* tevhid ve putlardan uzak durma gibi *şeylerde derin bir şüphe içindeyiz.*"

Salih dedi ki: "*Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından apaçık bir delil,* apaçık bir yol ve basiret üzere isem *ve O bana kendinden bir rahmet* yani peygamberlik *vermişse* buna ne dersiniz? Şayet ben, tebliği terkederek ve sizin bozuk dininize uyarak size itaat edip O'na isyan edersem, beni Allah'tan, O'nun azabından kim koruyabilir? *Siz,* kendinize tâbi olmamı istemekle, Allah'ın bana lutfettiği yolu terkedip gazabına düşerek *benim zararımı artırmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz.*"

Bir diğer mana: Siz bana söylediğiniz şeylerle kendiniz için zarardan başka bir şeyi artırmıyorsunuz; çünkü bu söyledikleriniz sizi zarara sürüklemektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

61-63. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hak Teâlâ her kimi, Allah'a davet işine yöneltmişse o kimse, insanları ancak iki şeye davet eder. Biri, Allah Teâlâ'yı ilâhlık sıfatlarıyla birlemek, diğeri de yaratılma ve sürekli ilâhî rahmetle desteklenme nimetine bir şükür olarak kulluk vazifelerini yerine getirmektir.

Hz. Salih'in, *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur"* sözü, Cenâb-ı Hakk'ı rab olarak birlemektir.

"O sizi yerden (topraktan) yarattı" sözü, yaratılma nimetini ifade etmektedir.

"Sizi orada yaşattı" sözü, ilâhî destek nimetini dile getirmektedir.

"O'ndan affınızı isteyin; sonra da O'na tövbe edin" sözü, bu iki nimete şükür olarak kulluk vazifelerini yerine getirmeyi istemektedir.

"Şüphesiz Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir" sözü ise bir korkutma ve teşvik içermektedir.

"Ey Salih! Sen bundan önce içimizde kendisinden fayda umulan biriydin ..." âyetinden şu sonucu çıkarabiliriz: Allah tarafından seçilmenin nuru ve alametleri, kulun üzerinde velilik nurlarının parlamasından önce gözükür. Bu durum, peygamberler ve veliler için geçerlidir. Bu hal kulda genelde veliliğin öncesinde birtakım alametler ve nurlar bulunmadan ortaya çıkmaz. Bunlar mücâhede, ünsiyet, kalbi saran korku ve inkisar hali olabildiği gibi, temiz bir nesilden gelmek de olabilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Velilerden kim, insanlar tarafından yalanlanma ve inkârla karşılaşırsa onlara âyette geçtiği gibi şöyle der: "Ey kavmim! Eğer ben, Rabbim tarafından gelen apaçık bir delil üzere isem ve O bana kendinden bir rahmet yani velilik nimeti vermişse buna ne dersiniz?"

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Deve Mucizesi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette deve mucizesinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَيَا قَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فٖٓي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرٖيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فٖي دَارِكُمْ
ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا
وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ
الْعَزٖيزُ ﴿٦٦﴾ وَاَخَذَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فٖي دِيَارِهِمْ جَاثِمٖينَ
﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فٖيهَا اَلَٓا اِنَّ ثَمُودَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

64. ***Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah'ın devesi! Onu bırakın, Allah'ın arzında yayılıp otlasın. Ona bir kötülük etmeyin, sonra sizi yakın bir azap yakalar.***

65. ***Fakat Semûd kavmi o deveyi öldürdüler. Salih dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın sonra helâk olacaksınız!" Bu, yalanlanamayan bir tehdittir.***

66. *(Helâk)* ***emrimiz gelince, Salih'i ve onunla beraber iman edenleri, tarafımızdan bir rahmetle*** *(azaptan)* ***ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz Rabb'in sonsuz kuvvet sahibidir, azizdir*** *(her şeyde hükmünü uygulayandır).*

67. ***Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar.***

68. ***Sanki orada hiç oturmamış gibi oldular. Bilin ki Semûd kavmi Rab'lerini inkâr ettiler. Bilin ki Semûd kavmi*** *(Allah'ın rahmetinden)* ***uzaklaştırıldı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Salih deve mucizesinin ortaya çıkmasından sonra kavmine dedi ki: *"Ey kavmim! İşte size* benim doğruluğumu gösteren *bir mucize olarak Allah'ın devesi! Onu bırakın, Allah'ın arzında yayılıp otlasın.* Otlarından yesin, suyundan içsin. *Ona bir kötülük etmeyin, sonra sizi yakın,* hemen gelecek olan *bir azap yakalar.* Onun başınıza gelmesi tehir edilmez, sedece üç gün ertelenir.

"Fakat Semûd kavmi onu öldürdüler; etini paylaştılar. *Salih dedi ki: Yurdunuzda, evlerinizde üç gün daha yaşayın sonra helâk olacaksınız!"* Bu üç gün çarşamba, perşembe ve cuma idi. Bir rivayete göre onlar deveyi, çarşamba günü boğazladılar, perşembe, cuma ve cumartesi günü azap ertelendi, pazar günü helâk oldular.

"Bu, yalanlanmayan, içinde yalan bulunmayan, bilakis gerçek olan *bir tehdittir."*

"Onlara *emrimiz,* azabımız veya azap emrimiz *gelince, Salih'i ve onunla beraber iman edenleri kurtardık."*

Denildiğine göre onlar, kadın erkek 2800 kişiydiler. 4000 kişi oldukları da söylenmiştir.

Kâ'b demiştir ki: "Hz. Salih'in kavmi, kadınlar ve çocuklar hariç 14.000 kişiydi. Âd'ın kavmi ise onların altı misli idi. Geniş açıklama için Kurtubî tefsirine bakınız.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Kâ'b'ın Hz. Salih'in kavmi hakkında verdiği 14.000 rakamı, iman edenler ve etmeyenleri içeren bir rakamdır. Buna göre, 2800'ü iman etti, kalanları helâk oldu. Hûd'un kavmi için de durum aynıdır. 4000'i iman etti, kalanları helâk oldu.

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyuruyor: *"Salih ve ona iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle azaptan ve o günün zilletinden kurtardık."* Bu azap, kavminin çığlık ile helâk edilmesidir.

Âyete, "Onları kıyamet gününün zilletinden kurtardık" manası da verilmiştir.

"Şüphesiz Rabb'in sonsuz kuvvet sahibidir, azizdir; her şeye gücü yeter ve her şeyde hükmünü icra eder."

Diğer âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar;* dizleri üstü çökerek öldüler. *Sanki orada hiç oturmamış,* bir an yaşayıp kalmamış *gibi oldular. Bilin ki Semûd kavmi Rab'lerini* inatla *inkâr etti. Bilin ki Semûd kavmi* Allah'ın rahmetinden *uzaklaştırıldı.* Onlara helâk ve azap olsun!"

64-68. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bir veliden keramet göstermesini isteyen hiç kimsenin, manen bir şey kazandığını görmedik. Allah bir kulunu kendisine ulaştırmak isterse, bir keramete bağlı olmaksızın ona velinin hususiyetini açıp gösterir. Allah Teâlâ bazan da kulu manen desteklemek ve yakînini artırmak için, kendisi bir talepte bulunmaksızın ona keramet gösterir. Eğer kul keramet ister, kendisine keramet gösterilir sonra yüz çevirirse ilâhî rahmete ondan daha uzak kimse yoktur. Cenâb-ı Hak, mucize gördükten sonra haktan yüz çevirenler hakkında, *"Bilin ki Semûd kavmi rahmetten uzak oldu!"* buyurmuştur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Lût'un [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, önce Hz. İbrahim'e verilen müjdeyi ve peşinden Hz. Lût'un kıssasından bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ جَاۤءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهٖيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَامًاۜ قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ
جَاۤءَ بِعِجْلٍ حَنٖيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَاٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ
مِنْهُمْ خٖيفَةًۜ قَالُوا لَا تَخَفْ اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍۜ ﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهُ قَاۤئِمَةٌ
فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَاۤءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَا وَيْلَتٰى

ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِي شَيْخًاۜ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوٓا اَتَعْجَبِينَ
مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِۜ اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾

69. Andolsun ki elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjdeyle gelip "selâm (sana)" dediler. O da, "(Size de) selâm!" dedi ve çok gecikmeden kızartılmış bir buzağı getirdi.

70. (Meleklerin) Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü. Dediler ki: "Korkma! Biz (melekleriz) Lût kavmine (azap etmek için) gönderildik."

71. O esnada hanımı ayakta idi ve (bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı, İshak'ın ardından Yakub'u müjdeledik.

72. (İbrahim'in karısı), "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!" dedi.

73. (Melekler) dediler ki: "Allah'ın emrine şaşıyor musun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun. Şüphesiz ki O, övülmeye layıktır, şanı yücedir."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e geldiler."* Bu elçiler meleklerdir. Onların üç tane oldukları söylenmiştir. Bunlar Cibrîl, Mîkâil ve İsrâfil'dir. Onların yedi melek olduğu da söylenmiştir.

"Melekler ona, bir çocuğu olacağına dair *müjdeyle geldiler,* yanına girince, *'Selâm olsun sana' dediler. O da, 'Size de selâm olsun!' dedi ve çok gecikmeden,* kızgın taşta *kızartılmış bir buzağı getirdi.* Melekler, getirilen şeyi yemekten çekindiler. Hz. İbrahim, *meleklerin ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onların halini yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü,* bir korku hissetti yahut korkuyu içinde gizledi." Onların yemek-

ten çekinmeleri sebebiyle kendisine kötü bir şey yapacaklarından korktu. Onların âdeti böyleydi; yanlarına gelen bir kimse, yemeklerini yerse ona güven duyarlardı, yoksa ondan korkarlardı.

Âyetin zâhirinden anlaşılan şudur: Hz. İbrahim, onların melek olduğunu hissetti ve bu âni gelişlerini hoş bulmadı; çünkü onların gelişlerinin Allah Teâlâ'nın kendisine haber vermediği bir iş için olması onu korkuttu. Bunun üzerine melekler ona güven vererek, *"Korkma! Biz meleğiz. Lût kavmine* azap etmek için *gönderildik.* Biz senin yemeğini başka bir şey için değil sadece, bizler sizin gibi yemek yemediğimiz için yemedik, *dediler."*

"O esnada, Hz. İbrahim'in *hanımı* Sâre *ayakta idi,* perde gerisinde bulunuyor ve aralarındaki konuşmaları dinliyordu. Yahut Hz. İbrahim'in hanımı, hizmet için başlarında ayakta duruyordu. Hz. İbrahim'in korkusunun gitmesine sevinerek *güldü."* Yahut fesatçı kimselerin helâkini işitince güldü. Bir diğer görüşe göre Sâre, görüşünün isabetinden dolayı güldü. Sâre Hz. İbrahim'e, "Lût'u yanına al; ben bu kavmin başına muhakkak bir azabın geleceğini biliyorum!" derdi.

Bir diğer görüşe göre Sâre, melekler kendisine bir çocuğu olacağını müjdeleyince sevincinden güldü.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ona da İshak'ı, İshak'ın ardından* oğlu *Yakub'u müjdeledik."* Müjde Sâre'ye verildi, çünkü İshak onun neslindendir. Bir de Sâre kısırdı ve bir çocuğu olmasını çok istiyordu.

İbrahim'in hanımı şaşırarak, *"Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!"* dedi. İki ihtiyar kimseden çocuk olmasına çok şaşırdı. Sâre, doksan veya doksan dokuz yaşında, Hz. İbrahim ise 100 yahut 120 yaşında idi.

Bu yaşta çocuk sahibi olmak, normal şartlarda garip karşılanacak bir durumdu, fakat o, ilâhî kudret açısından garip görülecek bir şey değildir. Bunun için melekler, *"Allah'ın emrine şaşıyor musun?* Onu yadırgıyor musun?" dediler. Gerçekten, içinden peygamber çıkan, vahyin iniş mahalli yapılan, birçok mucizenin zuhuruna şahit olan, kendilerine

nice nimet ve kerametler tahsis edilen bir ev halkı için hârikulâde olaylar, yeni ve garipsenecek bir şey değildir. Bunun için melekler,

"Ey ev halkı, yani İbrahim'in evi! *Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun, dediler."* Artık onlardan ortaya çıkan hârikulâde olaylar, tuhaf görülüp yadırganamaz; özellikle birçok mucize içinde doğup büyümüş bir kimse için, bu tür işler hiç de tuhaf değildir.

"Şüphesiz O, hamîddir; hamdi gerektiren şeylerin sahibidir yahut O, her halde övülmeye layıktır. *O, mecîddir;* hayrı ve ihsanı çoktur. Yahut O, tam bir şeref ve yücelik sahibidir."

Müfessir İbn Atıyye, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette, kurban edilen çocuğun Hz. İshak değil, Hz. İsmail olduğuna dair bir delil vardır."[215]

Bu görüş itiraza açıktır; Sâffât sûresinde -inşallah- doğru olan görüş gelecektir.

69-73. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cömertlik ve ihsan sahibi salihlerin ahlâkı, kendilerine gelenlere hemen iyilik ve ihsanda bulunmaktır. Bu ihsan, ya ruhların gıdası olan şeylerle olur veya bedenlerin gıdası olan şeylerle olur. Kim onlara, ruhlarının gıdasını almak için gelmişse ona hemen ruhlarını takviye edecek yakîn ve marifeti ikram ederler. Kim onlara bedenlerin gıdası için gelmişse ona da yiyecek ve içecek ikram ederler. Herkese layık olduğu şey verilir.

Aklı başında misafirin yapacağı iş, kendisine takdim edilen şeyi bir tercih yapmadan hemen yiyip içmektir; ancak getirilen şeyi yemesine dinen bir mani veya başka bir engeli varsa o zaman mazurdur.

Hakikate ulaşmış âriflerin hali, ilâhî kudretin ortaya koyduğu hârikulâde şeylere şaşırmamalarıdır; çünkü ilâhî kudret her şeyi yapmaya güç sahibidir; her şeye hükmü geçer. Cenâb-ı Hakk'ın kudreti,

---

215 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/190 (Beyrut 2001).

kâinattaki kanunlara hükmeder; onları istediği zaman değiştirir; fakat bu kanunlar ilâhî kudrete hükmetmez. Sıddıkların hali budur, onlar hiçbir şeyden hayrete düşmezler; hiçbir şeyi garip ve tuhaf görmezler. Bunun için Sâre, meleklerin çocuk müjdesine hayret edip inkâra yöneldi. Hz. Meryem ise aynı durumda şaşkınlığa düşüp inkâra gitmedi, sadece, durumun nasıl olacağını öğrenmek için sordu. Bu nedenle Hz. Meryem âyette sıddıka sıfatıyla tanıtıldı (Mâide 5/75). Sâre ise bu sıfatla tanıtılmadı. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm], Hz. Lût'un [aleyhisselâm] Kavmine Esefi

Hz. İbrahim [aleyhisselâm], Hz. Lût'un [aleyhisselâm] kavminin helâk olacağını kesin olarak öğrenince, onlar adına üzülüp esef etti. Cenâb-ı Hak, onun bu halini zikrederek şöyle buyurdu:

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖيمَ الرَّوْعُ وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فٖى قَوْمِ
لُوطٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ لَحَلٖيمٌ اَوَّاهٌ مُنٖيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٓا اِبْرٰهٖيمُ اَعْرِضْ عَنْ
هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۚ وَاِنَّهُمْ اٰتٖيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

74. ***İbrahim'den korku gidip kendisine müjde gelince, Lût'un kavmi hakkında bizimle mücadeleye başladı.***

75. ***Gerçekten İbrahim çok halîm, çok içli, Allah'a yönelen biriydi.***

76. *(Melekler dediler ki):* ***"Ey İbrahim! Bundan vazgeç. Çünkü Rabb'inin*** *(azap)* ***emri gelmiştir. Onlara, geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İbrahim'den* içinde hissettiği *korku gidip* onun yerine *kendisine müjde gelince, Lût'un kavmi hakkında bizimle* yani elçilerimizle *mücadeleye başladı. 'Şüphesiz orada Lût vardır'* diyerek onları

savunmaya başladı. *Melekler, "Onların içinde kimin olduğunu bizler daha iyi biliriz!' dediler"* (Ankebût 29/32).

"Gerçekten İbrahim çok halîmdi; kendisine kötülük edene intikam almada acele etmeyen biriydi. *O aynı zamanda çok içli,* insanlar adına çok inleyip ağlayan *ve Rabb'ine yönelen biriydi."* Bundan maksat, onu meleklerle mücadeleye sevkeden sebebi açıklamaktır. Bu onun çok yufka yürekli ve ileri derecede merhamet sahibi oluşudur. Hak Teâlâ, meleklerin diliyle ona şöyle dedi:

"Ey İbrahim! Bu şekilde mücadeleden vazgeç. Çünkü Rabb'inin onların helâkiyle ilgili emri gelmiştir; ezelî hüküm onlar hakkında hükmünü vermiştir; O'nun verdiği hükmü geri çevirecek hiç kimse yoktur. Onlara, mücadele, dua ve başka bir şeyle geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir!"

74-76. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Gerçekten İbrahim çok halîm ve çok içli biriydi"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Hz. İbrahim çok halîm biriydi; çünkü o, kavmine beddua etmezdi. Tam aksine, şöyle demiştir: *'Rabbim, onlardan kim bana tâbi olursa o, bendendir; kim bana isyan ederse şüphesiz sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin'* (İbrahim 14/36). Hz. İbrahim, Rabbini cemaline olan şevkinden dolayı kalbi yanar ve çok inlerdi. Âşıkların vasfı böyledir."

Vertecübî sonra şöyle demiştir: "Hz. İbrahim'in kavmini koruma mücadelesi, cehaletten değil, ileri derecedeki bast halindendir. Hz. İbrahim, çok şefkatli, iyilik sahibi ve cömert biriydi. Nefsinin dostluk mahallinde olduğu ve ezelî ilimde Allah tarafından seçilmiş olduğunu gördü. Baktı ki Allah Teâlâ, âriflerin (kendi rızası için) gazaplanmasını, sevenlerin gayretini, sıddıkların mücadelesini ve âşıkların rahat davranmasını seviyor; hatta onları buna teşvik ediyor. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Mi'raca çıkarıldığım gece, ilâhî huzurda yüksek sesle mücadele eden bir adam gördüm; Cibrîl'e, 'Bu kimdir?' diye sordum. *Cibrîl, 'Bu, kardeşin*

Musa'dır; kendisine verilen genişlikten dolayı Rabb'iyle böyle yüksek sesle ve rahat konuşuyor!' dedi. Ben, 'Bu onun için uygun mudur?' diye sordum; Cibrîl, 'Rabb'i onu tanıyor; bunun için yaptıklarına tahammül ediyor, hoş görüyor' dedi." [216]

Vertecûbî daha sonra demiştir ki: "İlâhî huzurda rahat davranmak, ancak bu sıfatta olan kimseler için câizdir."[217]

Kısaca, Hz. İbrahim'i [aleyhisselâm], şefkat ve merhameti onu meleklerle mücadeleye sevketti; dostluk makamında olması ve Allah tarafından özel seçilmesiyle birlikte, böyle bir tavır sergiledi. Halka şefkat ve merhamet, ilâhî huzurda yakınlık elde eden irfan sahibi salihlerin halidir. Ancak Allah'ı tanıyan ârifler, Mevlâ'larının muradına uygun hareket ederler. Allah'ın muradı belli olmayınca, Allah'ın kullarına şefkat ederler. Şüphesiz Allah, kullarına herkesten daha şefkatlidir. Bunun için Allah Teâlâ, Hz. Lût'un kavmine azap edileceği hükmü kesin olduğu için, dostu İbrahim'e, "Ey İbrahim, bu konuda mücadeleden vazgeç!" buyurdu. Kulu ilâhî kaderle çelişmeye götüren şefkat, kadere inanan kimseler için uygun değildir.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Allah Teâlâ bir şeyi ortaya koyduktan sonra, onun yerine başka bir şeyin olmasını isteyen kimse, cehaletten geride bir şey bırakmamıştır (bütün cahillikleri kendisinde toplamıştır)."

Ârifler bu duruma işaret etmek için demişlerdir ki: "(Nefisleri terbiye ile uğraşan) velilerin, (her zaman) şefkat göstermesi uygun değildir."

Cafer-i Sâdık [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Altı haslet, altı kişide güzel değildir. Âlimlerde tamah, idarecilerde acele, zenginlerde cimrilik, fakirlerde kibir, terbiye veren büyüklerde şefkat, şeref sahibi insanlarda kınama güzel değildir."

Yukarıda geçen, "Velilerin (her zaman) şefkat sahibi olması uygun değildir" sözümüzün manası şudur: Allah'ın muradının gazap olduğu

---

216 Aynı konuda bir hadis için bk. Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 9976; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/74.

217 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/129.

belli olunca veya şefkat etmeyişinin maslahata daha uygun olduğu ortaya çıkınca, şefkat göstermek uygun değildir. Mesela mürşidin müridine nefsini öldürecek (onu ıslah ve terbiye edecek) şeyleri emretmesi, bu maslahata girer. Şeyh, bu konuda dervişlere şefkat gösterirse dervişin terbiyesi kemale ermez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Lût'un [aleyhisselâm] Kavminin Helâk Edilişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Lût'un kavminin helâk edilişinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا
يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ
السَّيِّـَٔاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتٖى هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ
فٖى ضَيْفٖى اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشٖيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فٖى
بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرٖيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ اَنَّ لٖى بِكُمْ قُوَّةً اَوْ
اٰوٖى اِلٰى رُكْنٍ شَدٖيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ
فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ اِنَّهُ
مُصٖيبُهَا مَا اَصَابَهُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرٖيبٍ ﴿٨١﴾
فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ
سِجّٖيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِىَ مِنَ الظَّالِمٖينَ بِبَعٖيدٍ ﴿٨٣﴾

77. Elçilerimiz Lût'a gelince, (Lût) onların yüzünden üzüldü, onlardan dolayı içi daraldı ve, "Bu, çok zor bir gün!" dedi.

78. ***Lût'un kavmi,*** *(misafirleriyle çirkin ilişkide bulunmak için)* ***koşarak yanına geldiler. Daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar. Lût, "Ey kavmim! İşte kızlarım*** *(onlarla evlenin);* ***sizin için onlar daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu!" dedi.***

79. ***Dediler ki: "Sen çok iyi bilmektesin ki bizim kızlarında bir hakkımız*** *(onlardan istediğimiz bir şey)* ***yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun!"***

80. ***Lût, "Keşke benim size karşı*** *(koyacak)* ***bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim!" dedi.***

81. ***Melekler dediler ki: "Ey Lût! Biz Rabb'inin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında aileni alıp götür. Ancak karın hariç*** *(onu bırak).* ***Sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek olan*** *(azap)* ***ona da isabet edecektir. Onlara vaat edilen*** *(helâk)* ***zamanı, sabah vaktidir. Sabah yakın değil midir?"***

82-83. *(Azap)* ***emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine, pişirilmiş balçıktan yapılmış, istif edilmiş, Rabb'inin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. O, zalimlerden uzak değildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Elçilerimiz,* daha önce bahsi geçen melekler *Lût'a gelince, Lût onların yüzünden üzüldü.* Onların gelişi Lût'u üzdü; çünkü onlar, güzel yüzlü genç oğlanlar şeklinde gelmişlerdi. Hz. Lût, onları insan zannetti; kavminin onlara çirkin işi yapmak istemesinden ve onları müdafaa edememekten korktu. *Onlardan dolayı içi daraldı ve, 'Bu, çok zor bir gün' dedi."*

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ meleklere, "Lût dört defa kavminin aleyhinde şahitlik etmedikçe, kavmini helâk etmeyin" buyurdu. Hz. Lût, gelen elçilerle birlikte evine doğru yürürken onlara,

"Bu beldenin durumunun nasıl olduğu size bildirildi mi?" diye sordu, onlar,

"Onların durumu nedir?" diye sorduklarında Hz. Lût,

"Allah'ı şahit tutarak söylüyorum ki bu belde yeryüzünde en çirkin işi yapan bir beldedir" dedi ve bunu dört defa tekrar etti. Beraberce Hz. Lût'un evine girdiler. Onların geldiğini halktan hiç kimse bilmiyordu. Hz. Lût'un hanımı çıkıp onları halka haber verdi.

"Lût'un kavmi, misafirleriyle çirkin ilişkide bulunmak için *koşarak yanına geldiler. Onlar daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar;* erkek erkeğe ilişkiye ve başka çirkin işlere açıkça devam etmekteydiler." Öyle ki onu yaparken hiç hayâ etmiyorlardı. Koşarak bu işi yapmaya geldiler.

Lût, "Ey kavmim! İşte kızlarım; onlarla evlenin" dedi. Kavminden ileri gelen bazıları Hz. Lût'un kızlarıyla evlenmek istiyor fakat o, çirkin hallerinden ve kendilerine denk olmadığından dolayı gelenleri geri çeviriyordu. Bunun sebebi o zamanda müslüman kadınların kâfirlerle evlenmesinin haram oluşundan değildi. Bu yasak, yeni olarak İslâm'la birlikte konmuştur.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Hz. Lût, bunu sadece misafirlerini korumak için söyledi. Rivayete göre iki kızından birinin ismi Ra'yâ, diğeri ise Gavsâ idi."[218] İbn Cüzey üçüncü kızından bahsetmedi.

Hz. Lût, kapısına gelenlere kızlarıyla evlenmesini teklif ederek, *"Sizin için onlar daha temizdir;* daha helâldir. Çirkin işleri terkederek Allah'tan korkun, misafirlerimin yanında, onlara çirkin işler yaparak beni rezil etmeyin!" dedi. Gerçekten, bir kimsenin misafirini rezil etmek, o kimsenin rezil olmasıdır. Hz. Lût, sözünü şöyle tamamladı: *"İçinizde* hakka sevkedecek ve çirkin işten sakındıracak *aklı başında bir adam yok mu?"*

Kavmi dedi ki: "Sen çok iyi bilmektesin ki bizim kızlarında bir hakkımız, onlardan istediğimiz bir şey yok. *Sen bizim ne istediğimizi,* erkeklerle ilişkiye girmek istediğimizi *çok iyi biliyorsun!"*

Hz. Lût, *"Keşke benim size karşı koyacak,* sizi tek başıma defedecek *bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim,* beni sizden koruya-

218 İbn Cüzey, *et-Teshil li-Ulûmi't-Tenzil,* 1/375.

cak yakınlara veya bir aşirete iltica etseydim" dedi. Kendilerinden fayda göreceği kimseleri kuvvetli kaleye benzetti. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah, kardeşim Lût'a rahmet eylesin, aslında o, kuvvetli bir kaleye (Allah Teâlâ'ya) sığınmıştı."[219]

Rivayet edildiğine göre Hz. Lût, misafirlerin kapısını kilitleyip kapının dışında kavminden bu azgın insanlarla tartışmaya başladı. Bunun üzerine gelenler, evin duvarına tırmandılar. Melekler Hz. Lût'un içine düştüğü sıkıntıyı görünce,

"Ey Lût! Biz Rabb'inin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar; bize zarar vererek seni üzemezler. Sen üzülme, rahat ol, onları bizimle baş başa bırak" dediler. Bunun üzerine Hz. Lût kapıyı açtı. Kavmi içeri girince, Cibrîl [aleyhisselâm], kanadıyla yüzlerine öyle bir çarptı ki gözleri kör oldu. Nereye gittiklerini göremeden evden çıkarak, "Kaçın kaçın, Lût'un evinde sihirbazlar var!" diye bağırmaya başladılar. Bunun üzerine melekler Hz. Lût'a [aleyhisselâm],

"Sen gecenin bir kısmında aileni alıp götür. Sizden hiçbiri geride kalmasın. Yahut sizden hiç kimse, kendisini korkutup dehşete düşürecek şeyi görmemek için arkasına bakmasın" dediler. Buradaki yasak, her ne kadar lafız olarak onlardan birine ait olsa da, mana olarak Hz. Lût'a [aleyhisselâm] yöneliktir. *"Ancak karın hariç,* onu götürme." Karısının ismi Vâhile idi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Sizden hiçbiri arkasına dönüp bakmasın, ancak karın hariç; o, bakar. Rivayet edildiğine göre, Hz. Lût'un karısı onunla birlikte gece yola çıktı, kavmine yapılan azap seslerini işitince geri dönüp baktı ve "Vah kavmine, yazık oldu!" dedi. Bunun üzerine ona da bir taş isabet etti, oracıkta öldü. Bunun için âyette şöyle dendi:

"Onlara gelecek olan azap *ona da isabet edecektir. Onlara vaat edilen azabın zamanı, sabah vaktidir."* Hz. Lût [aleyhisselâm] sabah vaktini geç bularak, "Şimdi azaba uğratılsalar ya!" dedi. O zaman melekler, *"Sabah yakın değil midir?"* dediler.

---

219 Buhârî, Enbiyâ, 16; İbn Mâce, Fiten, 23; Ahmed, *Müsned*, 2/326.

"Emrimiz, azabımız veya azap emrimiz *gelince, onların şehrinin altını üstüne getirdik."*

Rivayet edildiğine göre Cibrîl [aleyhisselâm], kanadını onların şehrinin altına soktu, şehri göğe kaldırdı; öyle ki göktekiler şehirdeki köpeklerin havlamasını ve horozların ötüşünü işitti. Sonra, şehri ters çevirip üzerlerine kapattı.

"Onların üzerlerine, pişirilmiş balçıktan yapılmış, istif edilmiş, Rabb'inin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık." Taşlar, onların şehirlerine yani şehirde oturanlara veya şehrin etrafında bulunanlara yağdırıldı. Rivayet edildiğine göre, onlardan şehrin dışında olanlar vardı; gökten inen taşlar onlara çarparak helâk ediyordu. Şehirde bulunanlar ise şehrin altı üstüne getirildiğinde helâk oldu.

Bu taşlar, ateşte pişirilmiş balçıktandı. Yahut taşlaşmış topraktandı. Taşlar ayrıca, onların azabına hazırlık için üst üste istif edilmişti. Yahut bu taşlar, onların üzerine yağmur damlaları gibi peş peşe gönderildi. Onlar azap için özel olarak işaretlenmişti. Rivayet edildiğine göre bu taşlar, beyaz ve kırmızıyla yahut yerdeki taşlardan ayırt edileceği bir şekilde üzerine işaret konmuştu. Bir diğer görüşe göre, taşlara kendisine atılacak kimsenin ismi yazılarak işaretlenmişti. Her taşta, üzerine atılacak kimsenin ismi yazılıydı.

"Rabb'inin katında işaretlenmiş" âyeti, O'nun ilim ve kudret hazinesinde işaretlenmiş anlamına gelmektedir.

"O, zalimlerden uzak değildir, bilakis her zalime, böyle bir azabın gelmesi yakındır."

İbn Cüzey demiştir ki: "Âyette geçen 'o' zamiri, taşlara aittir. Zalimlerden kasıt ise Kureyş kâfirleridir. Bu âyet onlar için bir tehdittir. Âyetin manası şudur: Onların inkârları sebebiyle başlarına taş yağması uzak bir şey değildir. 'O' zamirinin helâk edilen şehirlere ait olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: O helâk edilen şehirler, Mekkeli kâfirlere uzak değildir; onlara bakıp da ibret almıyorlar mı? Şu âyet de bu konudadır:

'Şüphesiz onlar, üzerine bela yağmuru yağdırılan şehre uğramışlardır. Peki, onu görmediler mi?' (Furkan 25/40). Âyette geçen zalimlerle, (kıyamete kadar gelecek) bütün zâlimlerin kastedildiği de söylenmiştir."[220]

Beyzâvî demiştir ki: "Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Cibrîl'e, bu âyetteki zalimlerle kimin kastedildiğini sorunca, Cibrîl [aleyhisselâm] demiştir ki: 'Onunla senin ümmetinin zalimleri (davetini kabul etmeyen kâfirler) kastediliyor. Onlardan her bir zalimin üzerine bir saatten diğer saate kadar taş düşer.'"[221]

77-83. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Misafirlerin durumuyla yakından ilgilenmek ve onlara gereken hürmeti gösterip saygıda kusur etmemek, şerefli, cömert kimselerin şanındandır; onların hakkını hafife almak ve onlara karşı küstahça davranmak ise alçak kimselerin işidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa misafirine ikram etsin." [222]

Fuhuş ve çirkin işler peşinde koşmak ve özellikle erkeğin erkekle cinsel ilişkiye girmesi, kadının kadınla sevicilik yapması, helâk olmanın alametidir.

Allah'a yönelmek ve O'na sarılmak, kurutuluşun alametidir. Fesatçıların bulunduğu yerden uzaklaşmak, salihlerin ahlâkıdır. Her kim, zulüm ve fesatla meşgul olursa onun başına taş yağması (bir belaya uğraması) beklenir.

Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Şuayb'ın kıssasından bahsederek şöyle buyurdu:

---

220 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/376.

221 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/465.

222 Buhârî, Edeb, 31, Rikak, 24; Müslim, İmân, 74; Ebû Davud, Et'ime, 5; Tirmizî, Birr, 43; İbn Mâce, Edeb, 5.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ
وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنّ۪ٓي اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ
اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾

84. ***Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum, ancak sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."***

85. ***"Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. İnsanlara haklarını eksik vermeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak kötülük peşinde koşmayın."***

86. ***"Eğer mümin iseniz Allah'ın** (helâlinden size)* ***bıraktığı*** *(kâr ve kazanç),* ***sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinizde koruyucu değilim."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik."* Âyette, Hz. İbrahim'in oğlu olan Medyen'in çocukları veya Medyen şehrinin halkı kastedilmiştir. Medyen, onun şehri olup kendi ismiyle anılmıştır.

Şuayb [aleyhisselâm] dedi ki: *"Ey kavmim! Sadece Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın."* Onlar, insanlara bir şey ölçüp tartarken eksik ve noksan yaparlardı. Hz. Şuayb [aleyhisselâm] onlara önce tevhidi (Allah'ı bir bilip sadece O'na ibadet

etmeyi) emretti. Çünkü işin başı budur. Sonra onlara, alıştıkları eksiz ölçüp noksan tartmayı yasakladı; zira bu, adalete ters olan ve alışverişin hikmetini bozan bir şeydir. Sonra onlara şöyle dedi:

"Ben sizi, fiyatların düşüklüğü ve rızıkların bolluğu gibi *hayır içinde görüyorum."* Bu durumda sizin, insanların haklarını yemeniz değil, bunca nimete şükretmeniz ve ayrıca eksik tartmaktan uzak durmanız gerekir.

Bir diğer mana: Ben sizi genişlik ve nimet içinde görüyorum; içinde bulunduğunuz bu kötü hale devam ederek onu elinizden çıkarmayın. Şunu iyi bilin: Kim elindeki nimete şükretmezse onu zevale (elinden çıkıp kaybolmaya) arzetmiş olur.

Hz. Şuayb sözüne şöyle devam etti: *"Şüphesiz ben, sizin için kuşatıcı bir günün,* kıyamet gününün *azabından korkuyorum.* Şüphesiz o gün, bütün zalimleri sarıp kuşatır.

Yahut ben sizin için, dünyada helâk olup kökünüzün kazınacağı azaptan korkuyorum. O günün, kuşatıcı olarak tanıtılması, azabın umumiliğini ifade etmek içindir.

"Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; fazla ve eksik yapmayın." Hz. Şuayb [aleyhisselâm], onlara önce eksik ölçmeyi ve tartmayı yasakladıktan sonra, ölçü ve tartıyı tam hakkı ile yapmalarını emretti. Bunu, istenen işlerin yapılmasını mübalağa ile anlatmak (ve ona teşvik etmek) için yaptı. Bunun bir diğer sebebi de onların eksik tartmaktan vazgeçmelerinin kendilerine yetmeyeceğini, bilakis onlara ölçü ve tartıyı tam olarak yapmalarının lazım olduğunu tembih etmektir. Velev ki bu, karşı tarafa biraz fazla vererek olsun; çünkü biraz fazla eklemeden bu işi tam yapmak zordur. Ancak bazan da (dinin helâl görmediği şekilde) fazla vermek mahzurludur. Bunun için, fazla ve eksik yapmadan adaletle ölçüp tartmayı emretti.

Hz. Şuayb [aleyhisselâm] nasihatine şöyle devam etti: *"İnsanlara haklarını eksik vermeyin."* Onların haklarında noksanlık yapmayın. Bu söz,

daha umumi bir mana içermektedir. Hak, ölçü ve tartıyı içine aldığı gibi, onların dışındaki hususları da içine alır. *"Yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat peşinde koşmayın"* âyeti de aynı şekildedir. Fesat, haklarda noksanlık yapmayı içine aldığı gibi, onun dışındaki her türlü bozuk işi de içine alır.

"Haklarında eksiklik yapmayın" âyetindeki "eksiklik yapmanın", ticarî muamelelerde onda bir pay almak gibi haksız kazanç olduğu da söylenmiştir. Fesada da hırsızlık, yol kesmek ve saldırı manası verilmiştir. Âyette, "bozgunculuk yaparak" ifadesinin eklenmesinin faydası şudur: Bazı işler vardır ki dıştan bakılınca bozma gibi gözükür, fakat aslında onun yapılması bir maslahat ve fayda içindir. Hz. Hızır'ın [aleyhisselâm] gemiyi delmesi, çocuğu öldürmesi gibi, zâhiren zararlı gözüken işleri yapması buna bir örnektir. Âyet, bu ifadeyle, bu tür işleri fesat hükmünün dışında tutmaktadır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Din işlerinizi ve ahiretinize ait faydalı şeyleri bozarak yeryüzünde fesat peşinde koşmayın. Buraya kadar yaptığımız açıklamalar Beyzâvî'ye aittir.[223]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Haramdan uzak durduktan sonra, *Allah'ın* helâlinden *geride bıraktığı şey* (kâr ve kazanç) *sizin için,* eksik ölçüp tartarak topladığınız şeylerden *daha hayırlıdır."* Eğer iman etmişseniz, bu böyledir; çünkü Allah'a iman, helâl ile yetinip haramdan uzak durmayı gerektirmektedir.

Bir diğer mana: Şayet iman etmişseniz, helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Onun hayırlı oluşu, sevap olarak ve ateşten kurtararak ortaya çıkar. Bu da iman şartına bağlı bir durumdur.

Âyete şu mana da verilmiştir: Eğer benim sizin hakkınızda söylediklerimi tasdik ediyorsanız, o sizin için daha hayırlıdır.

Âyette geçen ve "geride kalan" manasını verdiğimiz "bakıyye" kelimesine, "taat" manasını verenler de olmuştur. *"Bâki kalan salih ameller, Rabb'in katında sevap olarak daha hayırlıdır"* (Kehf 18/46) âyeti bu manadadır.

223 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/465-466.

Âyetteki, "bakıyyetullah" ifadesi, takva manasına gelen "takıyy tullah" şeklinde okunup şu mana verilmiştir: Sizi isyanlardan alıkoy takva daha hayırlıdır.

Hz. Şuayb [aleyhisselâm] sözünü şöyle tamamladı: *"Ben sizin üzerini de bekçi değilim."* Ben sizin amellerinizi tesbit edip koruyan ve onla karşılık veren biri değilim. Ben sadece bir uyarıcı, nasihatçi ve hak tebliğ eden biriyim; sizi uyardığım için artık ben mazurum.

Âyete şu mana da verilmiştir: Ben, sürekli başınızda bulunup si çirkin işlerden koruyan ve onlardan alıkoyan biri değilim.

Bir diğer mana: Yaptığınız kötü işlerden dolayı nimetler elinizd çekilip alındığında ben, Allah'ın nimetlerini elinizde tutup koruyac biri değilim. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

84-86. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, ticarî işlerde ölçü ve tartıyı tam olarak yapmayı emr tiği gibi amellerde, hallerde ve makamlarda da ölçüye tam dikkat ed mesini emretmiştir. Bunun için Cüneyd-i Bağdâdî'ye rüyasında şöy denmiştir: "Kulu Allah'a yaklaştıran amellerin en faziletlisi, ölçüyü ta koruyarak gizli amel etmektir."

Amellerde ölçüyü korumak; ameli zâhirde, şartlarını ve edepleri tam olarak yerine getirerek sağlam yapmaktır. Bâtında ise kalp huz ruyla birlikte ihlâslı olmaktır.

Hallerde ölçüyü korumak, onun dinin temel ölçülerinin dışına çı maması, haram ve mekruh olmaması, ayrıca onunla nefislerin (kötü v sıflarının) öldürülüp ruhların manen diriltilmesinin hedefe alınmasıd

Makamlarda ölçüyü korumak, içinde bulunduğu makamın hakkı vermeden diğerine intikal etmemektir. Bu konuda sûfîler arasında far lı görüşler vardır. İhtilaf şudur: Bir makamda bulunan kimsenin, onı

hakkını vermeden diğer bir makama geçmesi, o makamda önceki makamın gereklerini yerine getirmesi sahih midir, değil midir?

Müridin ulaşacağı makamlar şunlardır: Tövbe, havf (ilâhî korku), reca (ümit), vera' (şüpheli şeylerden dahi sakınmak), zühd (eşyadan gönlü çekip yüce Mevlâ'ya bağlamak), tevekkül, sabır, rıza, teslimiyet, muhabbet, murakabe, müşahede. Bu, fenâ halinden sonraki bekâ ile elde edilen müşahededir. Yahut o, sırasıyla İslâm, iman ve ihsan mertebelerine ulaşılarak elde edilen müşahededir.

Mürid, içinde bulunduğu bir makamın gerektirdiği şeyleri zevk ve hal olarak gerçekleştirmeden ondan sonraki makama intikal etmez.

Denilmiştir ki: "Eğer mürid, yüksek kabiliyetli biriyse içinde bulunduğu makamın gereklerini tam olarak gerçekleştirmeden bir sonraki makama intikal etmesi ve yeni makamda, önceki makamın hakkını vermesi mümkündür. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Şâzeliyye tarikatı çok kısadır. Eğer mürid, bir kâmil mürşid elinde terbiye görerek irşad yetkisi almış kâmil bir mürşid bulup ona teslim ve tâbi olursa mürşid ona bu makamları kısa zamanda katettirir; birinci adımda onu ihsan makamına ulaştırır; o bunun farkında olur veya olmaz. Ancak böyle bir mürşid bulamayan kimse için bu durum söz konusu değildir.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin [kuddise sırruhû] sözünde geçen "gizli amele" gelince, bil ki gizlilik üç kısımdır. Avamın içindeki salihlerin gizliliği, gösterişten korkarak amellerini insanlardan gizlemektir. Müridlerin gizliliği, amelini halkın düşüncesinden ve kontrolünden gizlemektir; onların arasında olsalar bile, buna dikkat etmektir. Onların gizliliği kalbe aittir; kalıba ait değildir. Hakk'a vâsıl olan âriflerin gizliliği ise ameli nefsin görmesinden gizlemektir. Onlar, amel halinde, nefislerini ve maddi varlıklarını görmekten geçmiş kimselerdir. Onlar, nefislerinden bile habersizdir (nefsin derdine düşmezler); onların Allah'tan başka kimseyle kararları (huzur ve sükûnları) yoktur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Şuayb'a [aleyhisselâm] **Kavminin Cevabı**

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Şuayb'a kavminin verdiği cevaptan bahsederek şöyle buyurdu:

قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا اَوْ
اَنْ نَفْعَلَ ف۪ي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُاۜ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَل۪يمُ الرَّش۪يدُ ﴿٨٧﴾

87. ***Dediler ki: "Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarından yahut mallarımızı istediğimiz gibi kullanmaktan vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor? Gerçekten sen yumuşak huylu ve akıllı birisin."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kavmi dedi ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları putlardan vazgeçmemizi ve senin getirdiğin yeni dinine girmemizi sana,* o çokça kıldığın *namazın mı emrediyor?"*

Kavmi, Hz. Şuayb'ın, "Sizin Allah'tan başka ilâhınız yoktur" sözüyle onlara emrettiği tevhid davetine, onun namazıyla alay ederek cevap verdiler. Hz. Şuayb, çokça namaz kılan biriydi. Bunun için özellikle namazını dile getirdiler.

Sonra onlara eksik ölçüp tartmayı yasaklayıp kendilerine adaletle muameleyi emretmesine şu şekilde cevap verdiler: *"Yahut mallarımızı istediğimiz gibi kullanmaktan, noksan tartmaktan ve başka şeylerden vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor?"*

Rivayet edildiğine göre onlar, (ek kazanç sağlamak için) dinar ve dirhemleri kenarlarından kesiyorlardı; Hz. Şuayb onlara bunu yasakladı.

Kavminin sözü şöyle bitiyor: *"Gerçekten sen yumuşak huylu ve akıllı birisin."* Onlar bu sözü, kendisiyle alay etmek için söylediler; onunla akılsızlık ve sefihliği kastettiler; çünkü onlara göre akıllı kimse, dünya malı biriktirmeye ve onu çoğaltmaya düşkün olan kimsedir. Aslında bu kimse, gerçek akıllılara göre ahmak biridir.

Bir diğer mana: Gerçekte sen, yumuşak huylu ve akıllı birisin; bu durumda senin bizi mallarımızı çoğaltmayı ve onları istediğimiz gibi kullanmayı yasaklaman uygun değildir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

87. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Boş alışkanlıkları terketmeyi ve az bir dünya malıyla yetinmeyi emreden kimsenin söylediklerini reddetmek, inkârcıların ve cahillerin özelliğidir. Bu kimseyi ahmak ve sefih olarak nitelemek de böyledir. Bugün insanlar, sadece dünya malını çoğaltmalarını destekleyen, idare ve otoritelerini onaylayan ve maddi imkânlarının çoğalmasını güzel bulan kimseleri yüceltirler. Onlara dünya malından gönüllerini çektiren ve kendilerine kanaati emredenlere gelince, bu gibi kimselerden uzaklaşır ve onları ahmak olarak görürler. Bu tutum, Allah'ı tanımayan ve O'nun emirlerini bilmeyen önceki ümmetlerin özelliğidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Sizden önceki ümmetlere karış karış, adım adım uyacaksınız; hatta onlar bir keler (küçük hayvan) deliğine girseler, siz de oraya girersiniz."[224]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] Kavmine Öğüdü

Cenâb-ı Hak bundan sonra, Hz. Şuayb'ın kavmine yaptığı öğütten bahsederek şöyle buyurdu:

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَرَزَقَن۪ي مِنْهُ
رِزْقًا حَسَنًاۜ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُۜ اِنْ اُر۪يدُ

224 Buhârî, Enbiyâ, 50, İ'tisâm, 14; Müslim, İlim, 6; İbn Mâce, Fiten, 17. Hadisin metninde geçen "zirâ", dirsekle parmak uçlarına kadar olan mesafeye verilen bir ad olup yaklaşık 25 cm'dir. Türkçe'de kullanılan bir ifade olmadığı için onun yerine "adım adım" tabirini kullandık (Mütercim).

إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ
وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ
مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ
بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

88. ***Şuayb dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben, Rabbim'den apaçık bir delil üzere isem ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Ben, size yasakladığım şeylerin aksini yaparak size*** *(emrettiklerime)* ***aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Hem benim muvaffakiyetim ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece O'na dayandım ve*** *(her işimde)* ***O'na yöneliyorum."***

89. ***"Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nuh'un kavminin veya Hûd kavminin yahut Salih'in kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin! Hem Lût kavmi sizden çok uzak değildir."***

90. ***"Rabb'inizden affınızı isteyin; sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir,*** *(tövbe edenleri)* ***çok sevendir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şuayb kavmine dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben, Rabbim'den* gelen *apaçık bir delil üzere isem ..."* Bu delil, peygamberlik, ilim ve hikmettir. *"... ve O bana, tarafından,* özel yardımıyla, elde etmek için yorulmaksızın *güzel,* helâl *bir rızık vermişse* buna ne dersiniz?" Bu, Allah'ın ona verdiği helâl mala işarettir.

Hz. Şuayb bu sözüyle şunu demek istiyor: Rabbim bana, içinde ruhanî ve cismanî saadetleri bulunduran bunca nimetleri ihsan etmişken, bundan sonra benim O'nun vahyinde hainlik yapmam, emrettiği

ve yasakladığı hususlarda O'na muhalefet etmem, sonra sizin putlara tapmanızı yasaklamamam ve isyandan alıkoymamam benim için câiz ve uygun olur mu? Halbuki peygamberler ancak bunun için gönderilmiştir. Bu, Hz. Şuayb tarafından bu işi niçin yaptığını ortaya koymaktır. Hz. Şuayb kavmine boş âdetlerinden uzaklaşmayı ve alıştıkları bozuk dini terketmelerini emrettiğinde kendisini inkâr ettiler; bunun üzerine böyle söyledi. O, bu sözüyle şunu demek istedi:

"Rabbim'in bana emrettiği vahyini tebliğ işini nasıl bırakırım? Halbuki ben O'nun tarafından bir delil (ilim ve basiret) üzere bulunuyorum. Hem O beni, size ve sizin dışınızdakilere muhtaç olmaktan kurtardı."

Bunun için, bu sözün peşinden şöyle dedi: *"Ben, size yasakladığım şeylerin aksini yaparak size emrettiklerime aykırı davranmak istemiyorum."* Yani size yasakladığım şeyi kendim yapmak istemiyorum. Sizi devre dışı bırakıp kendi başıma istediğimi yapmak niyetinde değilim. Böyle yapacak olsam sizler beni o zaman suçlardınız.

"Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum." Yani ben size iyiliği emrederken ve kötü işleri yasaklarken, gücümün yettiği kadar sizi ıslah etmekten başka bir şey istemiyorum.

Beyzâvî demiştir ki: "Hz. Şuayb'ın yukarıdaki tertip üzere verdiği üç cevapta büyük bir incelik vardır. Bununla şuna dikkat çekilmiştir: Akıllı bir kimsenin, yaptığı ve terkettiği her işte, şu üç haktan birine riayet etmesi gerekir. Onların en önemlisi ve en büyüğü Allah Teâlâ'nın hakkıdır. İkincisi nefsin hakkı, üçüncüsü de insanların hakkıdır."[225]

Allah'ın hakkı, kulun Rabb'inden bir delil üzere olmasıdır. Nefsin hakkı, ona güzel, helâl rızık sağlamaktır. İnsanların hakkı ise onlardan maddi bir şey beklemeksizin kendilerine nasihat etmektir.

Hz. Şuayb sonra şöyle dedi: *"Benim muvaffakiyetim ancak Allah'ın yardımı iledir."* Benim Hakk'a ve doğruya uymam ancak Allah'ın hidayeti ve yardımıyla mümkündür. *"Ben sadece O'na dayandım."* Çünkü O, her şeye kadir olup istediğini yapma gücüne sahiptir. O'nun dışındakiler ise haddizatında âcizdir; hatta yok hükmünde olup itibara alınma

---

225 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/467.

derecesinden düşmüştür. Bu sözde, Allah Teâlâ'yı bilme derecelerinin en sonu olan sâfi tevhide bir işaret vardır.[226] *"Ve ben,* her işimde *O'na yöneliyorum."*

"Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nuh'un kavminin başına gelen boğulma *veya Hûd kavminin başına gelen* rüzgâr *yahut Salih'in kavminin başına gelen* sayha (şiddetli çığlık) gibi *size de bir musibet getirmesin!"* Yani, bana muhalefet etmeyin; yoksa bu muhalefetiniz sizi helâke götürür; tıpkı sizden önceki ümmetlerin helâk olduğu gibi.

"Hem Lût kavmi, zaman ve mekân olarak *sizden çok uzak değildir."* Eğer sizden öncekilerden ibret alamıyorsanız, onlardan ibret alın; çünkü onlar, sizden kâfirlik ve kötülük olarak çok uzak değildir. Bu durumda, onların uğradığı azap sizden uzak değildir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Rabb'inizden affınızı isteyin; sonra,* içinde bulunduğunuz kötü halden *O'na tövbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir;* tövbe edenler için rahmeti çok büyüktür; tövbe edenleri *çok sevendir."* Onlara, çok seven kimsenin, sevdiklerine yaptığı gibi, lutuf ve ihsanda bulunur. Bu, günahta ısrar edenlere tehditten sonra, tövbe edenlere bir müjdedir. Bu açıklama Beydâvî'ye aittir.

88-90. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Şuayb'ın hitabı, altı hasleti içermektedir ki kim onları kendisinde toplarsa iki cihan saadetini elde eder. Bunlar şunlardır:

1. Basiretin açılması, kesin bir azimet haline sahip olmak ve kalbin Allah'ın marifetiyle nurlanması. Böylece kul, Rabb'inden gelen bir delil üzere olur.

2. Rabb'inin taatine destek yapacağı ve günlük işlerini göreceği helâl rızkın, bir zorluk ve meşakkate girmeden kolayca elde edilmesi.

3. Kulların ıslahına ve irşadına koşmak, herhangi bir maddi menfaat ve pay beklemeden onları Allah'a davet etmek. Bu kimsenin hali,

---

226 Açıklama için bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/476.

sözüne uygun olur; insanlara emrettiği şeyleri terketmez; yasakladığı işleri kendisi yapmaz.

4. Allah'a güvenip dayanmak. Başarı ve istikametinde, din ve dünya işlerinde her işinde O'na yönelmek. Sadece Allah'tan bir şey ümit etmek ve ancak O'ndan korkmak.

5. Peygamberlerin Allah tarafından getirdiği hükümlere aykırı davranmaktan sakınıp çekinmek, onların Allah'a taat olarak emrettiklerine sarılmak ve Allah'ın emrine aykırı davranarak helâk olan daha önceki kavimlerin hallerinden ibret almak.

6. Gerçek bir tövbe ve inkisar halini (mahzun kalbi) elde etmek, çokça zikir ve istiğfar yapmak. Bunlar, çok kerim ve affedici olan Allah'ın sevgisine vesiledir.

Hz. Şuayb'a [aleyhisselâm] bu veciz hitabesinden dolayı, "Peygamberlerin hatibi" denmiştir.[227] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Şuayb'a kavminin verdiği cevaptan bahsederek şöyle buyurdu:

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَاِنَّا لَنَرٰيكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا
رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطِي اَعَزُّ
عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا اِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَنْ يَاْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا اِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

91. ***Dediler ki: "Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve seni içimizde gerçekten çok zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürdük. Zaten senin bizce bir üstünlüğün (değerin) yoktur."***

227 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/470.

92. Şuayb dedi ki: "Ey kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı değerli ki O'nu (Allah'ın emirlerini) arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır."

93. "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Yakında, kendisini rüsvâ edecek azabın kime geleceğini ve yalancının kim olduğunu bileceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kavmi şöyle dedi: Ey Şuayb! Senin* tevhidi emretme, eksik tartmayı yasaklama ve Allah'ın birliğine delil getirme konusunda *söylediğin sözlerin çoğunu anlamıyoruz."*

Söylenen sözü anlamayışlarının sebebi, hevâlarına (nefislerinin kötü arzularına) kapılıp gitmeleri, akıllarının kıt oluşu ve deliller üzerinde tefekkür etmeyişleridir.

Şöyle denmiştir: "Onlar bu sözü, gerçekten anlamadıkları için değil, onun sözünü hafife almak için söylediler. Yahut onlar, aşırı nefretlerinden dolayı, onun sözüne zihinlerini açmadılar." Sonra şöyle dediler:

"Seni içimizde gerçekten çok zayıf görüyoruz!" Eğer sana bir kötülük yapmak istesek, bize engel olacağın bir kuvvetin (sana arka çıkacak desteğin) yok.

Âyete, "Beden olarak seni çok zayıf buluyoruz" manasını verenler olduğu gibi, "Gözleri kör" manasını verenler de olmuştur; fakat İbn Atıyye bu izahları zayıf görmüştür.[228]

Kavminin sözü şöyle devam ediyor: *"Eğer kabilen olmasa,* yani bizim dinimiz üzere devam eden ve değer verdiğimiz kabilen olmasa, *seni taşlayarak* yahut en ağır şekilde *öldürürdük. Zaten senin bizce bir üstünlüğün* ve değerin *yoktur* ki seni taşlamaktan şerefin bizi engellesin."

---

228 İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 3/202 (Beyrut 1993).

Beyzâvî demiştir ki: "Bu tutum, delil karşısında susup kalan ve mağlup olan sefihlerin âdetidir. Onlar, delile ve âyetlere çirkin söz ve tehditle karşılık verirler. Âyetin ifade şeklinden anlaşılan şudur: Onların sözü, Hz. Şuayb hakkındadır; onun izzet ve şerefini dile getirmek için değildir. Bir de onların eziyet vermesine engel olan, (onlara göre) kavminin izzet ve kıymetidir. Bunun için Hz. Şuayb şöyle dedi:

'Ey kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı değerli ki O'nu arkanıza atıp unuttunuz.' Allah'a şirk koşarak ve peygamberini hor hakir bir hale iterek O'nu arkaya atıp unuttunuz.' Bu söz, onların yaptıklarını inkâr, kınama, ret ve yalanlama manaları taşımaktadır (Yani siz, düşündüğünüz şeyleri yapamazsınız, demektir)."[229]

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Şöyle bir soru sorulabilir: 'Söz, Hz. Şuayb ve kavmi hakkındadır. Kâfirler, Hz. Şuayb'ın kabilesinin izzetli, kendisinin ise değersiz olduğunu söylemektedirler. Bu durumda, Hz. Şuayb'ın verdiği cevap onların sözüne nasıl karşılık olabilir?' Bunun cevabı şudur: Onların Allah'ın peygamberi olan Hz. Şuayb'ı hafife almaları, Allah'ı hafife almaktır. Bunun için Hz. Şuayb, 'Kavmin Allah'tan daha mı değerli ki O'nu arkanıza atıp terkettiniz!' demiştir."

Hz. Şuayb sözüne şöyle devam ediyor: *"Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır."* O'na, amellerinizin hiçbiri gizli değildir; onlara tam olarak karşılığını verir.

"Ey kavmim! İmkânınız dahilinde yapacağınızı yapın! Dünyada sahip olduğunuz imkân ve izzete göre, elinizden geleni yapın. *Ben de* halime göre, gücüm yettiği kadar görevimi *yapacağım! Yakında, kendisini* dünyada ve ahirette *rüsvâ edecek azabın kime geleceğini ve yalancının kim olduğunu bileceksiniz!* Size haber verdiğim şeyleri *bekleyin! Ben de sizinle beraber* onları *beklemekteyim."* En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

91-93. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Öğüt ve uyarıları sadece, iman sahibi ve kalbi nurlanmış kimseler anlar. Kalbi inkâr ve isyanla katılaşmış kimseye gelince o, kendisine ya-

229 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/468.

pılan öğütleri ancak, hayvanların, kendilerine seslenen çobanın sesini işitmesi kadar işitir; duyduklarının hakikatini anlamaz. Kalp, inceldiği ölçüde öğütlerden etkilenir ve nasiplenir. Kalp, nefsanî hazlara ve hevâya tâbi olarak katılaştığı ölçüde, öğütleri anlamaktan uzak kalır.

Kalbin incelmesinin sebebi; Allah'a yakınlığı, Allah'ın saygınlığının korunmasını emrettiği şeylere (ilâhî emir, hüküm, ibadet ve kutsal değerlere) gereken önemi vermesi, Allah tarafından gönderilen peygamberlerle, evliya ve müttaki âlimler gibi, onların getirdiği hak dini ayakta tutan vârislerini yüceltmesi, onlara gereken hürmet ve saygıyı göstermesidir.

Kalbin zulmet içinde kalmasının ve katılaşmasının sebebi ise Allah'tan uzaklığı, Allah'ın saygınlığını korumasını istediği şeyleri hafife alması, ilâhî emirleri arkasına atıp terketmesi ve Allah'ın zikrini tamamen unutmasıdır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] Kavminin Helâki

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Şuayb'ın kavminin helâkini zikrederek şöyle buyurdu:

وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا
وَاَخَذَتِ الَّذٖينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فٖي دِيَارِهِمْ جَاثِمٖينَۙ
﴿٩٤﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فٖيهَاۜ اَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

94. ***(Azap) emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı; yurtlarında diz üstü (ölmüş halde) çökekaldılar.***

95. ***Sanki orada hiç barınmamış gibi oldular. Biliniz ki Semûd kavmi (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştığı gibi Medyen kavmi de uzaklaştı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Şuayb'ın kavmi için azap *emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık.*" Bu kurtuluş, onların bunu hak ettikler bir amel sebebiyle değil, ilâhî rahmetle oldu; çünkü her şey O'ndandır. "*Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı.*" Rivayet edildiğine göre Cibrîl [aleyhisselâm] bir sayha (çığlık) attı, hepsi helâk oldu. "*Yurtlarında diz üstü* ölmüş halde *çökekaldılar. Sanki orada hiç barınmamış gibi oldular.* O şehirde bir saat kalmamış gibi oldular. *Biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı gibi Medyen kavmi de uzaklaştı.*"

Yüce Allah, Medyen halkını, Semûd kavmine benzetti; çünkü onların da azabı sayha ile olmuştu. Ancak, rivayet edildiğine göre Semûd kavmine gelen sayha, üstlerinden oldu; Medyen kavmine gelen sayha ise altlarından geldi.

Diğer bir âyette (A'râf 7/91) onlara gelen sayhaya "er-receftü" denmiştir. Bu kelime, genelde yer tarafından gelen ses ve gürültüye denir. Beyzâvî'de bunun tersi söylenmiştir; ancak o görüş güzel değildir.

Katâde demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Şuayb'ı iki ümmete gönderdi. Bunlar, Eyke ve Medyen halkıdır. Yüce Allah, Eyke halkını, ileride geleceği üzere, gölge ile gelen ateşle helâk etti. Medyen halkına gelince, Cibrîl [aleyhisselâm] onlara bir çığlık attı, hepsi helâk oldu."

Rivayet edildiğine göre, Hz. Şuayb'a iki gruptan 900 insan iman etti. Eyke halkı, bağ bahçe sahibiydi. Ağaçları, hurma ağacına benzer sedir ağacı idi.

94-95. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İki dünyada helâk olmaktan kurtuluşun sebebi, Allah'ı bir olarak tanımak ve Allah katından gelen şeylere tâzim ve hürmet göstermektir. Helâkin sebebi ise Allah'a şirk koşmak ve Allah'ın yücelttiği şeyleri hafife almaktır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] Peygamber Olarak Gönderilişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Şuayb'dan sonra onun talebesi olan Hz. Musa'nın peygamber olarak gönderilişinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٩٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَا۬ئِه۪ فَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَٓا اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَش۪يدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ
قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾
وَاُتْبِعُوا ف۪ي هٰذِه۪ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

96-97. ***Andolsun ki biz, Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a ve onun ileri gelenlerine gönderdik. Fakat onlar Firavun'un emrine uydular; halbuki Firavun'un emri doğru değildi.***

98. ***Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir. Varacakları yer ne kötü yerdir!***

99. ***Onlar burada da kıyamet gününde de lânete uğratıldılar.*** *(Onlara)* ***verilen bu karşılık ne kötü karşılıktır!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun ki biz, Musa'yı* onun doğruluğunu ispat eden *âyetlerimizle* yani mucizelerimizle *ve apaçık bir delille,* onun peygamberliğini açıkça ortaya koyan burhanla *Firavun'a ve onun ileri gelen grubuna gönderdik."*

Beyzâvî demiştir ki: "Âyetin metninde geçen, 'âyet' ve 'sultan' arasındaki fark şudur: Âyet (delil), emareleri ve kesin delilleri içine alan bir kelimedir. Sultan ise ancak kesin delil için kullanılır. Mübin, yani apaçık ifadesi ise içinde açıklık (kesinlik ve netlik) olan şeylere kullanılır."

"Onu Firavun ve ileri gelen cemaatine gönderdik; fakat onlar Firavun'un emrine uydular." Yani Firavun'un Hz. Musa'yı inkâr emrine uydular.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlar, apaçık mucizelerle desteklenmiş ve hakka sevkeden Musa'ya tâbi olmadılar, sapıklık ve azgınlığa dalmış, azıcık aklı olan herkesin, bozukluğunu bileceği bâtıl işlere çağıran Firavun'un yoluna uydular. Bunu ileri derecedeki cehaletlerinden ve basiretlerinin olmayışından yaptılar.

"Halbuki Firavun'un emri doğru değildi." Onun emri, doğru ve hak değildi, o sadece azgınlık ve sapıklıktı.

"Firavun, dünyada kavminin önüne düşüp onları sapıklığa götürdüğü gibi *kıyamet gününde kavminin önüne düşüp onları ateşe götürür ve onları ateşe sokar. Varacakları yer ne kötü yerdir!"*

Âyette, Firavun'un kendisine tâbi olanları ateşe götürmesi, suya götürmeyi ifade eden kelimelerle dile getirilmiştir. Su kaynağına, ciğeri sulamak ve susuzluğun hararetini teskin için gidilir; ateş ise bunun tam zıddıdır. Âyetin bu kısmı, *"Halbuki Firavun'un emri doğru değildi"* sözüne bir delil gibidir. Şüphesiz âkıbeti böyle olan bir kimsenin işinde bir doğruluk yoktur. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

"Onlar burada da kıyamet gününde de lânete uğratıldılar. İki dünyada da lânet (helâk ve azap) onları takip etti. *Onlara verilen bu karşılık ne kötü karşılıktır!"*

96-99. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bir kimsenin velilik mertebesindeki değerini bilmek istersen, ona tâbi olduğu imamını sor. Eğer o kimse veli ise kendisiyle birlikte olduğu kimse seçilmiş velilerdendir; tabii ki onunla sohbet ve beraberliği devam ediyorsa. Halini öğrenmek istediğin kimse avamdan ise onun beraber olduğu kimse de avamdandır.

Seçilmiş velilikten maksat, fenâ makamını (nefsinden geçip sadece Allah'ı müşahede halini) elde edip maneviyat âlemine girmektir. Her kim fenâ makamını elde etmemiş ve sadece maddi şeyleri müşahede ediyorsa o avamdandır. Bu kimse, ilimde ve amelde istediği noktaya ulaşsa ve pek çok keramet görse de avam sınıfına dahildir. Bunun gibi nefsinden fâni olmayan ve madde dairesinden çıkıp mana iklimine adım

atmayan biriyle beraber olan kimse, avamlıktan çıkamaz; çünkü onun nefsi, henüz firavunluktan (benlik ve mâsivadan) kurtulamamıştır. Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Firavun'un emri (sözü ve işi) doğru değildir."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kişi, dostunun dini (hali ve yolu) üzeredir; öyleyse herkes kiminle dostluk yaptığına iyi baksın!"[230]

Bu konuda şair demiştir ki:

"Kişiden, kendisini değil, arkadaşını sor; herkes yakın olduğu kimseye uyar."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Geçmiş Kavimlerin Hallerinden İbret Almak

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem], az önce bahisleri geçen ümmetlerin başına gelenlerle öğüt vererek şöyle buyurdu:

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَٓائِمٌ وَحَص۪يدٌ ۝ وَمَا
ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَمَٓا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّت۪ي يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۜ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْب۪يبٍ
۝ وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَٓا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌۜ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَل۪يمٌ
شَد۪يدٌ ۝ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِۜ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ
لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ۝ وَمَا نُؤَخِّرُهُٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَعْدُودٍ ۝

230 Ebû Davud, Edeb, 16; Tirmizî, Zühd, 45; Ahmed, *Müsned*, 2/303; Hâkim, *Müstedrek*, 4/171.

100. ***İşte bu,*** *(anlatılanlar, helâk olmuş)* ***memleketlerin haberlerindendir. Biz onu sana anlatıyoruz. Onlardan bir kısmı*** *(halen)* ***durmaktadır, bir kısmı ise biçilmiş ekin gibi tamamen silinip gitmiştir.***

101. ***Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabb'inin*** *(azap)* ***emri geldiğinde, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları onlara hiçbir fayda sağlamadı, zararlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı.***

102. ***Rabb'in, zulme dalan memleketleri yakaladığında, işte böyle yakalar. Şüphesiz onun yakalaması çok can yakıcıdır, çok şiddetlidir.***

103. ***İşte bunda, ahiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O gün, bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün*** *(bütün mahlûkatın)* ***şahit tutulduğu bir gündür.***

104. ***Biz onu ancak belli bir süreye kadar erteliyoruz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İşte bu* sûrede sana bildirdiklerimiz, geçmişte helâk olan *memleketlerin haberlerindendir.* Biz onu, ümmetin için bir uyarı ve tehdit, senin için de bir teselli olarak sana anlatıyoruz. *O memleketlerden bir kısmı,* bina ve kalıntılarıyla halen *ayakta durmaktadır; bir kısmı ise biçilmiş ekin gibi,* bina ve eserleri tamamen *silinip gitmiştir."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Onların bir kısmında başka kavimler oturmakta ve helâk olmayanların dışındakiler yerleşmiş durumdadır; bazıları ise izleri silinmiş, kalıntıları yok olup gitmiş bir vaziyettedir.

Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette şöyle buyurdu: "*Biz,* onları helâk etmekle *onlara zulmetmedik, fakat onlar* bana şirk koştular, helâklerini gerektirecek işler yaparak kendilerini helâke sürükleyerek *nefislerine zulmettiler. Onlara, Rabb'inin* azap *emri geldiğinde, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları,* bu azaba karşı onlara hiçbir fayda sağlamadı; *onlara bir fayda vermedi,* kendilerinden azabı gidermeye güçleri yetmedi; *onların zararlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı."*

"Rabb'in, zulme dalan memleketleri yakaladığında, işte böyle yakalar; onları ihmal etmez, sadece bir zaman için mühlet verir, sonra da yakalayıp hesabını görür." Buna göre, her zalim kendini azaba sürüklemiştir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde,

"Şüphesiz Allah, zalime bir süre mühlet verir; sonunda onu yakalar ve işini bitirir" buyurdu ve peşinden, *"Rabb'inin yakalaması işte böyledir ..."* âyetini okudu.[231]

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu âyet, (zulmeden) müminlerin şehirlerini de kapsamaktadır; çünkü onlar için kâfir değil, zalim ifadesi kullanıldı."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Şüphesiz onun yakalaması çok can yakıcıdır, çok şiddetlidir."* O, büyük acı verir, ondan kurtulma ümidi yoktur. Bu, tehdit ve sakındırmada mübalağadır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İşte bunda,* tarih sahnesinden silinip gitmiş ümmetlerin kıssalarından sana naklettiklerimizde, *ahiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır."* O kimse, bütün bunlardan ibret ve öğüt alır; çünkü o, onların başına gelen bu azapların, Allah'ın, ahirette günahkârlar için hazırlamış olduğu azaptan birer örnek olduğunu bilir. Ahireti inkâr edene gelince, onun kalbi bozulduğu ve ruhu manen öldüğü için, ona bu öğüt ve uyarılar bir fayda vermez

"O gün, yani kendisiyle korkutulan kıyamet günü, her nerede olurlarsa olsunlar *bütün insanların bir araya toplandığı,* ilâhî huzura sevkedildiği bir gündür *ve o gün, bütün mahlûkatın şahit tutulduğu* bir gündür." Göklerde ve yerde bulunan herkes, ilâhî hükmün sonucunu görmek için o güne şahit olur; öncekiler ve sonrakiler, hak edilen sevap veya azabın kendilerine verilmesi için o gün Allah'ın huzurunda hazır olurlar. Evet, o gün, bütün bunlara şahit olunan gündür.

"Biz onu ancak belli bir süreye kadar erteliyoruz." Yani, o günün gelmesini Allah'ın ilminde belirlenmiş bir vaktin bitimine kadar bekletiyo-

---

231 Buhârî, Tefsîru Sûre (11), 5; Müslim, Birr, 62; Tirmizî, nr. 3110.

ruz. O vakit gelince kıyamet kopar. Bu ne öne alınır ne de geri bırakılır. O vaktin ne zaman olduğunu sadece Allah bilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

100-104. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Tefekkür etmek ve olaylardan ibret almak, salihlerin en faziletli ibadetlerindendir. Çünkü o, gönlü fâni dünyadan çeker, ebedî âleme heveslendirir, kalbi inceltir, Rabb'inden korkmayı temin eder. İnsan, geçmiş ümmetlerin haline, önceki nesillerin âkıbetine ve onların yıkılıp yok olmuş yurtlarına ibretle baksın. Baksın da o kendisine çok muhtaç oldukları dünyadan nasıl göç ettiklerini ve kendilerine çok sevimli olan mallarını nasıl bıraktıklarını düşünsün.

Öğüt içeren bir sözde şöyle denmiştir:

"Hani nerede o kibirli firavunlar ve onların saf saf dizilmiş orduları? Nerede boynu kırılmış kisralar ve onların yığın yığın hazineleri? Nerede kayser ve Rum melikleri ve onların yüksekçe yapılmış gösterişli köşkleri? Nerede güzel elbiseleriyle övünen ve ellerinde eğri kamçı taşıyan zalim Adn melikleri? Nerede başına güzel sarıklar saran ve taylasan (erkeklere ait baş örtüsü) koyan Yemen sultanları? Vallahi, ilâhî kader, onların başına nice musibetler getirdi. Üzerlerine yerle bir eden rüzgârları estirdi ve onları hiç hoşlanmadıkları taş ve toprak altına soktu. Bedenlerini kurtlara ve haşareta yiyecek yaptı. Hanımlarını dul, oğul ve kızlarını yetim bıraktı. Önceden yapmış oldukları amellerin karşılığını görmeye gittiler. İlâhî kazâya mecburen boyun eğip teslim oldular. Onlar, dünya ve nefisleri adına ulaşmak istediklerine ulaşamadılar. Fırsatını kaçırdıkları salih amelleri yapmak için geri dönemediler."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Herkesin Şahit Olacağı Kıyamet Gününün Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, herkesin şahit olacağı kıyamet gününün durumundan bahsederek şöyle buyurdu:

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَع۪يدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا
الَّذ۪ينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ ف۪يهَا زَف۪يرٌ وَشَه۪يقٌۙ ﴿١٠٦﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا
مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا
يُر۪يدُ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ عَطَٓاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

105. ***O gün gelince, Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onların kimi şakî*** *(cehennemlik)*, ***kimi de saîd*** *(cennetlik)****tir.***

106. ***Şakî olanlar ateştedirler. Onlar için orada öyle ıstıraplı bir nefes alıp verme vardır ki!***

107. ***Rabb'inin dilediği hariç*** *(onlar)*, ***gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır. Şüphesiz Rabb'in, her istediğini yapandır.***

108. ***Saîd olanlara gelince, onlar da cennettedir. Rabb'inin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır. Bu, kesintisiz bir ihsandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Herkesin şahit olacağı ve herkese amelinin karşılığı verileceği *o gün gelince, Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz.* O gün, ilâhî izin olmadan kimse, bir şeye cevap vermek veya birine şefaat etmek için, fayda verecek ve sıkıntıdan kurtaracak bir şey konuşamaz." Bu durum şu âyette de belirtilmektedir:

"O gün, Rahmân'ın izin verdikleri hariç, hiç kimse konuşamaz" (Nebe' 78/38). Bu durum, mahşerin bir yerindedir. Diğer bir âyette ise şöyle buyrulmuştur:

"Bu onların konuşmayacakları bir gündür; kendilerine izin de verilmez ki özür dilesinler!" (Mürselât 77/35-36). Bu durum da mahşerin başka bir yerinde geçekleşir.

Konuşmaya izin verilenler, hak söz sahipleri ve Allah'ın razı oldukları için şefaat edecek olanlardır. Konuşma izni verilmeyenler ise bâtıl özür ileri sürecek olan kimselerdir.

Cenâb-ı Hak, sonra, mahşer halkını iki kısma ayırarak şöyle buyurdu: "Onların kimi şakîdir; inkâr ve isyanından dolayı kendisine vaat edilen azap gereği ona cehennem hak olmuştur. Onların kimi de saîddir; imanı ve itaati sebebiyle kendisine yapılan vaat gereği, ona cennet hak olmuştur."

"Şakî olanlar ateştedirler; onlar için orada öyle ıstıraplı bir nefes alıp verme vardır ki!"

Âyette geçen, "zefîr ve şehîk" için değişik manalar verilmiştir.

Zefîr, nefes vermektir; şehîk ise onu geri çekmektir. Bu iki kelime, eşeğin anırırken çıkarttığı sesin başı ile sonu için de kullanılır.

Yine zefîr, mahzun kimsenin çıkarttığı sestir, şehîk ise ağlayan kimsenin çıkarttığı sestir.

Yahut zefîr, boğazdan çıkan sestir; şehîk ise göğüsten çıkan sestir. Bunlardan kasıt, onların şiddetli sıkıntı ve gam içinde olacaklarını göstermektir. Onların hali, kalbini hararet saran ve ruhu iyice daralan kimsenin haline benzetilmiştir. Yahut onların bağırıp inlemesi, eşeğin anırmasına benzetilmiştir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[232]

"Onlar, gökler ve yer durdukça, o ateşte ebedî kalacaklardır." Yani cehennemin gökleri ve yeri durduğu sürece orada kalacaklardır. Bu, ebedî

---

232 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/470 (Beyrut 1988).

kalışı ifade etmektedir. Dünyadaki göklerin ve yerin değişmesine gelince şu âyet bunun gerçekleşeeçeğini göstermektedir:

"O gün yer başka bir yere, gökler de başka göklere çevrilir" (İbrahim 14/48).

Yahut bu tabir, bizzat ebedî kalışı ifade etmektedir. Araplar, bir şeyin sürekliliğini anlatmak istediklerinde şöyle derler: "Yıldızlar parladığı, kuşlar öttüğü sürece ..." En doğru olan görüş budur.

"Rabb'inin dilediği hariç!" âyeti hakkında âlimler farklı görüşler söylemişlerdir. Bu konuda söylenenlerin en güzeli, Bikâî'nin [rahmetullahi aleyh][233] zikrettiği şu görüştür. O demiştir ki:

"En doğrusunu Allah Teâlâ bilir, benim tercih ettiğim görüş şudur Cennet ve cehennemde ebedî kalınacağı kesin olarak defalarca belirtilmiştir. Yine şirkin affedilmeyeceği ve imanın cenneti gerekli kılacağı da âyet ve hadislerde açıkça belirtilmiştir. Durum bu olunca, çok kere. bunların dışında bir şeyin olması mümkün olmadığı düşünülmektedir. Nitekim Mutezilenin görüşü de budur. Özellikle, *'Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez'* (Nisâ 4/48) âyetindeki gibi kesin ifadeler düşünüldüğünde bu kanaat hâkim olmaktadır. Az önceki âyetin peşinden, *'Şirkin dışındaki günahları dileği kimse için affeder'* buyrularak diğer günahların affedilmesinin ilâhî dilemeye bağlanması da bu kanaati desteklemektir.

'Rabb'inin dilediği hariç!' âyetindeki istisna bize şunu öğretmek için gelmiştir: Diğer işlerde olduğu gibi, bu konuda da bütün iş Allah'a aittir. O, her işte dilediğini yapar. Eğer bir işte kesin hüküm verilmişse bu böyledir; fakat O'nun haber verdiğinin dışında bir şey olmaz. Bu âyette istisna, senin şu sözüne benziyor: 'Bu evde ömrün oldukça otur; ancak Zeyd'in istediği bir şey olursa o başka!' Zeyd, başka bir şey istememektedir. Cennet ve cehennemdeki kalışın, göklerin ve yerlerin devamına bağlanması, zâhirdeki anlaşılan manada değildir. Âyetteki istisna da böyledir; Allah, cennetliklerin ve cehennemliklerin ebedî kalışlarını

233 Ebû'l-Hasan Burhâneddin İbrahim b. Ömer el-Bikâî, müfessir, muhaddis, Şâfiî fakihi, tarihçi ve edip bir zattır. (v. 885/1480). Tefsirli ilgili meşhur eseri, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyi ve's-Süver* olup, ayrıca altmış küsur eseri mevcuttur (bk. Suat Yıldırım, "Bikâî", *DİA*, 6/149).

kesmeyi dilemez. Onun bu şekilde zikredilişi, ilâhî kudreti daha etkili biçimde ortaya koymakta ve kullara yaptığı ihsanın büyüklüğünü daha güzel göstermektedir."

Celâleddin-i Süyûtî [rahmetullahi aleyh] *el-Büdûrü's-Sâfire fî Umûri'l-Âhire* adlı eserinde demiştir ki: "Bil ki âlimler, âyette geçen istisna yani *'Allah'ın dilediği hariç'* âyeti hakkında farklı görüşler söylemişlerdir. Bunlar içinde doğruya en yakın olanı şudur: Bu âyetteki, istisna manası verilen 'illâ' edatı, istisna için kullanılmamıştır. Bu edat, 'dışında, haricinde, ayrıca' manasındadır. Bu, 'Benim sana iki binin dışında bin lira borcum var' sözündeki manadadır. Buna göre mana şudur:

'Onlar orada, gökler ve yer durduğu sürece kalacaklardır; Allah'ın dilediği süreyi buna eklemesi bunun dışındadır. Bunun için de bir son yoktur. Bu söz, ebedî kalışı ifade etmektedir.'

Önce göklerin ve yerin müddetinin zikredilmesindeki incelik, önce bilinen bir şeyi dile getirerek olayı zihne yaklaştırmaktır. Peşinden, zaman olarak ihatası mümkün olmayan ebedî ifadesini getirdi. Göklerin ve yerin zikredilmesinin bir diğer hikmeti de Araplar'ın bir şeyin sürekli ve devamlı oluşunu bildirirken kullandıkları usul üzere olayı ifade etmektir. Mesela onlar, 'Gökler ve yer durduğu sürece (ebediyen) sana gelmeyeceğim' derler."[234]

Müfessir İbn Atıyye de Süyûtî'nin tercihine benzer şeyler söylemiş ve sözüne şöyle devam etmiştir: "Bu görüşü, âyetin sonunda gelen, 'Bu kesintisiz bir ihsandır' sözü de desteklemektedir. Ferrâ'nın görüşü de böyledir."[235]

Vertecûbî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "İbn Ata, 'Allah'ın dilediği hariç' âyeti hakkında der ki: 'Bunun manası şudur: Allah'ın cennetliklere fazladan vereceği sevap ve cehennemliklere fazladan ekleyeceği azap bunun dışındadır.'"[236]

---

234 Süyûtî, *el-Büdûrü's-Sâfire*, s. 476 (Beyrut 1996). İbn Acîbe'nin yaptığı alıntının bir kısmı, bu baskıda silinmiş (Mütercim).

235 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/208.

236 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/137.

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz Rabb'in,* hiçbir kısıtlama ve itiraz olmadan *her istediğini yapandır."*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Saîd olanlara gelince, onlar da cennettedir.* Önceden geçtiği gibi, *Rabb'inin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır. Bu, kesintisiz bir ihsandır."* Âyet, cennetliklere verilecek sevabın hiç kesilmeyeceğini açıkça ifade etmekte ve yapılan istisnadan kastın sadece kullara edep öğretmekten ibaret olduğuna dikkat çekmektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

105-108. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Saadet iki kısımdır. Biri, zâhirin saadeti, diğeri ise bâtının (iç âlemin) saadetidir. Şekavet (bedbahtlık) de aynı şekildedir.

Zâhirî saadet, dünyada yorgunluk ve sıkıntıdan kurtulmakla elde edilir; ahirette ise azaptan kurtuluşla kazanılır. Bâtınî (iç âleme ait) saadete gelince o, dünyada kalbin ilâhî huzurda müşahede hali içinde yakîn ve huzura ulaşarak gam ve hüzünlerden kurtulmasıyla elde edilir. Ahirette ise her şeye gücü yeten melikin katında sıdk makamında oturarak sürekli cemalullaha nazarla elde edilir.

Zâhirî bedbahtlık ve mutsuzluk, sürekli sıkıntı ve yorgunluk içinde bulunmakla olur; bâtınî mutsuzluk ise Allah'tan uzaklıkla ve kalbin yüce Mevlâ'sının huzurundan ayrı kalmasıyla meydana gelir.

Hakîm-i Tirmizî *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinden der ki: "Şekavet, kulun Allah'tan ayrı olmasıdır; saadet ise Allah'a yakın olup sevgisini elde etmesidir."

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] *el-Hizbü'l-Kebîr* isimli dua mecmuasında demiştir ki: "Yâ Rabbi, saîd (mutlu insan), senden istemeye hacet bırakmadan kendisine ihsanda bulunduğun kimsedir. Gerçek şakî ise sana çokça dua ettiği halde, kendisini rahmetinden mahrum bıraktığın kimsedir."

Şehylerimiz şeyhi, seyyidim Abdurrahman-ı Fâsî, *el-Hizbü'l-Kebîr* üzerine yazdığı hâşiyede şöyle demiştir: "Saadetin temeli, kalbin

Allah'ta toplanması ve O'nun dışındaki bütün varlıklardan uzaklaşmasıdır. O zaman kul, kendi varlığından fâni olup Rabb'i ile bekâ halini elde eder. Hakk'ı müşahede içinde kaybolması onu, başka varlıkları hissetmekten alıkor, olmasını ümit ettiği bütün emelleri veya sakındığı bütün korkuları kalpten yok eder. Artık onun için Cenâb-ı Hak'tan başkasından soracağı bir haber bulunmaz ve başkası ile kararı (huzur ve sükûnu) olmaz. Kul, ilâhî huzura girince, gözünü aydın eden, ruhunun hayatı ve hayatının sırrı olan müşahede halini elde edince, artık onun için bir istek ve kaçıracağı bir emel düşünülmez."

İbn Atâullah-ı İskenderî'nin *Hikem* adlı eserinde dediği gibi, sen yüce yaratıcıyı müşahede etmediğin zaman, varlıklarla beraber olursun (hep onları görürsün). O'nu müşahede ettiğin zaman ise bütün varlıklar seninle olur.

Bu durum bir hadiste şöyle dile getirilmiştir:

"Cennet, Ali'ye, Ammâr'a, Selmân'a, Suheyb'e ve Bilâl'e müştaktır (onlara kavuşmaya iştiyak içindedir)."[237]

Evet, bu kulun isteği geri çevrilirse o yine dua eder; ancak onun duası, kulluğunu göstermek, Cenâb-ı Hakk'ın, "Bana dua edin" emrine uymak ve ihtiyacını ortaya koymak için olur; yoksa Allah'ın vermesine bir gerekçe ve sebep olsun diye dua etmez. Allah'ın ezelî hükmü, sebeplere bağlı olmaktan yücedir (O vereceği zaman bir sebebe bağlı olmadan verir).

Abdurrahman-ı Fâsî sonra der ki: "Saadet için durum bu olunca, şekavet için deriz ki: Şekavet, kulun kendi varlığı ile perdelenip Cenâb-ı Hakk'ı müşahededen mahrum kalmasıdır. Bu durumda o, hiçbir boş emelden ve zararlı korkudan kurtulamaz. Tabiatı onu, sürekli bir faydayı elde etmek veya bir zararı gidermek için istemeye teşvik eder. O bu durumda, istediği verilse de verilmese de bedbahtlık içindedir; çünkü o, tabiatına esir olup hep onun işinin sıkıntısını çektiği ve aceleci olduğu

237 Hadisin ilk kısmı için bk. Tirmizî, Menâkıb, 32. Diğer rivayetler için bk. Heysemî, *ez-Zevâid*, 9/117, 307.

için, gözünü aydın edecek ve kalbini rahata erdirecek şeyi (ilâhî huzuru) kaybetmiştir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

'Şüphesiz insan, çok hırslı (sabırsız, aceleci) yaratılmıştır. Kendisine bir sıkıntı dokunduğu zaman feryat eder; kendisine bir hayır ulaşınca, onu meneder (cimrilik yapıp hayır yolunda harcamaz). Ancak, namaz kılanlar müstesna; onlar namazlarına devam edenlerdir' (Meâric 70/19-23). Yüce Allah âyette, tabiatın yorgunluk sıkıntısından ancak sürekli namaz kılanların kurtulacağını belirtti, başkasını istisna etmedi. Onlar, Allah'ın inâyetiyle yüce Mevlâ'ya yönelmiş ve Allah'ın zikrini hakkıyla yerine getirmiş kimselerdir. Meşhur bir hadiste, zikir ehli hakkında,

'Onlar öyle kimselerdir ki onlarla meclis (ve dostluk) kuranlar, şakî (rahmetten mahrum) olmazlar'[238] buyrulmuştur. Görüldüğü gibi, Allah'ı zikredenler bir yana, onların meclisine katılanlar dahi şakî olmaktan kurtulurlar."

Özetle, Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî'nin sözündeki saadet ve şekavetten kasıt, bâtınî olanıdır, zâhirî olanı değildir. O, kalple ilgilidir, kalıpla değil. Ancak, bazan saadet ve şekavet bunlar için de kullanılır. Her makam için ona münasip bir söz vardır. (Sözün hangi makamda, ne manada kullanıldığı bilinirse kasıt doğru anlaşılır). Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kim benim hidayetime (gösterdiğim yola) tâbi olursa o sapıtmaz ve şakî olmaz." (Tâhâ 20/123).

Hakîm-i Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinde der ki: "Kur'an'a tâbi olan kimse, dünyada hayatın bedbahtlığından kurtarılır; çünkü kalbi, dünyanın gamlarından ve zulmetlerinden yana rahat eder; kalbiyle yaptığı işlerde bir rahatlık içinde olur. Kur'an'a tâbi olan kimsenin göğsü genişletilir, bedeni rahatlık içinde olur, dünya işleri kendisine kolaylaştırılır; her işi kolaylık içinde önünde hazır olur. Çünkü Allah onu özel korumasına ve himayesine alır. Bu kimse, ahirette de ateş içindeki hayatın bedbahtlığından kurtarılır. Allah bizleri ondan muhafaza etsin."

---

238 Buhârî, Daavât, 67; Müslim, Zikir, 35.

Şirkten Sakındırma

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, cehennemde ebedî kalmanın sebebi olan şirkten sakındırarak şöyle buyurdu:

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا
يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾

109. ***O halde sakın onların tapmakta oldukları şeylerin yanlışlığından şüphe içinde olma. Onlar daha önce atalarının taptığı gibi (putlara) tapıyorlar. Şüphesiz biz, onların (azaptan) nasiplerini eksiksiz olarak vereceğiz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O halde ey Muhammed! O müşriklerin tapmakta oldukları şeylerin yanlışlığından şüphe içinde olma!* Yani sana insanların haliyle ilgili bilgiler indikten ve saîd müminlerle şakî müşriklerin hali belli olduktan sonra, onların içinde bulunduğu halin bozukluğundan şüphe etme. *Onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi (putlara) tapıyorlar.* Yani onlar ancak atalarının ibadeti gibi ibadet ediyorlar. Yahut onlar, hiçbir delile dayanmadan taklit ederek ataları gibi putlara tapıyorlar. Onların atalarının başına gelen azap haberi sana ulaştı; müşrikler de helâk sebebinde atalarıyla ittifak içinde olduklarından dolayı, benzeri bir azap onların da başına gelecektir. *Şüphesiz biz,* babaları gibi *onların* azaptan *nasiplerini eksiksiz olarak vereceğiz."*

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

109. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey ârif, şu avam halkın yaptığı dünya malı biriktirmek, onu çoğaltmak, bütün gayretini onu elde etmeye sarfetmek, bütün fikrini mal biriktirme sebeplerinde kullanmak, nefsin hazlarına ve şehvetlerine dalmak gibi işlerin bâtıl olduğu konusunda hiçbir şüphen olmasın. Onlar,

sadece kendilerinden önce bu kötü yola giren ataları gibi ibadet ediyorlar. Biz onların derecelerini mukarrebîn derecesine ulaşan salihlerin derecesinden aşağı düşürmek suretiyle kendilerine nasiplerini tam olarak veririz.

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Dünya yurdu, görülen bir rüya gibidir. Dünyanın sevinç ve süruru, bulutun gölgesi gibidir (devamlı değildir, gelir geçer). Onun hadiseleri, kuradan çekilen ok gibidir (başa iyi veya kötü ne geleceği bilinmez). Onun şehvetleri, kavun suyu içmek gibidir (tadı hemen biter ve sonu acılaşır). Onun fitneleri, coşkun denizin dalgaları gibidir (içine düşünce kurtulmak çok zordur)."

Tevrat Hakkında Şüpheye Düşenler

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] peygamberliğini, Firavun'un durumunu ve ona tâbi olanların vebalini zikretti Şimdi de Hz. Musa'ya Tevrat'ın inişinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَاِنَّ
كُلًّا لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ اِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

110. ***Andolsun ki biz Musa'ya kitabı (Tevrat'ı) verdik; fakat onda ihtilaf edildi. Eğer Rabb'inden*** *(kendilerine kıyamete kadar mühlet vermekle ilgili)* ***bir söz geçmemiş olsaydı, elbette onların arasında hüküm verilmişti. Gerçekten onlar*** *(Mekkeli kâfirler de)* ***onun*** *(Kur'an)* ***hakkında şüphe içindedirler.***

111. ***Şüphesiz Rabb'in, onların her birine amellerinin karşılığını tam olarak verir. Şüphesiz O, onların yapmakta olduklarından haberdardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Andolsun ki biz Musa'ya kitabı, Tevrat'ı verdik; fakat onda ihtilaf edildi.* Mekkeli kâfirlerin Kur'an hakkında ihtilaf ettikleri gibi, bir grup Tevrat'a iman etti, bir grup onu inkâra gitti. *Eğer Rabb'inden* kendilerine kıyamete kadar mühlet vermekle ilgili *bir söz geçmemiş olsaydı, elbette* bâtıl üzere olanların hak ettiği azap indirilerek ve hak üzere olanlar kurtuluşa erdirilerek *onların arasında hüküm verilmişti. Gerçekten onlar,* Musa'nın kavmi veya senin kavminin kâfirleri *onun hakkında,* Tevrat veya Kur'an hakkında *şüphe içindedirler.*"

"*Şüphesiz Rabb'in, onların her birine,* ihtilafa düşen mümin ve kâfirlere *amellerinin karşılığını tam olarak verir;* o amellerin hiçbirini ihmal etmez. *Şüphesiz O, onların yapmakta olduklarından haberdardır.* Yapılan amel gizli de olsa O'ndan hiçbir şey kurtulamaz."

110-111. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Peygamberlere ve velilere bazılarının muhalefeti, önceden beri olagelen bir durumdur. Eğer Allah Teâlâ ezelî ilminde, insanların içlerinde sakladıkları şeyleri ortaya çıkarmayı ahiret gününe bırakmasaydı, bâtıl ehlinin içlerinde sakladıklarıyla, seyrü sülûk halindeki zikir ehlinin veya Hakk'a vâsıl olmuş âriflerin nurlarını dünyada ortaya çıkarırdı. Fakat Cenâb-ı Hak bunu, hilim ve hikmetiyle hesap gününe bırakmıştır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İstikamet ve Namaz Emri!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, amellerin aslı ve en faziletlisi olan istikameti emrederek şöyle buyurdu:

فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاۜ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُۙ وَمَا لَكُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ

النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ذٰلِكَ
ذِكْرٰى لِلذَّاكِر۪ينَ ﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُض۪يعُ اَجْرَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١١٥﴾

112. *(Resûlüm!)* ***Sen, emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Seninle beraber tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Aşırı gitmeyin. Şüphesiz O, yaptıklarınızı çok iyi görendir.***

113. ***Sakın zulmedenlere meyletmeyin; sonra size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra yardım göremezsiniz!***

114. ***Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu, zikir ve ibret ehli için bir öğüttür.***

115. *(Ey Muhammed!)* ***Sabret, şüphesiz Allah, ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! *Sen, emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Seninle beraber,* küfürden *tövbe* ve iman *edenler de dosdoğru olsunlar."*

İstikamet emri, akîdede dosdoğru olmayı içine alır. Bu, teşbihten (Allah'ı yaratılmışlara benzetmekten) ve ta'tîlden (O'nun sıfatlarını inkârdan) uzak olarak ikisi arasında bir inanca sahip olmaktır. O durumda akıl, her iki görüşten de korunmuş bir halde Rabb'ini, kendi kitabında tanıttığı gibi tanır.

İstikamet emri, aynı zamanda amellerde dosdoğru olmayı da içine alır. Bu, Allah'ın vahyini olduğu gibi tebliğ etmek, ilâhî hükümleri indirildiği şekilde açıklamak, ibadet vazifelerini ifrat ve tefrite gitmeden hakkı ile yerine getirmektir. Bütün bunlarda istikamet son derece zor bir iştir. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Hûd sûresi (ondaki ümmetlerin helâk haberleri ve istikamet emri) beni ihtiyarlattı"[239] buyurmuştur. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Hâşiye sahibi Fâsî [rahmetullahi aleyh][240] demiştir ki: "Hadis hakkında uygun olan yorum şudur: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] korkusu, kendisi için değil, ümmeti içindir; çünkü kendisi hatadan korunmuştur. Onlar için korkmasının sebebi de lânetlik şeytanın, *'Yemin olsun senin dosdoğru yolun üzerine oturup onları saptıracağım'* (A'râf 7/16) sözüdür."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine layık olan istikametin zorluğundan dolayı kendi adına korkması da akıldan uzak değildir. Kulun manevi makamı yükseldikçe, kendisinden daha fazla edep istenir. İlâhî yakınlık arttıkça, ikaz ve uyarı daha şiddetli olur. Bunun için Cenâb-ı Hak, başkasını uyarmadığı konularda, resûlünü uyarmıştır. Ârifler demişlerdir ki: "Salihlerin iyi amelleri, (bazan) mukarrebîn makamındaki ârifler için kusur gibi değerlendirilir."

Konuyla ilgili olarak, *"Âd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştı"* (Hûd 11/58-69) âyetinin tefsirinde İmam Gazâlî'nin açıklaması geçti.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Aşırı gitmeyin"*, size çizilen sınırı aşmayın. *"Şüphesiz O, yaptıklarınızı çok iyi görendir."* Size, yaptığınız en küçük amellerin karşılığını da verir. Bu ifade, istikamet üzere gitmeyen kimse için bir tehdittir. O aynı zamanda, istikamet emrinin verilmesi ve aşırılığın yasaklanmasının sebebidir.

"Sakın zulmedenlere meyletmeyin ..." Onlara az da olsa meyletmeyin. Bu, onların (özel) kıyafetine bürünmek, onları yüceltip saygı ile anmak, kendilerine bir uyarı ve öğüt verme hedefi olmadan, onlarla sohbet etmek gibi şeylerdir.

Âyet, bu meylin sonucunu şöyle haber veriyor: *"Sonra,* onlara meyliniz sebebiyle *size de ateş dokunur."*

---

239 Tirmizî, Tefsîru Sûre (56) 6; Hâkim, *Müstedrek,* 2/343; Begavî, *Şerhu's-Sünne,* 14/372 (Beyrut 1983)

240 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir.

Evzâî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir âlimin, (sırf dünya menfaati için) bir idareciyi ziyaret etmesinden daha fazla Allah Teâlâ'nın kızdığı bir şey yoktur."

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Cehennemde bir vadi vardır ki orada ancak (maddi menfaat elde etmek için) sultanları ziyaret eden âlimler kalır."

Hz. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim, bir zalimin (ömrünün ve saltanatının) devamı için dua ederse, yeryüzünde Allah'a isyan edilmesini sevmiş (ve istemiş) olur."[241]

Süfyân-ı Sevrî'ye, "Bir çölde susuzluktan ölmek olmak üzere olan bir zalime su verilir mi?" diye sorulunca, "Hayır, verilmez!" dedi. Kendisine, "Adam ölse de verilmez mi?" diye sorulunca, "Bırak ölsün!" dedi. Bu, aşırı bir hükümdür; belki o, harp halinde olan bir kâfir hakkında söylenmiştir.

Beyzâvî demiştir ki: "Kendisinde, zulüm ismi verilecek bir huy bulunan kimseye meyletmek ateşi gerektirirse, her haliyle zalim olarak tanınan bir kimseye yakın olmak ne sonuç doğurur, bir düşün! Sonra, böyle bir kimseye meyletmenin, ayrıca zulmün kendisinin ve zulüm içine dalmanın sonucunu düşün! Âyet, zulmü yasaklama ve ona adım atanları tehdit etme konusunda düşünülebilecek en etkili ifadeyi kullanmıştır. Âyetin Hz. Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] ve onunla birlikte müminlere bu emirle hitap etmesi onları, her şeyde adalet üzere hareket etmek olan istikamette sabit tutmak içindir. Şüphesiz adaletten uzaklaşıp ifrat veya tefrite düşmek, kendine veya başkasına bir zulümdür. Bilakis o, kendi nefsine bir zulümdür."[242]

Âyet şöyle bitiyor: *"Sizin Allah'tan başka,* sizden azabı giderecek *dostlarınız,* yardımcılarınız *yoktur. Sonra, yardım göremezsiniz!* Eğer Allah ezelî hükmünde size azap etmeye hükmetmişse size Allah da yardım etmez."

---

241 İbn Ebû'd-Dünyâ, *Kitâbü's- Samt*, nr 604; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9432; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/48.

242 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/472.

Zalime yahut zulme bulaşmış kimseye meyletmek bir fitnedir, günah ve vebaldir, ancak hadiste belirtildiği gibi, namaz bu tür günahları temizlemektedir. Bunun için Cenâb-ı Hak, bu âyetin peşinden namazı emrederek şöyle buyurdu:

"Gündüzün iki ucunda, sabah ve akşamleyin, *gecenin de ilk saatlerinde,* gündüze yakın saatlerinde *namaz kıl."* Âyette emredilen namaz, beş vakit namazdır. Gündüzün bir ucu sabah, ikinci ucu öğle ve ikindidir. Gecenin ilk saatleri ise akşam ve yatsıdır.

"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir." Onları temizler.

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetin lafzı, iyilikler hakkında genel olup bütün iyilikleri içine almaktadır; kötülükler için ise özel olup bazılarını kastetmektedir. Şu hadis bunu göstermektedir: *"Bir cuma namazı diğer cuma namazına kadar, bir vakit namaz diğer namaza kadar, bir ramazan ayı, diğer ramazan ayına kadar, büyük günahlardan kaçınıldığı sürece, arada işlenen küçük günahlara kefârettir."*[243] Tamamı için tefsire bakınız.[244]

İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Rivayet edildiğine göre bir adam yabancı bir kadını öptü. Bu zat, Nebhân et-Timâr'dır. Adam gelip bu durumu Resûl-i Ekrem'e [sallallahu aleyhi vesellem] bildirdi ve onunla birlikte namaz kıldı. Namazdan sonra Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"O soru soran nerede?" buyurdu. Adam,

"Benim, buradayım" dedi. Allah Resûlü,

"Bizimle kıldığın namaz sebebiyle Allah seni bağışladı" buyurdu. Adam,

"Bu durum bana has bir şey midir yoksa bütün müslümanlar için de geçerli midir?" diye sorunca Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bütün müslümanlar için de geçerlidir" buyurdu.[245]

---

243 Müslim, Tahâret, 14, 15; Ahmed, *Müsned,* 2/229.

244 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/213.

245 Müslim, Tevbe, 43. Bu konudaki rivayetleri toplu halde görmek için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/480-489.

İbn Cüzey devamla der ki: "Bu rivayete göre âyet Medine'de inmiştir. Bu konuda şöyle denmiştir: Âyet, daha önce inmişti, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onu adama bir delil olarak dile getirdi. Bu durumda bu âyet de sûrenin diğer âyetleri gibi Mekke'de inmiştir. Âlimlerin çoğunluğuna göre iyilikler ancak, büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde küçük günahları temizler."[246]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Şöyle denmiştir: Büyük günahlardan kaçınılsa da kaçınılmasa da iyililikler her türlü kötülüğü temizler; çünkü büyük günahlardan kaçınıldığı zaman, bir sebep olmadan küçük günahlar temizlenir. Şu âyet bunu göstermektedir:

"Siz büyük günahlardan kaçınırsanız, biz sizin küçük günahlarınızı örteriz (affedip temizleriz) ve sizi şerefli bir mekâna (cennete) sokarız" (Nisâ 4/31)

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], *"Büyük günahlardan kaçınıldığı sürece ..."* hadisinin manası şudur: "Beş vakit namaz ve cuma namazı, büyük günahların dışındaki günahları temizler."

Özetle şunu diyebiliriz: Kim, büyük günahlardan kaçınırsa onun küçük günahları bir sebep olmadan (Allah tarafından rahmetle) temizlenir. Âyet bunu ifade etmektedir. Kim, büyük ve küçük günah işler, namazını da kılarsa o kimsenin büyük günahları durur, küçük günahları temizlenir. Bu şekilde, âyetle hadis ittifak etmiş oldu. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Müfessir İbn Atıyye, *"Allah müminlerden kendilerine cenneti verme karşılığında canlarını ve mallarını satın aldı"* (Tevbe 9/111) âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Şehidlik, kul hakları hariç, bütün günahları temizler. Ancak bu konuda şöyle bir rivayet vardır: 'Allah, şehidin üzerinde bulunan kul haklarını ödemeyi kendisi üstlenir; onlara alacaklarının karşılığını kendisi verir.' Allah âkıbetimizi güzel etsin."[247]

Âyet şöyle bitiyor: *"Bu, zikredenler ve olaylardan ibret alanlar için bir öğüttür."* Yani yukarıdaki âyetlerde zikredilen öğüt, müjde, tehdit, istikamet emri yahut bütün Kur'an, müttakiler için bir öğüttür. Âyette

---

246 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/379.

247 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/88.

özellikle zikredenlerin dile getirilmesi, kalplerinin inceliğinden dolayı onların yapılan vaaz ve öğütten daha fazla istifade ettiği içindir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Her şeyin bir cilası vardır; kalplerin cilası da Allah'ın zikridir."[248]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Ey Muhammed! İstikametin meşakkatine ve ona devam etmeye *sabret; şüphesiz Allah*, zâhiren ve bâtınen istikamet üzere olan *iyilerin mükâfatını zayi etmez."*

112-115. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İstikamet üç kısım olup bunlar, âzaların istikameti, kalplerin istikameti, ruhların ve sırların istikametidir.

Âzaların istikameti, kâmil manada takva ve sünnet-i Muhammediyye'ye uymakla; kalplerin istikameti, manevi hastalıklardan temizlenmekle gerçekleşir. Bu hastalıklardan bir kısmı şunlardır: Kibir, ucub (ibadetini beğenme), gösteriş, ibadetini insanlara duyurma, kin, haset, makam ve mal sevgisi. Bunlardan ortaya çıkan düşmanlık, buğz, rızkının gelmesinde Allah'a güvenmeyi terk, insanların kalbinden itibarının düşmesinden korkmak, cimrilik, pintilik, uzun emel, arsızlık, şımarıklık, nefret, övünme, yapmacık işler, yağcılık, kalp katılığı, kötü konuşma, kabalık, gaflet, cefa, hafifmeşreplik, acele, taassup, sabırsızlık, merhametin azalması ve bunların dışında pek çok rezil ahlâk.

Kalp, bu ayıplardan temizlendiği zaman, onların zıddı olan güzel hasletlere sahip olur. Bunlar, şunlardır: Allah için tevazu, ilâhî huzurda huşû, Allah'ın emrine tâzim, ilâhî hüküm ve hudutları korumak, O'nun rubûbiyyeti karşısında boyun eğip nefsi zelil etmek, ibadetinde ihlâs sahibi olmak, Allah'ın takdirine rıza göstermek, vermediği ve ihsan ettiği şeylerde O'nun iyiliğini görmek. Halkla muamelesinde merhamet, şefkat, yumuşaklık, geniş gönül ve hilim sahibi olmak. İnsanların yükünü çekmek, kimseye bir zarar vermemek, ayıp ve kusurlu işlerden uzak durmak. Emanete sahip çıkmak, güvenilir biri olmak. Acele etmeden düşünerek teenni ile hareket etmek. Vakar sahibi, cömert ve eli geniş

---

248 Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 2286.

olmak. Hayâlı ve güler yüzlü olmak. İnsanlara samimiyetle nasihat etmek ve bunların dışındaki kemalat hallerine sahip olmak.

Ruhların ve sırların istikameti, Allah'tan başka hiçbir şeye bağlanmamak ve O'ndan başkasına iltifat etmemekle olur. İltifat edilmeyecek bu şeyler hal, makam, keramet ve bunların dışında başka şeyler olabilir. Bu konuda ârif şairlerden Ebü'l-Hasan eş-Şüşterî demiştir ki:

"Manevi seyrinde başkasına yönelme. Allah'ın dışındaki her şey başkasıdır. O'nun zikrini kendin için bir kale edin. İçinde sabit durmadığın her makam bir perdedir. Seyrinde ciddi ol ve sürekli yeni yardım iste. Her ne zaman manevi mertebelerin sana parladığını görürsen, onlardan gönlünü çek. Biz bu tür şeylerden gönlümüzü çektik. Sen de, 'Rabbim, benim senin zatından başka bir arzum ve aradığım yok' de; o zaman parlayan bir sûret ve bizi kendine çeken bir şey kalmaz."

"Zalimlere meyletmeyin" âyeti, gafillerle sohbeti ve onlara meyletmeyi yasaklamaktadır.

Sûfîlerden biri demiştir ki: Abdallardan (seçkin velilerden) birine,

"Hakikate ulaşmanın ve Hakk'a vâsıl olmanın yolu nedir?" diye sordum; hazret,

"Halka bakma; halka bakmak (onlarla iç içe olmak) zulmettir" dedi. Ben,

"Onlara bakmak ve içlerinde olmak zorundayım" dedim; hazret,

"Sözlerine kulak verme; çünkü onların sözü kalbe katılık verir" dedi. Ben,

"Bunu da yapmak zorundayım" dedim. Hazret,

"(Bir zaruretin yokken) onlarla bir muamele içine girme; halkla iş yapmak ve içli dışlı olmak, zarar, hasret ve Hak'tan uzaklıktır" dedi. Ben,

"İnsanların arasında bulunuyorum; onlarla muamele yapmak ve içli dışlı olmak zorundayım" dedim; hazret,

"Onlarla kalbin huzur bulmasın; onlarla huzur bulmak helâktir" dedi. Ben,

"Bu da olabilir!" dedim. O zaman hazret,

"Be adam, oyun eğlence ile meşgul olanlara bakıyorsun, cahillerin sözlerini dinliyorsun, Hak yolunda gevşek ve tembel kimselerle muamele ediyorsun, cahillerle huzur ve sükûn buluyorsun; kalbin azîz ve celîl olan Allah'ın dışındakilerle beraberken bir de kalkmış ibadet ve taatten tat almak istiyorsun! Heyhât! Bu şekilde asla olmaz!" dedi ve benden ayrılıp getti.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), Cafer-i Sâdık'ın [rahmetullahi aleyh] şöyle dediğini nakletmiştir: "Nefsinize meyletmeyin, gerçekten o zalimdir."[249]

Ümmetlerin Helâk Sebebi: Zulüm ve İsyana Devam

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, geçmiş ümmetlerin helâk sebebinden bahsetti. Bunun başta gelen sebebi, zulmün yayılması ve kötülüğe engel olunmamasıdır. Bu konuda şöyle buyurdu:

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُو۬لُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي
الْاَرْضِ اِلَّا قَل۪يلًا مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْۚ وَاتَّبَعَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مَٓا اُتْرِفُوا ف۪يهِ
وَكَانُوا مُجْرِم۪ينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

116. ***Sizden önceki asırlarda yeryüzünde*** *(insanları)* ***bozgunculuktan alıkoyacak aklı başında kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı hariç*** *(diğerleri bunu yapmadı).* ***Zulmedenler, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Onlar zaten günahkâr idiler.***

117. ***Rabb'in, halkı*** *(kendilerini ve başkalarını)* ***ıslahla meşgul olurken, haksız yere memleketleri helâk etmez.***

---

249 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/140.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Nuh, Âd, Semûd kavmi ve adı geçen diğer kavimler gibi, *sizden önceki asırlarda yeryüzünde insanları bozgunculuktan alıkoyacak,* onların kötü işlerini reddedecek *aklı başında,* güzel akıl ve ince görüş sahibi *kimseler bulunsaydı ya!* Yani onların içinde, yeryüzünde fesattan alıkoyacak kendisinde biraz akıl, tahammül ve sebat kalmış kimseler olsaydı ya! *Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı hariç.* Bu işi sadece onlar yaptı; onlar fesat çıkaranlara karşı durdu, dinlerini korumak için onlardan ayrı durdu. Biz de onları azaptan kurtardık."

Bu âyette, kötülükten alıkoyup iyiliği emretmeye bir teşvik vardır ve bunun iki cihanda kurtuluş sebebi olduğu belirtilmektedir.

"Zulmedenler, kendilerine verilen refahın, nimet ve şehvetlerin *peşine düştüler;* onları elde etme sebeplerine yöneldiler; bunun ötesindeki işlerden yüz çevirdiler. *Onlar zaten günahkâr,* kâfir *idiler."*

Müfessir Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette sanki önceki ümmetlerin toptan helâk edilmesinin sebebini açıklamak istiyor. Bu, aralarında zulmün yayılması, hevâya (nefsin kötü arzularına) tâbi olmak ve inkârla birlikte kötü işlerden alıkoymayı terketmektir."

"Rabb'in, halkı kendilerini ve başkalarını *ıslahla meşgul olurken,* haksız yere, hiçbir günahları yokken memleketleri helâk etmez. Yani hiçbir sebep yokken *zulümle onları helâk etmez."*

Bir diğer mana: Halkı birbirini ıslah ile meşgul iken ve şirklerine fesat ve taşkınlık eklemiyorken, şehrin (bazı insanlarının) şirki sebebiyle Rabb'in o şehri helâk etmez. Bu, Allah'ın ileri derecedeki rahmetinden ve onların haklarını koruma konusundaki müsamahasındandır. Bundan dolayı fakihler, haklar bir araya geldiği zaman, kulların haklarını öne almışlardır.

Âlimlerden biri der ki: "Günahlar üç çeşittir: Bir günah vardır ki (sahibi tövbe ve terketmeden) Allah onu affetmez; bu, şirktir. Bir çeşit günah vardır ki, Allah onun üzerinde çok durmaz (dilerse affeder); bu, Allah ile kulları arasında kalan günahtır. Bir çeşit günah vardır ki Allah onun hesabını görmeden bırakmaz; bu da kullarının haklarıdır."

Âlimler demişlerdir ki: "Şirk ve inkârla birlikte adalet varsa mülk (saltanat) devam eder, fakat zulümle devam etmez."

116-117. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Yeryüzünde insanları fesattan alıkoyacak akıl ve fazilet ehli kalplerine Cenâb-ı Hakk'ın nurundan emanet edilen ve nur hazinesi yapılan nur sahipleridir. Onlar, bir kötülükle karşılaştıkları zaman, onu, halleriyle veya sözleriyle değiştirip giderirler. Bir bozuk işle karşılaştıkları zaman onu düzeltirler. Bir fitne ile karşılaştıkları zaman onu söndürürler. Bir bid'atla karşılaştıkları zaman onu ortadan kaldırırlar. Yolunu sapıtmış biriyle karşılaştıkları zaman ona doğru yolu gösterirler. Bir gafille karşılaştıkları zaman ona Allah'ı hatırlatırlar. Hakk'a ulaşmak isteyen biriyle karşılaştıkları zaman onu Hakk'a ulaştırırlar. Yeryüzünde sürekli insanlara nasihat ederek dolaşırlar. Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte onlar, azaptan güvende olan ve doğru yolda bulunan kimselerdir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun. İsterseniz size Allah'ın adıyla yemin edebilirim; şüphesiz Allah'ın kullarının en sevimlisi, Allah Teâlâ'yı kullarına sevdiren ve yeryüzünde insanlara nasihat ederek dolaşanlardır."[250]

Onların Allah'ı kullarına sevdirmesi şöyle olur: Kullara, Allah'ın nimet, ihsan ve iyiliklerini anlatırlar. Nefis, kendisine iyilik edeni tabiatı icabı sever. Velilerin kulları Allah'a sevdirmelerine gelince, onları, Rab'lerinden uzaklaştıran azgınlıktan ve nefsanî hazlarından alıkorlar; kullar kötü hallerden uzaklaşıp Allah'a dönünce Allah onları sever. [251]

---

250 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Evliyâ*, s. 53; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44069. Biraz farklı lafızlarla.

251 Hz. Enes [radıyallahu anh] hadisin devamı mahiyetinde şu nakli yapmıştır: "Biz, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], 'Allah'ı kullarına sevdirirler, bunu anladık, fakat kullarını Allah'a nasıl sevdirirler?' diye sorduk. Resûlullah [aleyhisselâm], şöyle buyurdu: *"Onlara Allah'ın muhabbetini (çekecek şeyleri) emrederler. O'nun hoş görmediği (günah) şeylerden sakındırırlar. İnsanlar onlara itaat edince, Allah da kendilerini sevmiş olur"* buyurdu. bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 1/367 (nr. 409); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5565.

Allah kendisinden razı olsun, Zünnûn-i Mısrî'ye abdallar (seçkin veliler) sorulduğunda şöyle demiştir:

"Sen halleri (avam için) gece karanlığı gibi kapalı zatlardan sordun. Ben sana onların hallerinden biraz bahsedeceğim. Onlar, Rab'lerini tâzim etmek ve O'nu celâliyle yakînen tanıdıkları için Allah'ı kalpleriyle zikrederler. Onlar, Allah Teâlâ'nın, insanlar üzerinde hüccetleri yani delil ve şahitleridir. Cenâb-ı Hak, onlara sevgisinden parlak bir nur giydirdi. Onları kendisine ulaşmada hidayet rehberleri olarak yüceltti. Onların üzerine ilâhî korkudan bolca akıttı. Kendisini murakabeyle bedenlerini (günahlardan) temizledi. Onları, salih amel sahiplerine yaptığı gibi, hoş ve tatlı bir hale getirdi. Onlara sevgisinden dokunmuş güzel elbiseler giydirdi. Başlarına iyilik ve ihsan örtüsünü koydu. Sonra kalplerine gayb hazinelerinden nice sırlar emanet etti. Onların kalpleri hep O'na ulaşma iştiyakı içindedir. Himmetleri şevkle O'na yönelmiştir. Gözleri, O'na bakmaktadır. Allah onları, kendisini görme kapısında tutmaktadır. Onları marifet sahibi manevi tabiplerin kürsüsünde oturtup kendilerine şöyle dedi:

Eğer size, beni kaybeden bir dertli gelirse onu tedavi edin. Benden ayrılığından hasta olmuş biri gelirse ona ilacını verin. Benden korkan biri gelirse ona yardım edin. Benden emniyet içinde olan biri gelirse onu uyarıp azabımla korkutun. Bana ulaşmaya rağbeti olan biri gelirse ona iyilik ve ihsanda bulunun. Bana doğru yola çıkan biri gelirse ona yol azığı tedarik edin, kendisini destekleyin. Benimle manevi ticaret yapmaktan korkan biri gelirse ona cesaret verin. Benim lutuf ve fazlımdan ümidini kesmiş biri gelirse ona ümit verin. Benim ihsanımı ümit eden biri gelirse onu müjdeleyin. Bana karşı güzel zan sahibi biri gelirse ona hoş davranın. Beni seven biri gelirse onu bana ulaştırın. Benim kudretimi yücelten biri gelirse onu siz de yüceltin. Kendisine ihsanımdan sonra kötülük işleyen biri gelirse onu kınayıp uyarın. İrşad olmak isteyen biri gelirse onu irşad edin."

İnsanlar Arasında Süregelen İhtilafın Hikmeti

Bu kâinatta olan her şey yüce Allah'ın kaderi ve dilemesiyle olmaktadır. İnsanlar arasındaki ihtilaflar da böyledir. Cenâb-ı Hak, bu hususu belirterek şöyle buyurdu:

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

118. ***Rabb'in dileseydi bütün insanları*** *(aynı halde)* ***bir tek ümmet yapardı.*** *(Böyle dilemediği için)* ***onlar ihtilafa düşmeye devam etmektedirler.***

119. ***Ancak Rabb'inin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabb'in onları bunun için yarattı. Böylece Rabb'inin, "Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım"*** **sözü yerini buldu.**

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Rabb'in dileseydi bütün insanları* aynı halde, imanda ve inkârda birleşmiş *bir tek ümmet yapardı.* Fakat ilâhî hikmet, şehadet âleminde (dünyada), ilâhî isimlerinin tecellilerinin ortaya çıkması için ihtilafın bulunmasını gerektirdi. Mesela, Rahîm ve Kerîm ism-i şerifleri, kendilerine ihsanda bulunulmasını ve rahmet edilmesini hak edenlerin bulunmasını gerektirdi. Onlar, müminlerdir. Müntakim ve Kahhâr ism-i şerifi ise kendilerinden intikam alınmasını ve kahredilmeyi hak eden kimselerin bulunmasını gerektirdi. Onlar, inkâr ve isyan edenlerdir.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette, ilâhî emirle ilâhî iradenin ayrı şeyler olduğuna açık bir delil vardır. Şüphesiz Allah Teâlâ (herkese imanı emretmekle birlikte) herkesin iman etmesini irade etmemiştir; çünkü irade ettiği şeylerin meydana gelmesi gereklidir."[252]

---

252 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil,* 1/473.

Âyet şöyle devam ediyor: "(Hepsinin aynı halde olmasını dilemediği için) *onlar ihtilafa düşmeye devam etmektedirler*. Bazısı hak üzere devam eder; onlar rahmet ve ikrama mazhar olan kimselerdir. Bazısı da bâtıl yolda bulunur; onlar da ilâhî kahrı ve intikamı hak eden kimselerdir Yahut onlar din, millet ve mezhep olarak farklı farklıdır.

"Ancak Rabb'inin merhamet ettikleri müstesnadır." Fakat Allah'ın lutfuyla hidayete ulaştırdığı insanlar tevhid, bütün peygamberlere ve onların getirdiklerine iman gibi dinin aslı olan hususlarda ittifak içindedirler. Bunlar, mü'minlerdir.

"Onları bunun için yarattı" âyetindeki "onlar" ifadesi insanlara aitse, "bunun için" ifadesi (işaret zamiri) ihtilafa aittir. O zaman âyetin manası şöyle olur: "Allah insanları sonuçta ihtilafa düşmeleri için yarattı."

Eğer "onlar" ifadesi, kendilerine merhamet edilen kimselere ait ise "bunun için" ifadesi de rahmete aittir. O zaman âyetin manası şöyle olur: "Ancak Rabb'in, kendilerine merhamet ettiklerini rahmeti için yarattı."

Âyet şöyle bitiyor: Böylece Rabb'inin, ezelde cehennemlik olma hükmü verilen kimseler hakkındaki, *"Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım"* sözü yerini buldu. Yani Rabb'inin cehennemlikler hakkındaki hükmü ve vaadi gerçekleşti. Bu, meleklere ait bir söz de olabilir. Bir de yüce Allah, cehennemi bütün insan ve cinlerle değil, onlardan inkârcılar ve isyankârlar ile dolduracak.

118-119. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanlar arasındaki ihtilaf ezelî bir hükümdür, olması kaçınılmazdır. Hak ehli ile bâtıl ehli arasında sürekli ihtilaf olmuştur. Bazan bu ümmet de dinin asılları ve hükümleri hususunda ihtilaf etmiştir.

Usul (inanç) konusuna gelince, delille tevhid inancına sahip olanlar, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Mu'tezile, Kaderiyye, Cehmiyye ve Cebriyye mezheplerinin, bu konuda Ehl-i sünnet ile ihtilafa düşmesi gibi.

Fürû yani ilâhî hükümler konusuna gelince, bu konudaki ihtilaf meşhurdur. Sahabeden sonra İslâm'ın ilk dönemlerinde on iki tane fıkhî mezhep vardı. Hemen hemen bütün fıkhî meselelerde âlimler arasında bir ihtilaf bulabilirsin. Ancak has tevhid ehli ârifler böyle değildir. Onlar, sûfîler içinde muhakkik (delil ve müşahedeyle hakikate ulaşmış) kimselerdir. Hepsi manevi zevk ve vecd halinde benzeşirler. Onların terbiye yolları ve manevi seyir şekilleri değişik olsa da nihayette ulaşılacak şeylerde birlik içindedirler. Bu da zevk ve vecd yoluyla ulaşılan müşahede ve görmeye dayalı marifettir. Bu konuda İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"İnsanların mezhebi ihtilaf üzere kuruludur; sûfîlerin mezhebi ise ittifak üzere kuruludur."[253]

Velilerden biri (Ruveym [kuddise sırruhû]) demiştir ki: "Sûfîler, (hakkı terk ve ihmal edenlere karşı) ihtilaf ettikleri (karşı durdukları) sürece hayır üzere kalırlar, (yanlışta) ittifak ettiklerinde ise onlarda bir hayır yoktur."[254]

Buradaki ihtilaftan maksat, bir noksanlık, ayıp, kusur ve günah gördüklerinde, bunu yapana karşı tavırlarını değiştirmeleridir. Eğer kusurda ittifak eder ve hata edene ses çıkarmazlarsa onlarda hayır yoktur.

Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem], *"Ümmetimin ihtilafı rahmettir"*[255] buyurmuştur.

Bu hadisteki ihtilaf ise fıkhî mezheplerde olduğu gibi hükümlerdeki ihtilaftır. Bunda, zor durumda olanlar için bir ruhsat vardır. Şüphesiz fakih bir âlimi taklit eden kimse, Allah'a (taklit ettiği konudaki mesuliyetten) kurtulmuş olarak kavuşur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

253 bk. İbn Acîbe, *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, s. 50 (Beyrut 2000).

254 bk. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif: Gerçek Tasavvuf*, s. 143.

255 Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 288; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 28686.

Kıssalardaki Hikmet

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, peygamberlerin kıssalarının anlatılmasındaki hikmeti dile getirerek şöyle buyurdu:

وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهٖ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾

120. ***Peygamberlerin haberlerinden anlattığımız bütün haberleri sana kalbini teskin için anlatıyoruz. Bunlarda, sana hak, müminlere de bir öğüt ve uyarı gelmiştir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Peygamberlerin haberlerinden sana anlattığımız* ve haber verdiğimiz *her haberi senin kalbini teskin etmek için anlatıyoruz*. Onların haberlerinden, kavimleriyle aralarında cereyan eden şeylerden ve onlardan gördükleri eziyetlerden dinlediklerinle yakînini, kalp huzurunu ve hak yolda sebatını artırmak için bunları sana anlatıyoruz. Bu şekilde onlarla teselli bulursun; peygamberliğini yerine getirmede ve kâfirlerin eziyetine tahammülde sabit olursun. *Bu sûrede* veya sana anlatılan peygamberlerin hayatlarında sana *hak olan şey, müminlere de bir öğüt ve uyarı gelmiştir*. Onlar da kâfirlerden gördükleri eziyet ve inkâra karşı tahammül edip sabrederler."

120. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Salihlerin hallerinden, yaşantılarından ve kerametlerinden bahsetmek, kalbe kuvvet veren manevi bir ordu gibidir. Onların aşk ve vecdlerini dile getirmek de ruha kuvvet veren manevi bir ordudur.

Bir haberde şöyle denmiştir: "Salihlerin anılması anında ilâhî rahmet iner."[256] Yani kalbe yakîn (kesin iman) ve manevi huzur kazandıran rahmet iner. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

256 Haberin değerlendirmesi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1770.

İlâhî Emre Muhalefet Etmenin Sonu!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] emrine muhalefet edenleri korkutmasını emrederek şöyle buyurdu:

وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْۜ اِنَّا عَامِلُونَۙ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُواۚ اِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

121. ***İman etmeyenlere de ki: "Halinize göre yapacağınızı yapın! Biz de elimizden geleni yapacağız!"***

122. ***"Bekleyin! Şüphesiz biz de bekliyoruz!"***

123. ***Göklerin ve yerin gaybı** (sırrı) **yalnız Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabb'in yaptıklarınızdan habersiz değildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İman etmeyenlere de ki: 'Hâlinize göre yapacağınızı yapın! Biz de elimizden geleni yapacağız!'* Bizden önce, peygamberlerine muhalefet edenlerin başına gelenleri *bekleyin!* O sizin de başınıza gelecek. *Biz de,* Rabbimiz'in bize vaat ettiği zafer ve izzeti *bekliyoruz!"*

"Göklerin ve yerin gaybı yalnız Allah'a aittir." Gaybı O'ndan başkası bilmez. Gayba ait şeylerin ne zaman gerçekleşeceğini ve vaat edilen şeylerin ne zaman meydana geleceğini ancak O bilir.

"Bütün işler O'na döndürülür." Şüphesiz onların ve senin işin de O'na döndürülür. *"Öyleyse O'na kulluk et ve O'na dayan!"* Şüphesiz O, onlara

ve diğerlerine karşı sana yeter. Tevekkülden önce ibadetin zikredilmesi, tevekkülün sadece ibadet edene fayda vereceğine, ibadet ve taatten uzak gafil kimseye fayda vermeyeceğine dikkat çekmek içindir.

"Rabb'in yaptıklarınızdan habersiz değildir." Senin ve onların bütün yaptıklarını bilmektedir; herkese hak ettiği karşılığı verir.

Yahut Rabb'in, kâfirlerin yaptıklarından habersiz değildir; onlara mühlet verir ve fakat asla ihmal etmez.

121-123. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ buyurur ki: "Ey kulum, sen benim hizmetimde bulun, ben de kısmetini (sevap ve mükâfatını) sana ulaştırayım. Sen benim kapımda dur, huzurumda bulun; ben senin bütün işlerine yeterim ve benim dostlarımdan olursun. Ben seni kapıma çağırır da sonra ihsan ve iyiliğimden mahrum eder miyim? Seni hizmetimle (ibadet ve taatle) mükellef tutar da sonra kısmetini vermez miyim? Sen kefil olarak bana güven, beni kendine vekil yap."

Kalbin sükûnu ancak, Rabb'in vereceği emniyet ve garantiyledir.

Şöyle denilmiştir: İç âlemin (ruhun) sükûneti, rızık arayışında olur.

Yine denilmiştir ki: Allah'ın vaadiyle yetinmek, elde malın ve paranın bulunmadığı zaman olur.

Bu konudaki tamamlayıcı açıklamalar, -inşallah- Furkan sûre-sinin tefsirinde gelecektir.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur. Allah Teâlâ, Efendimiz Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem], onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Hûd sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(12) YUSUF SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Yusuf sûresi Mekke'de nâzil olmuştur. 111 âyettir. Bu sûre, önceki sûrede bahsedilen peygamberlerin kıssalarını tamamlayıcı mahiyettedir. Bu kıssa da kulun karşılaştığı sıkıntılara karşı teselli bulacağı ve kalbini kuvvetlendireceği bir kıssadır; fakat olay ve açıklamasının uzunluğundan dolayı müstakil olarak anlatılmıştır.

Kıssaların En Güzeli

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَۗ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. ***Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir.***

2. ***Biz onu anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.***

3. ***Bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki sen, bundan önce ondan habersizdin.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey yüce peygamber ve seçilmiş sevgili! *Sana okunan bu âyetler,* kudsî huzurumuzdan indirilmiş, doğruluğu *açık* ve her şeyi ile meşhur *kitabın âyetleridir."*

Yahut o, i'câz ve belâgatta durumu apaçık ortada olan, fesahat ve güzellikte manası açık bir kitaptır.

Yahut o, zâhirî ve bâtınî hükümleri açıklayan bir kitaptır.

Yahut o, iyice düşünenler için, Allah tarafından geldiği açık bir kitaptır.

Yahut o, yahudi âlimlerinden Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] inadına soru soranlara sorularını açıklayan bir kitaptır.

Rivayet edildiğine göre yahudi âlimleri, müşriklerin ileri gelenlerine, "Muhammed'e sorun bakalım, Yakub Şam'dan niçin ayrıldı? Yusuf'un kıssası ne idi?" dediler; bunun üzerine bu sûre indi.

"Biz size onu, anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik." Yani biz onu, anlamanız ve manaları üzerinde aklınızı kullanmanız için sizin dilinizde indirdik. Böylece onun, kıssa bilmeyen ve onları öğreneceği bir kimseyle buluşmamış olan biri tarafından anlatılmasının bir mucize olduğunu, onun ancak vahiy yoluyla öğrenilebileceğini bilesiniz.

"Sana, içinde kıssaların en güzeli, Yusuf'un kıssası bulunan sûreyi içeren *bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz."* Yani

onu en güzel anlatımla anlatıyoruz; çünkü o, en güzel bir üslupla anlatılmıştır.

Yahut anlatılan kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Bu sûre, içerdiği şaşılacak olaylar, hikmetler, mucize ve ibretlerle kıssaların en güzelidir.

"Gerçek şu ki sen, bundan önce ondan, bu kıssadan *habersiz idin;* onu hiç düşünmemiş ve işitmemiştin."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu durum yani Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ondan habersiz oluşu, onun vahyedilmesi için bir sebeptir."[257]

1-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kur'an'ın apaçık Arapça ile inmesi, Rabbimiz'in azametini düşünebilmemiz ve O'nu tanımamız içindir. Bu da ancak sâfi akılların ve nurlanmış fikirlerin onun mana incilerini anlamak için içine dalmasından sonra olur. O zaman akıl ve fikir, tevhidin nurlarına, birliğin sırlarına, ilâhî sıfatların nurlarına, yüce zatın sırlarına vâkıf olur. Ayrıca fiillerin, sıfatların ve zatın tevhidine ulaşır. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

"Biz bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (En'âm 6/38). Fakat bunu ancak akılları karışık şeylerden arınmış, ağyardan (Hakk'ın gayrinden, mâsivadan) temizlenmiş, marifet ve sırlarla dolmuş tecrit ehli (her şeyden gönlünü çekip Allah'a bağlanmış kimseler) anlar. Hak Teâlâ diğer bir âyette de şöyle buyurmuştur:

"Bu Kur'an, âyetlerini iyice düşünsünler ve temiz akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirdiğimiz mübarek bir kitaptır" (Sâffât 37/29). Onlar, maddi meşguliyetlerden boşalmış sâfi akıl sahipleridir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

257 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/475.

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Rüyası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra kıssayı anlatmaya başlayarak şöyle buyurdu:

اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ ل۪ي سَاجِد۪ينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ
رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَك۪يدُوا لَكَ كَيْدًاۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ
عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ يَجْتَب۪يكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْو۪يلِ
الْاَحَاد۪يثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا اَتَمَّهَا
عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبَّكَ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٦﴾

4. ***Bir zamanlar Yusuf babasına, "Babacığım! Ben** (rüyamda)* ***on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; gördüm ki onlar bana secde ediyorlar" dedi.***

5. *(Babası Yakub)* ***dedi ki: "Yavrucuğum! Sakın rüyanı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Şüphesiz şeytan insan için apaçık bir düşmandır."***

6. ***"İşte böylece Rabb'in seni seçecek, sana hadiselerin*** *(ve rüyaların)* ***yorumunu öğretecek, daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabb'in en iyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bir zamanlar Yusuf babasına, 'Babacığım! Ben* rüyamda *on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; gördüm ki onlar bana secde ediyorlar' dedi."*

Hz. Yusuf'un babası, Hz. Yakub'dur. Hz. Yakub, Hz. İshak'ın, Hz. İshak da Hz. İbrahim'in oğludur. Allah hepsine salât ve selâm etsin.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde, bu yıldızların isimlerinin zikredildiği bir hadis rivayet etmiştir, oraya bakınız.[258]

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, babasının kucağında uyuyordu; babası ona baktı ve içinden, "Acaba şu yüz mü daha güzeldir yoksa güneş ve ay mı?" diye düşündü. O sırada Hz. Yusuf uykusundan uyandı ve,

"Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; gördüm ki onlar bana secde ediyorlar" dedi.

Hz. Yusuf, rüyasını babasına anlatınca babası ağladı. Hz. Yusuf, "Babacığım, niçin ağlıyorsunuz?" diye sorunca Hz. Yakub, "Yavrum, bir mahlûk diğerine ancak bir bela ve mihnet anında secde eder; baksana, melekler Âdem'e secde ettiklerinde nasıl cennetten çıkarılarak belaya uğratıldı?" dedi ve şunları ekledi:

"Yavrum, güneş ve ay, benimle teyzendir." O zaman Hz. Yusuf'un annesi ölmüş, babası teyzesiyle evlenmişti. "On bir yıldız da kardeşlerindir."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Yakub dedi ki: Yavrucuğum! Sakın rüyanı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!* Bir hile ile seni öldürmeye çalışırlar."

Âyetteki "yavrucuğum" ifadesi, onun küçük yaşta olduğunu gösteriyor. Hz. Yusuf o zaman on iki yaşındaydı. Hz. Yakub, onun rüyasından Allah Teâlâ'nın kendisini peygamberlik için seçtiğini, onu kardeşlerinden üstün kıldığını anladı ve kardeşlerinin ona haset etmesinden korktu. Kim bir şeyden korkarsa o şey başına musallat edilir.

Rüya, uykuda görülen şeydir; rü'yet ise baş gözüyle görmektir.

---

258 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/476. Buradaki rivayete göre, rüyada görülen yıldızların isimleri şöyledir: Ceryân, Târik, Zeyyâl, Kâbis, Amûdân, Felîk, Musbih, Darûh, Fer', Vessâb, Zü'l-ketifeyn (Mütercim).

Beyzâvî demiştir ki: "Rüya, muhayyile (hayal) ufkundan inen sûretin, hiss-i müştereke (iç algı merkezine, hafızaya) nakşolmasıdır. Bazı rüyalar sadık olur. Bu ancak nefsin melekût (gayb) âlemine ulaşmasıyla gerçekleşir. Bu şöyle olur: Nefis, az da olsa bedenin işlerini idare etmeyi (maddi âlemle meşgul olmayı) bıraktığı anda melekût âlemiyle münasebet içinde olur." Bu konudaki açıklamaların tamamı için Beyzâvî tefsirine bakınız.[259]

Hâkim *el-Müstedrek*'te, Taberânî *el-Evsat*'ta İbn Ömer'den şu hadisi nakletmişlerdir: Allah kendilerinden razı olsun, Hz. Ömer, Hz. Ali ile karşılaştı, ona,

"Ey Ebü'l-Hasan (Hasan'ın babası), insan rüya görüyor; bazısı doğru bazısı çıkmıyor (öyle değil mi?)" dedi. Hz. Ali de,

"Evet, öyledir; ben Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

'Bir erkek ve kadın uykuya daldığında, muhakkak ruhu göğe çıkar. Ruhu, arşın yanına kadar yükselmişken uyanan kimsenin rüyası doğru (gerçek) olur, ruhu arşın altında iken uyanan (arşa yükselemeyen) kimsenin rüyası ise karışık olur.'"[260]

Bazı rüyalar vardır, manası açıktır, tabire ihtiyaç duymaz. Bazı rüyaların manası gizlidir, tabire ihtiyaç vardır. Rüyayı tabir edecek kimsenin de ilim, feraset ve çokça ilhama ihtiyacı vardır. Rüya tabiri ilmi, müstakil bir ilimdir. Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'a bu ilimden büyük bir pay vermiştir.

Hz. Yakub oğluna, *"Yavrucuğum! Sakın rüyanı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!"* deyince Hz. Yusuf, "Peygamberler (peygamber çocukları) tuzak kurmazlar!" dedi. O zaman Hz. Yakub ona,

"Şüphesiz şeytan insan için apaçık bir düşmandır" dedi. Hz. Âdem'e ve Hz. Havva'ya yaptığından dolayı düşmanlığı apaçık ortadadır. Bunun için şeytanlar, kardeşlerine, yaptıklarını güzel gösterip onları azdırmak,

259 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/476.

260 Hâkim, *Müstedrek*, 4/396; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 5216; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/162.

içlerindeki hasedi körükleyip kendilerini sana tuzak kurmaya sevketmek için bütün güçleriyle çalışırlar, bu konuda hiç kusur etmezler.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yusuf'un rüyasını sadece teyzesi Şem'ûn'un annesi işitti; kardeşlerine, "Sıkıntı sizin, izzet ve şeref Yusuf'undur!" dedi. Bu haber onları harekete geçirdi; nihayet yaptıklarını yaptılar.

Diğer rivayete göre rüyayı kardeşlerine Şem'ûn haber verdi. Kardeşleri Hz. Yusuf'u bir kenara çekip ona, "Sen şimdiye kadar asla yalan söylemedin; söyle bakalım rüyanda ne gördün?" diye sordular. Hz. Yusuf, söylemekten çekindi; Allah adına yemin verdiler, o zaman söyledi ve bundan sonra onlar, ona yaptıklarını yaptılar.

Sonra Hz. Yakub oğluna şöyle dedi: *"İşte bu şekilde,* yani *Rabb'in seni* büyük bir şeref, izzet ve nefis kemalatına delil olan böyle bir rüya için *seçtiği gibi;* peygamberlik, mülk (saltanat) yahut büyük işler için de seçecek, *sana sözlerin* (ve hadiselerin) *yorumunu,* rüya tabirin *öğretecek."*

Rüya eğer sadık ise meleğin kalbe attığı sözleridir, yalan ise şeytanın sözleridir.

Bir diğer mana: Allah sana, kitabındaki ilimlerin gizli ve sırlı yönlerinin yorumunu, peygamberlerin sünnetlerini ve hikmet sahiplerinin hikmetlerini öğretecek.

"Sana ve Yakub soyuna peygamberlik vererek *nimetini tamamlayacak."*

Yahut sana, dünya nimetleri yanında ahiret nimetlerini de vererek nimetini tamamlayacak. Yakub soyu ile diğer çocuklarını kastetmiştir. Herhalde, rüyada görülen yıldızların parlaklığı ile diğer oğullarının da peygamber olacaklarına dair bir delil çıkarmıştır.

"Senden önce veya bu vakitten önce *iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi."*

Yüce Allah, Hz. İbrahim'e peygamberlik vererek, kendisini özel dostluğuna seçerek ve ateşten kurtararak nimetini tamamlamıştır. Hz. İshak'a da peygamberlik vererek nimetini tamamlamıştır.

"Şüphesiz Rabb'in, kimin seçilmeye layık olduğunu *en iyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir;* nimet de verse, azap da etse hiçbir işi hikmetten uzak değildir."

4-6. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Manevi yolda, başlangıç hali, sonuçta ulaşılacak halin aynasıdır. Hz. Yusuf için sonuçta elde ettiği güzel halin alametleri, işin başında geldi. Aynı şekilde, kendisine ilâhî inâyet takdir edilen kimselere de başlangıç halinde bunun alametleri gözükür. Kimin başlangıç hali parlak olursa onun sonucu da parlak olur. Kimin başlangıcı Allah ile olursa nihayeti de O'na gider.

Bir de şu var: Manevi terbiyenin sonunda elde edilen güzel sıfatlar, kulun başlangıçtaki hallerinin zıddıdır. Nihayette kâmil manada bir izzet elde etmek, ancak başlangıçta tam bir zillet halinin yaşanmasından sonra olur. Şairin şu sözünü düşün:

"İzzet kazanmak için, sevdiğin kimseye karşı kendini zelil et; nice izzetler vardır ki kişi onlara zilletten sonra ulaşır."

Hz. Yusuf'un olayını düşün. Hz. Yusuf, izzet ve mülke tam bir zillet hali yaşadıktan sonra ulaştı.

Nihayet halinde kâmil manadaki mülk ve zenginlik, ancak başlangıçta tam bir fakirlik hali yaşadıktan sonra gelir. Kâmil manada ilim, ancak tam manasıyla cahil olduğunu ortaya koyduktan sonra elde edilir. Kâmil manada kuvvet kula ancak, tam manasıyla zayıflık halini yaşadıktan sonra verilir. İşte bu şekilde Allah Teâlâ, hikmetiyle elde edilecek şeyleri, onların zıddı olan şeylerde gizlemiştir.

Sen tam manasıyla kulluk vasıflarını ortaya koy, O seni kendi sıfatlarıyla destekler. Bir kulun Hak tarafından seçilmesi, ibtilâ ve imtihandan sonra olur. Nimetin tamamlanması, onun bedeli olan şeyi ödedikten

sonra gerçekleşir. Böyle yapılması, onun daha tatlı ve daha hoş olması içindir. Nimet sıkıntıdan sonra verilince, kul onun kıymetini daha iyi anlar ve şükrünü hakkı ile yerine getirir. Bu sır ve hikmetten dolayı, cennetten önce kullara kıyametin korku ve dehşet halleri yaşatılır ki insan cennet nimetlerinin kıymetini bilsin.

Nimetlerin ikram edildiği ahiretteki cennet ile (sâfi kalplere ikram edilen) marifet cenneti arasında bir fark yoktur. Ona ulaşmak için de sıkıntılara katlanmak gerekir. Hadis-i şerifte belirtildiği gibi: "*Cennet nefsin hoşuna gitmeyecek şeylerle, cehennem ise nefsin hoşuna giden şeylerle çevrilmiştir.*"[261]

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak bundan sonra şöyle buyurdu:

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ ۝٧ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ
وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝٨

7. Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde,** (hakikati) **soranlar için ibretler vardır.

8.** (Kardeşleri) **dediler ki: "Babamız, Yusuf ve kardeşini** (Bünyamin'i) **bizden daha çok seviyor. Halbuki biz güçlü bir topluluğuz. Şüphesiz babamız** (onları bizden daha fazla sevmekle) **apaçık bir hata içindedir."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Andolsun, Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında,* ondan *soranlar için,* Allah'ın kudret ve hikmetini gösteren *pek çok delil vardır.*" Resûlüm, onda ayrıca senin peygamberliğine de bir alamet vardır; çünkü sen bu kıssayı birinden öğrenerek değil, Allah'tan aldığın vahiyle haber verdin.

Yusuf'un kardeşlerinin bir kısmı, babaları bir, anneleri ayrı; bir kısmı ise anne baba bir kardeştiler.

---

261 Buhârî, Rikak, 28; Müslim, Cennet, 1; Ebû Davud, Sünnet, 22; Tirmizi, Cennet, 21.

Babaları bir, anneleri ayrı kardeşler şunlardır: Yahûda, Rûbîl, Şem'ûn, Lâvi, Rayâlûn, Yeşcur ve Deyne. Bunlar, Hz. Yusuf'un teyzesi Leyya'dandır. Hz. Yakub önce Leyya ile evlenmişti, vefat edince onun kız kardeşi Râhîl ile evlendi. Râhîl'den Yusuf ve Bünyamin doğdu.

Bir rivayete göre, iki kız kardeşi aynı anda nikâhına aldı, çünkü o zamanda böyle evlilik haram değildi. Diğer dört çocuk ise iki câriyesinden doğmuştur. Bunlar Dân, Neftâlî, Câd ve Âşer'dir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Kardeşleri dediler ki: Babamız, Yusuf ve kardeşini (Bünyamin'i) bizden daha çok seviyor, halbuki biz güçlü bir topluluğuz.* Biz sevgiyi daha fazla hak ediyoruz; çünkü onlar henüz küçük olup bir işe yarayacak durumda değiller. *Şüphesiz babamız,* onları bizden daha fazla sevmekle *apaçık bir hata içindedir."*

Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub, oğlu Yusuf'ta pek çok hayırlı haslet gördüğü için onu daha fazla seviyordu. Kardeşleri de ona haset ediyordu. Bu rüyayı gördükten sonra, babasının ona karşı sevgisi daha da arttı; öyle ki onu görmeden duramıyordu. Bunun üzerine kardeşlerinin hasedi son noktaya geldi ve sonunda onları Yusuf'u öldürme teşebbüsüne kadar götürdü.

7-8. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Yakub (aleyhisselâm), Yusuf'u gece gündüz yanından ayırmazdı. Gerçekten sevenlerin hali böyledir. Sûfîler bu konuda şu manadaki beyitleri okurlar:

"Bende öyle bir ciğer var ki (sevgi ve hasretten) alevli bir köz gibi yanmaktadır; sevdiklerine selâmını bu şekilde göndermektedir. Gönlüm de durmadan onun ateşini tutuşturmaktadır. Göz kapaklarım ağlamaktan usanmıyor. Öyle yaşlar döküyor ki aşkı sevgiliye şikâyette bulunuyor. Siz benim sürurumsunuz. Siz benim biricik emelimsiniz. Kalbim size çekilmektedir, onu çekip götüren aşkıdır. Vallahi yaşadığım sürece sizden başkasını sevmedim, çünkü benim iştiyakımın bağı hiç çözülmez."

Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Yüzü güzel bir genç gördüm; güzel yüzlü ergin birine kızıyor ve onu ayıplıyordu. Ona,

'Ey genç, niçin böyle yapıyorsun?' diye sordum; genç,

'Bu zat beni (Allah için) sevdiğini söylüyor, ancak üç gündür benimle görüşmedi (seven böyle mi yapar?)' dedi. Gençten bu sözleri işitince, ben kendimden geçip bayıldım. Kendime geldiğimde, ayağa kalkmaya güç yetiremiyordum; hâlâ işittiğim sözün etkisindeydim. Bana,

'Sana ne oldu?' diye sorduklarında,

'Seven ne durumda olursa olsun, sevdiğinin kapısından ayrılmamalı!' dedim."

Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar: "Eğer sevgilinin cemaline âşıksan, kapısından ayrılma! Şayet sevgiliye (Mevlâ'ya) vuslatı istersen, uykuyu terk et. Nurları her yana ışık veren sevgili için önce nakit (bedel ve şükür) olarak ruhunu ver!"

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Yüce sevgili (Allah Teâlâ) çok gayret sahibidir; sevdiğinin kalbinde başkasını görmeyi istemez. Orada (yabancı) bir şey görünce, gayrete gelerek ve kalbi korumak için onu oradan çıkarır; onunla sevdiğinin arasını ayırır. Hz. Yusuf'un babasından ayrılmasının sırrı budur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kardeşlerinin Yusuf İçin Harekete Geçmeleri

Kardeşleri sonra Yusuf için harekete geçtiler ve şöyle dediler:

اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ
بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

9. "Yusuf'u öldürün veya onu** (uzak) **bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra** (tövbe ederek) **salih kimseler olursunuz!"

10. Onlardan biri, "Yusuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın!" dedi.

Tefsir

Yusuf'un kardeşleri, haset kendilerini harekete geçirince *dediler ki: "Yusuf'u öldürün!"*

Rivayet edildiğine göre bunu söyleyen Şem'ûn ve Dân idi, diğerleri de razı oldular.

İkinci teklif şöyle oldu: *"Veya onu bir yere atın."* Yani onu uzak bir yere atın ki yırtıcı hayvanlar yesin yahut herhangi biri bulup alsın. Eğer böyle yaparsanız, *babanız sadece size yönelir;* yüzünü size çevirir; bütünüyle size yönelir; sizden başkasına iltifat etmez, onun sevgisinde kimse size ortak olmaz. *Ondan sonra,* yani Yusuf'un işini bitirdikten yahut onu öldürdükten veya bir yere attıktan sonra, Allah'a yaptığınız işten tövbe ederek, babanızın da size muhabbetiyle *salih kimseler olursunuz!"*

Yahut dünya işlerinizde güzel halde olursunuz; çünkü babanızın sadece size yönelmesiyle işleriniz düzene girer, mutlu olursunuz.

"Onlardan biri dedi ki: Yusuf'u öldürmeyin; çünkü öldürme işi büyük bir günahtır; *onu kuyunun dibine atın da oradan geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer,* onunla babasının arasını ayırma işini *illa yapacaksanız böyle yapın!"* Yahut benim istişaremle hareket edecekseniz böyle yapın.

9-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Eğer kalbinin sadece sana ait olmasını, böylece sevgilinin sadece sana yönelmesini, nihayet O'nu açıkça müşahede etmeyi ve yakînen tanımayı istersen, kalbinin meylettiği ve âşık olduğu bütün arzuları öl-

dür; basiret gözünden mâsivayı (Mevlâ'nın razı olduklarından başka her şeyi) kaldır at. Bunu yaptığın zaman O'nun zatının nurlarını, güzelliğinin sırlarını görürsün. O öyle bir şeydir ki kalpler ve sırlar onunla sevinir; göz ve basiret O'nun güzelliğinin bahçesinde huzur bulur.

Sûfîler bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Eğer gönül gözümden kâinat perdesi kaldırılırsa kalbim, açıkça onun gaybını müşahede eder. Öyleyse kâinatı gözünden at. Şayet Cenâb-ı Hakk'ın cemalini görmek istersen, kalbinden mâsivayı sil, perdeyi kaldır."

Yusuf'un kardeşleri sonra, onu kendileriyle birlikte göndermesi için babalarına bir hile yaptılar. Cenâb-ı Hak onların bu hilesini şöyle açıkladı:

قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَ۬نَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾
اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنّ۪ي
لَيَحْزُنُن۪ٓي اَنْ تَذْهَبُوا بِه۪ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ
﴿١٣﴾ قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّٓا اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

11. ***Dediler ki: "Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz."***

12. ***"Yarın onu bizimle beraber gönder de yiyip içsin, gezip oynasın. Biz onu mutlaka koruruz."***

13. *(Babaları)* ***dedi ki: "Onu götürmeniz beni gerçekten üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkuyorum!"***

14. ***Dediler ki: "Biz kuvvetli bir topluluk iken, eğer onu kurt yerse o zaman biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Yusuf'un kardeşleri babalarına *dediler ki: Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun?* Niçin ona karşı bizden korkuyorsun? *Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz.* Ona şefkat ediyoruz ve kendisi için hayır istiyoruz."

Onlar bu şekilde, onu muhafaza konusunda babalarının düşüncesini değiştirmek istediler, çünkü Hz. Yakub onların hasedinden dolayı Yusuf'a bir şeyler yapacaklarını hissetmişti.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Evet, kardeşleri (zâhirde kötülük gibi gözükse de) hakikatte ona iyilik yaptılar; çünkü Hz. Yusuf'un saltanat ve izzete ulaşmasına sebep oldular.

Rivayet edildiğine göre, onlar babalarına, *"Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz"* dediklerinde, Hz. Yakub'un âzaları titredi, rengi sarardı, dişleri birbirine vurdu, eli kolu hareket etmeye başladı; sanki o, onların yapacaklarını ferasetle bilmişti.

Kardeşleri sonra dediler ki: *"Yarın onu bizimle beraber gönder de* meyve ve benzeri şeylerden *bolca yesin içsin."*

Âyete, çobanlığı öğrensin, manası da verilmiştir.

"Bizimle, koşu yaparak ve ok atarak *oynasın. Biz onu,* kendisine kötü bir şey olmasından *mutlaka koruruz."*

Hz. Yakub dedi ki: "Kendisinden ayrılmak bana çok zor geleceğinden ve onun yokluğuna sabredip dayanamayacağım için, *onu götürmeniz beni gerçekten üzer. Sizler* yeme içme ve oyunla meşgul olup *ondan habersizken* yahut onunla fazla ilgilenmeyeceğinizden *onu bir kurdun yemesinden korkuyorum!"*

Hz. Yakub'un kurttan korkması, o bölgede çokça kurt bulunduğu içindi. Bunun bir sebebi de şu rivayettir: Hz. Yakub rüyasında kurtların Yusuf'u sardığını ve ona saldırdığını görmüştü. Bundan sonra onun için korkmaya başladı. Rüyanın yorumu, kardeşlerinin onu öldürmek için sarmasıdır.

Kardeşleri dediler ki: *"Biz kuvvetli bir topluluk iken, eğer onu kurt yerse o zaman biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz."* İşte o zaman kuvvet ve metanetiyle aldanmış kimseler oluruz. Yahut kendilerinin hüsranı için bedduayı hak eden kimseler oluruz.

11-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Yakub [aleyhisselâm], sevdiği oğlundan bir saat ayrılmaya razı olmadı. Aynı şekilde kulun da bir an yüce Mevlâ'sından gaflete düşmesi uygun değildir. Şüphesiz gaflet bir ayrılıktır, zikir ise buluşmaktır. Gerçek bir kul, efendisinden ayrı kalmaya sabredemez. Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Sevgiliden ayrı kalmama hep ağlayacağım; tıpkı Hz. Yakub'un Yusuf'un ayrılığına esef edip ağladığı gibi. Sana karanlıklarda hep dua edeceğim; aynen Hz. Eyyûb'un hastalık anında Rabb'ine dua ettiği gibi."

Gafletin kötülüğünü dile getirmek için de şu manadaki beyitleri okurlar:

"Kardeşim! Geçen günlerinden gaflet içindesin; artık uyan ve gayrete gel! Ölüm muhakkak başa gelecektir. Senin hüznün ne içindir? Bela orduları sana doğru gelmektedir; gayrete gel ve (onlardan) kaç, kurtul!"

Şöyle anlatılır: Salihlerden biri, üstadını rüyasında gördü; ona,

"Ey üstat, size göre en büyük hasret hangisidir?" diye sordu. Üstadı,

"Gafillerin (Allah'ın zikrinden uzak olanların) hasretidir" dedi.

Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Uyan, öğüt alıp zikre yönel; ömür geçip gitti. Sen hâlâ, 'Ne zaman?' deyip duruyorsun. Bu hal, hevânın gafletinden meydana gelen bir sarhoşluktur."

Âriflerden Zünnûn-i Mısrî, salihlerden birini rüyasında gördü, ona, "Allah sana nasıl davrandı?" diye sordu, o zat şöyle dedi: "Beni huzurunda durdurdu ve 'Ey iddia sahibi! Beni sevdiğini iddia ettin, sonra benden gaflete düştün!' buyurdu."

Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Hevâna (nefsin kötü arzularına) tâbi olarak hakikati anlamaktan gafil oldun. Candan dinleyen bir kulak ve yaş akıtan bir göz yok! Taatte zayıf düştün fakat boş arzularına gelince, onları yapmaya gücün var. Ey lezzetlerinin peşinde koşan gafil, daha ne zamana kadar hayırlardan geri kalacaksın?"

Abdullah b. Mesleme, babasını rüyasında gördü; ona, "Baba, halini nasıl görüyorsun?" diye sordu, babası, "Evladım, gafil olarak yaşadık, ona yanıyorum!" dedi.

Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Gaflet içindesin; halbuki ölüm habercisi sana belanın geleceğini haber veriyor. Ey aldanmış kimse, cismin hasta bir halde sabahladın. Ey uyanık kimse, kapın kapalı bir halde, şu zaman bu zaman diyerek ömrün geçti. Sana ölüm habercisi geldi, ömrün ise çekip gitti!"

Denilmiştir ki: Hz. Yakub'un başına gelen, oğlu için korkmasından ve onu Rabb'ine emanet etmekten gaflete düşmesindendir. Eğer oğlunu Rabb'ine emanet etseydi, Rabb'i onu korurdu; fakat ilâhî kader karşısında tedbirin bir faydası yoktur. Âyette belirtildiği gibi, Allah'ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür (Ahzâb 33/38).

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Kuyuya Atılışı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atıp dönmelerini ve onun durumundan bahsederek şöyle buyurdu:

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فٖى غَيَابَتِ الْجُبِّۚ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ
بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَٓاؤُٓ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَۜ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَٓا

إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاؤُ عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

15. ***Onu götürüp kuyunun dibine atmaya karar verdikleri zaman, biz Yusuf'a, "Andolsun ki sen onlara yaptıkları bu işi onlar** (senin Yusuf olduğunun) **farkında değilken kendilerine haber vereceksin" diye vahyettik.***

16. ***Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.***

17. ***Dediler ki: "Ey babamız! Biz yarışa gitmiştik, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık.** (Bir de baktık ki) **onu kurt yemiş! Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın."***

18. ***Bir de üzerine sahte kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: "Hayır, nefisleriniz sizi** (böyle) **bir işe sürükledi. Artık** (bana düşen) **güzel bir sabırdır. Söylediklerinize karşı kendisinden yardım istenecek olan sadece Allah'tır."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Yusuf'u* beraberlerinde götürüp *kuyunun dibine atmaya karar verdikleri zaman ...*"

Bu kuyu, Ürdün toprağında bulunan bir kuyudur. Yahut Mısır ile Medyen arasında bir kuyudur. Onun, Hz. Yakub'un Ken'ân'daki evine 3 fersah uzaklıkta bir kuyu olduğu da söylenmiştir.

Ferrâ[262] demiştir ki: "Bu kuyuyu Şeddâd b. Âd kazdırmıştır."

---

262 Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyâd el Ferrâ, 207'de (822) vefat etmiş bir Arap dili ve tefsir âlimidir. *Meâni'l-Kur'ân* adlı eseri meşhurdur (geniş bilgi için bk. Zülfikar Tüccar, "Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd", *DİA*, 12/406-407).

Süddî[263] demiştir ki: "Kardeşleri Yusuf'u götürürken kendisine güzel davranıyorlardı; kıra çıktıkları zaman ona karşı düşmanlıklarını gösterdiler ve onu dövmeye başladılar. Biri dövünce Yusuf diğerinden yardım istiyordu; o da dövmeye başlayınca diğerinden yardım istiyordu. Onların hiç birinden merhamet görmedi. Onu öyle dövdüler ki neredeyse ölüyordu. O zaman şöyle seslenmeye başladı:

'Ey babacığım! Ey Yakub! Oğluna câriyelerinin çocuklarının ne yaptığını ah bir bilseydin!'"[264]

Daha önce geçtiği gibi, onun yedi kardeşi, hür olan teyzesinden, diğerleri de Hz. Yakub'un iki câriyesindendi.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Yakub, Yusuf'u kardeşleriyle kıra gönderdiği zaman arkalarından bakıyordu; gözden kaybolana kadar öylece baktı. Kardeşleri onun tamamen gözden kaybolduğunu bilince, onu yere atıp sürümeye başladılar, yanağına tokat attılar. Şem'ûn bıçağını çıkarıp boğazını kesmek istedi, Yusuf Rûbîl'in eteğine yapıştı. Rûbîl onu dövdü. Bütün kardeşleri aynı davrandılar. Onlardan hangisine sığınsa kendisini kovuyordu. Bunun üzerine Yusuf gülmeye başladı. Yahûda kendisine,

'Ey Yusuf, bu gülünecek yer değil, neden gülüyorsun?' diye sordu. Yusuf',

'Kim Allah'tan başkasıyla izzet bulmak isterse zelil olur. Ben sizin kuvvet ve yiğitliğinizi görünce, sizin aranızda bulunduğumda bana bir sıkıntı dokunmaz zannettim (Rabbim'i unuttum); Allah da bu düşüncenin uğursuzluğu sebebiyle sizi bana musallat etti; bana kendisine güvenilecek ve kendisiyle izzet bulunacak tek zatın kendisi olduğunu öğretti, işte buna gülüyorum' dedi."

---

263 Ebû Muhammed İsmail b. Abdurrahman es-Süddî, tâbiînden meşhur bir zattır. Hicazlı'dır. Süddî-i Kebîr olarak anılır. Tefsir ve hadis âlimidir. Taberî, ona ait rivayetleri tefsirinde nakletmiştir. İmam Müslim, onun kanalından gelen hadisleri tahric etmiştir. Vefatı 127'dir (745) (geniş bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/288).

264 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/356.

Ferrâ demiştir ki: "Hz. Yakub'un kızı, Yusuf'un kız kardeşi Zeyneb bir rüya gördü. Rüyasında, Yusuf kurtların arasına konmuş, kurtlar onu ısırıyordu. Zeyneb korku ile uyandı, ağlayarak babasına gitti. Ona,

"Babacığım, Yusuf nerede?" diye sordu, Hz. Yakub,

"Onu kardeşleriyle kıra gönderdim" dedi. Kız kardeşi peşlerinden gitti, onlara yetişti, Yusuf'u tutup eteğine sarıldı ve,

"Kardeşim, seni bugün asla bırakmam!" dedi. Kardeşleri Zeyneb'e,

"Zeyneb, onun elini bırak!" dediler. Zeyneb,

"Asla bırakmam, ben kardeşimin ayrılığına dayanamam" dedi. Kardeşleri,

"Onu akşam geri getireceğiz, sana gelir" dediler. Sonra Yusuf kız kardeşinin başını ve elini öpmeye başladı ve ona,

"Kardeşim, beni bırak, kardeşlerimle gezip oynayayım" dedi ve gitti. Kız kardeşi oturdu, gözleriyle onu takip etti; gördüğü rüyadan dolayı onun adına korktuğu için ağlamaya başladı."

Kardeşleri gözden kaybolunca, önce geçtiği gibi yaptıklarını yaptılar; hatta bazıları onu öldürmeye yeltendiler. Bunun üzerine Yahûda onlara,

"Onu öldürmeyeceğinize dair bana söz vermediniz mi?" dedi. Bunun üzerine onu kuyuya götürdüler ve içine sarkıttılar. Yusuf kuyunun kenarına yapıştı. Bunun üzerine elini bağladılar ve gömleğini çıkarttılar. Gömleği kana bulayıp babalarına hile yapmak için aldılar. O zaman Yusuf,

"Kardeşlerim, gömleğimi geri verin, onunla avret yerlerimi örteyim!" dedi. Onlar,

"On bir yıldıza, güneşe ve aya dua et de seni giydirsinler ve senin sıkıntını gidersinler!" dediler. Yusuf, kuyunun yarısına gelince, ipi bırakıp içine attılar. Kuyuda su vardı. Yusuf suya düştü. Sonra kuyuda bulunan bir kayaya tutundu, üzerine çıktı ve ağlamaya başladı. O zaman Hz. Cebrâil gelerek, âyette geçtiği gibi bazı şeyler vahyetti. Yusuf

o zaman on yedi yaşındaydı. Onun, bulûğa yakın bir yaşta olduğu da söylenmiştir.

İbn Atıyye demiştir ki: "Hz. Yusuf kuyuya atıldığı zaman yedi yaşındaydı. Hz. Yahya ve Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], küçükken vahyedildiği gibi, ona da vahyedildi."

Kıssalarda şöyle nakledilmiştir: Hz. İbrahim [aleyhisselâm] ateşe atılırken, üzerinden bütün elbiseleri çıkarıldı. O zaman Hz. Cebrâil, cennet ipeklerinden dokunmuş bir gömlek getirdi ve kendisine giydirdi. Hz İbrahim, bu gömleği oğlu İshak'a verdi. Hz. İshak da oğlu Hz. Yakub'a verdi. Hz. Yakub, onu bir sargı içine sarıp Yusuf'un boynuna astı. İşte Cebrâil [aleyhisselâm], kuyuda gömleği sargıdan çıkararak Yusuf'a giydirdi. Sonra Cebrâil [aleyhisselâm] ona, kendisine yapılan şu vahyi bildirdi:

"Andolsun ki sen onlara yaptıkları bu işi onlar senin Yusuf olduğunun farkında değilken haber verip bildireceksin. Senin şanın yüce olacak. Bu onların hayalinden çok uzak bir şey olup aradan uzun zaman geçtiği, hal ve vaziyetler çok değiştiği için, onlar seni tanımayacaklar."

Bununla, şuna işaret edilmektedir: Kardeşleri Mısır'a yiyecek almaya geldikleri zaman, hazine bakanı olan Yusuf'un huzuruna girdiler, Yusuf onları tanıdı, onlar ise Yusuf'u tanımadılar. Yusuf bir ara onlara, *"Sizler cahilken, Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı hatırladınız mı?"* (Yusuf 12/89) diye sordu; o zaman onun Yusuf olduğunu anladılar.

Bir rivayette şöyle anlatılmıştır: Hz. Yusuf'a kuyuda şöyle vahyedildi: "Ey Yusuf, başına gelene üzülme, sen büyük bir mülke (saltanata) sahip olacaksın; kardeşlerin senin önünde saygıyla duracaklar." Ona, sıkıntısını gidermek ve kalbini hoş etmek için durumunun sonunu müjdeledi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlar farkında değilken, biz Yusuf'a vahyederek onun sıkıntısını giderdik, kalbini teskin ettik.

Bundan sonra kardeşlerinin hali şöyle anlatılıyor: *"Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler."*

Rivayet edildiğine göre, kardeşleri ağlayarak eve geldiklerinde, Hz. Yakub korktu ve, "Oğullarım, Yusuf nerede?" diye sordu; onlar şöyle dediler:

"Ey babamız! Biz, koşu ve ok atmak için *yarışa gitmiştik. Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Bir de baktık ki onu kurt yemiş! Her ne kadar doğru söylesek de sen,* hakkımızda iyi zan sahibi olmadığın ve Yusuf'u çok fazla sevdiğin için *bize inanmazsın."*

"Bir de üzerine sahte kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler." Onlar bir oğlak kestiler, gömleği onun kanına bulayıp Yusuf'un kanlı gömleği diye getirdiler.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub, Yusuf'un haberini işitince bir sayha attı ve gömleğini istedi. Onu alıp yüzüne koydu ve ağladı. Öyle ki yüzü gömleğin kanına boyandı. Sonra dedi ki: "Bugünkü kurt gibi yumuşak bir kurt görmedim; oğlumu yemiş de üzerindeki gömleği hiç parçalamamış!"

Başka bir rivayette şöyle anlatılır: Hz. Yakub [aleyhisselâm] gömleği görünce, önce ağlayıp sonra güldü. Oğulları, "Böyle aynı anda ağlayıp gülmek delilerin işidir; niçin böyle yaptınız?" diye sordular; Hz. Yakub, "Yusuf'un kanlı gömleğini görünce ağladım; gömleğin sağlam olduğunu görünce ise güldüm ve hakkındaki sözlerin yalan olduğunu ümit ettim" dedi. Bunun için Hz. Yakub dedi ki:

"Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi, onu size kolay gösterdi, büyük bir işi gözünüzde basitleştirdi ve siz onu yaptınız."

Şöyle denilmiştir: "Hz. Yakub oğullarının sözlerini işitince, kendinden geçip bayıldı, sabaha kadar öylece kaldı. Oğulları başucunda toplanmış ağlıyorlar ve birbirlerine,

"Yusuf'a ve babasına ne kötü bir şey yaptık! Allah katında bizim nasıl bir özrümüz olur" diyorlardı. Hz. Yakub, ayılınca oğullarına baktı ve,

"Ey oğullarım, sizin hakkınızdaki zannım böyleydi; yaptığınız iş ne kadar kötüdür, nefsinizin sizi sürüklediği iş ne kadar çirkindir!" dedi.

Hz. Yakub sonra şöyle dedi: "*Artık bana düşen şey, güzel bir sabırdır;* yani benim işim güzel sabırdır."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Güzel sabır, içinde insanlara şikâyet bulunmayan sabırdır.*"[265]

Hz. Yakub'un sözü şöyle devam ediyor: "Oğlum Yusuf'un helâk olduğuna dair *bu anlattığınız şeyler karşısında, kendisinden yardım istenecek olan sadeceAllah'tır.*"

Eğer onların daha sonra peygamber oldukları görüşü doğru ise işledikleri bu suç, kendilerinin peygamber olmasından öncedir. Bakara sûresinin 136. âyetinin tefsirinde Hz. Yakub'un [aleyhisselâm] bütün oğullarının peygamber olmadıkları konusunda farklı bir görüş geçti, oraya bakınız.

15-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyet-i kerimede isyana dalanlar için büyük bir ümit, gaflet ve isyandan sonra ihsan makamına uluşmak isteyenler için bir müjde ve gönüllerini rahatlatacak bir durum vardır. Hz. Yakub'un oğulları, Hz. Yusuf'a yaptıklarını yaptılar. Bu büyük suçlarından sonra tövbe ettiklerinde Cenâb-ı Hak onları seçti, tövbelerini kabul etti ve onları zatına yaklaştırdı; öyle ki bazı âlimlerin görüşüne göre onlar, daha sonra peygamber oldular. Bunun için denmiştir ki: "Nice seçkin veliler vardır ki hırsızların içinden, nice âbidler vardır ki azılı zalimlerin arasından çıkmıştır."

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Kim Allah Teâlâ'nın kendisini şehvetlerinden kurtarmasını ve gafletinden çıkarmasını garip (ve uzak) görürse ilâhî kudreti âciz görmüş olur. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi yapmaya gücü yeter."

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] nazım halinde demiştir ki:

"Yâ Rabbi! Kalbim katılaştığında ve çıkış yollarım daraldığında, senin affın için ümidimi bir sebep yaptım. Günahım gözümde büyüdü;

265 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Sabr*, nr. 110; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/41 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/514.

Rabbim, onu senin affınla kıyaslayınca affının daha büyük olduğunu gördüm (ve affedileceğimi ümit ettim)."

Bu anlattığımız durum ancak, samimi bir tövbeden, (taat yolunda) tam bir gayret ve büyük bir mücâhededen sonra olur. İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Şeyh Ebû Ya'zâ ve diğerleri gibi. Bu zatlar bir zamanlar, keyif ehli, hırsız ve haydut idiler, samimi bir tövbeden sonra seçkin veli oldular. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim, nefsine ve hevâsına galip gelmezse onun ahirette bir nasibi yoktur."[266]

Bu konuda, şu manadaki şiiri okurlar:

"Doğru yola sevkedilmesi sana ait olan nefse, hevâsına tâbi olarak ve akıldan uzak işler yaparak zulmettik. Nefsin hastalığına takva ilacını hazırlayan, korku ve ümit ile amel eden kimseyi Allah hayırla mükâfatlandırsın. İnsan korkaktır fakat onun yiğit lakabını alması mümkündür; bu da, Yemen yapımı keskin kılıçlar kendisini sardığında korkmadan mücadele ettiğinde gerçekleşir."

Bu âyette ayrıca sabredenlerin makamı ve müttakilerin elde edeceği güzel sonuç övülmektedir; çünkü Yakub [aleyhisselâm] güzel sabırla davranınca, Allah Teâlâ, onun için hazırladığı güzel sevapla birlikte, kendisini oğluna da kavuşturdu. Yusuf [aleyhisselâm], başına gelen mihnet ve sıkıntılara sabredince, Cenâb-ı Hak ona karşılık kendisine peş peşe gelen nimetler ihsan ederek izzet verdi. Bir haberde şöyle denmiştir:

"Derecelerin en yükseği, sabredenlerin derecesidir."[267]

Her amelin belli bir sevabı vardır, sabredenlerin sevabının ise bir sayısı ve hududu yoktur. Şöyle denilmiştir:

---

266 Hadis elimizdeki kaynaklarda bu lafızlarla bulunamadı. Hevânın insanı helâk ettiğini bildiren bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Üç şey insanı helâk eder: Bunlar, itaat edilen cimrilik, peşine düşülen hevâ (nefsanî arzular) ve kişinin nefsini beğenmesidir."* Hadis için bk. Bezzâr, *Müsned*, nr. 80; Taberânî, *es-Sağîr*, nr. 5750; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/91.

267 Sabrın fazileti hakkındaki hadisleri ve haberleri toplu halde görmek için bk. Münzirî, *et-Tergîb*, nr. 4971-5060.

"Allah Teâlâ, sabır ehli her kuluna cennette, parlak inciden yapılmış havada asılı duran bir köşk verir; onun altında bir direk, üstünde asıldığı bir şey yoktur. Onun dört bin kapısı vardır. Her kapıdan yetmiş bin melek girip köşkün sahibine selâm verirler; selâm verenlere bir daha sıra gelmez."

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Kuyudan Çıkarılışı

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılışını, köle olarak satılmasını ve Mısır'a girişini anlatarak şöyle buyurdu:

وَجَٓاءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُۜ قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌۜ
وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةًۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ
دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍۚ وَكَانُوا ف۪يهِ مِنَ الزَّاهِد۪ينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ
مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِه۪ٓ اَكْرِم۪ي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًاۜ
وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِۜ
وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِه۪ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا
بَلَغَ اَشُدَّهُٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٢٢﴾

19. ***Bir kervan geldi ve sucularını (kuyuya suya) gönderdiler, o da (gidip) kovasını saldı, (Yusuf'u görünce), "Müjde! İşte bir oğlan!" dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir.***

20. ***Onu az bir paraya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona bir değer vermemişlerdi.***

21. ***Mısır'da onu satın alan adam karısına dedi ki: "Ona iyi bak; belki bize faydası olur veya onu evlât ediniriz." İşte biz böylece Yusuf'u***

o yere** (Mısır'a) **yerleştirdik, bunu kendisine** (rüyadaki) **olayların yorumunu öğretmek için yaptık. Allah, her işinde galiptir** (istediğini yapar) **fakat insanların çoğu** (bunu) **bilmez.

22.** (Yusuf) **erginlik çağına erişince, ona hüküm** (hikmet, peygamberlik) **ve ilim verdik. İşte biz, ihsan sahiplerini böyle mükâfatlandırırız.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bir kervan geldi."* Bunlar, Medyen'den Mısır'a giden bir topluluktu. Kuyunun yanına konakladılar. Bu, Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasından üç gün sonra oldu.

"Ve, kendilerine su getirmesi için *sucularını kuyuya gönderdiler."*

Bu zat, Mâlik b. Zi'r el-Huzâî idi.

"Kovasını su doldurmak için kuyuya *saldı.* Yusuf kovaya asıldı. Adam onu görünce, *'Müjde! İşte bir oğlan!'* dedi. Kendi kendine, müjde!" diye bağırdı. Yahut kervana seslenerek, "Müjde! Gelin, zaman sizin zamanınız (şanslısınız!)" dedi.

Diğer bir yorum şöyledir: Büşrâ, arkadaşlarından birinin ismiydi. Kovayı kuyuya salan adam, onu çıkarmaya kendisine yardım etmesi için "Ey Büşrâ!" diyerek ona seslendi. Arkadaşı geldi ve onu çıkardılar.

"Onu bir ticaret malı olarak sakladılar." Yani Yusuf'u kuyudan çıkaran adam ve beraberindeki zat onu bulduklarını kervandakilerden sakladılar ve, "Onu bize suyun sahibi verdi, kendisi için Mısır'da ticaret malı olarak satmamızı istedi!" dediler.

"Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir." Onların hiçbir hali O'na gizli kalmaz.

"Onu az bir paraya, sayılı birkaç dirheme sattılar." Yani kervandakiler Yusuf'u az bir paraya sattılar. Bir diğer görüşe göre onu kardeşleri sattı.

Rivayet edildiğine göre kardeşlerinden Yahûda, Yusuf kuyuda iken ona her gün yiyecek getiriyordu. Kuyudan çıkarıldığı gün gelince, onu kuyuda bulamadı, diğer kardeşlerine haber verdi. Kardeşleri gelip onu kervanda buldular. Onlara,

"Bu bizim kölemizdir!" dediler ve onu sattılar. Yusuf, doğruyu söylediğinde kardeşlerinin kendisini geri alıp öldürmelerinden korkarak sükût etti. Kervandakiler, onu kardeşlerinden sayılı az bir bozuk paraya satın aldılar. Çünkü onlar, bir ukıyyeye[268] ulaşan şeyleri tartarak alıp satarlardı. Ondan düşük olan şeyleri ise sayarak alıp satarlardı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf'u, 20 dirheme veya 22 dirheme sattılar.

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf'u kuyudan çıkaran Mâlik b. Zi'r satın aldı. Kendisi fakir biriydi; Hz. Yusuf'tan kendisi için dua etmesini istedi, o da etti, Mâlik kısa zamanda zengin oldu.

Rivayet edildiğine göre Mâlik, Hz. Yusuf'un kardeşlerine, "Onu kaça satıyorsunuz?" diye sordu; onlar da,

"Eğer onu kusurlarıyla birlikte alırsan sana satarız!" dediler. Mâlik,

"Kusurları nedir?" diye sordu; kardeşleri,

"Hırsız ve yalancıdır; tuhaf rüyalar görür" dediler. Mâlik onlara,

"Kusurlarıyla birlikte kaça satıyorsunuz?" diye sordu. O sırada Hz. Yusuf onlara bakıyor, hiç konuşmuyordu. İçinden,

"Onun benim bedelimi verebileceğini hiç sanmıyorum, çünkü onlar çok mal isterler" diye düşündü. Mâlik onlara,

"Bende sayılı az bir para var, tartılacak kadar değil!" dedi. Onlar da,

"Onları getir, bunu al!" dediler; Mâlik, böylece Hz. Yusuf'u kardeşlerinden sayılı birkaç dirheme satın aldı.

---

268 Bir ukıyye, 7 miskal, 40 veya 12 dirhemdir.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: " Hz. Yusuf'un ücreti 17 dirhem gümüş paraydı. Hz. Yusuf kendi nefsine yüksek kıymet biçince, onun cezası olarak kendisine bu fiyat verildi. Halbuki o, kardeşlerinin kendisi için çok mal isteyeceklerini düşünüyordu."

"Onlar zaten ona bir değer vermemişlerdi." Ona bir rağbetleri yoktu. Bu durumu kardeşleri için düşündüğümüzde, onların kendisine niçin bir kıymet vermedikleri bellidir. Bunu kervan için düşündüğümüzde, onlar Hz. Yusuf'u satın almakla birlikte, ondan gönüllerini çekmişlerdi; çünkü onu bulmuşlardı. Bir şeyi atılmış halde bulan kimse, ona pek değer vermez ve elinden çekilip alınacağından korkar. Onlar da Hz. Yusuf'u satın almakla birlikte, onun kaçak bir köle olduğuna inanıyorlar ve ellerinden çıkma ihtimalini düşünüyorlardı.

Ferrâ demiştir ki: "Mâlik, Yusuf'u kardeşlerinden satın alınca onlara, "Kendi yazınızla onu bana şu fiyata sattığınıza dair bir yazı yazın" dedi. Onlar da bu şekilde yazdılar. Ayrılmak için hareket edince, kardeşleri Mâlik'e,

"Kaçmaması için onu bağla!" dediler. Mâlik, Yusuf'u bağlamak isteyince, Yusuf ona,

"Beni serbest bırak da efendilerime veda edeyim; belki bundan sonra onlara hiç kavuşamam!" dedi. Mâlik ona,

"Sen ne güzel ahlâklı bir kölesin; onlar sana böyle yapıyor, sen onlara yakınlık gösteriyorsun!" dedi. Yusuf da,

"Herkes kendine layık olanı yapar!" dedi. O zaman Mâlik,

"İşte efendilerin, onlarla vedalaş!" dedi. Yusuf kardeşlerine yöneldi; onlar tek sıra halinde ayakta duruyorlardı. Onlara yaklaşınca ağladılar, Yusuf [aleyhisselâm] da ağladı. Sonra kardeşleri,

"Ey Yusuf, vallahi biz yaptığımıza pişman olduk; eğer babamızdan korkmasaydık seni geri alırdık!" dediler.

Sonra kervan onu Mısır'a götürdü ve Mısır'da sattı. Yusuf'u, o zaman Mısır'ın hazinelerinden sorumlu Aziz aldı; ismi Kutfîr idi. O zaman

Mısır Sultanı Reyyân b. Velid el-Alkamî idi. Bu zat Hz. Yusuf'a iman etti ve onun zamanında öldü.

Olayın devamını anlatan âyette şöyle buyruluyor:

"Mısır'da onu satın alan adam karısına, 'Ona iyi bak; kendisine itibar edip terbiyesini güzel yap; belki arazi ve mallarımızda bize faydası olur işlerimizi ıslahta ondan destek isteriz *veya onu evlat ediniriz' dedi."*

Aziz'in karısının adı Râil veya Züleyha idi (İsminin Râil, lakabının Züleyha olduğu da söylenmiştir).[269] Aziz, kısır olup çocuğu olmuyordu. Aziz, Yusuf'ta olgunluk alametleri sezdiği için karısına böyle söylemişti. Bunun için Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki:

"İnsanların en ferasetlileri üç kişidir. Bunların biri Mısır azizidir (Ferasetiyle Yusuf'un olgun ve büyük bir insan olacağını farketmiştir). İkincisi, Hz. Şuayb'ın kızıdır. O da (koyunlarını sulayan) Hz. Musa'daki yüksek özellikleri farkederek babasına, *'Babacığım, onu ücretle tut; herhalde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır, dedi'* (Kasas 28/26). Üçüncüsü de Hz. Ömer'i kendi yerine halife seçen Hz. Ebû Bekir'dir [radıyallahu anh]."[270]

Beyzâvî demiştir ki: "Rivayet edildiğine göre, Mısır azizi Yusuf'u satın aldığında Yusuf on yedi yaşındaydı. Azizin evinde on üç sene kaldı. Yusuf otuz bir yaşında iken Melik Reyyân onu kendisine vezir yaptı. Yusuf [aleyhisselâm] 120 yaşında vefat etti. Hz. Yusuf, Mısır'da satılırken karşılık olarak ne verildiği hususunda farklı rivayetler vardır. Bir rivayete göre Aziz onu satan Mâlik'e, 20 dinar (altın), iki çift ayakkabı ve iki beyaz elbise vermiştir. Başka bir rivayete göre ağırlığınca altın veya gümüş vermiştir."[271]

Başka bir rivayete göre de Aziz, Hz. Yusuf için ağırlığınca misk ve ipek vermiştir.

---

269 bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm,* 3/376 (Beyrut 1999).

270 Hâkim, *Müstedrek,* 2/346; Taberânî, *el-Kebîr,* nr. 8829; Heysemî, *ez-Zevâid,* 10/268.

271 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/479-480.

Âyet şöyle devam ediyor: *"İşte biz böylece Yusuf'u o yere,* Mısır'a *yerleştirdik."* Yani Yusuf'un sevgisini Aziz'in kalbine yerleştirdiğimiz gibi yahut Yusuf'u Aziz'in evine yerleştirdiğimiz gibi veyahut kendisini kuyudan kurtarıp Aziz'i ona şefkat sahibi yaptığımız gibi onu, adaletle hükmetmesi için Mısır'a yerleştirdik. *"Ayrıca kendisine hadiselerin yorumunu öğretmemiz için böyle yaptık."* Yani Allah'ın önceden gönderdiği kitapların yorumunu öğretmek için veya insanlar arasında cereyan eden hadiselerin hükümlerini öğretmek ve aralarında adaletle hükmetmesi için oraya yerleştirdik. Yahut ona rüyaların yorumunu öğretmek ve olaylar gelmeden önce hazır olması için böyle yaptık.

Kısaca Hz. Yusuf'un kuyudan kurtarılıp Mısır'a yerleştirilmesinin amacı şudur: Adaletle yönetmek, insanların işlerini kolaylaştırmak, Allah'ın kitabının manasını ve hükümlerini bilmek ve onları uygulamak.

"Allah, her işinde galiptir." Hiçbir şey O'nu geri çeviremez, yapmak istediği bir işte hiçbir zalim ve zorba kendisine engel olamaz. Yahut Allah Yusuf'un işinde galiptir; onu koruyup muhafaza ederek, kardeşlerinin istediği şeyin zıddına, sonunda kendisine zafer ve izzet bahşederek onun işlerini düzenler.

"Fakat insanların çoğu, bütün işlerin O'nun elinde olduğunu *bilmez."* Yahut O'nun işlerindeki ince sırları ve lutfunun gizliliğini bilmezler.

"Yusuf erginlik çağına erişince, beden olarak gelişmesinin son noktasına ulaşınca ve aklı kemale erince *ona hüküm,* hikmet *verdik."* Bu, peygamberliktir.

Bu âyetteki hükme şu manalar da verilmiştir: Ona, amelle desteklenmiş ilim verdik. Yahut ona, insanlar arasında adaletle hükmetmeyi verdik.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ve bir ilim verdik."* Yani ona hadiseleri yorumlama ilmini verdik. Yahut kendisine, rubûbiyyetin sırlarını ve kulluğun edeplerini öğreten bir ilim verdik. *"İşte biz, ihsan sahiplerini böyle mükâfatlandırırız."* Onların akılları olgunlaşınca, ileri derecede

edep sahibi olduklarında ve güzel ahlâkla süslenmeleri kemale erince onlara hikmet ve kâmil manada marifet veririz.

Bu âyette şuna dikkat çekilmektedir: Allah Teâlâ Hz. Yusuf'a bunları onun gençliğinin ilk dönemlerinde sahip olduğu güzel haline ve sağlam ilmine bir karşılık olarak vermiştir.

19-22. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah'ın lutfunun kaderinden ayrı olduğunu düşünürse bu onun bakışının kusurundandır. Cenâb-ı Hakk'ın özellikle kendisine yönelmiş kullarına veya huzuruna vâsıl olmuş âriflere yaptığı lutfunu görmemek tam bir kusurdur. Onların başına her ne gelirse onlar hakikati itibariyle ancak ilâhî hükme göre cereyan eden kaderler, gayb âleminden akıp gelen ilâhî yardımlar, parlak nurlar ve gizli lutuflardır. Onların başına sıkıntılı şeyler gelmeden önce, kendilerine ilâhî nurlar ulaşır; sahip oldukları tevhidin sırları onları (başa gelen şeye karşı itiraz ve isyandan) korur; ağır kazâ ve bela anında onların üzerine ilâhî yardım nurları iner. İbnü'l-Fârız [rahmetullahi aleyh] bu konuda demiştir ki:

"Dostlarım! Zaman size ister iyi ister kötü olaylarla gelsin, sizler istediğiniz gibi (metin ve sabırlı) olun. Ben de (her zaman) bu haldeyim!"

Kasîde-i Ayniyye sahibi demiştir ki:

"(Yâ Rabbi!) Beni hasta eden sen olduğun için bütün elemler bana tat vermektedir. Eğer beni imtihan edersen, elemlerin bana göre birer nimet ve ihsan olduğunu görürsün. Benim hakkımda istediğin gibi hükmet; ben muhabbet sultanına boyun eğmiş bir fakirim."[272]

---

272 bk. Seyyid Abdülkadir-i Geylânî, *Sırrü'l-Esrâr ve Mazharü'l-Envâr*, s. 153 (Beyrut 2005. Dört kitap bir arada). "Kasîde-i Ayniyye" olarak bilinen birçok kaside vardır. Bu kasidelerin özelliği, bütün beyitlerin sonunun Arapça'daki "ayın" harfi ile bitmesidir. Müellif İbn Acîbe [rahmetullahi aleyh], genelde Seyyid Abdülkadir-i Geylânî'ye (v. 561/1165) ait Ayniyye kasidesinden alıntı yapmaktadır. Onun torunun oğlu olan Abdülkerim-i Cîlî'ye (v. 832/1428) ait Ayniyye kasidesi de vardır. Müfessirimizin kendisine ait Ayniyye kasidesi de mevcuttur.

Allah Teâlâ'nın kanunu şöyle cereyan etmektedir: Celâlden (kahır ve acı tecellilerden) sonra cemal (güzellik ve iyilik) gelir. Sıkıntılardan sonra nimetler ihsan edilir. Zilletten sonra izzet verilir. Fakirliği zenginlik takip eder. Sıkıntıların şiddetine göre, peşinden ilâhî ihsanlar gelir. Celâl tecellisinin derecesine göre, peşinden cemal tecellileri olur. Allah'ın sünneti (kulları arasında yürüttüğü kanunu) budur. Allah'ın kanununda bir değişme bulamazsın. O'nun hükmünü geri çevirecek kimse yoktur. Hüküm verip uyguladığını takibe alacak ve kendisine hesap soracak kimse bulunmaz.

Allah Teâlâ, *"Allah, her işinde galiptir (dilediğini yapar)"* buyurmaktadır.

Müfessirlerden biri demiştir ki: "Bu âyet, bu sûrenin kutbudur (bütün olaylarda bu âyetin manası tecelli etmektedir). Şu misalleri düşün:

Hz. Âdem [aleyhisselâm], cennette kalmak istedi, fakat Allah bunu istemedi; iş Allah'ın muradına göre oldu.

İblîs (şeytan), iyilerin, şereflilerin reisi olmak istedi, ancak Allah bunu istemedi; iş Allah'ın istediği gibi oldu.

Nemrûd, Hz. İbrahim'i helâk etmek istedi, fakat Allah istemedi; iş Allah'ın istediği gibi oldu.

Firavun, Hz. Musa'yı helâk etmek istedi; ancak Allah Firavun'u helâk etti, Hz. Musa'yı kurtardı.

Hz. Davud [aleyhisselâm], kendisinden sonra oğlu Mişâ'nın sultan olmasını istedi, fakat Allah, Hz. Süleyman'ın sultan olmasını istedi; iş Allah'ın istediği gibi oldu.

Ebû Cehil, Efendimiz Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] helâk olmasını, Velîd b. Mugîre'nin peygamber olmasını istedi, fakat Allah Ebû Cehil'i helâk etti, Hz. Muhammed'i [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber yaptı.

Münzir b. Âd, dünyada ebedî kalmak istedi; Allah onu helâk, mülkünü harap etti.

Zâlim İrem, cenneti taklit ederek sütunlar üzerine bağ ve bahçeler yaptırıp içinde ebedî olarak kalmak istedi, fakat Allah onu yalancı çıkardı; bağına girmesine mani oldu, ondan uzaklaştırdı, içine hiç giremeden onun hasretiyle öldü."[273]

Züleyha'nın Hz. Yusuf'tan [aleyhisselâm] Talebi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde, Züleyha'nın Hz. Yusuf'tan nefsanî talebini ve aralarında geçen olayı anlatarak şöyle buyurdu:

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ
قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ
بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ
إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ
وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا

273 Müfessir Sa'lebî der ki: "Hikmet sahipleri bu âyet hakkında demişlerdir ki: Allah, her işinde galiptir; her işte O'nun istediği olur. Bunun örnekleri, bu sûrede çoktur. Şöyle ki Hz. Yakub, oğlu Yusuf'a rüyasını kardeşlerine anlatmamasını istedi; fakat Allah'ın muradı onun anlatılması idi, Hz. Yusuf, rüyasını kardeşlerine anlattı. Hz. Yakub, oğullarının Yusuf'a bir hile yapmamalarını istedi, ancak Allah'ın hükmü galip geldi, oğulları hile yaptılar. Kardeşleri Yusuf'u öldürmek istediler, fakat Allah'ın hükmü galip geldi, öldürmediler. Kardeşleri Yusuf'u kuyuya atarak onu gelip geçen yolculardan birinin alıp gitmesini ve isminin silinip yok olmasını istedi; ancak Allah'ın hükmü galip geldi, Hz. Yusuf'un ismi silinmedi, tam tersine meşhur oldu, herkesin hayırla andığı, minnettar olduğu bir kimse durumuna geldi. Sonra kardeşleri Hz. Yusuf'u köle olması için sattılar; fakat Allah'ın hükmü galip geldi, Hz. Yusuf sultan oldu, önünde köleler hizmetçilik yaptı. Hz. Yakub'un oğulları, Yusuf'u öldürerek babalarının kalbini, sevgi ve rağbetini kendilerine çekmek istediler, ancak Allah'ın hükmü galip geldi, babalarının kalbi onlara dönmedi, gönlü daraldı. Babalarını, Yusuf'tan soğutmak istediler, ancak Allah'ın hükmü galip geldi, Hz. Yakub, Yusuf'u daha fazla sevip hasretiyle ağladı. Züleyha, Yusuf'a kötülük yapmak istedi, ancak Allah onu korudu. Hz. Yusuf, zindan arkadaşının yardımıyla kurtulmak istedi, Allah onu senelerce zindanda tuttu" (bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/361).

اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْن۪ي عَنْ نَفْس۪ي وَشَهِدَ
شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ كَانَ قَم۪يصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ
﴿٢٦﴾ وَاِنْ كَانَ قَم۪يصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا
رَاٰ قَم۪يصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظ۪يمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ
اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِر۪ي لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِـ۪ٔينَ ﴿٢٩﴾

23. ***Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve, "Haydi gel!" dedi. O da, "Allah'a sığınırım! Zira o*** *(kocanız)* ***benim efendimdir, bana güzel davrandı. Şüphesiz zalimler iflah olmaz!" dedi.***

24. ***Andolsun, kadın ona meyletti. Eğer Rabb'inin delilini görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için*** *(delilimizi gösterdik)*. ***Şüphesiz o, bizim ihlâslı kullarımızdandı.***

25. ***İkisi kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır."***

26. ***Yusuf, "Asıl o benden murat almak istedi" dedi. Kadının akrabalarından biri şöyle şahitlik etti: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir; o*** *(Yusuf)* ***yalancılardandır."***

27. ***"Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir; o doğru söyleyenlerdendir."***

28. ***Kocası,*** *(gömleğin)* ***arkadan yırtılmış olduğunu görünce*** *(kadına)*, ***"Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır; sizin tuzağınız gerçekten büyüktür" dedi.***

***29.** (Sonra Yusuf'a dönüp) "Ey Yusuf! Sen bundan vazgeç (onu gizle Ey kadın!) Sen de günahın için istiğfar et! Çünkü sen günahkârlardan oldun" dedi.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi."* Bu kadın, Züleyha'dır. Teklifi çirkin görülerek âyette ismi açıkça zikredilmedi. Kadın, ondan çirkin işte kendisine uyma talebinde bulundu.

"Kapıları kapattı." Evinin dışa açılan yedi kapısı vardı, hepsini kapattı. Yahut mevcut kapıyı sıkıca kapattığı için bu ifade kullanılmıştır.

"Ve sonra, 'Haydi gel!' dedi." Yani, "Haydi gel, çabuk ol, bak senin için hazırlandım!" dedi. Rivayet edildiğine göre Züleyha, en güzel süs ve elbiseleriyle süslenerek, "Ey Yusuf, haydi gel!" dedi.

Yusuf dedi ki: "(Böyle bir işten) *Allah'a sığınırım! Zira o kocanız benim efendimdir, bana güzel davrandı."* Bana güzel bir yer verdi, iyi terbiye etti. Hani ilk geldiğimde sana, 'Buna iyi davran, güzel bak, bakım ve terbiye et!' demişti. Bunun karşılığı onun ailesine ihanet etmem değildir."

Bir diğer mana: Yusuf dedi ki: "O yüce Allah benim Rabbim'dir; efendimin kalbini bana karşı sevgiyle doldurarak bana güzel yer verdi. İşlerimde yardım etti ve bana rahmetini lutfetti, ben O'na isyan edemem!"

Yusuf sözünü şöyle bitirdi: *"Şüphesiz zalimler iflah olmaz!"* İyi işleri bırakıp kötü işlere veya zinaya koşanlar iflah olmaz. Şüphesiz zina, yapan için bir zulüm olduğu gibi, zina edilenin kendisine ve ailesine karşı da bir zulümdür.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Andolsun, kadın ona meyletti. Eğer Rabb'inin delilini görmeseydi o da kadına meyletmişti."*

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "İnsanlar bu âyet hakkında pek çok şey söylediler; hatta bu konuda müstakil eserler yazdılar. Onların bir kısmı bu konuda haddi aştı, olmayacak şeyler söyledi.

Mesela onların bazısı, Hz. Yusuf'un da kadın gibi o işi fiilen yapmaya niyetlendiğini söyledi. Bu konuda çok sayıda rivayet naklettiler. Hz. Yusuf'un kadına yaklaşmak için harekete geçtiğini, elbisesinin tokasını açtığını, düğmesini çözdüğünü ve bundan başka ona layık olmayan şeyler söylediler. Bunlar doğru değildir; çünkü hem nakilleri zayıf hem de peygamberler bu tür şeylerden uzaktırlar.

Bazıları da demiştir ki: 'Kadın, isteğine yanaşmayınca Yusuf'a vurmaya niyet etti; Yusuf da kadını defetmek için onu öldürmeye veya dövmeye niyet etti.' Bunlar doğruluktan uzak şeylerdir; çünkü, *'Eğer Rabb'inin delilini görmeseydi o da kadına meyletmişti'* âyeti bunu reddediyor."

İbn Cüzey [rahmetullahi aleyh] sonra şöyle demiştir: "Doğru olan görüş -inşallah- şudur: Kadın ona muradına ulaşmak için isteyerek meyletti; Hz. Yusuf'ta da böyle bir meyil oluştu, fakat o işe azmetmedi; öyle söylendiği gibi düğmesini açma noktasına gelmedi. Bilakis onun meyli kalbe gelen bir düşüncedir, ancak o, bu düşünceye uymadı, hemen tövbeye ve o düşünceyi kalbinden söküp atmaya koştu ve Rabb'inin delilini gördüğünde onu kalbinden temizledi. Bu durum, peygamberlerin ismet halini (günahlardan korunmasını) zedelemez. Çünkü bir günaha içinden meyletmek günah değildir, bu onun için bir noksanlık da değildir. Kim, (içindeki duyguların etkisiyle) bir günaha meyleder de onu yapmazsa kendisi için bir iyilik sevabı yazılır."[274]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: İbn Cüzey'in açıklaması güzeldir; çünkü istek dışı kalbe gelen düşünceleri savmak insanın elinde değildir. Bir de kalbe gelen kötü düşüncelere uymayıp aksini yapma mücadelesi vermesi sebebiyle insan, meleklere üstün kılınmıştır.

Beyzâvî demiştir ki: "Onun meylinden kasıt, tabiatın meyli ve şehvetin etkisidir, yoksa ihtiyarî kasıt değildir. Bu tür meyil, insanın sorumluluğu altına girmez, tam aksine, kendisinde böyle bir meyil oluştuğunda veya gözüktüğünde nefsini ondan alıkoyan kimse övülür ve ona

---

274 Bu hüküm bir hadiste geçmektedir. Hadis için bk. Buhârî, Rikak, 31; Müslim, İmân, 203; Dârimî, Rikak, 70; Ahmed, *Müsned*, 1/227. İbn Cüzey'in açıklamaları için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/384 (Beyrut 1995).

büyük sevap verilir. Mesela şu söz bu hali ifade eder: 'Eğer Allah'tan korkmasaydım, onu öldürmüştüm!'"[275]

Fahreddin-i Râzî'nin tefsirinde de benzer açıklama yapılmıştır. Hz. Yusuf, tabiatı icabı kadına meyletti, fakat ismet hali onu bundan alıkoydu. Bu şuna benzer: Bir oruçlu doğal olarak önünde duran soğuk bir suya iştiyak duyar, ancak orucu kendisini ondan alıkor; oruçlu bundan dolayı mesul olmadığı gibi, kendini tuttuğu için sevap bile alır.

İbn Atâullah-ı İskenderî de *Letâifü'l-Minen* adlı eserinde buna benzer bir açıklama yaparak şöyle demiştir: "Kadın ona iradesiyle meyletti; Hz. Yusuf ise kadına iradesiyle değil, tabiatı icabı elinde olmadan meyletti."[276]

Hâşiye sahibi Abdurrahman-ı Fâsî[277] demiştir ki: "Bu görüş tenkide açıktır; çünkü bu durum mutmainne mertebesindeki nefisler için düşünülemez; bu sadece telvin ehlinin (manevi değişim ve seyir içinde olanın) ve mücâhede ehlinin halidir; müşahede ve temkin sahibinde (manevi halinde karar kılmış kimsede) bu haller (kötülüğe meyil) olmaz. Hele peygamberlerde hiç olmaz. Çünkü onların nefisleri ruha benzemektedir, ruha ait sıfat ve haller içinde kaybolmuştur; bunun için mutmain olmuştur. Bu durumda onların meyli sadece ibadet ve taate olur. Taatin dışındaki şeyler ise kendisinden uzaklaşılan pislik ve kötü koku durumundadır; ruhun hiçbir halde onlara meyli düşünülemez."

Fâsî bu konuda uzunca açıklamalarda bulunmuştur.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyette geçen "hem"i meyil olarak açıklamak, mutmainne nefis için uygun değildir. Onu "irade dışında kalbe gelen düşünce" olarak açıklamak ise mutmainne ve diğer nefisler hakkında düşünülebilir. Allah Teâlâ'nın Hz. Yusuf hakkında bu düşünceye "hem=meyil" ismini vermesi, peygamberlerin makamlarının yüksekliğinden ve onların ilâhî huzura çok yakın oluşlarındandır. Bunun için Cenâb-ı Hak, kendilerinden edep isterken şiddetli davranmış ve onlar

275 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/480.

276 İbn Atâullah, *Letâifü'l-Minen*, s. 108 (Beyrut, ts.).

277 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir.

hakkında kalplerinden geçen düşüncelere "hem" ve "zan" demiştir. Bunu şu âyetlerde de görebiliriz:

"Nihayet peygamberler ümitlerini kesip yalancı çıkarıldıklarını düşündekileri sırada onlara yardımımız geldi ..." (Yusuf 12/110).

"Zünnûn'u da hatırla. Hani o, öfkelenerek (kavminden ayrılıp) gitmişti ve bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı zannetmişti" (Enbiyâ 21/87).

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurdu: *"Eğer Rabb'inin delilini görmeseydi ..."* onun istediğini yapardı. Hz. Yusuf'un gördüğü delil hakkında farklı rivayetler vardır.

Bir rivayette denilmiştir ki: Cebrâil [aleyhisselâm] ona seslenerek, "Ey Yusuf, ismin peygamberlerin divanında yazılı iken sen sefihlerin yaptığını mı yapacaksın?" dedi.

Diğer bir rivayet: Hz. Yusuf, o sırada karşısında babası Yakub'u gördü, Hz. Yakub, parmaklarını ısırarak, "Ey Yusuf, bu çirkin işten sakın!" diyordu.

Diğer bir rivayet: Hz. Yusuf, o anda zinanın çirkinliğini düşündü ve hakikati görüp kadının arzusuna uymaktan vazgeçti.

Diğer bir rivayet: Hz. Yusuf, o anda Züleyha'nın taptığı putun üzerini örttüğünü gördü, kendisine putun üzerini niçin örttüğünü sorunca, Züleyha, "Ondan utanıyorum!" dedi. O zaman Hz. Yusuf, "Sen taştan yapılmış bir puttan utanıyorsun, asıl benim yüce Rabbim'den utanmam gerekir" deyip kadının arzusuna uymadı.

"İşte bu şekilde onun kalbini sabit tutarak *biz, kötülük ve fuhşu,* efendisine hıyaneti ve zinayı *ondan uzaklaştırmak için* delilimizi gösterdik. *Şüphesiz o, bizim ihlâslı kullarımızdandı;* kendisini huzurumuz için seçip hâlis kıldığımız kullarımızdandı." Yahut o, ihlâsla bize yönelen kullarımızdandı.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İkisi kapıya doğru koştular."* Yani kapıya kadar yarışarak koşuştular. Bu şöyle oldu: Hz. Yusuf, Rabb'inin delilini gördüğünde bulundukları odadan çıkmak için kapıya doğru koştu; kadın da onun çıkışına mani olmak için peşinden koştu.

"Kadın onun gömleğini arkadan yırttı." Züleyha Hz. Yusuf'u geri çekmek için arkasından asılınca, gömlek üstten aşağıya doğru yırtıldı.

"Kapının yanında kocasına rastladılar." Çıkış için kullanılan kapının yanına vardıklarında, kadının kocasına rastladılar.

"Kadın kocasına dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır." Kadın, kocasının yanında kendisinin temiz olduğunu, namusunu koruduğunu göstermek ve kendisinin ondan kaçtığı hissini vermek için böyle söyledi. Bir de istediğini yapmadığından Hz. Yusuf'tan intikamını almak için kocasını onu cezalandırmaya teşvik etti.

"Yusuf, 'Asıl o benden murat almayı, benden kendisine yaklaşmamı *istedi' dedi."* Hz. Yusuf bunu, kendisinin onun bahsettiği işi yapmadığını belirtmek için söyledi; eğer kadın onun için yalan söylemeseydi, böyle bir söz söylemezdi.

"Kadının akrabasından biri şahitlik etti." Şahitlik eden kimsenin, Züleyha'nın amcasının oğlu olduğu söylenmiştir. Diğer bir rivayete göre o, Züleyha'nın dayısının henüz beşikteki küçük çocuğudur. Şahidin kadının kendi akrabalarından olması, onun aleyhine daha kuvvetli bir delildir ve bu, Hz. Yusuf'un temiz olduğunu göstermesi için daha güvenilirdir. Ayrıca çocuğun daha önce hiç konuşmamış olup Hz. Yusuf'un bir kerameti olarak konuşması da delili kuvvetlendirmektedir.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Küçükken dört çocuk konuşmuştur. Biri Firavun'un kızının hizmetini gören kadının çocuğu, diğeri Hz. Yusuf'a şahitlik eden çocuk, diğeri rahip Cüreyc'in olayındaki çocuk ve diğeri Meryem oğlu İsa'dır [aleyhisselâm]."[278]

İmam Müslim, *Sahîh*'inde hendeklerde ateşe atılanların kıssasını naklederken şu rivayeti zikretmiştir:

---

278 Ahmed, *Müsned*, 1/310; Hâkim, *Müstedrek*, 2/496; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 2517; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/65; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 3/81.

"Sonra ateşe atılmak için kucağında süt emen çocuğuyla bir kadın getirildi. Çocuk annesine,

'Anne, sabret, korkma, sen hak üzeresin' dedi.'[279]

Bazıları küçük yaşta beşikte konuşan çocukların sayısını ona kadar çıkarmış ve diğerlerini şöyle saymıştır: Hz. İbrahim [aleyhisselâm], Hz. Yahya [aleyhisselâm], Meryem [aleyhisselâm], peygamberimiz Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] ve Hz. Peygamber'in zamanındaki bir çocuk. Bu, kendisine Yemameli Mübarek denen bir çocuktur.[280]

İmam Süyûtî [rahmetullahi aleyh], beşikte küçük yaşta konuşan çocukları nazım halinde saymış ve yukarıdakilere bir çocuğu daha eklemiştir. O da şu rivayetteki çocuktur:

"Bir kadın çocuğunu emziriyordu, o sırada yanından halkın, 'Zina etti, hırsızlık yaptı' dediği bir kadın geçti. Annesi, 'Allahım, oğlumu şu kadın gibi yapma!' dedi. Çocuk memeyi bırakıp, 'Allahım, beni onun gibi yap' dedi. Kadın şaşırarak, 'Neden böyle söylüyorsun?' dedi. Çocuk, 'O aslında söylenen işlerden uzak ve temiz biridir, insanlar ona iftira ediyor' deyip annesinin memesini emmeye devam etti."[281]

İbn Vehb,[282] Ebû Lehîa'dan şunu nakletmiştir: "Bana ulaşan habere göre, önceki devirlerde bir çocuk gece doğar, sabah olunca annesiyle birlikte yürürdü."

Müfessir İbn Atıyye, Hz. Yusuf'un olayında şahitlik yapan kimsenin küçük çocuk olmasını zayıf görmüş ve buna şu hadisi delil getirmiştir:

---

279 Müslim, Zühd, 73.

280 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 4/168 (Beyrut 1997). Muarrız b. Muaykîb'ın hal tercümesinde. Ayrıca bk. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 6/59 (Beyrut 1985); İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/142; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 35401.

281 Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Birr, 2; Ahmed, *Müsned*, 2/307-308.

282 Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihrî el-Mısrî, İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden olup fakih ve muhaddis bir zattır. 197 (813) yılında Kahire'de vefat etmiştir. Başta hadis olmak üzere, megâzî ve diğer konularda birçok eseri mevcuttur (geniş bilgi için bk. Saffet Köse, "İbn Vehb", *DİA*, 20/441-442).

"Beşikte sadece üç çocuk konuştu; bunlar, Meryem oğlu İsa, Cüreyc za manındaki çocuk ve anne kucağında konuşan çocuk ..."[283]

Ayrıca, eğer şahitlik yapan kimse, beşikteki çocuk olsaydı, onun ko nuşması delil olarak yeterdi, ayrıca gömleği inceleyerek delil araştırma sı gerekmezdi.[284]

Buna şöyle cevap verilmiştir: "Hadisteki üç sayısı, İsrâiloğulları'nı durumuna göre söylenmiştir. Sonra Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesel lem] gelen vahiy her gün artıyordu; önce üç çocuğu haber vermiş, sonr diğer çocuklardan bahsetmiştir. Delil araştırma işi ise ikisi arasındak olayı tahkik için yapılmıştır.

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, şahidin ne söylediğini zikrederek şöyl buyurdu:

"Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir; o, Yusuf *yalan cılardandır."* Çünkü bu durum, kadının kendini savunmak için gömleğ önden yırttığını göstermektedir. Yahut o, kadının arkasından koşmuş ayağı eteğine takılıp önü yırtılmıştır.

"Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir; o, doğru söy leyenlerdendir." Çünkü bu durumda kadın, Yusuf ondan kaçtığı zamaı onu kendisine çektiği için gömlek arkadan yırtılmıştır.

"Kocası, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce kadı na, 'Şüphesiz bu söylediğin şeyler, *siz kadınların tuzağıdır; sizin tuzağını gerçekten büyüktür' dedi."* Kocası, bu sözüyle kendi hanımına, onun em sali olanlara ve diğer bütün kadınlara hitap etti. Gerçekten kadınların tuzağı daha sinsi ve kalbi daha bağlayıcıdır, nefis ve şeytandan dah tesirlidir; çünkü kadınlar erkeklere tuzaklarını yüz yüze gelerek uygu larlar; nefis ve şeytan ise ancak gizlice vesvese verirler.

Sonra Aziz, Yusuf'a dönüp, *"Yusuf! Sen bundan vazgeç,* onu gizle kimseye bahsetme!" dedi. *"Hanımına da,* 'Züleyha, *sen de günahın içi istiğfar et; çünkü sen günah işleyen kimselerden oldun' dedi."*

283 Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Birr, 2; Ahmed, *Müsned,* 2/307-308.

284 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz,* 3/236.

23-29. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ bir kulunu, özel olarak peygamberliğine veya dostluğuna seçmek istediği zaman onu özel himayesinde korur; ezelî inâyetiyle onu kendisine çeker. Yüce Allah, sevdiği kulunu bir imtihanla yüz yüze getirdiğinde, onu günahlardan koruyarak ezelî hıfzı ve himayesiyle destekler.

Bir kulun Allah tarafından özel dostluğa seçilmiş olması, ondaki beşerî vasıfların yok olmasını gerektirmez. İnsanda şehvetin bulunması tabii bir durumdur; onunla mücâhede ile kulun şerefi ortaya çıkar. Nefis mutmainne makamında olursa şehvetini defetmek için büyük mücâhedeye ihtiyaç duymaz. Nefis levvâme makamında (sürekli kötü işleri emreder halde) olunca, kendisine hücum eden şehvetleri gidermek için büyük bir sıkıntı ve mücâhedeye girmek zorundadır.

Vesvese ve boş düşünceler bütün kalplere gelir, fakat mutmainne nefsin onu giderme kuvveti vardır. Bazan gelen düşünceler, tek ve kahhâr olan Allah'ın takdir ettiği şeyi kalpte uygular. Allah'ın emri, olması muhakkak bir kaderdir. Bu da onlar için bir noksanlık değil, olgunluk halidir; çünkü bu şekilde yüce Rabb'in her şeye hükmeden kahır tecellisi ile kulun zayıflığı birbirinden ayrılır. Yüce Rabb'in kemal sıfatları, kulun noksanlıklarının ortaya çıkmasıyla gözükür.

Ayıp ve kusurlu işleri yapmakta ısrar etmeye gelince, bu, Allah'ın özel dostluğuna seçtiği kullarda asla bulunmaz. Böyle düşüncelerin bir ısrar olmaksızın kula hücumuna gelince, bu hal, peygamber ve veli gibi seçilmiş kullarda da bulunabilir. Eğer gelen düşünceyle birlikte kalpte bir inkisar ve Allah'a yönelme hali meydana gelirse o, kulun manevi halinin artmasına sebep olur.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Senin için takdir edilmiş nice günahlar vardır ki (peşinden pişmanlık duyup samimi olarak tövbe ettiğinde) Allah'a ulaşma sebebin olur." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Şunu bil ki Allah'ın sıddık kulu Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] ismet haliyle yaşadığı bu imtihanın benzeri, ümmet-i Muhammed içinde de çok

yaşanmıştır. Allah bu ümmetin salih ve samimi fertlerini de günahtan koruyup engellemiştir.

Muhammed b. Kasım er-Rassâ',[285] *et-Tuhfe* isimli eserinde şu olayı zikretmiştir:

"Bir ilim talebesi, Fas'ta bir medresede kalıyordu. O günlerde bir kadın kızı ile birlikte hamama gitmek için evinden çıktı. Kız yolda farklı bir yola girip annesinden ayrıldı, yolunu şaşırdı, o halde geceye kadar kaldı. Gece olunca, arkasında ışık yanan bir kapı gördü; oraya geldi. İçeri baktığında, bir adamın kitabına baktığını, ilimle meşgul olduğunu gördü. İçinden,

'Eğer bu kimsede bir hayır yoksa başka hiç kimsede olmaz' diyerek kapıyı çaldı. Dışarı bir adam çıktı; genç kız başından geçen olayı anlattı ve kendi adına korktuğunu, sığınacak bir yer aradığını söyledi. Adam, onu korumaya alması gerektiğini gördü ve içeri aldı. Kendisi ile genç kızın arasına bir hasır çekerek, perde oluşturdu ve sonra dönüp kitabıyla meşgul olmaya devam etti.

O sırada şeytan gelip kendisine vesvese vermeye başladı ve ona genç kızla birlikte olmayı güzel gösterdi; fakat ilmin bereketine Allah onu korudu. Talebe mum ışığını yanına aldı, üzerinde parmaklarını tek tek dolaştırarak hepsini ateşte yaktı. Genç kız onu uzaktan seyrediyor ve gördüklerine şaşırıyordu. Talebe, dışarı çıkıp sabahın olup olmadığına baktı, gecenin devam ettiğini görünce, içeri girip bu defa diğer elinin parmaklarını yaktı. Sonra ortalık aydınlandı. Talebe, kıza,

'Haydi çık, evine git' dedi. Kız selâmetle evine ulaştı. Olayı ve gördüklerini anne babasına anlattı. Bunun üzerine kızın babası medreseye geldi, ilim meclisine girdi ve üstatlarına durumu anlattı. Üstat, orada hazır bulunan talebelere,

'Ellerinizi kaldırın ve benim şu adam için yapacağım duaya âmin deyin' dedi. Herkes kaldırdı, gece parmaklarını yakan talebe kaldırma-

285 Ebû Abdullah Muhammed b. Kasım er-Rassâ' el-Ensârî (v. 894/1489), Mâlikî fakihlerindendir. Çeşitli eserleri vardır (bk. Muhammed el-Hâdî Ebü'l-Ecfân, "Rassâ'", *DİA*, 34/460).

dı; üstat anladı ki olayın kahramanı bu talebedir. Onu çağırdı ve kızın babasına haber verdi. Babası onu kızıyla evlendirdi."

Kim bir şeyi Allah için terkederse Allah onun yerine onun aynısını yahut ondan daha güzelini verir. Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'a da [aleyhisselâm] böyle yapmıştır. Hz. Yusuf Allah rızası için Züleyha'nın arzusunu terkettiğinden, Hak Teâlâ daha sonra onu Züleyha ile evlendirdi. Bu durum -inşallah- ileride zikredilecektir.

Şeyhimin şeyhi Mevlây Arabî [rahmetullahi aleyh], bana bu konuya uygun hikâyelere ulaştığını söyledi ve onlardan birini şöyle anlattı:

"Salih bir adam, kalbini sultanın kızına kaptırdı. Kendisinin onunla (normal şartlarda) evlenmeye güç yetiremeyeceğini görünce, bir gece bir yolunu bulup sarayın çatısından kızın bulunduğu odaya girdi. Onu, yüzüne örtüsünü atmış halde yatağında uyurken buldu. Kızın başucunda ve ayakucunda birer tane mum yanıyordu. Yanına yiyeceği konmuştu. Kızın yüzünü açtığında onun, aklını başından alan cemalini gördü. Çirkin işi yapıp yapmama hususunda tereddüt etmeye ve nefsi ile mücadeleye başladı. O sırada başının üzerinde içinde şu âyetin yazılı olduğu bir levha gördü:

'Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu açar' (Talâk 65/2). Bunun üzerine Allah'a tövbe etti, nefsini hevâsına uymaktan alıkoydu. O sırada yemek için elini yiyeceğin üzerine koydu, yiyecekte elinin izi kaldı. Sonra çıkıp gitti. Sultanın kızı uyandığı zaman, yiyecekte elin izini gördü. Evdekilere durumu sordu, hepsi, 'Odanıza bizden hiç kimse girmedi!' dediler. O zaman kız odasına, bir adamın girdiğini anladı. Kızı, ileri gelen idareci ve mevki sahiplerinden pek çok kimse istiyordu. Kız, birinin âniden kapısını çalıp kendisini kaçırmasından korkarak babasına,

'Beni muhakkak evlendir!' dedi. Babası da içinden, 'Vallahi onu ancak salih bir kimse ile evlendireceğim' diyerek gizlice medreseye gitti. Orada bir adama gelerek,

'Burada salih bir insanın olduğunu işittim, onu ziyaret etmek istiyorum' dedi. O da gece kızının evine giren adamı gösterdi. Kızın babası

karşılaştığı ikinci ve üçüncü şahıslara da aynı şeyi söyledi, hepsi o adamı gösterdi. Bunun üzerine onun yanına gelerek,

'Benim güzel bir kızım var; onu benden pek çok kişi istedi fakat ben onu seninle evlendirmek istiyorum' dedi ve kendine yakışır şekilde çeyizini hazırlayıp kızını onunla evlendirdi."

İbn Ardûn[286] [rahmetullahi aleyh] şu olayı zikretmiştir: "Kayrevan'da müttaki âlimlerden Şakran isminde bir zat vardı; zâhiren çok güzeldi. Bir kadın bu zata âşık oldu. Ona ihtiyar bir kadını gönderdi, onu kendisine getirmesi için halini gizledi. İhtiyar kadın Şakran'a gelerek,

'Benim evde hasta bir kızım var, vasiyette bulunmak istiyor; eve kadar gelseniz de kendisini bir görseniz ve ona dua etseniz' dedi. Şakran hazırlanarak ihtiyar kadınla birlikte eve kadar geldi. Kadın kendisini içeri aldığında, karşısında hasta değil, genç ve güzel bir kız gördü. Kız ona,

'Gel, benimle ol!' dedi. Şakran,

'Ben (günah işleme konusunda) âlemlerin Rabb'i Allah'tan korkarım' dedi. O zaman ihtiyar kadın,

'Heyhât, ey Şakran; vallahi eğer onun dediğini yapmazsan, dışarı çıkar, bağırır ve senin evimize girip bize saldırdığını söylerim!' dedi. Bunun üzerine Şakran kadına,

'Eğer bu iş illa olacaksa, az müsaade edin de biraz şu küçük odaya gireyim' dedi. Kadın,

'İstediğini yap!' dedi. Şakran küçük odaya girdi, içeride ellerini açıp,

'Allahım, bu kadın sadece benim sûretime bana âşık oldu; şu sûretimi değiştir' dedi ve odadan çıktı. O anda üzerinde cüzzamlı görüntüsü oluştu. Kadın onu görünce,

---

286 İbn Ardûn'un tam adı, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hasan b. Yusuf ez-Zecelî'dir. 992 (1584) yılında vefat etmiştir. Mâlikî fakihlerindendir. Değişik eserleri vardır (geniş bilgi için bk. M. Kamil Yaşaroğlu, "İbn Ardûn", *DİA*, 19/317).

'Çabuk buradan çık!' dedi; o da selâmetle çıktı. Bu hikâye Kayrevan'da meşhurdur."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bizim gençliğimizde de bu hale benzer pek çok olay başımıza geldi; yüce Allah lutuf ve keremiyle bizleri de kötü bir hale düşmekten korudu. O'na sonsuz hamd ve senâ olsun. O'nu ne kadar övsem ve yüceltsem azdır.

Kadınların Ellerini Kesmesi

Züleyha'nın Hz. Yusuf'la [aleyhisselâm] arasında geçen olay etrafa yayılınca, bazı kadınlar onu ayıpladı. Cenâb-ı Hak bu durumdan bahsederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِۚ قَدْ
شَغَفَهَا حُبًّاۜ اِنَّا لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ
اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا
وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ
لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًاۜ اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي
فِيهِۜ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَۜ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ
وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي
اِلَيْهِۚ وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

30. ***Şehirde bazı kadınlar, "Azizin karısı, genç hizmetçisinin nefsinden murat almak istiyormuş; ona olan aşkı kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler.***

***31.** Kadın, onların gizli tuzaklarını (dedikodularını) duyunca, onlara haber gönderip çağırttı; onlar için oturup yaslanacak yastıklar hazırladı. Her birine birer bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf'a), "Çık karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce, kendisini gözlerinde çok büyüttüler ve (şaşkınlıklarından) ellerini kestiler. "Hâşâ, Allah için, bu bir insan değil; ancak şerefli bir melektir!" dediler.*

***32.** Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zillete düşünlerden olacak!"*

***33.** Yusuf, "Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği işten daha sevimlidir! Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi.*

***34.** Rabb'i duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan savdı. Şüphesiz O, her şeyi işiten, her şeyi bilendir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şehirde,* Mısır'da *bazı kadınlar dediler ki ..."*

Bunlar beş kadın olup şunlardı: Kapıcının karısı, sucunun karısı, ekmekçinin karısı, zindancının karısı ve hayvanların bakımını yapan seyisin karısı. Şöyle dediler:

"Azizin karısı, genç hizmetçisinin nefsinden murat almak istiyormuş onun kendisine yakın olmasını talep ediyormuş, ona olan aşkı kalbine işlemiş, kalbini yakmış! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde, haktan uzak bir halde görüyoruz."

"Züleyha, onların gizli tuzaklarını, dedikodu ve gıybetlerini *duyunca, onlara haber gönderip çağırttı."* Onların yaptığına "tuzak" dedi; çünkü hile yapan, tuzak hazırlayan kimse bu işi gizlice yaptığı gibi, onlar da onun hakkındaki sözleri gizlice konuşuyorlardı. Bir rivayete göre Züleyha, bu durumu kadınlara kendisi açtı ve onlardan bu sırrını gizlemelerini iste-

di, fakat onlar haberi yaydılar. Züleyha, olayın yayıldığı haberini alınca kadınları çağırdı. Denildiğine göre kırk kadın çağırdı, yukarıda sayılan beş kadın da içlerindeydi.

"Onlar için oturup yaslanacak yastıklar hazırladı." Yemek hazırladı, diyen de olmuştur. Onlar, yemek yerken bir şeye yaslanarak yerlerdi. Onlara, turunç cinsi meyve hazırladığı da söylenmiştir.

"Her kadına, ellerindeki meyveyi veya eti kesmeleri için *birer bıçak verdi.* Sonra Yusuf'a, *'Çık karşılarına!' dedi."* Yusuf, ona yardımcı oldu; çünkü kocasının kölesiydi, onların karşısına çıktı. *"Kadınlar onu görünce,* onun halini ve parlak cemalini gözlerinde çok büyüttüler."

Rivayet edildiğine göre Hz Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Mi'rac gecesi Yusuf'u gördüm; yüzü ayın on beşi gibi parlıyordu."[287]

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf [aleyhisselâm] yolda yürürken, yüzünün parlaklığı duvarlara vururdu.

Kadınlar içine düştükleri ileri derecedeki şaşkınlık ve dehşetten dolayı bıçakla *ellerini kestiler.* Ona bakmakla meşgul oldular; güzelliğinden şaşkınlığa düştüler ve bir şey hissetmeden ellerini kestiler; tıpkı yiyeceği kestikleri gibi ...

"Hâşâ, Allah için ..." dediler.

Kadınların bu sözüne değişik manalar verilmiştir:

Onlar, bu sözleriyle, yüce Allah'ın böyle bir varlık yaratmaktan âciz olmadığını dile getirip O'nu âcizlik sıfatından uzak tuttular.

Kadınlar, Hz. Yusuf'u bir insan olmaktan uzak tuttular. Onlar, bu derece bir kemal ve cemalin ancak meleklerde olacağına inandılar; onun bir insan olmasını imkânsız gördüler.

Yahut onlar, Allah'ın böyle bir varlık yaratmasından dolayı ilâhî kudrete karşı hayret ve hayranlıklarını dile getirdiler.

---

287 Bezzâr, *Müsned,* nr. 55; Heysemî, *ez-Zevâid,* 1/70.

Kadınlar, bu şaşkınlıkları içinde sözlerine şöyle devam ettiler:

"Bu bir insan değil; çünkü insanlarda böyle bir güzellik görülmemiştir, *o ancak* Allah katında *şerefli bir melektir!"* Zira böyle ince bir güzelliği, yüksek derecede kemali, kusurlardan son derece uzak, iffet ve temizlik halini kendisinde toplamak ancak meleklerin özelliklerindedir.

Züleyha, kendisini kınamalarını ayıplamak için onlara dedi ki:

"İşte hakkında beni kınadığınız şahıs, kendisini görmeden beni aşkıyla fitneye düşmekle ayıpladığınız Ken'ânlı genç hizmetçi işte budur; eğer onu görseydiniz, benim içine düştüğüm hali mâzur görürdünüz. *Ben onun nefsinden murat almak istedim, fakat o, bundan sakındı;* ismetini korumak için uzak durdu."

Züleyha, kadınların kendisini mâzur gördüğünü anlayınca, onlara suçunu, kendisinin ondan talepte bulunduğunu itiraf etti; bunu, Hz. Yusuf'u davetine direnmesinden vazgeçirme konusunda kendisine yardım etmeleri için yaptı.

Züleyha sözüne şöyle devam etti: *"Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zillete düşenlerden olacak!"*

O zaman kadınlar Hz. Yusuf'a, "Hanım efendine itaat et, emrini yerine getir!" dediler.

Yusuf dedi ki: *"Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği çirkin işten daha sevimlidir!"*

Zina ilk anda emmâre nefsin arzuladığı bir şey olsa da sonuna bakıldığında gerçekten çok fahiş ve çirkin bir iştir. Bir saat süren nice şehvetler vardır ki peşinden uzun süre hüzün getirir.

Şöyle denilmiştir: Hz. Yusuf, zindanı kendisi söylediği için, başına o geldi, yapması gereken Allah'tan afiyet istemesiydi. Nefsi için seçtiği şey, onu zindana düşürdü. Eğer bir tercihte bulunmasaydı, kadın onu kendisine davet ettiği zaman korunduğu gibi, zindanla imtihan edilmeksizin korunurdu.

Hz. Yusuf sözüne şöyle devam etti: *"Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan* onlara meyleder ve *cahillerden olurum!"* Yani şunu demek

istedi: Rabbim, eğer onların davet ettiği şeyi bana güzel gösterirsen ve bana iffet üzere kalmayı ihsan etmezsen, tabiatım gereği ve şehvetimin icabı onlara meylederim ve onların çağırdığı işi yapmakla sefihlerden olurum. Şüphesiz hikmet sahibi kimse, çirkin bir işi yapmaz.

Yahut bildiği ile amel etmeyen kimselerden olurum; çünkü böyle yapanlar gerçek cahillerdir. Hz. Yusuf'un bu sözü, Allah Teâlâ'ya bir yalvarma ve O'ndan yardım istemedir.

"Rabb'i onun bu sözünde saklı *duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan savdı."* Onu iffet üzere sabit tuttu; öyle ki Hz. Yusuf, nefsini zindanın meşakkatini çekmeye hazır hale getirdi ve onu fâni lezzete tercih etti.

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz O,* kendisine sığınanların duasını *en iyi işiten,* onların ihlâsını veya onlar için hayırlı olanı *en iyi bilendir."*

30-34. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İlâhî sevgi kalbin dışında kaldığı ve kalbin içine işlemediği zaman kul, hem dünyası hem ahiretiyle birlikte olur; zikirle gaflet arasında yaşar. Sevgi, kalbin özüne girdiğinde ve kalbin zarını yaktığında, kul dünyasını da ahiretini de unutur; nefsinden ve hevâsından uzaklaşır, Mevlâ'sının sevgisi içinde kendini kaybeder. Bunun için Hz. Yusuf'a bütün benliği ile âşık olan kadın için, "Biz seni apaçık bir şaşkınlık içinde; yani aşk içinde kaybolmuş, sevdiğinden başkasını görmez bir vaziyette görüyoruz" denildi.

Şu âyet de bu manadadır: *"Rabb'in seni kaybolmuş bir halde bulup doğru yola sevketmedi mi?"* (Duhâ 93/7). Yani seni ilâhî aşk içinde kaybolmuş, kendinden geçmiş bir halde bulup ilâhî huzurda müşahede ve kurbiyet (yakınlık) makamına ulaştırdı; öyle ki Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] Cenâb-ı Hakk'a iki yayın birbirine yakınlığı kadar veya daha yakın oldu.

İlâhî sevginin kalbin içine girdiğinin alameti şu dört şeydir: Mâsivadan uzaklaşmak, Cenâb-ı Hak ile ünsiyet içinde olmak, her nefeste sevdiğini (Rabb'ini) zikretmek, kendisine gelen düşünce ve vesve-

seler anında ona kapılmayıp kalbi Allah ile huzur halinde bulunmak. Bu konuda şu manadaki beyitleri okurlar:

"Vallahi, güneşin doğup battığı her günde, senin zikrin alıp verdiğim nefeslerimle birliktedir (Her nefeste seni zikretmekteyim). Kendileriyle konuşmak için hangi toplulukla oturmuşsam, onların arasında benim asıl konuştuğum sen oldun. Şiddetli susuzluk esnasında içtiğim her lezzetli suda, muhakkak içtiğim kâsede (bardakta) senin hayalini gördüm (o anda bile seni hayal ettim). İnsanlara vesvese veren şeytan ve nefisleri vardır; vallahi benim kalbime vesvese verenim sensin. Kendisiyle hayat bulduğum zikrinin nesimi (hoş esintisi ve tadı) olmasa, vallahi nefeslerimin hararetinden yanardım."

Bir başka âşık da şöyle demiştir:

"Ey sevgili, hayalin vehmimde, zikrin fehmimde, kalbime taht kurmuşsun; artık benden nasıl ve nereye ayrılıp gideceksin?"

"Kadınlar onu gördüğünde, gözlerinde büyüttüler ve ellerini kestiler" âyetinden şu sonucu çıkarabiliriz: Yusuf'un âniden onların karşısına çıkışı ve ay gibi parlak cemali onları dehşete düşürdü, akıllarını baştan aldı, kadınlar ellerindeki bıçakla farkında olmadan parmaklarını kestiler. Züleyha ise onunla sürekli beraber olduğu için, bunlardan hiçbirini yapmadı. Mürid de böyledir; Cenâb-ı Hakk'ın nurları ve cemalinin tecellisi ile ilk karşılaştığı zaman dehşet ve hayrete düşer; eğer kendisine ilâhî yardım yetişmese o hale tahammül edemezdi. Mürid, bu tecellilerin ilk gelişine sabreder ve ilâhî nurların tecellileriyle birlikte olmaya bir süre devam ederse dehşet hali gider, kalbi, izzet ve kibriya perdesinin gerisinde yüce sevgilisini müşahede ederek huzur bulur. İşte bu, en büyük huzur, en yüce saadettir.

Hz. Yusuf'un, *"Rabbim, zindan benim için onların çağırdığı işten daha sevimlidir"* âyetinde söylediği gibi, kulun da ebedî olanı fâni olana tercih etmesi gerekir. Tadı bir saat süren nice şehvetler vardır ki peşinden sürekli bir hüzün getirir. Bir saat süren nice sabırlar vardır ki peşinden büyük nimet ve huzur getirir.

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Zindana Girmesi

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyetlerde, Hz. Yusuf'un zindana girmesini, oradan çıkmasını, kendisini mülk ve yetki sahibi yapmasını anlatarak şöyle buyurdu:

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حٖينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ
مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِۜ قَالَ اَحَدُهُمَٓا اِنّٖٓي اَرٰينٖٓي اَعْصِرُ خَمْراًۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ
اِنّٖٓي اَرٰينٖٓي اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسٖي خُبْزاً تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَاْوٖيلِهٖۚ اِنَّا
نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَاْتٖيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهٖٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا
بِتَاْوٖيلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَاْتِيَكُمَاۜ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنٖي رَبّٖيۜ اِنّٖي تَرَكْتُ مِلَّةَ
قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَٓائٖٓي
اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ ذٰلِكَ
مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

35. ***Sonra onlar,*** *(Yusuf'un suçsuzluğunu gösteren)* ***kesin delilleri gördükten sonra yine de onun bir zamana kadar zindana atılmasını uygun gördüler.***

36. ***Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: "Ben*** *(rüyamda)* ***şarap sıktığımı gördüm." Diğeri de, "Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediğini gördüm. Bize bunun yorumunu söyle; şüphesiz biz seni iyi insanlardan biri olarak görüyoruz" dedi.***

37. ***Yusuf dedi ki: "Size yiyecek olarak verilen bir yemek gelmeden önce onun ne olduğunu size bildiririm. Bu, Rabbim'in bana öğrettiği ilimlerdendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terkettim."***

38. ***"Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmamız asla doğru olmaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lutfudur; fakat insanların çoğu şükretmezler."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sonra onlar,* Aziz ve ailesi, *Yusuf'un suçsuzluğunu gösteren kesin delilleri gördükten sonra yine de onun bir zamana kadar zindana atılmasını uygun gördüler."*

Bu kesin deliller, çocuğun şahitliği, gömleğinin arkadan yırtılması, kadınların ellerini kesmeleri ve Yusuf'un kadınların tuzaklarından Allah'a sığınmasıdır. Onun hapse atılması kendileri için daha uygun geldi ve onun muhakkak bir zaman için zindana atılmasına yemin ettiler. Böylece ondan ne sonuç çıkacağını görmek ve insanların, Züleyha'nın Hz. Yusuf hakkında iddia ettiği şeyin doğru olduğunu zannetmesini istediler. Aslında Züleyha kocasına ihanet etmişti; buna rağmen kocası, onun Hz. Yusuf'un zindana atılması fikrine uydu.

Rivayet edildiğine göre Züleyha, Hz. Yusuf zindana girince, onu zindana attırdığına pişman oldu, ondan ayrı kalmaya sabredemedi; zindancı başına haber gönderip Yusuf'u salıvermesini istedi, zindancı başı buna yanaşmadı. Hz. Yusuf zindanda yedi sene kaldı.

"Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi." Onların zindana girmesi de Hz. Yusuf'un zindana girdiği güne rastlamıştı. Onlar, sultanın iki kölesiydi. Biri ekmekçisi, diğeri ise sucusuydu. Bu iki genç, sultanı zehirlemeye teşebbüs suçlamasıyla zindana atılmışlardı.

"Onlardan biri, bu sultanın sâkisi olan gençti, *dedi ki: Ben rüyamda şarap sıktığımı gördüm."* Yani şarap için üzüm sıktığımı gördüm, dedi. Rivayet edildiğine göre bu genç, rüyasını şöyle anlattı:

"Rüyamda şöyle gördüm: Sultan beni çağırdı, köşküne geri gönderdi. Ben köşkünde dolaşırken üç salkım üzüm gördüm. Onu sıktım ve içmesi için sultana götürdüm."

Sultanın ekmekçisi olan diğeri genç de şöyle dedi: *"Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediği gördüm."* Dedi ki: "Ben, rüyamda sultanı gördüm, beni zindandan çıkarmıştı, bana üzerinde ekmek bulunan bir sepet verdi. Onu başımın üstüne koyup taşımaya başladım; bu arada kuşlar da onda yiyordu."

Gençler sözlerini şöyle tamamladılar: *"Bize bunun yorumunu söyle; biz seni iyi insanlardan biri olarak görüyoruz."* Yani seni güzel ahlâklı biri ve iyi yorum yapan kimselerden görüyoruz. Böyle söylemelerinin sebebi, Hz. Yusuf'un, zindanda insanlara öğüt vermesi ve onların rüyalarını yorumlamasıydı.

Yahut biz seni zindandakilere çok iyi davranan biri olarak görüyoruz. Yusuf [aleyhisselâm], zindanda ihtiyaç sahibi birini görünce, onun için yardım toplardı; hali dar birini görünce onun sıkıntısını giderirdi. Bunun için gençler ona, "Eğer biliyorsan, gördüğümüz rüyayı tabir ederek bize iyilikte bulun" dediler.

Yusuf dedi ki: *"Size yiyecek olarak verilen bir yemek gelmeden önce onun ne olduğunu size bildiririm."* Yani ben, dünyada, sizin için ayrılmış bir yiyecek size gelmeden önce, onun ne olduğunu, rengini, sıfatını ve miktarını gaybdan bildiririm. Gerçekten, onlara gelecek yiyeceği haber verir ve söylediği şeyler gelirdi. Bu onun için bir mucizeydi.

Hz. Yusuf'un kendisini çokça ilim ve keşif sahibi olarak tanıtması, onları tevhide çağırmasına bir vesile olması içindir.

Sonra onlara şöyle dedi: *"Bu, Rabbim'in bana* vahiy ve ilham yoluyla *öğrettiği ilimlerdendir."* Bu ilim, kâhinlik ve müneccimlikten değildir. Rivayet edildiğine göre iki genç Hz. Yusuf'a, "Bu ilim sana nereden geliyor, halbuki sen, kâhin ve müneccim değilsin?" dediler, onlara şu cevabı verdi:

"Bu, Rabbim'in bana öğrettiği ilimlerdendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terkettim." Yani ben, kâfir bir milleti terkettiğim için Allah bana bu ilmi öğretti. *"Ben atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum."* Hz. Yusuf bu açıklamayı, onları yapacağı davete hazırlamak ve kendisinin peygamber evinden gelen biri ol-

duğunu açıklamak için yaptı. Böylece, onların kendisini dinlemeye daha çok rağbet edeceklerini ve ona daha fazla güveneceklerini düşündü.

Hz. Yusuf sözüne şöyle devam etti: *"Bizim, yani biz peygamberlerin herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmamız asla doğru olmaz. Bu* tevhid inancı, *Allah'ın bize ve insanlara bir lutfudur."* Allah bu lutfunu bize vahiyle, insanlara ise bizi onlara gönderip kendilerini irşad etmemizle ve onları tevhid üzere sabit tutmasıyla ulaştırdı. *"Fakat insanların çoğu,* bu ihsana *şükretmezler,* ondan yüz çevirirler."

Yahut o, Allah'ın bize vahiy ve ilhamla, insanlara ise önlerine delilleri koyarak ve âyetlerini indirerek ulaştırdığı lutfundandır. Fakat insanların çoğu, bu delil ve âyetlere ibretle bakmazlar, onlardan delil çıkarıp onları yaratanın birliğini ilan ve ikrar etmezler. Bu durumda onlar, kendisine verilen nimetleri inkâr edip onlara şükretmeyen kimse gibidirler.

35-38. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ'nın kulları arasında uyguladığı âdeti (genel kanunu) şudur: Kula yetki ve imkân, ancak imtihandan sonra verilir. Teselli, ancak hüzünden sonra gelir. İzzet, ancak zilletten sonra elde edilir. Bulmak, kaybetmekten sonra olur. Kulun beşeriyet yönü, ne derece daralırsa ruhaniyet yönünde o derecece genişleme olur. Nefis ne kadar hapsedilip hevâsından alıkonursa ruh o derece Mevlâ'sının müşahedesinde genişlik ve imkân elde eder.

"Onunla birlikte zindana iki genç daha girdi" âyetinde, Hz. Yusuf'un, zindanda şeriat ve hakikat yönünün kemale ermesi için imtihan edildiğine dair bir işaret vardır.

Kim rüyasında ekmek taşıdığını görürse bu onun şeriat bayrağını taşıdığına işarettir. Kim rüyasında üzüm sıktığını ve ondan içki elde ettiğini görürse bu onun hakiki aşk şarabını elde ettiğine işarettir. O kimse ihsan makamına ulaşan kimselerden olur. Bunun için, *"Biz seni ihsan sahibi kimselerden görüyoruz"* dedi. Sonra Hz. Yusuf, ihsan makamının neticesi olan has tevhidden bahsederek şöyle dedi:

"Bizim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamız asla doğru olmaz."

Ayrıca buna amelle değil, Allah'ın lutuf ve ihsanıyla ulaştığını söyleyerek, *"Bu, Allah'ın bize ve insanlara ihsanındandır"* dedi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm], Zindan Arkadaşlarını Hak Dine Daveti

Hz. Yusuf, sonra, zindan arkadaşlarını tevhide davet ederek şöyle dedi:

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا اَسْمَٓاءً سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُكُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّٓا اِيَّاهُۜ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

39. ***"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha hayırlıdır, yoksa tek ve kahhâr olan Allah mı?"***

40. ***"Siz Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın kendilerine birtakım isimler verdiğiniz varlıklara (uydurma ilâhlara) tapıyorsunuz. Halbuki Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O, size sadece kendisine ibadet etmenizi emretti. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yusuf dedi ki: Ey zindan arkadaşlarım!* Ey benimle birlikte zindanda kalanlar! *Ayrı ayrı ilâhlar mı daha hayırlıdır, yoksa* ilâhlığında *tek ve kahhâr olan,* her işinde galip olan, kendisine hiç kimsenin karşı duramadığı *Allah mı?"*

"*Siz* ve sizin dininiz üzere bulunan Mısırlılar, *Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın* taştan ve ağaçtan yontup yaparak *kendilerine birtakım isimler verdiğiniz varlıklara, uydurma ilâhlara tapıyorsunuz.* Onların ibadeti hak ettiğine dair elinizde hiçbir delil olmaksızın onlara ilâh ismini verdiniz; ibadete layık olmayan varlıklara ilâh ismini verip kendilerine taptınız. *Halbuki Allah onlara* ibadet edileceğine *dair hiçbir delil,* hüccet ve burhan *indirmemiştir.* İbadet konusunda *hüküm sadece Allah'a aittir.* Çünkü ibadete layık olan sadece O'dur, O'ndan başka hiçbir varlığın böyle hakkı yoktur. Allah, varlığı zaruri olan, bütün varlıkları yoktan var eden ve her işine mâlik olan bir zattır. *O size,* peygamberi diliyle *sadece kendisine ibadet etmenizi,* O'ndan başkasına ibadet etmemenizi *emretti. İşte,* içinde hiçbir eğrilik bulunmayan *dosdoğru din budur;* fakat insanların çoğu, O'nun birliğinin delillerini bilmezler, bilmedikleri için cehalet içinde çakılıp kalırlar."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette, Allah'a davette ve hak delili ortaya koymada belli bir sıra takip edilmiştir. Hz. Yusuf, zindan arkadaşlarına önce hitap yoluyla, tevhid dinini tercih etmenin birçok ilâh edinmekten daha tercihe şayan olduğunu belirtti. Sonra onların, ilâh diye isimlendirip taptıkları varlıkların, ilâhlığa ve ibadete layık olmadığını açıkladı. Daha sonra onlara sağlam ve dosdoğru olan hak dini gösterdi. Bu öyle doğru bir dindir ki selim akıl ondan başkasını istemez, gerçek ilim onun hak olduğunu kabul eder, ondan başkasını tasdik etmez."[288]

39-40. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, kalbini yüce Mevlâ'sında toplamaz, nefsanî hazlarına ve hevâsına uyarsa kalbinin bu fâni şeylere meylettiği ölçüde, kendisi için değişik efendiler, putlar olur.

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Dünya ehli kimselere hizmet eden ve sadece onlardan bir şeyler bekleyen kimseler de değişik efendilere (ve putlara) tapma belasına müptela olmuşlardır."[289]

---

288 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil,* 1/484-485.

289 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz,* 3/245 (Beyrut 1993).

Bir haberde şöyle denmiştir: *"Kim Allah'tan başka birinden bir şey umarsa zarar eder, çalışması boşa gider. Allah'a güvenen kimsenin ise gönlü hoş olur."*

Allah şu sözün sahibine rahmet etsin, bakın ne demiş:

"Rabb'i olan Allah'ı (her hususta) tek olarak bilen kimsenin, başka birinden (Allah'ın razı olmadığı şekilde) destek ve yardım dilenmesi haramdır. Ey arkadaşım! Beni hak üzere durdur; ben hakkın vecdiyle ölür, onun vecdiyle yaşarım. Yeryüzü sultanlarını terket. Bunun için bütün gayretini ortaya koy (sadece âlemlerin Rabb'ine güven ve dayan). Bu öyle bir mülktür ki satılmaz ve hediye edilmez."

Zindanda Görülen Rüyaların Yorumu

Hz. Yusuf, iki zindan arkadaşının gördüğü rüyayı tabir ederek şöyle dedi:

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّا اَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَاَمَّا
الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَاْسِهِ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذ۪ي ف۪يهِ
تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذ۪ي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْن۪ي عِنْدَ
رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّه۪ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِن۪ينَ ﴿٤٢﴾

41. ***"Ey zindan arkadaşlarım!*** *(Rüyalarınıza gelince):* ***Biriniz*** *(daha önce olduğu gibi)* ***efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir."***

42. ***Onlardan, kurtulacağını düşündüğü kimseye, "Beni efendinin yanında an*** *(ona benden bahset, belki ilgilenip zindandan çıkarır)****" dedi. Fakat şeytan ona,*** *(Yusuf'u)* ***efendisine hatırlatmayı unutturdu. Böylece birkaç sene daha zindanda kaldı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Yusuf dedi ki: *Ey zindan arkadaşlarım!* Rüyalarınıza gelince: *Biriniz,* daha önce yaptığı gibi *efendisine şarap sunacak,* eski işine dönecek; *diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek.* ' Onlar bunu işitince, "Biz yalan söyledik, aslında hiçbir şey görmedik!" dediler; o zaman Hz. Yusuf, "*Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir;* ezelde ilâhî ilimde bu şekilde hüküm verilmiştir, durumunuzun sonu budur, *dedi.*"

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, onları tevhid dinine davet edince, sâkî davetine uydu, teslim oldu, ekmekçi ise yanaşmadı; üç gün sonra zindandan çıkarılıp asıldı.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Yusuf, onlardan, kurtulacağını düşündüğü,* kesin olarak bildiği veya galip zannıyla kurtulacağını tahmin ettiği *kimseye dedi ki ...*"

Kesin olarak bilmesi vahiy yoluyladır; tahmini ise görülen rüya sebebiyle yaptığı ictihadladır.

Ona şöyle dedi: "*Beni efendinin,* sultanın yanında *an;* ona, 'O genç, haksız yere zindana atıldı' de, belki beni kurtarır."

İbn Atıyye demiştir ki: "Hz. Yusuf gence, kralın yanında ilmini ve sahip olduğu hali dile getirmesini söylemiş olabileceği gibi, zulme uğramış olduğunu, başına gelenlerin haksız yere geldiğini dile getirmesini söylemiş de olabilir. Yahut ona, her iki durumu dile getirmesini söylemiştir."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Beni efendinin yanında an, demek şu manadadır: Ona, benim Allah yolunda olduğumu söyle ki Allah'ın peygamberi olduğumu bilsin, Allah'ın taatinde bana uysun; böylece O'nun azabından kurtulsun, sevabına ulaşsın, iyi işleri emretsin, kötü işleri yasaklasın, Allah Teâlâ'nın birliğini kabul etsin, şeytanın tuzağından ve insan ile olup ona zarar vermesinden kurtulsun."[290]

290 Rûzbihân-ı Bakli, *Arâisü'l-Beyân,* 2/175.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Fakat şeytan ona,* Yusuf'u *efendisine hatırlatmayı unutturdu."* Yani zindandan çıkan sâkîye, Hz. Yusuf'u efendisinin yanında anmayı unuttu. Yahut Hz. Yusuf'a o anda Allah'ı zikretmeyi unutturdu, bundan dolayı o, başkasından yardım istedi. Bunun üzerine Allah ona hatasını hatırlatıp kendisini terbiye etti. *"Bu yüzden birkaç sene daha zindanda kaldı."*

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah kardeşim Yusuf'a rahmet etsin; eğer sâkîye, 'Beni efendinin yanında hatırlat' demeseydi, beş sene kaldıktan sonra zindanda yedi sene daha kalmazdı."[291]

Rivayet edildiğine göre, Cibrîl [aleyhisselâm] bu sözden sonra Hz. Yusuf'a geldi ve ona, "Seni kuyudan kim çıkarttı, öldürülmekten kim kurtardı, o çirkin işten kim korudu?" diye sordu; Hz. Yusuf, "Allah" dedi. O zaman Cibrîl [aleyhisselâm], "O halde nasıl oluyor da O'ndan başkasına yapışıyorsun, yaratılmış mahlûka güveniyorsun, halini kula arzediyor da Rabb'ini unutuyorsun?" dedi. Hz. Yusuf, "Ey Cibril, birkaç kelime ağzımdan çıktı, ben onlara tövbe ediyorum ve bir daha buna benzer bir söz söylemeyeceğim" dedi.[292]

Dinimize göre bir insandan yardım istemek câizdir, fakat bu, manevi hali kuvvetli olan zatların makamına uygun değildir. Bu yüzden Yusuf birkaç sene daha zindanda kaldı. Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, zindanda önce beş sene kaldı, bu sözden sonra da yedi sene kaldı, böylece zindan süresi on iki sene oldu.

41-42. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalpte yerleşmeyen unutma ve gaflet, irade dışı gelip giden nefsanî düşünceler, insana ait sıfatlardan olup velâyete ters değildir; çünkü kulun ondan (tamamen) kurtuluşu yoktur. Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur:

291 Tirmizî, Tefsîru Sûre (13), nr. 3116; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 6206.

292 Benzer bir rivayet için bk. Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/379.

"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiği zaman, hemen durup düşünürler ve işin gerçeğini görürler" (A'râf 7/201). Âyette geçen vesveseden kimse kurtulamaz; çünkü o hal, kulluğun vasıflarındandır, onunla kulun âcizliği, âlemlerin Rabb'inin kemali bilinir. Allah Teâlâ, âriflerin efendisi Hz. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] hakkında bile şöyle buyurmuştur:

"Sana şeytandan bir vesvese geldiğinde, hemen Allah'a sığın" (A'râf 7/200).

Şu halde peygamberler için gerekli olan ismet hâli (günahlardan korunma), peygamberlik mertebelerine bir noksanlık getirecek ve o mertebeden düşüş sebebi olacak işler için geçerlidir. Bu tür haller ise sonuçta kulun kemalatını artırmaya vesiledir, çünkü onlarla kulluğun kemali ortaya çıkar ki bu da kulun şerefidir. Bunu anla ve teslim ol, gereksiz tenkitlere girme; gerçekten onun hakikatini sadece (Cenâb-ı Hakk'ı yakînen tanıyan) ârifibillâh zatlar anlar, sırf zâhirî ilimle kalan kimseler anlamaz.

Vectecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Hz. Yusuf [aleyhisselâm], Mısır melikinin iman zamanını ve hak dine ne zaman gireceğini bilmedi. Şeytan, ilâhî hüküm gereği ona Rabb'ini zikretmeyi unutturdu. Bu durum melikin iman vaktine kadar devam etti. Bunun için Hz. Yusuf, melikin iman etme vaktine kadar zindanda kaldı. Buna göre Hz. Yusuf'un unutması, kullar hakkında yazılmış ilâhî kadere bakmaktan perdelenmesi sebebiyle oldu."[293]

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Zindandan Çıkışı

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde Hz. Yusuf'un zindandan çıkışını zikrederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ الْمَلِكُ اِنّ۪ٓي اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ
سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍۜ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُون۪ي ف۪ي رُءْيَايَ
اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ وَمَا نَحْنُ بِتَاْو۪يلِ

293 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/175.

الْاَحْلَامِ بِعَالِمٖينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذٖى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا۬ اُنَبِّئُكُمْ
بِتَأْوٖيلِهٖ فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدّٖيقُ اَفْتِنَا فٖى سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلّٖى
اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنٖينَ دَاَبًا
فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فٖى سُنْبُلِهٖ اِلَّا قَلٖيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتٖى مِنْ
بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلٖيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ
﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فٖيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفٖيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

43. ***Bir gün kral, "Ben rüyamda yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca, yedi yeşil başakla yedi kuru başak gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı bana yorumlayın" dedi.***

44. ***Onlar, "Bunlar karmakarışık düşlerdir; biz böyle düşlerin yorumunu bilmeyiz" dediler.***

45. ***Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olan, bir zaman sonra*** *(Yusuf'u)* ***hatırlayarak dedi ki: "Ben size onun yorumunu söylerim, beni hemen*** *(zindana)* ***gönderin."***

46. *(Zindana varınca),* ***"Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi! Şu rüya hakkında bize bir yorum yap: Rüyada yedi zayıf inek yedi semiz ineği yiyor, bir de yedi yeşil başakla yedi kuru başak görülüyor. Ümit ederim ki*** *(yapacağın yorum ile)* ***insanlara dönerim de*** *(rüyanın yorumunu veya senin fazilet ve kıymetini)* ***bilirler" dedi.***

47. ***Yusuf dedi ki:*** *(Bunun tabiri şudur):* ***"Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Sonra yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın."***

48. *Sonra bunun ardından, yedi kurak yıl gelecek; saklayacağınız az bir miktar hariç, bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek."*

49. *"Sonra bunun ardından insanların yağmura* *(bolluk ve genişliğe)* ***kavuşacağı bir yıl gelecek ki o yılda insanlar*** *(bol meyve ve sebzeye kavuşup)* ***şıra ve yağ sıkacaklar."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bir gün kral dedi ki ..."* Bu kral, Mısır azizinin kendisinin veziri olduğu kimsedir. İsmi Reyyân b. Velîd'dir. İsminin Mus'ab b. Reyyân olduğunu söyleyenler de olmuştur. O, Mısır firavunlarından biridir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, zindanda yedi sene kaldıktan sonra, secdeye kapanarak, "İlâhi, beni zindandan kurtar!" diye dua etti. O dua ettikçe, melekler "âmin" dediler. Hz. Yusuf'un dua ettiği gece kralın, "Ben rüyamda yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm" diye bahsettiği rüyayı gördüğü gecedir.

Kral dedi ki: "'*Ben rüyamda yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm.'* Kuru bir nehirden yedi semiz inek çıktı, onların peşinden de yedi tane zayıf, cılız inek çıktı ve bu cılız inekler o yedi semiz ineği yiyip yuttu. *'Ayrıca,* gövdesi üzerinde yetişmiş *yedi yeşil başakla yedi kuru başak gördüm.'* Kuru başaklar, yeşil başakları sarıp içlerinde kaybettiler." Kral bunları gördüğünde korku ile uyandı, yakın dostlarını ve rüya tâbircilerini çağırarak,

"Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüya tabirini biliyorsanız *benim rüyamı bana yorumlayın"* dedi.

"Onlar da, 'Bunlar karmakarışık, aslı olmayan *düşlerdir; biz böyle düşlerin yorumunu bilmeyiz' dediler."* Demek istediler ki: Bizde bunun tabiri yok. Çünkü o, şeytanın yalanlarından ibarettir. Yorum ve tabir ancak doğru rüyalar için olur.

"Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olan, bir zaman sonra yani yedi sene sonra Yusuf'u *hatırladı."* Bu kimse, Hz. Yusuf'un iki zindan arkadaşın-

dan biri olan sâkî idi; o da kralın meclisinde bulunuyordu. Dedi ki: *"Ben size onun yorumunu söylerim, beni hemen* onu bilenin yanına veya zindana *gönderin."*

Rivayet edildiğine göre sâkî, kralın sözlerini işitince ağladı. Kral ona, "Niye ağlıyorsun?" diye sordu; sâkî, "Ey kral, senin bu rüyanın tabirini ancak zindandaki Ken'ânlı genç bilir" dedi. O zaman kralın rengi değişti, "Onu unutmuştum, yedi senedir hatırlamadım, hiç aklıma gelmedi!" dedi. Sâkî de, "Ben de sizin gibi onu unuttum!" dedi. Kral,

"Onun güzel rüya tabiri yaptığını nereden biliyorsun?" diye sordu; sâkî, kendi rüyasını ve olayını anlattı. Bunun üzerine kral,

"Ona git ve sor" dedi. Sâkî,

"Vallahi ondan utanırım; çünkü o bana bir ricada bulunmuştu, ben onu unuttum" dedi. Kral,

"Ondan utanıp çekinme, çünkü o, hayrı da şerri de Mevlâ'sından görür; seni ayıplamaz" dedi. O zaman sâkî, Hz. Yusuf'un yanına geldi, ona,

"Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi!" dedi. Onu doğru sözlü sıddık olarak vasıflandırması, şahit olduğu güzel hallerinden, gördüğü yaşantısından, bir de kendisinin ve diğer zindan arkadaşının rüyasını güzel tabir etmesinden ileri geliyordu. Sözüne şöyle devam etti:

"Şu rüya hakkında bize bir yorum yap: Rüyada yedi zayıf inek yedi semiz ineği yiyor, bir de yedi yeşil başakla yedi kuru başak görülüyor. Ümit ederim ki yapacağın yorum ile insanlara, melike ve onun yanındakilere yahut belde ahalisine dönerim de rüyanın yorumunu veya senin fazilet ve kıymetini bilirler" dedi.

Sâkînin, "dönerim" demesinin sebebi, bir rivayete göre zindanın beldenin dışında bir yerde olmasındandı. Sâkînin, "ümit ederim ki belki" şeklinde ihtimalli ifadeler kullanmasının sebebi, haberi onlara ulaştırmadan âni ölüm ve benzeri bir engelle karşılaşması yahut onlara söylenen şeyleri anlamamaları ihtimalidir.

"Yusuf, rüyanın tabiri hakkında *dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Sonra, bu sene yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın.* Onu başağında bırakın ki kurt yemesin."

Bu, rüyanın tabirinden hariç bir nasihattir. Yani ektiğiniz buğdaydan, bu sene özel yiyeceğiniz hariç, diğer kısmını başaktan ayırmayın. Çünkü Mısır arazisinde yiyecek türü şeyler iki sene bile beklemiyordu. Hz. Yusuf onlara, bolluk senesindeki buğdayın kıtlık senesine kadar nasıl saklanacağının yolunu öğretti. Bu da buğdayı başağında bırakmaktı. Zira buğday başağında kaldığı zaman, Allah'ın izniyle, çürümekten ve kurt yemesinden korunur.

"Sonra bunun ardından, şiddetli kurak ve kıtlık yaşanacak olan *yedi yıl gelecek;* tohum ve ziraat için *saklayacağınız,* depolayacağınız *az bir miktar hariç,* bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek."

"Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek." Allah onları kıtlıktan kurtararak kendilerine yardım edecek. Yahut onlar yağmurla yardıma kavuşacaklar. *"O yılda insanlar,* meyvelerin bolluğundan şıra ve yağ *sıkacaklar.* Yahut bol ot ve yeşillikten dolayı hayvanları sütlenecek ve onlar da bol bol süt sağacaklar. Bu da onlara ayrı bir müjdedir. Rüyada görülen yedi semiz inek ve yedi yeşil başak, bolluk senelerine işarettir. Görülen yedi cılız inekle yedi kuru başak, cılız ineklerin semiz inekleri yemesi, kuru başakların yeşil başakları sarması ise kuraklık senelerine işarettir. Hz. Yusuf'un, yedi sene kuraklıktan sonra sekizinci senede bolluk ve rahatlık olacağını bilmesi vahiyle olabilir. Yahut kıtlığın bitmesi ancak bollukla olur. Ayrıca, Allah Teâlâ'nın kullarında cereyan ettirdiği âdeti, onlara darlıktan sonra genişlik vermesidir. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

"Şüphesiz her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır" (İnşirâh 94/5). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

43-49. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ruh, yaratılıştaki aslı itibariyle (pek çok şeyi) bilen ve idrak eden bir varlıktır. Ruh, kendisini bu ilimden perdeleyen maddi şeylerden

uzaklaştığında, bazı işleri daha olmadan önce keşfeder. Bu durum, bir kâfirin ruhu için de geçerlidir. Ruh uyku veya uzlet ile maddi şeylerden uzaklaşınca, gizli hakikatleri keşfedip öğrenir. Kim, ruhunu tevhide ulaşarak şirk kirlerinden temizler, bütünüyle eşyadan sıyrılıp Hakk'a bağlanarak maddi meşguliyetlerden uzak tutarsa ruh aslına döner ve beden kalıbıyla birleşmeden önce bildiği ve keşfettiği ilimler kendisine dökülmeye başlar.

Ruhun aslına dönmesi konusunda uykusuzluk ve açlık kadar fayda veren bir şey yoktur. Açlıkta, maddi ve manevi pek çok sır vardır. Allah Teâlâ, açlık sebebiyle Hz. Yusuf'u, babası ve kardeşleriyle buluşturdu, hepsini bir araya getirdi. Yine açlık sebebiyle Hz. Yusuf'u mülk sahibi yaptı, kendisine yardım etti, onu yeryüzünde yetki ve otorite sahibi kıldı; öyle ki Hz. Yusuf, bütün Mısır'a ve ahalisine sultan oldu. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle demiştir:

"Allahım, Kureyş'e Yusuf zamanında Mısır halkına yedi sene kıtlık çektirdiğin gibi kıtlık çektirerek onlara karşı bana yardım et."[294]

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] *İhyâ*'da, açlığın sırlarından kırk özellik saymıştır.[295]

Bir eserde şöyle zikredilmiştir: "Allah Teâlâ, nefse türlü şekillerde azap etti; her azaptan sonra ona, 'Ben kimim?' diye sordu; nefis, 'Ben kimim?' dedi. Nihayet ona açlıkla azap etti, o zaman nefis, 'Sen benim Rabbim'sin, seni tesbih ederim, sen tek ve kahhârsın' dedi."

Açlık konusunda övülen durum, ifrat ve tefrite gitmeden orta halde yemektir. İmam Bûsîrî [rahmetullahi aleyh] *Kasîde-i Bürde*'sinde bu konuda şöyle demiştir:

"Açlığın ve tokluğun desiselerinden (hile ve tuzaklarından) kork; nice açlık hali vardır ki tokluktan daha şerlidir."[296]

---

294 Buhârî, Daavât, 58; Tirmizî, Tefsîru Sûre (44), 1.

295 bk. Gazâlî, *İhyâ*, 3/100-110 (Beyrut 2000).

296 bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Umde fî Şerhi'l-Bürde*, s. 160-170 (Dubâ 2003).

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde, Hz. Yusuf'un zindandan çıkmasını, mülk ve yetki sahibi olmasını anlatarak şöyle buyurdu:

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسْئَلْهُ
مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا
خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ
سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ
وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا
يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا
مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ
لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي
عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي
الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ
أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

50. ***Kral dedi ki: "Onu bana getirin!" Elçi, Yusuf'a geldiği zaman*** *(Yusuf)* ***dedi ki: "Efendine dön ve ona, 'Ellerini kesen o kadınların hali neydi?' diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini çok iyi bilendir."***

51. *(Kral kadınlara)* ***dedi ki: "Yusuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?" Kadınlar, "Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik" dediler. Azizin karısı da dedi ki:***

"Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir."

52. *(Yusuf dedi ki): "Bu (işin aslını araştırma talebim), benim azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindir."*

53. *"(Bununla beraber) Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Şüphesiz nefis sürekli kötülüğü emreder; ancak Rabbim'in acıdığı hariç. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir."*

54. *Kral dedi ki: "Onu bana getirin, onu kendime özel olarak seçeceğim." Onunla konuşunca, "Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin" dedi.*

55. *Yusuf, "Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi iyi bilirim" dedi.*

56. *İşte biz bu şekilde Yusuf'a yeryüzünde (Mısır'da) yetki verdik; orada dilediği gibi hareket ediyordu. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi ulaştırırız ve ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmeyiz.*

57. *Şüphesiz ahiret mükâfatı, iman edip (kötülüklerden) sakınanlar için daha hayırlıdır.*

Tefsir

Elçi, Hz. Yusuf'un yanından rüya tabiri ile gelince, kral yorumu dinledi, çok hoşlandı, Hz. Yusuf'un ilminin ve aklının ne kadar büyük olduğunu anladı ve, "Böyle bir kimsenin zindanda kalması uygun değildir; *onu bana getirin!*" dedi. Elçi, Yusuf'u zindandan çıkarmak için yanına geldiğinde Yusuf, *"Efendine dön ve ona, 'Ellerini kesen o kadınların hali neydi, onlar benden kendilerine bir meyil görmüşler mi? diye sor, dedi."*

Hz. Yusuf'un zindandan çıkmakta acele etmeyip önce kadınların halinin sorulmasını ve kendi halinin araştırılmasını istemesi iffetinin temiz olduğunu ortaya çıkarmak, kendisinin haksız yere zindana atıldığını krala bildirmek ve kendisine bir kötülük ulaştırmak isteyen hasetçinin hedefine ulaşamadığını göstermek içindir.

Bu âyette şu duruma delil vardır: İnsanın töhmet altına gireceği işlerden ve hallerden sakınması gerekir ve haksız yere bir suçlamayla karşılaştığında onu gidermeye çalışması güzeldir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa töhmet altına gireceği (suçlanıp kınanacağı) yerlerde durmasın."[297]

Âyette ayrıca Hz. Yusuf'un hilmine ve sabrına bir delil olduğu gibi zindanın sıkıntı ve darlığından dolayı çok üzülmediğine dair bir delil de vardır. Çünkü zindanda uzun süre kaldıktan sonra kralın elçisi onu çağırdığı anda hemen çağrıya uyup zinandan çıkmadı. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Yusuf'un bu durumunu anlatırken, tevazu göstererek şöyle buyurmuştur:

"Eğer Yusuf'un kaldığı kadar zindanda ben kalsaydım, çıkmam için çağıran elçiye hemen uyardım!"[298]

Hz. Yusuf, *"Ellerini kesen kadınların halini sor"* derken, azizin karısını dile getirmedi, bunu ona bir iyilik olarak, edebi korumak, kocasının durumunu gözetmek ve kadının suçunu örtmek için yaptı; onun yerine ellerini kesen kadınlar dedi.

Hz. Yusufasonra şöyle dedi: *"Şüphesiz Rabbim onların hilesini* yani bana, 'Hanımefendine itaat et' dediklerinde yapmak istedikleri hile ve tuzakları *çok iyi bilendir."* Onun bu sözünde, onların hilesinin çok büyük olduğu ortaya çıkıyor. Hz. Yusuf, bu sözüyle onların hilesine Allah'ın ilmini şahit göstermiştir. Bu sözde Hz. Yusuf'un iftiraya uğradığı işten temiz olduğu da anlaşılmaktadır. Onda ayrıca yaptıkları hileden dolayı kadınlar için bir tehdit vardır.

Sonra kral kadınları topladı. Onlar altı veya yedi kadındı. Üç tanesi Hz. Yusuf zindanda iken ölmüş, geriye dört kadın kalmıştı. Azizin karısı da onlarla birlikteydi.

---

297 Bu konudaki biraz farklı lafızdaki bir hadis ve değerlendirmesi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 88.

298 Buhârî, Enbiyâ, 11, 19; Müslim, İmân, 238, Fezâilü's-Sahâbe, 152.

"Kral kadınlara, 'Yusuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?' diye sordu." Kral, Hz. Yusuf'tan murat alma işini bütün kadınlara nisbet etti; çünkü o, sadece azizin karısının ondan murat almak istediğini kesin bilmiyordu.

Kadınlar, *"Hâşâ! Allah için ..."* dediler. Onlar, *"Hâşâ! Allah için"* sözleriyle, Allah'ın onun gibi iffetli bir insanı yaratmaktan âciz olmadığını söylemek istediler. Yahut onunla, Hz. Yusuf'un, Allah korkusuyla isyan etmekten uzak durduğunu dile getirdiler. Bu ifade, Hz. Yusuf'un ve kendilerinin bahsedilen işten temiz ve uzak olduğunu göstermektedir. Yahut bu sözle kadınlar sadece, kendilerinin ondan uzak olduğunu anlatmaya çalıştılar. Hz. Yusuf'un, o işten uzak ve temiz olduğunu ise, *"Biz ondan* günah olan *hiçbir kötülük görmedik"* sözleriyle dile getirdiler.

"Azizin karısı da dedi ki: Şimdi gerçek ortaya çıktı, durum belli oldu, mesele sabitleşti ve kesinleşti. *Ben onun nefsinden murat almak istemiştim; şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir."*

Elçi zindana dönüp Hz. Yusuf'a, kadınların söylediği sözleri ve azizin karısının suçunu itiraf ettiğini söyleyince, *"Yusuf dedi ki: Bu, benim azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi bilmesi içindi."* Yani bu araştırmayı yaptırmam ve zindandan çıkışta ecele etmemem, benim, azizin yokluğunda veya kapalı kapılar ardında hanımına bir kötülük yapmadığımı, bilakis ona karşı iffetimi koruduğumu bilmesi içindi.

Bir de şunun bilinmesini istedim: *"Şüphesiz Allah, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz,* onu geçerli kılmaz, tasdik edip desteklemez." Yahut hainleri, hilelerini uygulamada hedeflerine ulaştırmaz.

Hz. Yusuf bu sözüyle kapalı bir yolla, azizin hanımının kocasına hainlik ettiğine işaret etmekte ve kendisinin güvenilirliğini kuvvetlendirmektedir.

İbn Abbas'ın [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Yusuf, 'Ben ona gıyabında hainlik etmedim'" dediğinde, Cibrîl [aleyhisselâm], "Kendisine meylettiğinde de mi?" dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf,

"Ben nefsimi temize çıkarmıyorum" dedi.[299] Yani gizli açık bütün hallerde onun isyandan uzak olduğunu söylemiyorum yahut onu devamlı temize çıkarmıyorum, demek istedi.

Hz. Yusuf, bu sözü tevazu göstermek, kulluğunu ortaya koymak ve onunla nefsini temize çıkarmayı ve onun haliyle kendini beğenmeyi kastetmediğine, bilakis Allah'ın kendisini koruma ve hayırdaki başarı nimetini ortaya çıkarma niyetiyle söylediğine dikkat çekmek için söyledi. Hz. Yusuf sonra şöyle dedi:

"Şüphesiz nefis sürekli kötülüğü emreder." Şöyle ki nefis, tabiatı icabı şehvetlere meyleder; hep bu sıfatıyla suçlanır. Nefis bütün vakitlerde vücudun kabiliyet ve âzalarını şehvetlerine meyilde kullanır; *ancak Rabbim'in acıdığı* yani onu günahtan koruyup muhafaza ederek acıdığı vakit *hariç*. Yahut Rabbim'in kendisine acıyıp da günahlardan koruduğu nefisler hariç.

Âyete şu mana da verilmiştir: Fakat nefsi kötülükten alıkoyacak olan ancak Rabbim'in rahmetidir.

"Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir." Nefislerin meylettiği kusurları affeder, dilediğine kötülükten koruyarak merhamet eder. Yahut günahının affedilmesini isteyeni ve yaptığını itiraf edeni affeder ve ona, kendisini huzurundan uzak kalmakla yüz yüze getirdikten sonra, zatına yaklaştırarak merhamet eder.

Bazıları, "Ben ona gıyabında hainlik etmedim" sözünden buraya kadar olan sözlerin, azizin karısı Züleyha'ya ait olduğunu söylemişlerdir, ancak bu sözlerin Hz. Yusuf'a ait olması daha doğru ve tercih edilen görüştür.

"Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel olarak seçeceğim." Yani onu has adamlarımdan ve seçkin yakınlarımdan yapacağım. Yahut onu kendi işlerime tahsis edeceğim.

Kral önce, "Onu bana getirin" dedi; Hz. Yusuf'un güzel hal ve kemali ortaya çıkınca da, *"Onu bana getirin, onu kendime özel olarak seçeceğim"* dedi.

---

299 Rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/549-550.

Rivayet edildiğine göre, kral Hz. Yusuf'u zindan çıkarmak istediği zaman ona giyip gelmesi için güzel bir elbise gönderdi. Zindanla şehir arası 4 fersah mesafedeydi.[300] Hz. Yusuf, "Zindanda kim varsa hepsi çıkarılmadan ben çıkmam" dedi. Bunun üzerine kral, zindandaki bütün mahkûmların serbest bırakılmasını emretti. Hz. Yusuf, zindandan çıkınca gusletti, güzelce temizlendi, yeni elbise giydi. Kralın huzuruna çıkınca,

"Allahım, senden onun hayrını isterim; onun şerrinden senin izzet ve kudretine sığınırım" dedi ve ona selâm verdi, kendisi için İbrânîce dua etti. Kral,

"Bu lisan hangisidir?" dedi. Hz. Yusuf,

"Babamın lisanıdır" dedi. Kral, yetmiş tane lisan biliyordu; onlarla konuştu. Hz. Yusuf da hepsiyle kendisine cevap verdi. Kral buna çok şaşırdı ve,

"Sana rüyamı bizzat anlatmak istiyorum" diyerek Hz. Yusuf'a rüyasını anlattı, gördüğü inekleri, başakları ve yerlerini bütün özellikleriyle tanıttı, onu tahtına oturttu ve yönetimi kendisine verdi. Bu durum şu âyette anlatılmaktadır:

"Kral onunla konuşunca, 'Bugün sen katımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin' dedi." Yani Hz. Yusuf'u kendisine getirdiklerinde onunla konuşup kendisindeki olgunluk haline ve güzel dualarına şahit olunca,

"Bugün sen yanımızda yüksek makam, mevki sahibisin ve her hususta kendisine güvenilir birisin" dedi ve bütün memleketin işini ona havale etti.

Rivayet edildiğine göre, Kutfîr yani aziz öldü; kral Hz. Yusuf'u onun yerine atadı ve Züleyha ile evlendirdi.

Züleyha, ihtiyarlayıp fakirleşmişti. Hz. Yusuf'a geldi, Yusuf Allah Teâlâ'ya dua etti, Cenâb-ı Hak onun güzelliğini ve gençliğini geri verdi. Hz. Yusuf, onunla evlendiğinde kendisini bâkire buldu. Züleyha'dan Efrâim ve Mişâ isminde iki çocuğu oldu.

---

300 Bir fersah 5762 kilometredir.

Kral sonra Hz. Yusuf'a, "Bu bolluk senelerinde ne yapmamızı uygun görüyorsun?" diye sordu; Hz. Yusuf,

"*Beni ülkenin hazinelerine,* Mısır arazisinin işlerinin sevk ve idaresine tayin et! *Çünkü ben onu,* hak etmeyenden daha *iyi korurum* ve onda ne şekilde tasarruf edileceğini gayet *iyi bilirim, dedi.*"

Beyzâvî demiştir ki: "Herhalde Hz. Yusuf [aleyhisselâm], kralın kendisine kesin bir iş vereceğini görünce, faydası en umumi olan ve herkesi ilgilendiren bir işi tercih etti. Bu âyette, idareyle ilgili bir işi talep etmenin, ona hazır olduğunu açıklamanın ve kâfirin elinden yönetimi almanın câiz olduğuna dair bir delil vardır. Bu cevaz, hakkın ayakta tutulmasının ve halkı yönetmenin idareyi elde etmekten başka yolunun olmadığını bildiği zamandır. Mücâhid demiştir ki: 'Kral, Hz. Yusuf'un davetiyle müslüman oldu.'"[301]

Daha önce Vertecübî'nin (Rûzbihân-ı Baklî'nin, *Arâisü'l-Beyân*'daki) açıklamasında kralın müslüman olduğunu gösteren ifadeler geçmişti.

İbn Atıyye demiştir ki: "Hz. Yusuf'un böyle bir işi talep etmesi, kendisinin adaleti uygulama arzusundan ileri gelen hasbi bir durumdur. Hz. Ebû Bekir'in [radıyallahu anh] halifeliği üstlenmesi de böyle olmuştur. Halbuki o, ensardan kendisiyle istişare eden kimseyi, iki kişiye idareci olmaktan sakındırmıştı. Buna göre, faziletli bir kimsenin idareyle ilgili bir işe tâlip olması câizdir; ancak onun yerine bu işi yapacak biri bulunursa o zaman işe tâlip olmak uygun değildir."[302]

el-İktifâ fi Ahbâri'l-Hulefâ adlı eserde der ki: "Hz. Ömer [radıyallahu anh], Ebû Hüreyre'yi [radıyallahu anh] bir iş için görevlendirmek isteyince o bundan kaçındı. Hz. Ömer ona,

'Hz. Yusuf senden daha hayırlı değil midir? O işi talep etti de sen niçin etmiyorsun?' dedi. O zaman Ebû Hüreyre şu cevabı verdi:

'Hz. Yusuf, peygamber oğlu bir peygamberdir. Ben ise Ümeyye'nin oğluyum. Ben bir işi üstlendiğimde şu beş şeyden korkarım: İlimsiz konuşmaktan, adalet dışı hüküm vermekten, hainlik ettin diye sırtı-

301 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/488.

302 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/256 (Beyrut 2001).

ma sopa vurulmasından, namusuma dil uzatılmasından ve malımın alınmasından.'"[303]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İşte biz bu şekilde,* yani Yusuf için yaptığımız güzel işle *Yusuf'a yeryüzünde (Mısır'da) yetki verdik. Orada dilediği gibi hareket ediyordu.* Mısır'ın beldelerinde dilediği yerde inip konaklıyordu yahut Mısır'ın dilediğimiz yerlerinde inip konaklıyordu. *Biz dilediğimiz kimseye* dünyada ve ahirette *rahmetimizi ulaştırırız ve ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmeyiz;* tam aksine mükâfatlarını dünyada ve ahirette tam olarak veririz."

Hz. Yusuf, kendi zamanında iyilik yapanların en faziletlisiydi. Bunun için Allah ona Mısır arazisinde yetki verdi, hatta bütün Mısır'a sultan yaptı. Bu şöyle oldu:

Kral Hz. Yusuf'a idareyi devredince, Hz. Yusuf, yiyecekleri depolamak ve ziraat mahsullerini çoğaltmak için güzel bir çalışma yaptı. Nihayet kuraklık seneleri geldi; Mısır, Şam ve civarında umumi bir kıtlık baş gösterdi. İnsanlar, yiyecek temini için Hz. Yusuf'a yöneldi.

Hz. Yusuf, birinci sene onlara dirhem ve dinar (gümüş ve altın para) karşılığında yiyecek sattı; öyle ki halkın elinde onlardan hiçbir şey kalmadı.

İkinci sene, süs eşyaları ve giyecek karşılığında yiyecek sattı.

Üçüncü sene, ev eşyaları karşılığında yiyecek sattı.

Dördüncü sene, hayvan karşılığında yiyecek sattı.

Beşinci sene, bağ bostan ve arazi karşılığında yiyecek sattı.

Altıncı sene, evlatlarını hizmetçi verme karşılığında yiyecek sattı.

Yedinci sene, kendilerinin köle olması karşılığında yiyecek sattı; öyle ki hepsini köle olarak kendisine bağladı. Sonra durumu krala arzetti; kral da,

"Kendi görüşüne göre nasıl güzel buluyorsan öyle yap!" dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf, hepsini hürriyetine kavuşturdu ve mallarını kendilerine geri verdi.

---

303 Daha kısa bir rivayet için bk. Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/386.

Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette şöyle buyurdu: *"Şüphesiz ahiret mükâfatı, iman edip* şirkten ve çirkin işlerden *sakınanlar için daha hayırlıdır."* O, rağbet edilmeye ve peşine düşülmeye daha layıktır.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Burada geçen, *'Biz dilediğimize rahmetimizi ulaştırırız'* âyetindeki rahmetten maksat dünya malı, mülkü ve yetkisidir. Âyetin devamında gelen, *'Biz ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmeyiz'* kısmı da yine dünyada verilecek mükâfattır. Bunu, peşinden gelen, *'Ahiret mükâfatı daha hayırlıdır'* sözünden anlıyoruz. Hak Teâlâ bu âyette şunu haber verdi: Allah Teâlâ dünyada mümin veya kâfir, itaat eden veya isyana dalan kimselerden dilediğine rahmetini (dünya nimetlerini) verir, iyilik sahiplerine de dünyadaki mükâfatları muhakkak verilir. Birincisi (iyiye kötüye nimet verilmesi) Allah'ın dilemesine bağlıdır. İkicisi ise kesin olur. Cenâb-ı Hak sonra, *'İman edip takva sahibi olanlar için ahiret ücreti, bunların hepsinden daha hayırlıdır'* buyurdu. Bu âyette, Hak Teâlâ'nın Hz. Yusuf'a dünya ve ahiret nimetlerini birlikte verdiğine dair bir işaret vardır."[304]

50-57. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyetlerden çıkaracağımız üç güzel netice vardır: Birincisi, musibet anında da olsa bütün işlerde teenni ile (acele etmeden sükûnetle) hareket etmek övülmüştür; çünkü o, insanın aklının kemaline, vakarına ve kalp sükûnetine delildir. Aceleyle iş yapmak kötülenmiştir; zira o, aklın hafiflik ve azlığından, sabır ve tahammülün yokluğundan kaynaklanır. Teenninin ne olduğunu Hz. Yusuf'un halinden anlayabiliriz. O, uzun bir süre zindanda kaldıktan sonra, kendisini çıkarmak için gelen elçiye ne dediğini yukarıda gördük. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Teenni ile (acele etmeden) hareket etmek Allah'tan, acele ile hareket etmek ise şeytandandır."[305]

Âyetten çıkaracağımız ikinci sonuç, nefsini temize çıkarmamak ve onu sürekli suçlamaktır. Nefis manevi temizlikte hangi noktaya ulaşırsa

304 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/390 (Beyrut 1995).

305 Tirmizî, Birr, 66.

ulaşsın, onu sürekli itham altında tutmak gerekir. En'âm sûresinin 70. âyetinin tefsirinde bu konuda açıklama geçmişti.

Sûfîlerden biri demiştir ki: "Akıllı kimsenin nefsini temize çıkarması nasıl uygun olur; halbuki babası ve dedeleri şerefli birer peygamber olan Hz. Yusuf, *'Ben nefsimi temize çıkarmıyorum; şüphesiz nefis sürekli kötülüğü emreder'* demiştir."

Nefisler üç kısımdır: Bunlar, emmâre (kötülüğü emreden); levvâme (kendini kınayan, kusuruna pişman olan); mutmainne (Allah ile huzur ve sükûna kavuşan) nefislerdir. Bazıları, *"Ona günah duygusunu ve takva yolunu ilham edene yemin olsun ki"* (Şems 91/8) âyetinden hareketle, nefsin kısımlarına mülhime (ilhama mazhar olan) nefsi de katmıştır.[306]

Âyetten çıkaracağımız üçüncü netice, bir bela ve musibete uğrayan kimse ihsan ve takva halini korursa muhakkak hayırlı bir sonuç alır. Allah Teâlâ bu kimselere zilletten sonra izzeti, fakirlikten sonra zenginliği, zayıf düşürülüp horluk yaşadıktan sonra yeryüzünde zafer ve yetkiyi müjdelemiştir. Bunu şu âyetten anlıyoruz:

"İşte biz bu şekilde Yusuf'a yeryüzünde (Mısır'da) yetki verdik; orada dilediği gibi hareket ediyordu. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi ulaştırırız ve ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmeyiz."

Bu konuda bir şair demiştir ki: "Allah hangi kula izzet vermeyi isterse o azizdir; Allah'ın izzeti onu kaplar. O kulun izzeti yeryüzünün her tarafında parlar ve yayılır. O, kendisine yönelen ve bir arzuhalde bulunan herkese 'buyur' diyen bir sevgilidir. Âh, böyle birinin güzelliği ne zaman ortaya çıkacak? Onun aranması çok uzun sürdü. O, halkın süsüdür, Allah'ın seçilmiş kuludur."

---

306 Sûfîler nefsi, ulaştığı mertebe ve sahip olduğu sıfatlara göre yedi kısma ayırmışlardır. Yukarıda geçen dört kısma şu üç kısmı eklemişledir: Râzıye (Allah'tan razı olan); marziyye (Allah'ın kendisinden razı olduğu) ve kâmile (kemale ermiş) nefis. Nefsin bu kısımları da şu âyetten çıkarılmıştır: *"Ey mutmain olan nefis (Allah ile huzur bulmuş ruh!) Sen Rabb'inden razı, Rabb'in de senden razı olarak dön Rabb'ine. Gir has kullarımın arasına, gir cennetime"* (Fecr 89/27-30). (Mütercim).

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Kardeşlerinin Mısır'a Gelişi

Diğer bölgelere isabet eden kıtlık Ken'ân iline de isabet edip Hz. Yakub [aleyhisselâm] Mısır sultanının yiyecek sattığını işitince, Bünyamin hariç diğer oğullarını Mısır'a gönderdi. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ
بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ اَلَا تَرَوْنَ اَنّ۪يٓ اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا۬
خَيْرُ الْمُنْزِل۪ينَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِه۪ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾
قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ
ف۪ي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَٓا اِذَا انْقَلَبُٓوا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

58. *Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna çıktılar, Yusuf onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı.*

59. *Yusuf onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: "Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görüyorsunuz ya, ben ölçeği tam dolduruyorum ve misafir ağırlayanların en hayırlısıyım."*

60. *"Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek (erzak) yoktur ve bana hiç yaklaşmayın!"*

61. *Dediler ki: "Onu babasından istemeye çalışacağız, bunu muhakkak yapacağız."*

62. *Yusuf emrindeki gençlere dedi ki: "Onların verdiği zahire bedellerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndüklerinde onu (bu iyiliğimizi) anlarlar da belki yine dönüp gelirler."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yusuf'un kardeşleri* Mısır'a yiyecek almak için *gelip onun huzuruna girdiler, Yusuf onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı."*

Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u tanımamasının bazı sebepleri vardı. Şöyle ki aradan uzun bir zaman geçmiş, Hz. Yusuf'un yaşı ve hali değişmişti. Çünkü onlar Yusuf'tan küçük yaşta ayrılmışlardı. Ayrıca onlar, Hz. Yusuf'un öldüğünü zannediyorlardı. Yahut onlar, yanına girince onun son derece heybetli duruşundan onun halini düşünmeye fazla vakit bulamamışlardı. Yahut o onda Hz. Yusuf'un yüzü örtüyle sarılıydı.

Rivayet edildiğine göre, kardeşleri saltanat köşkünde Hz. Yusuf'un yanına girince o, başında bulunan tacıyla sultanlara ait bir heybet ve azamet içindeydi. Hz. Yusuf, kardeşlerini tanıdıktan sonra onlara,

"Siz kimsiniz? İşiniz nedir? Sizi benim şehrime getiren sebep nedir? Sakın siz casus olmayasınız?" diye sordu, onlar da,

"Öyle bir halden Allah'a sığınırız. Bizler bir babanın oğullarıyız; o, yaşlı sıddık bir zattır. Peygamberlerden bir peygamber olup ismi Yakub'dur" dediler. Hz. Yusuf,

"Siz kaç kardeşsiniz?" diye sordu, onlar,

"On iki kardeşiz, biri çöle gitti, helâk oldu" dediler. Hz. Yusuf,

"Şimdi burada kaç kişisiniz?" diye sordu, onlar,

"On kişiyiz" dediler. Hz. Yusuf,

"On birincisi nerede?" diye sordu, onlar,

"Babasının yanında bulunuyor; babası, ölen oğlunun yerine onunla teselli buluyor?" dediler. Hz. Yusuf,

"Sizin için kim şahitlik eder?" diye sordu, onlar,

"Burada bizi tanıyan ve hakkımızda şahitlik edecek kimse yoktur!" dediler. Hz. Yusuf,

"Yanımda birinizi rehin olarak bırakın; o baba bir kardeşinizi bana getirin ki sizi tasdik edeyim" dedi. Onlar da aralarında kura çektiler, kura Şem'ûn'a çıktı. Bu durum âyette şöyle anlatılmaktadır:

"Yusuf onların yüklerini hazırlatınca, kendilerine satın aldıkları yiyecekleri verip yüklerini hayvanlarına yükleyince dedi ki: Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin."

Bu kardeş, Bünyamin'dir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, her birine bir yük yiyecek veriyordu, fazla vermiyordu. Kardeşleri, baba bir kardeşleri için de fazladan bir yük yiyecek istediler; Hz. Yusuf onlara verdi ve doğru söylediklerini bilmek için diğer gelişlerinde onu da getirmelerini şart koşarak şöyle dedi:

"Görmüyor musunuz, ben ölçeği dolu dolu veriyorum ve misafir ağırlayanların en iyisiyim." Bunu, onları tekrar gelmelerine teşvik için söyledi. Hz. Yusuf onları gerçekten son derece güzel ağırlamıştı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, yemek işlerine bakan görevlisini yanına çağırarak,

"Onları garipleri ağırladığın yerde ve misafirleri ağırladığın yerde ağırlama, onları benim evime al, kendilerine bana hazırladığın gibi bir sofra hazırla; hatırlarını gözet ve kendilerine ikramda bulun" dedi. Görevli, onların kim olduğunu sordu, Hz. Yusuf cevap vermedi. Görevli onlar için yaygı ve minderler serdi. Hz. Yusuf, gece olunca özel misafirlerinin önüne sofra, ışık ve ateş koyulmasını emretti. Onlar, pencereden diğer misafirlerin ağırlandığı eve bakıyorlardı. Gerçekten herkes büyük bir sıkıntıya mâruz kalmıştı. Fakir ve garip kimselerin her birine birer arpa ekmeği veriyorlardı, kendi önlerinde ise çeşitli ikram ve yiyecekler görüyorlardı. Kendilerine verilen yiyecek 1200 dinar altına ulaşmıştı. Birbirlerine,

"Bu melik, fakirlerden hiçbirine yapmadığı ikramı bize yaptı; bunun sebebi ne ola ki?" dediler. İçlerinden Şem'ûn,

"Herhalde melik, babalarımızın adını ve namını işitti, bu sebeple bize ikramda bulunuyor" dedi. Bir diğeri de,

"Herhalde bizim fakirlik ve ihtiyacımızdan dolayı ikramda bulunuyor" dedi. Hz. Yusuf, diğer bir odanın küçük penceresinden onlara bakıyor, konuşmalarını dinliyor ve ağlıyordu. Hz. Yusuf, sonra oğlu Mişâ'ya,

"Kuşağını kuşan ve şu topluluğa hizmette bulun!" dedi. Oğlu,

"Babacığım, onlar kimdir?" diye sordu, Hz. Yusuf,

"Yavrum, onlar senin amcaların!" dedi. Oğlu,

" Babacığım, onlar seni satanlar mı?" diye sordu, Hz. Yusuf,

"Evet! Onlar beni sattılar, sonunda Mısır'a sultan oldum. Yavrum sence, bu durumda onlar bana iyilik mi yapmış oldular, kötülük mü?" dedi. Oğlu,

"İyilik yapmış oldular; senin onların kardeşi olduğunu kendilerine söyleyeyim mi?" dedi. Hz. Yusuf,

"Hayır, onlara bir şey söyleme, Allah izin verene kadar bu sırrı kendilerine açma" dedi. Hz. Yusuf'un kardeşleri misafir olarak üç gün veya daha fazla kaldılar. Sonra Hz. Yusuf, yüklerini bineklerine yükletip kendilerini gönderdi ve onlara diğer gelişlerinde kardeşi Bünyamin'i getirmelerini şart koşarak şöyle dedi:

"Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir gram dahi erzak ve yiyecek yoktur ve bana hiç yaklaşmayın! Beldeme girmeyin ve yanıma yaklaşmayın!"

Onlar da, *"Onu babasından istemeye çalışacağız,* bunun için bütün gayretimizi sarfedeceğiz, *bunu muhakkak yapacağız,* bu konuda gevşeklik göstermeyeceğiz" *dediler.*

Yusuf [aleyhisselâm], erzak tartan hizmetçi gençlere, *"Onların erzak satın almak için verdiği ücreti yüklerinin içine koyun"* dedi. Her birinin getirdiği ücretin kendi yükünün içine konulmasını emretti. Onlar zahire bedeli olarak ayakkabı ve deri getirmişlerdi. Hz. Yusuf, bunu onlara bir ikram ve ihsan olarak yaptı; onlardan yiyecek bedeli almaya gönlü elvermedi. Bir de getirdikleri eşyaların, babasının yanında hiç kalmamış olmasından korktu.

"Olur ki ailelerine döndüklerinde onu anlarlar, yani zahire bedellerinin kendilerini verilmesindeki ikram ve iyiliği anlarlar, *belki yanımıza yine dönüp gelirler"* diye düşündü.

Âyetin manası şudur: Onlar, ailelerine döndüklerinde kendilerine yapılan bu iyilik ve ikramı anlayıp gereğini yerine getirmeyi düşünürler ve belki tekrar dönüp gelirler; bu iyilik ve ikram onların tekrar Mısır'a gelmesine sebep olur. Hz. Yusuf, bu şekilde onların gönlünü çekmeyi ve kendilerine ihsanda bulunmayı kastetti.

Âyete şu manayı verenler de olmuştur: "Belki onlar, ücret olarak verdikleri eşyayı tanırlar da (ücretini vermedikleri için) bizim verdiğimiz yiyecekleri kendilerine helâl görmeyip bize geri dönerler." Müfessir İbn Atıyye, bu görüşü zayıf bularak demiştir ki:

"Şöyle denilmiştir: Hz. Yusuf, kardeşlerinin ödediği bedeli geri vermekle, onların karşılıksız yiyecek almayı günah görerek ücretini ödemek için geri dönmelerini sağlamak istemiştir. Bu görüş birçok yönden zayıftır." İbn Atıyye sonra demiştir ki:

"Onların, yükleri arasında yiyecek ücretini görünce sevinmeleri ve, *'İşte ödediğimiz ücretler, bize geri verilmiş!'* demeleri, Hz. Yusuf'un kastının bu olmadığını gösteriyor; onun asıl kastı, daha önce geçtiği gibi, kardeşlerinin sevgisini kazanmak ve onların zaruri ihtiyaçlarını gidermektir."[307]

58-62. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

"Yusuf onları tanıdı, onlar ise kendisini tanımıyordu" âyetinden ilhamla deriz ki: İhsan makamına yükselmiş seçkin veliler de böyledir. Onlar, iman ehlinin (avam halkın) sahip olduğu makam ve mertebeleri tanırlar, iman ehli halk ise onları inkâr eder, velilerin makamlarını tanımaz. Bu konuda âriflerden biri demiştir ki:

"Büyük dalgalı denizleri arkamızda bıraktık; bizim nereye yöneldiğimizi gerideki halk nereden bilecek!"

---

307 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, 3/259.

Velinin makamı yükseldikçe, hali ve makamı insanlardan gizlenir. Allah dostlarının derecelerini ancak onlarla birlikte ilâhî huzura giren ve onların içtiği manevi kaynaktan içen kişi bilir; böyle olmayan kimse, onların cahilidir; gerçek hallerini tanımaz.

"Eğer onu bana getirmezseniz, size benim yanımda hiçbir yiyecek yok" âyetinden ilhamla deriz ki: Cenâb-ı Hak da aynı şekilde kuluna der ki: "Bana kalbini getir; eğer onu getirmezsen taatini kabul etmem, kalbin olmadan huzuruma yaklaşamazsın." Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah sizin dış şekillerinize ve yaptıklarınıza bakmaz; O ancak kalplerinize ve niyetlerinize bakar."[308]

Allah Teâlâ'nın, *"Onu babasından isteyeceğiz, bunu muhakkak yapacağız"* âyetinden ilhamla deriz ki: Kulun da bu şekilde kalbinin derdine düşmesi, onu Rabb'ine yöneltmeye çalışması gerekir. Bu iş, kalbi perdeleyen alakaları kesip atarak, boş meşguliyet ve engellerden kaçarak olur. Kul böyle yapmalı ki kalbinin üzerinde hakikat nurları parıldasın.

"Onların bedellerini (ana sermayelerini) yüklerinin içine koyun" âyetinden ilhamla deriz ki: Halka vaaz etmek ve onları uyarmakla meşgul olanların, insanlara müjdeli vermesi ve onların ana sermayelerini artırması gerekir. Bu ana sermaye, iman, Allah sevgisi ve marifettir. Vâiz, güzel vaazı ve nurlu haliyle insanların kalbine bunları yerleştirmeli; böylece hali insanları gayrete getiren ve sözü Allah'a sevkeden bir kimse olmalıdır. İnsanları ümitsiz bırakmamalı, onları iman ve muhabbet noktasında hiçbir şeye sahip olmadıkları zannına düşürmemelidir. Bilakis, müjde ile sakındırmayı, teşvik ile korkutmayı birlikte yapmalı; Allah'ın ihsan ve nimetlerini hatırlatarak teşvik tarafı ağır basmalıdır. Böyle yapılırsa belki onlar, geçim sebeplerine (işe güce) yöneldiklerinde bu nimetleri hatırlayıp bütün hallerinde Allah'a dönerler. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

---

308 Müslim, Birr, 33 (Rivayette niyet kısmı yok).

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Kardeşlerinin Mısır'dan Babalarına Dönüşü

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a babalarının yanına dönüşünü zikrederek şöyle buyurdu:

فَلَمَّا رَجَعُوا اِلٰٓى اَبِيهِمْ قَالُوا يَٓا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَٓا
اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَٓا
اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظاً وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا
نَبْغِي هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ
كَيْلَ بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُونِ
مَوْثِقاً مِنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِي بِهِٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ
قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ
وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَٓا اُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ
اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

63. ***Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız! (Bundan böyle) bize erzak verilmeyecek. Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle gönder ki zahire alalım. Biz onu kesinlikle koruruz."***

64. ***Yakub dedi ki: "Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."***

65. ***Yüklerini açtıklarında zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte***

ödediğimiz bedeller de geri verilmiş! (Onunla yine) ***ailemize yiyecek getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü zahire de fazladan alırız. Çünkü bu*** (seferki aldığımız) ***az bir zahiredir.***

66. (Yakub), ***"Çaresiz kalma durumunuz hariç, onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle göndermem!" dedi. Ona*** (Allah'ın adıyla) ***söz verdiklerinde Yakub, "Allah söylediklerimize vekildir" dedi.***

67. ***Sonra dedi ki: "Oğullarım!*** (Şehre) ***hepiniz aynı kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla birlikte ben, Allah'tan*** (gelecek) ***hiçbir şeyi sizden gideremem. Hüküm ancak Allah'a aittir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayansınlar."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Babalarına döndüklerinde dediler ki: 'Ey babamız! Bundan böyle bize erzak verilmeyecek.'* Yani eğer kardeşimiz Bünyamin'i götürmezsek, Mısır kralı bundan sonra bize bir şey vermemeye karar verdi. *Kardeşimizi bizimle gönder de zahire alalım;* bize uygulanacak yasağı kaldıralım; ihtiyacımız olan buğdayı alalım. *Biz onu,* bir sıkıntıya düşmesinden *kesinlikle koruruz."*

"Yakub dedi ki: 'Daha önce kardeşi Yusuf hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim!' Siz Yusuf için de, 'Biz onu koruruz!' demiştiniz. *Allah en hayırlı koruyucudur;* ben O'na güvenip dayandım; işimi O'na havale ettim. *O, merhamet edenlerin en merhametlisidir;* onu koruyarak bana merhamet etmesini, bana iki musibet birden yaşatmamasını ümit ediyorum."

"Yüklerini açtıklarında zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: 'Ey babamız! Daha ne istiyoruz.'" Bu ikramın üzerine daha ne isteriz. O kral bize güzel ikramda bulundu, güzel ağırladı, bize buğday sattı ve bedel olarak götürdüğümüz malımızı da bize iade etti. Bundan öte başka ihsan istemeyiz.

Bazıları âyetteki "beğâ" fiilinin "haddi aşmak" manasına geldiğini göz önüne alarak âyete şu manayı vermiştir: Biz, söylediğimiz sözde haddi aşmayız; Mısır kralının bize yaptığı ihsandan fazlasını söylemeyiz.

Bir değer mana: Kardeşimiz hakkında haddi aşan beyanlarda bulunmayız, krala yalan söylemeyiz.

Hz. Yakub'un oğullarının sözü şöyle devam ediyor: *"İşte ödediğimiz bedeller de geri verilmiş!* Onlar bize iade edilmiş, onunla kendimizi takviye ederiz, Mısır kralının yanına döndüğümüzde *ailemize yiyecek getirir,* gidiş ve dönüşümüzde *kardeşimizi* tehlikelerden *koruruz ve* kardeşimiz adına *bir deve yükü de fazladan alırız."* Çünkü Yusuf [aleyhisselâm] herkese ancak bir deve yükü zahire veriyordu.

"Bu seferki getirdiğimiz az bir miktardır; bize yetmez; tekrar gidelim de kardeşimiz adına da fazladan bir yük erzak alalım. Yahut kralın kardeşimiz için ilave olarak vereceği yük, kendisi için az bir şeydir; onu gözünde büyütmez, bizi ondan mahrum etmez."

Onlar bu sözleriyle sanki kendilerine verilen erzakı az bulduklarını dile getiriyorlar ve Mısır kralına geri dönerek daha fazlasını almayı ve kardeşlerine verilecek miktarla istihkaklarını artırmayı istiyorlar.

Bir rivayete göre bu söz Hz. Yakub'a [aleyhisselâm] aittir. Buna göre mana şöyle olur: Bir deve yükü buğday az bir şeydir; onun için çocuğumu tehlikeye atmaya değmez.

Hz. Yakub dedi ki: "Ben sizin Yusuf'a ne yaptığınızı gördüm. *Bana* her hâlükârda onu geri getireceğinize dair *Allah adına sağlam bir söz vermedikçe,* Allah'ın adıyla güvence verip en sağlam yeminlerle yemin etmedikçe *onu sizinle göndermem! Ancak çaresiz kalma durumunuz hariç."* Yani sizi mağlup eden ve onu getirmeye gücünüzün yetmediği durum hariç

Bir diğer mana: Ancak başınıza ölüm gelip hepinizin ölmesi hariç; o zaman mesul değilsiniz.

Onlar kendisine Allah'ın adıyla yemin ederek söz verdiklerinde, Hz. Yakub şöyle dedi: *"Allah,* yemin talebi ve çocuğun getirilmesi hak-

kında *söylediklerimize vekildir;* O, her şeyi bilmekte ve kontrol etmektedir; O'ndan hiçbir şey gizlenemez."

Hz. Yakub, sonra onlara şu tavsiyede bulundu: *"Oğullarım! Şehre hepiniz aynı kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin."* O zaman şehrin beş tane giriş kapısı vardı. Bunlar Şam Kapısı, Mağrib Kapısı, Yemen Kapısı, Rum Kapısı ve Taylûn Kapısı'dır.

Hz. Yakub [aleyhisselâm] onlara, "İkişerli gruplara ayrılın ve her iki kardeş farklı kapıdan girsin" dedi. Yakub [aleyhisselâm], onlara nazar değmesinden korkmuştu; çünkü onlar, güzel ve gösterişliydiler. Daha önceki gelişlerinde kraldan gördükleri yakınlık ve ikramlardan dolayı Mısır'da halk arasında tanınır olmuşlardı. Tek grup halinde girdiklerinde kendilerine nazar değebilirdi. Hz. Yakub, ilk gelişlerinde onlara böyle bir tavsiyede bulunmamıştı; zira o zaman kimse onları tanımıyordu.

İnsana, nazarın (kem bakışın) etkisi ve zararı vardır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Göz değmesi (nazar) haktır; insanı (öldürüp) kabre, deveyi öldürüp kazana sokar."[309]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] nazardan Allah'a sığınarak şöyle dua ederdi: *"Allahım, zararlı her nefisten ve kötü niyetle bakan her gözden sana sığınırım."*[310]

Âyet ve hadislerden şu sonuca varabiliriz: Nazar ve benzeri şeylerden korunmaya çalışmak, sebepler dünyasında ilâhî hikmetin gereğini yerine getirmektir. Aslında bütün işler Allah'ın elindedir. Bunun için Yakub [aleyhisselâm] oğullarına dedi ki:

"Ben, size yaptığım bu tavsiye ile *Allah'tan gelecek,* sizin için takdir edilmiş *hiçbir şeyi sizden gideremem."* Mana şudur: Bu söylediğim, Allah'ın kaderinden bir şeyi gidermez; gerçek şu ki sakınmak ve tedbir almak, kaderde olana engel olamaz. *"Hüküm ancak Allah'a aittir."* O, si-

---

309 Buhârî, Tıb, 36; Müslim, Selâm, 41, 42.

310 Buhârî, Enbiyâ, 10.

zin için bir şeyin olmasına karar vermişse onu engellemenin ve değiştirmenin çaresi yoktur. *"Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayansınlar."* Yani ben sadece O'na güvendim; hem O'ndan başkasına güvenmek uygun değildir.

63-67. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yusuf'un kardeşleri kendisinin yanından döndüklerinde öyle bir güzel hal sahibi idiler ki hangi eve misafir olsalar, o evin fertleri kendilerine ilgi gösterir, ikramda bulunur ve ziyafet çekerdi. Bunu gören Şem'ûn, "Mısır'a geldiğimizde, hiç kimse bizimle ilgilenmiyordu; Mısır'dan döndüğümüzde ise bütün insanlar bize ikram eder oldular!" dedi. O zaman Yahûda, "Şu anda üzerinizde Mısır sultanının etkisi ve izi var; onun huzurunda bulunmanın nuru üzerinizde parlıyor! (Halk onun için size ilgi gösterdi)" dedi.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: "Aynı şekilde, kim (mana âleminin sultanı olan) âriflerin huzuruna girerse oradan ancak nurlarla sarılmış, manevi sırlarla mâmur olmuş bir halde geri döner, herkes ona ikram ve iyilikte bulunur.

"Baba bir kardeşinizi bana getirin" âyetinin tefsirinde üstat İmam Kuşeyrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Sevgili, çok gayret sahibidir; Hz. Yakub, Yusuf'un yerine Bünyamin'e bakarak teselli bulmaya çalışınca, sevgili (Hz. Yusuf) gayrete geldi, babasının bütün sevgisinin kendisina ait olmasını istedi; onun Bünyamin'e Yusuf gözüyle bakmasını kıskandı (bu sebeple, 'Onu bana getirin!' dedi)."[311]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: "Hak Teâlâ da aynı şekilde gayret sahibidir; sevdiği kulun kalbinde bir başkasını görünce kıskanır, onu kalpten giderir; sevdiği kul ile o şeyin arasını ayırır. Böyle yapar ki o, asıl sevgilisinden başkasını sevmesin. Bu, kalplerinde ilâhî zevki tadan âriflerin

311 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/196 (Kahire 1999). Buradaki ifadeler biraz daha farklı ve kısadır. Bir de Kuşeyrî bu açıklamayı, 63. âyetin tefsirinde değil, 59. âyetin tefsirinde yapmıştır. Mana, her ikisi birleştirilerek verildi (Mütercim).

yaşayacağı ve farkedeceği bir durumdur (Tatmayan bilemez, herkes de tadamaz).

Hz. Yakub'un oğullarına yaptığı, *"Hepiniz şehre tek kapıdan girmeyin, farklı kapılardan girin ..."* vasiyetinden ilhamla deriz ki: Bu âyette şuna bir işaret vardır: Allah'a ulaşmak ve ilâhî huzura girmek, tek kapıdan olmaz. Bu iş, müridin tek hale ve tek yola sarılmasıyla olmaz.

Mesela sadece uzletle Allah'a ulaşmayı düşünmek yahut sürekli sükût haline devam ederek veya Allah Teâlâ'nın isimlerinden birini sürekli zikrederek vuslat aramak uygun değildir. Bilakis, temkin halinden (manevi makamında karar kılmadan) önce ve sonraki manevi seyir ve hallerde değişmelerin olması gerekir.

Sürekli uzlete devam etmek, makamı zayıf kimselerin yaptığı bir iştir. Önce bir uzlet hali yaşamadan halkın arasına karışmak da tembellik ve gevşekliktir. Kul, yüce Allah'ı tanıyıncaya kadar ârif olamaz. Bu da uzlette ve halkın içinde, sükût halinde ve konuşmasında, kabz ve bast halinde, gönül huzurunu kaybettiği ve bulduğu zamanlarda kalbin sürekli Allah ile olmasıyla gerçekleşir. Bu haldeki kul, ismi zikretmekten manayı düşünmeye ve hakikati müşahede etme haline yükselir. Bu durum, ehlince malumdur.

"Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayansınlar" âyetinde, tevekkül makamına ve bütün işlerinde Allah'a güvenmeye bir teşvik vardır. Bu konuda bir şair demiştir ki:

"Her ihtiyacında Rahmân'a tevekkül et, Allah'a güven. Herkesi O sevk ve idare etmektedir. Rızık endişesini içinden at; âlemlerin Rabb'i rızka kefildir. Gözünü ve gönlünü mahlûkattan çek; bütün halk dört kısımdan ibarettir."

Şair, "Bütün halk dört kısımdan ibarettir" sözüyle, ulvî ve süflî âlemle, dünya ve ahireti kastetmiştir. Bunların hepsi, yoktan var edilmiş yaratıklardır; onlara meyledip kendilerine bağlanıp kalmaktan gözü ve gönlü çekmek gerekir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Kardeşlerinin Mısır'a İkinci Gelişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a dönüşünü, Hz. Yusuf'un kardeşi Bünyamin'e kavuşmasını ve babası gelene kadar onu yanında tutmasını anlatarak şöyle buyurdu:

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْۜ مَا كَانَ يُغْن۪ي عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ
اِلَّا حَاجَةً ف۪ي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَاۜ وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ
اِنّ۪ٓي اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ
جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ي رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْع۪يرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ
﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ
وَلِمَنْ جَٓاءَ بِه۪ حِمْلُ بَع۪يرٍ وَاَنَا بِه۪ زَع۪يمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ
مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِق۪ينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُ۬هُٓ اِنْ
كُنْتُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُ۬هُ مَنْ وُجِدَ ف۪ي رَحْلِه۪ فَهُوَ جَزَٓاؤُ۬هُۜ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا
مِنْ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِۜ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَۜ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ ف۪ي د۪ينِ الْمَلِكِ
اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ي عِلْمٍ عَل۪يمٌ ﴿٧٦﴾

68. *Babalarının kendilerine emrettiği yerden* *(farklı kapılardan)* ***girdiklerinde*** *(onun emrini yerine getirdiler; fakat bu tedbir)* ***Allah'tan gele-***

cek hiçbir şeyi onlardan engelleyecek değildi. Ancak bu şekilde Yakub içindeki arzuyu yerine getirmiş oldu. Şüphesiz o, biz kendisine öğrettiğimiz için ilim sahibiydi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

69. ***Yusuf'un yanına girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı ve, "Bilesin ki ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme" dedi.***

70. *(Yusuf)* ***onların yükünü hazırladığı zaman su kabını kardeşinin yükünün içine koydu!*** *(Kafile hareket ettikten)* ***sonra bir görevli, "Ey kafile, durun! Siz hırsızsınız!" diye seslendi.***

71. *(Yusuf'un kardeşleri)* ***onlara dönerek, "Ne arıyorsunuz?*** *(Neyinizi kaybettiniz?)*" ***dediler.***

72. ***Onlar, "Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü*** *(bahşiş)* ***var!" dediler.*** *(İçlerinden biri:)* ***"Ben buna kefilim" dedi.***

73. ***Allah'a andolsun ki bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz" dediler.***

74. *(Yusuf'un adamları),* ***"Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir?" dediler.***

75. ***Onlar da, "Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o*** *(şahsın alıkonulması)* ***onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız" dediler.***

76. ***Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini*** *(aramaya)* ***başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı, ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz dilediğimiz kimsenin derecesini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Babalarının kendilerine emrettiği yerden farklı kapılardan girdiklerinde* bu tedbir ve onların babalarına itaati *Allah'tan gelecek hiçbir şeyi,* O'nun kendilerine takdir ettiğini *onlardan en-*

gelleyecek değildi." Böyle yapmalarına rağmen onlar, hırsızlıkla suçlandılar, suç üzerlerine kaldı, kendisine bir zarar gelmesinden korkulan Bünyamin yakalanıp saraya götürüldü; Hz. Yakub'un musibeti çoğaldı.

"Bu şekilde onlara karşı şefkat ve tavsiyeleriyle *Yakub ancak içindeki arzuyu yerine getirmiş oldu. Şüphesiz o, kendisine* vahyederek ve delilleri göstererek *öğrettiğimiz bir ilim sahibiydi."* Bunun için, "Ben Allah'tan gelecek bir şeyi sizden gideremem" dedi, kendi tedbiriyle aldanmadı. Bu âyette, Hz. Yakub'un âdet ve sebeplere bağlanıp kalmaktan uzak olduğu ifade edilmekte, hikmet (maddi ve manevi sebepler) âlemine bağlanıp kaldığı şüphesi ortadan kaldırılmaktadır.

Âyet şöyle bitiyor: *"Fakat insanların çoğu,* kaderin sırrını ve ona karşı tedbirin fayda vermeyeceğini *bilmezler."*

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "*'Allah'tan gelecek hiçbir şeyi, onlardan engelleyecek değildi'* âyetinin manası şudur: Onlardan Allah'ın kaderini geri çevirmedi; çünkü eğer onlara nazar (göz değmesi) takdir edilmişse ayrı ayrı yahut toplu halde girmiş olsalar da yine değerdi. Hz. Yakub, ancak onların selâmeti için tavsiyesinin kaderi karşılamasını (başlarına gelecek şeyi engellemesini) ümit etti. Allah Teâlâ, Hz. Yakub'u bu inceliği bildiği için övdü; onun dışındaki kimseleri bu övgünün dışında tutarak, *'İnsanların çoğu bunu bilmez'* buyurdu."[312]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Kardeşleri Yusuf'un yanına gittiklerinde Yusuf,* anne baba bir *kardeşi Bünyamin'i,* yemekte yahut evde *yanına aldı."*

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, kardeşlerine ziyafet verdi. Onları sofraya ikişer ikişer oturttu. Bünyamin yalnız kalınca ağladı ve, "Kardeşim Yusuf sağ olsaydı o da benimle beraber otururdu" dedi. Yusuf [aleyhisselâm] onu kendi sofrasına aldı. Yemekten sonra kardeşlerini ikişer ikişer evlere misafir verdi. Bünyamin yine yalnız kalmıştı. Hz. Yusuf, "Bunun ikincisi yok, o halde bu da benim yanımda kalsın" dedi; böylece Bünyamin onun yanında geceledi. Hz. Yusuf Bünyamin'e,

312 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz,* 3/262.

"Ölen kardeşinin yerine beni kardeş olarak kabul eder misin?" diye sordu; Bünyamin,

"Senin gibi bir kardeşi kim istemez ki? Fakat sen, babam Yakub ile annem Râhile'den değilsin!" dedi. Hz. Yusuf bunu işitince ağladı, kalkıp Bünyamin'in boynuna sarıldı, kendisini tanıtarak,

"Ben senin kardeşinim; onların bize yaptıklarına üzülme" dedi.

Bir değer mana: Hizmetçi gençlerimin sana yaptıklarına üzülme, seni almak için yaptığım hileye aldırış etme!

"Yusuf onların yükünü hazırladığı zaman melikin kabını kardeşinin yükünün içine koydu!"

Bu, melikin su içtiği ve yemek yediği bir kaptı. Onun gümüşten veya altından yapılmış özel kap olduğu söylenmiştir. Onun, buğday ölçülen bir kap olduğu da söylenmiştir. Hz. Yusuf, kardeşinin yükünün içine kabı koymayı, onu yanında tutmak için bir çare olarak düşünmüştü, çünkü Hz. Yakub'un şeriatında kim bir malı çalarsa o kimse, malını çaldığı kimseye, malın değerine göre belli bir süre hizmetçilik yapıyordu.

"Kafile hareket ettikten sonra bir görevli, 'Ey kafile, durun! Siz hırsızsınız!' diye seslendi." Buradaki hitap Hz. Yusuf'un kardeşlerinedir. Onların hırsızlık yapmadıkları bilindiği halde, kendilerine hırsız denmesi, peşinden gelecek bir faydayı elde etmek içindir. Ayrıca bu iş, ilâhî vahiyle olduğundan kaçınılmazdır. Allah Teâlâ'nın istediği, onları bu şekilde sıkıntı ve endişeye sokmaktı. *"İşte biz Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik"* âyeti de bu görüşü desteklemektedir.

"Siz hırsızsınız" sözüyle tevriye yapmış olmaları (sözden ilk anlaşılan şeyi değil, gizli ve başka manayı kastetmiş olmaları) muhtemeldir. Bunda, yalandan bir kaçış vardır. O zaman mana şöyle olur: Sizler, Yusuf'u sattığınız zaman onu babasından çalmıştınız.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Yusuf'un kardeşleri, onlara dönerek, 'Ne arıyorsunuz?* Neyinizi kaybettiniz?' dediler."

"Onlar, 'Kralın, ölçü için kullandığı veya su içtiği *kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü yiyecek var!' dediler. İçlerinden biri, 'Ben buna kefilim;* onu getirine vereceğim' *dedi."*

Bu âyette, bir işe karşılık ödül vermenin ve ödül verilecek kimse henüz işini tamamlamadan ona kefil olmanın câiz olduğuna dair bir delil vardır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Hz. Yusuf'un kardeşleri, *"Allah'a andolsun ki bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz."* Yusuf'un kardeşleri, onların bu işten uzak olduğunu bildiklerine Allah'ı şahit gösterdiler; çünkü onların beldesine girişlerinde ne kadar emin ve güzel ahlâklı kimseler olduklarını biliyorlardı. Öyle ki Mısır'a girerken, develeri insanların ekinlerine uzanıp yemesinler diye ağızlarına bez bağlamışlardı.

Yusuf'un kardeşleri, *"Ayrıca biz hırsız da değiliz!"* dediler.

Yusuf'un adamları, *"Peki, eğer* siz, 'Biz hırsızlık yapmadık' *derken yalancıysanız, bu hırsızlığın cezası nedir, dediler."*

"Onlar da, 'Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa eşyası çalınan kimse tarafından kendisinin alıkonulmasıdır' dediler." Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] kastı da buydu. Hz. Yakub'un şeriatındaki hüküm de böyleydi. İslâm'ın ilk günlerindeki hüküm de böyleydi, sonra kesin olarak kaldırıldı. Sonra şöyle dediler: *"Biz zalimleri böyle cezalandırırız."*

"Bunun üzerine onlara seslenen kişi veya Yusuf, *kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı.* Yanlış anlaşılmasından ve suçlamadan çekinerek önce diğer kardeşlerinin yükünden başladılar, Bünyamin'i en sona bıraktılar. *Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz, bu şekilde Yusuf'a,* vahiy yoluyla kardeşini yanına alması için *bir tedbir öğrettik."* Yoksa Mısır kralının kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Onun kanununda, hırsızlık yapanın cezası sopa ve çaldığı şeyi iki katıyla tazmin etmekti, malı çalınan tarafından alıkonulmak yoktu. Ancak Allah'ın dilemesi başka; Allah dilerse, kralın hükmünü de böyle yapar. Yahut Hz. Yusuf kardeşi Bünyamin'i, Allah'ın dilemesi ve iradesiyle yanına aldı. *"Biz dilediğimiz kimsenin* ilim ve amelle *derecesini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde, ondan daha iyi bilen biri vardır."*

Beyzâvî demiştir ki: "'Allah, zatıyla âlimdir' görüşünde olan kimseler, bu âyeti delil göstermişlerdir. Çünkü onlara göre eğer, 'Allah zatından ayrı olarak bir ilim sahibidir' dense, bu âyetin umumi manası içine girer ve, 'Her ilim sahibinin üzerinde ondan daha iyi bilen biri vardır' hükmüne göre, Allah'tan daha âlim bilir vardır sonucu çıkar. Bu görüşe verilecek cevap şudur: Bu âyette, *'Her ilim sahibinden'* maksat, insanlardır, çünkü söz onlar hakkındadır. *'Daha iyi bilen biri vardır'* kısmından maksat da Allah Teâlâ'dır. Bunun manası, her şeyi bilen, sonsuz ilim sahibi Allah'tır. Bu âyetle, bizim, 'Her âlimin üstünde daha iyi bilen biri vardır' sözümüz arasında bir fark yoktur. Her iki kullanımda 'daha iyi bilen vardır' sözünden maksat, Allah Teâlâ'dır."[313]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyet ve hadislerde Allah Teâlâ'nın ilim sahibi olduğunu belirten ifadeler geçmektedir. Şu âyetler buna örnektir:

"Onu sana ilmiyle indirdi" (Nisâ 4/166).

"Bilin ki o Kur'an Allah'ın ilmiyle indirilmiştir" (Hûd 11/14).

Hadiste geçen ifadeye örnek, Hz. Hızır'ın, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] söylediği şu sözdür: "Ben, Allah'ın ilminden bana öğrettiği (özel) bir sahibiyim ki onu sen bilmezsin."[314] Bunların dışında, yukarıdaki görüş sahiplerinin görüşünü çürütecek pek çok âyet ve hadis vardır.

68-76. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

"Babalarının kendilerine emrettiği şekilde farklı kapılardan girdiklerinde ..." âyetinden ilhamla deriz ki: Babanın (helâl ve hak olmak şartıyla) emrettiği ve nehyettiği hususlarda emrine sarılmak gereklidir. Cismanî babanın emirlerinde hüküm böyle olduğu gibi, ruhanî baba olan şeyhin emirlerinde de hüküm aynıdır. Müridin, şeyhinin emirlerine canı pahasına da olsa sımsıkı sarılması gerekir. Hem mürşidin emri, babanın emrinden önce gelir. Bu durum, Nisâ sûresinde geçmişti.

---

313 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/492 (Beyrut 1988).

314 Buhârî, İlim, 44; Müslim, Fezâil, 170; Tirmizî, Tefsîru Sûre (18), 1.

Ârifler demiştir ki: "Tasavvufun temeli şu üç şeydir: Allah yolunda bir olmak, hak sözü dinlemek ve mürşidine itaat etmek."

"Babaları Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan engelleyecek değildi; ancak bu şekilde Yakub içindeki arzuyu yerine getirmiş oldu" âyeti hakkında deriz ki: Bu söz, ilâhî kudretin ve hikmetin edebine riayet edilerek söylenmiştir. Yüce Allah'ın kudreti, her işin kendisine havale edilmesini gerektirir; çünkü gerçekte Allah'tan başka hakiki fiil sahibi yoktur. Hikmet ise tedbir almayı ve sebepleri kullanmayı gerektirir; zira hikmet, ilâhî kudreti örten bir örtüdür. Kemal hali, rubûbiyyet sırrını gizlemek için ikisinin arasını birleştirmektir. Bu durumda, işin iç yüzüne bakan kimse, her şeyde ilâhî kudretin tasarrufunu görür; işin zâhirine bakan ise hikmet perdelerini yani ilâhî kudreti örten sebepleri kullanır.

"Yusuf onların yükünü hazırlattığı zaman su kabını kardeşinin yükünün içine koydu" âyetinden ilhamla deriz ki: Bu, bütün işlerini Allah'ın sevkiyle yapan, kendi iradesinden alınmış, dinin zâhirî hükümleri altına girmeyen kimselerin işidir; çünkü ona o iş yaptırılmıştır. Yahut bu kimse, yaptığı işi, Hızır'ın [aleyhisselâm] yaptığı işler gibi, Allah'ın nuruyla gayb âlemine bakarak yapmıştır.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), demiştir ki: "Allah Teâlâ, bir kulunu peygamber veya veli olarak seçtiği zaman, ona yavaş yavaş kendi sıfatlarından giydirir; sıfatından bir nur verir. Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ve ebedî ilmiyle kulların farkedemeyeceği şekilde uyguladığı gizli planları da bu sıfatlar içindedir. Allah Teâlâ bu sıfatıyla Hz. Yusuf'un kalbine tecelli ederek, ona da bu ilimden öğretmiştir. O da Allah'ın ezelî ilmine bakarak hareket etmiş; o işteki ilâhî sırları tanımış, Allah'ın fiil ve kudretindeki hakikatleri bilmiştir."[315]

"Biz dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz" âyeti hakkında deriz ki: Allah dilediğini, yüce zatını tanıtarak yüksek derecelere çıkarır. Bu marifet hali kula, zatının sırlarını, sıfatlarının nurlarını açarak, onu isimlerinin tecellileriyle ahlâk sahibi yaparak, yakîn makamlarına ve Allah'a gidenlerin menzillerine ulaştırarak gerçekleşir. Bunlar, mukarrebîn ma-

315 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/188-189 (Beyrut 2008).

kamındaki âriflerin dereceleridir. Bunların üzerinde sadece peygamberlerin derecesi vardır.

Yahut Allah, dilediği kulunu, ona ilâhî ahkâmını ve dininin hükümlerini öğreterek derecelerle yükseltir. Bunlar, ibadetlerin, günlük işlerin ve diğer muamelelerin ilmini bilmektir. Bunları bilmek, müminler içindeki müttaki salih âlimlerin dereceleridir. Bu âlimlerin derecelerinin sonu, mukarrebîn makamındaki âriflerin derecelerinin başlangıcıdır. Onların üstünde ve ilerisinde peygamberlerin derecesi bulunmaktadır. Her ilim sahibinin üstünde ondan daha iyi bilen biri vardır; bütün ilimlerin sonu yüce Allah'a ulaşmaktadır (Hepsinin kaynağı O'dur).

Kardeşlerin Hırsızlık Suçlamasına Cevapları

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin cevabından bahsederek şöyle buyurdu:

قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فٖى نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبْدِهَا
لَهُمْۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًاۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزٖيزُ
اِنَّ لَهُٓ اَبًا شَيْخًا كَبٖيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٧٨﴾
قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓۙ اِنَّٓا اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

77. Kardeşleri dediler ki: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı." Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (Kendi kendine) dedi ki: "Aslında siz daha kötü bir durumdasınız! Allah, sizin söylediklerinizi çok iyi bilir."

78. Dediler ki: "Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoy. Gerçekten biz seni, iyi bir insan olarak görüyoruz."

79. Yusuf dedi ki: "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız, o takdirde biz gerçekten zalimler oluruz!"

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hz. Yakub'un oğulları, görünürdeki duruma göre hırsızlık yaptıkları ortaya çıkınca, *'Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı!' dediler."* Bununla Bünyamin'in anne baba bir kardeşi Yusuf'un da hırsızlık yaptığını dile getirdiler. Bu şekilde, "Bu hırsızlık işi bizden değil, üvey annemiz Râhîl'in iki oğlundan, Bünyamin'le Yusuf'tan meydana gelmiştir" dediler. Böylece kendilerinden zararı defetmek isteyerek hırsızlık suçunu Yusuf'la kardeşi Bünyamin'e yüklediler. Onların Hz. Yusuf'a iftira ettikleri hırsızlığın ne olduğu hakkında şu görüşler nakledilmiştir:

Hz. Yusuf küçükken, onu büyük halası emziriyordu. Bu halaya babası Hz. İshak'tan bir kuşak miras kalmıştı. Halası Yusuf'u çok seviyordu. Hz. Yusuf, gençlik çağına gelince, Hz. Yakub onu halasından almak istedi; halası buna çok üzüldü ve engel olmak için bir çare düşündü. Babasından miras kalan kıymetli kuşağı Hz. Yusuf uyurken beline bağladı, sonra da, kuşağının kaybolduğunu ilan ederek aranmasını istedi. Aradılar, kuşak Hz. Yusuf'un belinde bulundu. Onların mevcut dinindeki hükme göre, malı çalınan kimse, onu çalanı, hizmetçi olarak yanında tutma hakkına sahipti. Böylece Hz. Yusuf, halası ölene kadar yanında kaldı.

Bir diğer rivayet: Hz. Yusuf'un anne tarafından dedesinin altından yapılmış bir putu vardı, Hz. Yusuf onu yerinden çalarak pisliklerin içine attı.

Bir başka rivayet: Hz. Yusuf, evlerinde bulunan bir oğlağı veya tavuğu alarak dilenciye verdi. İşte kardeşleri bu olayları kastederek Bünyamin'in öz kardeşinin de önceden hırsızlık yapmış olduğunu dile getirdiler.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Yusuf* bunu, yani onların cevabını *içinde sakladı,* işin aslını onlara açmadı, kendilerini yalanlamadı."

Bir diğer mana: Yusuf, onların, "Daha önce onun kardeşi de hırsızlık yapmıştı" sözlerinden duyduğu sıkıntıyı içinde gizledi, sözlerinin çirkinliğini sakladı, açığa vurmadı.

Yahut Hz. Yusuf, kendi içinden geçirdiği, *"Aslında siz daha kötü bir durumdasınız!"* sözünü içinde gizledi, onlara açmadı. Yani şunu demek istedi: Siz, kardeşinizi (yani beni) babasından çaldığınız için, hırsızlık konusunda daha kötü bir haldesiniz yahut bana yaptığınız kötü muamele sebebiyle asıl kötü durumda olan sizsiniz. *"Allah, sizin söylediklerinizi çok iyi bilir."* Yüce Allah biliyor ki durum sizin anlattığınız gibi değil." Bu sözde, onların kendisini suçladıkları şeyde yalancı olduklarına işaret vardır.

"Onlar *dediler ki: Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var."* Yahut, "Kadri yüksek, şeref sahibi bir babası var, dediler." Hz. Yusuf'u merhamete getirmek için, babalarının halini anlattılar. Bu şekilde onlar, babasının ona olan aşırı sevgisini de bildirmiş oldular. Sözlerine şöyle devam ettiler:

"Onun yerine bizden birini alıkoy; çünkü babası, ölen kardeşi için çok üzülüyor; bu kardeşiyle teselli buluyor. *Gerçekten biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz,* onun yerine bizden birini alarak bize yaptığın iyiliği tamamla. Yahut biz seni, sürekli iyilik yapan biri olarak görüyoruz, bu halini değiştirme!"

"Yusuf dedi ki: Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız; başkasını almak bir zulümdür. Onun yerine başkasını alamam. Alırsam biz gerçekten sizin dininize göre zalim sayılırız! Çünkü Allah bize, hırsızlık yapan kimseyi köle olarak almayı emretti; onun yerine başkasını almak bir zulümdür."

77-79. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Devamlı kötülüğü emreden (emmâre) nefsin sıfatı, kendini savunmak, noksanlıklarını ve utanç sebebi olacak şeyleri kendinden uzaklaştırmasıdır. Mutmainne halindeki nefsin sıfatı ise halini Allah'ın bilmesiyle yetinmek ve Allah tarafından takdir edilen şeylere rıza gösterme-

sidir. Mutmainne nefis, kendisinde intikam alma ve kendini savunma duygusu harekete geçtiğinde, onu içinde gizler, ortaya çıkarmaz.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Gönlünü mâsivadan çekip tamamen Allah'a veren dervişin temel edepleri şu dört şeydir: Büyüklere hürmet, küçüklere merhamet, kendine karşı insaflı olmak ve nefsi adına intikam almamak."

Derviş, kendini savunmaya ve nefsi adına intikam almaya kalkıştığı zaman, Rabb'i ile yaptığı sözleşmeyi bozmuş olur; bu durumda tövbe etmesi gerekir.

Sûfîler demiştir ki: "Sûfînin kanı helâl, şerefi ve malı (herkese) mubahtır." Yani sûfî, nefsi adına kesmeden intikam almaz. Ona eziyet eden kimse, ondan bir kötülük geleceğinden korkmaz. Aslında herhangi birine eziyet etmek dinimizde haram kılınmışken, hatta velilere eziyet daha şiddetli bir haram iken, sûfî kendisine yapılan eziyeti mubahmış gibi görür. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, olayın bundan sonraki kısmını açıklamak üzere şöyle buyurdu:

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّاۜ قَالَ كَبِيرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُٓوا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ
اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ
حَتّٰى يَأْذَنَ لِٓي اَبِٓي اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ اِرْجِعُٓوا اِلٰٓى
اَبِيكُمْ فَقُولُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَۚ وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا
كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِٓي
اَقْبَلْنَا فِيهَاۜ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۜ فَصَبْرٌ
جَمِيلٌۜ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًاۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾

80. ***Ondan ümitlerini kesince,*** *(meseleyi)* ***aralarında görüşmek için bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana*** *(dönmek için)* ***izin verinceye veya Allah benim hakkımda bir hüküm verinceye kadar buradan ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."***

81. ***"Babanıza dönün ve deyin ki: Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, sadece bildiğimiz şeye şahitlik ettik. Biz gaybın bekçileri değiliz."***

82. ***"****(İstersen)* ***içinde bulunduğumuz şehre*** *(Mısır halkına)* ***ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz."***

83. ***Babaları dedi ki: "Hayır, nefisleriniz sizi*** *(böyle)* ***bir işe sürükledi.*** *(Bana düşen)* ***artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah, onların hepsini bana getirir. Şüphesiz O, en iyi bilendir,*** *(her işinde)* ***hikmet sahibidir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ondan ümitlerini kesince,* yani kardeşleri Hz. Yusuf'un Bünyamin'in yerine, içlerinden birini alma teklifine olumlu cevap vermesinden ümitlerini kesince, *meseleyi aralarında görüşmek için insanlardan ayrılıp bir kenara çekildiler."* Birbirleriyle, "Bu su tası yüklerin arasına nasıl kondu? Babamıza verdiğimiz sözün mesuliyetinden nasıl kurtuluruz?" şeklinde konuşmaya başladılar. Cenâb-ı Hak, sonra bu gizli görüşmenin içeriğini şöyle açıkladı:

Yaşça büyükleri olan Rûbîl veya görüşte ileri olan Şem'ûn yahut Yahûda dedi ki: *"Babanızın sizden Allah adına söz aldığını,* ona, kendilerini âciz bırakan bir durum hariç, oğlunu muhakkak geri getireceğinize yemin ettiğinizi, *daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru* ve yaptığınız yalan yeminleri *bilmiyor musunuz? Babam bana* dönmek için *izin verinceye veya Allah benim hakkımda* şehirden çıkmak veya kardeşimi zorla kurtarmak için *bir hüküm verinceye kadar buradan ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır;* şüphesiz O'nun hükmü hak olur."

Rivayet edildiğine göre onlar, Bünyamin'i serbest bırakması için azizle konuştular. Rûbîl veya Yahûda,

"Ey melik, ya kardeşimi bırakırsın ya da öyle bir çığlık atarım ki şiddet ve dehşetinden hamile kadınlar çocuklarını doğururlar!" dedi. O sırada tüyleri diken diken oldu, elbisesinden dışarı çıktı. Bunun gören Hz. Yusuf, küçük oğlu Nâil'e,

"Kalk, şunun yanına gidip kendisine dokun!" dedi. Çocuk gidip dokundu. Hz. Yakub'un oğulları kızdıklarında, sadece Yakub ailesinden biri kendilerine dokunduğu zaman kızgınlıkları giderdi. Hz. Yusuf'un küçük oğlu ona dokunup kızgınlığı gidince Yahûda, "Bu da kimdir? Kesinlikle bu şehirde Yakub'un evlatlarından biri var!" dedi.

Bu konuda şöyle bir rivayet de vardır: Hz. Yakub'un oğulları, kardeşleri Bünyamin alıkonunca onu zorla almak için savaşmaya karar verdiler. Yahûda kardeşlerine dedi ki: "Mısır'ın sokaklarına dağılın; ben öyle bir çığlık atacağım ki ödleri patlayacak! Benim sesimi duyduğunuz zaman sağa sola saldırıp harp etmeye başlayın!"

Yahûda kızıp da sayha atmak istediği zaman, Hz. Yusuf'un oğlu ona dokundu, Yahûda sakinleşti. Kardeşleri sesini duymayınca yanına geldiler; onu sakinleşmiş buldular, gerçekten kızgınlığı gitmişti. Yahûda, "Bu beldede Yakub'un evlatlarından biri var!" dedi.[316]

Sonra onlara dedi ki: "*Babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız! Bizim zâhiren gördüğümüz duruma göre, gerçekten oğlun hırsızlık etti. Biz, sadece bildiğimiz şeye şahitlik etdiyoruz;* çünkü, onun yükünün arasından melikin su tasının çıktığını gördük. Biz gaybın bekçileri değiliz. Yani bizler işin gizli yönünün ne olduğunu bilmeyiz. Su tasını o mu çaldı yoksa biri eşyalarının arasına mı koydu, bunu bilemiyoruz."

Bir diğer mana: Biz, sana, onu geri getireceğimize dair Allah'ın adıyla yemin ederek söz verirken, gaybdan haberimiz yoktu; gizli olan kaderi bilmiyorduk. Senin, kardeşi Yusuf sebebiyle musibete uğradığın gibi Bünyamin'le de bir musibete uğrayacağını bilemezdik.

---

316 Şem'ûn hakkındaki rivayet için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/565.

"İstersen içinde bulunduğumuz belde ahalisine, bizi çağıran adamla buluştuğumuz yerdeki insanlara sor. Yani, eğer bizi suçluyorsan, onlara bir adam gönder ve yaşanan olayı onlara sordur. *Ayrıca aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz,* haber verdiğimiz konuda *gerçekten doğru söylüyoruz."*

Büyük kardeşlerinin tavsiyesi burada sona erdi. Kardeşleri babalarına dönünce, büyük kardeşlerinin söylediklerini ona aynen ilettiler.

"Babaları onlara dedi ki: Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi, yaptığınız işi size süsleyip güzel gösterdi. Yoksa melik, hırsızlık yapan kimsenin alıkonacağını nereden bilecek. Çünkü onun kanunlarında böyle bir şey yoktur. *Bana düşen iş, güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah onların hepsini,* Yusuf'u ve kardeşi Bünyamin'le Mısır'da kalan kardeşlerini *bana getirir. Şüphesiz O,* benim halimi ve onların halini *en iyi bilendir,* her hüküm ve işinde *hikmet sahibidir."*

Rivayet edildiğine göre bir gün Azrâil [aleyhisselâm], Hz. Yakub'un [aleyhisselâm] yanına geldi. Hz. Yakub ona,

"Benim ruhumu veya evlat ve ailemden birinin ruhunu almaya mı geldin?" diye sordu. Azrâil [aleyhisselâm],

"Ziyaret için geldim" dedi. Hz. Yakub,

"Allah'ın adıyla yemin vererek soruyorum, bana söyle; Yusuf'un ruhunu aldın mı?" diye sordu. O zaman Azrâil [aleyhisselâm],

"Hayır almadım; o hayatta ve sıhhattedir, kendisi meliktir, hazineleri, ordusu ve köleleri vardır. Yakında Allah seninle onu buluşturacak" dedi.

80-83. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalp, dünyadan sevgisini çektiğinde, dünyaya dönmekten ümidini kestiğinde, dünyevî hazlardan ve hevâdan tamamen uzaklıştığında, onun için Allah ile özel münâcât hâsıl olur, içinde müşahede nurları par-

lar ve bütün kemalat halleri güzelleşir. Kalp, vücut ülkesinde âzaların en büyüğü ve onların sultanıdır. Kalp, onlara der ki:

"Bundan önce, yani bu gaflet ve tembelliğinizden önce, Allah'ın sizden kendisine isyan etmeyeceğinize ve emirlerine aykırı davranmayacağınıza dair söz aldığını bilmiyor musunuz? Siz O'nun ibadetinde haddi aştınız. Allah bana rubûbiyyetinin azametini müşahedeye izin verinceye kadar ve benim için (ölümle) vuslata hükmedinceye kadar, kulluktan ayrılmayacağım. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

Âzalardan birinde kusur ve hata meydana geldiğinde, diğer âzalara denir ki: "Kalbe gidin ve ona deyin ki: Senin emrindeki bir âza hata yaptı, yani bizim gördüğümüz duruma göre, haddi aştı ve kendisine helâl olmayan kötü bir işe bulaştı. Biz ancak bildiğimiz ve gördüğümüz şeye şahitlik ediyoruz. Çünkü bazan dıştan bakan ve işin iç yüzünü bilmeyen kimselere günah şeklinde gözüken nice işler vardır ki aslı itibariyle bir taattir." O zaman kalp onlara der ki:

"Hayır, durum öyle değil, tam aksine, nefsiniz size hevânın sebep olduğu kötü işi süslemiş. Bu durumda sizin ilacınız güzel sabır ve yüce Allah'a tövbe etmektir. Umarım Allah bütün âzaları toplayıp bana getirir; ben de onları Allah'ın taatinde ve rızasında kullanırım."

Kitabının sırlarını ve hikmetlerini en iyi Allah Teâlâ bilir. İşaret ilmi, bu tür açıklamaları ve daha fazlasını kabul eder. Onları tenkitten sakın. Bu alanda, bundan daha ince ve garip olan açıklamalar yapılmıştır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Yakub'un [aleyhisselâm] Gözlerine Ak Düşmesi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde, Hz. Yakub'un, gelen habere ve olaya nasıl tepki verdiğini açıklayarak şöyle buyurdu:

وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ
كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ

مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخ۪يهِ وَلَا
تَا۬يْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِۜ اِنَّهُ لَا يَا۬يْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

84. ***Yakub onlardan yüz çevirdi ve, "Âh Yusuf'um âh!" dedi. Hüznünden gözlerine ak düştü. O artık acısını içinde tutuyordu.***

85. ***Oğulları, "Allah'a andolsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun; sonunda*** *(üzüntüden)* ***hastalanacaksın ya da helâk olup gideceksin!" dediler.***

86. ***Yakub dedi ki: "Ben gam ve hüznümü sadece Allah'a arzediyorum. Ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından*** *(vahiy ile)* ***biliyorum."***

87. ***"Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Şüphesiz kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Yakub,* oğullarının söylediklerini kabul etmedi, karşılaştığı durumdan hoşlanmayarak *onlardan yüz çevirdi,* kendi hüzün haline döndü *ve, 'Âh Yusuf'um âh!" dedi."* Hz. Yakub'un, Mısır'da olan diğer iki oğlunu bırakıp Hz. Yusuf için üzülmesi, onu daha fazla sevdiğinden dolayıydı. Ayrıca onun musibeti hepsinden önceydi (Bir de diğer iki oğlunun yaşadığını ve nerede olduklarını biliyordu).

"Hüznünden dolayı çok ağlamasından *gözlerine ak düştü,* sanki akan gözyaşları gözünün siyahını silip götürmüştü. Görmesinin zayıfladığını söyleyenler bulundu gibi, gözlerinin tamamen kör olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Bir haberde rivayet edildiğine göre Hz. Yakub'un acısı, çocuğu ölmüş yetmiş kadının acısı kadardı. Bu acıya tahammülü sebebiyle kendisine 100 şehid sevabı verildi. Bütün bu sıkıntılar içinde Allah hakkında asla kötü zanna kapılmadı.[317]

Bu âyette, acı veren bir olay karşısında âh edip ağlamanın câiz olduğuna dair delil vardır. Bu tür şeyler, insanın sorumluluğu altına girmez. Şiddetli bir olay karşısında kendini tutabilen kimse çok azdır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bile oğlu İbrahim vefat edince ağlamış ve şöyle buyurmuştur:

"Bu durumda kalp hüzünlenir; göz ağlar. Biz ancak Rabbimiz'in razı olduğu şeyleri söyleriz. Ey İbrahim, bizler senin ayrılığından dolayı gerçekten çok üzgünüz."[318]

Âyet şöyle bitiyor: *"O artık acısını içinde tutuyordu."* Âyete şu manalar verilmiştir:

"İçi oğullarına karşı kızgınlıkla dolmuştu."

"Kızgınlığını yuttu, içinde tuttu, açığa vurmadı, hiç kimseye şikâyette bulunmadı."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Oğulları, 'Allah'a andolsun ki sen hâlâ* acısından dolayı *Yusuf'u anıp duruyorsun; sonunda üzüntüden hastalanıp helâkin eşiğine geleceksin ya da ölüp helâk olacaksın!' dediler."*

Yakub dedi ki: *"Ben* şiddetli *gamımı* ve sabredilmez *hüznümü,* size ve başkasına değil, *sadece Allah'a arzediyorum."* Beni, şikâyet ve derdimle baş başa bırakın. Ben bağırıp feryat etmiyorum ki kınanmayı hak edeyim. Ben halimi sadece Allah'a arzediyorum. Bunda da kınanacak bir şey yoktur. Çünkü onda kulun fakirlik ve âcizlik halini ortaya koyması vardır; bu da övülecek bir durumdur. *"Hem ben, Allah'tan* aldığım ilim ve vahiyle *sizin bilemeyeceğiniz şeyleri biliyorum."* O'nun lutfundan, şefkatinden ve rahmetinden kendisine karşı güzel zan beslememi gerekti-

317 Haber ve hadis için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 13/309-310 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/570.

318 Buhârî, Cenâiz, 43; Müslim, Fezâil, 62.

ren, ümidimi kuvvetlendiren ve duamı boşa çıkarmayacağı konusunda sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.

Âyete şu mana da verilmiştir: Ben, vahiy yoluyla, Yusuf'un hayatta olduğuna dair sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.

Daha önce geçtiği gibi Hz. Yakub, Azrâil'i [aleyhisselâm] görmüş ve Azrâil kendisine Hz. Yusuf'un hayatta olduğunu söylemiştir.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un rüyasından, kardeşleri kendisine secde edene kadar onun ölmeyeceğini anladı.

Hz. Yakub, sözüne şöyle devam etti: *"Ey oğullarım!* İki kardeşinizi bıraktığınız yere gidin. *Yusuf'u ve kardeşini araştırın,* onlardan haber sorun, ne halde olduklarını araştırın." Hz. Yakub, üçüncü kardeşi zikretmedi, çünkü o, Mısır'da kendi isteği ile kalmıştı ve yeri belli idi. Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf'u zikretmesi, onun hayatta olduğunu bildiğine bir delildir.

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin." Allah'ın size bir genişlik vermesinden ve sıkıntıdan kurtarmasından ümit kesmeyin. Yahut O'nun rahmetinden ümit kesmeyin.

Âyetteki "ravh" kelimesi "rûh" şeklinde okunarak, âyete şu mana da verilmiştir: Allah'ın, kullarına hayat (can ve ruh) verdiği rahmetinden ümit kesmeyin. Yani bir kimsede Allah'ın verdiği ruh duruyorsa, o kimse ölmemişse, ondan ümit kesmeyin. Ruhu bedeninde duran herkesin bulunma ümidi vardır. Buna göre Yusuf da henüz ölmemiş olabilir. Kimde Allah'ın verdiği ruh duruyorsa onun dönüşünden ümit kesmeyin. *"Şüphesiz,* Allah'ı ve sıfatlarını inkâr eden *kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."* Çünkü Allah'ı tanıyan kimse, hiçbir durumda O'nun rahmetinden ümit kesmez.

Hz. Yakub, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyi, kâfirlerin sıfatı olarak saydı; çünkü Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin sebebi, Allah'ın rabliğini yalanlamaktır yahut Allah'ın sıfatlarını ve kudretini bilmemektir. Allah'ın sıfatlarını bilmemek, zatını bilmemek olur. Şu halde Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, küfürdür.

Sahih bir hadiste geçen şu olaya gelince:

"Önceki ümmetlerden birinde bir adam vardı. Tevhid inancından başka (Allah'ın varlığına ve birliğine iman hariç), işe yarar hiçbir hayırlı ameli yoktu. Bir gün ailesini toplayıp,

'Öldüğüm zaman beni yakın. Kemiklerimi havanda döverek toz haline getirin. Sonra rüzgârlı bir günde bu tozun yarısını karaya, yarısını denize atın' diye vasiyet etti. Adam ölünce vasiyet yerine getirildi. Azîz ve celîl olan Allah rüzgâra, 'Dağıttığın tozları topla' buyurdu. Rüzgâr tozları topladı, ilâhî huzura getirdi. Hak Teâlâ adama,

'Neden böyle yaptın?' diye sordu. Adam,

'Senden hayâ ettiğim (huzuruna günahkâr bir kul olarak geldiğim) için yâ Rab' diye cevap verdi. O zaman Allah Teâlâ,

'Ben de seni bağışladım' buyurdu."[319]

Bu hadiste, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek olmadığı gibi, ilâhî kudreti âciz görme de yoktur; fakat bu adamı ileri derecede bir korku sarınca, bir şeyi düşünmez ve kendini kontrol edemez olmuştur. Kendisine korku gelip ilâhî huzurda durmanın dehşeti sarınca, Allah'ın rahmetini inkâr etme ve ondan ümit kesme niyet ve ısrarı olmadan böyle söylemiştir. Cenâb-ı Hakk'ın adama,

"Neden böyle yaptın?" diye sorduğunda onun,

"Senden hayâ ettiğim için yâ Rab" diye cevap vermesi ve Allah Teâlâ'nın,

"Ben de seni bağışladım" buyurması bunu göstermektedir. Cenâb-ı Hak, adama, "Niçin böyle yaptın?" diye sorunca adam, "Senin rahmetinden ümit kestiğim için" dememiştir. Bu konudaki açıklamalar için, Abdurrahman-ı Fâsî'nin *Celâleyn Tefsiri* üzerine yaptığı *Hâşiye*'ye bakınız.

---

319 Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Tevbe, 24; Ahmed, *Müsned*, I/398.

84-87. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Yakub [aleyhisselâm], Hz. Yusuf'un maddi sûretini kaybettiğine üzülmedi, o sadece Hz. Yusuf'ta müşahede ettiği Cenâb-ı Hakk'ın cemal tecellisini ve ilâhî güzelliği yitirdiğine üzüldü. Gerçekten Hz. Yusuf'ta hiç kimsede olmayan bir cemal tecellisi ve ilâhî güzellik vardı. İbnü'l-Fârız bu konuda der ki:

"Gözüm sizden başkasına bakmıyor; aklıma sizden başkası gelmiyor."

Hz. Yakub, bu cemal tecellisini kaybedince üzüldü; yoksa peygamberler, Allah ile yetinip O'ndan başkasından gözünü ve gönlünü çekmeye en layık kimselerdir. Kalpte Allah ile zenginlik hâsıl olunca, kul başka bir şeye esef etmez ve üzülmez. Şu bir gerçek ki Rabb'ini bulan kimse, her şeyi elde etmiştir; artık onun elden kaçırdığı hiçbir şey yoktur. O'nu kaybeden, neyi bulmuştur? O'nu bulan neyi kaybetmiştir? Allah şu sözün sahibine rahmet etsin:

"Ben size muhtacım ve ancak sizinle zenginim. Sizden sonra benim için hiç kimseye bir hırs (arzu ve yöneliş) bulunmaz."

Bu iş, gerçekten böyledir. O, Allah ile zengin olan ârifler yanında tecrübe edilmiş ve tadılmış bir haldir.

Hz. Yakub'un, "Ben gam ve hüznümü ancak Allah'a arzediyorum" sözünde, onun halktan himmetini çekip her şeyin sahibi Cenâb-ı Hak ile yetindiği ve başına gelen musibeti halka şikâyet etmediği anlaşılmaktadır. Bu hal, tasavvufun temel rükünlerinden biridir; hatta tasavvufun bizzat kendisidir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] Kardeşlerinin Üçüncü Kez Mısır'a Gidişleri

Hz. Yakub'un oğulları, babalarının emrettiği gibi tekrar Mısır'a döndüler. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَز۪يزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا
بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَاۜ اِنَّ اللّٰهَ يَجْز۪ي
الْمُتَصَدِّق۪ينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخ۪يهِ اِذْ
اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُٓوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُۜ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَٓا
اَخ۪يۘ قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُض۪يعُ اَجْرَ
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئ۪ينَ
﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْر۪يبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٩٢﴾

88. *(Hz. Yakub'un oğulları)* ***Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki: "Ey aziz! Bize ve ailemize zorluk dokundu ve biz değersiz bir sermaye ile geldik. Bizim için ölçeği tam tut, ayrıca bize bağışta bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır."***

89. ***Yusuf dedi ki: "Siz, cahil iken Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"***

90. ***Onlar, "Yoksa sen, Yusuf musun?" dediler. O da, "Evet, ben Yusuf'um, bu da kardeşim. Allah bize lutufta bulundu. Kim*** *(Allah'tan)* ***korkar ve sabrederse şüphesiz Allah ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmez" dedi.***

91. *(Kardeşleri)* ***dediler ki: "Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize tercih etti*** *(bizden üstün kıldı).* ***Biz gerçekten hata etmiştik."***

92. ***Yusuf dedi ki: "Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hz. Yakub'un oğulları üçüncü defa *Yusuf'un yanına girdiklerinde, ona dediler ki: "Ey aziz! Bize ve ailemize zorluk*, şiddetli açlık *dokundu ve biz değersiz*, yani düşük, çok az veya noksan *bir sermaye ile geldik."*

Getirdikleri sermayenin, bir miktar bozuk gümüş para olduğu söylenmiştir. Onun çam kozalağı ve yeşil fıstık olduğunu söyleyenler olduğu gibi, kurutulmuş meyve veya kullanılacak eşya olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Sözlerine şöyle devam ettiler: *"Bizim için ölçeği tam tut,* onu tam tart, iyice doldur, *ayrıca bize müsamaha gösterip değersiz sermayemizi kabul ederek bağışta bulun.* Yahut getirdiğimiz sermayeden daha fazla vererek bize bağışta bulun." Bu, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] önceki peygamberlere sadaka almanın helâl kılındığı sonucunu vermektedir; ancak bu, genel görüşe aykırıdır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kardeşimiz Bünyamin'i geri vererek bize ihsanda bulun.

"Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır; onlara en güzel karşılığı verir."

Sadaka, her türlü ihsandır. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], yolculuk halinde farz namazların kısaltılması konusundaki şu sözü de bu kelimeyle ifade edilmiştir:

"Yoluculuk halinde farz namazların kısaltılması, Allah'ın size bir sadakasıdır (ayrı bir ihsanıdır); O'nun ihsanını kabul edin."[320]

Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub [aleyhisselâm] oğullarını, Yusuf ve kardeşinin halini araştırmak için üçüncü kez Mısır'a gönderdiğinde, onlarla birlikte şu mektubu yolladı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Hüzün sahibi Yakub'dan Mısır azizine ...

320 Müslim, Müsâfirîn, 4; Ebû Davud, Salât, 271; Tirmizî, Tefsîru Sûre (5), 22; İbn Mâce, Salât, 112.

Eğer ismini bilseydim, bu mektubumda onu zikrederdim. Ey Allah'ın verdiği izzetle izzet bulan zat! Allah dilediğini aziz, dilediğini zelil eder. Bana gelince, ey aziz, kalbim her şeyden soğudu, üzüntü âzalarımı harap etti, elem ve acıların son noktasına ulaştım, sürekli ağlama ve inilti halindeyim. Ben şerefli bir babadan (Hz. İbrahim ve İshak'tan) gelen nesilim. Ben böyle seçilmiş kimselerden iken, benden bir hırsız nasıl doğar. (Oğlum Bünyamin hırsızlık yapmış olamaz). Bana (Allah tarafından) haber verildiğine göre, o tası, küçük çocuğumun yükü içine geceleyin sen koydun. Ben, onun kaybolan kardeşi için üzüldüğüm gibi, şimdi bir de onun üzüntüsü içine düştüm. Bu, hiç bitmeyen şiddetli bir üzüntüdür. Eğer sen, bir de bu sonuncu çocuk için beni acıya gark edersen, gerçekten kalbim buna dayanamaz, uçar gider. Vesselâm."

Hz. Yakub'un [aleyhisselâm] oğulları mektubu Hz. Yusuf'a verdiklerinde, onu okudu ve çok şiddetli ağladı; sonra onu kardeşi Bünyamin'e verdi, o da mektubu okuyunca ağladı. Hz. Yusuf tahtından indi; kardeşlerine, onların kendisini satarken Mâlik b. Zi'r'e yazdıkları yazıyı verdi. Yazıda, kardeşlerinin Yusuf'u Mâlik'e sattıkları yazıyordu. Hz. Yusuf, bu yazıyı Mâlik kendisini Mısır azizine satınca ondan almıştı. Kardeşleri yazıyı okuyunca, yüzlerinin rengi değişti, âzaları titremeye başladı, şaşırıp kaldılar. O zaman Hz. Yusuf kendilerine,

"Siz cahilken, Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı, Yusuf'a yaptığınız eziyeti, onu babasından ayırmanızı, ondan sonra kardeşine verdiğiniz zararı *biliyor musunuz?"*

Onlar, Hz. Yusuf'tan sonra kardeşi Bünyamin'i hor görüyor ve kendisine kötü konuşuyorlardı. Hz. Yusuf onlara, "Yaptığınız bu işin çirkinliğini anlayıp ona tövbe ettiniz mi?" demek istedi. Bunu onlara bir nasihat alarak ve kendilerini tövbeye teşvik için söyledi.

"Siz cahilken ..." sözüyle, siz bu işi onun çirkinliğini bilmeden yaptınız, demek istedi. Onlara, "cahil" ismini vermesi, o zaman yaptıkları işin, cahillerin işi olmasından dolayıdır. Yahut onlar bunu yaparken, çocuk yaşta olup akılları az çalışıyordu. Kardeşleri bunları duyunca, onun Yusuf olabileceği kanaatine vararak,

"Yoksa sen, Yusuf musun? Sakın sen Yusuf olmayasın!" dediler. Bunu, "Sen kesin Yusuf'sun!" manasında sordular.

Rivayet edildiğine göre, kardeşleri Hz. Yusuf kendilerinin yanına gelip konuşunca, onu alnındaki saçlarından ve yüz şeklinden tanıdılar.

Diğer bir rivayete göre Hz. Yusuf, tebessüm edince, ön dişlerinden tanıdılar.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Yusuf, başındaki tacı çıkarınca, onu başında bulunan beyaz benden tanıdılar. Büyük annesi Sâre ve Hz. Yakub'da da benzeri bir ben bulunuyordu.

"Hz. Yusuf, *'Evet, ben Yusuf'um, bu da* baba ve anne bir *kardeşimdir' dedi.* Kardeşini, onunla kendisini tanıtmak ve onun durumunu yüceltmek için zikretti. Bir de onu, kendilerine lutfedilen nimetin içine dahil ederek şöyle dedi: *Allah bize* selâmet, keramet ve izzet bahşederek *lutufta bulundu. Kim Allah'tan korkar,* O'ndan gelen belaya, Allah'ın taatine ve takva halinde kulluğa *sabrederse şüphesiz Allah, ihsan sahiplerinin mükâfatını zayi etmez."*

Hz. Yusuf'un, ihsan sahibini açıkça dile getirmesi onun, sabır ve takvayı bünyesinde birleştirdiğine dikkat çekmek içindir. Kim Allah'tan korkar ve sabrederse o, ihsan sahibidir.

"Kardeşleri dediler ki: 'Allah'a andolsun, gerçekten Allah, güzel sûret ve kâmil ahlâkla *seni bize tercih etti.'* Yahut biz istemezsek de seni bize üstün kıldı. *Biz gerçekten hata etmiştik.* Gerçek şu ki biz, sana yaptığımız işte kusur edenlerden olduk."

Yusuf, *"Bugün sizi kınamak yok;* bu günde size herhangi ceza uygulanmayacak" dedi ve sonra onlara şöyle dua etti: *"Allah sizi affetsin!"*

Bu onlar için hayır duadır. Çünkü peygamberlerin şanına yakışan edep budur. Hz. Yusuf sanki, "Bugün sizi kınamak yok!" sözüyle, kendi hakkından vazgeçti; *"Allah sizi affetsin"* diyerek de Allah'ın onları affedip kendi hakkını bağışlamasını diledi. Bu açıklama İbn Cüzey'e aittir.[321] Beyzâvî de benzer açıklamalar yapmıştır.

321 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 1/395 (Beyrut 1995).

Hz. Yusuf, duasını şöyle tamamladı: *"O, merhametlilerin en merhametlisidir."* Şüphesiz O, küçük ve büyük günahları affeder; tövbe edene ayrıca lutuf ve ihsanda bulunur.

Beyzâvî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Hz. Yusuf'un güzel ahlâkından bir örnek de şudur: Kardeşleri Hz. Yusuf'u tanıyınca, ona bir adam göndererek,

'Sen bizleri sabah akşam yemeğe çağırıyorsun; biz sana karşı yaptığımız önceki taşkınlıktan dolayı utanıyoruz!' dedikleri zaman Hz. Yusuf kendilerine şöyle dedi:

Mısır halkı bana, ilk halime göre bakıyorlar ve 'Yirmi dirhem gümüşe satılan bir köleyi bu hale ulaştıran Allah ne yücedir!' diyorlardı. Şimdi ise sizin sayenizde şeref kazandım, gözlerinde büyüdüm. Çünkü benim, sizin kardeşiniz ve İbrahim [aleyhisselâm] gibi büyük bir peygamberin torunu olduğumu anladılar."[322]

88-92. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, sonsuz kerem sahibi ve çok bağışlayan yüce Mevlâ'nın huzuruna girmek isterse zillet ve inkisar (kalp kırıklığı) kapısından girsin. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Senin için, ağlayıp sızlamak gibi faydalı bir şey istenmedi. Manevi ihsanlara ulaşmak için zillet ve iftikar (kendini fakir ve muhtaç görme) halinden daha süratli bir şey yoktur."

Sen Cenâb-ı Hakk'ın kapısını çalıp dostlarla birlikte içeri girmeyi istediğinde, tazarru ve inkisar diliyle şöyle de:

"Ey her hükmünü uygulayan, çok affedici yüce melik! Bize zarar dokundu. İçine düştüğümüz zarar, senden uzaklık ve gaflettir. Huzuruna, pek kıymeti olmayan bir sermaye ile geldik. Bu sermaye, karışık amel ve hasta bir kalptir. Buna rağmen sen bize, senden beklediğimiz gibi bolca ikram et, getirdiklerimiz kabul ederek ve bizi vuslatına ulaştırarak bize ihsanda bulun!"

322 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/495.

Hak Teâlâ der ki: "Bugün sizi affettik, kötülüklerinizi örttük. Sizi, bize getirdiğiniz taat ve anlayışla değil, bizim size ihsan ettiğimiz şeyle bize (ve muradınıza) ulaştırdık."

Hz. Yusuf'un kardeşlerinin halini iyi düşün. Onlar, ihtiyaçlarını ortaya koyup, sermayelerini az bularak şikâyetlerini arzettiklerinde Hz. Yusuf, onlara müsamaha gösterdi, onları kendisine yaklaştırdı, güzel yüzünü gösterdi ve kendilerine bolca ihsanda bulundu. Bir kul olarak o böyle yaptı, bir de merhametlilerin en merhametlisi, bütün ihtiyaç sahiplerinin kendisine yöneldiği, yüce ve ulu Rabbimiz'in, kapısına gelip halini arzeden kuluna ne yapacağını bir düşün!

Gözleri Açan Bereketli Gömlek!

Hz. Yusuf, sonra kardeşlerine, gömleğini babalarına götürmelerini ve bütün aile fertlerini alıp Mısır'a getirmelerini emrederek dedi ki:

اِذْهَبُوا بِقَمٖيصٖى هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبٖى يَاْتِ بَصٖيرًاۚ وَاْتُونٖى
بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعٖيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنّٖى لَاَجِدُ رٖيحَ
يُوسُفَ لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفٖى ضَلَالِكَ الْقَدٖيمِ ﴿٩٥﴾
فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشٖيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصٖيرًاۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ
اِنّٖٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا
كُنَّا خَاطِـٖٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّٖىۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ ﴿٩٨﴾

93. *"Şu gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) açılsın ve bütün ailenizi bana getirin."*

94. *Kafile (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere), "Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!" dedi.*

95. *Onlar da, "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" dediler.*

96. Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz gözleri görmeye başladı. Yakub, "Ben size, Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim, demedim mi?" dedi.

97. Oğulları dediler ki: "Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile; biz gerçekten suçluyduk."

98. Yakub, "Sizin için Rabbim'den af dileyeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir" dedi.

Tefsir

Hz. Yusuf, kardeşleri kendisini tanıyıp aralarındaki soğukluk gidince, gömleğini eline alarak onlara, *"Şu gömleğimi götürün ..."* dedi.

Rivayet edildiğine göre bu gömlek, ateşte iken Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] giydiği gömlekti. Onu, ateşten çıkınca kendisine Cebrâil'in [aleyhisselâm] giydirdiği de söylenmiştir. Bu gömlek, cennetten gelmişti. Hz. İbrahim onu oğlu İshak'a verdi, İshak [aleyhisselâm] oğlu Yakub'a verdi, Yakub [aleyhisselâm] onu özel bir muhafaza içine koyarak oğlu Yusuf'a verdi. Hz. Yusuf kuyuda iken, gömlek boynunda asılı idi. Onu babasına göndermesini Cebrâil [aleyhisselâm] emretti.[323]

İbn Atıyye demiştir ki: "Yusuf'un gönderdiği gömlek, herhangi bir kimsenin giydiği normal bir gömlekti. Böyle olunca, Hz. Yakub'un onun uzaktan kokusunu alması, şaşılacak (olağan üstü) bir durum olur. Eğer bu gömlek, cennetten gelmiş olsaydı, bunda tuhaf karşılanacak bir durum olmazdı, o zaman da herkes kokusunu alırdı."[324]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: İbn Atıyye'nin görüşü tenkide açıktır. Cennetten dünyaya gelen bir şey, sürekli ilk halinde kalmaz; çünkü o, gaybın sırlarından bir sırdır. Onu ancak Allah'a yakın manevi zevk ehli kimseler bilir. Hacerülesved'in nuru ve cennetten inen diğer şeylerin durumu böyledir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

323 İlgili rivayetler için bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/2196 (Riyad 1997); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/580.

324 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/278 (Beyrut 1993).

Hz. Yusuf sözüne şöyle devam etti: *"Onu götürüp babamın yüzüne koyun ki gözleri açılsın;* görsün." Hz. Yusuf, babasının gözünün gömlekle açılacağını vahiy yoluyla yahut gömlekten edindiği tecrübe ile bildi. Hz. Yusuf, diğer isteğini şöyle belirtti: *"Bütün ailenizi bana getirin."*

Kafile Mısır'dan ayrılıp şehrin yerleşim yerlerinden çıkınca, babaları yanındakilere, *"Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!"* dedi. Yahûda, 80 fersah[325] mesafeden gömlek ile babasına yönelince, Allah Teâlâ gömleğin hoş kokusunu Hz. Yakub'a koklattı. Hz. Yakub o zaman Beytülmakdis'te, Hz. Yusuf ise Mısır'da bulunuyordu.

Hz. Yakub'un sözü şöyle bitiyor: *"Eğer bana bunamış demezseniz,* yani bana ahmak demezseniz, onun çok yakın olduğunu söylerim."

Yahut beni tasdik ederseniz veya beni kınayıp sözümü reddetmezseniz size onun Yusuf'un kokusu olduğunu söylerim.

Yanındakiler, *"Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın;* yani Yusuf'a olan aşırı sevgin, sürekli onu anman ve ona kavuşmayı bekleyişinle önceki hatalı halindesin" dediler.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Müjdeci gelince ..."* Bu müjdeci, Yahûda idi. Rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Kana bulaştırılmış gömleği babama ben götürerek onu üzmüştüm; bugün bunu kendisine ben götürerek onu sevindireyim."

Onun şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: "Ben ona, önce hüzün gömleğini götürmüştüm; bırakın, şimdi de sevinç gömleğini götüreyim!"[326]

Âyet şöyle devam ediyor: "Yahûda, *Hz. Yakub'a ulaşınca, gömleği onun yüzüne koydu* yahut gömleği Hz. Yakub kendisi yüzüne attı. *O anda,* Allah'ın kudreti ve gömleğin bereketiyle *gözleri görmeye başladı.* Yanındakilere, *'Ben size, Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri,* Yusuf'un hayatta olduğunu ve sıkıntının kalkacağını *bilirim, demedim mi?' dedi."*

---

325 Bir fersah 5,762 kilometredir.

326 Biraz farklı lafızlarla bk. İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân,* 13/245 (Riyad 2003).

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Oğulları dediler ki: 'Ey babamız! Allah'tan bizim günahlarımızın affını dile; biz gerçekten suçlu idik.'* Biz şimdi suçumuzu itiraf ediyoruz, bizim için Allah'tan mağfiret dile."

"Yakub, 'Sizin için Rabbim'den af dileyeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir' dedi." İstiğfarı, seher vaktine erteledi. Onu gece namazına ve icabet vaktine rastgetirmek için cuma gecesine ertelediği de söylenmiştir. Yahut istiğfarı, onların Hz. Yusuf'tan helâllik almalarına bağladı; çünkü günahın affı için, mazlumun hakkını helâl etmesi şarttır. Şu rivayet de bu görüşü desteklemektedir:

Hz. Yusuf, kardeşleriyle buluşup onlara hakkını helâl edince, Hz. Yakub, kıbleye yönelip ayakta dua etmeye başladı. Hz. Yusuf babasının arkasında "âmin" diyordu. Kardeşleri de zillet ve huşû içinde ikisinin arkasında durdular. Nihayet Cibrîl [aleyhisselâm] gelerek,

"Allah, çocukların hakkında yaptığın duanı kabul etti, senden sonra onlardan peygamberlik için söz aldı" dedi.[327]

Beyzâvî, yukarıdaki rivayeti verdikten sonra demiştir ki: "Eğer bu rivayet sahih ise onların peygamber olduğuna dair bir delildir; onların yaptığı hatalı işler ise peygamberliklerinden öncedir."[328]

93-98. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki Cenâb-ı Hak insan için iki göz vermiştir; insan onlarla maddi şeyleri görür. Allah Teâlâ kalbe de manevi şeyleri göreceği iki göz vermiştir. Baş gözüne "basar", kalp gözüne "basîret" denir.

Kalp gözünün biri şeriat nurlarını, diğeri ise hakikat sırlarını görür. Bazan kalbi küfür zulmeti kaplar, kalbin iki gözünü birden örter. Bu, basiretin kör olmasıdır. Bazan kalbi, günahların, nefsanî hazların peşinde koşmanın ve hevâya uymanın zulmeti kaplar; bu durumda hakikat gözü kör olur, şeriat gözü zayıflar. Onların ilacı, hakikat gözüne marifet

327 bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/367-368; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/586.

328 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/496. Beyzâvî'nin "Eğer bu rivayet sahihse" ifadesi, onların peygamber olduklarının ihtilaflı olmasındandır. bk. Hafâcî, *Hâşiyetü'ş-Şihâb*, 5/359 (Beyrut 1997); Konevî, *Hâşiyetü'l-Konevî*, 10/421 (Beyrut 2001).

gömleğini atmak, şeriat gözüne de ismet (günahlardan korunma) örtüsünü koymaktır. O zaman kalp görmeye başlar. Bunun için de bu gömleği verecek ârif bir şeyhin sohbeti (manevi terbiyesi) gereklidir. Ârif şeyh ona der ki:

"Şu gömleğimi (marifeti) götürün, onu basiretinizin üzerine atın ki irfan sahibi olup görmeye başlasın." Kalbe bu gömlek (marifet) yaklaştığı zaman, kalbin üzerine visal nesimi (vuslat rüzgârı) eser, orada vecd ve hal dalgaları oluşur. O zaman kalbin sahibi şöyle der:

"Kalbimin içi, sizin için bir harem bölgesi oldu. Orada lutuf âlemine ait sırlar dolaşıp tavaf eder. İki sevgili arasında öyle vesileler vardır ki onu tarif etmeye dil, resim ve ilim yetmez. Zatınızı görmekten dolayı bize öyle ilim ve marifetler gelir ki güzelliği her türlü güzel kokunun üstündedir."

Hz. Yakub [aleyhisselâm] Mısır'da!

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Yakub'un Mısır'a girişini ve Hz. Yusuf ile buluşmasını anlatarak şöyle buyurdu:

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ
اللّٰهُ اٰمِنٖينَۜ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّداًۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ
هٰذَا تَأْوٖيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّٖي حَقّاًۜ وَقَدْ اَحْسَنَ بٖٓي اِذْ
اَخْرَجَنٖي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ
بَيْنٖي وَبَيْنَ اِخْوَتٖيۜ اِنَّ رَبّٖي لَطٖيفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلٖيمُ الْحَكٖيمُ ﴿١٠٠﴾

99. *(Hz. Yakub ve ailesi)* ***Yusuf'un yanına girdikleri zaman, anne babasını yanına aldı*** *(bağrına bastı)*, ***"Allah'ın dilemesiyle Mısır'a güvenle girin!" dedi.***

100. ***Anne ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar. Yusuf dedi ki: "Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Rabbim, beni zindandan çıkararak ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirerek bana gerçekten büyük lutufta bulundu. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine ihsan eder. O, her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yusuf'un yanına girdikleri zaman, anne babasını yanına aldı,* bağrına bastı." Bu sözden önce, zikredilmeyen bazı durumlar var ki onlar şudur: Hz. Yakub, ailesiyle birlikte hazırlanıp yola çıktı, nihayet Mısır'a ulaştılar. Hz. Yusuf'un yanına girdiklerinde, onlara sarılıp bağrına bastı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf [aleyhisselâm] babasına, beraberinde olan ailesiyle birlikte hazırlanıp gelmesi için pek çok binek ve mal gönderdi. Ona, en kaliteli giysilerden 280 elbise ile erkek kardeşleri için sarık, kadınlar için ikişer tane işlemeli gömlek gönderdi. Bunlar Hz. Yakub'a [aleyhisselâm] ulaşınca, kendisi ve çocukları onları giydi, sonra bineklerini hazırlayıp Ken'ân ilinden Mısır'a doğru yola çıktılar.

Kafile Mısır'a yaklaşınca, Hz. Yusuf, askerlerine onları karşılamak için şehrin dışına çıkmalarını emretti. Onları ilk karşılayan 30.000 atlı oldu. Hepsi Hz. Yakub'un önünde eğilerek hürmet ettiler. Hz. Yakub, bu ordunun büyüklüğünden hayret ediyor ve Allah'ın oğluna verdiği zafer ve izzetten dolayı gülüyordu. Sonra, kardeşlerinin hanımlarını ve çocuklarını katır üzerinde bir grupla kadın hizmetçiler karşıladı. Ardından kafileyi vezirlerden ve ileri gelen devlet erkanından 40.000 kişi karşıladı. Daha sonra kendilerini Hz. Yusuf karşıladı. Hz. Yusuf, babasına karşı tevazu için atından inmiş yerde yaya olarak yürüyordu. Etrafında 100.000 kişi vardı; hepsi de yaya yürüyordu. Melik Reyyâh da aralarındaydı. Sonra Hz. Yusuf, melikle birlikte babasına selâm verdi. Hz. Yusuf ve babası, birbirine kavuşunca ağlamaya başladılar. Kardeşleri de

ağlamaya başladı. İnsanlar da yüksek sesle ağlamaya başladılar. Ortalık bir anda ağlama sesleriyle doldu. Ardından Hz. Yusuf, anne babasını bağrına bastı. Anne babasıyla birlikte teyzesini de bağrına bastığı söylenmiştir. Onlara,

"Allah'ın dilemesiyle Mısır'a emniyet içinde girin!" dedi.

Sonra Hz. Yakub [aleyhisselâm], altından yapılmış bir hevdece (mahfele) bindirildi. Hz. Yusuf ve kardeşleri mahfelin, Hz. Yakub'un önünde yaya yürüyerek Mısır'a girdiler, sonra devlet sarayına geçtiler.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Yusuf [aleyhisselâm] tahtına oturdu; babası sağ tarafına, teyzesi sol tarafına oturdu. Kardeşleri de önündeydi. Hepsi ona secde ettiler. Çünkü o zaman halkın krallarını selâmlama âdeti böyleydi."[329]

Rivayet edildiğine göre onlar secde ederken şöyle dediler: "Ümit kestikten sonra, birbirinden ayrılanları birleştiren Allah her türlü noksanlıktan yücedir. Sıkıntıdan sonra zorluğu gideren Allah her türlü noksanlıktan yücedir."

O zaman Hz. Yusuf babasına, *"Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi"* dedi.

ez-Zehrü'l-Enîk fi Kıssati Yûsufü's-Sıddîk kitabının sahibi,[330] kıssayı şu şekilde anlatmıştır: Hz. Yakub ve ailesi Hz. Yusuf'un şehrine girdiklerinde, Hz. Yusuf onları karşıladı, selâm verdi, anne babasını kucaklayıp bağrına bastı. Bağrına bastıklarının gerçek anne babası olduğu söylenmiştir. Onların, babası Yakub ile teyzesi olduğu da zikredilmiştir. Âyette, teyze anne yerine konulmuştur; nitekim şu âyette de amca baba yerine konulmuştur:

"Yakub, ölüm döşeğinde iken oğullarına, 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?' dedi. Onlar da, 'Senin ilâhına, babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın

---

329 Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 13/355 (Riyad 2003).

330 Bu kitabın sahibi, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî'dir (v. 597/1201). Bütün ilim dallarında eser vermiş bir Hanbelî âlimidir. bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/957 (Beyrut 1990).

ilâhı olan tek ilâha ibadet edeceğiz" dediler" (Bakara 2/133). (Hz. Yakub'un oğulları, amcaları İsmail'e de baba demişlerdir).

Yusuf, "Allah'ın dilemesiyle Mısır'a, kıtlık ve sıkıntılardan güvende olarak girin" dedi.

Beyzâvî demiştir ki: "Hz. Yakub'un evlatları Mısır'a girdiklerinde erkek-kadın toplam yetmiş iki kişiydiler. Hz. Musa ile birlikte Mısır'dan çıktıklarında ise 600.570 küsur idiler. Küçük çocuklar ve yaşlılar bu sayının dışındadır."[331]

Âyetin tefsirine dönüyoruz: *"Hz. Yusuf,* devlet sarayına girdiklerinde *anne babasını tahtın üzerine çıkarttı. Hepsi ona,* selâmlamak ve şerefini göstermek için secde ettiler. Onların âdetinde, sultanları selâmlama secde şeklinde icra ediliyordu.

Bir diğer görüşe göre onlar, Hz. Yusuf'un önünde Allah'a şükür secdesi yaptılar.

Beyzâvî demiştir ki: "(Âyette önce zikredilmekle birlikte) tahta çıkarılma olayı secdeden sonra oldu." Bu söz, eleştiriye açıktır. Çünkü bu görüş, İbnü'l-Cevzî'nin *ez-Zehrü'l-Enîk* adlı eserindeki rivayete uymamaktadır. Bir de âyetin zâhirinden ancak açık bir delille dışarı çıkılır

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu secde hakkında farklı şeyler söylenmiştir. Bir görüşe göre o, alnı yere koyarak yapılan bildiğimiz secdedir. Onun böyle olmayıp, rükû gibi eğilmek olduğunu söyleyenler de olmuştur. Günümüzde, bel bükülüp baş eğilerek sultanlara yapılan selâmlama gibi. Müfessirler şu konuda görüş birliği içindedir. Hz. Yusuf'a yapılan secde, nasıl olursa olsun, ibadet için değil, selâmlamak için yapılmıştır."

Katâde demiştir ki: "Onların sultanlarını selâmlama şekilleri böyleydi. Allah Teâlâ bu İslâm ümmetine, cennet ehlinin selâmlama şeklini vermiştir." İbn Atıyye sonra demiştir ki:

"Ebû Amr eş-Şeybânî şöyle demiştir: Hz. Yusuf, babasıyla yürürken bazan onun önüne geçti. O zaman Cibrîl [aleyhisselâm] inerek,

---

331 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/496.

'Babanın önünde mi yürüyorsun? Bunun cezası, senin neslinden bir peygamber çıkmamasıdır!' dedi."[332]

Hâşiye sahibi Abdurrahman-ı Fâsî[333] der ki: "Bu haberin sahih olduğunu zannetmiyorum. Halbuki Hz. Yusuf'un zürriyetinden Yûşa b. Nûn [aleyhisselâm] gelmiştir. Bir görüşe göre, Mü'min sûresi 34. âyette geçen ve peygamber olarak gönderilen Yusuf da, Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'tan farklı olup, onun neslinden gelen biridir."[334]

Beyzâvî demiştir ki: "Hz. Yusuf [aleyhisselâm], 120 sene yaşadı. Onun Râîl'den (Züleyha'dan) Efrâim ve Mişâ isminde iki oğlu oldu. Efrâim, Yûşa b. Nûn'un atasıdır. Hz. Yusuf'un Râil'den ayrıca Rahime isminde bir kızı oldu ki bu Hz. Eyyûb'un hanımıdır."[335]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hz. Eyyûb'un [aleyhisselâm] kıssasında zikredildiği gibi, onun hanımı olan Rahime, Hz. Yusuf'un değil, oğlu Efrâim'in kızıdır.

Hz. Yusuf'un sözlerine dönüyoruz: O dedi ki:

"Ey babacığım, işte bu, çocukken *görmüş olduğum rüyanın yorumudur.* O rüyada, on bir yıldızla güneş ve ay bana secde ediyorlardı. *Rabbim onu gerçekleştirdi,* doğru çıkardı."

Rüya ile gerçekleşmesi arasında seksen sene geçmiştir. Bu sürenin kırk sene olduğunu söyleyenler de olmuştur; bu daha doğrudur.

"Rabbim, beni zindandan çıkararak bana iyilikte bulundu." Hz. Yusuf, kardeşlerini utandırmamak için kuyudan çıkarılmasından bahsetmedi. Bir de o, kuyudan köleliğe çıktı; zindandan ise saltanata çıktı; bundaki nimet daha açıktır.

Hz. Yusuf, diğer nimeti şöyle dile getirdi *"Allah, şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirerek bana lutufta bulun-*

---

332 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/281.

333 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir (v. 1036/1626).

334 bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl,* 3/426. Buradaki rivayette bahsedilen Yusuf, Hz. Yusuf'un Efrâim'den torunudur.

335 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/497.

du. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine ihsan eder. Dilediği kimsenin işlerini güzelce tedbir eder; çünkü her zorlukta O'nun hükmü geçer ve O isteyince her iş kolay olur. *O her şeyi bilendir;* maslahat ve tedbir şekillerini en iyi O bilir. *O, hikmet sahibidir;* her işi hikmetinin gerektirdiği şekilde vaktinde yapar."

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, babasına sarayının bütün hazine ve bölümlerini gezdirdi. Onu kâğıt deposuna getirdiği zaman Hz. Yakub,

"Oğlum, bu kadar kâğıda sahipken, niçin 8 fersahlık mesafeden bana mektup yazmadın?" dedi. Hz. Yusuf,

"Böyle yapmamı bana Cibrîl emretti" dedi. Hz. Yakub,

"Ona bunun sebebini sormadın mı?" dedi. Hz. Yusuf,

"Sen onunla daha rahat konuşursun, ona sen sor!" dedi. Hz. Yakub, Cibrîl'e bunun sebebini sorunca o şöyle dedi:

"Sen, 'Onu kurt yemesinden korkarım' dedin, bunun için Rabbim böyle yapmamı emretti ve, 'Benden korkmalı değil miydin!' buyurdu." Bu rivayet Beyzâvî'ye aittir.[336]

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde bu rivayete şunu eklemiştir:

"Allah buyurdu ki: Niçin kurttan korktun da benim onu koruyacağımı ümit etmedin? Niçin kardeşlerinin gafletine baktın da benim onu koruyacağımı düşünmedin?"[337]

Hz. Yusuf'un, zindan arkadaşı olan sâkîye, *"Efendinin yanında benden bahset!"* demesi de bu manadadır. Bunlar, (peygamber ve veli gibi) seçkin kimselerin, bir an da olsa yüce Allah'tan başkasına nazar etmesi (yönelip güvenmesi) ve mâsiva ile sükûn bulması sebebiyle ikaz alacakları işlerdendir.

---

336 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/496-497.

337 Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb:Kalplerin Azığı*, 2/319 (İstanbul: Semerkand, 2003).

99-100. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ayrılıktan sonra kavuşmak ne tatlıdır. Sevgiliyi görme iştiyakı ile dolu olarak onu müşahede etmek ne kadar lezzetlidir. Ayrılık ne kadar çok olursa vuslatın kıymeti de o kadar büyük olur. Peşine düşülen şeyin meşakkatine tahammül ölçüsünde arzulanan şeye ulaşılır. Öyleyse ey kul, Rabb'ini talepte ciddi ol; O'na gidişte nefsanî hazlarından ve hevâdan uzaklaş ki izzet ve yücelik içinde dâimî vuslatı elde edesin, ulaşmak istediğin bütün arzu ve emellerine ulaşasın. Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Ey dost, bir kimse senin yanında gecelese bütün faziletleri elde eder. Sen ona güzellik elbiselerini giydirirsin, artık o, rıza elbisesini giymiş ve yakınlığını artırmış olur. Bu öyle bir güzelliktir ki nihayeti yoktur."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Ebedî Dosta Kavuşma İştiyakı

Hz. Yusuf, fâni mülkü elde edip onu istediği gibi kullandıktan sonra, ebedî mülke (ahirete ve yüce Mevlâ'ya kavuşmaya) özlem duyarak şöyle dua etti:

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنٖى مِنْ تَاْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۚ فَاطِرَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّٖ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا
وَاَلْحِقْنٖى بِالصَّالِحٖينَ ﴿١٠١﴾

101. ***"Ey Rabbim! Gerçekten bana mülkten*** *(Mısır'da sultanlık ve yetki)* ***verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yoktan yaratan! Sen dünyada ve ahirette benim velimsin*** *(yardımcım ve dostumsun)*. ***Beni müslüman olarak öldür ve beni salihler arasına kat!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Hz. Yusuf'un şu duayı yaptığını haber verdi: *"Ey Rabbim! Gerçekten bana mülkten verdin;* beni Mısır'a sultan ettin *ve bana sözlerin,* geçmiş kitapların yahut rüyaların *yorumundan öğrettin."*

Âyette, "mülkten verdin" denmesi, Hz. Yusuf'un bütün dünya mülküne değil, onun bir miktarına sahip olmasından dolayıdır. *"Sözlerin yorumundan bir kısmını öğrettin"* denmesi de onun bütün ilimlere sahip olmamasından dolayıdır.

Hz. Yusuf'un duası şöyle devam ediyor: *"Ey gökleri ve yeri yaratan!* Onları yoktan var edip ortaya koyan! *Sen dünyada ve ahirette benim velimsin,* yardımcım ve iki dünyada işlerimi görensin. *Beni müslüman olarak öldür,* ruhumu müslüman olarak al *ve beni* babalarımdan *salihlerin arasına kat!* Yahut rütbe ve keramette salih kulların arasına kat. Yahut kudsî huzuruna aldığın salihlerin arasına kat.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub [aleyhisselâm], Hz. Yusuf'la yirmi dört sene birlikte yaşadı, sonra vefat etti. Hz. Yusuf, onu babası Hz. İshak ve dedesi Hz. İbrahim'in yanına defnetmek için Şam'a götürdü. Bazı müfessirler böyle demiştir

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî *ez-Zehrü'l-Enîk* adlı eserinde der ki: "Hz. Yakub [aleyhisselâm], Mısır'da hoşluk ve afiyet içinde kırk sene yaşadı. Sonra Allah Teâlâ Cibrîl'e şöyle vahyetti: "Yakub'a git, ve ona, Arz-ı Mukaddes'e babalarının (Hz. İbrahim ve Hz. İshak'ın kabirlerinin) yanına gitmesini ve onlara kavuşana kadar civarlarında oturmasını söyle!" Hz. Yakub [aleyhisselâm] bu emri alınca, Hz. Yusuf'u ve diğer oğullarını çağırarak onlara,

"Rabbim bana, ruhumu kabzedene kadar babamın yanında yaşamamı emretti" dedi ve sonra onlarla vedalaşarak Arz-ı Mukaddes'e doğru yola çıktı. Oraya varınca babalarının kabrini ziyaret etti ve ağladı. Rüyasında Hz. İbrahim'i gördü. O bir taht üzerinde oturmuştu. Sağ tarafında Hz. İsmail, sol tarafında ise Hz. İshak bulunuyordu. Onlar kendisine, "Ey Yakub, bize katıl!" diyorlardı. Rüyasından uyandı, ayağa

kalktı. Orada kazılmış bir kabir gördü; içinden misk kokusu geliyordu. "Bu kim içindir?" diye sordu. Kabrin yanında duran bir melek,

"Orada kalmak isteyen kimse için" dedi. O zaman Hz. Yakub,

"Ben orada kalmak istiyorum!" dedi. Bunun üzerine ölüm meleği ruhunu aldı. Sonra Cibrîl ve Mîkâil [aleyhisselâm] indiler, onu kefenlediler, cenaze namazını kılıp kabre defnettiler.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Hz. Yakub, 200 yaşında vefat etti. Vefat haberi Hz. Yusuf'a ulaşınca ağladı, kendisiyle birlikte kardeşleri de ağladı."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu sözden, onların, babaları Hz. Yakub'un vefatında hazır bulunmadıkları ortaya çıkıyor; halbuki bu, şu âyete terstir:

"Yoksa siz, Yakub, kendisine ölüm gelince, oğullarına şöyle derken yanında mıydınız? 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?' Onlar da, 'Senin ilâhına, babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek ilâha ibadet edeceğiz' dediler" (Bakara 2/133).

Ancak onun sözünü, "ölümü yaklaştığında" şeklinde yorumlamak mümkündür. Buna göre Hz. Yakub'un vasiyeti, Şam'a dönmek istediği zaman olmuştur. Bu da âyetin zâhirine terstir.

Sonra Hz. Yusuf'un nefsi, ebedî mülke (ahirete) iştiyak ve özlem duyarak, "Rabbim, bana mülkten verdin ..." şeklinde yukarıdaki gibi dua etti.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, bu duadan sonra bir müddet daha yaşadı. Bu arada Züleyha vefat etti. Hz. Yusuf, ondan sonra evlenmedi. Züleyha'dan sonra kırk gün yaşadı. Sonra babalarına kavuşma özlemi duydu. Allah Teâlâ, hoş ve temiz bir şekilde onun ruhunu aldı. Mısırlılar onun defnedileceği yer konusunda tartışmaya gidiler, öyle ki bunun için savaşa bile niyetlendiler. Sonra şu görüşte anlaştılar: Hz. Yusuf'un naaşını bir mermer sandukanın içine koydular ve onu Nil neh-

rinin suyunun üzerinden geçerek kendilerine ulaşacağı bir yere koydular. Bunu, herkesin ondan bereketleneceği bir yol olarak düşündüler.[338]

Diğer bir rivayet şöyledir: Mısırlılar Hz. Yusuf'un naaşını Nil nehrinin bir kıyısına koydular; naaşın bulunduğu kıyı yeşillendi, diğer taraf kuru kaldı. Sonra ona diğer kıyıya koydular; bu defa o taraf yeşillendi, diğer taraf kuru kaldı. Bunun üzerine naaşını bir sandık içine koyup Nil'in tam ortasına defnettiler; o zaman Nil'in her iki tarafı yeşillendi. Daha sonra Hz. Musa [aleyhisselâm], Hz. Yusuf'un naaşını babalarının kabirlerinin bulunduğu yere götürüp oraya defnetti.

Hz. Yusuf [aleyhisselâm] 120 sene yaşadı. Daha önce, evlatlarının şu üçünden bahsetmiştir: Efrâim, Mişâ ve Hz. Eyyûb'un hanımı Rahime. Bu konuda açıklama yapıldı. İbnü'l-Cevzî, *ez-Zehrü'l-Enîk fî Kıssati Yûsufü's-Sıddîk* adlı eserinde, Hz. Yusuf'un Züleyha'dan on tane çocuğu olduğunu zikretmiştir. Oraya bakınız. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

101. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir kul, fazlaca amel içinde ve kemal makamlarında terakki halinde ise onun bu dünyada kalmayı temenni etmesinde bir sakınca yoktur; çünkü o, ebedî kalacak yeri için daha fazla azık hazırlama imkânına sahiptir. Kul amelde noksanlık içinde ise veya kemal halinden sonra halinde bir noksanlaşma olmasından korkarsa, onun da bu dünyadan gitmeyi istemesinde bir sıkınca yoktur.

Hz. Yusuf [aleyhisselâm], tam bir mülke (peygamberlik ve maddi yetkiye) ulaştıktan sonra ahireti istemiştir. Aynı şekilde Hz. Ömer de [radıyallahu anh], idaresi altındaki halk çoğalıp gidişatında kusur yapmaktan korktuğu için iman selâmetiyle ölümü temenni etmiştir. Bu konuda Bakara sûresinde geniş açıklama yapıldı. Bu dünyanın süsleriyle aldanmaktan sakındırma konusunda bak şair ne güzel söylemiş:

"O, eceldir (önünde durmaktadır); onun ziyaretini (sana gelişini) uzak görme! Keşke ondan bir kurtuluş yolum olsaydı deme!

338 Ebûssuûd, *İrşâdü Akli's-Selîm*, 3/430 (Beyrut 1999).

Kendisini zaman aldatıp da bu haline sevinen kimseye yazık! Bu dünyada hangi mutluluk elde edilse, muhakkak içine bir sıkıntı ve keder karışır.

Ortada olana iyi bak, bakarsan, basiret ve göz sahipleri için nice acayip durumlar ve ibretlik haller görürsün.

Onlar, önce ortaya çıktılar, sonra yok olup gittiler ve arkadan anılan bir hadise oluverdiler. Bu durum gerçekten çok hayret vericidir. Eğer insanda gaflet olmasa bunu anlardı, çünkü ondan daha açık bir gerçek yoktur.

İnsanlar, hep dünya için yarıştılar, sonuçta onlar burada bulunmanın bir göz açıp kapama süresince kısa olduğunu anladılar.

Âkıbetinden korktuğun zamandan (işlerden) uzak dur. İyi düşünürsen zaman, insanı çok aldatmaktadır.

Ahiretin için iyi işler yap, hayırlı işlere karşı cimri olma. Ahirette kendini savunacak özür hazırla (tövbe ve salih amel yap). İnsanın bir şeyi bizzat görmesi, onu duyması gibi değildir."

Kıssanın Hikmeti

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] kıssasının anlatılmasının, peygamberimiz Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] nübüvvetinin bir delili olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurdu:

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوح۪يهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُٓوا
اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠٣﴾
وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَاَيِّنْ
مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ اَفَاَمِنُوا اَنْ تَأْتِيَهُمْ
غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

102. ***İşte bu** (Yusuf'un kıssası)**, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onlar, hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.***

103. ***Sen ne kadar çok istesen de insanların çoğu iman etmeyecekler.***

104. ***Halbuki sen buna karşılık onlardan bir ücret istemiyorsun. Kur'an, âlemler için sadece bir öğüttür.***

105. ***Göklerde ve yerde nice âyetler var ki müşrikler, onlarla karşılaşıyorlar fakat yüz çevirip geçiyorlar.***

106. ***Onların çoğu, Allah'a ancak ortak koşarak iman ederler.***

107. ***Onlar, Allah tarafından kuşatıcı bir felaket gelmesinden veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopmasından emin mi oldular?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İşte bu,* Yusuf'un haberi ve kıssası, *senin daha önce bilmediğin gayb haberlerindendir;* sen onu ancak sana vahyettiğimiz vahiyle öğrendin; onu sana ben öğrettim. *Onlar,* Yusuf'a ve onu kendileriyle birlikte göndermesi babasına *hile yaparak* onu kuyuya atma *işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.*"

Şu durum seni yalanlayanlara da gizli değildir: Sen, kendisinden bu haberleri öğreneceğin hiçbir âlimle karşılaşmadın. Böylece ortaya çıktı ki o, Allah tarafından bir vahiydir fakat onlar bunu inkâr ettiler.

"*Sen, onların imana gelmesini ne kadar çok istesen,* onlara âyetleri göstermede bütün gücünü harcasan da inatları ve küfürde çakılıp kalmaları sebebiyle insanların *çoğu iman etmeyecekler.*"

"Halbuki sen, kıssacıların yaptığı gibi, *bunun için,* yani naklettiğin haber veya Kur'an'ın tebliği için *onlardan bir ücret istemiyorsun. Kur'an sadece, âlemler için,* cinlere ve insanlara *bir öğüttür;* Allah'tan bir uyarıdır."

"Göklerde ve yerde, yaratanın varlığına, birliğine, sonsuz kudret ve hikmetine delil olacak *nice âyetler var ki müşrikler, onlarla yüz yüze geliyorlar,* onları görüyorlar fakat onlardan yüz çevirip geçiyorlar; onlar üzerinde düşünüp ibret almıyorlar."

"Onların çoğu, Allah'a ancak ortak koşarak iman ederler." Yani o müşriklerin çoğu, Allah'ın varlığını, bütün eşyayı yaratmasını, O'nun rızık verici ve öldüren olduğunu, putlara ibadet ederek tasdik ederler.

Yahut onlar, âlimlerini ve âbidlerini rab edinerek (Allah'ın hükmünü terkedip onların hükmünü kabul ederek) Allah'ın varlığını tasdik ederler.

Yahut onlar, Allah'ın kendisine bazı kimseleri oğul edindiğini söyleyerek O'nun varlığını tasdik ederler.

Yahut onlar, (Allah'ı unutup) sebeplere sarılıp kalarak O'nun varlığını tasdik ederler.

Yahut onlar, bunların dışında gizli ve açık pek çok şirk çeşidine dalarak Allah'ın varlığını tasdik ederler.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Mekke müşrikleri hakkında inmiştir. Onlar, telbiyelerinde şöyle diyorlardı: "Buyur Allahım! Senin için bir ortak yoktur; ancak senin sahip olduğun ve kendisini mülk edindiğin ortağın vardır!"[339]

Âyetin, Ehl-i kitap (yahudi ve hıristiyanlar) hakkında indiği de söylenmiştir.[340]

---

339 İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân,* 13/376 (Riyad 2003); İbn Ebû Hâtim, *Tefsir,* 7/2208 (Riyad 19997).

340 Yüce Allah'ın varlığını kabul eden fakat şirke düşen insanlar çeşitli şekillerde Allah'a ortak koşuyorlardı. Mekkeliler, "Melekler Allah'ın kızlarıdır" derken, bir kısım müşrikler de, "Allah'a yaklaşmak için putlara tapıyoruz" diyorlardı. Hıristiyanlar, "İsa Allah'ın oğludur" derken, yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur" diyorlardı. Âyette bunlara işaret edilmektedir (Mütercim).

"Onlar, önceki ümmetlere gönderildiği gibi, *kendilerine Allah tarafından kuşatıcı bir azabın gelmesinden* veya gelişinin *farkında olmadan* ve hiçbir hazırlık yapmadan *kıyametin ansızın kopmasından emin mi oldular?"*

102-107. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

"Sen ne kadar çok istesen de insanların çoğu iman etmeyecekler" âyetindeki hakikat, insanlara vaaz ve uyarı ile meşgul olan, onları velâyet makamına davet eden zatlara da hatırlatılır ve onlara denir ki:

Sen velâyet makamına ulaşmaları için aşırı derecede hırs göstersen de insanların çoğu ona ulaşamazlar; çünkü seçkin veliler her devirde çok az bulunur. Allah Teâlâ,

"Kullarımdan (gerçek manada) şükredenler çok azdır" (Sebe' 34/13) buyurmuştur.

"Buna karşılık onlardan bir ücret istemiyorsun" âyetiyle ilgili açıklamalar, Hûd sûresinin 29. âyetinin tefsirinde geçmişti.

"Göklerde ve yerde nice âyetler var ki onlar, bunlara uğruyorlar fakat yüz çevirip geçiyorlar" âyetinde, gaflet kötülenmekte, tefekkür ve ibretten yüz çevirmek yerilmektedir. Şüphesiz Cenâb-ı Hak, bu kâinatı ancak onunla tanınması, onlarda zatının sırlarının ve sıfatlarının nurlarının ortaya çıkması için yarattı.

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Letâifü'l-Minen* adlı eserinde der ki: "Kâinat onun zâhirî şekline bakasın diye değil, onda Mevlâ'yı göresin diye önüne kondu. Cenâb-ı Hakk'ın senden isteği, kâinata bakınca, onu değil onda Mevla'yı görenin gözüyle görmendir, yani onu, Hakk'ın zuhur yeri olarak görmendir, yoksa yaratılmış şeyin kendisini görmen değildir. Bu mana, şu beyitte ifade edilmiştir:

"Âlemler ancak, varlığın kendisini değil, ondaki ilâhî tecellileri görmen için önüne konulmuştur. Görüşünü (himmetini) yükselt, eşyada kalma; onda Mevlâ'sını görmeden razı olmayan kimsenin haline yüksel!"[341]

---

341 İbn Atâullah, *Letâifü'l-Minen*, s. 39 (Beyrut, ts.).

"Onların çoğu, Allah'a ancak şirk koşarak iman ederler" âyetinden hareketle deriz ki: Riya ve benlik gibi gizli şirkten ancak, has tevhid ehli kimseler kurtulur. Onlar, her şeyi yoktan var edeni müşahede ederek bütün kâinattan kalplerini çekmişlerdir. Onların nazarında yaratılmış varlıklar bir şeye sahip değildir. Sırları karışık ve bulanık şeylerden temizlenmiştir. Onların müşahedesinde ancak tek ve kahhâr olan Allah kalmıştır. Onlar, bütün sebeplerin yaratıcısını görmeleri sebebiyle aradaki vasıta ve sebeplere güvenmediler; aşiret ve arkadaşlara sığınmadılar. Onlar gaflete düşüp Mevlâ'dan başkasına yöneldiklerinde Allah onları hemen edeplendirdi ve kendilerini huzuruna geri çevirdi. Onların Allah ile halleri sürekli böyledir. Allah Teâlâ bizleri de onlardan yapsın ve onların izinden yürütsün. Âmin.

Allah'a Basiretle Davet

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, hâlis tevhid ehlinin yolunu açıklayarak şöyle buyurdu:

قُلْ هٰذِه۪ سَب۪يل۪ٓي اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَص۪يرَةٍ اَنَا۬ وَمَنِ اتَّبَعَن۪يۜ
وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٨﴾

108. *(Resûlüm!)* ***De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben, basiret üzere Allah'a çağırıyorum, bana uyanlar da böyledir. Allah'ı*** *(her türlü ortak ve emsalden)* ***tenzih ederim. Ben Allah'a şirk koşanlardan değilim."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Muhammed, de ki: "İşte bu, benim* Rabbim'in katından getirdiğim *yolumdur.* Bu yol, tevhide davet etmek ve ilâhî huzurda buluşma günü için hazırlanmaktır. *Ben, Allah'a çağırıyorum,* O'nun birliğini ikrara, O'nu tanımaya ve O'na karşı edepli olmaya davet ediyorum. *Bu daveti,* bir taklitle veya körü körüne değil, *basiret üzere,* Rabbim'den gelen bir delil ve hüccetle *yapıyorum.* Ben Allah'a bu şekilde davet ediyorum, *bana uyanlar da böyledir.* Kim benim izimden

giderse o da basiret ve Rabb'inden delil üzere Allah'a davet eder. *Allah'ı* her türlü ortak ve emsalden *tenzih ederim. Ben,* açık veya gizli hiçbir şekilde *Allah'a şirk koşanlardan değilim;* ben ancak Allah'a ihlâsla kulluk eden bir muvahhidim."

108. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kul, Rabb'inden gelen basiret üzere (yakîn ve müşahede ehli) oluncaya kadar, Allah'a davet etmesi tam sıhhatli olmaz. Yani bunu yapacak kimsede hiçbir taklit hali kalmamalı, içinde bir şek ve şüphe bulunmamalıdır.

Allah'a davet edenler, bunu üç şekilde yaparlar:

Bazıları, kulları Allah'a İslâm ilmi ve delili üzere davet eder. Onlar, insanları Allah'ın emirlerini bilmeye ve dininin hükümlerini öğrenmeye çağıran kimselerdir.

Bazıları, kulları Allah'a, iman ilmi ve delili üzere davet eder. Bunlar, açık delillere dayanarak Allah'ın sıfatlarını ve O'na ait kemal hallerini tanımaya, Allah Teâlâ için vâcip, imkânsız ve câiz olan şeyleri bilmeye davet eden kimselerdir.

Bazıları, kulları Allah'a, ihsan ilmi ve hali üzere davet eder. Onlar, zevk ve vicdan yoluyla elde ettikleri müşahede halinde, kulları Allah'ın yüce zatını tanımaya davet edenlerdir. Onlar, kalplere sirayet eden nura sahip ârifibillâh zatlardır. Öyle ki kim onlarla yüz yüze gelirse bu nur onun iç âlemine yansır. Hakiki davet ve kalpleri etkileyen ilim budur. Bu makamdakiler, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] usulü üzere terbiye veren kimselerdir. Onların daveti, daha faydalı ve daha tesirlidir. Allah Teâlâ onların vesilesiyle, kısa zamanda büyük kitleleri hidayete ulaştırır.

Hakîm-i Tirmizî *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinde der ki: "Allah'a basiret üzere yani müşahede haline sahip olarak davet eden kimse, kalbi Allah katında olan, Hakk'ın yolunda basiret üzere bulunan, kalbin manevi mertebelerin hangisinde olduğunu bilen, Allah'ın özel izniyle ilmi Allah'tan alarak konuşan kimsedir. Bunun için onun sözü, bütün

perdeleri delip geçerek dinleyicinin kulağına girer. Bu, Allah'ın nurudur. Çünkü o söz, nurla dolu bir kalpten çıkmıştır. Bunun için günahlara bulanmış kalplerde biriken perdeleri delip geçer; onu temizleyip tevhid nuruna ulaştırır ve kalbi nurlandırır. Bu durum, üzerini küllerin kapladığı bir ateş közüne benzer. Ona kuvvetli bir nefes üfürdüğünde, közü saran küller uçar gider, köz alevlenir ve evi aydınlatır. Allah'tan konuşan kimseden çıkan söz de böyledir. Bu söz nurdan çıkar, üzerinde taşıdığı nur kisvesiyle ulaştığı göğse ulaştığı zaman, onu saran zulmet perdelerini yakar geçer, nihayet kalbe ulaşır, ondaki tevhid nurunu parlatır ve böylece kalp evi aydınlanır. İşte o zaman kul, istiğfar eder, ağlar, pişman olur ve hakkı görür. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

'Resûlüm de ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben, basiret üzere Allah'a çağırıyorum, bana uyanlar da böyledir.' Yani, ben ve bana uyanlar, müşahede üzere Allah'a davet ediyoruz. Bu kimse, nefsinden tamamen sıyrılıp hep Allah Teâlâ ile meşgul olan kimsedir.

Cenâb-ı Hakk'a hakiki manada kul olmayan, O'nun için yaşamayan, kalbi sadece nefsine kulluk eden, hep nefsi için yaşayan, sürekli şehveti ve nefsin istekleri ile meşgul olan kimse, kulları Hak Teâlâ'ya nasıl davet eder?"[342]

Peygamberler Erkeklerden Gönderilmiştir

Cenâb-ı Hak bundan sonra, insanlardan peygamber gelmeyeceğini zanneden kâfirlere cevap vererek şöyle buyurdu:

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً نُوحٓى اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰىۜ
اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذ۪ينَ اتَّقَوْاۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰٓى
اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَاۙ
فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿١١٠﴾

342 Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 1/304-305 (Mana Tirmizî'nin metnine göre verildi).

109. ***Senden önce de ancak şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz erkekleri peygamber olarak gönderdik. Onlar yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler. Şüphesiz takva sahipleri için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?***

110. ***Nihayet peygamberler*** *(kavimlerinin imanından)* ***ümitlerini kesip de kendilerinin yalanlandığını zannettiklerinde onlara yardımımız geldi ve dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi.*** *(Haklarında azap hükmünü verdiğimiz)* ***suçlular topluluğundan ise azabımız asla geri çevrilmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Muhammed, senden önce de* melekleri değil, *ancak şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz erkekleri peygamber olarak gönderdik."* Bu, müşriklerin, *"Eğer Rabbimiz dileseydi bir melek indirirdi"* (Fussılet 41/14) sözlerine bir cevaptır.

Âyetin, kadınların peygamber olarak gönderilmesini reddetme manasında olduğu da söylenmiştir.

Peygamber olarak gönderilen bu erkeklerin özelliği şudur: "Resûlüm, sana vahyedildiği gibi onlara da vahyedildi; böylece onlar vahiyle diğer insanlardan ayrıldılar. Onlar ayrıca şehir ehlinden kimselerdir. Hepsi, büyük şehir ve yerleşim yerlerinde yetişmiştir. Çünkü şehir ehli daha tahammüllü ve daha bilgili olur. Çadır ve çöllerde yaşayanlar ise böyle değildir; onlar genelde kaba ve cahil kimselerdir."

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah, çölde yaşayan göçebelerden, kadınlardan ve cinlerden peygamber göndermemiştir."

Müfessir İbn Atıyye demiştir ki: "Halktan uzaklaşıp çölde (veya dağda) yaşamak mekruhtur; ancak bu, fitne zamanında dinini koruma adına yapılırsa mekruh olmaz. Bunu şu hadisten anlıyoruz:

'Yakında müslümanın en hayırlı malı, koyunları olur; (halkın fitnesinden kaçmak için) onların peşine düşer, dinini korumak için o dağdan bu dağa koşup durur.'[343]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], şehirden ayrılıp çölde (dağ, kır ve yaylada) yaşama konusunda Seleme b. Ekva'a izin vermiştir."[344]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Fitne, insanların içinde bulunduğu makamlara göre değişir.

Zâhir ehlinin fitnesi, karışıklık ve fitnenin çokluğundan dolayı dinin hükümlerini yerine getirmesinin imkânsız hâle gelmesidir.

Bâtın (kalp ve gönül) ehlinin fitnesi ise maddi şeylerin ve kendisini meşgul eden işlerin çokluğundan dolayı kalbini tamamen Allah'a yöneltmesinin imkânsız hale gelmesidir.

Buna göre kim şehirlerde bu durumu görürse, kendisine dinini yaşamada yardımcı olacağını düşünürse şehir dışına çıksın. Bu zamanda şehirlerde genel durum, (insanı haktan uzaklaştıran) engel ve şehvetlerin yaygın olmasıdır. Meşguliyet ve kalbi karıştıracak şeyler şehirde daha fazla başa gelmektedir. Köy ve çöl hayatı ise böyle değildir.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Seleme b. Ekva'a [radıyallahu anh] şehir dışında yaşaması için izin verirken, onun adına zâhirî fitnelerden korkmuştur. İç âlemin fitneye düşmesinden korkmak daha önceliklidir, çünkü kalp bozulunca bütün beden bozulur.

İbn Atıyye sonra şöyle demiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki: *"İslâm'da (bir zaruret yokken) insanlardan ayrılıp dağ ve vadilerde yaşamak yoktur."*[345]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kim çölde (köy ve badiyede) yaşarsa bu, (kendisi için) eziyet verici olur."*[346]

343 Buhârî, Rikak, 24; İbn Mâce, Fiten, 13; Ahmed, *Müsned*, 2/6, 30.

344 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/286 (Beyrut 2001).

345 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/371 (nr. 3265), (Beyrut 2000). Buradaki rivayette, *"Hicretten sonra, çölde yaşamak yoktur"* şeklindedir.

346 Ahmed, *Müsned*, 2/371; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 8558.

Muâz b. Cebel'den [radıyallahu anh] gelen bir rivayette, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kurdun, sürüden ayrılan koyunları kaptığı gibi, şeytan da insanın kurdudur (kendi başına kalan kimseyi kapar). Parçalanıp dağılmaktan sakının. Mescidlere devam etmeniz, cemaatlere katılmanız ve (hak üzere giden) halktan ayrılmamanız gerekir."[347]

İbn Atıyye, sonra açıklamasına şöyle devam ediyor: "Bu, Hz. Yakub'un badiyede yaşamasına ters gibi duruyor. Bunu iki şekilde açıklayabiliriz: Birincisi, Hz. Yakub [aleyhisselâm], çölde göçebe halinde yaşayan biri değildi, o yerleşik bir düzen içinde yaşıyordu. İkincisi, Hz. Yusuf'un onun badiyede yaşadığını söylemesi (Yusuf 12/100) Mısır'a göredir; nitekim şehrin kenarlarındaki küçük yerleşim yerleri, büyük şehre göre badiye (köy) hükmündedir."[348]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hadiste yasaklanan çölde yaşama, bir kişinin, insanlardan ayrılıp tek başına bir dağda veya vadide yaşamasıdır. Şehir dışında din için bir araya gelmiş bir cemaatin içinde yaşamaya gelince, bu (yasaklanan), halktan uzaklaşma ve çölde yaşama değildir. İbn Atıyye'nin, Hz. Yakub'un [aleyhisselâm] durumu için verdiği birinci cevap da bunu göstermektedir.

Özetle deriz ki: Kalp ehli ârifler, kalplerinin durumuna bakarlar; kalplerini nerede Allah ile huzur halinde buluyorlarsa onların ikamet yeri orasıdır. Çöl ve badiyelerden öyle büyük veliler çıkmıştır ki çoğu zaman şehirlerde öyle zatlar ortaya çıkmamıştır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak sonra buyurdu ki: "*Onlar,* yani Mekke kâfirleri *yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı? Dolaşıp da kendilerinden önce peygamberlerini yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görselerdi.* Onların nasıl helâk olduğunu, harap ve yerle bir olmuş halde seyrettikleri yurtlarını nasıl

347 Ebû Davud, Sünnet, 27; Ahmed, *Müsned*, 5/233; Hâkim, *Müstedrek*, 1/117.

348 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/286-287.

terkettiklerini görüp seni yalanlamaktan sakınıp iman ederek ahiret için hazırlansalardı ya!"

"*Şüphesiz*, şirkten ve isyandan sakınan *takva sahipleri için ahiret yurdu* yani ahiret hayatı *daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?* Aklınızı kullanıp da ahiretin daha hayırlı olduğunu bilmeyecek misiniz?

Âyete verilen bir mana da şudur: O yeryüzünde dolaşanlar akıllarını kullanıp da dünyanın fâni, ahiretin ebedî olduğunu bilselerdi ya! Çünkü ahiret ebedîdir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Ey Mekke kâfirleri, eğer siz imandan yüz çevirip peygamberinizi yalanlıyorsanız, sizden öncekiler de peygamberlerini yalanlamışlar ve onlara eziyet etmişlerdi. Peygamberlere ilâhî yardımın gelmesi gecikince, *nihayet peygamberler*, ilâhî yardımdan veya küfre dalıp sürekli inkâra devam eden kavimlerinin imana gelmesinden *ümitlerini kestiler*. Kavimleri tarafından *yalanlandıklarını zannettiler*, buna kesin inandılar ve onların imanından ümitlerini kestiler."

Âyete verilen bir mana da şudur: Öyle bir duruma geldiler ki peygamberler, bela ve sıkıntının uzamasından ve ilâhî yardımın gecikmesinden dolayı, müminlerin kendilerini yalanladığını zannettiler (böyle bir kanaate vardılar).

Âyete şu mana da verilmiştir: Öyle bir duruma geldiler ki peygamberler, vaat ettikleri ilâhî yardım konusunda müminlere karşı yalan söyledikleri zannına kapıldılar. Buhârî'de geçtiği gibi Hz. Âişe [radıyallahu anha], bu rivayeti ve yorumu hoş bulmayarak şöyle demiştir:

"Bu sözden Allah'a sığınırım, peygamberler hiçbir zaman Rab'lerine karşı böyle bir zanna kapılmamıştır."[349]

Âyetin son yorumuna şöyle bir cevap verilmiştir: O anda peygamberlerde oluşan zan, (kesin bir kanaat olmayıp sadece) nefsin vesvesesinden doğan bir düşüncedir, bu düşünce kalbe uğrar fakat orada sabit kalmaz. Bu, insanın tabiatından kaynaklanan ve sorumluluk alanına

349 Buhârî, Tefsîr (12), 6; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 13/75; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/595.

girmeyen bir düşüncedir. Âyette ona "zan" denmesi, peygamberlerden kalplerini ileri derecede murakabe etmeleri istendiğindendir. Bu konuda, *"Kadın ona meyletti, delilimizi görmese o da kadına meyledecekti"* (Yusuf 12/24) âyetinin tefsirinde açıklama geçti.

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Âyetin bir okunuşuna göre, kendilerine yalan söylendiğini zannedenler, peygamberlerin gönderildiği kimselerdir. Buna göre mana şöyle olur: Peygamberlere tâbi olanlar, üzerlerine şiddetli belalar geldiğinde ve ilâhî yardım geciktiğinde, peygamberlerin peygamberlik iddasında yahut ilâhî yardımın gelmesi konusunda kendilerine yalan söylediklerini zannettiler."[350]

"Ümitlerini kestiklerinde, onlara yardımımız geldi ve kurtuluşunu *dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi.* Bunlar, peygamber ve müminlerdir. Âyette, onlar açıkça belirtilmedi, çünkü onlar, kurtuluşları ezelde irade ve takdir edilmiş kimseler olarak bellidir; bu konuda onlara başkası ortak olmaz. Kendilerine azabımız geldiğinde, *suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez."*

Bu âyette, kimlerin kurtuluşu istenenlerin dışında tutulduğu açıklanmaktadır. Sanki Allah şöyle demiş oldu: Biz, mücrimlerin kurtuluşunu dilemiyoruz.

109-110. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerin çoğu, şehirlerden ve yerleşim yerlerinden çıkmıştır. Onların birçoğu da köy ve şehir harici yerlerden çıkmıştır. Velilik, Allah'ın ihsanıdır; onu dilediğine verir. Velilik, bir mekâna ve zamana tahsis edilmiş değildir. Şu kadar var ki velilerin çoğu, şehrin ilmi ile badiyelerin (şehirden uzak yerlerin) kalp rahatlığını elde etmişlerdir. Yani şehirlerde daha güzel öğrenilen dinî hükümlerle, daha çok ıssız ve sakin yerlerde temin edilen hakikat ilmini bünyelerinde toplamışlardır. Çünkü şehirlerde yaşayanların dinî hükümleri bilme yönleri kuvvetli fakat

350 İbn Cüzey, *et-Teshîl fî Ulûmi't-Tenzîl*, 1/398 (Beyrut 1995).

hakikat ilimleri zayıftır. Köy ve çöl hayatında ise durum bunun tersidir. Bunun sebebi, şehirlerde kalbi meşgul edecek işlerin çokluğu, şehir dışında ise bunun azlığıdır. Hakikat ilmini elde etmek ise geniş bir boş vakte ve çok tefekküre ihtiyaç duyar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

"Yalancı duruma düşürüldüklerini zannettiklerinde" âyetinin bir manası şudur: Onlar (peygamberler ve veliler), ilimleri çok geniş olduğu için, ilâhî vaadin zâhirine bağlanıp kalmazlar. Çünkü ilâhî vaadin gerçeklemesi, bazan gayb ilminde peygamberin ve velinin bilmediği gizli bir şarta bağlı olur. Bu, Allah Teâlâ'nın hakikat ilminde ve her hükmünde tek olduğunu (kimsenin ona ortak olmadığını) göstermek için böyledir. Bunun için velilerin, endişeleri hiç eksik olmaz ve kalpleri Allah'ın dışında hiçbir şeyle huzur bulmaz.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Onlar, ezelî ilim ve hikmet denizine daldılar, ebedî manevîyat denizinde kayboldular, Hak'ta tam manasıyla kayboldukları için Hakk'ı göremediler. O'nu göremediklerinde, ebedî gayret lisanı onlara, 'Siz neredesiniz? O'ndan ve hakikatten uzak kaldınız!' diye seslendi. İşte o zaman üzerlerine hakikat nurları açıldı ve onları ilâhî kahır imtihanının ağından lutufla çekip aldı. Cenâb-ı Hakk'ın peygamber ve velilerine muamelesi böyledir. Onlara böyle davranır ki kalpleri hiçbir nimete bağlanmasın, zatının dışındaki bir şeyle huzur bulmasın, tam aksine, yüce zatına yönelsin ve O'nun dışındaki her şeyden fâni olsunlar."[351]

Hâşiye sahibi Abdurrahman-ı Fâsî[352] der ki: "Tefsir sahibinin işaret ettiği konunun özeti şudur: *'Kendilerinin yalancı çıkarıldıklarını zannettiklerinde, onlara yardımımız geldi'* âyetinde şuna işaret edilmektedir: Onlar, Cenâb-ı Hak'ta kendilerini kaybettiklerinden, onun vaadine bağlanıp kalmaktan ve ona güvenip rahat etmekten uzak tutuldular. Bu zan, ilâhî vaadi yalanlamak için değil, bu endişeden dolayı oldu. Bunlar, kula ga-

---

351 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/214.

352 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir. bk. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, nr. 3586 (Beyrut 2008); Kehhâle, *Mucemü'l-Müellifîn*, 5/194.

lip gelen ve onu Cenâb-ı Hak'ta fâni edip mâsivadan çekip alan yüksek hallerdir. Bu, âriflerin bildiği gibi, gerçek sûfînin halidir."

Onun bu sözü, müstakil olarak ele alındığında doğrudur, fakat âyetin vermek istediği mana ve murattan uzaktır. Çünkü gaybet halindeki kimse, eğer Cenâb-ı Hak'ta fâni olup hükümlerinden habersiz olursa, onun için "ilâhî vaadin aksini zannetti" denmez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Zamanı belirlense bile, vaat edilen şeyin meydana gelmeyişi seni ilâhî vaat konusunda sakın şüpheye düşürmesin!"

Yani, bazan vaat edilen şey, bir şartın bulunmayışından dolayı, belirtilen zamanda gerçekleşmeyebilir. Cibrîl-i Emin'in, eve giren bir köpek yavrusu sebebiyle söylediği vakitte Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelmeyişi gibi. Yahut vaadin vakti kullar tarafından tam tesbit edilmemiş olabilir. Çünkü vaat edilen şeyin gerçekleşme vakti vahyin dışında kendileri taraflarından tesbit edilip de vaat edilen şey gecikince, bunu kendilerinden zannettiler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Bu konuda özetle deriz ki: Peygamberler, kendilerine vaat edilen ilâhî yardım gecikince, içlerinden, "Acaba bu vaat değişti mi?" diye bir düşünce geçti. Bunun, kendilerinin bilmediği bir şarta bağlı olarak meydana gelmesinden korktular. Yahut vaat edilen şeyin gerçekleşme vaktini vahiyle değil, bazı alametlerden yola çıkarak kendileri tayin ettiler; bekledikleri vakitte vaat gerçekleşmeyince, onun değiştiğini zannettiler.

Yukarıda işaret edilen köpek yavrusu olayı şudur: Cibrîl [aleyhisselâm], Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] belirlediği bir vakitte kendisine geleceğini vaat etti. O sırada eve bir köpek yavrusu girdi. Belirlenen vakit gelince, Cibrîl [aleyhisselâm] inmedi. Daha sonra geldiğinde şöyle dedi:

"Belirlediğimiz vakitte gelmeyişimizin sebebi şudur: Biz melekler, içinde köpek bulunan eve girmeyiz."[353]

---

353 Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 7, 17, Megâzî, 12; Müslim, Libas, 81-84.

Kıssalarda, Akıl Sahipleri İçin Alınacak Dersler Vardır

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette şöyle buyurdu:

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ
تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

111. ***Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için alınacak pek çok ders vardır.*** (Bu Kur'an) ***uydurulmuş bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden ve her şeyi açıklayan*** (bir kitaptır); ***iman eden bir toplum için rahmet ve hidayettir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Andolsun onların,* yani peygamberlerin ve ümmetlerinin yahut Hz. Yusuf'un ve kardeşlerinin *kıssalarında* sâfi *akıl sahipleri için alınacak pek çok ders vardır.*" Şüphesiz bu kıssaların okuma yazma bilmeyen bir ümmî peygamber tarafından anlatılması, temiz kalple düşünen kimseler için, onun hak peygamber olduğuna dair büyük bir delildir.

"*Bu Kur'an uydurulmuş bir söz değildir; fakat o, kendinden önceki ilâhî kitapları tasdik eden* ve insanların iki dünyada muhtaç olduğu *her şeyi açıklayan bir kitaptır.* Çünkü bütün dinî işlerin Kur'an'da ya doğrudan ya da dolaylı olarak bir dayanağı vardır. O ayrıca, *kendisine iman eden,* onu tasdik edip manaları üzerinde iyice düşünen *bir toplum için,* onları sapıklıktan kurtaracak *bir hidayet rehberi* ve kendisiyle iki cihanın hayrına ulaşacağı *bir rahmettir.*"

111. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İbret almak için yapılan tefekkür, iman bağını kuvvetlendirir. İşin hakikatini ve iç yüzünü görmek için yapılan tefekkür ise ihsan halini kuvvetlendirir.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Tefekkür iki çeşittir: Biri, tasdik ve imanı artıran tefekkür, diğeri ise Hakk'ı müşahede ve görmeyi sağlayan tefekkürdür. Birincisi, tefekkür ve ibret ehli içindir, ikincisi ise müşahede ehli ve işin iç yüzüne nazar edenler içindir."

Tefekkür yoluyla ibret alınacak şeyler temelde beş tanedir:

1. Dünyanın süratle yıkılıp bozulduğunu ve içinde yaşayanların asır asır, nesil nesil göçüp gittiğini tefekkür etmek. Bu tefekkür, gönlü dünyadan çekmeyi, onun aldatıcı süslerinden yüz çevirmeyi ve ebedî ahiret yurdu için hazırlanmayı gerektirir.

2. Ebedî ahiret yurdu, onun sürekli nimetleri ve azapları hakkında tefekkür etmek. Bu, bu dünyada ahiret için gayret göstermek ve iyi işler yapmak şartıyla netice verir. Bu tefekkür, ameller için ele geçen fırsatı değerlendirmeyi, vakit ve saatler elden gitmeden önce onları ganimet bilmeyi gerektirir.

3. Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği nimetleri tefekkür etmek. Bu nimetler iki çeşittir. Biri zâhirî nimetlerdir. Bunlar, bedenin sağlıklı olması, helâl rızık ve bunlara bağlı sayılamayacak kadar çok olan diğer nimetlerdir. Hak Teâlâ, bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız" (İbrahim 14/34).

Diğeri bâtınî (manevi) nimetlerdir; İslâm, iman, irfan, dinde istikamet gibi. Özellikle yüce Allah'ın bir kuluna, hak yolunda elinden tutacağı ârif bir şeyh nasip etmesi, çok büyük manevi bir nimettir. Bu nimet, çok az insanın eline geçer.

Bu nimetler üzerinde tefekkür etmek, onlara şükrü gerektirir. Şükür, makamların en yükseği ve nimetlerin artmasının garantisidir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Eğer verdiğim nimetlere şükrederseniz muhakkak nimetimi artırırım" (İbrahim 14/7).

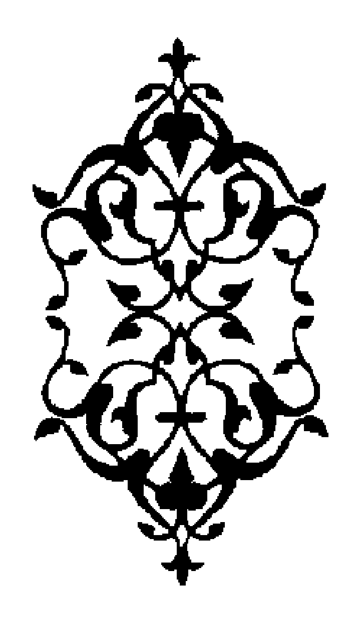
Kul, kendisine verilen nimetleri ancak onların zıddı olan şeyleri tefekkür ederek ve başına bela gelmiş kimselere bakarak anlar.

4. İnsanın ayıp ve kusurları hakkında tefekkür etmesi. Kendi kusurunu düşünen kimsenin, onları temizleme yoluna gitmesi beklenir; bir de bu şekilde başkasının ayıplarıyla uğraşmaktan kurtulur.

5. Allah Teâlâ'nın yaratıp meydana getirdiği kâinattaki değişik varlıklar ve ilâhî sanatlar üzerinde tefekkür etmek. Kul bu şekilde yüce yaracının azametini, kudretinin büyüklüğünü, ilminin ve hikmetinin sonsuzluğunu anlar. Eğer insan, bir kâmil şeyhe bağlanırsa o, kendisine bütün varlıkları yaratanı müşahede ettirerek, onu, varlıkları görmekten ve onlarla meşgul olmaktan kurtarır.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Yusuf sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

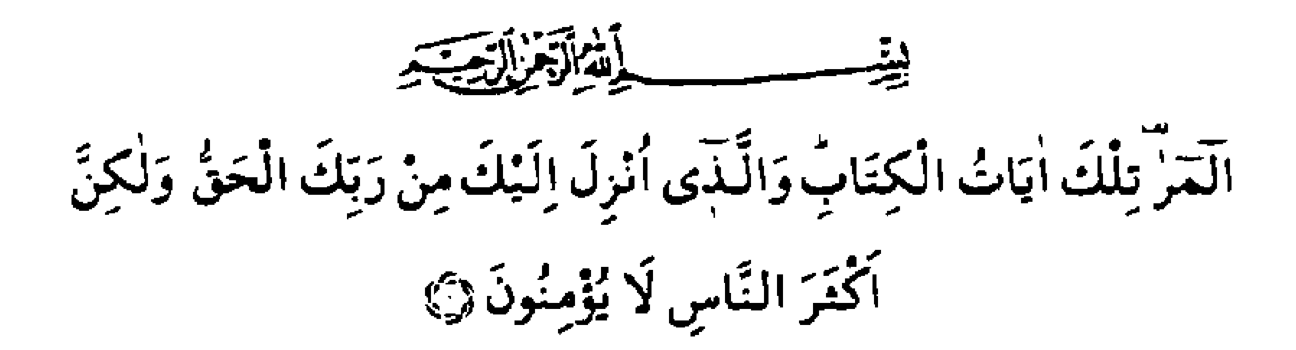
(13) RA'D SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Ra'd sûresi, altıncı âyetine kadar Mekke'de, diğer âyetleri Medine'de nâzil olmuştur. Sûrenin tamamının Medine'de indiğini söyleyenler de olmuştur.

Ra'd sûresi kırk üç âyettir.

Önceki sûre ile münasebeti: Önceki sûrenin son âyetinde, *"Bu Kur'an (insan tarafından) uydurulmuş bir söz değildir"* buyruldu; bu sûrenin ilk âyetinde ise, *"Bunlar, kitabın âyetleridir. Sana Rabb'inden indirilen haktır"* buyrularak onun Allah'ın sözü olduğu belirtildi.

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. *Elif. Lâm. Mîm. Râ. Bunlar, kitabın âyetleridir. Sana Rabb'inden indirilen haktır, fakat insanların çoğu inanmazlar.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Elif. Lâm. Mîm. Râ."* Bu harflerin manası hakkında şöyle denmiştir: Ben Allahım, her şeyi bilirim ve görürüm.

Bunların el-Mürsel isminin kısaltılmış şekli olduğu ve sevenlerin yaptığı gibi, sevgiliye işaretle hitap edildiği de söylenmiştir.

Yahut onlar dört âleme işaret etmektedir: Elif, ceberût âleminin birliğine; lâm, melekût âleminin nurlarının fışkırmasına; mîm, mülk âleminin güzelliğine; râ ise rahmet tecellilerinin varlıklara sirayet edip onlara ilâhî medet (rahmet ve hayat) ulaştırmasına işaret etmektedir.

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlığa gönderilen yüce peygamber ve yüce sevgili! *Senin insanlığa okuduğun bu âyetler,* kudsî huzurumuzdan indirilmiş *kitabın* yani Kur'an'ın *âyetleridir. O, sana Rabb'inden indirilen,* içinde hiçbir şüphe bulunmayan *haktır. Fakat insanların çoğu,* nazarları bozuk ve düşünceleri karışık olduğundan ona *inanmazlar."*

1. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Eğer kalpler karmaşık düşüncelerden temizlenip marifet ve nurlarla dolsalardı, Allah'ın kitabının sırlarını ve manalarındaki incelikleri anlar; O'nun kelâmından yüce zatını tanırlardı. Çünkü kelâm, konuşanın sıfatıdır (Kur'an da ilâhî kelâm olup Allah'ın varlığını ispat eder; Zât-ı Bâri'yi tanıtır). Fakat insanların çoğu, hevâsına tâbi olmakla meşgul oldukları için ilâhî kelâmı anlamaktan uzak kaldılar, kendilerine hitap eden yüce zatı tanıma nimetini elden kaçırdılar.

İlâhî Kudretin En Büyük Delili: Direksiz Gökler

Cenâb-ı Hak, kulların içine düştüğü koyu gafletten dolayı kitabının âyetlerini indirmekle yetinmedi, onlara birliğini ve kudretinin kemalini gösteren delillerden bahsederek şöyle buyurdu:

اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾

2. *O Allah ki görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükseltti, sonra arşa istivâ etti, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirdi. Onların her biri belli bir vakte kadar akıp gider. O, bütün işleri tedbir ediyor.* (*Ayrıca size*) ***âyetlerini açıklıyor ki Rabb'inize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, varlığına ve kudretinin kemaline delil olacak şeylerden bahsederek buyurdu ki: *"O Allah ki görmekte olduğunuz gökleri,* üzerinizde çatı gibi *direksiz olarak* ezelî kudretiyle *yükseltti."*

Âyete şu mana da verilmiştir: O, gökleri, görünen bir direk olmaksızın, bilakis gizli direklerle yükseltti. Bu durum, yüce zatın sırlarındandır; çünkü kâinatta O'ndan başka fâil (yaratan ve gerçekte iş yapan) yoktur.

"Sonra arşa istivâ etti." Onu kudretiyle istila, ilmiyle ihata edip hâkimiyeti altına aldı. Öyle ki arş, Allah'ın her şeyi hükmü altına alan kudreti ve zâtının sırları içinde kayboldu.

Araplar sultanlarına taht yapar, sultan onun üzerine oturup memleketi idare ederdi. Cenâb-ı Hak, kudretini ve âlemi idare edişini daha iyi anlayabilmemiz için, bize bildiğimiz bir durumla hitap etti. Bunun için, *"Arşa istivâ etti"* âyetinden sonra şöyle buyurdu:

"Güneşi ve ayı emrine boyun eğdirdi." Çünkü bu, O'nun mülkünün tedbirine ait bir durumdur. Yani onları, kendilerinden istediği şeye boyun eğdirdi. Bu, belirli bir hızla devamlı hareket etmeleri gibi onlara yüklediği görevlerdir. Bunu, kulların günlük yaşayış ve dinî ibadetlerinde onlardan faydalanmaları için yaptı.

"Onların her biri belli bir vakte kadar akıp gider." Her biri, devrini tamamlayacağı belli bir vakte kadar (kendisine çizilen yörüngesinde) akıp gider. Yahut her biri, seyrini tamamlayacağı tayin edilmiş vakte kadar akışına devam eder. Bu, kıyamet vaktidir. O vakit güneş ve ay dürülür, seyirleri tamamlanır.

"O, bütün işleri tedbir ediyor." Allah, mülkünde yok olanı var etme, var olanı yok etme, diriltme, öldürme gibi bütün işleri tedbir eder.

"Ayrıca size *âyetlerini açıklıyor,* onları size indiriyor, manalarını genişçe açıklıyor yahut varlığını ve sonsuz kudretini ispat eden delilleri birbiri ardınca yaratıp önünüze koyuyor *ki Rabb'inize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız."*

Bütün bunlar şunun içindir: Bu deliller hakkında tefekkür edesiniz ve onlarda Allah'ın kudretinin kemalini yakînen göresiniz; böylece, bütün bu varlıkları yaratıp tedbir etmeye gücü yeten zatın, onları kıyamet günü tekrar yaratmaya ve (mükellef olanların) amellerinin karşılığını vermeye gücü yeteceğini bilesiniz.

2. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

O Allah ki ruhların semalarını yükseltti, onları ilim yıldızları ve tevhid kameri ile süsledi; onlarda irfan güneşlerini ve birlik sırlarını parlattı. Sonra, zatının sırları ve sıfatlarının nurlarıyla arşın üzerine istivâ etti (onu hâkimiyeti altına aldı). Bu arş, ârifin kalbidir. Çünkü ârifin kalbi marifet tahtı ve yüce Rabb'in beytinin mahallidir. Allah marifet güneşini ve tevhid kamerini kendine boyun eğdirdi; onlar temkin mahalline kadar terakki ederek seyredip dururlar. Bu, onlar için belirlenmiş vakittir. Kulun manevi seyir ve terakkisini O tedbir eder. Allah kuluna, onu

hakikate ulaştıran yolun delillerini açıklar ki zevk ve keşif hali gerçekleştiğinde Rabb'inize vuslata yakînen inanasınız.

İlâhî Kudretin Yeryüzündeki Delilleri

Cenâb-ı Hak sonra, ilâhî kudretin süflî âlemdeki (yeryüzündeki) delillerini zikrederek şöyle buyurdu:

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ
وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ
بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

3. ***O Allah ki yeri yayıp döşedi; onda sabit dağlar yükseltti ve ırmaklar akıttı, orada bütün meyvelerden ikişer çift yarattı. O, geceyi gündüze bürüyüp durur. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için nice deliller vardır.***

4. ***Yeryüzünde birbirine komşu*** *(değişik özellikte)* ***kara parçaları, üzüm bağları, ekinler, dallı ve dalsız hurma ağaçları vardır ki bunların hepsi aynı su ile sulanır. Bunula birlikte biz, yemede*** *(ve lezzette)* ***onların bir kısmını diğerinden daha üstün*** *(kaliteli)* ***kılıyoruz. Şüphesiz bunda, akıllarını kullanan bir toplum için nice deliller vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O Allah ki yeri yayıp döşedi."* Üzerinde ayaklar kaymasın, insanlar ve hayvanlar rahatça dolaşabilsinler diye onu uzunluğuna ve genişliğine yaydı.

"Onda sabit dağlar yükseltti." Yeryüzü sabit kalsın, gemi gibi sallanmasın diye üzerinde sabit dağlar yarattı.

"Ve orada ırmaklar akıttı." Orada, kesilip kurumadan sürekli akan ırmaklar yarattı. Irmakları, dağlarla birlikte zikretti, çünkü dağlar, genelde ırmakların ortaya çıkma sebebidir.

"Orada bütün meyvelerden ikişer çift yarattı." Yani Allah, yeryüzünde bütün meyvelerden iki sınıf yarattı. Yeryüzündeki bütün meyveler, kırmızı-siyah, tatlı-acı şeklinde iki sınıftır.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Burada şöyle bir soru sorulabilir: 'Âyetin ifadesinden, Allah Teâlâ'nın bütün meyvelerden iki sınıf yarattığı ortaya çıkıyor; halbuki Cenâb-ı Hak meyvelerin çoğundan birçok sınıf yaratmıştır. Bu nasıl oluyor?' Bunun cevabı şudur: Bu durum daha fazla ibret almayı sağlar ve ilâhî kudreti göstermek için zikredilen iki sınıftan daha büyük bir delil olur; çünkü iki sınıfın dışındakilerin, ilâhî kudrete delil olması daha açık ve kuvvetlidir."[354]

"O, geceyi gündüze bürüyüp durur." Geceyi gündüzün üzerine bir örtü yapar, onunla gündüzü bir elbise gibi sarar; hava aydınlık iken karanlık olur.

"Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için, O'nun varlığını ve apaçık kudretini gösterecek *nice deliller vardır."* Şüphesiz gece ve gündüzün varlığı, onlara bu acayip hal ve şekillerin verilmesi, hepsini yoktan var eden ve her şeyi hikmetle yapan yaratıcının varlığına delildir. Onların işini tedbir edip sebeplerini hazırlayan O'dur.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları vardır."* Onlar, farklı özelliklere sahip olmakla birlikte birbirine yakındır. Bazı topraklar verimli, bazısı verimsizdir. Bazıları yumuşak, bazıları serttir. Bazıları ziraat ve ağaç dikimine elverişli, bazıları buna uygun değildir. Bazı topraklarda değişik madenler vardır; bazısında yoktur. Eğer her birine bu özellikleri veren bir yaratıcı olmasaydı, böyle bir durum kendi başına meydana gelmezdi. Çünkü sonuçta hepsi bir toprak parçasıdır. Güneş ve yağmur hepsine aynı şekilde ulaşmaktadır.

---

354 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/399.

Şayet onlara bu özellikleri veren biri bulunmasaydı, hepsi aynı durumda olurdu. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

"Orada üzüm bağları, ekinler, dallı ve dalsız hurma ağaçları vardır." Yani yeryüzünde ayrıca birçok bahçe ve bostan vardır. Onlarda çeşit çeşit üzüm, ekin ve hurma ağaçları bulunmaktadır. Bu hurma ağaçlarının bazıları, bir kökten çıkan dallı, çatallı ağaçlardır; bazıları da tek bir kök üzerinde yetişmiş dalsız ağaçlardır.

"Bunların hepsi aynı su ile sulanır. Bununla birlikte biz, yenen bu meyveleri, hepsi aynı sudan sulandığı halde miktar, şekil, yeme, koku, renk yönünden *birbirinden üstün (farklı ve kaliteli) yaparız."* Bu da her şeye gücü yeten ve her işini hikmetle yapan yüce yaratıcının varlığına bir delildir. Şüphesiz farklı kök ve sebepleriyle birlikte bunların yaratılması, sadece her şeye gücü yeten ve istediği gibi tercih eden birinin tahsisi ile olmaktadır.

Bu âyette, her şeyi tabiat yapıyor diyenlerin görüşlerine bir ret vardır.

"Şüphesiz bunda, akıllarını tefekkür ve ibret almak için *kullanan,* tek ve kahhâr olan yüce Allah'ın azametini idrak eden *bir toplum için nice deliller vardır."*

3-4. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak önceki âyette, ruhların semasını, onlara münasip olan tevhid nurlarını ve birlik sırlarını zikretti. Bu âyette ise nefislerin toprağını, ona uygun olan akıl dağlarını ve ilim nehirlerini zikretti.

O Allah ki (insan bünyesinde) nefislerin toprağını yaydı, orada yüksek akıl dağları yerleştirdi; böylece nefis, açık deliller ve kesin burhanlarla yüce yaratıcıyı idrak etti, O'nun varlığını ve birliğini yakînen tanıdı. Allah o nefisten nice ilim ve hikmet nehirleri akıttı. Onda, mücâhede ile elde edilecek her sınıf ilim ve hali var etti. Bunlar, (birbirinden farklı) kabz-bast, mahrum etmek-vermek, zillet-izzet, fakirlik-zenginlik halle-

ridir. Allah, gecenin gündüzü sarıp bürümesi gibi, bu iki hali sırasıyla kulun başına getirir. Kulda, gece hükmünde olan kabz (manevi tutukluk, kalbin daralması; iç sıkıntısı) hali mevcut olunca, onu, gündüz hükmünde olan bast (manevi neşe, kalp rahatlığı) haliyle sarar ve kabzı ortadan kaldırır. Kulda bulunan mahrumiyet halini, kendisine nimet vererek ortadan kaldırır. Kul zillet halini yaşıyorsa onu izzete ulaştırıp zilletten kurtarır. Kulda fakirlik hali bulunuyorsa ona zenginlik verip fakirliğini giderir. Diğer bütün haller de böyledir. Bir halin hiç değişmeden devam etmesi imkânsız bir durumdur.

Nefislerin toprağında da birbirine yakın kıtalar (kabiliyet ve özellikler) vardır. Her nefsin rengi, tabiatı, ilmi, marifeti, vecdi ve dili farklıdır. Nefislerin toprağında ayrıca marifet bahçeleri vardır. Bu marifet, eğer nefis ârif bir tabibe (kâmil mürşide) bağlanmışsa sahip olacağı bir nimettir. Bu marifet bahçelerinde ilâhî, ezelî aşktan meydana gelen hakikat üzümleri; çalışma ve tahsil ile elde edilen şeriat ürünleri, vecd ve vicdan hurmaları bulunur. Onların bir kısmı dallı, çatallı, bir kısmı ise dalsızdır. Yani, bazı kalplere çeşitli haller ârız olur (onun hali tekdüze devam etmez); bazısına ise temkin halinin kemalinden dolayı bir şey ârız olmaz. Bütün nefisler aynı aşktan sulanır, o da ezelî, ilâhî aşktır. Bu aşktan sulanma, ya bir vasıta ile olur ya da bir vasıta olmadan gerçekleşir. İlâhî aşka vasıtasız ulaşmak, çok az insanda nadiren gerçekleşir.

Biz onların bir kısmını diğerine, zevk ve vecd yönünden üstün yaparız. Bunun için bazı âriflerin hallerde; bazılarının ise makamlarda kutub olduğunu görürsün. Mesela Cüneyd-i Bağdâdî [kuddise sırruhû] manevi ilimlerde kutubdur. Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî, Seyyid Abdülkadir-i Geylânî, İmam Gazâlî ve emsali zatlar da aynı şekilde ilimlerde kutubdur. Şeyh Bâyezid-i Bistâmî hallerde, Sehl-i Tüsterî ise makamlarda kutub idi. Bütün veliler, bu taksimden birine dahildir. Her veli, üç halde (ilim, hal ve makamda) diğerleri ile ortak olmakla birlikte, bunlardan biri kendisinde galiptir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hak Delilden Yüz Çevirenlerin Âkıbeti

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde, kudretinin delili olan şeyleri zikretti. Burada ise onlardan yüz çevirerek öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin uğrayacağı azaptan bahsederek şöyle buyurdu:

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَإِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ
جَدِيدٍ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي
أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝٥

5. ***Resûlüm! Eğer** (kâfirlerin seni yalanlamalarına) **şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların, "Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?" sözleridir. Onlar, Rab'lerini inkâr edenlerdir. Onlar boyunlarına demir halka vurulanlardır. Onlar cehennemliktir; orada ebedî olarak kalacaklardır!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! *Eğer* kâfirlerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmelerine *şaşıyorsan, gerçekten onların sözü şaşılacak şeydir."* Yani onların bu sözü gerçekten şaşılmayı hak etmektedir. Şüphesiz, önceki âyetlerde sana anlatıldığı gibi, göklerin ve yerin acayip durumlarını, farklı sınıf ve renkleriyle çeşitli meyveleri yoktan var etmeye gücü yeten bir zat için, onları yeniden yaratmak en kolay bir iştir; çünkü bunların hepsi, O'nun kudretinin mükemmelliğini göstermektedir.

Cenâb-ı Hak sonra, onların inkâr konusundaki sözlerini açıklayarak buyurdu ki: *"Onlar şöyle dediler: Biz,* ölüp *toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?"*

"Onlar, bu sözü söyleyenler veya dirilmeyi inkâr edenler, *Rab'lerini inkâr edenlerdir;* çünkü onlar, Allah'ın kudret sıfatını inkâr etmektedirler."

"İşte onlar boyunlarına demir halka vurulanlardır." Onlar, dalâlet bukağısı ile bağlanmışladır; şekavet her yandan kendilerini sarmıştır; yani artık kurtuluşları ümit edilmez.

Yahut onların, kıyamet günü boyunlarına ateşten demir halkalar geçirilir.

"Onlar, cehennemliktir; orada ebedî olarak kalacaklardır!" Oradan çıkıp kurtulamazlar.

Bu âyette, özellikle kâfirlerin cehennemde ebedî kalacakları zikredilmektedir. Ayrıca onda, (büyük günah işleyen müminler, tövbe etmeden ölürlerse ebediyen cehennemde kalır diyen) Mu'tezile mezhebine bir ret vardır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

5. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ruhların, gaflet ve cehaletten sonra dirilmesini inkâr etmek, bedenlerin öldükten sonra dirilmesini inkâr etmek gibidir. Bedenlerin yeniden dirilmesini inkâr edenin sözüne şaşıldığı gibi, ruhların manen dirilmesini inkâr edenin sözüne de şaşılır. Halbuki ilâhî kudret hepsini yapmaya güç ve imkân sahibidir. Bedenleri, maddi ölümlerinden sonra diriltmeye güç sahibi olan yüce Allah'ın, ruhları da manevi ölümlerinden sonra diriltmeye gücü yeter.

İbn Ataullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Kim, Allah'ın kendisini şehvetinden kurtaracağını ve gaflet halinden çıkaracağını uzak ve imkânsız sanırsa ilâhî kudreti âciz görmüş olur." Şüphesiz Allah'ın her şeyi yapmaya gücü yeter.

Gerçekten Allah Teâlâ, daha önce cehalet ve gaflet ile ölmüş olan nice ruhları, (nuru ve zikri ile) diriltmiş ve bu ruhlar Allah'ı yakînen tanıyacak hale gelmişlerdir. Allah'ın velileri içinde öyle zatlar vardır ki bir zamanlar hırsız veya haydut iken, sonradan samimi tövbe yaparak seçkin veli olmuşlardır. Onlardan bir kısmı, önce kâfir iken, sonradan salihler olmuşlardır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak, sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Rahmet Yerine Azap İsteyenler!

Kâfirler, inkârlarına ısrarla devam ettiler, sonunda, kendilerine vaat edilen azabı acele istemeye başladılar. Cenâb-ı Hak, onların bu halini beyan ederek şöyle buyurdu:

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

6. *Onlar, senden iyilikten önce acele ile kötülüğü istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçti. Doğrusu Rabb'in, insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir. Bununla beraber, Rabb'inin azabı da gerçekten çok şiddetlidir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlar, senden iyilikten önce acele ile kötülüğü istiyorlar."* Yani afiyetten önce azabı istiyorlar. Mekke müşrikleri, alay etmek için, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] kendilerine vaat ettiği azabın başlarına gelmesini istediler.

"Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçti." Onlar gibi hakkı yalanlayanların cezaları yahut dayanılmaz musibetler gelip geçti. Onlar, kendilerinden sonra gelenlere, azapta misal verilecek ve ibret alınacak kimseler oldular. Seni inkâr edenlere ne oluyor ki onlardan ibret almıyorlar ve benzer azabın başlarına gelmesinden korkmuyorlar!

"Doğrusu Rabb'in, insanların zulümlerine karşı yine de mağfiret sahibidir." Yani onlar, inkâr ve isyanlarla kendilerine zulmetmekle beraber Allah, onların kusurunu örter ve dünyada kendilerine mühlet verir. Buradaki mağfiret, sözlükteki manasıyla, "affeder" demektir.

Şöyle denilmiştir: Allah onları tövbe ettiklerinde affeder.

Diğer bir açıklama şöyledir: Allah onları, tövbeye bağlı olmaksızın, sırf kendi merhamet ve hilmiyle affeder.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette, kulun tövbeden önce affedilmesinin câiz olduğu zikredilmektedir. Şüphesiz tövbe eden kimse, zulmü üzere (kusur ve isyanına) devam etmez. Tövbe olmadan affın olmadığını söyleyenler ise âyetteki zulmün, büyük günahlardan kaçınıldığı zaman temizleneceği bildirilen küçük günahlarla sınırlı olduğunu söylemişlerdir."[355]

"Bununla beraber, şüphesiz Rabb'inin azap etmeyi istediği kimse veya kâfirler için *azabı çok şiddetlidir."*

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Eğer Allah'ın affı ve kusurlardan vazgeçmesi olmasaydı, hiç kimsenin hayatı hoş olmazdı. Şayet Allah'ın azabı ve cezası olmasaydı, herkes ilâhî rahmete güvenip iyi işler yapmada gevşeklik gösterirdi."[356]

6. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bazı alaycı kimselerin, sözleriyle ve başka şekilde velilere eziyet ettiğini görürsün. Bu kimse, "Eğer o, bir şey yapabiliyorsa bana yapsın!" der. Allah Teâlâ ise şöyle buyurur:

"Kim benim velilerimden birine eziyet (ve düşmanlık) ederse ben ona harp ilan ederim (dostumun intikamını alırım)."[357] Fakat Hak Teâlâ, bu işi yapanlara bir süre mühlet verir, ama ihmal etmez (tövbe etmeyenin sonunda hesabını görür). Âyet şöyle uyarmaktadır:

"Doğrusu Rabb'in, insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir. Bununla beraber, Rabb'inin azabı da gerçekten çok şiddetlidir."

---

355 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/502.

356 İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7/2224 (nr. 12145); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/607; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/249 (Beyrut 1998).

357 Buhârî, Rikak, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Evliyâ*, nr. 1.

İnadına Mucize İsteyenlerin Hali!

Bundan sonra Cenâb-ı Hak, kâfirlerin, Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] mucize isteklerinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ
مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا
تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ
الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ
﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ

7. *Kâfirler, "Ona Rabb'inden bir mucize indirilseydi ya!" diyorlar. Sen sadece bir uyarıcısın. Her toplum için bir hidayet rehberi vardır.*

8. *Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin eksiltip çoğalttığı şeyi bilir. O'nun katında her şey bir ölçü iledir.*

9. *O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, çok yücedir.*

10. *(O'nun yanında) sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüz meydana çıkan eşittir.*

11. *İnsanın önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır ...*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Mekkeli *kâfirler,* 'Musa ve İsa'ya indirildiği gibi *ona da Rabb'inden apaçık bir mucize indirilseydi ya!' diyorlar."* Onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] işaretiyle ayın ikiye bö-

lünmesi, ağacın emrine boyun eğmesi, taşın kendisine selâm vermesi ve en büyük mucize olan Kur'an'ın indirilmesi gibi mucizeleri mucizeden saymadılar. Bunu inatlarından dolayı yaptılar.

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Sen sadece bir uyarıcısın."* Diğer peygamberler gibi, onları uyarmak için kendilerine gönderilmiş bir kimsesin. Senin için, mucize olarak, onların senden istediğini değil, sadece senin peygamberliğini tasdik edecek şeyleri getirmen uygundur.

"Her toplum için bir hidayet rehberi vardır." Her toplum için, onları hakka ve doğruya sevkedecek bir peygamber vardır. Bu peygamber, özellikle onların arasında yaygın olan bir konuda mucize getirmiştir.

Hz. Musa [aleyhisselâm] zamanında, kavmi arasında revaçta olan şey sihirdi. Bunun için Hz. Musa, onların sihrini iptal etmek için yılana dönüşen asâ mucizesi ile geldi.

Hz. İsa [aleyhisselâm] zamanında, kavmi arasında revaçta olan şey tıp ilmiydi; bunun için Hz. İsa'ya, anadan doğma körlerin gözünü açma alaca ten hastalarını iyileştirme ve ölüleri diriltme mucizesi verildi. Onlar bunun benzerini getirmekten âciz kaldılar.

Peygamberimiz Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] zamanında kavmi arasında revaçta olan şey belâgat ve fesahat idi. Onunla birbirlerine karşı övünüp yarışırlardı. Bunun için kendisine mucize olarak yüce Kur'an verildi, belâgatıyla bütün belâgat ve fesahat sahiplerini benzerini getirmekten âciz bıraktı.

"Her toplum için bir hidayet rehberi vardır" âyetine şu mana da verilmiştir: Onları hidayete ulaştırmaya gücü yeten biri vardır ki o da Allah Teâlâ'dır. Buna göre mana şöyle olur: Resûlüm, sana düşen iş, sadece onları uyarmaktır; dilediğini hidayete ulaştıracak olan ise sadece Allah'tır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Her toplum için peygamber veya velilerden bir vaiz ve uyarıcı vardır. Rivayet edildiğine göre bu âyet indiği zaman, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Ben uyarıcıyım; ey Ali, sen ise doğru yolu tarif edensin."[358]

Cenâb-ı Hak, bunun peşinden ilminin ve kudretinin kemalini, hüküm ve kaderinin her şeyi kapsadığını gösteren delilleri zikretti. Bununla şuna dikkat çekti: Allah Teâlâ'nın, onların istediği şeyleri indirmeye gücü yeter; onu indirmeyişinin sebebi, onların bu mucizeleri irşad olmak için değil, inadına istediklerini bilmesidir. Yahut onların indirilme vakti henüz gelmemiştir. Cenâb-ı Hak buyurdu ki:

"Allah, her dişinin neye gebe olduğunu bilir." Onun karnındaki erkek midir, dişi midir, tam mıdır, noksan mıdır yahut güzel midir, çirkin midir hepsini bilir. Bu bilgi, sadece Allah'ın bilidiği beş şeye[359] girmektedir.

"Allah, rahimlerin eksiltip çoğalttığı şeyi de bilir." Yani rahimdeki ceninin hastalık sebebiyle bedeninde meydana gelecek noksanlıkları yahut o ceninin düşmesiyle rahimden noksanlaşmasını bilir. Ayrıca, ceninin normal müddetine kadar veya daha fazla süre içinde rahimdeki gelişme ve büyümesini bilir.

Beyzâvî demiştir ki: "Bize göre (Şâfiîler'de) hamileliğin en uzun müddeti dört senedir. İmam Mâlik'e göre beş senedir; Ebû Hanîfe'ye göre iki senedir. Rivayet edildiğine göre Dahhâk,[360] iki senede doğmuştur, Herim b. Hayyân[361] ise dört senede doğmuştur. Rahimde kalmanın en uzun süresi için bir sınır yoktur. Âyetteki muradın, hayız kanının eksilmesi ve artması olduğu da söylenmiştir."[362]

---

358 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/608.

359 Bu beş şey, Lokman sûresi 34. âyette belirtilen şu durumlardır: Kıyametin ne zaman kopacağı, yağmurun nereye, ne zaman, ne kadar yağacağı, rahimlerde yaratılacak varlığın hali ve âkıbetinin ne olacağı, herkesin yarın rızık ve amel olarak ne kazanacağı, kimin nerede öleceği.

360 Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Belhî, etbau't-tâbiînden meşhur bir müfessirdir. 105 (723) yılında vefat etmiştir. Ana rahminde iki yıl kaldığı, iki dişi çıkmış olarak doğduğu ve doğarken güldüğü için kendisine, "çok gülen" anlamında "Dahhâk" denmiştir (geniş bilgi için bk. Muhammed Eroğlu, "Dahhâk b. Müzâhim", *DİA*, 8/410-411).

361 Herim b. Hayyân, tâbiînden bir zat olup Hz. Ömer ve Hz. Osman [radıyallahu anh] zamanındaki kumandanlığı ve zâhidliği ile tanınmaktadır. 70 (690) yılında vefat etmiştir (bk. Mustafa Bilgin, "Herim b. Hayyân", *DİA*, 17/227).

362 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/502.

"Onun katında her şey bir ölçü iledir." Yani her şey, belirlenmiş bir ölçü ve vakitte meydana gelmektedir; o ölçüyü aşmaz ve ondan eksik olmaz. Hak Teâlâ, her şeyi belli bir vakte bağlamış, onun için birtakım sebepler hazırlamıştır; hikmetinin gerektirdiği şekilde o şeyle sebepleri-ni buluşturup yaratır.

"O, görüleni ve görülmeyeni, yani maddi âlemde gözden uzak olanı ve maddi âlemde ortaya çıkanı bilir. O'nun şanı çok büyüktür; öyle ki O'nun azameti ve ululuğu yanında her şey çok küçük kalır. O çok yücedir; yaratılmış varlıklardan çok üstündür, yahut kudretiyle her şeyi kuşatmıştır."

"O'nun yanında sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin karanlıkta *kendini gizleyenle gündüz meydana çıkan eşittir."* Allah onları ilmiyle sarmıştır; hepsini işitmekte ve görmektedir. Âyet, öncesiyle birlikte Allah'ın ilminin kemalini ve onun her şeyi kuşatmasını tesbit ve tekit etmektedir.

"Sözünü içinde gizleyen, açıktan söyleyen, kendisini gece karanlığında saklamaya çalışan veya gündüz ortaya çıkan *insanın önünde ve arkasında takipçileri,* onu korumak için nöbetleşe takip eden melekler *vardır."* Yani iki melek gece, iki melek gündüz nöbetleşe onu korurlar.

Yahut, melekler onun sözlerini ve işlerini takip edip yazarlar.

Yahut, meleklerden bir grubu Allah insanı korumak için görevlendirmiştir; birbirleriyle nöbetleşerek bu görevi yerine getirirler. Bu mana, âyetin devamında gelen şu kısma uygun düşmektedir:

"Onu Allah'ın emrinden (O'nun emri ve iradesiyle meydana gelen âfetlerden) korurlar."

Bir diğer mana: Onu Allah'ın azabından ve gazabından korurlar. Bir günah işlediği zaman kendisine mühlet verir, kendisi için istiğfar ederler.

Bir diğer mana: Allah'ın emriyle onun hallerini kontrol ederler. Çünkü bunu onlara Allah emretmektedir.

Âyetin, "Allah'ın emrinden" ifadesi, insanı takip eden meleklerin sıfatı yapılarak âyete şu mana verilmiştir: Allah'ın emri ile onu takip eden melekler vardır; çünkü onlara insanı korumalarını Allah emretmiştir.

"Onu takip edip koruyanlar vardır" âyetinden maksadın Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] koruyalar olduğu da söylenmiştir. Buna göre âyet, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gizlice hainlik etmek isteyen kimseler hakkında inmiştir. Aşağıdaki âyette gelecek. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

7-11. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerden keramet isteyen kimsenin hali, daha önce defalarca geçti. Geçekten bu kimse, velilerden keramet beklediği sürece, onları anlamamış ve kendilerini tanımamıştır. İstikametten ve yüce Allah'ı müşahede derecesinde tanımaktan daha büyük hangi keramet vardır?

"Her toplum için bir hidayet rehberi vardır" âyeti hakkında deriz ki: Her asırda, insanları Allah'ın huzuruna sevkeden ârifibillâh zatlar bulunur. Onlar, en büyük hidayet rehberi ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] vârisleridir. Bu vârislerin ilki, daha önce hadiste geçtiği gibi, Hz. Ali Efendimiz'dir [kerremallahu vechehû]. Çünkü tasavvuf ilmini ilk olarak açıklayan ve yayan odur. Bu ilmi ondan Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] alarak geliştirdi. Ondan Habib-i Acemî, ondan Davud et-Tâî, ondan Ma'rûf-i Kerhî, ondan Serî es-Sakatî, ondan da tarikatın imamı Ebü'l-Kasım Cüneyd-i Bağdâdî aldı. Sonra bu ilim yeryüzünde yayıldı.

Her devirde hakikat bayrağını taşıyan ve insanları şeriatın özüne sevkeden insanlar bulunur. Onlar, ârifibillâh zatlardır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ her yüzyılın başında bu ümmet için dinlerini yenileyecek (onların sönmüş dinî anlayış ve yaşayışlarını canlandıracak) bir müceddid gönderir."[363]

---

363 Ebû Davud, Melâhim, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 4/523.

Yani bu müceddid, yıkılmaya yüz tutmuş tarikat yolunu yeniler, nurları söndükten sonra hakikati ihya eder. Alamet ve nişanları gizlendikten sonra şeriatı ortaya çıkarır. Bunu yapan bazan tek kişi olur, bazan birçok kişi olur. Allah Teâlâ 13. yüzyılın başında dört zatı gönderdi. Onlarla hakikat ilimlerini ihya etti, şeriatın nurlarını ortaya çıkardı. Onlar, yeryüzünde hayır ve nasihat için dolaştılar. İnsanları âlemlerin Rabb'ine sevkettiler. Allah, müttakilerin dostu ve yardımcısıdır. Bu zatlar, isimlerini zikretmeye ihtiyaç duymayacak kadar meşhurdurlar.[364]

"Allah her dişinin rahminde taşıdığı şeyi bilir" âyetinden ilhamla deriz ki: Allah Teâlâ, her nefsin taşıdığı ilimleri ve her ruhun yüklendiği sırları bilir. Rahimlerin yani kalplerin eksilttiği ve artırdığı şeyi de bilir. Şüphesiz kalpler, ağyarı (Allah'ın dışında, O'nun razı olmadığı varlıkları) müşahede ettiği zaman nurları azalır; dünya sevgisinden boşaldığı yahut büyük âriflerle sohbet ettiği zaman ise nurları artar. Allah katında her şey bir ölçüyle gerçekleşir. Manevi fetih için belirlenmiş bir vakit ve çizilmiş bir sınır vardır. Bütün mertebe ve makamlar, ezelde taksim edilip belirlenmiştir; herkes kendisi için taksim edilen şeyi alır.

"Sizden biri sözünü içinde gizlese de açığa vursa da Allah katında aynıdır ..." âyetinde, kalbe gelen düşünceleri iyice kontrol ve sıkı bir şekilde muhasebe etme konusunda uyarı ve teşvik vardır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Şükredilen Nimet Elden Alınmaz

Kula verilen hidayet nuru veya diğer nimetler sadece, kulun yaptığı kusurlar yüzünden elinden gider. Cenâb-ı Hak bu hakikati açıklayarak şöyle buyurdu:

...اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۜ وَاِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ
سُٓوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۚ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذ۪ي يُر۪يكُمُ الْبَرْقَ

364 Onların kim olduğunu tam tesbit edemedik. Ancak milâdi 13. yüzyılda büyük ihya hareketleri gerçekleştirmiş zatlar vardır. Seyyid Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî (v. 654/1256) ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (v. 772/1273) bunların başında gelmektedir (Mütercim).

خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَۚ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِه۪
وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خٖيفَتِه۪ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصٖيبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ وَهُمْ
يُجَادِلُونَ فِي اللّٰهِۚ وَهُوَ شَدٖيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

... Bir toplum, içinde bulundukları (güzel) durumu değiştirmedikçe Allah, onların halini değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur.

12. ***Size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren O'dur.***

13. ***Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder. Melekler de O'nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele edip durmaktadır. O, yakalaması pek şiddetli olandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bir toplum, içinde bulundukları güzel durumu değiştirmedikçe,* taate devam ve isyanı terk halini bırakıp günah işlemeye dönmedikleri sürece *Allah, onların halini değiştirmez."* Onlara verdiği nimet ve afiyeti alıp kendilerini sıkıntı ve belaya düşürmez. Bir kavme verilen nimetler, sadece işlenen bir günah sebebiyle ellerinden alınır. Günahı bir kısmı işlemiş olsa bile, herkes onun karşısında susunca, nimet ellerinden alınır.

"Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez." Onu geri çevirecek ve Allah'ın hükmünü bozacak kimse yoktur. *"Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur."* Allah'tan başka onların işlerini üstlenecek, Allah'ın haklarından hükmettiği ve başlarına gelmesini istediği kötü hali geri çevirecek kimse bulunmaz. Çünkü, Allah'ın isteğinin aksine bir şeyin meydana gelmesi imkânsızdır.

"Size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren O'dur." Sizler, şimşek çakmasından meydana gelen yıldırımdan ve korkunç şeylerden korkarsınız ve genelde şimşekle birlikte yağmurun yağmasını beklersiniz.

"Yağmur yüklü, yağmurla dolup ağırlaşmış *bulutları meydana getiren de O'dur."*

"Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder." Sürekli, "Sübhânellahi ve bihamdihi" diyerek kendi diliyle O'nu tesbih eder.

Yahut gök gürültüsü, kendi haliyle Allah'ın birliğine ve kudretinin kemaline delil olmaktadır. O aynı zamanda, Allah'ın ihsanının kemaline ve rahmetinin inmesine bir işarettir.

İbn Abbas'tan [radıyallahu anh] şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], gök gürültüsünün ne olduğu hakkında sorulduğunda şöyle buyurdu:

"O, bulutları sevketmekle görevli bir melektir; onun ateşten topuzları vardır; onlarla bulutları sürer."[365]

"Melekler de O'nun korkusundan ve heybetinden *tesbih ederler. Allah,* gök gürültüsü esnasında gökten *yıldırımlar* yani bir ateş *gönderip onlarla dilediğini çarpar,* helâk eder. *O kâfirler ise Allah hakkında mücadele edip durmaktadırlar.* Şöyle ki Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onlara, Allah'ın ilminin ve kudretinin kemalini, ilâhlıkta tek olduğunu, insanları öldükten sonra yeniden dirilteceğini ve onlara hak ettikleri karşılığı vermek için mahşerde toplayacağını anlattığı zaman onu yalanlamaktadırlar.

"O, yakalaması pek şiddetli olandır." Yani, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] hile yapmak, tuzak kurmak isteyen düşmanlarına en şiddetli tuzağı kurandır.

Rivayet edildiğine göre Âmir b. Tufeyl ile Erbed b. Rebîa, Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] öldürmek için yanına kadar geldiler. Âmir, Resûlullah Efendimiz'i [sallallahu aleyhi vesellem] oyalamak için kendisiyle sözlü mücadeleye başladı. Erbed ise kılıcıyla kendisine vurmak için

365 Tirmizî, Tefsiru Sûre (13), 1; Ahmed, *Müsned,* 2/274.

arka tarafına geçti. Kılıcını çekmeye davranınca Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] farkına vardı ve,

"Allahım, dilediğin şekilde beni bunlardan koru ve onların hakkından gel!" diye Allah'a sağındı. İkisi isteklerine ulaşamadan oradan ayrıldılar. Allah Erbed'e bir yıldırım gönderip onu helâk etti. Âmir ise develerde bulunan taun hastalığına yakalandı. Benî Selûl'den bir kadının evine gitti, orada öldü. Ölürken, "Deve guddesi gibi bir gudde ve Benî Selûl'den bir kadının evinde ölüm! Ne zavallı bir hal!" diyordu. Bir görüşe göre bu olay üzerine, *"Onun için takipçiler (koruyucu melekler) vardır"* âyetinden buraya kadar olan âyetler indi.[366]

11-13. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti, kulları arasında şöyle gerçekleşmektedir: Allah Teâlâ, kullarına verdiği bir nimeti sadece, edebe ters bir davranış sebebiyle geri alır. Herkesten bulunduğu makama göre edep istenir.

Zâhirî nimetler, kul zâhirî ibadetleri terkettiğinde veya zâhiren bir isyana daldığında elinden alınır. Bâtınî nimetler ise kul, bâtınî murakabesini veya müşahedesini terkettiğinde elinden alınır. Her makamın kendine has hakları ve edepleri vardır. Kim, içinde bulunduğu makamın hakkını ihlal ederse makamında noksanlaşma olur; sadece tövbe ederse zarar görmez.

Bazan şöyle olur: Kul, edebini kötüleştirdiği halde cezası ertelenir; o da kendisinden nimetin alınmadığını zanneder. Halbuki ona, sahip olduğu nimetin fazlasını (daha yükseğini) vermemekten başka bir ceza verilmese bile bu, ceza olarak ona yeterdi.

Kul bazan ilâhî huzurdan veya güzel halinden uzaklaştırılır, fakat o bunun farkında olmaz. Kula, istediği şeyle baş başa bırakılmasından başka bir cezası verilmeseydi bile bu durum ceza olarak ona yeterdi. Bu konuda İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

---

366 Uzunca bir rivayet için bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 13/467-468 (Riyad 2003).

"Kullar, sahip oldukları güzel edebi kötü davranışla değiştirmedikçe, Allah, onların kalplerindeki müşahede ve hakkı görme nurlarını değiştirmez."

Bu durum, kul için mahbubiyet (Hak tarafından özel olarak sevilme) makamı ve marifette Allah ile temkin hali gerçekleşmediği zaman böyledir. Yoksa mahbubiyet makamındaki kulun, Allah'ın özel gözetimi ve inâyeti altında kalbi ilâhî rahmetle sarılıp korunmaya alınmıştır. Bazan veli, öyle bir makama ulaşır ki, kendisine, "İstediğini yap, seni affettim!" denir. Nitekim Bedir Savaşı'na katılan sahabilere de böyle söylenmiştir.[367]

Bu konudaki açıklamalar için, *"Onlar için güven vardır; onlar hidayeti bulmuş kimselerdir"* (En'âm 6/82) âyetinin tefsirine bakınız.

Allah Teâlâ, bazan kulunun kalbî durumunu, onu imtihan etmek için değiştirir; ondan amelin veya marifetin tadını alır. Eğer kul, ıstıraba düşüp tazarru ve niyaza sarılırsa önceki halini geri verir. Şayet bir sıkıntı çekmez ve tazarru ile Allah'a koşmazsa ona önceki halinden hiçbir şey vermez. *"Allah bir kavim için kötülük istediği zaman, onu engelleyecek kimse yoktur"* âyetinde bu duruma işaret edilmektedir.

O Allah ki kudsî huzuruna yaklaşma anında size, müşahede nurlarının parıltılarını göstermektedir. Bunu, ilâhî nura güç yetiremeyerek geri dönmemeniz için ve sizi temkin haline ulaştırmak arzusuyla yapmaktadır. İlâhî huzura yaklaşan kulun üzerine sürekli nur parıltıları gelmeye başlar; bu nurların gelişi öyle devamlı olur ki hiç ara vermeden parlayan şimşeğe benzer. Bu, Cenâb-ı Hak ile karşılaşma nurlarıdır.

Allah, ilim ve sırlarla yüklü vâridat bulutlarını ortaya çıkarır, nuranî şimşekler gönderir, o anda mana sırları karşısında maddi vücut kendinden geçer, his ve duygularını kaybeder. Allah Teâlâ, ezelde inâyetini takdir ettiği kimselere bu nurları ulaştırır. Velâyet yolunu inkâr eden ve yalanlayanlar ise velilerini yalanlayarak ve bu nurlarını inkâr ederek Allah hakkında mücadele edip dururlar. Allah'ın yakalaması pek

367 Hadis için bk. Buhârî, Megâzî, 9, 46, Edeb, 73; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 161; Ebû Dâvud, Cihâd, 98, Sünnet, 8; Tirmizî, Tefsîru Sûre (60), 1.

şiddetlidir; Cenâb-ı Hak onları içinde bulundukları hâlleriyle aldatır ve kendilerini özel desteğinden uzaklaştırıp kendi haline terkeder; onlar bunun farkında bile olmazlar.

Dua Sadece Yüce Allah'a Olur

Nimetin elden alınmasına sebep olan ve cezayı gerektiren hallerden biri de dua ve başka işlerde Allah'tan başkasına yönelmektir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

14. ***Gerçek dua sadece O'nadır. O'nun dışında dua ettikleri varlıklar, onlara hiçbir şekilde karşılık vermezler. Onlar, suya doğru iki elini uzatıp suyun ağzına gelmesini bekleyen kimse gibidir. Halbuki su (bu halde) onun ağzına ulaşacak değildir. Kâfirlerin duası sadece (böyle) boş bir iştir.***

15. ***Göklerde ve yerde kim varsa, kendileri de gölgeleri de ister istemez sabah akşam Allah'a secde ederler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Gerçek dua sadece O'nadır."* Çünkü kendisine dua edilmesini ve yapılan dualara karşılık vermeyi hak eden O'dur; O'ndan başkasının böyle bir hakkı yoktur. Allah'tan başkasına (putlara) yapılan dua, sadece bâtıldır; zira o, kendisine yapılan duayı ne işitir ne de bir karşılık verir.

Âyete verilen diğer bir mana şudur: Hak davet, Allah'a aittir. Bu davet, "lâ ilâhe illallah" kelime-i tevhididir. Kim ona davet ederse Hakk'a davet etmiş olur. Sadece birinci görüş, daha tercihe şayandır; çünkü devamında gelen şu âyetle irtibatı bunu gerektirmektedir:

"O'nun dışında dua ettikleri varlıklar, onlara hiçbir şekilde karşılık vermezler." Yani onların, Allah'ı bırakıp da dua ettikleri putlar, onların istedikleri hiçbir şeyi kendilerine veremezler. Yahut Allah'ı bırakıp putlara dua eden müşrikler, onlara hiçbir şekilde karşılık veremezler.

"Onlar, suya doğru iki elini uzatıp suyun ağzına gelmesini bekleyen kişi gibidir. Halbuki su onun ağzına ulaşacak değildir." Onların hali şu kimseye benzer: Susamış bir kişi, bir su kuyusunun başına gelmiş, iki elini suya doğru uzatıyor ve suya aşağıdan yükselerek ağzına ulaşmasını işaret ediyor. Bu halde su, onun ağzına ulaşacak değildir. Çünkü o, cansız bir varlıktır; kendisine yapılan duayı ve işareti anlamaz, hiçbir şekilde ona karşılık veremez. Putların durumu da böyledir. Uzaktan suya elini uzatıp onun ağzına ulaşmasını isteyen kimsenin ağzına suyun ulaşmadığı gibi, putlar da kendilerine tapanların duasına karşılık veremezler. Su, cansız olup kendisine seslenen kişinin sözünü işitmediği ve ne istediğini anlamadığı gibi, putlar da bir şey istemek için kendilerine el açanların duasını işitmez, onlara bir karşılık veremez. Zira onlar, ağaçtan ve taştan yapılmış cansız, şuursuz varlıklardır.

"*Kâfirlerin* putlara yaptığı dua *sadece boş bir iştir;* tamamen hüsran ve ziyandır."

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kendisine ibadet yapılmasını ve zatından bir şey istenmesini hak edeni zikrederek şöyle buyurdu:

"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi, ister istemez Allah'a secde ederler." Bu secdenin, hakiki manada bir secde olma ihtimali vardır. Buna göre melekler ve müminler, sıkıntı ve genişlik anında Allah'a isteyerek secde ederler; kâfirler ise şiddet ve zorluk anında istemeyerek secde ederler.

Yahut, onların secdesi mecazi manadadır; bu, onların Allah'ın kendilerinden istediği şeye, isteyerek yahut istemeyerek boyun eğmeleridir.

"Onların gölgeleri de Allah'a secde eder." Gölgeleri, uzama, kısalma, bir yandan diğer tarafa meyil sırasında Allah'ın hükmüne boyun eğerek O'na teslimiyetlerini gösterirler.

"Bunu sabah akşam yaparlar." Yani gündüzün başında ve sonunda secde ederler. Onların secdeleri devamlı olmakla birlikte, bu iki vaktin özellikle zikredilmesi, o vakitlerde gölgelerinin, daha uzun ve daha büyük olmasındandır.

Müfessir Vâhidî demiştir ki: "Mümin-kâfir her şahsın gölgesi Allah Teâlâ'ya secde eder, sadece biz bunun nasıl olduğunu bilmiyoruz."

Sûfî müfessir Abdülkerim Kuşeyrî demiştir ki: "Bütün varlıkların yaptığı bu secde, ibadet secdesi değil, Hakk'a şehâdet secdesidir. Bazı insanlar, dilleriyle hak şehâdeti yerine getirmekten kaçınsa da, onların bütün vücut parçaları burhan ve delil olarak Allah'ın varlığına şahitlik etmektedir. İnsan, hayvan, taş, tepe ve bunların dışındaki bütün varlıklar, Allah'ın varlığına delil teşkil ederek O'nun için secde etmekte, O'nu tanıtarak birliğine şahitlik yapmaktadır."[368]

Müfessir Ebû Hayyân-ı Endelüsî demiştir ki: "Ferrâ'nın şöyle dediği nakledilmiştir: Güneşin alçakta bulunması sebebiyle cisimlerin gölgesi uzar; güneş yükselince kısalır. Gölge, uzamasında, kısalmasında ve bir yandan diğer tarafa yönelmesinde Allah Teâlâ için boyun eğme halindedir." Ebû Hayyân sonra demiştir ki:

"Elhasıl gölge, uzamasında, kısalmasında, oluşmasında ve kaybolmasında Allah Teâlâ'nın irade ve dilemesine bağlı olarak hareket eder. (Böylece O'na secde edip boyun eğmiş olur)."[369]

Şöyle denilmiştir: "Cansız varlıkların, bitkilerin ve hayvanların yaptığı tesbihi ve secdelerini sadece Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine bunun hakikatini açtığı peygamberler, melekler ve sıddıklar bilir. Onların hal lisanı ile Allah Teâlâ'ya hamd ve tesbih etmelerini ise âlimler bilir." Bu açıklama, *Hâşiye* sahibi Fâsî'ye[370] aittir.

---

368 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/228 (Kahire 1999).

369 Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 6/369 (Beyrut 1992).

370 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir. bk. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, nr. 3586 (Beyrut 2008); Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 5/194.

14-15. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, bir sıkıntıya düştüğünde Allah'tan başkasına sarılırsa yahut bir ihtiyaç anında Mevlâ'sından başkasına güvenip dayanırsa o kimse, iki elini uzaktan suya uzatıp onun, ağzına ulaşmasını isteyen kimseye benzer. Bu halde o, istediğine ulaşamaz, maksat ve hedefine varamaz. Onun duası boşa gider. Onun cezası, eli boş kalmak ve mahrumiyettir. Kula gereken, bütün ihtiyacını sadece yüce Mevlâ'sına açmak, sevinç ve sıkıntılı hallerinde bütünüyle O'na boyun eğip teslim olmaktır. Kul Rabb'ine, ya iyilikle boğun eğer ya da imtihan zincirleri içinde zorla boyun eğdirilir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Rabb'in, zincirlere bağlanarak zorla cennete götürülen kimselerin haline hayret etti."[371]

Cenâb-ı Hak, duanın ve ibadetin kime yapılacağını haber vererek şöyle buyurdu:

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۜ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَ لَا
يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّاۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ
اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُۚ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِه۪
فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْۜ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

16. ***De ki: "Göklerin ve yerin Rabb'i kimdir?" De ki: "Allah'tır." O halde de ki: "O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?" De ki: "Hiç körle gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla nur bir midir?" Yoksa onlar Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlara benzer mi göründü? De ki: "Her şeyi yaratan Allah'tır. O, tektir, her şeyde hükmünü uygulayandır."***

371 Buhârî, Cihâd, 144; Ebû Davud, Cihâd, 114; Ahmed, *Müsned*, 2/302.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, müşriklere de ki: *'Göklerin ve yerin Rabb'i,* onları yaratan ve işlerini yöneten *kimdir?'* Onlara *de ki: Allah'tır;* O'ndan başka yaratıcı ve âlemi idare eden yoktur."

Önce soruyu sordu, sonra onlar adına bu şekilde cevap verdi; çünkü onların zaten başka cevapları yoktur. Aslında onlar Allah'ın varlığını kabul ediyorlar fakat O'na ortak koşuyorlar. Cenâb-ı hak, onların ortak koşmasını şu sözüyle iptal etti:

"Onlara de ki: O'nu bırakıp da cansız putları kendinize dostlar mı edindiniz?" Kendilerini severek, onlardan yardım bekleyerek ve sizden bir zararı gidereceklerini düşünerek onları dost mu edindiniz? Halbuki onlar, cansız varlıklardır. *"Kendilerine bir fayda ve zarar verme gücüne sahip değiller."* Yani onların, kendileri için bir fayda elde etmeye ve kendilerine gelecek bir zararı gidermeye güçleri yetmezken, nasıl olur da kendilerine ibadet eden başkalarına bir fayda verebilir veya onlardan bir zararı giderebilirler?

Bu durum onların, kendilerine şefaat edecek umuduyla putları dost edinmekle sapık içinde bulunduklarını ve görüşlerinin bozukluğunu göstermektedir.

"De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu?" Basireti cehalet ve şirkle kör olmuş cahil kâfirle, basireti iman ve ilimle açılmış tek ilâha iman eden mümin bir olur mu? Yahut kendisine ibadet edenin ibadetinden haberi olmayanla, kullarının bütün sırlarını bilen zat bir olur mu?

"Yine karanlıklarla nur; küfürle iman, cehaletle ilim *bir midir? Yoksa onlar Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlara, birbirine benzer mi göründü?"* Allah'ın yarattığı ile putlarının yarattığını birbirinden ayıramadılar mı? Bütün bunlar, onların inkârlarıyla alakalı şeylerdir.

Mana şudur: Onların ortakları, Allah'ın yarattığı bazı varlıkları yarattılar da yaratma işi onlara karışıp Allah'ın yarattıklarını putların yarattıklarından ayırt edemediler mi? Ayırt edemeyip putların da Allah ile beraber ibadet edilmeyi hak ettiklerini mi zannettiler? Yahut Allah'ın

dışında onlardan da ihtiyaçlarının giderilmesinin isteneceğini mi düşündüler?

Cenâb-ı Hak sonra bu görüşü şu sözüyle iptal etti: *"De ki: Her şeyi yaratan Allah'tır."*

Müfessir Beyzâvî demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Onlar, Allah gibi yaratıcıları O'na ortak koşmadılar. Ortak koştukları putlar bir şey yaratmadı ki yaratılan şey onlara karışık gelsin de, 'Allah'ın yarattığı gibi şunları da putlar yarattı' desinler ve müminlerin Allah'ı ibadete layık gördükleri gibi onlar da putları ibadete layık ve hak sahibi görsünler. Fakat onlar, değil yüce Allah'ın yarattığını yaratmaya güç yetirmeyi, yaratılmış bir varlığın (insan veya hayvanın) yaptığını yapmaktan âciz varlıkları (taştan ağaçtan yapılmış putları) Allah'a ortak koştular."[372]

"De ki: Her şeyi yaratan sadece Allah'tır." O'ndan başka yaratıcı yoktur ki ibadette O'na ortak olsun. Cenâb-ı Hak, ibadeti gerektiren şeyin yaratmak olduğunu belirtti ve ibadeti hak etmek için yaratmayı şart koştu. Sonra, rablikte ve hükümranlıkta tek olduğunu göstermek için kendisinden başka hiç kimseye ibadet edilemeyeceğini belirterek şöyle buyurdu:

"O, ilâhlıkta *tektir;* Rab olarak *her şeyde hükmünü uygulayandır."*

16. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kul, Rabb'inin, arştan ferşe kadar yarattığı bütün mahlûkatın işini gördüğünü, mülkündeki her şeyi düzenlediğini bilince, bütün ihtiyaçlarını O'na arzeder, bütün varlığı ile O'na yönelir, himmetini (yöneliş ve gönlünü) halktan çeker. Çünkü onların elinde, (kendi başına) herhangi bir fayda ve zarar verme, iyiliği getirip zararı savma gücü yoktur. Tam aksine onlar, nefislerini ıslahtan âciz iken, başkalarına fayda vermeye nasıl güç yetirirler?

---

372 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/505.

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem-i Atâiyye* adlı eserinde der ki: "Rabb'inin sana gönderdiği bir ihtiyacı gidermesi için başkasına müracaat etme! Allah'ın kulun başına getirdiği bir şey, O'ndan başkasına nasıl arzedilir? Kendi nefsinin ihtiyacını gidermeye güç yetiremeyen bir kimse, onu (ilâhî izin ve imkân olmadan) başkasından gidermeye nasıl güç yetirebilir?"

Keşfe ulaşmış âriflerden biri demiştir ki: "Bana uyku ile uyanıklık arası bir halde iken şöyle denildi: Sıkıntını halka açma, yoksa kötü edebine ve kulluk dairenden çıkışına karşılık sıkıntını artırırım. Seni sıkıntıya düşürmemin sebebi, onu vesile edip bana koşman, bana tazarru ve niyazda bulunman ve onda bana güvenip dayanman içindir. Seni, hâlis altın olman için sıkıntı ateşi içinde imtihan ediyorum. Artık bu temizlikten sonra kendini kirletme! Sana, sıkıntı sıfatını verdim; kendim için ise zenginliğe hükmettim. Eğer sıkıntı ve fakirliğini bana arzedersen, sana zenginliği ulaştırırım. Şayet onu benden başkasına arzedersen, seni kapımdan kovarak senden yardımımı keserim, sana ulaştıracağım sebepleri ortadan kaldırırım. Kimi bana güvendirmişsem, onu mülk sahibi yaparım. Kimi de kendi haline terketmişsem, onu helâk ederim."

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî demiştir ki: "Ben kendi nefsimin bana fayda vermesinden ümidimi kesmişim, başkasının ona fayda ulaştırmasından nasıl ümidimi kesmem! Ben başkası adına Allah'tan ümitliyim, kendim için nasıl ümitli olmam!"[373]

Basireti açık kimse, bütün işlerinde yüce Mevlâ'sına güvenen kimsedir; gönül gözü kör olan ise ihtiyaçlarını Mevlâ'sından başkasına arzeden kimsedir. İşlerini Allah'a havale etme ve O'na teslim olma nurları, şirkin karanlığı ve kendi işini tedbir etme sıkıntısıyla bir değildir. De ki: Hiç gözleri kör olanla, gören bir olur mu? Yine karanlıklarla nur bir midir? Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

373 Yukarıdaki hikmetlerin açıklaması ve rivayetler için bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 105-107 (Beyrut 2005).

İlmin ve Cehaletin Misali

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, ilmin nuru ile cehaletin karanlıklarına örnek vererek şöyle buyurdu:

اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ
زَبَدًا رَابِيًاۜ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَٓاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ
زَبَدٌ مِثْلُهُۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَۜ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ
جُفَٓاءًۚ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ
اللّٰهُ الْاَمْثَالَۜ ﴿١٧﴾ لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰىۜ وَالَّذِينَ لَمْ
يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا
بِهِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ سُٓوءُ الْحِسَابِۙ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

17. ***Allah, gökten bir su indirdi de vadiler kendi miktarlarınca sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs veya (diğer) eşya yapmak için ateşte erittikleri şeylerde de buna benzer köpük olur. Allah hak ile bâtıla böyle örnek verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince o, yerde kalır. İşte Allah böyle örnekler verir.***

18. ***Rab'lerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. Ona uymayanlara gelince, yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir misli kendilerinin olsa, hepsini kurtuluş fidyesi olarak mutlaka verirlerdi. İşte hesabın en kötüsü onlar içindir. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah, gökten,* yani buluttan veya gök tarafından *bir su indirdi de vadiler,* nehirler *kendi miktarlarınca sel olup*

aktı." Her vadi ve nehir, küçüklük ve büyüklüğü ölçüsünde bu sudan akıttı. Yahut her vadi ve nehir, Allah Teâlâ'nın taksim ettiği, fayda verip zarar vermeyeceğini bildiği ölçüde su akıttı.

"Bu sel, üste çıkan köpüğü taşıdı." Yani onu üste çıkardı. Bu, selin taşıdığı yiyecek ve benzeri hafif şeylerdir. Yahut selin galeyanı ile suyun üzerinde dolaşan şeylerdir.

"Süs veya kap kacak gibi *eşya yapmak için ateşte erittikleri* altın, gümüş, demir, bakır, kalay ve diğer *madenlerde de buna benzer köpük olur."* Altın ve gümüşten süs eşyası yapılır. Demir ve bakırdan ise kap kacak, harp ve ziraat aletleri gibi faydalanılacak şeyler yapılır. Bundan maksat, onlardaki menfaatlerdir. Suyun üzerinde köpük oluştuğu gibi, bu madenler ateşte eritildiğinde de bir küf ve pas çıkar.

"Allah hak ile bâtıla böyle misal verir."

Hak ki -Allah'ı tanımak ve hükümlerini bilmektir- bolca yağan yağmura benzer. Bu ilâhî ilimlerin yerleştiği ve sahibinin dilinden ilâhî hikmetlerin aktığı kalpler, vadi, nehir ve kanallara benzer. Her kalp, bu ilimden hacmi ve genişliği miktarınca yüklenip taşır.

Hakk'ın çarpıp yok ettiği bâtıl, sudaki köpüğe veya ateşte eritilen demirin, bakırın, altın veya gümüşün kirine benzer. Bu konuda geniş açıklama, inşallah âyetin tasavvufî tefsirinde gelecektir.

İbn Abbas'tan (radıyallahu anh), âyet hakkında buna benzer bir açıklama rivayet edilmiştir.[374]

Müfessir İbn Atıyye'nin İbn Abbas'tan gelen rivayeti sahih görmemesi, kendisinin katı tutumundandır. Buhârî'de rivayet edilen şu hadisi düşün: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ'nın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, yeryüzüne yağan bol bir yağmura benzer. Yeryüzündeki toprağın bir kısmı, suyu içine çekerek

---

374 bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 13/498-499 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/632. Bu rivayette, İbn Abbas (radıyallahu anh), âyette, kalpteki yakîn haliyle şüphe haline misal verildiğini, yakînle yapılan amelin kalıcı olduğunu ve fayda vereceğini, şek ve şüphe ile yapılan amelin ise suyun üstündeki köpük gibi geçici ve faydasız olduğunu belirtmiştir.

birçok ot ve yeşillik bitirir. Bazı topraklar vardır ki suyu içine çekmeden göl gibi suyu tutar ve toplar. Allah Teâlâ ondan insanları faydalandırır; kendileri içerler, hayvanlarını sularlar ve onu ziraatta kullanırlar. Bazı topraklar da vardır ki kaygandır; ne suyu içine çekip yeşillik bitirir, ne de onu tutarak kullanıma hazır hale getirir.

İşte, Allah'ın dininde derin anlayış ve ilim sahibi olan, Allah Teâlâ'nın benimle gönderdiği ilimden faydalanan, ilmi bilen ve öğreten kimse, temiz, verimli toprak gibidir.

Bu birinci gibi âlim ve âmil olmayıp sadece bildiğini aktaran kimse ise suyu tutup kullanıma hazır bulunduran toprak gibidir.

Allah Teâlâ'nın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kişi ise yağan bolca yağmurdan hiçbir fayda görmeyen kaygan toprak gibidir."[375]

Bu hadis, yukarıdaki yorumu desteklemektedir. İbn Atıyye'nin bizzat kendisi de, *"Ayrı ayrı ilâhlar mı yoksa tek ve kahhâr olan Allah mı daha hayırlıdır?"* (Yusuf 12/39) âyetinin tefsirinde, işaret ehlinin sözlerine benzer şeyler söylemiştir.[376]

Bu tefsirin mukaddimesinde yaptığımız açıklamalara bakarsan, hak ve doğru olan görüşü anlarsın.

Müfessir Beyzâvî demiştir ki: "Hak ilim, ifadesinde ve sabit oluşunda gökten inen suya benzetildi. Bu suyu vadiler ihtiyaç ve maslahat miktarınca akıtır, ondan çeşitli şekillerde faydalanılır. Bu su yerde kalır; bir kısmı menbalarda durur. Suyun bir kısmı, yerdeki kanallardan çeşmelere ve kuyulara akar. Yer altındaki maden filizlerinden de süs eşyası ve değişik eşyalar elde etmek için faydalanılır. Bunların faydası, uzun bir zaman elden ele geçerek devam eder. Bâtıl ise faydasız oluşu ve hemen yok olup gitmesi sebebiyle suyun ve madenlerin köpüğüne benzer. Cenâb-ı Hak, bunu şu şekilde beyan etti:

"Köpüğe gelince, o atılıp gider. Su, hâlis altın ve demir maddesi gibi *insanlara fayda veren şeye gelince o,* insanların ondan faydalanması için

375 Buhârî, İlim, 20.

376 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, 3/245 (Beyrut 1993).

yerde kalır. İşte Allah, anlaşılması zor olan manevi şeylerin açıklanması için, *böyle,* görülen maddi şeyler üzerinden *örnekler verir."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "İman ve taatle *Rab'lerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli,* en güzel karşılık yani cennet *vardır. Ona uymayan kâfirlere gelince, yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir misli kendilerinin olsa,* kıyamet gününün dehşetinden kurtulmak için *hepsini fidye olarak verirlerdi."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah, hak davete güzelce uyup en güzel karşılığı alanlarla, ona uymayanların halini böyle örneklerle anlatır. Hak davete uymayanların misali, bütün dünya ve bir misli kendisinin olsa, azaptan kurtulmak için hepsini verecek olan kimseye benzer.

"İşte hesabın en kötüsü, en berbatı ve en şiddetlisi *onlar içindir."* Bu, kulun ince bir hesaba çekilmesi, bütün günahlarının hesabının sorulması ve onlardan hiçbirinin affedilmemesidir. *"Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yatak ve kalış yeridir."*

17-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyet, üç örneği içermektedir: Birincisi faydalı ilmin, ikincisi hâlis amelin, üçüncüsü de sâfi halin misalidir.

Cenâb-ı Hak faydalı ilmi, gökten inen yağmura benzetti. Bu yağmur suyu ile yeryüzü hayat bulur; o vadilerde, çeşmelerde ve kuyularda akar. İnsanların faydalanması için kanallarda ve depolarda tutulur. Yeryüzü bu su ile pisliklerden temizlenir; çünkü sel suları pislikleri sürükleyip atar. Faydalı ilim de böyledir. Cehalet ve şüphe ile ölmüş nefisler ilimle dirilir. Gaflet ve perdelenme ile ölmüş ruhlar onunla hayat bulur. Kalpler vüsat ve genişliğine göre onunla dolar; ilme'l-yakînden, ayne'l-yakînden ve hakka'l-yakînden kendilerine taksim edilen ilimlere sahip olur. İlimle nefisler bid'attan ve diğer kötü şeylerden temizlenir.

Gösteriş, kendini beğenme ve diğer hastalıklardan arındırılmış hâlis amel, kendisinden kılıç ve çeşitli aletler yapılması için kir ve pasından

arındırılmış demire yahut kendisinden çeşitli kaplar ve insanların faydalanacağı başka şeyler yapmak için arındırılmış bakıra benzetilmiştir.

Arıza ve bozukluklardan temizlenmiş manevi hal ise kendilerinden süs ve halhal gibi ziynet eşyaları yapmak için sâfi hale getirilmiş altın veya gümüşe benzetilmiştir.

"Gökten bir su indirdi" âyetiyle ilme işaret edilmektedir. *"Süs eşyası elde etmek için ateşte erittiğiniz şeyler ..."* âyetiyle manevi hâle işaret olunmaktır. *"Yahut eşya yapmak istediğiniz"* âyetiyle de amele işaret edilmiştir. Halin şerefinden dolayı onu amelden önce zikretti; kendisine daha fazla rağbet olduğu için de onu altın ve gümüşe benzetti. Çünkü hal, amelin meyvesidir. Onun elde edileceği yer vicdan ve zevklerdir. O, çok kıymetlidir. Onu sadece mukarrebîn makamındaki (ilâhî huzurda kabul görmüş) ârifler elde eder.

Özetle, manevi mertebeler dört tanedir. Bunlar ilim, amel, hal ve makamdır. Cenâb-ı Hak, makam için bir örnek vermedi; çünkü makama ulaşmak sadece tasfiyeden (manevi temizlikten) sonra olur. Makamda bir illet (arıza ve bozukluk) yoktur ki sahibi onu gidermeye ve temizlemeye ihtiyaç duysun.

Bütün yakîn makamlarında ilim, amel, hal ve makam geçerlidir.

Mesela yakîn makamlarının ilki olan tövbeyi ele alalım: Kul, gerçek bir tövbe yapabilmek için önce, tövbenin hakikatini ve faziletini bilmelidir. Sonra, nefsiyle mücâhede ve riyâzetle amele koşmalıdır ki nefsin kiri ve pası gitsin. İstikametin tadını bulana kadar bu mücâhede devam etmelidir. Bu arada kul, eski haline dönme ve kötü duruma düşme korkusu yaşar. İşte bu, haldir. Sonra, nefis mutmainne sıfatına ulaşır, tövbe-i nasuh sabit hale gelir. İşte bu da makamdır.

Aynı şekilde yakîn makamlarından sabır da böyledir. Kula sabır için önce ilim gerekir. Sonra onu, acılar içinde kullanarak sabrı öğrenmeye çalışır, nihayet şiddet ve sıkıntıların manevi tadını alacağı bir hale ulaşır. Sonra o halde sabit kalır. Böylece sabır makamına ulaşmış olur. Bütün makamlarda durum böyle seyreder.

Yakîn makamları on iki tane olup şunlardır: Tövbe, ilâhî korku, ümit, vera', zühd, sabır, şükür, rıza, teslimiyet, muhabbet, murakabe ve müşahede. Müşahede, marifet güneşinin ve tevhid kamerinin burcudur (nihayeti ve en yüksek derecesidir).

Müşahede ve Hakk'a nazar marifetini elde etmek de böyledir. Onda da kulun önce tevhid sırlarını bilmesi gerekir. Sonra nefsinin âdetlerini terkedene kadar amel ve mücâhede eder, nihayet nefsi ölür; o zaman üzerinde tevhid nurları parlar. Şu kadar var ki bu nurlar bazan ortaya çıkar, bazan gizlenir. Sonra müşahedesi, sabit ve kararlı bir makam olur.

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde bunların bazısına işaret ederek der ki:

"Güzel ameller, güzel hallerin neticesidir. Güzel haller ise ulaşılan makamların hakkını vermekten ileri gelir."

Üç mertebenin (ilim, amel ve halin) her birinin, içindeki karışık şeylerin gitmesi için tasfiyeye (arındırılmaya) ihtiyacı vardır.

İlmin tasfiyesi, ihlâsı elde ederek ve ilmin hakikatine ulaşarak olur. O zaman, kuldan ilimle makam ve itibar elde etme kastı veya dünya malına ulaşma hırsı gider; ayrıca şüphe ve evhamlar yok olur. Bunlar, ilmin üzerindeki köpük olup giderilmesi gereken şeylerdir.

Amelin tasfiyesi, evvelinde ihlâslı olarak, ortasında onu sağlam yaparak ve kalp huzurunu koruyarak, sonunda ise yaptığını gizleyerek geçekleşir. Böylece amelde gösteriş, onunla övünme ve amelle nefsanî bir hazza ulaşma derdi ortadan kalkar.

Halin tasfiyesi, niyetin sıhhati ve yönelişin tek hedefe olmasıyla gerçekleşir. Kulun üzerine manevi bir vâridat (feyiz, hal, cezbe) geldiğinde nefsine sahip olur ve onu tutar. Böylece haliyle meşhur olma niyeti, dünyevî mertebe ve hissî keramet isteği ortadan kalkar. Hissî (insanların görebileceği) kerametler istemek, nefsin hazzından ve kalbin dağınık olmasından ileri gelir. Eğer kulun yönelişi sadece Allah'a olmaz ise, azminde bir gevşeme ve nurunda bir azalma varsa ve kendisine hal

hücum ettiğinde nefsine sahip olamıyorsa, bu durumlar, halin temizlenecek kısımlarıdır ki o da sadece nefisle mücâhedeyle mümkün olur.

Bu temizlik ve tasfiyeler gerçekleşince, kalplerde yakin ve ilâhî marifetin sefası yerleşir ve kulluk makamında hâlis amel kalır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hak İlmi Bilenle Onu İnkâr Edenin Hali!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, gökten inen hak ilmi bilenle, onu inkâr edenin halinden bahsederek şöyle buyurdu:

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمٰى إِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ
الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ
السَّيِّئَةَ أُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ
صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ
مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

19. ***Rabb'inden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse,*** *(inkâr eden)* ***kör kimse gibi olur mu? Bunu sadece akıl sahipleri anlar.***

20. ***Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır.***

21. ***Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rab'lerinden haşyet eden ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.***

22. ***Yine onlar, Rab'lerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak*** *(Allah yolunda)* ***harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. Dünya yurdunun*** *(güzel)* ***sonu işte onlarındır.***

23. *(O son)* ***adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından salih olanlarla birlikte girerler, melekler de her kapıdan yanlarına girerler*** *(ve onlara şöyle derler):*

24. ***"Sabretmenize karşılık selâm size! Dünya yurdunun sonu*** *(cennet)* ***ne güzeldir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Rabb'inden sana indirilenin hak olduğunu bilen,* ona uyup boyun eğen *kimse,* kalbi *kör olan,* hakka uymayan ve hakikati görmeyen *kimse gibi olur mu?"*

Cenâb-ı Hak, misaller verdikten sonra, hak ile bâtılı karıştıran kimsenin inkâr üzere olduğunu belirtti. Manevi şeylere, maddi ve gözle görülen şeylerden örnekler verilince, son derece açık ve anlaşılır olur. Bu gerçekler sadece, inkâr ve isyanla kalplerinin nuru sönmüş, yarasa gibi iki gözü kör olmuş kimselere gizli ve kapalı kalır. Bunun için Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurdu:

"Bunu sadece, gerçek akıl sahipleri anlar." Yani onu sadece, sâfi akıl sahipleriyle şehvet ve kötü alışkanlıklardan arınmış, boş sevgilere ve maddi şeylere yönelmemiş nurlu kalp sahipleri anlar.

Cenâb-ı Hak bundan sonra, gerçek akıl sahiplerinin vasıflarından şöyle bahsetti:

1. *"Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirirler."* Onlar, ruhlar âleminde, Allah Teâlâ, *"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" diye sorduğunda, "Evet, sen bizim Rabbimiz'sin"* (A'râf 7/172) diyerek O'nun rabliğinin azametini

tanımak ve kulluk vazifelerini yerine getirmek için Allah'a verdikleri sözü yerine getiriler. "Ve *verdikleri sözü bozmazlar.*" Allah'a verdikleri sözü ve Allah'ın kullarına verdikleri sözü bozmazlar. Âyetin önceki kısmı, Allah ile yapılan sözleşmeyi ifade etti, âyetin bu kısmı ise bütün sözleşmeleri içine alacak şekilde zikredildi. Bu, ahde vefa göstermeyi vurguyla anlatmak içindir.

2. "*Onlar,* akrabalık hakları, müminlerle dostluk, salihlerin ve ilmiyle amel eden âlimlerin meclisinde bulunma, onların sözlerine ve gidişatlarına uyma gibi *Allah'ın gözetilmesini emrettiği,* yerine getirilmesini istediği *şeyleri gözetip* yerine getirirler."

3. "*Onlar, Rab'lerinden saygı içinde korkarlar.* O'nun gazabından, azabından, huzurundan uzaklaştırmasından ve kapısından kovmasından *çekinirler.*"

4. "*Onlar, kötü hesaptan,* ince bir hesaba tâbi tutulmaktan *korkar* ve hesaba çekilmeden önce kendilerini hesaba çekerler."

5. "*Onlar,* övünme, gösteriş ve nefsanî bir hazza ulaşmak için değil, *sadece Rab'lerinin rızasını isteyerek* yahut cemalini görmeyi, zatını müşahede etmeyi isteyerek, taatin meşakkatine, günahları terketmenin zorluğuna yahut nefislerini sevmediği şeyleri yapmaya *sabrederler.*"

6. "*Onlar,* kendilerine farz kılınan *namazı,* şartlarına, rükünlerine ve içinde huzur haline dikkat ederek *dosdoğru kılarlar.*"

7. "*Kendilerine verdiğimiz rızıklardan, farz ve nâfile olarak gizli ve açıktan harcarlar.*" Eğer mal sahibi ihlâsı elde etmişse açıktan verir, yoksa gizli vermesi gerekir. Yahut malı bilinmeyen, zengin olarak tanınmayan kimse gizlice verir, malı bilinen kimse ise açıktan verir; haksız suçlamaları ortadan kaldırmak için veya infakta kendisine uyulsun diye böyle yapar.

8. "*Onlar kötülüğü iyilikle savarlar.*" Kötü bir davranışa iyilikle mukabele ederler, kötülüğe iyilikle karşılık verirler. Bunu, "*Sen kötülüğü iyilikle defet!*" (Mü'minûn 23/96) âyetiyle amel ederek yaparlar.

Bir diğer mana: Onlar şirki, "lâ ilahe illallah" sözüyle giderirler.

Bir diğer mana: Onlar, çokça iyilik yaparlar, böylece kötülüklerini temizlerler. Şu âyette belirtildiği gibi:

"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir, temizler" (Hûd 11/114).

Bu âyetin ensar hakkında indiği söylenmiştir; sadece onun hükmü genel olup herkesi kapsamaktadır.

Cenâb-ı Hak, sonra onların mükâfatını zikrederek şöyle buyurdu: *"Dünya yurdunun güzel sonu işte onlarındır."* Dünya yurdunun sonu ve içinde yaşayanların varacağı güzel âkıbet onlar içindir: Bu güzel âkıbet şu âyette açıklanan cennettir:

"O, adn cennetleridir; oraya ebedî kalmak üzere girerler. *Oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından salih olanlarla birlikte girerler."* Amelde kendi derecelerine ulaşmasalar bile, ailelerinden salih olanlar, kendilerine tâbi olarak ve şanlarını yüceltmek için onlara katılır.

Yahut aile fertleri, onların şefaatiyle kendilerine katılır.

Bu âyet, manevi derecenin şefaatle yükseleceğine bir delildir. Bu sayılan sıfatlara sahip olanlar, aralarındaki yakınlık ve cennete girişteki bağdan dolayı birbirlerine yakın yapılırlar. Bu, ünsiyetlerini artırmak için yapılır, fakat yukarıda sayılan vasıfları elde etme ve onda devam etmedeki gayretleri derecesinde aralarında derece, nimet ve Allah'a yakınlık açısından farklar vardır.

Âyette, beraberliğin salih hale yani güzel ahlâka bağlanması, amel olmaksızın tek başına intisabın (aynı soydan gelmenin) bir fayda vermeyeceğini göstermektedir.

"Melekler her kapıdan, manevi derece, fetih veya ihsanların kapılarından *yanlarına girerler"* ve,

"Sabretmenize karşılık selâm size!" derler. Bu, selâmetin (güven ve huzurun) devam edeceğine dair bir müjdedir. Âyete şu mana da verilmiştir: Sabrınız sebebiyle size selâmet olsun! Ebediyen selâmet içinde kalın!

"İçinde durup sonra ayrıldıkları *dünya yurdunun sonunda* elde ettikleri *bu* cennet yurdu *ne güzeldir.*"

19-24. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalp aynası karışık hallerden ve ağyardan (Allah'ın dışındaki varlıklardan) temizlenen, Allah'ın seçilmiş Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] melekût semasından inen sırları ve ilim yağmurlarını gören, onlardan bolca nasiplenip kalbi ve sırrı onlarla dolan, fikri ve dili ilim nehirleri akıtan kimse, kalbi ve basireti kör olan ve ilimden nasibi olmayan kimse gibi midir?

Bu ilimlerden sadece, manevi kirlerden temizlenmiş, ilimleri, amelleri ve halleri kötülük ve ayıplardan arınmış kalp sahipleri fayda görür. Onlar, kâmil şeyhlerin terbiyesi altına girmiş kimselerdir. Onlar, mürşidlerine verdikleri sözlere vefa gösterdiler, onların haklarını güzelce korudular, Rab'lerinin kendilerini huzurundan uzaklaştırmasından yahut kendilerini ince bir hesaba çekmesinden korktular. Bunun için her nefeslerinde ve bütün vakitlerinde kendilerini kontrol edip hesaba çektiler. Nefisleriyle devamlı mücâhede etme konusunda sabrettiler. Nihayet müşahede fezasına daldılar. Kalplerinin namazını hakkı ile yerine getirdiler. Bu namaz, kalbin, sonsuz kerem sahibi çok affedici Mevlâ'nın huzurunda bağlanıp kalmasıdır. Onların kalplerinin kapılarından ilâhî ihsanlar ve sırlar girer, onlara hal diliyle, "Mücâhedenizdeki sabrınızdan dolayı selâm size, bu yurdun sonunda bulacağınız ihsanlar ne güzeldir" derler.

Allah'a Verdiği Sözde Durmayanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, yukarıda sayılan güzel vasıfların zıddı olan sıfatlara sahip kimselerden bahsederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِ اَنْ
يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَمَا الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

25. ***O kimseler ki Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozarlar, Allah'ın gözetilip korunmasını emrettiği şeyleri*** *(akraba ile ilgilenmeyi)* ***yerine getirmezler ve yeryüzünde fesat*** *çıkarırlar;* ***işte onlar için lânet vardır, kötü yurt da*** *(cehennem)* ***onlarındır.***

26. ***Allah dilediği kimsenin rızkını bollaştırır ve*** *(dilediğinin rızkını)* ***daraltır. Onlar dünya hayatıyla sevindiler. Halbuki dünya hayatı, ahiretin yanında geçiçi, değersiz metadan başka bir şey değildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O kimseler ki Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozarlar ..."* Bu söz, Allah'ın onlardan ruhlar âleminde aldığı sözdür. Allah Teâlâ onlara, *"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" diye sordu; onlar da, "Evet, sen bizim Rabbimiz'sin"* dediler (A'râf 7/172). Onlar, kendilerine bu sözü hatırlatan peygamberler gönderildikten sonra onu inkâr ettiler.

Bir diğer mana: Onlar, Allah'ın kulları ile yaptıkları sözleşmeleri bozdular; bunu kendileri söz verdikleri halde yaptılar.

"Onlar, Allah'ın gözetilip korunmasını emrettiği şeyleri yerine getirmezler." Bu, akraba ile ilgilenmedir. Yahut onlar, kendilerini Allah'a sevkeden peygamberlerden ve müttaki âlimlerden ilişiği keserler; halbuki Allah Teâlâ onlara ulaşılmasını ve haklarının korunmasını emretmektedir.

"Yeryüzünde zulüm, isyan ve fitneleri körükleyerek *fesat çıkarırlar. İşte onlar için lânet,* Allah'ın rahmetinden uzaklık ve kovulma *vardır; kötü yurt da onlarındır."* Dünyanın sonunda kötü durum onları beklemektedir. Bu kötü durum, azap ve alçalmadır. Çünkü onlar, dünyada

bol rızıklarla aldandılar ve bunun Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine iyilik ve ihsanda bulunması olduğunu zannettiler.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Onlar bilmediler ki *Allah,* cehennemlik olsa, *dilediği kimsenin rızkını bollaştırır;* cennetlik ve ilâhî inâyete ulaşmış da olsa, dilediği kimsenin rızkını *daraltır. Onlar dünya hayatıyla sevindiler,* onunla huzur buldular, onun fâni nimetlerine kanaat ettiler. *Halbuki dünya hayatı, ahiretin yanında,* yola çıkan kimsenin hazırladığı kumanya ve çobanın yanına aldığı günlük azık gibi, devamı olmayan *geçiçi, değersiz metadan başka bir şey değildir."*

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Dünya benim neyime! Benim dünyadaki halim, sıcak yaz gününde yolculuk yapan bir atlıya benzer. Bu atlı, bir ağacın gölgesinde biraz dinlenir, sonra kalkıp yoluna devam eder (İşte ben de dünyada böyleyim)."[377]

Âyetin manası şudur: Onlar, ellerine geçen dünya malı ile şımardılar, onu, kendilerine ahiret nimetlerini kazandıracak yollarda harcamadılar; ahirette faydası çok az ve süratle yokluğa giden bir şeyle aldandılar. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

25-26. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Müridi, şeyhlerle yaptığı ahdi bozmaktan ve onların sohbetinden (terbiye halkasından) ayrılmaktan daha fazla bozan hiçbir şey yoktur. Şüphe yok ki mürid, kâmil şeyhlerin nazar ve kontrolü altında bulunduğu sürece şeytan, dünya ve hevâ onu terkeder; bunlar onu elden kaçırdıklarına üzülürler. Mürid, onlara döndüğünde, onu ele geçirirler ve ona başka kimsenin yapmadığı kötülüğü yaparlar. Bu durum, düşmanından kaçan kimsenin sonra ona yakalanmasına benzer. Bu kimse hakkında şu âyetlerin hükmü geçerlidir:

"O kimseler ki Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozarlar. Allah'ın gözetilip korunmasını emrettiği şeyleri (vazife ve hakları) ye-

377 Ahmed, *Müsned,* 1/301; Hâkim, *Müstedrek,* 4/309.

rine getirmezler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte onlar için lânet yani ilâhî huzurdan uzaklaşma *vardır ve kötü yurt da onlarındır."* Bu ceza, kalplerinin Hak'tan perdelenip gam içinde kalması ve dostların kabul edildiği kapının dışında kalmaktır. Ona dünya döndüğünde (eline bolca dünya malı geçtiğinde) kendisine denir ki: "Onunla aldanma ve fâni mal ile sevinme! Dünya hayatı, ahiretin yanında değersiz metadan başka bir şey değildir, peşinden acı ve üzüntü gelir."

İman İçin Mucize İsteyenler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, iman etmek için mucize isteyenlere cevap vererek şöyle buyurdu:

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ
يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾

27. Kâfirler, "Ona Rabb'inden bir mucize indirilseydi ya!" diyorlar. De ki: "Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidayete erdirir."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Mekkeli *kâfirler,* 'Kendisinden öncekilere indirildiği gibi *ona* da *Rabb'inden bir mucize indirilseydi ya;* o zaman iman ederdik!' *diyorlar.* Onlara *de ki: 'Şüphesiz Allah,* âyet ve mucizelerin ortaya çıkmasından sonra, *dilediğini saptırır.* İman ve hidayet, gerçekte kulun elinde değildir. O, *kendisine yöneleni de hidâyete erdirir."* Yani kim inadından döner ve O'na yönelirse bir mucizeye ihtiyaç duymadan, onu kendisine yöneltir."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu bir cevaptır; onların sözlerinden dolayı hayret anlamında kullanılmıştır. Sanki şöyle diyor: "Onlara de ki: İna-

dınız ne kadar büyük böyle! Allah, sizin sıfatınızda olan kimselerden dilediğini saptırır; ona bütün mucizeler inse de onun hidayete ermese imkânsızdır. Getirdiğim şeye yönelen kimseyi ise kendisine yöneltir; onun için büyük mucizeler gerekmez, onun gördüğü ufacık bir delil ve alamet kendisine yeter."[378]

27. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce defalarca şunu söyledik: Allah Teâlâ kime ezelde dostlarına verdiği inâyetini takdir etmişse o, (Hakk'ı kabul için) hiçbir mucize ve keramet istemez. Velâyet yolunda kendisine bir şey takdir edilmeyen kimse ise bin mucize görse bir faydası olmaz. Allah dilediğini huzuruna girmekten alıkoyar. Bu kimse, zamanında yaşayan velilerde (güzel hal ve keramet olarak) ne görürse görsün faydası olmaz. Allah, hiçbir sebebe bağlanmadan kendisine dönen ve yönelen kimseleri de huzuruna ulaştırır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak, sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kalpler Sadece Allah'ın Zikriyle Huzur Bulur

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, kendisine yönelen kimselerin özelliğinden bahsederek şöyle buyurdu:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِؕ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُۜ
﴿٢٨﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾

28. ***Onlar, iman eden ve kalpleri Allah'ı zikrederek huzura eren kimselerdir. İyi bilin ki kalpler sadece Allah'ı zikrederek huzur bulur.***

29. ***İman edip salih amel yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt onlarındır.***

---

378 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/507.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, kendisine ezelde hidayet takdir edilen ve Allah'a yönelen kimselerin özelliği hakkında buyuruyor ki:

"Onlar, Allah'a ve Resûlü'ne kalplerinde yerleşmiş bir imanla *iman eden,* nefisleri *O'nunla huzur bulmuş kimselerdir." Onlar,* kendilerini bir kötü düşünce ve vesvese sardığında yahut zamanın fitneleri ve âfetleri harekete geçirdiğinde, kalpleri, Allah'ın zikreredek huzur bulur. O'nunla ünsiyet ederek, O'na güvenip dayanarak ve O'nun rahmetini ümit ederek Allah'ın zikriyle rahat eder.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kalpleri, O'nun korkusuyla sarsıldıktan sonra rahmetini zikrederek huzur ve sükûn bulur.

Yahut onların kalpleri, Allah'ın nimetlerini anarak, O'nun varlığına ve birliğine delil olan âyetleri tefekkür ederek yahut en büyük mucize olan kelâmı Kur'ân-ı Hakîm'le huzur ve sükûn bulur. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Ebû Tâlib-i Mekkî [rahmetullahi aleyh] *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde der ki: "*'Kalpleri Allah'ı zikrederek huzur bulur'* âyetinin manası, kalpleri önce karışıp sıkıntıya düşer, sonra Allah'ın zikriyle huzur bulur, demektir."

Şeyhlerimizin şeyhi seyyidim Abdurrahman-ı Fâsî, bazı açıklamalardan sonra demiştir ki: "Özetle, kalbin huzur bulmasından maksat, zikrettiği yüce zat ile sükûnete kavuşması, O'nunla ünsiyet etmesi, içinde sevinç, ferahlık, genişlik ve Allah ile zenginlik (O'nunla yetinme halinin) bulunmasıdır."

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurdu: *"İyi bilin ki kalpler,* başkasıyla değil *sadece Allah'ın zikriyle huzur bulur;* sadece O'nunla sakin olur; sadece O'na güvenip dayanır." Eğer kalp O'ndan başkasında huzur ararsa nuru gider, ıstırabı büyür.

"İman edip salih amel yapanlara ne mutlu!" Onlara güzel ve hoş bir hayat vardır.

Yahut onlar için cennet vardır.

Âyete, *"Onlara cennette tûbâ ağacı vardır"* manası da verilmiştir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Varılacak güzel yurt onlarındır."* Yani ölümden sonra dönecekleri güzel dönüş onlaradır.

28-29. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalbin huzuru iki kısımdır; biri, imanla elde edilen huzur, diğeri de müşahede ve Hakk'ın tecellilerini görmekle elde edilen huzurdur.

Bir grup, mevcut olan fakat gözle görülmeyen Mevlâ'ya iman ederek kalplerini huzura kavuşturdular; diğer bir grup ise O'nu müşahede ederek kalp huzuruna ulaştılar. Bir grup, Allah'ın varlığına delil ve burhan yoluyla iman ederek kalplerini huzura kavuşturdular. Diğer bir grup ise vicdan ve zevk yoluyla ulaştıkları müşahede ile Allah'ı müşahede edip kalplerini huzura kavuşturdular. Bu, Allah Teâlâ'yı çokça zikretmenin sonucudur.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Zikrin hakikati, kalbin onun manasıyla huzur bulması ve yüce Rabb'in, maneviyat semasının nurları içinde tecelli etmesidir."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Kalpteki iman sadece itikadla oluşmuşsa, kalbin huzuru zikirle olur; eğer kalpteki iman müşahedeye dayalı ise kalplerin huzuru Allah ile ve O'nun zatına ait sırların keşfedilmesiyle olur."[379]

Buna göre, iman ile bulunan kalp huzuru, tefekkür eden ve ibret alan bütün müslümanlar içindir; Hakk'ı görmeye dayalı kalp huzuru ise mukarrebîn makamındaki müşahede ve basiret sahibi seçkin velilere aittir. Birinci grup, Allah'a varlıkları delil yapmaktadır; ikinci grup ise Allah'ı varlıklara delil yapmakta ve âlemde, sadece her şeyi var edip meydana çıkaranı görmektedir. Yüce Allah'ı varlıklara delil görenle, varlıkları O'na delil yapan arasında ne kadar büyük fark vardır!

Allah'ı varlıklar için delil gören kimse, Hakk'ı tanımış, varlığın asıl kaynağını tesbit etmiştir. Varlıkları Allah'a delil görmek, O'na vâsıl

---

379 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/239.

olunmadığındandır. Yoksa yüce Allah ne zaman görünmez oldu ki yarattığı varlıklar O'na delil yapılsın? Yahut O, ne zaman uzak oldu ki yaratılmış varlıklar kulu O'na ulaştırsın?

Bu konuda İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserin münâcât kısmında der ki:

"İlâhî, varlığı her şeyi ile sana muhtaç olan bir varlık, senin varlığına (gerçek manada) nasıl delil yapılabilir ki? Senden başkasında sana ait olmayan bir zuhur var mı ki o varlık senin için bir şeyi ortaya çıkarsın? Sen ne zaman kayboldun ki seni gösteren bir delile ihtiyaç olsun? Sen ne zaman bizden uzak oldun ki yaratılmış varlıklar bizi sana ulaştırsın?"[380]

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bütün ilim ve marifetlerin kendisiyle bilindiği yüce Allah, ilimlerle (gerçek manada) nasıl tanınır? Varlığı her şeyden önce olan yani her şeyde zuhur eden yüce zat, sonradan yaratılan şeyler ile nasıl tanınır?"

Bu konuda şair der ki: "Sana şahitlik yapacak şeyi arayan kimseye şaşarım; halbuki sen her şeyi şahit olarak ortaya koyansın (her şey senin şehadetinle sana şahitlik etmektedir)."

İman ile kalplerini huzura kavuşturanlar, yakınlık ve uzaklık bakımından iki kısımdır. Onlardan bir kısmı, Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ilâhî yakınlık ve ünsiyetle iman ederek kalp huzuruna ulaşır. Bunlar, zâhid ve salihlerle ictihad sahibi âbid âlimlerden oluşan murakabe ehlidir. Onlar, kalplerini boş meşgale ve alakalardan boşalttıkları ölçüde ve kötü ahlâklardan temizlenip güzel sıfatlarla süslenme derecesinde ilâhî yakınlıkta farklı hallere sahiptirler.

İman ehlinden bir kısmı da kalbinin güzel halinden uzak iken iman ile bir huzur hali bulmuştur. Onlar, çeşitli meşguliyet, karışık iş, alaka ve engeller içinde gaflete dalmış kimselerdir.

Allah'a yakınlığın alameti, Allah'a yapılan kulluktan manevi tat almaktır; münâcâtın lezzetini tatmak, halvet hallerinden Allah ile ünsiyet içinde olmak, Kur'an'ın tadını almak ve manaları üzerinde güzelce

---

380 Hikmetlerin açıklaması için bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 519 (Beyrut 2005).

düşünmek gibi. Öyle ki bu durumdaki kul, hiçbir an Kur'an'ın tadına doymaz. Uzaklığın alameti ise kalbin az önce sayılan şeylerden tat almaması, halvet halinde ünsiyetin bulunmaması ve Kur'an'ın tadını kaybetmesidir. Bu kişi, (Arapça'yı güzel bilen) en büyük dil âlimlerinden biri olsa da durum budur.

Müşahede ile kalp huzurunu bulanlar da iki kısımdır. Onların bir kısmına ilâhî nurlar parlar, kendisini ilâhî sırlar sarar; o nurların içine dalar, kendisinden maddi şeyler kaybolup gider. O halde manevi sarhoşluğa düşer, yüce yaratıcıyı müşahede halinde, varlıklar gözünden silinip kaybolur. Ârifler bu hale "fenâ makamı" derler.

Onlardan bazısı, manevi sarhoşluğundan ayılır, kendinden geçme halinden uyanır ve her şeyi yaratanı müşahede eder. Cem' halinde olması (kalbini bütünüyle Allah'ta toplaması), fark haline (Allah'tan gayri varlıkları görmeye) perde ve engel olmaz. Fenâ hali (Hakk'ın müşahedesiyle kendinden geçmesi) bekâ haline zarar vermez. Bekâ hali de fenâ haline zarar vermez. Aynı anda her birinin hakkını verir, gereğini yerine getirir. İşte bu, bekâ makamıdır.

Bekâ makamı sadece öncesinde fenâ makamının bulunmasıyla sahih ve sıhhatli olur. Buna göre bekâ sadece fenâdan sonra olur. Sahv hali (manevi uyanıklık ve kendine gelme) sadece sekr halinden (manevi sarhoşluktan) sonra olur. Kim, fenâ makamını ve sekr halini tam olarak elde etmeden önce, bekâ makamına ulaşmayı isterse o, perdelenmiş kimselerin makamında kalmaya devam eder.

Bil ki iman ehlinin kalp huzuru, artar ve eksilir. Müşahede ehlinin kalp huzuru ise eğer müşahede hali gerçekleşmişse artar ve fakat azalmaz.

İman ehlinin kalp huzurunu artıracak pek çok sebep vardır. Bazılarının kalp huzuru, tefekkür etmek ve ibret almakla çoğalır. Tefekkür edilecek şeyler çoktur. Mümin, yaratılan varlıklardaki acayiplikleri ve değişik mahlûkat çeşitlerini tefekkür eder. Bunun sonucu kalbi, büyük kudret sahibi ve her işi apaçık bir hikmete dayanan yüce Rabb'ini tanıyarak huzura erer.

Yahut mümin, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], kendisi okuma yazma bilmeyen bir kimse iken, getirdiği mucizelerine, parlak ilmine, sahip olduğu acayip hikmet ve sırlara, geçmiş ve gelecekle ilgili gayba dair şeyleri haber vermesine bakar, bunlar üzerinde düşünür. Kul, Resûl-i Ekrem'i [sallallahu aleyhi vesellem] tanıdığı zaman, onu peygamber olarak gönderen Allah'ı da tanımış olur, kalbi onunla huzur bulur. Çünkü o, Allah ile kulları arasında en büyük vasıtadır.

İman ehlinden bir kısmının kalp huzuru, sürekli taatlere devam ederek, Allah'a yakınlık sebebi olan zikir ve benzeri işlerden çokça yaparak artar.

Bazısının kalp huzuru, hayatta olan veya vefat etmiş velileri ziyaret ederek artar. Hayatta olan velilerin faydası daha çoktur ve onların nurları daha parlaktır. Özellikle bu veliler büyük âriflerden ise kendilerini gören ve ziyaret edenlere faydaları daha çok olur.

Bir haberde şöyle buyrulmuştur: *"Yakîn ehli kimselerle meclis kurarak (onların sohbetinden bulunarak) yakîni öğrenin."*

Müşahede ehlinin kalp huzuruna gelince, onun artması keşfin, müşahededeki manevi tadın, ilim ve sırlarda ilerlemenin artmasıyla olur. Manevi makamlarda ilerlemenin bir sonu yoktur. Bu ilerleme, fâni dünyada ve ebedî ahirette devam eder. Müşahede ehli için, onların Allah'a yönelişlerine ve hakikat ilmindeki durumlarına göre her nefeste yeni keşifler, ilerlemeler, manevi ihsanlar ve hediyeler vardır. Allah bizlere de onların makamını nasip etsin ve onlara ihsan ettiği nimetlerden bizlere de lutfetsin. Âmin.

Müşahede halindeki kalp huzurunu elde etmek için, ârif ve işin ehli bir şeyhin sohbeti (manevi terbiyesi) gereklidir. Bu şeyh, müridin basiret gözü açılana kadar onu tedavi eder. İnsanı, Hakk'ı müşahededen sadece basiretinin kapanması perdeler.

İnsan ârif bir şeyhe bağlandığı zaman, şeyh önce onun basiretini ilme'l-yakîn ile cilalar; böylece insan Hakk'ın nurunun şuasının kendisine çok yakın olduğunu idrak eder. Şeyh ikinci olarak onun gözünü ayne'l-yakîn nuruyla cilalar; insan o zaman Cenâb-ı Hakk'ın varlığını

görüp kendi yokluğunu ve hiçliğini idrak eder. Yani kendisini ayakta tutan hakikati (ilâhî nuru ve tecelliyi) müşahede ederek maddi varlığını ve sebepleri görmekten uzaklaşır. Sonra şeyh onun basiret gözünü hakka'l-yakîn nuruyla cilalar; o zaman Allah Teâlâ'nın varlığını, bir vasıta olmadan doğrudan idrak eder. Kudret ve hikmet tecellisi, manevi ve maddi bir sebebe takılmaz. Onlardan hiçbiri diğerini perdelemez. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde bu manaya işaret ederek demiştir ki:

"Basiret nuru, Cenâb-ı Hakk'ın sana yakın olduğunu müşahede ettirir. Basiret gözü sana, Hak Teâlâ'nın varlığı yanında senin aslen yok olduğunu müşahede ettirir. Hakka'l-yakîn derecesindeki basiret ise sana yokluğunu ve varlığını değil, sadece Cenâb-ı Hakk'ın varlığını müşahede ettirir. Allah, ezelde var iken, kendisiyle birlikte hiçbir şey yoktu; O şimdi de ezelde olduğu gibidir."

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Vârisleri

Müşahede yoluyla kalp huzurunu elde edenler, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] has, seçkin vârisleridir. Cenâb-ı Hak, onun halka gönderilişinden bahsederek şöyle buyurdu:

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ فٖى اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَٓا اُمَمٌ لِتَتْلُوَا
عَلَيْهِمُ الَّذٖٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِۜ
قُلْ هُوَ رَبّٖى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

30. ***Seni de kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki onlara sana vahyettiğimizi okuyasın. Onlar ise Rahmân'ı inkâr etmektedirler. De ki: "O benim Rabbim'dir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve dönüş sadece O'nadır."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! Senden önce birçok peygamber gönderdik, onlar kavimlerini ilâhî azapla uyardılar ve ilâhî müjdelere davet ettiler. Onlar gibi seni de bir ümmete gönderdik."

Âyeti, önceki âyete bağlayarak ona şu manayı veren de olmuştur: "Bize yönelen kimseyi hidayete ulaştırdığımız gibi, seni de peygamberimiz olarak seçip gönderdik."

"Seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik." Önceki ümmetlere de peygamberler gönderilmişti, senin okuma yazma bilmeyen bu ümmete peygamber olarak gönderilmen, yeni ve ilk defa olan bir şey değildir.

"Seni, onlar Rahmân'ı inkâr edip dururlarken kendilerine, sana vahyettiğimiz kitabı okuyasın diye gönderdik." Onlar, nimetleri kendilerini çepeçevre saran ve rahmeti her şeyi kuşatan rahmet sahibini inkâr etmekte, O'nun kendilerine ihsan ettiği nimetlere şükretmemektedirler. Özellikle, senin onlara gönderilmene ve kendilerine dünyevî ve uhrevî faydaların ulaşma sebebi olan Kur'an'ın indirilmesine şükretmemektedirler.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Ebû Cehil hakkında inmiştir.

Diğer rivayete göre Kureyş, Hudeybiye'de müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında antlaşma metni yazılırken, antlaşma metninin başına, "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" manasında besmele yazılınca, "Biz Rahmân'ı tanımıyoruz!" diye onun yazılmasına itiraz ettiklerinde bu âyet inmiştir.[381]

Âyetin manası şudur: Resûlüm biz seni onlara bir rahmet olarak ve kendilerine rahmet sebebi olan Kur'an'ı okuman için gönderdik; onlar ise bu sonsuz rahmet sahibini inkâr etmektedirler.

"Onlara de ki: O benim Rabbim'dir; yani Rahmân olan Allah benim yaratıcım ve bütün işlerimi görendir. *O'ndan başka hiçbir ilâh,* kendisine ibadet edilmeyi hak eden *yoktur. Ben,* işlerimde *sadece O'na güvenip dayandım.* Benim size karşı zaferim de O'na olan bu güvenimdendir.

381 bk. İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân*, 13/530; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/650.

Dönüş sadece O'nadır. Bütün işlerimde dönüşüm O'nadır; ben O'ndan başkasına müracaat etmem ve O'ndan başka hiçbir şeye bağlanmam."

30. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ her asırda, kendisiyle dinî hayatı canlandırdığı ve insanlara âlemlerin Rabb'ine giden yolu tanıttığı bir ârifi göndermiştir. Yeryüzü ilâhî hücceti ayakta tutan (Allah'ın hükümlerini yaşayıp yaşayarak Hakk'a şahitlik yapan) kimselerden boş kalmaz. Şu kadar var ki zaman bozulduğu için bazan onlar, halktan gizlenir. Bazan da halka bir rahmet olarak ortaya çıkarlar. Onlar halk tarafından inkâr edilip varlıkları garipsenince kendilerine şöyle denir:

"Biz bu şekilde her ümmete bir uyarıcı ve Hakk'a davetçi gönderdik. Sizlerin gönderilişi ve ortaya çıkışı yeni bir durum değildir. Sizi, ilham yoluyla size vahyedilen hakikatleri insanlara öğretmeniz için gönderdik. Sizin ortaya çıkışınız bir rahmettir; ne var ki onlar bu nimeti inkâr etmektedir. Öyleyse siz, Rahmân'a itimat edin; tek olan sonsuz ihsan sahibi Allah'a güvenin, her hal ve durumda O'na yönelin. Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter; kim O'na sığınırsa Allah kendisini korur."

Mucize İsteyenlere Cevap

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] mucize indirilmesini isteyenlere verdiği cevabı tamamlamaya dönerek şöyle buyurdu:

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰىۜ
بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيعًاۜ اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَهَدَى
النَّاسَ جَمِيعًاۜ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ
تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

31. ***Eğer*** *(sana inen bu)* ***Kur'an ile dağlar yürütülseydi veya onun haşyetinden yer parçalansaydı yahut onunla ölüler konuşturulsaydı*** *(kâfirler, yine de iman etmezlerdi).* ***Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler kâfirlerden ümitlerini kesip şunu bilmediler mi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi. İnkâr edenlerin yaptıkları şeyler yüzünden başlarına durmadan bela gelecek veya o bela yurtlarına yakın bir yere inecek. Bu durum Allah'ın vaadi gelene kadar devam edecek. Şüphesiz Allah, vaadinden dönmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm, *eğer sana inen bu Kur'an ile dağlar yerinden sökülüp yürütülseydi veya onun* okunması esnasında Allah'ın *haşyetinden yer parçalansaydı* yahut *yer parçalanıp içinden nehirler ve su kaynakları aksaydı yahut onunla ölüler konuşturulsaydı,* ölüler kabirlerinden kalkıp onlara cevap verselerdi, kâfirler, inatlarından ve kendilerini saran hasetlerinden dolayı *yine de iman etmezlerdi."* Bu durum, şu âyette de belirtilmiştir:

"Eğer onlara melekleri indirseydik, o melekler onlarla konuşsaydı ve her şeyi diriltip karşılarına dikseydik, yine de iman etmezlerdi" (En'âm 6/111).

Âyete şu mana da verilmiştir: Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, haşyetinden yerin parça parça olduğu ve ölülerin konuştuğu bir kitap var olsaydı, bu Kur'an olurdu; çünkü o, i'câzda, uyarı ve ikazda son noktadadır. Sadece birinci mana, daha tercihe şayandır; zira âyetin öncesi ve sonrası o manayı desteklemektedir.

Rivayet edildiğine göre Kureyş, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle dedi:

"Ey Muhammed, eğer sana tâbi olmamız seni sevindirecekse, sana inen Kur'an ile Mekke'den şu dağları yürüt de biraz yerimiz genişlesin; açılacak yerde bağ bahçe edinelim. Yahut rüzgârı emrimize ver de ona binerek Şam'a gidip ticaret yapalım. Yahut bize atalarımızdan Kusay b. Kilâb'ı dirilt veya onunla birlikte babalarımızdan bazılarını dirilt de bize senin hakkında konuşsunlar ve senin söylediklerinin doğru oldu-

ğuna şahitlikte bulunsunlar." Onların bu sözleri üzerine yukarıdaki âyet indi.[382]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Fakat bütün işler Allah'a aittir."* Onda bana ait olan bir şey yoktur; istediğiniz mucizeleri getirmeye Allah kadirdir. Sadece ilâhî irade sizin istediklerinizin olmasını dilemedi. Çünkü O, sizin ileri derecedeki inadınızdan dolayı, mucizelerin size bir fayda vermeyeceğini bildi. Siz, bir mucize gördüğünüzde, *"Gözlerimiz perdelendi, doğrusu bize büyü yapılmıştır!"* (Hicr 15/15) dediniz.

Bütün işlerin Allah'a ait olduğunu şu âyet açıklamaktadır: *"İman edenler,* kâfirlerin hallerini ve aşırı inatlarını görüp de iman etmelerinden ümitlerini kesip *şunu bilmediler mi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi."*

Âyete şu mana da verilmiştir: İman edenler, hidayetin Allah'ın elinde ve O'nun dilemesiyle olduğunu, eğer dileseydi bütün insanları hidayete ulaştıracağını bilmediler mi?

Âyetteki "yeise" fiili, Hevâzin dilinde "bilmek" manasına gelmektedir. Müminler, Allah'ın bildirmesiyle bildiler ki Allah, sapıklık içinde bıraktığı kimseyi hidayete ulaştırmaz.

Müfessir Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Yeis, yani ümidini kesmek, bilmek anlamında da kullanılır. Çünkü bir şeyden ümidini kesmek, bir bilgiden kaynaklanır. Kendisinden ümit kesilen şey, sadece bilinen bir şeydir. Âyetin manası şudur: Allah hidayete ermelerini dilemediği için, bazı insanlar hidayete ulaşamaz."

Âyetin devamında şöyle buyrulmaktadır: "Kureyş'ten veya Araplar'dan *inkâr edenlerin yaptıkları inkâr ve isyan gibi şeyler yüzünden başlarına durmadan sarsıcı belalar gelecek,* kendileri, malları veya evlatları musibete uğrayacak."

Onların başına gelen musibetin, müslümanların onlara karşı yaptığı savaşlar olduğu da söylenmiştir.

---

382 Rivayetler için bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl,* 3/19 (Beyrut 2002); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/651-653.

Bu musibet ya onların başına ya da yurtlarına yakın bir yere iner. Ondan korkuya kapılırlar; onun tehlike ve korkusu üzerlerine çöker, öyle ki her an başlarına bir âfet gelecekmiş gibi tedirgin olurlar.

Bu âyetin Mekkeli kâfirler hakkında indiği söylenmiştir. Gerçekten onlar, Resûl-i Ekrem'e [sallallahu aleyhi vesellem] yaptıkları şeyler yüzünden başlarından musibet hiç eksik olmamıştır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], onların üzerine sürekli askerî birlikler gönderiyor, bu birlikler onlarla savaşarak hayvanlarına ve mallarına el koyuyordu. Bu manaya göre, âyetin son kısmında Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitap edilmiş olması câizdir. O zaman mana şöyle olur: "Yahut sen ordunla onların yurtlarının yanına konarsın."

"*Bu durum Allah'ın vaadi*, ölüm, kıyamet yahut Mekke'nin fethi *gelene kadar devam edecek. Şüphesiz Allah, vaadinden dönmez.* O'nun vaadinden dönmesi imkânsızdır."

31. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Eğer bir ârifibillâh veli, keramet olarak dağları yerinden söküp yürütse, yeri yarıp içinden sular fışkırtsa, ölüler kendisiyle konuşsa, onun veliliğine sadece ezelde kendisine velilikten bir nasip takdir edilmiş kimseler iman eder (diğerleri iman etmez). Eğer Allah dileseydi, bütün insanları o ârifi tanımaya sevkederdi. Fakat ilâhî hikmet, ona muhalif kimselerin bulunmasını gerektirdi. Cenâb-ı Hak âyetinde şöyle buyurdu:

"*İnsanlar, ihtilaf içinde olmaya devam ederler*" (Hûd 11/118).

Kim ârifleri tanıma nimetine ulaşmazsa ona sürekli şüphe, vehim ve kötü düşünce belaları gelip durur. Yahut bu tür sıkıntılar, eğer içine yerleşmemişse kalbine yakın bir yerde toplanır ve kendisini rahatsız eder. Ona Allah'ın ölüm emri gelene kadar bu durum devam eder. Bazan Allah'ın özel lutfu ve koruması ona yetişip kendisini bu tehlikeden kurtarır. Bazan tehlike büyür, kul şüphe içinde ölür. Böylesi bir durumdan Allah'a sığınırız.

Huzur ve yakîn ehli âriflerin sohbetine (manevi terbiyesine) girenler ise bu tehlikeleri yaşamazlar, onlar sadece yakînî iman üzere ölürler. Çünkü kâmil şeyhlerin himmeti onları kuşatır, ilâhî inâyet kendilerini çepeçevre sarar. Allah müttakilerin dostudur (onları dünya ve ahirette yalnız bırakmaz).

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Vallahi, kendisine bağlı bir dervişi nereye giderse gitsin, eli, onunla birlikte olmayan şeyh, gerçek şeyh değildir."

Elden maksat, himmet ve manevi korumadır. Ölüm anı, şeyhin (ilâhî izinle ruhaniyetiyle) hazır bulunacağı en önemli andır. Biz buna, kardeşlerimizden ölüm döşeğinde sekerat hali yaşayan bazı kimselerde şahit olduk. Onlar, sekerat anında şeyhlerinin kendileriyle birlikte olduğunu söylediler. Bütün hamd ve nimetler Allah'a aittir.

Peygamberlerle Alay Edenlerin Sonu

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem], kavminden gördüğü eziyetlere karşı teselli ederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

32. ***Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; ben inkâr edenlere bir süre mühlet verdim, sonra onları yakaladım. Azabı nasılmış gördüler!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, resûlünü teselli için buyuruyor ki: "*Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi;* onlar da kavimleri tarafından eziyet gördü ve horlandı. *Ben inkâr edenlere bir süre mühlet verdim;* onlara bir zaman, sükûnet içinde ve rahat bir hayat yaşamaları için süre tanıdım. *Sonra*

onları yakaladım; köklerini kazıyıp helâk ederek cezalarını verdim. Onlara verdiğim *azap nasılmış gördüler!"* Bu, onların başına gelen azabın büyüklüğünü göstermekte ve onların dışında Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] alay eden ve kendisinden mucize isteyenleri korkutmaktadır.

32. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın seçkin velilerinin, manevi yola ilk girişlerinde halk tarafından alaya alınması, öteden beri devam eden bir kanundur. Onlar, kendilerinden önceki peygamber ve velilerin durumlarına bakarak teselli bulurlar. Kur'an'da kâfirler ne ile tehdit ediliyorsa velileri inkâr edenler de o tehditle korkutulur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Şirke Düşenlerin Kötü Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, kâfirleri içine düştükleri şirkten dolayı kınayıp, kendilerine hazırladığı azabı haber vererek şöyle buyurdu:

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْۚ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَۜ قُلْ سَمُّوهُمْۜ أَمْ
تُنَبِّـؤُنَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِۜ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ
عَذَابٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ أَشَقُّۚ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾

33. *(Onların putları)* ***Herkesin yaptığını görüp gözeten Allah gibi olur mu? Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onların adını söy-***

leyin bakalım! Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş laf mı ediyorsunuz?" Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur.

34. ***Onlar için dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha çetindir. Onları Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Herkesin hayır ve şer olarak yaptığını görüp gözeten;* bütün yaptıklarını kontrol edip muhafaza eden, yaptıkları hiçbir şeyin kendisinden gizlenemediği ve hak ettikleri cezadan hiçbir şeyin katında kaybolmadığı *Allah mı ibadete layıktır yoksa O'nun dışındakiler mi?*

Yahut *bu sıfatlar kendisinde bulunmayan,* işitmeyen, aklı olmayan *cansız varlıklar, Allah gibi olur mu?"*

"Onlar, kendilerine gerçekler bu kadar güzel açıklandıktan sonra Allah'a *ortaklar koştular. Onlara de ki: Onların adını söyleyin bakalım!"* Yani Allah'a şirk koştuğunuz şu varlıkların isimlerini söyleyin bakalım. Söylerseniz, onların sadece Lât, Uzzâ, Menât gibi dişi varlıkların isimlerini veya taş ve odun isimlerini taşıdıklarını görecesiniz. Öyleyse onlar hangi yönleriyle ve özellikleriyle ibadeti hak ediyorlar ve Allah'ın ilâhlığına ortak ediliyorlar?

"Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" O'nun yeryüzünde varlığını bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?

Bu, onların yaptıklarıyla bir çeşit alay etmektir; sanki onlar putların ibadete layık olduğunu bildiler de Hak Teâlâ bilemedi! Bu, imkânsız bir şeydir. Mana şudur: Şüphesiz Allah, kendisine hiçbir ortak bilmemektedir; O'na ortak olacak hiçbir varlık bulunmadığına göre, müşriklerin Allah'a ortak yaptığı putlar hiçbir şey değildir. Öyleyse o putlara iba-

detin gerekli olduğunu söyleyerek Allah hakkında nasıl iftira ediyorsunuz?

"Yahut onların ortak olduğunu söylerken, hakikate uymayan ve dikkate alınacak bir mana taşımayan *boş bir laf mı ediyorsunuz?"* Pisliğe mis, idrara hoş koku demeniz gibi!

"Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi." Yani onların hile ve aldanışları kendilerine güzel gösterildi de bâtılı hak zannettiler. Yahut onların İslâm için kurdukları hileler ve müslümanlar için hazırladıkları tuzaklar kendilerine güzel gösterildi.

"Onlar doğru yoldan saptırıldılar." Onlar, insanların İslâm'a girmesini engelleyerek Hakk'ın yolundan saptırdılar. Yahut şeytan onları Hakk'ın yolundan alıkoydu ve saptırdı.

"Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur." Yani Allah kimi rahmetinden mahrum edip kendi haline terkederse, onu Allah'tan başka hak yolda muvaffak edecek kimse yoktur.

"Onlar için dünya hayatında, öldürülme, esir edilme ve başlarına gelen diğer musibetler gibi *bir* çeşit *azap vardır. Ahiret azabı ise* şiddeti ve devamlığıyla *daha çetindir. Onları Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur."*

33-34. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah Teâlâ'nın, her zaman kendisini görüp gözettiğini kesin olarak bilirse O'nun huzurunda edep dışı sayılan kötü şeyleri yapmaktan çekinir. Bir haberde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Ey kullarım, sizler bir kusur işlerken, şayet benim sizi görmediğimi düşünüyorsanız, imanınızda bir bozukluk vardır. Eğer benim sizi gördüğüme inanıyorsanız (hiç çekinmeden kusur işlemeye devam ederek), niçin benim sizi görmemi bir insanın görmesinden daha basit sayıyorsunuz?"

Kim, sebeplere bağlanır ve onlara itimat ederse yahut insanlardan bir şey umar ve onlara güvenip dayanırsa gerçekten Allah'a gizli ortaklar koşmuş olur. Ona denir ki:

"Allah'tan başka şu güvendiklerinin ismini söyle bakalım. Söylersen, onların, hiçbir şeye gücü yetmeyen, sana Allah'ın ezelde takdir ettiğinden başka bir fayda vermeyen âciz varlıklar olduğunu görürsün.

Hayır, size, yakîninizin zayıflığından dolayı içine düştüğünüz tuzak güzel gösterildi; nihayet sebepleri (asıl gibi) görmekle tuzağa ve fitneye düştünüz. Yani küfrün berisinde bir çeşit küfre düştünüz; çünkü rızık konusunda şek ve şüpheye düştünüz. Rızık konusunda şüpheye düşmek, rızkı veren hakkında şüpheye düşmektir. Böylece onlar, yakîn yolundan ve âlemlerin Rabb'ini yakînen tanıma zenginliğinden alıkonuldular. Onlar için dünyada zillet, hırs ve mahrumiyet azapları vardır."

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Zillet dalı, sadece tamah (aşırı mal ve mülk hırsı) tohumu üzerinde gelişip yükselir."

Bu konuda şair der ki: "Kul, kanaat ettiği sürece hürdür; tamah ettiği sürece ise köledir."

Bu kimse için ahiret azabı daha çetindir; çünkü yakîninin zayıflığından dolayı orada, mukarrebîn makamındaki âriflerin derecesinden düşer. Onları Allah'tan kurtaracak yani kendilerini Hak'tan perdelenme gamından ve yüce sevgiliye yakın olan dostlara katılamama azabından kurtaracak kimse yoktur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Müttakilere Vaat Edilen Cennet

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, cennetin vasıflarını tanıttı; kulu, ona götüren iman yoluna girmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا
دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

35. ***Takva sahiplerine vaat olunan cennetin özelliği şudur: Onun altından ırmaklar akar. Yiyecekleri ve gölgesi süreklidir. İşte bu, (Allah'tan korkup kötülüklerden) sakınanların (mutlu) sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Takva sahiplerine vaat olunan cennet,* birçok köşk ve odadan oluşur, onların *altından ırmaklar akar.* Bu ırmaklar su, şarap, bal ve süt ırmaklarıdır. *Onun* meyve ve diğer yiyecek çeşitlerinden oluşan *yiyecekleri hiç bitmez, gölgesi süreklidir;* dünyadaki gölgeler gibi güneş gelince ortadan kaybolmaz. *İşte bu* sıfatlardaki cennet, şirk ve isyandan *sakınanların mutlu sonudur,* onların varacakları yurttur. *Kâfirlerin sonu ise ateştir;* ondan hiç çıkmazlar. Onların dönecekleri ve varacakları yer cehennemdir." Bu ifadede, müttakileri ilâhî rahmete heveslendirme, kâfirlerin ise ümitlerini kesme vardır.

35. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kendilerini Allah'tan meşgul edecek her şeyden sakınan velilere vaat edilen marifeti cennetinin -ki o, Allah'ın huzurunda kabul görmektir- özelliği şudur: Oraya giren kimse, ârif zatların ulaştığı sırlarla şereflenir. Onların kalplerinden ilim ve hikmet nehirleri akar. Onların lezzeti sürekli, ruhlarının gıdası devamlıdır. Bu halin huzuru ve manevi kokusu dâimîdir. Bu marifet cenneti, kalbin Allah'a ulaşıp huzur bulması ve ruhun Allah'ı müşahede ile sevinmesidir. Allah kendisine rahmet etsin, İbnü'l-Fârız, ilâhî aşkın özelliğine şu sözüyle işaret etmiştir:

"Eğer o ilâhî aşk, bir gün insanın gönlüne gelirse onunla bütün sevinçler hâsıl olur ve üzüntüler çeker gider."[383]

Bu durum, kötülüklerden sakınan müttakilerin elde edeceği güzel sondur. Marifet cennetine ulaşan âriflerin varlığını inkâr edenlerin sonu ise kalbinin Allah'tan kopup gaflet azabı içinde kalması ve ilâhî huzurdan uzak kalma ateşiyle yanmasıdır. Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

---

383 bk. Bûrînî-Nablusî, *Şerhu Divânı İbni'l-Fârız,* 2/249-250 (Beyrut 2003).

Cenâb-ı Hak bundan sonra, Allah'a vuslat ile sevinenlerle Allah'ın dostlarını inkâr eden iki grubun halinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُۜ قُلْ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَٓا اُشْرِكَ بِه۪ۜ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّاۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

36. ***Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilenle (Kur'an'la) sevinirler. Fakat bazı gruplar var ki onun bir kısmını inkâr eder. De ki: "Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi. Ben O'na davet ediyorum ve dönüşüm O'nadır."***

37. ***Bu şekilde biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların isteklerine uyarsan, Allah'tan*** *(gelecek azaba karşı)* ***senin için bir dost ve koruyucu bulunmaz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, kendileri için ezelde iman ve saadet takdir ettiği kimseler hakkında buyuruyor ki: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilenle* yani Kur'an'la *sevinirler."* Bunlar Abdullah b. Selâm, Muhayrik ve arkadaşlarıyla, hıristiyanlardan müslüman olanlardır. Bunlar seksen kişiydiler. Kırk tanesi Necran'dan, sekiz tanesi Yemen'den, otuz iki tanesi de Habeşistan'dan idi.

Yahut Ehl-i kitap'tan (yahudi ve hıristiyanlardan) Kur'an'a iman eden herkes, Kur'an'daki haber ve hükümlerin, tahrif edilmemiş kitaba uygunluğunu görünce seviniyorlardı.

Cenâb-ı Hak sonra, bunların zıddı olan gruptan bahsederek şöyle buyurdu:

"Fakat bazı gruplar var ki onun bir kısmını inkâr eder." Allah Resûlü'ne düşmanlık etmek ve kin gütmek üzere birlik olan kâfirlerden bazı gruplar, ellerindeki kitapta Kur'an'la neshedilen hükümleri ve onda tahrif ettikleri şeylere uygun olmayan âyetleri inkâr ediyorlar. Bunlar, yahudilerden Kâ'b b. Eşref ve arkadaşlarıyla, hıristiyanlardan Âkıb, Seyyid ve taraftarlarıdır.

"De ki: Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi." Bu, inkâr edenler için bir cevaptır. Yani onlara de ki: "Bana indirilen Kur'an'da sadece Allah'a kulluk yapmam ve O'nu tek ilâh olarak tanımam emredildi. Bu, bütün dinlerde ortak esastır. Sizin onu inkâr etmek için bir yolunuz (sebep ve hakkınız) yoktur. Şeriatınıza muhalif olan hükümleri inkâr edişinize gelince, ilâhî şeriatların ve kitapların hükümlerinde birbirinden farklılığın olması, yeni bir durum değildir. Bu, insanların maslahat ve örfüne göre değişen bir şeydir. Yeni durumların gereği olarak ilâhî hükümler de sahibi tarafından yenilenir."

"Ben, başkasına değil *yalnız O'na davet ediyorum* ve ölümden sonra başkasına değil, *O'na döneceğim."*

Bu âyette bahsettiği şeyler, bütün dinlerin üzerinde ittifak ettiği esaslardır. Bu esaslar, sadece Allah'a ibadet yapmak, Rab olarak O'na davet etmek ve öldükten sonra kıyamet günü sadece O'na dönüleceğine inanmaktır. Bunda, önceki dinlerin inanç esaslarına aykırı bir şey yoktur; o zaman bu esasları inkâr etmenin aklî ve dinî bir dayanağı mevcut değildir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Bu şekilde,* yani dinin üzerinde ittifak edilen temel esaslarını içeren kitaplar indirdiğimiz gibi, *o Kur'an'ı da Arapça olarak indirdik."* Yani o Kur'an, bir konu ve olay hakkındaki ilâhî hükmü, Arapça olarak bildirir. Ayrıca onu anlaşılması ve ezberlenmesi kolay olsun diye Arapça indirdik.

"Eğer sana gelen bu bilgiden sonra onların isteklerine uyarsan, yani Kur'an'la birlikte önceki dinlerin bazı amelî hükümlerinin değiştiği bilgisi sana geldikten sonra, Ehl-i kitabın hükmü kaldırılmış dinlerini kabul edersen, onların isteklerine tâbi olursan, senin için kıble Kâbe'ye

çevrildikten sonra, onların kıblelerine dönerek namaz kılma tekliflerine uyarsan; *Allah'tan gelecek* kınama ve *azaba karşı sana yardım edecek bir dost ve seni koruyacak biri bulunmaz."* Bu ifade, onların beklentilerini tamamen kesip atmakta ve müminleri dinlerinde sabit kalmaya teşvik etmektedir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

36-37. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Allah katından indirilen şeylerle sevinmek, Allah ile sevinmenin başlangıcıdır. Kalpten, kalın gaflet perdesi kaldırılınca, kalp kapının gerisinden ilâhî hitabı dinlemenin lezzetine varır. Bu, Allah'a yakınlığın alametidir. O, Allah'ı seven murakabe ehlinin makamıdır. Kul manevi seyrinde ciddi olarak devam ederse kalpten bütün perde ve engeller kalkar; o zaman kalp ilâhî nurlar ve sırlarla yüz yüze gelir, kendisine yüce zata ait sırlar ve ilâhî sıfatların nurları açılır. Böylece, kelâm sahibini müşahede etmenin lezzetini tadar. O zaman kalp, arada bir vasıta olmaksızın kelâmı, doğrudan kelâm sahibinden (yüce Allah'tan) dinler. Bu da Allah'ı sevenler arasında mukarrebîn haline ulaşmış müşahede ehli âriflerin makamıdır.

Bazı gruplar vardır ki onlar makam ve mevki sahibi olup sırf taassup ve tutuculuktan dolayı bu manevi makamlardan bazılarını inkâr ederler. Yahut cehalet ve hata ile o makamları kendi nefislerine nisbet ederler. O zaman bu makamları gerçekten elde etmiş kimse ona,

"Bana sadece Rabbim'e kulluk yapmam ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamam emredildi. Ben sadece O'na davet ederim ve O'na döneceğim" der; Allah'la ve O'na davetle meşgul olup bu kimseden uzak durur. Eğer gaflete düşer, o kimseyle meşgul olur yahut onun sözüne yönelirse kendisine şöyle denir:

"Eğer, sana gelen bu bilgiden sonra, onların isteklerine uyarsan, Allah'tan (gelecek azaba karşı) seni koruyacak bir dost ve koruyucu bulunmaz."

Peygamberler de Evlenmiştir

Allah kendilerine lânet etsin, yahudiler, "Eğer Muhammed, peygamber olsaydı, kendisine kadınlarla evlenme sevdirilmezdi!" dediler. Allah Teâlâ onların bu sözünü reddederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ
﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

38. *Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve zürriyet verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamberin mucize getirme imkânı yoktur. Her ecel için bir kitap (yazı) vardır.*

39. *Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Ana kitap O'nun katındadır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Muhammed, andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da* pek çok *eş verdik."* Rivayet edildiğine göre, Hz. Davud ve oğlu Hz. Süleyman [aleyhisselâm] çok kadınla evlenmişti. Diğer peygamberler de aynı şekilde evlilik yapmışlardır. *"Onlara eşler ve* bu eşlerden bir *zürriyet verdik.* Ey Muhammed, sen de o peygamberlerden birisin."

Buna göre Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] kadınlarla evlenen bir insan olması, insanların ihtiyaç duyduğu şeylere ihtiyaç duyması yeni bir durum değildir. Ayrıca bu durum, kendisini peygamberlik görevini yerine getirmekten, ümmetiyle ilgilenmekten, dinin hükümlerini yaymaktan ve âlemlerin Rabb'inin haklarını yerine getirmekten alıkoymaz.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onların şüphelerine Allah'ın âyetiyle cevap verince, müşrikler kendisine, "Diğer peygamberlerin asâyı yılana çevirmek, denizin yarılması, ölüleri diriltmek şeklinde mucizeleri olduğu gibi, sen de bizi mucize göster!" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi:

"*Allah'ın izni* ve iradesi *olmadan hiçbir peygamberin,* kendisinden istenen *bir mucizeyi getirmesi* mümkün değildir ve bunu yapmalarına *imkân yoktur;* ona sadece Allah'ın gücü yeter."

"İnsanların ve diğer varlıkların ecellerinden *her biri için,* içinde ölümünün ve dünyadan göç etme vaktinin yazıldığı *bir kitap vardır. Allah dilediğini* dirilerin defterinden siler, ölülerin arasına yazar; ölmeyecek kimseyi de yerinde sabit tutar."

Bu konuda yapılan bir açıklama şöyledir: Hayatta kalacakların ve öleceklerin isimlerinin yazıldığı bu kitap Kadir gecesi veya şaban ayının on beşinci gecesi (Berat gecesi) yazılır. Bu iki rivayetin arasını şöyle birleştirmek mümkündür: Allah kitabı Berat gecesi yazar; onu meleklere Kadir gecesi açıklayıp bildirir.

"*Ana kitap O'nun katındadır.*" Yani ecellerin yazıldığı kitabın kendisinden kopyalandığı asıl kitap Allah'ın katında olup o, levh-i mahfûzdur yahut Allah'ın ezelî ilmidir. Bu açıklama, onların mucize istemelerine uygun bir cevaptır; çünkü onların mucize isteğine karşılık verilse de onlar iman etmeselerdi, hemen helâk edilirlerdi. Halbuki bunun için belirlenmiş bir yazı ve vakit vardır.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, '*Her ecel için bir kitap vardır*' buyurarak mucizenin belirlenmiş bir vakitte meydana geleceğini açıkladı. Yani olması murat ve takdir edilen her şeyin, Allah'ın ilminde belirlenmiş bir vakti vardır."[384]

Âyete şu mana da verilmiştir: Her ecel, yani asır ve zaman için, içinde o devirdeki insanların ıslahını temin eden özel hükümler bulunan bir kitap vardır. Allah, ilâhî hükümlerden kaldırılmasını uygun gördüğünü

---

384 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/246.

kaldırır, hikmetinin kalmasını gerektirdiği hükümleri sabit tutar. Ana kitap, levh-i mahfûz O'nun katındadır; o, bütün kâinata ait hükümleri içeren bir kitaptır.

Bu açıklama, "Onlardan bazı gruplar onun bir kısmını inkâr ederler" âyetine şöyle uyar: O kimseler, şeriatlarına uymayanı inkâr ederler.

Seyyidim Abdurrahman-ı Fâsî demiştir ki: "O, kaldırılmasını uygun gördüğünü siler, hikmetinin kalmasını gerektirdiğini de sabit bırakır. Buna göre bazı dinî hükümlerin birbirine ters olması yadırganamaz; çünkü hepsi ilâhî hükme uygundur. Bu durum, dinin asıllarında sabit bir kaidedir. Bunun için Allah, 'Ana kitap O'nun katındadır' yani ana kitaptaki hükümlerde bir değişme yoktur, buyurdu." Beyzâvî de buna yakın açıklamalarda bulunmuştur.

Bazıları, "Silme ve sabit tutma her şey için geçerlidir" demişlerdir. Müfessir İbn Cüzey bu görüş hakkında der ki: "'Kazâ ve kader değişmez, Allah'ın ilminde değişme olmaz' şeklinde yerleşen temel kural, bu görüşü reddetmektedir."[385]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Değişmeyen kazâ (kazâ-i mübrem), yüce Allah'ın sadece kendisinin bildiği ezelî ilmidir; şüphesiz onda bir tebdil ve değişme olmaz. Meleklere ve diğer varlıklara açıklanan bilgiye gelince, onda silme ve sabit bırakma vardır. Bu şöyle olur: Allah Teâlâ, bazan kullarına bazı hükümleri bildirir; halbuki onun meydana gelmesi, kendi katında gizli tuttuğu birtakım sebep ve şartlara bağlıdır. Yüce Allah, her şeye hükmedenin kendisi olduğunu ve işin hakikatini bilmenin sadece kendi zatına ait olduğunu göstermek için onları kullarından gizler. Melekler o işi yerine getirmeyi istedikleri zaman, Cenâb-ı Hak onu siler, katında bulunan gayb ilmindekini sabit tutar. Katındaki ümmü'l-kitap, levh-i mahfûzdur. Hatta âlimlerden biri şöyle demiştir:

"Levh-i mahfûzun iki yönü vardır; biri gayb âlemine bakar; onda kesin meydana gelecek şeyler yazılıdır; diğer yönü ise şehâdet âlemine bakar; onda geri çevrilen ve silinen hükümler yer alır. Gayb âlemine bakan

385 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/408.

yönde birtakım işlerin olması yazılır. Bunların olması gayb âlemindeki bazı sebep ve şartlara bağlıdır. O sebep ve şartlar, şehâdet âlemine bakan yönde gözükmez. Şehâdet âlemine bakan yönde, mevcut olanı silme ve yerinde bırakma olur." Bu açıklama ile şu hadisteki müşkülat giderilmiş olur. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Kazâyı sadece dua geri çevirir; akraba ile ilgilenip onlara iyilik yapmak ömrü artırır."[386]

Sahabeden Abdullah b. Mesud ve Ömer [radıyallahu anhümâ] şöyle dua etmişlerdir: "Allahım, eğer sen bizi şakîler (cehennemlikler) defterinde yazmış isen, adımızı oradan silip saîdler (cennetlikler) defterine yaz. Şüphesiz sen, dilediğini siler, dilediğini sabit tutarsın."[387]

Müfessir İbn Atıyye de bu manaya işaret ederek şöyle demiştir:

"Ümmü'l-kitap (levh-i mahfûz) hakkında yapılan açıklamaların en doğrusu şudur: O, ileride olması hükme bağlanmış kesin işlerin yazıldığı kitaptır. Onun değişmeyeceği de hükme bağlanmıştır. Bir de ezelde hakkında değişeceği, silineceği ve sabit bırakılacağı hükme bağlanan işler vardır ki onların silinmesi ve sabit bırakılması mümkündür. Katâde de benzer açıklamalarda bulunmuştur."[388]

38-39. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

"Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve zürriyet verdik" âyetinden hareketle deriz ki:

Allah Teâlâ bu âyette, peygamberlik için seçtiği zatlara eşler ve zürriyet verdiğini bildirmektedir. Evlilik, onlar hakkında bir kemalat sebebi olmuştur. Aynı şekilde, veli olarak seçilen kulların da eşleri ve çocukları bulunur. Bu, onların manevi mertebesine bir zarar vermez, bilakis ken-

386 Tirmizî, Kader, 6; Ahmed, *Müsned*, 5/280; Hâkim, *Müstedrek*, 1/493; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 1442. Bu rivayetlerde hadis, *"İyilikler ömrü artırır"* şeklinde bitmektedir.

387 Rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/661-663.

388 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/318 (Beyrut 1993).

dileri için manen ilerleme sebebi olur. Bunun şartı, evliliğin temkin halinden sonra yani manevi halinde istikrar bulduktan sonra olmasıdır. Yahut kişi, ârif kâmil bir şeyhin terbiyesinde bulunur, onun emirlerine göre hareket eder, evlenme işi de onun izniyle gerçekleşir. Bu şekilde olunca, evlilik o kimse için temkin halinde yakîninin artmasına sebep olur.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ bu âyette cahillere şunu bildirdi: Allah bir kulunu dostluğu ve marifetiyle şereflendirip veli veya sıddık yaptığı zaman, onun aile kurması ve çocuk sahibi olması gibi beşerî şeyleri yerine getirmesi kendisine bir zarar vermez; kendisine dünya nimetlerinin açılması velâyetinde bir zedelenmeye yol açmaz."[389]

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh], *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde, evlenmeye teşvik konusunda demiştir ki:

Allah Teâlâ, peygamberlerini tanıtıp överken şöyle buyurmuştur:

"Biz senden evvel resûller gönderdik ve onlara da eşler ile evlatlar verdik" (Ra'd 13/38).

Allah Teâlâ, onlara yaptığı ihsanı ifade etmek ve onların faziletini göstermek için böyle buyurdu. Cenâb-ı Hak, dostlarının da dualarında hayırlı eş ve evlat istemelerini överek şöyle buyurmuştur:

"Onlar, 'Rabbimiz! Bize, eşler ve gözlerimizi aydın edecek hayırlı evlatlar ihsan et' derler" (Furkan 25/74).

Yüce Allah Kur'an'da sadece evli olan peygamberlerden bahsetmiştir. Hz. Yahya'ya [aleyhisselâm] gelince, o da evlendi fakat ilişkiye girmedi. Şöyle de denmiştir: "Onun böyle yapması evlenme sünnetini yerine getirmek ve faziletini almak içindi. Onun, gözlerini haramdan korumak için evlendiğini söyleyenler de olmuştur. Hz. İsa [aleyhisselâm] ise hadislerde anlatıldığı üzere ahir zamanda gelecek, evlenecek ve çocuğu olacaktır."

---

389 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/246.

Evlenme konusundaki hadislere gelince. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Nikâh benim sünnetimdir. Kim sünnetimden yüz çevirirse benden yüz çevirmiş olur!"[390]

"Evlenmek benim sünnetimdir. Yolumu sevenler sünnetimi yerine getirsinler."[391]

"Evlenin ki sayınız artsın! Zira ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile övüneceğim; buna düşük olanlar da dahildir."[392]

"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Benim sünnetimden biri de evliliktir. Kim beni severse benim sünnetimi yerine getirsin."[393]

"Kim evlenmeyi geçim korkusu sebebiyle terkederse bizden değildir."[394]

"Her kim Allah'ın rızasını kazanmak için evlenir veya başkalarını evlendirirse Allah'ın velâyetini (dostluk ve korumasını) hak eder."[395]

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh], sonra der ki:

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kişinin ibadeti sadece evlenmekle kâmil olur."

İbn Mesud [radıyallahu anh] şöyle derdi: "Eğer sadece on gün ömrüm kaldığını ve on günün sonunda öleceğimi bilseydim, yüce Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmamak için evlenmeyi isterdim."

Muâz b. Cebel'in [radıyallahu anh] iki hanımı veba hastalığından vefat etti ve kendisi de veba hastasıydı. Buna rağmen, "Beni evlendirin! Yüce Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmak istemiyorum" demiştir.

---

390 İbn Mâce, Nikâh, 1.

391 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 2748; İbn Hacer, *el-Metâlib*, nr. 1586; Heysemî, *ez-Zevâid*, 4/202.

392 Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen*, 10/17 (nr. 13448); Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/13; son kısmı hariç, bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/173 (nr. 10391).

393 İbn Mâce, Nikâh, 1; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44407.

394 Dârimî, Nikâh, 1 (nr. 2210); İbn Hacer, *el-Metâlib*, nr. 1579; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44460; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, Nikâh, nr. 21.

395 Ebû Davud, Sünnet, 1; Ahmed, *Müsned*, 3/438; Taberânî, *el-Kebîr*, 20/412.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] çok evlenir ve, "Çocuk yetiştirmek için evleniyorum" derdi.

Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] dört hanımı ve on yedi câriyesi vardı; halbuki o, sahabenin en zâhidlerindendi. Bu şunu göstermektedir: Kadınlarla evlenmek, insanın dünyaya rağbet ettiğini göstermez.

Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Bir adamın ailesinin çokluğu onun dünyaya rağbet ettiğini göstermez. Çünkü Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] ashabı arasında en zâhidlerinden olan Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] dört hanımı ve on yedi câriyesi vardı."

Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh] vefatından sonra rüyada görüldü; kendisine, "Allah sana nasıl davrandı?" diye sorulduğunda şöyle demiştir:

"Cennette yüksek mertebelere ulaştım, uzaktan peygamberlerin makamlarını gördüm; sadece evlilerin derecelerine erişemedim."

Başka bir rivayette şöyle demiştir: "Rabbim bana, 'Ey Bişr! Huzuruma bekâr olarak gelmenden hoşlanmadım!' buyurdu."

Rüyayı gören zat demiştir ki: "Kendisine Ebû Nasr et-Temmâr'a ne yapıldı?" diye sordum, Bişr-i Hâfî, "Ailesine ve kız çocuklarına karşı gösterdiği sabrı sebebiyle benden yetmiş derece yukarı yükseltildi" dedi.

Şöyle denilmiştir. "Evlenen kişinin bekâr kişiye karşı üstünlüğü, cihada katılan kişinin cihada katılmayana üstünlüğü gibidir. Evli olarak kılınan iki rekât namaz, bekâr olarak kılınan yetmiş rekâttan daha faziletlidir."

İmam Gazâlî'den özetle aldıklarımız burada bitti.[396]

"Allah dilediğini mahveder (siler yok eder), dilediğini sabit tutar" âyetinden ilhamla deriz ki: Mahv ve ispatın gerçekleştiği hallerden biri de gayb tecellilerinden kalbe gelen ilâhî vâridatlarda olmaktadır. Kalp, karışık şeylerden temizlendiği ve Allah'ın dışındaki varlıklardan arın-

---

396 Geniş bilgi için bk. Gazâlî, *İhyâ*, 2/29-31.

dığı zaman, orada gaybdan tecelli eden her şey gerçektir; sadece bazısı diğerini silip giderir. Şöyle ki:

Bazan veliye, kalbe gelen duruma göre, bir işin olacağı veya olmayacağı bildirilir, sonra Allah onun kalbinden bu bilgiyi silip yerine tersi olan durumu yerleştirir yahut ortaya onun haber verdiği şeyin aksini çıkarır. Bu veli için bir yalan sayılmaz; fakat Allah Teâlâ, halk içinde öyle işler takdir etmiştir ki o şeylerin olması, Hak Teâlâ'nın halktan gizlediği birtakım sebep ve şartlara bağlıdır. Cenâb-ı Hak bunu, kullarının ilâhî ilmi ihata etmekten âciz olduklarını göstermek için yapar. Şu halde değişme, Allah'ın bilgisinde değil, yaptıklarından olur.

Üstat Abdülkerim el-Kuşeyrî demiştir ki: "İlâhî irade, yaratılan şeylere bağlı değildir. Mahv ve ispat (silme ve sabit tutma) sadece yaratılan varlıklarla ilgilidir. Cenâb-ı Hakk'ın kelâm ve ilim gibi zatına ait sıfatı için bir mahv ve ispat söz konusu değildir. Mahv ve ispat sadece O'nun fiilî sıfatında (varlıklardaki tecellisinde) olur."[397]

Sehl [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah, sebeplerden dilediğini silip yok eder, dilediğini yerinde bırakır. Ümmü'l-kitap yani değişmeyen hüküm O'nun katındadır."

Şeyhlerimizin şeyhi seyyidim Abdurrahman-ı Fâsî demiştir ki:

"Ümmü'l-kitap O'nun katındadır" âyetindeki ümmü'l-kitaptan maksat, kendisinde bir tebdil ve değişme olmayan, nesih ve tahrif kabul etmeyen ilk ilimdir. Bu ilmi bilmek, yaratılış perdelerinden fâni olup ezelî nurlarla ve rahmânî tecellilerle bâki olmakla mümkün olur."

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde der ki:

"Muhabbet, manevi makamların en şereflisidir; hullet (özel dostluk) makamı hariç, ondan daha yüksek bir makam yoktur. Bu, marifette özel bir makamdır. Bu makamda kula gaybın sırları aralanır; kul sevgiliyi (Cenâb-ı Hakk'ı) müşahede nimetine ulaşır. Bu da Allah'ın ona, dilediği kadar ilâhî ilminden bildirmesiyle olur. İlâhî iradede ve ezelî ilimde bir değişme olmaz. Bu makamda kula, gayb denizi, ezelî sır ve varlıkların

---

397 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât (Tefsirü'l-Kuşeyrî)*, 3/240 (Kahire 1999).

âkıbeti gösterilir. Kula, halinin keşfedilmesi, kendisine muhabbet makamının ve kulların ulaşacakları makamların gösterilmesi, onların şimdi ve gelecekte yaşayacakları değişik hallerin bildirilmesi de bu makamda verilen ilimlere dahildir."[398]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hullet makamındakilerin bildiği şeyler, tafsilatıyla değil, icmalî olarak (özetle) olur. Bazan onda da mahv ve ispat (değişme) gerçekleşir; çünkü kula açılan bu şeyler de içinde tebdil ve değişimin gerçekleştiği kâinat âlemine dair bilgilere dahildir.

Kûtü'l-Kulûb sahibi sonra der ki: "En güzel söz sahibi yüce Allah buyurmuştur ki: *'Onlar, O'nun dilediği hariç, ilminden hiçbir şey bilemezler'* (Bakara 2/255). Âyetteki istisna, kulun Allah'ın ilminden müşahede yoluyla kendisine verilecek kısma aittir. Bu da sadece Allah dilediğinde, zâtî tecellilerinden kalbe atacağı keskin bir nur ve şua ile gerçekleşir. Gecenin gündüzden çıkması gibi, nefis de ruhtan ayrılınca (kalp kötü sıfatlardan arınınca) insan ruhanî olur, sıkıntılardan kurtulur."[399]

Şahit Olarak Allah Yeter!

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde, müşriklerin mucize isteklerine verdiği cevabı tamamlayarak şöyle buyurdu:

وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذٖى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَاۜ وَاللّٰهُ
يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖۜ وَهُوَ سَرٖيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذٖينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمٖيعًاۜ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍۜ وَسَيَعْلَمُ

398 bk. Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 2/147-147 (Beyrut 2007); ayrıca bk. *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 3/321-322 (İstanbul: Semerkand, 2003).

399 bk. Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 2/148. Son cümle, *Kûtü'l-Kulûb*'da daha önce verilmiştir.

الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ
كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

40. ***Biz, onlara vaat ettiğimizin** (azabın) **bir kısmını sana göstersek de,** (göstermeden) **seni vefat ettirsek de sana düşen iş, sadece tebliğdir. Hesap görmek bize aittir.***

41. ***Onlar bizim,** (kudretimizle) **yeryüzüne gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Allah** (dilediği gibi) **hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur. O hesabı çok çabuk olandır.***

42. ***Onlardan öncekiler de** (peygamberlerine) **tuzak kurmuşlardı. Bütün tuzakların karşılığını vermek Allah'a aittir. O, herkesin ne kazandığını** (ne yaptığını) **bilir. Kâfirler, dünya yurdunun sonunun kime ait olduğunu bilecekler!***

43. ***Kâfirler, "Sen peygamber olarak gönderilmiş biri değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter, bir de yanında kitabın bilgisi olan yeter."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ini [sallallahu aleyhi vesellem] teselli etmek için buyuyor ki:

"Biz, onlara vaat ettiğimiz ve bir an önce gelmesini istedikleri *azabın bir kısmını sana göstersek de, onu sana göstermeden önce seni vefat ettirsek de,* sen onların haline aldırış etme! *Sana düşen iş, sadece* peygamberliği *tebliğdir;* başka bir şey değildir. *Hesap görmek,* yaptıklarına karşılık vermek *bize aittir."*

Âyetin manası şudur: Hal nasıl deveran ediyorsa sen öyle davran. Onlara vaat ettiğimiz şeylerin bir kısmını sen hayatta iken kendilerine gösterebiliriz yahut ondan önce seni vefat da ettirebiliriz. Öyleyse sen onların yüz çevirmesine önem verme, onlara hemen azap edilmesini is-

teme! Şüphesiz biz onlara azap edeceğiz. Bundan kaçışları yok. İşte azabın alametleri: Biz onların pek çok beldesini sana fethettirdik ve yurtlarını küçülttük.

"Onlar bizim yeryüzüne, kâfirlerin toprağına *gelip onu etrafından eksilttiğimizi,* o topraklarda müslümanlara fetih nasip ederek onu azalttığımız *görmüyorlar mı?"* Böylece onlar, seni zafere ulaştırıp topraklarına hâkim yapmamızdan ve onların arazisine gelip yerleşmenden korkarlar. Onların arazisine geldiğinde sana boğun eğmezlerse uyarıdan anlamayanların vay haline!

Âyette, eksiltildiği belirtilen yeryüzünün, kâfirlerin yurdu değil, bütün yeryüzü olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Biz, içindeki insanları öldürerek, ürünlerini, beldelerini harap ederek ve benzeri şekillerde yeryüzünü eksiltiyor, arazilerini küçültüyoruz. Bu, onlar için hükmedilen azabın başlangıcıdır.

"Allah dilediği gibi *hükmeder, O'nun hükmünü bozacak,* onu geri çevirip iptal edecek *kimse yoktur."*

Mana şudur: Allah İslâm'ın ikbaline, kâfirlerinse helâkine hükmetti. Bu, gerçekleşecektir. Onun değiştirilmesi mümkün değildir.

"O, hesabı çok çabuk olandır." Allah onlara, dünyada öldürülme ve yurtlarından sürülmekle azap ettikten sonra, ahirette, kısa zamanda hesaplarını görür.

"Onlardan öncekiler de peygamberlerine ve onlara tâbi olanlara *tuzak kurmuşlardı. Bütün tuzaklara en güzel karşılığı vermek Allah'a aittir."* Çünkü O'nun tuzağı karşısında kimsenin tuzağı işlemez. Tuzaktan maksat, sonuçtur. O, istediği her sonucu almaya güç sahibidir; başkası bu güce sahip değildir.

"O, herkesin ne kazandığını, ne yaptığını *bilir ve* ona göre *karşılığını verir. Kâfirler, dünya yurdunun sonunun kime ait olduğunu,* fâni dünyada ve ebedî âlemde mutlu sona kimin ulaşacağını *bilecekler!"* Selâm yurdu cennetin müslümanlara, azap yurdu cehennemin de kâfirlere hazırlandığını görecekler.

Yahudi reislerinden kâfirler, *"Sen peygamber olarak gönderilmiş biri değilsin;* senin isminin kitabımızda zikredildiğini görmedik, yanımızda senin için şahitlik yapacak kimse de yok, derler." Hak Teâlâ buyurdu ki:

Onlara de ki: *"Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter."* Şüphesiz Allah, benim peygamber olduğumu ispat eden öyle deliller ortaya koydu ki sizden birinin ve başkasının şahit olmasına ihtiyaç bırakmaz. *"Benim için şahit olarak yanında kitabın bilgisi olan da yeter."* Yani içinde hakiki ilmin bulunduğu ilk kitabı bilenler de şahit olarak yeter. Abdullah b. Selâm'la, müslüman olan yahudi ve hıristiyanlar gibi. Onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] vasıflarını Tevrat ve İncil'den biliyorlardı.

Ayrıca Kur'an'ı bilen, onun içerdiği eşsiz güzellikteki nazmı gören ve Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliğine delil olan gayba ait haberleri bilen mümin âlimler de şahit olarak yeter.

Âyetin sonuna şu mana da verilmiştir: Levh-i mahfûzun ilmini bilen zat yani Allah, şahit olarak yeter. Buna göre mana şudur: Kendisinden başka kimsenin ibadet edilmeye layık olmadığı ve levh-i mahfûzdaki ilmi sadece kendisi bilen Allah, aramızda şahit olarak yeter. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[400]

40-43. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, bir kudsî hadiste şöyle buyurmuştur: *"Kim benim velilerimden birine düşmanlık ederse ben ona savaş ilan ederim."*[401]

Allah Teâlâ'nın kanunu şöyle cereyan etmektedir: O, velilerine düşmanlık eden kimseden, uzun zaman sonra da olsa intikamını almaktadır. Onlardan birine eziyet edilip de cezasında acele edince, Hak Teâlâ ona, peygamberine söylediği gibi şöyle der:

"Ya onlara vaat ettiğimiz cezanın bir kısmını sana gösteririz ya da göstermeden önce seni vefat ettiririz. Bu senin elinde olan bir şey değil-

400 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/510.

401 Buhârî, Rikak, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; Begavî, *Şerhu's-Sünne,* 1/142.

dir. Sana düşen vazife, peygamberinin getirdiği şeyleri tebliğ etmektir. Bunlar, kullara nasihat etmek, onlara dinlerinin hüküm ve edeplerini öğretmek ve iç âlemlerindeki kötü vasıfları temizlemektir. Onların hesabını görmek bize aittir. Hakk'a yönelenin de Hak'tan yüz çevirenin de karşılığını biz veririz."

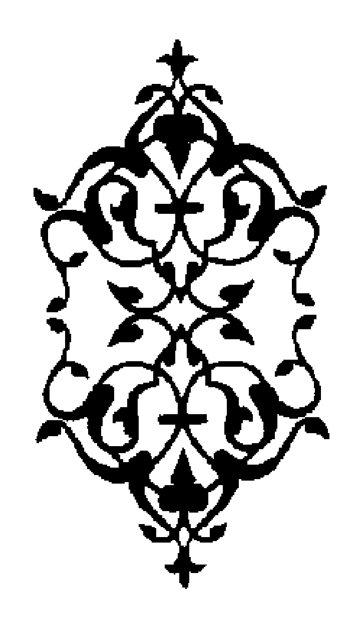
Velilere düşmanlık edenlerden şu şekillerde intikam alınır: Yağmur yağdırılmaz, ürünleri noksanlaştırılır, beldeleri harap edilir, insanların ölümleri çoğalır. Bundan ibret alıp da Allah'ın velilerine tuzak kurmaktan vazgeçmeyecekler mi?

Onlardan öncekiler de kendi zamanlarındaki velilere tuzak kurdular; fakat hiçbir sonuca varamadılar. Allah da onlara tuzak kurdu; onları güzel taatinden mahrum etti. Velileri inkâr edenler, kimin güzel sona ulaşacağını bilecekler.

Allah'ın velilerinden birinin veliliğini inkâr edenler, "Sen veli değilsin!" derler. Onlara de ki: "Aramızda şahit olarak Allah ve velâyet ilmine sahip olan kimseler yeter. Onlar, sûfîlerin ileri gelen büyükleridir. Veliyi sadece, kendisi gibi veli olan kimse tanır. Allah'ın seçkin kullarını, sadece seçkin kimseler tanır.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Ra'd sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(14) İBRAHİM SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

İbrahim sûresi Mekke'de inmiştir. Elli iki âyettir.

Önceki Sûre ile İrtibatı

Önceki sûrenin son âyetinde, *"Kâfirler, 'Sen, gönderilmiş bir peygamber değilsin!' dediler. De ki: Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter!"* (Ra'd 13/43) buyruldu. Bu sûrenin ilk âyetinde ise, *"Bu Kur'an, sana indirdiğimiz bir kitaptır ..."* buyrularak, Allah'ın Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] şahit oluşu açıkça ifade edildi.

İki sûre arasındaki bağlantılardan biri de şudur: Ra'd sûresinin sonunda, *"Şahit olarak kitabın (Kur'an'ın) ilmi yanında olan kimse yeter"* buyruldu; bu sûrenin başında da, *"Bu Kur'an, sana indirdiğimiz bir kitaptır..."* buyruldu. Bu açıklama, "kitabın ilmi" ifadesindeki kitabın, Kur'an olarak tefsir edilmesine göre uygundur (Çünkü "kitabın ilmi" ifadesi, içine her şeyin yazıldığı ana kitap levh-i mahfûzdaki ilâhî ilim olarak da tefsir edilmiştir).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَوَيْلٌ لِلْكَافِر۪ينَ مِنْ عَذَابٍ شَد۪يدٍۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۜ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. ***Elif. Lâm. Râ. Bu Kur'an, Rab'lerinin izniyle insanları, karanlıklardan nura, O yüce ve hamde layık Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.***

2. ***O Allah ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Şiddetli azaptan dolayı kâfirlere veyl olsun!***

3. ***Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler, (insanları) Allah yolundan alıkoyarlar ve onu bozmaya çalışırlar. İşte onlar büyük bir sapıklık içindedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

"Elif. Lâm. Râ." Elif, Allah'ın nimetleridir. Lâm, lutfudur. Râ, rahmetidir. Yüce Allah sanki şöyle diyor: Nimetlerimiz, lutfumuz ve rahmetimizle sana kitabımızı indirdik. Bunun için devamında şöyle buyurdu:

"Ey sevgili Resûlüm! *Bu Kur'an, Rab'lerinin izniyle,* yani O'nun özel yardımı, hidayeti ve kolaylaştırmasıyla *insanları,* içindeki emir ve ya-

saklara uygun davranmaya davet ederek, dalâlet ve cehaletin *karanlıklarından nura, O yüce ve hamde layık Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.*" Yani onları, her şeyde hükmünü uygulayan ve hamde layık olan Allah'ın yoluna götüren ilmin nuruna çıkarman için bu kitabı sana indirdik. O yol ki üzerinde yürüyeni Allah'ın rızasına ve marifetine ulaştırır.

Yolun sahibi Allah'ın, Azîz (her şeye hükmü geçen) ve Hamîd (her türlü hamde layık) sıfatlarının zikredilmesi şuna işaret etmektedir: O yola giren kimse zelil olmaz, onu isteyen kişi pişman olmaz ve mahrum kalmaz; tam tersine onun sonu güzel olur.

Sonra bu sıfatların sahibini tanıtarak şöyle buyurdu:

"O Allah ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur." Yani her şeyde hükmünü uygulayan ve her türlü hamde layık olan Allah öyle bir zattır ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun mülkü ve kuludur.

Cenâb-ı Hak daha sonra, kitabını ve zatını inkâr edenlerin içine düşeceği azaptan bahsederek şöyle buyurdu: *"Şiddetli azaptan dolayı kâfirlere veyl olsun!"* Yani Allah'ın kitabını inkâr edenlere, ona iman ederek *küfür karanlıklarından çıkmayanlara veyl olsun."*

Veyl, azabı hak edenler için kullanılan bir kelimedir. Manası, "başlarına gelen şiddetli azaptan dolayı helâk hak oldu onlara" demektir. Veyl, cehennemde bir vadinin adıdır, diyenler de olmuştur.

Cenâb-ı Hak, onların azabı hak etmelerinin sebebini açıklayarak şöyle buyurdu: "*Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler,* onu severler; kim bir şeyi severse onu tercih eder ve peşine düşer. *Onlar,* insanları imandan alıkoyarak *Allah yolundan çevirirler ve o yolu bozmaya çalışırlar.* İnsanları haktan uzaklaştırmak için Allah'ın yolunu eğip bükmenin ve bozmanın yollarını ararlar. *İşte onlar büyük bir sapıklık içindedir.*" Yani onlar, haktan sapıp ondan fersah fersah uzaklaştıklarından dolayı tam bir zarar ve ziyan içindedirler.

1-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], ümmetini çok çeşitli karanlıklardan farklı nurlara çıkarmıştır.

Allah Resûlü ümmetini ilk olarak, inkâr ve şirk karanlığından, iman ve İslâm nuruna çıkardı.

Sonra, cehalet ve taklit karanlığından, ilim ve tahkik nuruna çıkardı.

Sonra, günah ve isyanların karanlığından, tövbe ve istikamet nuruna çıkardı.

Sonra, gaflet ve tembellik karanlığından, kalp uyanıklığı ve mücâhede nuruna çıkardı.

Sonra, nefsanî hazların ve şehvetlerin karanlığından, zühd (dünyadan gönlü çekme) ve iffet nuruna çıkardı.

Sonra, sebepleri görme ve âdetlere (maddi engellere) takılıp kalma karanlığından, sebeplerin sahibini müşahede ve boş âdetleri terketme nuruna çıkardı.

Sonra, kerametlere bağlanıp kalmanın ve taatlerin manevi tadına takılmanın karanlığından, yüce mâbudu müşahede nuruna çıkardı.

Sonra, kâinat ve varlıkların zâhirine bakıp onunla yetinme karanlığından, onun içindeki sırları müşahede nuruna çıkardı. Böylece kul, kâinatın sahibini müşahede ederek varlıklardan gönlünü çekip uzaklaşır. Bu (kâinat ve varlıkların zâhirine bağlanıp kalmak), nefiste kalan en son karanlıktır. Bütün bu karanlıklardan kurtulan nefis, ruhanî olur, Allah'ın sırlarından bir sır haline gelir. Bu nefsin sahibi de ruhanî, rabbânî bir ârifibillâh olur. Artık ona, sürekli ilâhî sırları müşahede ederek yükselmek kalır. Bu, kutubluk ve Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] usulü üzere insanlara terbiye vermeye hazır olma makamıdır. Bu kimse, Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] yolu ve meşrebinde bir veli olur; insanları bu karanlıklardan, bahsettiğimiz nurlara çıkarır.

Bu makama ulaşmayan kimse ise kendi makam ve haline göre, insanları bazı karanlıklardan çıkarmaya vesile olur.

Mesela, Allah yolunda cihad edenler, insanları inkâr karanlığından iman nuruna çıkarırlar. Âlimler, cehalet karanlığından ilmin nuruna çıkarırlar. Âbid ve zâhidler, kendileriyle birlikte olanları günahlardan tövbe ve istikamete çıkarırlar. Bundan sonraki zulmetlere gelince, onlardan sadece, Rab'lerinin izniyle ruhanî vasıfları elde etmiş rabbânî âlimler kurtarırlar. Onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] usulü üzere insanlara terbiye veren, onları azîz ve hamîd olan Allah'a ulaştıran yola sevkeden kimselerdir.

Bu zatların veliliğini inkâr eden, nefsinin hazlarına ve hevâsına uymakla meşgul olan, dünya hayatını ahirete tercih eden kimselerin vay haline, yazık onlara! Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın huzurundan çok uzaktadırlar. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Her Peygamber Kavminin Diliyle Davet Yapmıştır

İnsanları bu karanlıklardan çıkarmak sadece söz ve hal ile olduğu için Allah Teâlâ, peygamberlerini ve Allah'a davet eden, peygamber varisi olan velilerini toplumlarının diliyle gönderdi. Cenâb-ı Hak, bu konuda şöyle buyurdu:

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه۪ لِيُبَيِّنَ لَهُمْۜ فَيُضِلُّ
اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٤﴾

4. ***Biz her peygamberi kavminin diliyle gönderdik ki onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Bundan sonra Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, azîzdir, hakîmdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm, *biz*, senden önceki *her peygamberi kavminin diliyle gönderdik ...*" Seni de kavminin diliyle gönderdik.

Âyette, "kavminin diliyle" dedi, "ümmetinin diliyle" demedi; çünkü bazan ümmet kavimden daha geniş bir kitle olur; Peygamberimiz [sallallahu aleyhi vesellem] için olduğu gibi. Allah Resûlü bütün Araplar'a, acemlere (Araplar'ın dışındaki toplumlara), insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmiştir. İlâhî daveti ondan duyup anlayan kavmi onu, Arapça'yı anlamayan diğer kavimlere tercüme ederler, böylece ilâhî delil onlara da ulaşmış olur.

Kur'an'ın i'câzı da böyledir. Onun i'câzını, fesahat ve belâgat ehli olanlar anlar; onlar, Kur'an'a benzer bir şeyi ortaya koymaktan âciz kalınca, onların dışındakiler için de bu durum bir delil olur. Aynı şekilde, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm], asâsıyla sihirbazları âciz bırakma mucizesi ve Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] doktorları âciz bırakan tıp mucizeleri, diğer insanlar için de birer delildir.

Cenâb-ı Hak sonra, bir davetçinin kavminin diliyle gönderilmesinin hikmetini açıklayarak şöyle buyurdu:

"Kendilerine emredilen şeyleri *onlara iyice açıklaması için.*" Onlar, kendilerine açıklanan şeyleri kolayca anlar, sonra onu tercüme ederek diğer milletlere naklederler; böylece ilâhî davet onlara da ulaşmış olur. Bunun için Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] önce, kendi kabilesini uyarması emredildi. Onlar, ilâhî daveti kendisinden işitip anladıklarında, onu başkalarına tebliğ ettiler.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Eğer Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], gönderildiği her ümmetin dili sayısınca kitaplar indirilmiş olsaydı bu, bir yönüyle onun peygamberliğini ispat eden müstakil birer mucize olurdu, fakat diğer yandan bu durum hükümlerin farklı olmasına sebep olurdu. O ayrıca Arapça olarak indirilen kitabın lafız ve manalarını, ondan çıkan ilimleri öğrenmek için yapılan ictihadların faziletini ortadan kaldırır, insanları büyük sevap vesilesi olacak hayırlı gayret ve çalışmalardan mahrum ederdi."[402]

---

402 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/512-533 (Beyrut 1988).

Peygamberlere düşen iş, sadece, kavimlerinin anladığı dilden kendilerine hakkı tebliğ etmektir; hidayet ise Rab'lerinin elindedir. Bunun için Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

"*Allah,* sapmasını *dilediğini saptırır;* onu imandan mahrum eder; *dilediğini de* özel yardımıyla *doğru yola iletir. O, azîzdir;* her işinde galiptir; O'nun dilediği şeyi yapmasını engelleyecek kimse yoktur. *O, hakîmdir;* her şeyi hikmetle yapar; kullarını saptırması ve hidayete ulaştırması sadece dilediği bir hikmete göre olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

4. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, insanları dine davet için gönderdiği her veliyi, kavminin diliyle göndermiştir. Cenâb-ı Hak, bazan hârikulâde bir yolla veliye bütün dilleri öğretir. Ebü'l-Abbas-ı Mürsî [kuddise sırruhû] bu konuda demiştir ki:

"Kim bu makama (umumi davet makamına) ulaşırsa ona (kendisine lazım olan) hiçbir şey gizli kalmaz." Bu, bir keramet çeşididir.

Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem] bir mucize olarak her topluma (insanlara, cinlere, meleklere, hayvanlara) kendi diliyle hitap ederdi. Onun ilmi çok genişti; eşyanın hakikatlerini, isimlerini, manalarını, dillerin aslını ve çeşitlerini bilmekteydi. Allah Teâlâ kendisine, Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] öğrettiklerini ve daha fazlasını öğretmişti. Kutbü'r-Rabbânî Abdüsselâm b. Meşîş [kuddise sırruhû], Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] övdüğü bir salâtta, bu duruma şöyle işaret etmiştir:

"O peygamber ki Hz. Âdem'in sahip olduğu ilimleri kendisine verildi ve onlarla bütün halkı âciz bıraktı."[403]

İmam Bûsîrî de [rahmetullahi aleyh], *Kasîde-i Hemziyye*'sinde Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitaben der ki:

"Gayb âleminden gelen ilimlerin aslı sana aittir; Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] öğretilen isimler de (sana öğretilen) o ilimlerin içindedir."

---

403 İbn Meşîş'in sözü ve açıklaması için bk. Nablusî, *Şerhu Salâti'l-Meşîşiyye* (İbn Atâullah-ı İskenderî'nin *Unvânü't-Tevfîk* adlı eserinin ekinde), s. 70 (Halep 2002).

Şükür Nimeti, İnkâr Azabı Artırır

Hz. Musa'nın [aleyhisselâm], ümmetini karanlıklardan nura çıkarması, Peygamberimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] insanları karanlıklardan nura çıkarmasına yakın bir zamanda gerçekleştiği için, Cenâb-ı Hak onu, Tâhâ sûresinde de yaptığı gibi, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] peşinden zikrederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَاِذْ
قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ
فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَٓاءَكُمْ وَف۪ي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظ۪يمٌ ﴿٦﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ
شَكَرْتُمْ لَاَز۪يدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَاب۪ي لَشَد۪يدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسٰٓى
اِنْ تَكْفُرُٓوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًاۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿٨﴾

5. ***Andolsun ki biz, Musa'yı âyetlerimizle gönderdik ve ona şöyle dedik: "Kavmini karanlıklardan nura çıkar ve onlara Allah'ın** (geçmiş kavimlerin başına getirdiği felaket) **günlerini hatırlat. Şüphesiz bunda, çokça sabreden ve şükreden herkes için alınacak dersler vardır."***

6. ***Bir zaman Musa kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani O sizi Firavun ailesinden kurtardı. Onlar, size işkencenin en kötüsünü uyguluyor ve oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyordu. Şüphesiz bunda sizin için Rabb'inizden büyük bir imtihan vardır."***

7. ***"Yine hatırlayın, Rabb'iniz size şunu bildirmişti: Eğer şükrederseniz, elbette size** (nimetimi) **artırırım ve şayet nankörlük ederseniz şüphesiz azabım çok şiddetlidir!"***

8. ***Musa dedi ki: "Siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz, şüphesiz Allah zengindir** (hiç kimseye ihtiyacı yoktur), **hamdedilmeye layıktır."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun ki biz Musa'yı âyetlerimizle,* beyaz el, yılana dönen asâ ve diğer mucizelerle *gönderdik."* Bunlar dokuz mucizedir.[404] ve ona şöyle dedik:

"Kavmini, İsrâiloğulları'nı, Firavun ve adamlarını *küfrün karanlıklarından imanın nuruna çıkar."*

Firavun ve adamlarının inkâr karanlığından imanın nuruna çıkma şekli bellidir. Bu, onların iman etmesiyle gerçekleşir. İsrâiloğulları'nın karanlıktan nura çıkarılmasına gelince, Firavun onlardan pek çoğunu Kıptîler'le (yerli Mısır halkıyla) birlikte fitneye düşürüp haktan saptırmış, böylece onlar farklı gruplara ayrılmışlardı. Hepsi aynı dine mensup olarak kalmamışlardı.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Hz. Musa [aleyhisselâm] Kıptîler'e peygamber olarak gönderilmişse, (İsrâiloğulları'nı Firavun'dan kurtarmak için) onlardan ayrılarak Şam'a gittikten sonra, niçin Kıptîler'in yanına geri dönmedi?"

Bu sorunun cevabı şudur: Hz. Musa [aleyhisselâm] Kıptîler'e ilâhî daveti tebliğ ettiği için, onlara hak delil ulaşmış oldu; artık bundan sonra onların din için Hz. Musa'nın bulunduğu yere hicret etmeleri gerekliydi.

Cenâb-ı Hak, sonra Hz. Musa'ya kavmine geçmişte olan ibretlik şeyleri hatırlatmasını emrederek şöyle buyurdu:

"Onlara Allah'ın felaket günlerini, yani kendilerinden önceki ümmetlerin başına gelenleri *hatırlat."*

404 Hz. Musa'ya dokuz mucize verilme ifadesi, İsrâ sûresi 101. âyette geçmektedir. Âlimler bu dokuz mucizeyi şöyle saymışlardır: Yılana dönen asâ, beyaz el, inkârcı kavmin üzerine gökten çekirge, bit ve kurbağa yağması, sularının kana dönmesi, taştan su fışkırması, denizin yarılıp yol olması ve Tûr dağının İsrâiloğulları'nın başı üzerine kaldırılması (bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/583).

Âyette geçen "eyyâmullah" ifadesi özel bir tabir olup "Allah'ın kullarına azap veya nimet indirdiği günler" demektir. Eyyâmü'l-Arap, Araplar'ın aralarında gerçekleşen savaşlardır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlara Allah'ın insanlara gönderdiği nimet ve ihsanlarla, azap ve belaları hatırlat. Eyyam ifadesi, her iki durum (nimet ve azap) için de kullanılır.

Âyet şöyle bitiyor: "*Şüphesiz bunda* Allah'ın verdiği belalara *çokça sabreden* ve ihsan ettiği nimetlerine *şükreden herkes için alınacak dersler vardır.*"

Geçmiş toplumların hallerinden ancak sabreden ve şükredenlerin ders alacağının belirtilmesi şunun içindir: Sabreden ve şükreden kimse, kendisinden önceki birinin başına gelen belaları ve nimetleri işittiği zaman ondan ibret alır, kendisine gerekli olan sabrın ve şükrün ne olduğunu anlar.

Âyetteki muradın bütün müminler olduğu da söylenmiştir. Müminlerin çok sabreden ve çok şükreden vasıflarıyla anlatılması, sabır ve şükrün imanın alameti olmasından dolayıdır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Bir zaman Musa kavmine demişti ki: Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O sizi Firavun ailesinden, adamlarından kurtardı. Onlar size işkencenin en kötüsünü uyguluyor,* sizleri köle olarak kullanıyor ve ağır yüklerin altında çalıştırıyorlardı. *Ayrıca oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.*"

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette anlatılan işkenceyle, Bakara 49. ve A'râf 141. âyetlerde anlatılan işkence farklıdır. Bakara ve A'râf sûrelerinde, İsrâiloğulları'na yapılan işkenceden sonra zikredilen erkek çocukların öldürülüp kızların bırakılması, bu azap ve işkencenin ne şekilde yapıldığını açıklamaktadır. Bu âyetteki işkenceyle (azapla) ise ya işkencenin cinsi yahut onları köle yapıp ağır işlerde çalıştırmaları kastedilmektedir."[405]

---

405 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/513.

"Şüphesiz bu imtihanda sizin için Rabb'inizden büyük bir deneme vardır." O sizi önce denedi, sonra çokça şükredin diye sizi bu azaptan kurtardı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Yahut sizin bu azaptan kurtarılmanızda büyük bir nimet ve deneme vardır. Allah bu nimete şükür olarak nasıl davranacağızı ortaya çıkarmak için sizi bu imtihana tâbi tuttu. Bunun için Hz. Musa [aleyhisselâm] onlara şöyle dedi:

"Yine hatırlayın ki Rabb'iniz size şunu bildirmişti: Ey İsrâiloğulları, eğer sizi işkenceden kurtarma nimetime ve diğer nimetlere *şükrederseniz, elbette size verdiğim nimetleri artırırım;* nimet üzerine nimet ihsan ederim." Bu nimetin şükrü, iman edip salih amel yapmak, nimeti dile getirmek, nimetin asıl sahibini tanıyıp kalbinizle sadece O'na yönelmektir.

Bu âyetteki hitap, her ne kadar İsrâiloğulları'na yapılmış ise de bütün insanları içine alır. Nimetin artırılması, ya dünya malının veya ahiret sevabının çoğalması şeklinde gerçekleşir. Havassın (seçkin velilerin) şükrü, genişlik ve darlık anlarında olur. Onlar için darlık anları da manevi yönden zenginleşme sebebi olur; ya sevaplarında ya da manevi yakınlıklarında artış olur.

Cenâb-ı Hak, sonra şükrün zıddı olan durumdan bahsederek şöyle buyurdu: *"Eğer size verdiğim nimetlere karşı nankörlük ederseniz,* onlara karşılık inkâr ve isyanda bulunursanız, *şüphesiz azabım çok şiddetlidir;* inkârınızdan dolayı size azap ederim."

Beyzâvî demiştir ki: "Cömertlerin en cömerdi Allah'ın âdeti şöyledir: O, rahmet ve nimetini vaat edince, onu açıkça zikreder, azabını ise kapalı bir şekilde ifade eder."

Allah bu âyette, şükredenlerin nimetlerini artıracağını açıkça zikretti fakat nankörlük edenlere gelince, onlara, "Size şiddetle bir şekilde azap ederim!" demedi, sadece azabının büyük olduğunu belirtti.

"Musa, şükretmeyenler hakkında *dedi ki: Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi,* bütün insanlar ve cinler *nankörlük etseniz, şüphesiz Allah zengindir;* sizin şükrünüze ihtiyacı yoktur; *hamdedilmeye layıktır;* meleklerin ve diğer varlıkların diliyle sürekli kendisine hamdedilmektedir." Yara-

tılan bütün zerreler, halleri ve dilleriyle O'na hamd etmektedirler. Hem O'nun sizin hamdetmenize ihtiyacı yoktur. Sizler inkârınızla sadece kendinize zarar verirsiniz; çünkü bu şekilde kendinizi daha fazla nimetten mahrum etmiş ve nefsinizi şiddetli bir azaba itmiş olursunuz. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

5-8. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak bu âyetlerde yakîn makamlarından iki makamı zikretti; bunlar sabır ve şükürdür. Allah Teâlâ bu iki sıfata sahip olanları, onları yerinde kullananları, bu sıfatlardan herhangi biriyle kendisine yönelenleri, huzuruna gidenleri övdü.

Sabır, zaferin alameti ve habercisidir; onun sevabı sayı ile ifade edilemez. Şükür ise nimetin artmasının garantisidir. Âriflerden biri demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, makamlar arasında bir tek şükür makamını artırmayı garanti etti." Bu da onun, makamların en faziletlisi ve taatlerin en güzeli olduğunu göstermektedir. Çünkü şükür, kalbin Allah ile sevincini garanti etmekte ve Allah'ın kulunu sevmesini sağlamaktadır.

Şüphesiz şükür, sabır makamından daha yüksektir. Gerçekten şükreden kişi, imtihan ve mihnetlerin içinde Allah'ın ihsanlarını görür; tehlikeleri güler yüzle karşılar. Çünkü kul, genişlikte ve darlıkta şükretmedikçe, gerçek manada şükretmiş sayılmaz. Kul, sıkıntılı şeylerde sevinilecek bir durum görmedikçe şükrün hakikatine eremez. Kul ibretle bakacak olsa, sıkıntı halinde kendisine gelmekte olan kalbe ait fetihleri ve manevi ihsanları görür; azap nimete döner.

Sabır makamı ise böyle değildir. Sabır sahibi, sabrın acılığını yudumlayıp durmaktadır. Çünkü her sabreden, bela içinde kendisine bu belayı gönderen Rabb'ini müşahede durumuna yükselemez; eğer yükselseydi o zaman bela kendisine tat verirdi. *Kasîde-i Ayniyye* sahibi Seyyid Abdülkadir-i Geylânî [kuddise sırruhû] bu konuda demiştir ki:

"Yâ Rabbi, beni hasta eden sen olunca, elemler bana lezzet verdi; eğer beni deneyecek olsan, o imtihanların benim tarafımdan bir nimet olarak algılandığını görürdün!"

Fakat bu durum, kulun zayıflık ve kuvvetlilik hallerine göre değişir. Kul bazan manen kuvvetli bir durumda olur, başına gelen tehlikeleri gülerek karşılar. Bazan sıkıntılar onu manen zayıfken yakalar, o zaman kula düşen sadece sabretmek ve gelen belanın acılığını yudumlamaktır. Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [kuddise sırruhû] *Kitâbü'l-Kast* adlı eserinde der ki: "Rüyamda kendimi peygamberler ve sıddıklarla birlikte gördüm; onlarla birlikte olmak istedim. Sonra şöyle dua ettim: 'Allahım, beni onların çektikleri sıkıntılardan uzak tutarak, onların yolundan götür; çünkü onlar çok kuvvetli kimselerdir, biz ise onlardan çok daha zayıf bir durumdayız.' O zaman bana şöyle denildi: 'Öyle değil, şöyle de: Allahım, ben hiçbir şeye güç yetiremem, sen takdir ettiğin her şeyde onları desteklediğin gibi bizi de destekle!'"

Hak Davete İtiraz Edenler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, kâfirlere kendilerinden öncekilerin halini hatırlatarak şöyle buyurdu:

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ
مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا
أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ
رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ
لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى

9. ***Sizden önceki Nuh, Âd ve Semûd kavimleriyle onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez.***

Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de onlar, ellerini ağızlarına götürüp, "Biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz ve bizi kendisine inanmaya çağırdığınız konuda derin bir şüphe içindeyiz" dediler.

10. ***Peygamberleri dedi ki: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Halbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi belirli bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor ..."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm], kavmini uyarmasıyla ilgili sözlerini naklederek veya bu ümmeti uyarmak için bizzat kendi sözü olarak buyuruyor ki:

"Sizden önceki Nuh, Âd ve Semûd kavimleriyle, Şuayb'ın kavmi ve pek çok ümmet gibi *onlardan sonrakilerin,* peygamberlerine isyan ettikleri zaman başlarına gelen şeylerin *haberleri size ulaşmadı mı?"*

"Sayıları çok olduğundan ve izleri silinip gittiğinden dolayı *onları Allah'tan başkası bilmez."* Bunun için Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Tarihteki bütün nesepleri bildiklerini söyleyenler yalan söylemişlerdir (Çünkü onları Allah'tan başkası bilmez)."[406]

"Peygamberleri onlara apaçık mucizeler getirdi, onlar ise ellerini ağızlarına götürdüler."

Onlar, peygamberlerin getirdiği dine karşı kin ve kızgınlıklarından dolayı ellerini ısırmak için ağızlarına götürdüler. Şu âyette de bu durum ifade edilmektedir:

"Onlar, size kinlerinden dolayı ellerini ısırırlar" (Âl-i İmrân 3/119).

Yahut hayretlerinden ellerini ağızlarına götürdüler.

Bir diğer görüş göre, gülmesi tutanın elini ağzına götürdüğü gibi, onlar da peygamberlerin davetiyle alay etmek için ellerini ağızlarına götürdüler.

406 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 13/604 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 5/9 (Beyrut 2002).

Yahut onlar, peygamberleri susturmak ve onlara ağızlarını kapamalarını emrederek ellerini ağızlarına götürdüler.

Bir diğer izaha göre onlar, peygamberlerin konuşmalarını engellemek için ellerini peygamberlerin ağzına götürdüler

Bir diğer görüş şudur: El, iyilik manasına da gelir. Ellerini ağızlarına götürdüler demek, peygamberlerle gelen ilâhî nimetleri geri çevirdiler, demektir. Bu nimetler, onlara yaptıkları güzel öğütler ve Allah katından getirdikleri ilâhî hükümlerdir. Onlar, peygamberleri yalanlayarak bu güzel şeyleri peygamberlerin ağzında bıraktılar. Bu şuna benzer: Bir kimse senin söylediklerine uymazsa, onun için, "Sözümü ağzımda bıraktı ve gitti" dersin.

"Ellerini ağızlarına götürdüler ve, 'Biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz ve bizi kendisine çağırdığınız tevhid ve iman konusunda derin bir şüphe içindeyiz' dediler."

Şüphe, kişinin kararsız bir halde olup bir şeye huzur içinde evet diyememesidir.

Peygamberleri, onların Allah'ın âlemlerin Rabb'i oluşu konusundaki şüphelerine cevap olarak dediler ki:

"Allah hakkında şüphe mi var?" O'nun varlığında, ilâhlığında ve birliğinde bir şüphe mi var?

Beyzâvî demiştir ki: "Peygamberler şunu demek istediler: Biz sizi sadece Allah'a davet ediyoruz; delillerin çokluğundan ve bu delillerin, varlığını apaçık gösterdiğinden O Allah, hakkında şüphe ihtimali olmayan bir zattır."

Buna şu âyetle işaret etti: *"O, gökleri ve yeri yaratandır."* O Allah, gökleri ve yerleri bu garip ve hayret verici şekilleriyle hiç yoktan var edip en güzel şekilde meydana çıkarandır. Bu, sadece kudreti sonsuz, apaçık hikmet sahibi ve mülkünde tek olan bir ilâh tarafından yapılabilir. Diğer âyette buyrulduğu gibi, *eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi fesada gider, düzenleri altüst olurdu"* (bk. Enbiyâ 21/22).

Peygamberlerin sözü şöyle devam ediyor: "*Halbuki O,* bizi size göndererek *sizi* imana ve tevhide *çağırıyor,* bizi tasdik etmenizi bunun için emrediyor. *Bunu,* eğer iman ederseniz *sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak için yapıyor.*" Yani Allah sizin bazı günahlarınızı affeder; bu, İslâm'a girmeden önceki günahlardır. İslâm'a girdikten sonra işlenen günahları affetmek ise Allah'ın dilemesine kalmıştır.

Yahut Allah, kul hakları hariç, kendisiyle sizin aranızda kalan günahları affeder.

Âlimlerin çoğunluğuna göre, kâfir İslâm'a girdikten sonra, önceki bütün günahları affedilir.

Beyzâvî demiştir ki: "Kâfirlerin affedilmesi, imana bağlıdır. Hitap müminlere olunca, onlardan istenen, taat, günahlardan kaçınmak ve benzeri şeylerdir. Bu istek, kul haklarından kurtulmayı da içine alır."[407]

Peygamberlerin sözü şöyle bitiyor: "*Ve sizi belirli bir vakte kadar yaşatmak için imana davet ediyor.*" O, Allah'ın belirlediği bir vakit olup sona erene kadar sizi yaşatır.

Müfessir Zemahşerî, bu âyetin tefsirinde, Mu'tezile görüşüne tâbi olarak demiştir ki: "Eğer iman ederseniz, ecelinizin sonuna kadar sizi yaşatır; eğer iman etmezseniz, bu vakitten önce sizi derhal helâk eder."[408] Bu, Mu'tezile'nin iki ecel anlayışına göre söylenmiştir. Ehl-i sünnet bu görüşe katılmaz; onlara göre ecel (sonuçta) tek olup kesinleşmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

9. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Tefekkür etmek ve olaylardan ders çıkarmak, salihlerin en faziletli ibadetlerindendir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Bir saatlik tefekkür, yetmiş sene (nâfile) ibadetten daha hayırlıdır."[409]

---

407 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/514 (Mana özetlenerek verildi).

408 Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl,* 2/369.

409 Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame,* nr. 73; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde,* 8/305; Süyûtî, *es-Sagîr,* nr. 5897 (Burada hadis, "altmış yıl" ifadesiyle geçmektedir).

Kul, kendisinden önceki devirlerde yaşayan ümmetlerin halini tefekkür eder. Onların kurulu beldelerinden nasıl göçüp gittiklerini, güzel yataklarını nasıl terkettiklerini, onları bırakıp dar kabirlere girdiklerini, toprak altında uzanıp kaldıklarını düşünür. Onlar gafil iken, ölüm kendilerine geldi; istemeyerek ölümün acılığını yudumladılar. Dünya hedeflerine ulaşamadılar, ellerinden kaçırdıklarını yapmaya da geri dönemediler. Geride bıraktıklarına pişman oldular, fakat pişmanlık fayda vermedi. Haklarındaki azap hükmü gerçekleşti.

Bunları tefekkür etmek, Allah'a yaklaşmayı, ibadet ve taate koşmayı, bu fâni dünyadan gönlü çekip ebedî âleme hazırlanmayı gerektirir. Böylece insan, büyük kurtuluşu elde etmiş olur.

Daha önceki peygamberlerin ve salihlerin halk tarafından yalanlanması, ârifler ve Hakk'a yönelen müridler için teselli içermektedir. Onlar da kendi zamanlarındaki halk tarafından eziyete uğrayıp yalanlandıklarında bunları düşünüp teselli bulurlar. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Mucize Getirmek Allah'ın İzniyledir

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, peygamberlerin kâfirlere verdiği cevaptan bahsederek şöyle buyurdu:

قَالُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۜ تُر۪يدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ اٰبَاؤُ۬نَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُب۪ينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَمَا
كَانَ لَنَٓا اَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاۜ
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَٓا اٰذَيْتُمُونَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

... Onlar dediler ki: "Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi atalarımızın tapmış olduğu putlardan vazgeçirmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!"

11. ***Peygamberleri onlara dediler ki: "Evet, biz de sizin gibi bir insanız; fakat Allah*** *(peygamberlik)* ***nimetini kullarından dilediğine lutfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirme imkânımız yoktur. Müminler sadece Allah'a güvenip dayansınlar."***

12. ***"Hem, Allah bize dosdoğru yolu göstermişken neden Allah'a güvenip dayanmayalım? Sizin bize ettiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "İnkâr edenler, peygamberlerine *dediler ki: Siz de bizim gibi sadece birer insansınız."* Sizin bize bir üstünlüğünüz yok; niçin size peygamberlik verildi de bize verilmedi! Eğer Allah insanlara peygamber göndermek isteseydi, onlara melekler gibi en üstün varlıkları gönderirdi.

Yahut onlar şöyle dediler: Sizler birer insansınız; insandan peygamber olmaz!

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Onlar bu sözü, bazı insanların diğer insanlara peygamberlikle üstünlük elde etmelerini veya insanın peygamber olarak gönderilmesini imkânsız buldukları için söylemiş olabilirler. Birinci görüş daha açık ve akla uygundur. Bunu onların, *'Öyleyse bize apaçık bir delil,* mucize *getirin'* sözünden ve buna karşı peygamberlerin, *'Evet, bizler birer insanız, fakat Allah, kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini lutfeder'* demelerinden anlıyoruz."[410]

İnkârcılar sonra peygamberlerine dediler ki: "Siz bu davetinizle *bizi atalarımızın tapmış olduğu putlardan vazgeçirmek istiyorsunuz; öyleyse bize,* sizin üstünlüğünüzü ve bu peygamberlik mertebesine ulaşmayı hak ettiğinizi gösteren *açık bir delil getirin!"*

---

410 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 1/409 (Beyrut 1995).

Onlar, bu sözleriyle, o zamana kadar kendilerine gelen delil ve mucizeleri göz ardı edip inat ve ısrarla kendilerine başka mucizeler gösterilmesini teklif ettiler.

"Peygamberleri onlara dediler ki: 'Evet, biz de sizin gibi birer insanız; fakat Allah, kullarından dilediğine peygamberlik *nimetini lutfeder.'* Sizin gibi birer insan olmamızla birlikte, Allah bize peygamberlik nimetini lutfetti."

Peygamberler, bu sözleriyle onların, *"Siz de bizim gibi birer inansınız"* sözlerine katıldılar, ayrıca, kendilerine peygamberlik verilmesini Allah'ın bir lutuf ve ihsanı olarak gördüler. Bu âyette, peygamberliğin Allah tarafından verilen bir nimet olduğu, onun çalışıp kazanmakla elde edilemediği belirtilmektedir.

Sonra peygamberler onların, "Bize mucize gösterin" şeklindeki tekliflerine şöyle cevap verdiler: *"Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil,* mucize ve âyet *getirme imkânımız yoktur."* Bizim kendi başımıza size âyet getirme yetkimiz yoktur. Ayrıca bizler, sizin istediğiniz şeyleri kendi gücümüzle getiremeyiz. Onlar sadece Allah'ın dilemesiyle olacak şeylerdir. O, hikmeti gereği ve ezelî iradesine göre dilediklerine onları verir. *"Müminler sadece Allah'a güvenip dayansınlar.* Biz, sizin bize gösterdiğiniz inat ve düşmanlığa karşı sadece O'na güvenip dayanıyoruz."

Peygamberler, *"Müminler sadece Allah'a tevekkül etsinler"* diyerek, tevekkül etme emrini, her mümini içine alacak şekilde umumi bir ifadeyle dile getirdiler. Bununla, imanın tevekkülü gerektirdiğine dikkat çektiler ve onunla önce kendilerini kastettiler. Baksana gelen âyette ne dediler:

"Hem biz, niçin Allah'a güvenip dayanmayalım? Bizim Allah'a tevekkülü terketmemizi gerektirecek bir mazeret mi var? *O Allah ki bize,* kendisini tanıyacağımız, birliğini idrak ve ikrar edeceğimiz ve bütün işlerin O'nun elinde olduğunu bileceğimiz *dosdoğru yolu gösterdi.* Allah bizimle sizin aranızda hükmünü verinceye kadar biz, *sizin bize ettiğiniz eziyetlere sabredeceğiz."*

Peygamberler, bu sözleriyle Allah'a olan güvenlerini güçlü bir şekilde ifade ettiler ve kâfirlerden başlarına gelecek şeylere hiç aldırış etmediklerini dile getirdiler.

Peygamberlerin sözü şöyle tamamlanıyor: *"Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."* Yani tevekkül edenler, imanlarından kaynaklanan bu tevekkül halini devam ettirsinler. Bu açıklamayı Beyzâvî, Zemahşerî'den almıştır.

İbn Cüzey demiştir ki: "Eğer, 'Âyette, tevekkül emri niçin iki kere tekrar edildi?' diye bir soru sorulursa bana göre cevabı şudur: *'Müminler Allah'a tevekkül etsinler'* âyeti, kâfirlerin daha önce geçen, *'Bize açık bir mucize getir'* şeklindeki taleplerine bir karşılıktır. Peygamberler mucizelerin getirilmesinde Allah'a tevekkül ederler. *'Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etsinler'* âyeti ise peygamberlerin, *'Sizin bize ettiğiniz eziyetlere muhakkak sabredeceğiz'* âyetiyle ilgilidir. Bununla demek istiyorlar ki: 'Biz sizin eziyetlerinizi savma konusunda Allah'a güvenip dayanıyoruz.'"[411]

Bu, güzel bir açıklamadır, sadece "tevekkül edenler" ifadesi, onlarda tevekkülün daha önce var olmasını gerektiriyor. "Tevekkül etsinler" ifadesinden kasıt, tevekkül etmeyi sürdürmeleridir.

Şöyle de denilmiştir: "Tevekkül edenler" kelimesini iki kere söylememek için önce "müminler Allah'a güvensinler" dendi, sonra, "Tevekkül edenler Allah'a güvensinler" dendi. Yani kim Allah'a tevekkül ederse O, tevekkül edilmeye layıktır.

Ebû Tâlib-i Mekkî [rahmetullahi aleyh] *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde der ki: "Allah'a bir konuda tevekkül eden kişi, her şeyde tevekkül etsin." Bu açıklama daha güzeldir.

Hâşiye'de[412] denmiştir ki: "Diğer bir açıklama şudur: Bütün işlerde tevekkül eden kimse sadece Allah'a tevekkül etsin. Çünkü her şeyde vekil edilecek zat bir tanedir; o halde kullar sadece Allah'a tevekkül etsinler."

---

411 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/409-410.

412 Bu hâşiye Abdurrahman-ı Fâsî'nin, *Celâleyn Tefsiri* üzerine yaptığı hâşiyedir.

10-12. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilik, insanı özelliklerle örtülmüştür. Bu konuda peygamberliğin sırrı ile veliliğin sırrı arasında fark yoktur. Cenâb-ı Hak, özel dostluğu için seçtiği kişileri (peygamber ve velileri), onların kıymetini bilmeyenlerin tanımasını kıskanarak kendilerini gizlemiştir. Onları sadece, Allah'ın ezelde kendisine inâyetini takdir buyurduğu ve üzerine hidayet rüzgârı esen kimseler tanır.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "İnsanî özelliklerle veliliğin sırrını gizleyen, rabliğinin azametini ise kulluk amelleriyle gösteren Allah ne kadar yücedir."

Yine o der ki: "Velilerine ancak kendisine delil yaptığı şeyleri delil yapan ve onlara sadece kendisine ulaştırmak istediği kimseleri sevkeden yüce Allah'ı tesbih ederim."[413]

Yine İbn Atâullah-ı İskenderî [rahmetullahi aleyh] *Letâifü'l-Minen* adlı eserinde der ki: "Allah'ın veli kulları, kendilerini insanlardan uzak yerlerde gizlerler; onları gerçek yönleriyle tanıyan çok az insan vardır. Şeyhimiz Ebü'l-Abbas-ı Mürsî'nin [kuddise sırruhû] şöyle dediğini işittim: "Veliyi tanımak Allah'ı tanımaktan daha zordur. Şüphesiz Allah, kemali ve cemaliyle tanınmaktadır. Senin gibi yiyip içen bir insanı (velilik sıfatıyla) nasıl tanıyacaksın? Allah Teâlâ sana, velilerinden birini tanıtmak istediği zaman, senden onun beşeriyet yönünü gizler, sana onun velilik yönünü gösterir."

"Senden onun beşeriyet yönünü gizler" sözünün manası şudur: Ona bakan kişi, kendisinde (uyku, yemek, içmek, hastalık gibi) noksanlık sayılacak sıfatlara takılıp kalmaz, ondaki kemalatı gösteren velilik özelliklerine bakar.

Temel insanî sıfatlar velilerde ve peygamberde de bulunur. Bunlar yemek, içmek, uyumak, evlenmek, beden olarak zayıflık, fakirlik ve bunların dışındaki diğer insanî sıfatlardır. Bunlar veliler için, onların velilik yönünü örtecek bir perde ve korunaktır. Bu şekilde veliler, meşhur olup hallerinin değişmesinden ve veli olarak anılmaktan korunmuş olur-

---

413 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 303 (Beyrut 2005).

lar. Bunun için veliler, halkın çoğundan gizlenmişlerdir. İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde bu duruma şöyle işaret etmiştir:

"Bir kimsede veliliğin bulunması için, onun beşerî yönünün ortadan kalkması gerekmez."

Envârü'l-Kulûb kitabının sahibi demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki Allah onları avam halktan gizleyip seçkin kullarına göstermiştir. Onları sadece kendileri gibi olanlar yahut kendilerini sevenler tanır.

Allah'ın öyle kulları vardır ki onların veliliğini, avamdan ve havastan gizlemiştir. Yine Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah onların veliliğini, manevi seyirlerinin ilk döneminde ortaya çıkarır, manevi seyirlerinin sonunda gizler. Bazı kullar vardır ki Allah onların veliliğini ilk hallerinde gizler, nihayette ortaya çıkarır. Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah, onunla kendi arasındaki dostluğu ve sırları hafaza melekleri dahil hiç kimseye açmaz; onlar Allah'ın kalplerine koyduğu sırlarla O'na kavuşurlar. Onlar, en yüksek melekûtun en yüce makamlarını ve arşın sağını müşahede ederler. Onların ruhunu bizzat Allah Teâlâ alır; bundan dolayı cesetleri hoş kokulara gark olur, üzerlerine toprak atılmaz. Onlar, azîz ve celîl olan Allah'la bekâ makamını elde ederler ve bekâ nuruyla parıldayarak haşredilirler."

Bayezid-i Bistâmî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın velileri, (sahibi için süslenip hazırlanmış) gelinler gibidir; gelinleri sadece (iç güzellikleriyle) kendilerine mahrem olan kocaları görür, başkaları görmez. Onlar, Allah katında üns (özel yakınlık ve sevgi) perdesi içinde gizlenmişlerdir; onları dünyada ve ahirette gerçek halleriyle hiçbir insan göremez."

Peygamberler kavimlerine ne cevap vermişlerse, veliler de münkirlere aynı cevabı verirler. İnkâr edenler gibi münkirler de kendi devirlerindeki velilere şöyle derler:

"Siz de bizim gibi birer insansanız. Bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylere tapmaktan vazgeçirmek istiyorsunuz. Bizi onların sarıldığı sebep-

lerden, içine daldıkları eğlencelerden, hevâya uymaktan ve dünya sevgisinden alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize, sözlerinizin doğru ve kendinizin veli olduğunu gösteren apaçık bir delil yani keramet gösterin!"

Veliler de peygamberlerin kavimlerine söylediğine benzer şekilde, münkirlere şu cevabı verirler: "Evet, biz de sizin gibi bir insanız; fakat Allah velilik nimetini kullarından dilediğine lutfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil, keramet, hârikulâde şeyler getirme imkânımız yoktur. Müminler sadece Allah'a güvenip dayansınlar. Hem, Allah bize dosdoğru yolu göstermişken neden Allah'a güvenip dayanmalım? Sizin bize ettiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."

Kâfirlerin Peygamberleri Tehdidi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kâfirlerin peygamberleri yurtlarından çıkarmakla tehditlerinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَا اَوْ لَتَعُودُنَّ
فِي مِلَّتِنَا فَاَوْحَى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ
الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾
وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى
مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

13. *İnkâr edenler, peygamberlerine dediler ki: "Andolsun ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız ya da dinimize döneceksiniz!" Rab'leri de onlara, "Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!" diye vahyetti.*

14. *"Şüphesiz onlardan sonra sizi yeryüzüne yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınanlara özeldir."*

15. ***(Peygamberler) fetih istediler; her inatçı zorba hüsrana uğradı.***

16. ***Hüsranın ardından da cehennem vardır; orada kendisine irinli su içirilir.***

17. ***Onu yudumlamaya çalışır, fakat boğazından geçiremez ve ona her yandan ölüm gelir, fakat o, ölmez (ki rahat etsin). Arkasından şiddetli bir azap vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İnkâr edenler, peygamberlerine* onları korkutmak için *dediler ki: Vallahi ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız ya da dinimize döneceksiniz!"* Kâfirler, iki şeyden birinin olacağına dair yemin ettiler. Bunlar, ya peygamberleri yurtlarından çıkarmak ya da onların kâfirlerin dinine dönmesidir. Buradaki dönmek, dönüştürmek manasındadır; çünkü peygamberler daha önce onların dininde hiç olmamışlardır ki geri dönmüş olsunlar. Bu durum, Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] kıssasında geçmişti (bk. Hûd 11/84-93).

Âyetteki hitap, bütün peygamberlere ve onlara iman edenlere yöneltilmiş olabilir. Hitap çoğul sîgasıyla yapılmıştır, tek tek bütün fertleri kapsar. Her asırda kâfirler, kendilerine gelen peygamberlere, "Ya sizi yurdumuzdan çakaracağız ya da dinimize döneceksiniz" demişlerdir.

Rab'leri de onlara yani peygamberlere, hepsine birden veya ayrı ayrı olarak şöyle vahyetti: *"Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz;* onların yurtları boş kalacak. *Şüphesiz onlardan sonra yeryüzüne,* onların yerlerine ve yurtlarına *sizi yerleştireceğiz."* Şu âyet de bunu ifade etmektedir:

"Bir zamanlar hor görülüp zayıf düşürülen kimseleri, yeryeryüzünün doğusuna ve batısına vâris yaptık" (A'râf 7/137).

Önceki âyet şöyle bitiyor: *"İşte bu* yeryüzüne vâris yapma ve yerleştirme, *makamımdan korkan kimseler içindir."* Yani bu nimet, kıyamet günü hesap için huzurumda durmaktan korkan kimselere bahşedilecektir.

Yahut o, benim, kulların bütün işlerini görüp gözetmemden, amellerini kaydetmemden ve gizli-açık bütün hallerini bilmemden korkanlar içindir.

Bir diğer mana: Bu sonuç, benim zatımın azametinden ve celâlimden korkanlar içindir.

"Bir de tehdidimden sakınanlara özeldir." Yani bu sonuç, azap vaadimden veya kâfirlere vaat ettiğim azabımdan korkanlar içindir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Peygamberler *fetih istediler;* yani düşmanlarına karşı Allah'tan fetih istediler yahut onlarla kendi aralarında hüküm vermesini istediler." Şu âyette belirtildiği gibi:

"Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında hak olan hükmünü ver" (A'râf 7/89).

Kâfirler de Allah'tan zafer talep ettiler ve Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] galip gelmek için yardım istediler; Ebû Cehil'in Bedir Savaşı'nda yaptığı dua gibi. O şöyle demiştir:

"Allahım, bu zat (Muhammed), akraba arasındaki hakları yok saydı, bize daha önce bilinmeyen şeylerle geldi; onu yarın helâk et!"

Yahut iki taraf Allah'tan yardım ve zafer istedi; onların her biri Allah'tan, haksız olanı helâk etmesini ve haklı olanı galip getirmesini istedi.

Âyetin, bir okunuşuna göre, "Allah'tan yardım isteyin" manasına geldiğini söyleyenler de olmuştur.

Âyet şöyle bitiyor: "Allah'a karşı kibir gösteren *her zorba,* Hakk'a ve onu getirene karşı *inat eden kimse hüsrana uğradı."* İşte onlar için fetih yani hüküm budur. Bu hüküm, Hakk'a karşı kibirlenenlerin perişan olması ve müminlerin kurtulmasıdır.

Diğer âyette, onların perişanlıklarının sonunu hatırlatarak şöyle buyurdu:

"Hüsranın hemen peşinden de cehennem vardır." İnatçı zorba kimse ona atılmak için beklemektedir. Zaten o, dünyada bu azabın tam kena-

rında durmaktadır. Öldükten sonra tekrar diriltilip cehenneme atılacaktır. *"Orada kendisine*, kâfirlerin derisinden akan kan ve irinden oluşan *irinli su içirilir. Onu yudumlamaya*, zorlandığı için yutmaya çalışır, *fakat boğazından kolayca geçiremez."*

Bir hadis-i şerifte şöyle rivayet edilmiştir:

"Kâfire içmesi için cehennemin kızgın içeceklerinden getirilir; o bunu içmekten çekinir. İçecek kendisine yaklaştırıldığı zaman yüzünü kızartır; kafa derisi eriyip içine düşer. Zorla içirildiğinde bağırsaklarını parça parça eder."[414]

"O içeceği kolayca yutamaz", yutmaya yaklaşamaz. Onu yutmakta çok zorlanır; böylece azabı uzar, sonra da zar zor yutar. *"Ona her yandan ölüm* sebebi olacak *felaketler gelir*, kendisini şiddetli işkenceler sarar, fakat o, ölmez ki rahat etsin."

Yahut ona, cesedinin her yerine, hatta saçlarının diplerine ve ayaklarının parmaklarına kadar şiddetli azaplar gelir.

"İş bununla kalmaz, *peşinden şiddetli bir azap vardır."* Yani o, her vakit, yapılan bu azaptan daha şiddetli yeni azaplarla karşılaşır.

Bu şiddetli azabın, cehennemde ebedî olarak kalmak olduğunu söyleyenler olduğu gibi, onun, nefeslerinin cesetlerinde hapsedilip nefes alıp verememeleri olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bunu Fudayl b. İyâz [kuddise sırruhû] söylemiştir.[415]

Âyetteki *"fetih istediler"* kısmının, peygamberlerin kıssalarından ayrı bir konu olup onun Mekkeliler için indiğini söyleyenler de olmuştur. Mekkeliler, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] kendilerine beddua ettiği ve kıtlık çektikleri sene; Allah'tan yağmur istediler; Allah isteklerini kabul etmedi, kendilerine yağmur vermedi ve onlara istedikleri yağmura karşılık olarak cehennemlerin kan ve irinini vaat etti. Beyzâvî bu manaya gelen bir açıklama yapmıştır.

---

414 Tirmizî, Cehennem, 4 (nr. 2592); Ahmed, *Müsned*, 5/265; Hâkim, *Müstedrek*, 2/351; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7460.

415 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/16.

13-17. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kâfirler, peygamberlerini ne ile tehdit etmişlerse birtakım avam halk da kendi zamanlarındaki derviş ve velileri ona benzer sözlerle tehdit ederler.

İbn Liyûn et-Tücibî,[416] *İnâletü'l-İlmiyye* adlı eserinde, velilerin gizli oluşuyla ilgili açıklamalar yaptığı bölümde demiştir ki:

"Bilindiği gibi, günahlardan masum olmak sadece peygamberlere ait bir durumdur. Onların dışındaki insanlar, görüşlerinde isabet de eder, hata da eder; günaha düşebilirler, ardından tövbe ederler. Fakat velilerin hayat hikâyeleri ve kerametleri yazıya geçirilirken, kusur ve hataları dile getirilmemiştir. Vefatlarının üzerinden uzun bir zaman geçince, insanların çoğu, onların hiçbir kusur ve günahının olmadığını zannettiler. Halbuki velilerin yaşadıkları zamanda, onları sevenler olduğu gibi kendilerine kızanlar da vardı. Onların veli olduğunu kabul edip kendilerine teslim olanlar bulunduğu gibi onları tenkit edenler de bulunmaktaydı."

Daha sonra der ki: "Velilerden razı olan kimse, onlar hakkında, bildiklerinin en güzelini söyler; onlara kızan kimse ise onlar hakkında bildiklerinin en kötüsünü söyler. Bu veliler, kendi zamanlarındaki insanlardan, başkalarının sabredemeyeceği derecede eziyet ve hakaret görmüşlerdir ve haklarında kötü şeyler düşünen pek çok insan olmuştur. Mesela, Bayezid-i Bistâmî, defalarca Bistam'dan çıkarılmıştır. Şiblî, Havvâs ve Ebü'l-Hüseyin-i Nûri, düşmanları tarafından yapılan suçlamalar yüzünden hesap vermek için sultanın huzuruna çıkarılmışlardır. Sûfîlere baskı yapıldığı günlerde, Cüneyd-i Bağdâdî, kendisinin fakih olduğunu söyleyerek halini gizlemiştir. Yine velilerden Hallâc-ı Mansûr, sihirbaz ve zındık suçlamasıyla zamanındaki idare tarafından yakalanmış, dövülmüş ve eziyet edilmiştir." Tücibî'nin naklettiklerini mana olarak verdik.

---

416 İbn Liyûn, asıl adı, Ebû Osman Sa'd (Saîd) b. Ahmed et-Tücibî el-Endelüsî'dir. Âlim ve şair bir zat olup 750'de (1349) vefat etmiştir. *İnâletü'l-İlmiyye* adlı eseri, Ali b. Abdullah eş-Şüşterî'nin, sûfîler ve tasavvufla ilgili *er-Resâletü'l-İlmiyye fî Tarîki'l-Mücerridîn mine's-Sûfiyye* adlı eserinin kısaltılmışıdır (bk. Süleyman Tülücü, "İbn Liyûn", *DİA*, 20/159-160)

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Sûfîlerin sıkı takip ve tecrit edildiği günlerde Tıtvân şehrinde benzer şeyler bizim de başımıza geldi. Defalarca dövülmekle korkutulduk; hapse atıldık ve zâviyemizden çıkarıldık. Onların görevli müfettişlerinden biri bize,

"Vallahi sizi şehrimizden çıkaracağız, bir gemiye bindirip hıristiyanların toprağına göndereceğiz!" dedi. Ben de kendisine,

"Bu bize bir iyilik ve ikram olur; öyle umuyorum ki biz hıristiyanlara Allah'ı hatırlatırız (O'nu hükümlerini duyurup onları hak dine davet ederiz), nihayet müslüman olurlar" dedim. Bu sözle birlikte bizim haberimiz şeyhimize ulaştığı zaman, bana şu âyeti yazıp gönderdi:

"İnkâr edenler peygamberlerine dediler ki: 'Andolsun ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız ya da dinimize döneceksiniz!' Rab'leri de onlara, 'Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!' diye vahyetti" (İbrahim 14/13).

Kâfirler hakkındaki bütün âyetler, müslüman da olsalar, sıfatı onlara benzeyen kimselere de hitap eder; âyetin hükmü bir yönüyle onlara da uygulanır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kâfirlerin Amelinin Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, kâfirlerin amellerini bir misalle anlatarak şöyle buyurdu:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِى يَوْمٍ
عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَىْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

18. ***Rab'lerini inkâr edenlerin durumu (şudur): Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer; yaptıklarından hiçbir fayda elde edemezler. İşte bu, tam manasıyla bir sapıklıktır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Rab'lerini inkâr edenlerin* yaptıkları, bir fayda vermeme ve yok olup gitme bakımından, *fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle havada savurduğu küle benzer."*

Kâfirlerin, sadaka vermek, akraba ile ilgilenmek, muhtaçlara yardım etmek, köleyi hürriyetine kavuşturmak gibi yaptıkları güzel işler, yok olup gitme bakımından, fırtınalı bir günde şiddetli rüzgârın havaya savurduğu toza benzer; çünkü bu işler Allah'a iman ve O'nun rızası esasına göre yapılmamıştır. Onlar, dünyada yaptıkları işlerden, kıyamet gününde hiçbir fayda görmezler; zira yaptıkları yok olup gitmiş, elde hiçbir şey kalmamıştır. Bunun için, ondan bir şey kazanamazlar, yaptıklarında bir sevap yoktur. İyi işler yapmanın getireceği fayda ellerinden uçup gitmiştir; tıpkı fırtınalı bir havada, rüzgârın, senin kaldırdığın tozu uçurup yok ettiği gibi.

"İşte bu durum, yani iyi işler yaptıklarını düşünmekle birlikte, dalâlet içinde kalmaları, *tam manasıyla bir sapıklıktır;* yani hak yoldan son derece uzak kalmaktır."

18. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sahibi için kalıcı olacak ve fayda verecek amel, evvelinde ihlâs bulunan, sonunda gizli tutulan ve içinde kulun kendi güç ve kuvvetinden sıyrılarak Allah'ın rahmetiyle yaptığı ameldir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

"Ameli korumak yapmaktan daha zordur. Bir adam, iyi bir iş yapar; kendisine salih bir amel sevabı yazılır; bu amel gizli olarak yapılınca, onun sevabı yetmiş derece artırılır. Fakat şeytan adama gelip devamlı ona yaptığı güzel işi açıklaması için vesvese verir; nihayet adam gizlice yaptığı amelini insanlara anlatır ve ilan eder; o zaman amelin açıktan yapıldığında verilen sevabı yazılır; gizli yapıldığında katlanarak verilen bütün sevaplar silinir. Şeytan adama 'yaptığını anlat!' diye vesvese vermeye devam eder; adam amelini insanlara açıklar ve bundan dolayı övülmesinden hoşlanır. Bunun üzerine amele açıktan yapıldığında verilen sevap da silinir; onun yerine ameliyle gösteriş yaptığı

yazılır. Dinini korumak isteyen kimse, Allah'tan korksun. Şüphesiz riya (insanlar görsün ve övsün diye amel etmek) bir çeşit şirktir."

Bu hadisi Beyhakî rivayet etmiştir.[417]

Bu hadisten, kalple yapılan amellerin üstünlüğü ortaya çıkıyor. Kalbin amelleri, tefekkür etmek, ibret almak, müşahede, basiretle nazar, güzel niyet, güzel hidayet, zühd (dünyadan gönlü çekmek), vera' (şüpheli şeylerden çekinmek), sabır, şükür, hilim ve bunların dışındaki güzel şeylerdir. Sadece kalple yapılan amelleri melek bilmez ki yazsın; şeytan bilmez ki bozsun; onların sevabını sadece cömertler cömerdi Allah verir. Bunun için şöyle denmiştir: "Kalple yapılan çok az bir amel, âzalarla yapılan dağlar gibi amelden daha faziletlidir."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Bir saatlik tefekkür, yetmiş sene (nâfile) ibadetten daha hayırlıdır."[418]

Bunun için Allah Teâlâ, zâhirde yapılan amellerin halini bir misalle zikrettikten sonra, tefekkürü emrederek şöyle buyurmuştur:

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّؕ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ

بِخَلْقٍ جَدِيدٍۙ ﴿١٩﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

19. ***Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi yok edip yerinize yeni bir topluluk getirir.***

20. ***Bu, Allah'a zor gelmez.***

417 bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6813.

418 Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, nr. 73; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/305; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 5897. (Burada hadis, "altmış yıl" ifadesiyle geçmektedir).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: "Ey Muhammed yahut ey bu haberi duyan kişi! *Allah'ın gökleri ve yeri hak ile* yani hakkı göstersin, hakka delil olsun diye *yarattığını görmedin mi?"*

Yahut onları yaratılması gerektiği şekilde, amacına uygun olarak yarattığını görmedin mi? Bu amaç, yaratıcısını tanıtmak, O'nun yoktan var etmeye ve var olanı yok etmeye gücünün yettiğini göstermektir. Bunun için âyetin devamında şöyle buyurdu:

"O dilerse sizi yok edip yerinize yeni bir topluluk getirir." Yani Allah dilerse, sizi yok eder, sizin yerinize başka bir topluluğu getirir. Şüphesiz onların sûret ve vücutlarının ana maddesini yoktan var eden zat, onları yok edip yerlerine başka bir topluluğu getirmeye kadirdir.

"Bu, Allah'a zor gelmez." Yani O'nun için zor veya imkânsız değildir. Şüphesiz O'nun gücü her şeye yeter; bazısını yapıp bazısını yapamaması söz konusu değildir. Durumu böyle olan bir zat, sadece kendisine ibadet edilmesini hak eder; yine O, kendisinden sevap umarak ve hesap günü azabından korkarak sadece zatına yönelmeye en layık olandır. O gün, aşağıda gelecek olan, *"Hepsi Allah'ın huzuruna çıkar ..."* âyetiyle işaret edilen gündür.

19-20. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Görmedin mi Allah ruhları, marifet makamında Hakk'ı müşahede için yarattı; nefisleri de teklif makamında Hakk'a ibadet için yarattı. Ruhların yeri, göktür; bedenlerin yeri ise ilâhî hükümlerin uygulandığı yeryüzüdür.

Ruhlar âlemi, marifet yani Cenâb-ı Hakk'ı tanıma mahallidir. Bedenlerin âlemi ise teklif (emir ve yasakları uygulama) mahallidir. Beden teklif âlemi olan dünyada yaşadığı sürece ruh kendisinden ayrılmaz; sadece ruh, manevi temizlik ve zikir ile bedenden yükselip ruhlar âlemine çıkar. O zaman, bedenlerin yerine sadece (asıl varlık olarak) ruhları müşahede eder. Bu, ârifibillâh olan zatların bildiği rubûbiyyet sırlarının en büyüklerindendir. Allah Teâlâ onları bu makamdaki sırlara muttali

kılınca; kendilerine yüce zatın sırları ve peygamberlerin ruhlarının bulunduğu ruhlar âlemi açılır. Bu hale ulaşan ârifler, bir an olsun Allah'ı unutmazlar, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] uzak kalmazlar, diğer peygamberlerin ve velilerin ruhlarını görmekten perdelenmezler.

Bu makamda Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Otuz senedir Cenâb-ı Hak benden, bir an olsun zatını perdelemedi."

Yine o demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] benden bir saat perdelenecek olsa, kendimi gerçek müslümanlardan saymam!"

Şeyhlerimizin şeyhi Ali el-Cemel el-İmrânî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Allah'ın bana ihsan ettiği nimetlerden biri de, ben ne zaman Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] zikretsem veya kalbimde hatırlasam, kendimi huzurunda bulurum."

Allah Teâlâ bizleri bu zatların feyiz ve bereketinden faydalandırsın.

Bu makamda olan zatlar, her devirde mevcutturlar. Şüphesiz önceki âriflerin zamanında onlara bu imkânı veren yüce Allah, bizim zamanımızda da dilediklerine vermeye kadirdir.

"Eğer Allah dilerse sizi yok edip yerinize yeni bir topluluk getirir" âyeti şuna işaret etmektedir: Şayet Allah dilerse sizi nefsinizi görmekten uzaklaştırır; size yeni bir vücut verir, onunla Rabb'inizin sırlarını müşahede edersiniz. Bunu yapmak Allah'a zor gelmez.

Âriflerden Ebü'l-Mevâhib et-Tûnisî [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Hak'ta fâni olmanın hakikati, nefse ait vasıfların yok olup gitmesi; senin kendinden geçmen ve beşerî engellerin ortadan kalkmasıdır."

Kulların İlâhî Huzura Arzedilişi

İnsanlar, ölümle birlikte madde ve cisim âleminden ruhlar âlemine geçerler ve orada ilâhî huzura çıkarlar. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ
تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ
لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾

21. ***(Kıyamet gününde) İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkarlar ve zayıflar, büyüklük taslayanlara der ki: "Biz size uyardık; şimdi siz, Allah'ın azabından birazını olsun bizden savabilir misiniz?" Onlar da der ki: "Allah bizi hidayete erdirseydi biz de sizi doğru yola iletirdik. Şimdi ağlayıp sızlasak da sabretsek de farketmez; çünkü bizim için kaçıp sığınılacak bir yer yoktur."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Kıyamet gününde *insanların hepsi*, kabirlerinden kalkıp yalın ayak ve başı açık bir vaziyette, hesaplarının görülmesi için *Allah'ın huzuruna çıkarlar."*

Yahut herkes, Allah'a karşı zannı (inancı) üzere O'nun huzuruna çıkar. Onlar, gizlice kötülük işler ve onu Allah'ın bilmediğini zannederlerdi. Kıyamet günü gelince, Allah hakkındaki düşünceleri açılıp ortaya konur.

O zaman, irade ve görüşleri zayıf olup zalimlerin yoluna uyanlar, onları peşlerinden çekip götüren ve azdıran kibirli reislerine derler ki: "*Biz*, dini inkâr etmede, Allah'ın peygamberini yalanlamada ve onun öğütlerinden yüz çevirmede *size uyardık; şimdi siz, Allah'ın azabından azıcık da olsa bizden savabilir misiniz?* Bizden Allah'ın azabından az da olsa bir şey giderebilir misiniz?"

Reisleri, onlara cevap vermek ve özürlerini beyan etmek üzere derler ki: "*Eğer Allah bizi hidayete erdirseydi*, bizi imana ulaştırıp onda muvaffak etseydi, *biz de sizi doğru yola iletirdik*. Fakat doğru yoldan saptık, sizi de saptırdık; yani kendimiz için seçtiğimiz şeyi sizin için de seçtik. Şayet Allah bizi, ateşten kurtaracak bir yola ulaştırsaydı, biz de sizi

ulaştırırdık ve size bir fayda verirdik. Ancak şimdi bize kurtuluş yolu kapandı; artık, feryat etsek de sabretsek de farketmez; yani bizim için feryat ve sabır aynıdır; çünkü bizim için sığınacak, kaçıp kurtulacak bir yer yoktur."

"Ağlayıp sızlasak da sabretsek de birdir" sözünün, reislere ve onlara uyanlara ait olması muhtemeldir. Bu görüşü şu rivayet de desteklemektedir:

"Cehennemlikler birbirlerine, 'Gelin, ağlayıp feryat edelim!' derler ve beş yüz sene ağlayıp sızlayarak feryat ederler. Bunun bir fayda vermediğini görünce, 'Gelin, bu azaba sabredelim' derler ve beş yüz sene sabrederler. Bu da bir fayda vermeyince, 'Ağlayıp sızlasak da sabretsek de bir şey değişmez; bizim için bu azaptan bir kurtuluş yok!' derler."[419]

Allah Teâlâ'dan, lutuf ve keremiyle bizleri azabından korumasını diliyoruz.

21. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ârifler ve onlara bağlanıp uyan kimseler, madde âleminden ruhlar âlemine yükseldikleri, her şeyin içinde, her şeyden önce, her şeyden sonra ve her şeyle birlikte Allah'ı müşahedeye ulaştıkları, ilâhî sırların içinde sefa sürdükleri ve kıyamet günü mukarrebîn makamındaki salihlerle birlikte makamları yükseltildiği zaman, onlarla beraber bulunmaktan mahrum edilmiş yakîni zayıf kimseler, işin hakikatini anlarlar. Bunlar, kalbi Hak'tan perdelenme gamı içinde kalmış, kötü düşünce ve vesveseyle sarılmış, eşyanın bağı içinde hapsedilmiş kimselerdir. Onlar, kendilerini âriflerin sohbetinden engelleyen reislerine ve makam sahiplerine,

"Bizler size uymuştuk; şimdi bizden şu içine düştüğümüz manen perdelenme gamını ve derecelerimizin düşüklüğünü giderebilir, bize fayda verebilir misiniz?" derler. Onlar da,

---

419 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/17-18; Taberânî, *el-Kebîr*, 19/84; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/43-44.

"Eğer Allah bize onlarla birlikte olmayı (onların sohbet ve terbiye halkalarına girmeyi) nasip etseydi, biz de sizin onlarla beraber olmanızı sağlardık" derler.

Hepsi, kıyamet günü âriflerin derecelerinin yükseltilmediğini görünce, kendi hallerine ağlayıp sızlarlar, ellerinden kaçırdıkları fırsat için üzülürler; fakat bu onlara bir fayda sağlamaz. Onların, mukarrebîn makamındaki âriflerin makamından geri kalmalarını giderecek bir çare yoktur.

Rivayet edildiğine göre, illiyyîn makamındaki (en yüksek mertebedeki) veliler, kendilerinden altta olanlara baktıklarında, yüzlerinin nurundan alttakilerin dereceleri aydınlanır. İnşallah, Secde sûresinin 17. âyetinin tefsirinde bu konuyla ilgili bir hadis gelecek.

Şeytanın Cehennemliklere Hitabı

Cenâb-ı Hak, bundan sonra şeytanın, cehennemliklere seslenişini zikrederek şöyle buyurdu:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ
وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا
اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا اَنْفُسَكُمْ
مَا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ اِنِّي كَفَرْتُ بِمَا
اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

22. *(Hesapları görülüp)* ***iş bitirilince şeytan diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti, ben de size*** *(bazı şeyler)* ***vaat ettim ama yalancı çıktım. Hem benim size karşı kullanabileceğim bir gücüm yoktu. Ben, sadece sizi*** *(inkâra)* ***çağırdım, siz de hemen çağrıma uydunuz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kur-***

tarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Doğrusu ben, daha önce sizin beni (Allah'a) ortak koşmanızı reddettim." Şüphesiz zalimler için can yakıcı bir azap vardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ahirette hesapları görülüp *iş bitirilince,* cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girince, *şeytan diyecek ki ...*"

Rivayet edildiğine göre İblis için cehennemde ateşten bir taht kurulur, onun üzerinden cehennemliklere, yani ateşi hak etmiş insan ve cinlere hitap eder ve şöyle der:

"Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti; size gerçek olan bir vaatte bulundu ve onu yerine getirdi. Bu vaat, sizi öldükten sonra diriltmek ve amelinizin karşılığını vermekti. *Ben de size* birtakım bâtıl şeyler *vaat ettim.* Size, öldükten sonra dirilmek ve hesap vermek yoktur dedim; eğer benim dediklerim gerçekleşseydi, taptığınız putlar size şefaatçi olurdu. *Ben vaadimin gerçekleşmesi konusunda size yalancı çıktım;* vaat ettiğim şeylerin tersi çıktı. *Hem benim size karşı* kullanabileceğim maddi *bir gücüm yoktu,* sizi zorla inkâr ve isyana sürükleyecek bir yetkiye sahip değildim. *Ben, sadece sizi* inkâra ve isyana *çağırdım,* benim yaptığım tek şey, size inkâr ve günahı güzel gösterip vesvese vererek sizi onlara çağırmaktı. Ben bunu yaptım; siz de hemen çağrıma uydunuz."

Şeytanın yaptığı, onlara hâkimiyet kurmak cinsinden bir şey değildir. Bu, onları susturmak için söylenmiş bir sözdür.

Âyete şu mana da verilmiştir: Ben sizi zorla inkâr ve isyana sürüklemedim; sadece sizi onlara çağırdım; siz de hemen bana uydunuz. Şeytanın sözü şöyle devam ediyor:

"O halde beni kınamayın; çünkü düşmanlığı meşhur olan ve bilinen bir kimse, kötü işler yaptığı zaman kınanmaz; ondan zaten bu şeyler beklenir. *Siz,* ben çağırdığım zaman hemen bana uyduğunuz, fakat Rabb'inizin davetine uymadığınız için *kendinizi kınayın."*

Bu âyette, "Kul kendi fiilini yaratır" diyen Mu'tezile mezhebini destekleyen bir delil yoktur. Kulun kesbi (bir işi yapması), işin zâhirinde takdir edilmiştir. Bu, hikmet âleminde ilâhî hükümlerin icrası için böyle takdir edilmiştir. Hikmet âlemi dediğimiz bu sebepler âlemi, kudret âlemi için bir örtü mesabesindedir. Kudret ortaya çıkar, hikmet gizlenir. Bu, kulun bir amel yaparken ihtiyarının ortaya çıkmasıdır. Gerçekte kulun kendi başına bir ihtiyarı (bir şeyi seçme ve yapma yetkisi) yoktur (sonuçta insanın irade ve tercihi ilâhî iradeye tâbidir). Âyette şöyle buyrulmuştur:

"Eğer Rabb'in dileseydi, onu yapamazlardı" (En'âm 6/112).

"Onlar sadece Allah'ın dilediğini dilerler" (İnsan 76/30; Tekvîr 81/29).

Şeytan sonra onlara şöyle dedi: *"Ne ben size yardım edip bu azaptan kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz!* Doğrusu ben, bu günden önce, dünya hayatında sizin beni Allah'a ortak koşmanızı reddettim; sizin bu yaptığınızdan uzak durdum ve onu çirkin gördüm. Şu âyet de bu durumu ifade etmektedir:

"Kıyamet günü (putlar) sizin şirkinizi inkâr ederler" (Fâtır 35/14).

Âyete şu mana da verilmiştir: Sizin daha önce (dünyada) taatinde beni kendisine ortak yaptığınız Allah'ı ben, secde emrinden kaçınarak inkâr etmiştim.

Birinci mana daha açık ve tercihe şayandır.

Cenâb-ı Hak buyurdu ki:

"Şüphesiz zalimler için can yakıcı bir azap vardır." Bu kısım, şeytanın hitabının devamı olabilir.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu tür şeylerin anlatılmasında, ona dikkatle kulak verenler için bir lutuf ve ikaz vardır. Bu ikazı dikkate alanlar, dünyada kendilerini hesaba çekip sonlarının nereye gittiğini iyice düşünürler."

22. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey nefsine iyilik yapmak isteyen salih kul, senin, şeytanın bütün fırsatları kaybettiğinde söylediği bu sözü can kulağıyla dinleyip ondan ders çıkarman gerekir. Ders çıkarıp hayatta iken, kabre girmeden önce, ayakların kaymadan nefsini kurtarmaya çalış; çünkü ahirette pişmanlık fayda vermez. Dünyada iken nefsini hesaba çek, işinin sonunu iyi düşün, inancını sağlamlaştır, tevhid inancını gözden geçirip düzelt, Rabb'inin taatinde bütün gayretinle çalış. Şeytanın aldatma noktalarından sakın. Sonsuz ikram ve ihsan sahibi Mevlâ'ya güven. Ölümü sürekli gözünün önüne getir. İleride gelecek şeyleri gerçekleşmiş gibi kabul et; olacak işleri olmuş say ve ona göre davran. Her gelecek yakındır. Âyette şöyle buyrulmuştur:

"Size vaat edilenler muhakkak gelecektir; siz (Allah'ı) âciz bırakamazsınız" (En'âm 6/134).

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Eğer senin kalbinde yakîn nuru parlasaydı, ahireti hazırlanıp gitmekten daha yakın görürdün; ayrıca dünyanın güzelliklerinin üzerine fânilik damgası vurulduğunu apaçık görürdün."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Salihlere Verilen Cennet Selâmı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, şeytanın aldattığı kimselerin zıddı olan salih kullarından bahsederek şöyle buyurdu:

وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

23. ***İman edip salih amel yapanlar, Rab'lerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlere konulurlar. Orada hitap ve dilekleri "selam"dır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İman edip salih amel yapanlar, Rab'lerinin izniyle, içinde ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlere konulurlar."* Allah melekleri vasıtasıyla onları cennete koyar. Cenâb-ı Hak, hesaplarını gördükten sonra, meleklerine cennetlikleri cennete koymalarını emreder. *"Orada hitap ve dilekleri 'selâm'dır."* Melekler veya cennet hizmetçileri, müminler cennete girdiklerinde, hadis-i şerifte geçtiği gibi, onları selâmla karşılayıp "hoş geldiniz" derler.

23. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyetin, şeytanın cehennemliklere hitabından sonra zikredilmesi, insanın ondan nasıl kurtulacağına dikkat çekmek içindir. Müminler bu şekilde uyarıldı ki şeytanın muhatabı olmasınlar ve ona uymasınlar. Şeytandan kurtuluş yolu, sahih iman ve onu takviye eden şeylerdir. Onlar da daha önce belirttiğimiz gibi, iman ehlinin kalbini huzura erdiren sebeplerdir. Eğer Allah bir kulunu bir ârifin sohbetiyle (terbiyesine girmekle) şereflendirirse onu müşahede makamına yükseltir. Bu makama ulaşan kimsede tam bir kulluk hali gerçekleştiği ve Rabb'inin azametini müşahedeye yükseldiği için, şeytanın ve başkalarının ona bir tesiri olmaz. Cenâb-ı Hak, şeytana şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz senin, salih kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur" (Hicr 15/42).

Onlar, kalplerinde iman ağacı kök salmış ve dalları Rahmân'a yükselmiş kimselerdir. Cenâb-ı Hak, onların bu haline şu âyetinde işaret etmektedir:

İman ve Küfrün Misali

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ
أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ

رَبِّهَاۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ
خَب۪يثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَب۪يثَةٍۨ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ
﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَفِي الْاٰخِرَةِۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِم۪ينَۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٢٧﴾

24. ***Görmedin mi Allah nasıl bir örnek verdi: Güzel söz*** *(kelime-i tevhid)*, ***kökü yerde sabit, dalları gökte olan hoş bir ağaç gibidir.***

25. *(O ağaç),* ***Rabb'inin izniyle her zaman meyvesini verir. Allah, öğüt alıp uyansınlar diye insanlara misaller verir.***

26. ***Kötü söz (inkâr), gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durması imkânsız olan kötü bir ağaca benzer.***

27. ***Allah iman edenleri dünya hayatında ve ahirette sabit söz (kelime-i tevhid) üzere tutar. Allah zalimleri saptırır; Allah dilediğini yapar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed veya ey bu sözü duyan muhatap! *Görmedin mi Allah,* 'lâ ilâhe illallah' diyen tevhid ehli için *nasıl bir örnek verdi.* Onlar, kalplerinde imanın yerleştiği ve onu dilleriyle ifade eden kimselerdir. Onların dilleriyle söylediği ve manası kalplerine yerleşmiş olan *güzel kelime, kökü yerde sabit,* yerin derinliklerine doğru kök salmış, *dalları ise gökte* yani göğün en üstünde *olan hoş bir ağaca benzer."*

Yahut o ağacın dalları ve bütün çeşitleriyle meyveleri göktedir.

"O ağaç, Rabb'inin izniyle, Allah'ın, kendisine meyve vermesini takdir buyurduğu *her zaman meyvesini verir."*

Âyette geçen "her zaman" ifadesinden kastın, bir sene olduğu söylenmiştir. Sahabeden Abdullah b. Abbas'la [radıyallahu anh] müfessirlerin

ve fakihlerin çoğunluğu böyle demiştir. Fakihler, bu âyetten şu sonuca varmışlardır: Bir kimse, kardeşine, "Seninle bir süre konuşmayacağım" diye yemin etse, onunla bir sene konuşmaması gerekir.

Yine İbn Abbas [radıyallahu anh], Dahhâk ve onların dışındaki bazı âlimler, "Her zaman meyvesini verir" âyetini, "Sabah ve akşam meyvesini verir, ne zaman istenirse meyvesi toplanır" şeklinde açıklamışlardır.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu görüş daha açık ve kuvvetlidir.

Âlimler, Allah Teâlâ'nın ihlâs kelimesine benzettiği bu ağacın hangi ağaç olduğu hakkında farklı şeyler söylemişlerdir.

Bazıları, onun adı ve cinsi belirli olmayan bir ağaç olduğunu; bazıları, onun hurma ağacı olduğunu söylemiştir. Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir.

Şâtıbî demiştir ki: "Bu konuda şöyle denmiştir: Âyette geçen ağaç, Hindistan cevizidir. Onun kökü yerde sabittir, faydası süreklidir. Onun ilk meyvesi süt gibi bir sıvı olur, sonra bala dönüşür, sonra yiyecek haline gelir. Onun sütünden koyunların sütünden yapılan ürünler yapılır. Sonra ondan sirke yapılır, ayrıca şarap gibi bir içecek elde edilir. Sonra zeytinyağı gibi bir sıvı elde edilir. Bütün bunlar, onun tam yiyecek haline gelmeden önce geçirdiği safhalardır.

Hurmaya gelince, o ilk altı ayda düşük kalitede yeni çıkmış meyve olur. Diğer altı ayda ise hoş tatlı taze hurma olur. Onun faydası da süreklidir. Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "O, Yemen'de yetişen bir çeşit kuru hurmadır. Ona 'bâhin' denir. Bütün sene yenir."

İbn Mukaşşib Hindistan cevizini zikretmiş ve onu Şâtıbî'nin dediği özelliklerde tanıtmıştır. Onun hurma ağacı hakkındaki "altı ayda şöyle böyle olur" sözü eleştiriye açıktır; doğrusu hurma ağacı üç ay içinde bir değişim gösterir, ürün vermeye başlar. Gözlemler, onun görüşünü reddetmektedir.

Her an meyve veren hoş ağaca benzetilen, kâmil mümindir. Kâmil müminin insanlara faydası dâimîdir, ilmi süreklidir, zamanı Allah'ın

zikri veya Allah'ın kullarını uyarmakla mâmurdur. Onun bütün hareketleri ve duruşu Allah'ın taati içinde geçer. Şöyle ki kâmil mümin, bütün işlerinde Allah rızasına niyet eder, her dakika Allah'a sunacağı iyi işler yapar.

Cenâb-ı Hak, âyetin sonunda şöyle buyurdu: *"Allah, öğüt alıp uyansınlar diye insanlara örnekler verir."* Çünkü bu örnek verince açıklama, anlama ve uyanış daha fazla olur. Örnek, daha kolay ve hızlıca anlaşılması için bir manayı (manevi şeyi) tasvir ederek anlayışa yaklaştırmaktır.

Cenâb-ı Hak, imana benzeyen güzel ağacın zıddını zikrederek şöyle buyurdu:

"Kötü söz yani inkâr, kokusu ve tadı *kötü bir ağaca benzer; onun gövdesi yerden koparılmış,* kökünden koparılıp gövdesi ayrılmış ve bütünüyle yerinden sökülüp atılmıştır; *bunun için ayakta durması imkânsızdır."* Bu ağaç, kökleri yerde sabit duran ağacın zıddıdır.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyetteki ağaca benzetilen güzel ve kötü sözlerin ne olduğu hakkında farklı görüşler söylenmiştir Güzel söz, kelime-i tevhid yani 'lâ ilâhe illallah' sözü, İslâm'a davet ve Kur'an olarak açıklanmıştır. Kötü söz ise Allah Teâlâ'ya şirk koşmak, küfre davet ve hakkı yalanlamak şeklinde izah edilmiştir. Bu sözlerden kasıt, bunlardan daha genel bir mana olabilir. Buna göre güzel kelime, haktan bahseden yahut salaha (doğruya ve güzel işlere) davet eden her sözdür. Kötü, çirkin söz ise bunun zıddı olan her sözdür.

Kokusu, meyvesi ve tadı hoş ağaç, hurma ağacı olarak tefsir edilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ait bir açıklama da mevcuttur. Allah Resûlü mümini, hurma ağacına benzetmiştir.[420] Bu ağacın, cennetteki bir ağaç olduğunu söyleyenler de olmuştur. Kötü

---

420 Abdullah b. Ömer [radıyallahu anh] şöyle nakletmiştir: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanında oturuyorduk. Bir ara, bizlere hitaben, *"Öyle bir ağaç var ki mümine benzer; yaprağını dökmez, sürekli yeşil kalır ve meyve verir. Söyleyin bakalım bu hangi ağaçtır?"* buyurdu. Orada bulunanlar çölde yetişen farklı ağaçlar söylediler. Benim aklıma, onun hurma ağacı olduğu geldi, fakat onların içinde en küçük ben olduğum için, bir şey söylemedim. Sonra Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"O hurma ağacıdır"* buyurdu (bk Buhârî, İlim, 4, 5; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/642; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/22-23).

ağacın ise Ebû Cehil karpuzu denen, tadı acı, kokusu kötü bitki olduğu söylenmiştir. Örnek verilen ağaçların, bunlardan daha genel ve geniş bir mana içermeleri de muhtemeldir."[421]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Allah iman edenleri dünya hayatında ve ahirette sabit söz üzere tutar."* Bu söz, "lâ ilâhe illallah" kelime-i tevhididir. Yahut o, delil ve hüccetle kalpte yerleşen ve orada karar kılan haktır.

Allah onları hayatları boyunca dünyada bu hak söz üzere sabit tutar; dünyada düşmanları tarafından fitneye düşürüldüklerinde ondan ayrılmazlar. Yahut Allah onları ölümleri anında kelime-i tevhid üzere sabit tutar. Bu durum, ömrü iman üzere tamamlamak demektir. Ona, "güzel son" denir.

Allah müminleri, ahirette de, sorgu-sual anında o söz üzere sabit tutar. Kabirde kendilerine itikadları hakkında sorulduğu zaman, kekelemeden kolayca cevap verirler. Ayrıca Allah onları, ahirette hesap yerinde de kelime-i tevhid üzere sabit tutar; kıyamette meydana gelen olaylar onları dehşete düşürmez.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], müminin ruhunun alınmasından bahsederken şöyle buyurmuştur:

"Ruh bedenle kabirde buluşur. O anda iki melek gelir. Bunlara Münker ve Nekir melekleri denir. Melekler ölüyü kabrin içinde oturturlar ve ona,

'Rabbin kim?' diye sorarlar. O,

'Rabbim Allah'tır' diye cevap verir. Melekler,

'Dinin nedir?' diye sorarlar. O,

'Dinim İslâm'dır' diye cevap verir. Melekler,

'Size gönderilen şu kimse (Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] kimdir, onun hakkında ne diyorsun?' diye sorarlar. O,

421 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/518.

'O, Allah'ın peygamberidir' diye cevap verir. Melekler,

'Dünyada neler yaptın?' diye sorarlar. O,

'Allah'ın kitabını okudum, ona inandım, içindekileri tasdik ettim' diye cevap verir. Bunun üzerine, gökten bir münâdi şöyle seslenir:

'Kulum doğru söyledi. Ona cennetten güzel yataklar hazırlayın, rahat ettirin, kendisine cennet elbiseleri giydirin. Onun için cennete bakan bir kapı açın' denir. Hepsi yapılır, kendisine cennetin güzel kokuları gelir. Sonra kabri gözünün görebildiği kadar genişletilir. O arada ölen kişinin yanına güzel yüzlü biri gelir, kendisine güzel müjdeler verir. Vefat eden kimse,

'Sen kimsin? Yüzün hayır getiren bir yüz!' der. O da,

'Ben senin yaptığın güzel ve iyi işlerim' diye cevap verir. Bunun üzerine vefat eden kişi, 'Yâ Rabbi! Kıyameti kopar da aileme ve malıma kavuşayım' der."[422] İşte bu, şu âyette geçen durumdur:

"Allah müminleri, dünya hayatında ve ahirette, sabit söz (iman) üzere tutar" (İbrahim 14/27).

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Cenâb-ı Hakk'ın gücü bütün bunları yapmaya yeter.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kabirdeki insanın durumu, uyuyan kimsenin haline çok benzemektedir."

Âyet şöyle tamamlanıyor: "*Allah,* inkâr ve taklitle kendilerine zulmeden *zalimleri saptırır;* onları hakka ulaştırmaz, fitnelerin hücum ettiği anlarda ve yerlerde kendilerini hak üzere sabit tutmaz. *Allah dilediğini yapar;* bazılarını hak üzere sabit tutar, diğerlerini saptırır. O'na itiraz edilmez. kararına karşı gelecek ve, 'Niçin böyle yaptın?' diyecek kimse yoktur."

---

422 Ahmed, *Müsned,* 3/3-4; 4/287; Hâkim, *Müstedrek,* 1/ 37-40 (ayrıca bk. Ebû Davud, Sünnet, 24 [nr. 4753. Biraz farklı lafızlarla]).

24-27. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Temiz ve hoş söz kelime-i tevhiddir. Hoş ve güzel kokulu ağaç ise iman ağacıdır. Bu ağacın aslı, kalpte yerleşen tevhiddir. Onun gövdeden çıkan kısımları, farzlar ve vâciplerdir. İman ağacının dalları, sürekli işlenen sünnetlerdir. Yaprakları, mendup ve müstehaplardır. Çiçekleri, manevi haller ve makamlardır. Tatları, amellerin kalpte bulunan manevi tadıdır. Onun meyvelerinin sonu, ilimler ve zâtî sırların keşfolmasıdır ki bu, ihsan makamıdır. O, müşahede ve görmekle oluşan marifettir.

Kim bu makama ulaşmazsa o kişi, iman ağacının meyvesini toplayamaz. Kim bu sayılan şeylerde bir noksanlık içinde ise o ölçüde iman ağacında eksiklik olur. Bu eksiklik, asla bağlı parçalarında, dallarında, yapraklarında veya tadında olabilir. Yahut bu noksanlık, iman ağacının çiçeklerinin kokusunda veya meyvelerinin tadında olabilir.

Bilindiği gibi bir ağaç, arazide (onu diken ve ona bakan olmadan) kendi başına büyüdüğü zaman, boyu uzun olur, yaprak verir fakat güzel meyve vermez. Kendisini terbiye eden bir şeyhi olmayan kimsenin imanı da böyledir; onun dalları, yaprakları (farz vâcip zâhirî amelleri) çoktur, sadece meyvesi (yakînî imanı ve müşahedesi) zayıftır; bir rüzgâr estiğinde onu düşürebilir. Bu konudaki diğer açıklamalar için Mâide sûresinin 34. âyetinin tasavvufî işaretlerine bakınız. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İman Nimetine Nankörlük Edenlerin Cezası

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, iman nimetini inkâr edenlerin cezasından bahsederek şöyle buyurdu:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ
الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا
لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

28. ***Allah'ın nimetine nankörlük edenleri ve kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?***

29. ***Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü bir duraktır.***

30. ***(İnsanları) Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: "Eğlenin bakalım; şüphesiz dönüşünüz ateşedir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *Allah'ın nimetine nankörlük edenleri*, şükür yerine inkârı seçenleri *görmedin mi?*"

Yahut onlar, nimetin kendisini inkârla değiştirdiler. Çünkü onlar, Mekkeliler gibi, iman nimetini inkâr ettiklerinde, nimet kendilerinden çekilip alındı; böylece onu bırakıp yerine küfrü almış oldular.

Allah Teâlâ, Mekkeliler'i Hz. İsmail'in [aleyhisselâm] neslinden yarattı. Onları (özel korumaya aldığı) haremine yerleştirdi. Kendilerini beytinin (Kâbe'nin) hizmetçileri yaptı. Onlara rızık kapılarını açtı. Halkın kalplerini onlara meylettirip kendilerini sevdirdi. Ayrıca, peygamberi Hz. Muhammed'i [sallallahu aleyhi vesellem] onlara göndererek şereflerini tamamladı. Onlar bütün bu nimetleri inkâr ettiler, bunun üzerine başlarına kıtlık geldi, aç kaldılar; hatta ölü hayvanları yiyecek duruma geldiler. Ayrıca Bedir Savaşı'nda bir kısmı öldürüldü, bir kısmı esir edildi. Böylece onların elinden iman nimeti alınmış oldu ve küfürle başbaşa kaldılar.

Hz. Ömer ve Hz. Ali [radıyallahu anh] demişlerdir ki: "Bu âyet, Kureyş'in en günahkâr iki kabilesi hakkında indi. Onların biri Mugîreoğulları, diğeri de Ümeyyeoğulları'dır. Mugîreoğulları'nı, Bedir'de istediğiniz gibi öldürdünüz. Ümeyyeoğulları'na gelince, onlara bir zamana kadar süre verildi."[423]

"*Onlar*, inkârda ve nimeti küfürle değiştirme konusunda kendilerine uyan *toplumlarını helâk yurduna sürüklediler*; onları kendileriyle birlikte küfre sevkederek helâke götürdüler."

---

423 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/669-670 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/41; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 776; Hâkim, *Müstedrek*, 2/352.

Sonraki âyette bu helâk şöyle açıklanmıştır:

"Onları *cehenneme* sürüklediler; *ona girecekler* ve onda yanacaklar. O cehennem *ne kötü bir duraktır.*"

Cenâb-ı Hak, sonra, onların küfrünün nasıl olduğunu açıklayarak şöyle buyurdu:

"*Allah yolundan,* tevhidden *saptırmak için O'na ortaklar koştular,* kendilerine ibadet ettikleri birtakım ortaklar edindiler."

Onlar, hak yoldan sapmakla sonuçlanacak olan veya başkalarını hak yoldan saptıracakları bir şey yaptılar. Onların Allah'a ortak koyarken öncelikli amaçları haktan sapmak ve veya başkalarını saptırmak değildi; fakat neticesi ve âkıbeti bu olunca, gayeleri o imiş gibi anlatıldı.

"*De ki:* Dünyevî şehvetlerinizle *eğlenin bakalım.* Şüphesiz dünya zevkleri fânidir." Yahut putlara tapmakla eğlenin bakalım; bu da hevânızdan kaynaklanan bir durumdur.

Âyette geçen, "*Eğlenin bakalım*" ifadesi bir tehdit içermektedir. Bu tarz bir tehditte, kendisiyle tehdit edilen durumun yapılmasını istemek manası vardır; kendisiyle tehdit edildikleri azaba düşülmesi için bunu yapmaları lazımdır. Buna göre, onların dünya nimetleriyle keyiflenmesi ve sonuçta azabı görmeleri gerekli olmaktadır. Bunun için Allah Teâlâ, emrin peşinden şöyle buyurdu:

"*Şüphesiz dönüşünüz ateşedir.*" Bu tür bir emirle muhatap olan kişi, kendisine itaat edilecek bir âmirden emir alana benzemektedir, aldığı emri yapmak durumundadır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[424]

28-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Gaflet ve cehalet zamanında terbiye ehli mürşidlerin ortaya çıkması büyük bir nimettir. Fakat onları sadece, terbiye halkalarına giren kimseler tanır. Kim onları inkâr eder, onlara kapısını kapatır, ayrıca insanları onların yoluna girmekten alıkoyarsa Allah'ın nimetini inkârla değiştirmiş ve kendisine uyan insanları helâke sürüklemiş olur. Bu helâk, dün-

---

424 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/519.

yaya yönelmek, gaflete dalmak, iç dünyasının yakîn nurundan mahrum kalarak harap olması, boş düşünce ve vesveselere mâruz kalmak, dünya hırsı, geçim korkusu, sabırsızlık ve bunların dışındaki diğer manevi hastalıklara müptela olmaktır. Bir mümin için, dünyada bundan daha ağır bir azap var mıdır? Bu kişi, ahirette de mukarrebîn makamındaki velilerin derecesinden daha aşağı seviyelere düşer.

Kim hâlis tevhide ulaşmış âriflerin sohbetine girmezse Allah'tan başka varlıklara, onları ölçüsüz severek ve kendilerine güvenip dayanarak ibadet etmekten ve onları Allah'a ortak koşmaktan kolay kolay kurtulamaz. Kim bir şeyi aşırı severse onun kulu kölesi olur.

Bir gün şeyh seyyid Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [kuddise sırruhû], "Biz sadece Allah'ı seviyoruz, O'ndan başkasını sevmiyoruz!" dedi. Orada bulunanlardan biri,

"Şerefli dedeniz Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *'İnsan, kendisine iyilik edeni sevme fıtratında yaratılmıştır'* buyurdu, bu konuda ne dersiniz?" diye sordu, o zaman şeyh hazretleri,

"Biz, bize yapılan her türlü ihsanı Allah'tan görüyoruz, başkasından görmüyoruz" dedi. Onun sözünü, mana olarak naklettik.

İmanın Gereği: İman ve İnfak

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, şirk ehlinin zıddı olan müminlerden bahsederek şöyle buyurdu:

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

31. ***İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışverişin ve dostluğun bulunmadığı gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıklardan** (Allah yolunda) **gizlice ve açıktan harcasınlar.***

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İman eden kullarıma söyle ..."* Allah Teâlâ, müminleri özel olarak zatına nisbet etti, bunu onları şereflendirmek ve değerlerini artırmak için yaptı. Ayrıca onların, kulluğun haklarını güzel bir şekilde yerine getirdiğine dikkat çekti.

"Ey Muhammed, *onlara söyle,* imanın alameti olan *namazlarını,* şartları, rükünleri ve edepleriyle *dosdoğru kılsınlar; kendilerine verdiğimiz rızıklardan,* farz ve nâfile olarak *gizleyerek veya açıktan vererek harcasınlar."* En iyisi, zekât gibi farz olan harcamaları açıktan yapmak, nâfile olanları gizlice vermektir. Sadece, kendisine uyulan ihlâs sahiplerinin, nâfile olan harcamalarını açıktan yapmaları da güzeldir.

"Bunu hiçbir alışverişin ve dostluğun bulunmadığı gün yani ahiret gelmeden *önce yapsınlar."* O gün, kullukta kusur eden kişi, bu açığını kapatmak veya nefsini kurtarmak için bir şey satamaz. O günde (müttakilerin dışında) fayda verecek bir dostluk ve sevgi de bulunmaz ki bir dost diğerine fayda versin. O gün sadece Allah rızası için infakta bulunmak ve namazı hakkı ile kılmak gibi salih ameller fayda verir.

31. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, namazı ve infakı övdü, Kur'an'ın birçok yerinde onları emretti; çünkü onlar, sadakatin alametidir. Biri bedenle, diğeri ise malla yapılan bir ibadettir.

Namaza gelince o, kalpler için manevi bir temizliktir; gayb kapılarının açılmasını istemektir. Namaz, Cenâb-ı Hakk'a münâcât (yalvarma) yeri ve manen arınma kaynağıdır. Onda, kula sırların meydanları açılır, ilâhî nurların şuaları parlar. Namaza ait sırlar İbn Atâullah-ı İskenderî'ye ait *Hikem* adlı eserde böyle zikredilmiştir.

Bir rivayette şöyle denmiştir:

"Kul namaza durduğu zaman, Allah Teâlâ onunla kendisi arasındaki perdeyi kaldırır ve ona zatıyla yönelir. Melekler, namaz kılanın iki omzundan göğe kadar saf tutar, onunla birlikte namaz kılarlar; kendisine dua ederler,

onun duasına 'âmin' derler. Namaz kılanın üzerine gökten iyilik (rahmet ve nur) saçılır. Bir melek şöyle seslenir: Eğer Allah'a yönelip münâcât eden kul, kime yöneldiğini bilseydi, başka tarafa yönelmezdi. Namaz kılan kimse için göğün kapıları açılır. Allah Teâlâ, namaz kılanların oluşturduğu safla, meleklerine övünür."[425]

Tevrat'ta şöyle denilmiştir:

"Ey âdemoğlu, benim huzurumda namaz kılıp ağlayarak durmaktan geri kalma. Ben senin kalbine yakınım, sen benim nurumla gaybı görürsün."

Ârifler, bu murakabenin, ağlamanın ve namaz kılan kimsenin kalbinde bulduğu manevi fetihlerin, yüce Rabb'in kulun kalbine yakın olmasından ileri geldiğini düşünüyorlardı.

Sadakaya gelince, o, sahibinin imanına bir delildir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Sadaka, bir delildir (onu veren kimsenin imanına ve sadakatine delildir)."[426]

Sadaka, kalpten dünya sevgisinin çıktığını ve sahibinin en faziletli huylardan biri olan cömertliğe sahip olduğunu gösterir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Cömert, Allah'a yakın, cennete yakın, kullara yakın ve cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ve cehenneme yakındır. Şüphesiz Allah Teâlâ, cömert olan bir cahili, cimri olan âbidden daha çok sever."[427]

---

425 Haber için bk. Gazâlî, *İhyâ*, 1/231 (Beyrut 2000); Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 3/264-265. Aynı konuda biraz daha kısa rivayetler için bk. Bezzâr, *Müsned*, nr. 553; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 19974.

426 Müslim, Taharet, 1; Tirmizî, Daavât, 85; İbn Mâce, Taharet, 5.

427 Tirmizî, Birr, 40.

Şükredilecek Nimetler

Cenâb-ı Hak bundan sonra, yukarıda bahsedilen kâfirlerin ellerindeki nimetlerin çekilip alınması gibi, müminlerin elindeki nimetler de alınmasın diye onu şükürle bağlamaları için, kendilerine nimetlerini hatırlatarak şöyle buyurdu:

اَللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ
مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖۚ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِۚ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۚ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ
وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

32. *O Allah ki gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla size rızık olarak türlü meyveler yetiştirdi; emri ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri hizmetinize verdi, nehirleri sizin için akıttı.*

33. *Yörüngelerinde düzenli olarak seyreden güneşi ve ayı sizin emrinize verdi, geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.*

34. *O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*O Allah ki* sizin için *gökleri ve yeri yarattı;* gök sizi gölgelendirir; yer ise üzerinde taşır. *Gökten suyu indirip onunla size rızık olarak türlü meyveler yetiştirdi.*" O rızık ile yaşıyor, onu yemekten zevk alıyor, pamuk ve keten gibi ürünlerden elbise yapıp giyiniyorsunuz.

"O Allah emriyle, irade ve kudretiyle, yöneltildikleri tarafa doğru *denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi."* O bunu sonsuz kudretini örtüp perdelemek için birtakım hikmetli sebeplerle yaptı. Bunlar, onun gidişi ve duruşunu sağlayan kaptan ve yelken gibi sebeplerdir.

"O Allah ayrıca nehirleri de sizin için akıttı." Gemilerle içinde yük taşımak, suyundan içmek ve diğer işlerde kullanmanız için onları sizin hizmetinize verdi. Onları sizin fayda ve kullanımınız için hazırladı.

Şöyle de denilmiştir: Bu şeylerin insanın emrine verilmesi, onları nasıl kullanıp faydalanacağının kendisine öğretilmesi demektir.

"O Allah, yörüngelerinde düzenli olarak seyreden güneşi ve ayı sizin emrinize verdi." Onlar, doğuş ve batışlarında, seyir ve ışık vermelerinde, kâinatta, yüce yaratıcının kudretiyle yaptıkları diğer güzel işlerde sürekli belirli bir düzen içinde hareket ederler.

"O, geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi." Onlar, sizin dinlenmeniz ve geçiminizi sağlamanız için birbiri peşi sıra gelip giderler.

"Ve yine O Allah, size istediğiniz her şeyden verdi." Yani istediğiz bazı şeyleri verdi. Bunlar, size lazım ve uygun olan ve ezelî ilminde sizin için vermeyi dilediği şeylerdir.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "İstediğiniz şeylerden kasıt, insanın ihtiyacından dolayı istenmesi hak ve gerekli olan şeylerdir. Bu şeyler, bizzat istensin istenmesin, insanlara verilmiştir."

Diğer bir açıklama şudur: Allah size, ihtiyacınız olan ve hal diliyle istediğiniz her şeyi verdi. Yani O, size lazım olan her şeyi siz istemeden verdi.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Eğer Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız;* onun sınırını belirleyemezsiniz." Tek tek değil, çeşitlerini saymaya dahi gücünüz yetmez; çünkü Allah'ın nimetleri sonsuzdur. Onların bir kısmı, gözle görülen zâhirî nimetlerdir. Bir kısmı ise gözle görünmeyen, bâtınî, manevi nimetlerdir; marifet ve hidayet gibi.

Velilerden Talk b. Hubeyb demiştir ki: "Allah'ın hakkı, kulların gereğini yerine getiremeyeceği kadar ağırdır. Allah'ın nimetleri de sa-

yılamayacak kadar çoktur; öyle ise sizler, sabah akşam Allah'a tövbe edin."[428]

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim, sadece yediği ve içtiği şeylerde bile Allah'ın sayısız nimetini göremezse onun ilmi az ve azabı hazırdır."

"Doğrusu insan, bunca nimetin şükründen gafil olup onun hakkını veremediği için *çok zalimdir."* Yahut insan, isyanlarla nefsini ilâhî rahmetten mahrumiyete sürüklediği için çok zalimdir. *"Çok nankördür!"* Aşırı derecede nankörlük yapar.

Şöyle denilmiştir: İnsan, şiddet ve sıkıntı içinde çok zalimdir; halka şikâyet ve feryat eder. Nimetler içindeyken çok nankördür; nimeti biriktirir, ihtiyacı olan kimseye vermez. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

32-34. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

O Allah ki melekût semasından, kalplerin ve ruhların kendisiyle hayat bulacağı nice ilimler ve sırlar indirdi. Onlarla, nefislerin toprağından sizin ruhlarınıza rızık olarak yakîn ve huzur meyvelerini çıkardı. Tevhid denizinde ve birlik fezasında emriyle yüzen fikir gemisini sizin emrinize verdi. İlim nehirlerini sizin emrinize bağladı. O ilimlerin bir kısmı, sizin dış âleminizin ıslahı için indirilmiş zâhirî ilimlerdir; bir kısmı ise iç âleminizin ıslahı için indirilmiş hakikat ilmidir.

O Allah, irfan güneşini ve iman ışığını da sürekli sizin emrinize verdi. Mümin, ilâhî sıfatların nurlarını tanımak için yaptığı manevi seyirde tevhid nuru ile aydınlanır; yüce zatın sırlarını öğrenmek için yaptığı manevi seyrinde ise irfan güneşi ile yolunu aydınlatır.

Allah ayrıca, geceye benzeyen kabz halini yani manen tutulup perdelenme halini size verdi ki onda dinlenip sakin olasınız. Gündüze benzeyen bast halini yani manevi rahatlığı, kalp huzurunu ve genişliğini de size verdi ki o neşe içinde ilim öğrenesiniz. Allah çoğu zaman, kabz

---

428 bk. Münâvî, *et-Tabakâtü's-Sûfiyye (Kübrâ-Suğrâ)*, 4/355 (Beyrut 1999); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/44.

halinde kuluna bast halinden daha fazla fayda verir; hangisinin daha faydalı olduğunu siz bilemezsiniz.

Manevi terbiyeniz kemale erdiğinde ve Hakk'a vuslatınız gerçekleştiğinde Allah size, her istediğinizi verdi; o zaman bütün işleriniz Allah'ın emriyle (özel izniyle) olur.

Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız buna gücünüz yetmez. Çünkü yoktan yaratma ve yarattığı varlığa hayat verme, yardım etme nimeti hiç bitmez; bunun dünyada ve ahirette bir sonu yoktur. Allah her nefeste, kullarına yeni bir hayat vermekte ve ikramda bulunmaktadır. Bütün bunlarla birlikte kul bu nimetlerden habersizdir. Gerçekten insan cinsi çok zalim ve çok nankördür.

Nimetlere şükür, onları vereni tanıyıp nimetin O'na ait olduğunu bilmek ve onlar için Allah'a şükretmektir. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Nimetlerin peş peşe gelmesi seni haklarını yerine getirememekten dolayı dehşete düşürmesin; zaten bütün nimetlere hakkı ile şükretmek senin gücünü aşar."

Sehl b. Abdullah [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Bütün nimetler arasında en faziletlisi Allah'a hamdetmektir. Peşinden hamd ilham edilen bir nimet, birinciden daha faziletlidir; çünkü şükür, nimeti artırır."

Hz. Davud [aleyhisselâm] ile ilgili rivayetlerde anlatıldığına göre, Davud [aleyhisselâm], "İlâhî, insanoğlunun sahip olduğu bütün tüylerin altında ve üstünde birer nimet var; bunlara nasıl karşılık verecek, nasıl şükredecek?" dedi. O zaman Allah Teâlâ kendisine şöyle vahyetti:

"Ey Davud, ben çok nimet veririm, az şükre razı olurum. Bu nimetlerin şükrü, sende olan her nimetin benden olduğunu bilmendir."

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] Duası

Şükredilecek nimetlerden biri de Allah'ın etrafını haram bölge ilan ettiği Kâbe'nin yapılması ve Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] duasıdır. Mek-

keli kâfirler, kendilerine ikram edilen bu nimete inkârla karşılık verdiler. Cenâb-ı Hak, bu duruma işaret ederek şöyle buyurdu:

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنٖى وَبَنِىَّ اَنْ
نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ
تَبِعَنٖى فَاِنَّهُ مِنّٖى وَمَنْ عَصَانٖى فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا اِنّٖى
اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتٖى بِوَادٍ غَيْرِ ذٖى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقٖيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوٖى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ
مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفٖى وَمَا
نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾

35. *Bir zaman İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) güvenli bir şehir, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"*

36. *"Rabbim, gerçekten o putlar insanlardan birçoğunu saptırdı. Kim bana uyarsa o bendendir; kim de bana karşı gelirse gerçekten sen, çok bağışlayan, çok merhamet edensin."*

37. *"EyRabbimiz!Ben,neslimdenbirkısmınıseninBeytülharam'ının (Kâbe'nin) yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Namazı dosdoğru kılmaları için böyle yaptım. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt, onları çeşitli ürünlerle rızıklandır; umulur ki bu nimetlere şükrederler."*

38. *"Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen, bizim gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizlenemez."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hatırla, bir zaman İbrahim şöyle demişti: *Rabbim! Bu şehri* yani Mekke'yi *güvenli bir şehir yap,* orada bulunanları, insanların zulmünden yahut yere batırılarak azaba uğramaktan veyahut taun ve veba hastalıklarından koru. *Beni ve* benden sonra gelecek *oğullarımı putlara tapmaktan uzak* tut." Yani onları putlardan çok uzakta tut.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyet şuna delildir: Peygamberlerin günahlardan korunmuş olması, Allah'ın kendilerine özel yardımı ve onları günahlardan korumasıyla gerçekleşmektedir. Bu âyette yapılan dua (putlara tapmaktan korunma), Hz. İbrahim'in bütün torunlarını ve zürriyetini içine almaz. Süfyân b. Uyeyne, bu âyeti delil göstererek, Hz. İsmail'in [aleyhisselâm] çocuklarının putlara tapmadığı görüşüne varmıştır. Bu doğru değildir. Onların bir taşı vardı, onun etrafında dolanıp dururlardı. Bu taşa 'devvâr' ismini vermişlerdi. Şöyle diyorlardı: 'Kâbe, taştan ibarettir; her nerede bir taş dikilirse o da Kâbe hükmünde olur!'"[429]

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Hz. İbrahim'in duasında geçen 'oğullarım'dan kasıt, sulbünden gelecek olanlardır. Onlar hakkında duası kabul edilmiştir; sadece oğullarının peşinden gelenler, putlara taptılar."[430]

İmam Gazâlî *İhyâ*'da demiştir ki: "Hz. İbrahim [aleyhisselâm], *'Rabbim, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut'* derken, putlarla, altın ve gümüşü yani onları severek kendileriyle aldanmayı ve onlarla huzur bulmayı kastetti. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *'Altına ve gümüşe kulluk edenler helâk olmuştur'*[431] buyurdu. Çünkü peygamberlik rütbesi, taştan yapılan bir şeye ilâh diye itikad etmekten yücedir."[432]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] duasını, kendisi ve çocukları hakkında yapılmış olarak kabul etmek daha uygundur.

---

429 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/520.

430 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl*, 1/412 (Beyrut 1995).

431 Buhârî, Rikak, 10, Cihâd, 70; İbn Mâce, Zühd, 8.

432 bk. Gazâlî, *İhyâ*, 3/290 (Beyrut 2000).

Duanın Hz. İbrahim [aleyhisselâm] hakkındaki kısmı şu manadadır: Hz. İbrahim, ilminin genişliğinden ve ilâhî vaadin zâhirine bağlanıp kalmadığından dolayı kendisi için bu duayı yapmıştır. Büyük zatların hali böyledir. Onların ıstırapları hiç bitmez. Onların Allah'tan başka hiç kimseyle karar ve huzurları olmaz. Bu, şu âyetteki durum gibidir:

"Hem sizin O'na ortak koştuklarınızdan ben korkmam, sadece Rabbim'in bir şey dilemiş olması başka!" (En'âm 6/80).

Bu konudaki açıklamalar daha önce de defalarca geçti.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] çocukları hakkındaki duasına gelince, o, neslinden gelen bütün zürriyetini kastetmiştir; sadece sulbünden gelenler için duası kabul edilmiştir. Peygamberlerin yaptığı bütün duaların kabul edilmesi gerekli değildir; bazıları kabul edilir, bazıları kabul edilmez. Nitekim hadiste geçtiği gibi, Peygamberimiz de [sallallahu aleyhi vesellem] yüce Allah'tan ümmeti için birtakım şeyler istemiş; bazı istekleri verilip bazısı verilmemiştir.[433]

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] duasına şöyle devam etmiştir: *"Rabbim, gerçekten o putlar, insanlardan birçoğunu saptırdı."* Yani o putlar, halkın birçoğunu Hakk'ın yolundan çevirdi; bunun için ben senden onlardan bizi korumanı istedim ve onların saptırmasından sana sığındım.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm], saptırma işini putlara nisbet etmesi, onların buna sebep olmasından dolayıdır. *"Onları dünya hayatı aldattı"* (En'âm 6/70) âyeti de böyledir.

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] duasına şöyle devam ediyor:

"Kim bana, benim dinime *uyarsa o bendendir;* din işinde benden ayrılmaz. *Kim de bana karşı gelirse gerçekten sen, çok bağışlayan, çok merhamet edensin."* Onu tövbe etmeden affetmeye gücün yeter. Yahut onu tövbe etmeye muvaffak ettikten sonra affedersin.

---

433 Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Rabbim'den üç şey istedim, ikisini verdi, birini vermedi. Rabbim'den, ümmetimi kıtlıkla helâk etmemesini istedim; duamı kabul etti. Ümmetimin suda boğularak helâk edilmemesini istedim, bu duamı da kabul etti. Ümmetimin birbiriyle savaşmamasını istedim, bu duamı kabul etmedi"* (Müslim, Fiten, 20). Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. İbn Mâce, Fiten, 9; Ahmed, *Müsned*, 5/240.

Bu âyette, (zâhirine bakılırsa) Allah Teâlâ'nın bütün günahları affettiğine dair bir delil vardır, şirk de buna dahildir. Sadece şirk hakkındaki ilâhî tehdit, onu diğer günahlardan ayırmıştır. Bu açıklama müfessir Beyzâvî'ye aittir.

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Hz. İbrahim, 'Kim bana isyan ederse' sözüyle, küfrün dışındaki günahları kastediyor. Yahut kendisine önce inkârla isyan edip sonra tövbe edenleri kastediyor. Böyle birine hayır dua edilebilir. Fakat Hz. İbrahim [aleyhisselâm], umumi bir lafızla herkesin affı için dua etti, çünkü o, halka karşı çok merhametli ve güzel ahlâka sahip biriydi."[434]

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] duasına şöyle devam ediyor:

"Rabbimiz! Ben, neslimden bir kısmını, yani zürriyetimden birini, senin *Beytülharam'ının (Kâbe'nin) yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim."* Bu, Hz. İsmail'dir [aleyhisselâm].

Âyete şu mana da verilmiştir: Ben neslimden bir zürriyeti oraya yerleştirdim. Bunlar, Hz. İsmail ve ondan doğan çocuklardır. Onun oraya yerleşmesi, kendisinden çoğalacak çocukların da oraya yerleşmesi anlamına gelir.

"Ekin bitmez bir vadi", Mekke vadisidir; çünkü orası içinde ekin bitmeyen taşlık bir yerdir. Vadi, iki dağın arasıdır. Suyu bulunmasa da oraya vadi denir. Hz. İbrahim [aleyhisselâm], "Ekin bitmeyen bir yer" dedi fakat suyu olmayan yer demedi; herhalde kendisi vahiyle orada suyun bulunacağını bildi.

Beytülharam (saygın kılınan, dokunulmazlığı olan ev), Allah Teâlâ'nın, zalimlere kendisine saldırmayı ve onu küçük düşürmeyi haram kıldığı Kâbe'dir.

Yahut o, zalimlerin kendisine saygı duyup hürmet ettiği mübarek bir yerdir.

Yahut orası, Allah'ın tufandan koruduğu ve temellerini silinip yok olmaktan muhafaza ettiği bir yerdir.

---

434 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/412.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] bu duası, oraya ilk geldiğinde, henüz Kâbe mevcut değilken yapılmıştır. Belki o bu duayı, mevcut duruma göre yapmıştır. Buna göre duanın manası, "Rabbimiz, zürriyetimden bazılarını senin Beytülharam'ın temellerinin yanında bıraktım" demek olur. Yahut o, bu duayı, ileride Kâbe'nin inşa ve imar edilip haram bölge olmasına göre yapmıştır.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] oğlu İsmail'i Mekke'ye bırakma kıssası özetle şöyledir:

Hz. İsmail'in annesi Hacer, Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] birinci hanımı Sâre'ye, zalim bir sultan tarafından hediye edilmiş bir câriye idi. Bu hediye etme olayı şöyle oldu:

Hz. İbrahim [aleyhisselâm], hanımı Sâre ile birlikte hicret ederken zalim bir kralın bulunduğu yere (Mısır'a) geldi. Kral, güzel kadınlara el koyuyordu. Sâre de çok güzel bir kadındı. Adamları, onu krala haber verince, kral onu yanına çağırttı, odasına aldı. Kendisini görünce, ona ulaşmak istedi, Sâre (ve diğer odada bulunan Hz. İbrahim, ona bir zarar vermemesi için) Allah'a dua etti; kralın eli felç oldu, kendisi yere düştü. Kurtulması için Sâre'den Allah'a dua etmesini istedi. O da,

"Allahım, eğer bu adam ölürse benim öldürdüğümü zannederler, onu eski haline getir" diye dua etti, kral iyileşti. Ona tekrar yaklaşmak istedi, Sâre dua edince, yine aynı hal yaşandı. Üçüncüde de aynı durum olunca, kral adamlarına,

"Siz bana insan değil, bir şeytan getirmişsiniz; onu yanımdan çıkarın ve kendisine hizmetçi olarak Hacer'i hediye edin!" dedi. Allah, Sâre'yi onun zararından korudu. Hacer'i kendisine hediye ettiler.

Sâre de daha sonra Hacer'i Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] hediye etti. Hacer, Hz. İbrahim'den [aleyhisselâm] İsmail'e hamile kaldı. Hz. İsmail'i doğurunca, Sâre kendisini kıskandı. Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] sıkıntı vermeye başladı; sonra ondan Hacer'i yanından uzaklaştırmasını istedi.

Hz. İbrahim [aleyhisselâm], Hacer ile oğlu İsmail'i buraka bindirerek bulundukları yerden ayrıldı. (İlâhî emir gereği, Hz. Cebrâil'in rehberliğinde) Mekke'ye geldiler. Hz. İbrahim [aleyhisselâm], onları zemzem su-

yunun bulunduğu yere yakın büyük bir ağacın altına indirdi. Hacer ile İsmail'i orada bırakıp geri döndü. Hacer, peşine düşüp,

"Ey İbrahim, bizi, insan bulunmayan bu ıssız yerde bırakıp nereye gidiyorsun?" diye sordu. Hz. İbrahim sustu. Hacer,

"Sana böyle yapmanı Allah mı emretti?" diye sordu. Hz. İbrahim,

"Evet" dedi. O zaman Hacer,

"Öyle ise git, O bizi zayi etmez" dedi. Sonra dönüp azık torbasındaki yiyeceklerden yedi, su kırbasından su içti. Su bitince, sütü kurudu. Kundaktaki çocuk (İsmail) susuzluktan kıvranmaya başladı. Bunun üzerine Hacer, su aramak için Safâ tepeceğine çıkıp dolaştı. Safâ, bulundukları yere yakın bir yerdeydi. Oradan Merve tepesine doğru koştu. Birilerini görme ümidiyle iki tepe arasında koşup durdu. Bunu yedi defa tekrarladı. Yedinci koşudan sonra, gökten bir ses işitti. Hacer, sesin geldiği tarafa yöneldi ve,

"Kimsin; imkânın varsa bize yardım et" diye seslendi. Sesin sahibi Cebrâil'di. Cebrâil [aleyhisselâm] Hacer'e gözüktü; ona selâm verip korkmamasını söyledi ve zemzemin bulunduğu yere geldi. Ayak topuğu ile yeri eşti; yerden su fışkırdı. Hacer, gördüklerine çok şaşırdı, suyun akıp gitmesinden korktu; hemen etrafını çevirmeye başladı. Bu arada suya, "Dur dur!" diyordu. Su etrafa taşmadan olduğu yerde kaynamaya başladı. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu olayı anlatırken buyurmuştur ki:

"Eğer Hacer zemzem suyunu kendi haline bıraksaydı o bir akarsu olurdu."

Hacer, sudan içti, sütü oldu, oğlunu emzirip doyurdu. Daha sonra o bölgede çadır kurmuş olan Cürhüm kabilesi, havada kuşların uçuştuğunu gördü; "Kuşlar sadece su bulunan yerde uçuşurlar" diyerek suyun bulunduğu yere geldiler. Orada Hacer ile oğlu İsmail'i gördüler. Yanlarında da bir su kaynağı vardı. Hacer'e,

"Bizi suyuna ortak eder misin? Biz de seni hayvanlarımızın sütüne ortak ederiz" dediler. Hacer kabul etti.

Buhârî'nin rivayetindeki hadiste şöyle geçmektedir. Onlar, Hacer'e,

"Seninle birlikte buraya yerleşmemizi ister misin?" diye sordular; o da,

"Evet, isterim fakat suda sizin hakkınız yoktur" dedi. Bunun üzerine Cürhüm kabilesi oraya taşındılar, onunla birlikte Mekke'ye yerleşti. Sonra, oğlu İsmail'i kendilerinden bir kızla evlendirdiler. Daha sonra Hz. İbrahim [aleyhisselâm] gelip oğlu Hz. İsmail ile Kâbe'yi yaptılar. Bu olay, Buhârî'de ve siyer kitaplarında genişçe zikredilmiştir.[435]

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] duasına şöyle devam etti:

"Rabbim, onlar namazı dosdoğru kılsınlar diye böyle yaptım." Yani ben onları her türlü meyve ve ziraattan yoksun, kupkuru bu vadide, sadece senin Beytülharam'ının yanında namazı güzelce kılsınlar diye bıraktım. Bu duayı yapmasının amacı, Allah'ın onları bu işte muvaffak etmesini istemektir. Yapılan duada, onlardan, "Namazı dosdoğru kılın" manasında bir istek de vardır. Hz. İbrahim [aleyhisselâm] Allah'tan onları bunda muvaffak etmesini istedi. Yüce Allah'tan diğer bir isteği şu idi:

"Rabbimiz, sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt; şevk ve muhabbetle onlara koşsunlar."

Eğer Hz. İbrahim [aleyhisselâm] duasında, "İnsanlardan bir kısmını kendilerine yönelt" yerine, "bütün insanları yönelt" deseydi (Allah duasını kabul edeceğinden), İran ve Rum diyarındaki bütün insanlarla, yahudi ve hıristiyanlar oraya hücum ederdi.[436]

"Orası bitkisi olmayan bir vadi olmakla birlikte, *sen onları çeşitli ürünlerle rızıklandır; umulur ki bu nimetlere şükrederler."*

Yüce Allah, Hz. İbrahim'in duasını kabul etti; Mekke'yi güvenli bir şehir ve harem bölgesi yaptı. Oraya değişik ülkelerden her türlü meyve

---

435 bk. Buhârî, Enbiyâ, 9, Büyû', 100; Müslim, Fezâil, 154; Ahmed, *Müsned*, 5/121; Abdürrezzâk, *Musannef*, nr. 9107; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1/161-181.

436 Bu konuda İbn Abbas'tan gelen rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/48.

ve sebze gelir; öyle ki orada aynı günde dört mevsimin meyveleri bulunur.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] duası şöyle bitiyor:

"Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen bizim gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin." Yani sen bizim, açıktan yaptıklarımızı bildiğin gibi, içimizde olanları da bilirsin.

Mana şudur: Rabbimiz, sen bizim durumumuzu ve faydamıza olan şeyleri en iyi bilensin; bize nefsimizden daha merhametlisin. Aslında bizim senden bir şey istemeye ihtiyacımız yok (sen her ihtiyacımızı biliyorsun), fakat biz, sana olan kulluğumuzu ortaya koymak, rahmetine muhtaç olduğumuzu göstermek ve senin katındaki ihsanları elde etmek için dua ediyoruz. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] bu sözü, onun ateşe atılırken Hz. Cebrâil'e söylediği, "Rabbim'in halimi bilmesi, beni, O'ndan bir şey istemekten müstağni kılıyor (kendisinden bir şey istemeye gerek bırakmıyor)" sözüne uygundur.

Âyete şu mana da verilmiştir: Sen bizim içimizde yanan ayrılık ateşini, sana açıkça yaptığımız yalvarışları ve sana olan tevekkülümüzü bilirsin. Âyet şöyle tamamlanıyor:

"Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizlenemez." Çünkü O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

35-38. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kulun, Hz. İbrahim [aleyhisselâm] gibi olup onun duasından ilham alarak şu şekilde dua etmesi gerekir:

Rabbim, bu kalbimi, kötü düşüncelerden ve vesveselerden koru Beni ve çocuklarımı, yani bana tâbi olanları, altın, gümüş ve Allah'tan başka âşık olunan madde putlarına ibadet etmekten uzak tut. Rabbim, o putlar insanların çoğunu haktan saptırdı; maddenin sevgisi ve hır-

sı içinde helâk oldular. Onların dünya malından başka bir düşünceleri ve onu biriktirmekten başka bir uğraşları yoktur. Onlardan kim, zühd (dünyadan gönlünü çekme) ve seninle zengin olma konusunda bana uyarsa o bendendir. Kim bana isyan eder, dünya malının sevgisi ve onu biriktirme derdiyle uğraşırsa senin çok affeden ve çok merhamet eden biri olduğunda şüphe yoktur.

"Rabbimiz, ben, zürriyetimden bir kısmını ekin ve ürünü olmayan bir vadiye yerleştirdim" âyetinde, yakînî iman terbiyesi almak isteyene bu öğretilmektedir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Bu âyette ehline, tevekkül, rıza ve teslimiyetin hakikati öğretilmektedir." Bu ne güzel bir terbiyedir. Allah Teâlâ bu terbiyeyi bize, habibi Muhammed Mustafa'nın [sallallahu aleyhi vesellem] tevhid, kolaylık ve müsamaha üzere kurulu yolu üzerinde öğretmiştir.

Sadık ârif bir kulun, hayatında ve vefatından sonra, ailesinin terbiyesi (bakımı ve geçimi) için, mala-mülke ve maddi sebeplere güvenmemesi gerekir. Şüphesiz Allah Teâlâ, onun bütün işlerine yeter. Allah onlara namazı güzelce kılma terbiyesini vererek terbiyelerini artırdı. Namaz, kulluğu ortaya koymak için kılınır, onunla marifetteki ihlâs belli olur, müşahede haline ulaşmak istenir ve Allah'a yakınlık hali içinde münâcât yapılır. *"Rabbim, namazı dosdoğru kılmaları için böyle yaptım"* âyeti bunu gösteriyor. Sadık kullar da böyle yapmalıdır.

İmam Kuşeyrî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: Hz. İbrahim, *"Ben zürriyetimden bir kısmını ürün yetişmeyen bir vadiye, Beytülharam'ının yanına yerleştirdim"* sözüyle, Allah'a tevekkülündeki samimiyetini ve işlerini O'na havale etmedeki sadakatini dile getirdi. Onlar için iyiliği Allah'ın beytinin civarında bulunmalarında gördü, başkasından gelecek hayırlarda görmedi. Bunun için, "Senin beytinin yanına yerleştirdim" dedi ve peşinden şunu ekledi:

"Namazı dosdoğru kılmaları için böyle yaptım!" Yani, onları oraya senin hakkını yerine getirmeleri için yerleştirdim, yoksa nefislerinin keyfinin peşine düşmeleri için değil.

Şöyle denilmiştir: Hz. İbrahim [aleyhisselâm] onların ilâhî inâyet ve koruma altında olmalarını yeterli buldu, kendilerinin sahip olduğu nimet ve servetleri içinde olmalarına güvenmedi.

Hz. İbrahim'in, *"Rabbim, onları ürün yetişmeyen bir vadiye yerleştirdim"* sözü şöyle açıklanmıştır: Rabbim, onları böyle bir vadiye yerleştirdim ki kalpleri senden başkasına bağlanmasın; fikirleri ve sırları başka bir şeyle meşgul olmasın. Onlar senin kapına gelmişler, huzuruna sığınmışlar, hikmetine tâbi olmuşlardır. Eğer sen onları gözetip korursan, onlara yetersin; o zaman halkın en azizi olurlar. Şayet sen onları kendinden uzaklaştırıp kendi başlarına terkedersen, insanların en zelili olurlar.

Kuşeyrî, *"Rabbimiz, sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt ..."* âyeti hakkında demiştir ki: "Bunun manası şudur: Rabbim, onlar senin ibadetinle meşgul olsunlar diye, onların işlerini görecek ve ihtiyaçlarını giderecek kimseler gönder, onları çeşitli nimetlerle rızıklandır. Şüphesiz kim, Allah'ın hakkını yerine getirirse Allah da onun hakkını yerine getirir. Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] duasını kabul etti; karada ve denizde yaşayan birçok insanın kalbine bu beytin (Kâbe'nin) ve orada oturanların sevgisini verdi."[437]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân* adlı tefsirinde) demiştir ki: "Hz. İbrahim, '*Rabbimiz, sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt ...*' duasıyla Allah Teâlâ'dan, zürriyetini cemalinin ve celâlinin zuhur yeri yapmasını, onları sadıklar ve âşıklar için bir delil ve rehber yapmasını istedi. Yani insanlar, seni isteyerek ve seni severek, senin yolunu güzelce yaşamada kendilerine uymak için onlara yönelsinler. Onlara nurlarının elbisesini giydir, insanların kalbine, senin sevginle onları sevmeyi ilham et."

"Onları cemalinin ve celâlinin zuhur yeri yapmasını istedi" sözünün manası, şudur: Onları, senin cemal ve celâl tecellilerini yansıtan birer ayna yap; iyiler ve kötüler, kâmiller ve nâkıslar onlara âşık olsunlar. Gerçekten de onlarda Allah'ın cemali ve celâli tecelli etmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

437 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/264 (Kahire 1999).

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] Bütün Ailesi İçin Duası

Cenâb-ı Hak bundan sonra, Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] duasının kalan kısmını zikrederek şöyle buyurdu:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي وَهَبَ ل۪ي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَسَم۪يعُ الدُّعَٓاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْن۪ي مُق۪يمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪يۗ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَٓاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ ل۪ي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِن۪ينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

39. ***"İhtiyar halimle bana İsmail'i ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duayı işitendir."***

40. ***"Rabbim! Beni ve zürriyetimden gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle. Rabbimiz! Duamı kabul et!"***

41. ***"Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anne babamı ve bütün müminleri bağışla!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Halil İbrahim'in yaptığı duayı naklederek buyuruyor ki: *"İhtiyar halimle,* yani yaşım çok ilerleyip çocuk yapma yaşını geçtiğim halde *bana, İsmail'i ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun."*

Rivayet edildiğine göre İsmail [aleyhisselâm] Hacer'den doğduğu zaman Hz. İbrahim [aleyhisselâm] doksan dokuz yaşında idi. İshak [aleyhisselâm] Sâre'den doğduğunda ise 112 yaşında idi. Bu konuda başka görüşler de söylenmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın, onun ileri yaşını belirtmesi, kendisine lutfettiği nimetin büyüklüğünü hatırlatmak ve bu konudaki mucizesini göstermek içindir. Bunun için Hz. İbrahim [aleyhisselâm],

"Şüphesiz Rabbim kendisine yapılan duayı işitendir" dedi. Yani onun duasına karşılık verir. Bu âyette şuna bir işaret vardır: Hz. İbrahim [aleyhisselâm], çocuk için duayı daha önce yaptı; Cenâb-ı Hak onun du-

asını duydu, çocuktan ümidini kestiği bir anda kendisine çocuk verdi. Bunu, verilen nimetin büyüklüğünü göstermek için yaptı.

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] sonra, kendisi ve çocukları için dinde istikamet isteyerek şöyle dua etti:

"Rabbim! Beni namazı güzelce devamlı kılanlardan eyle. Zürriyetimden gelenler arasında da namazı bu şekilde kılan kimseler bulundur."

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] zürriyeti içinden bazılarının namaz kılmayacaklarını vahiy yoluyla öğrendiği için, böyle dua etmiş olabilir. Yahut geçmiş ümmetlerin haline bakarak, onlardan bir kısmının kâfir olacağını bildiği için böyle dua etmiş olabilir.

"Rabbimiz! Duamı kabul et." Bunda, ibadetimi kabul et manası da vardır.

Hz. İbrahim [aleyhisselâm] duasını şöyle bitirdi: *"Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anne babamı ve bütün müminleri bağışla!"*

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm], müşrik olan babası için af dilemesi, kendisine bu konudaki yasak gelmeden önce idi. Yahut onların küfür üzere öldüklerini kesin olarak öğrenmesinden önce idi. Bir diğer yoruma göre Hz. İbrahim [aleyhisselâm], bu istiğfarındaki anne baba ile Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı kastetmiştir.

Hesap günü, insanların kabirlerinden kalkıp hesap için ilâhî huzura çıkacakları gündür.

39-41. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Beşerî olsun ruhanî olsun, neslin devam etmesi, kula ihsan edilen nimetlerin en büyüklerinden ve en güzellerindendir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"İnsanoğlu öldüğü zaman ameli kesilir, sadece şu üç yolla kendisine sevap gelmeye devam eder:

1. *Sadaka-i câriye (insanların devamlı yararlandığı hayırlar).*

2. *İnsanların arasında yaydığı ilim.*

3. *Vefatından sonra kendisine dua eden salih evlat."*[438]

Ruhanî evlat, daha kâmildir, çünkü genelde manevi nesepten gelen ruhanî evlat, istikamet üzere gider.

Salih evlat istemek, dinimizce övülen bir şeydir. Hz. Halil İbrahim'in, Hz. Zekeriyya'nın [aleyhisselâm] ve diğerlerinin yaptığı gibi. Allah Teâlâ bunu yapanları överek şöyle buyurmuştur:

"O Rahmân'ın kulları şöyle dua ederler: Rabbimiz, bize, zevcelerimizden ve zürriyetimizden gözlerimizi aydınlık edecek nesiller ver" (Furkan 25/74).

Zürriyetin gözü aydınlık etmesi, dinde istikamet üzere ve salihlerin yolunda bulunmakla olur. Evlatlar, taat ve iyilik olarak her ne yaparlarsa babaya da ondan dolayı sevap yazılır. Evladın, beşerî olmasıyla (maddi sulbünden gelmesiyle), ruhanî olması (manevi terbiyesinde yetişmesi) arasında bir fark yoktur. Bunun için bir şair şöyle demiştir:

"Kişi, mîzanında, kendisine uyanlarla değerlendirilir; artık sen peygamberimiz Hz. Muhammed'in değerini düşün."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hesap Gününü İnkâr Edenlerin Hali

Cenâb-ı hak sonra, hesap gününün dehşetinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ
تَشْخَصُ فِيهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُ۫سِهِمْ لَا يَرْتَدُّ

---

438 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, nr. 38; Müslim, Vasiyyet, 14; Ebû Davud, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ
الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَٓا اَخِّرْنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍۙ
نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَۜ اَوَلَمْ تَكُونُٓوا اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ
مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍۙ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ ف۪ي مَسَاكِنِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُٓوا
اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

42. Sakın, Allah'ın, zalimlerin yaptıklarından habersiz olduğunu sanma! Sadece Allah, onların cezasını gözlerin korkudan dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.

43. O gün, başlarını dikerek *(kendilerini çağırana)* ***koşarlar; gözleri*** *(korkudan)* ***hiç kıpırdamaz, gönülleri de bomboştur.***

44. İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile korkut. O gün zalimler şöyle der: "Rabbimiz! Bize yakın bir zamana kadar süre tanı da senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım!" Onlara denilir ki: "Daha önce, ölmeyeceğinize *(dünyada devamlı kalacağınıza)* ***yemin etmemiş miydiniz?"***

45. "Siz, kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muamele ettiğimizi apaçık gördünüz. Size örnekler de vermiştik."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey muhatap, *sakın Allah'ın, zalimlerin yaptıklarından habersiz olduğunu sanma!"* Veya ey Resûlüm, Allah'ın, zalimlerin yaptıklarından habersiz olduğunu sanma! Yani sen, Allah'ın onların her işini görüp bildiğine, O'na hiçbir şeyin gizli kalmadığına,

onlardan habersiz olmadığı inancına devam et." Bu ifade, onların az veya çok, bütün yaptıklarına Allah'ın kesin ceza vereceği konusunda bir tehdittir.

Şöyle denilmiştir: Bu âyet, mazlumlar için teselli, zalimler içinse bir tehdittir. Cenâb-ı Hak, zalime mühlet verir fakat onun hesabını asla ihmal etmez. Allah sadece, onların cezasını, gözlerin korkudan dışarı fırlayacağı bir güne erteler. O günde gözler, gördüğünün dehşetinden, sağ sola bakamaz, bir noktaya bakakalır.

"*O gün*, zillet ve meskenet içinde, bir esirin, korkan veya benzeri durum yaşayan kimsenin koştuğu gibi, kendilerini *çağırana koşarlar.*" Yahut gerçekleşen olayların dehşet ve korkusundan gözlerini dikip başka bir yere bakamadan kendilerini çağırana doğru koşarlar.

"*Başlarını dikmiş olarak koşarlar.*" Devenin otlarken ağacın en yüksek dallarına başını uzatması gibi, kâfirler de başlarını göğe dikerek hesap yerine gelirler. Bu, yaşanan korkunun şiddetinden ileri gelir. Yahut boyunlarına geçirilen bukağıdan dolayı başları yukarı doğru dikilir. Şu âyette belirtildiği gibi:

"*Biz onların boyunlarına demir halkalar geçirdik; onlar çenelerine dayanmıştır; bu sebeple kafaları yukarı doğru dimdik durur*" (Yâsîn 36/8).

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Kıyamet günü insanların yüzü yukarı doğrudur, (korku ve dehşetten) kimse kimseye bakamaz."

"*Gözleri* korkudan *hiç kıpırdamaz,* aynı noktaya takılır kalır. Yahut gözleri, dönüp de kendilerine bakamaz. *Gönülleri de bomboştur;* içinde ne varsa boşalmış, yanıp yok olmuştur; ileri derecede hayret ve dehşetten düşünemez ve hiçbir şey anlamaz durumdadır." Bunun için aptal ve çok korkak kimseye, "Kalbi bomboş!" denir. Yani onda hiçbir görüş ve kuvvet yok demektir.

Şöyle de denmiştir: Onların gönülleri, hayırdan yana bomboş, hak adına tamamen harap bir haldedir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor:

"Ey Muhammed, *insanları, kendilerine azabın geleceği günü hatırlatıp uyar;* onları o gün ile korkut." Yani onları kıyamet günüyle yahut ölüm günüyle korkut; çünkü ölüm günü, azaplarının başladığı ilk aşamadır.

"*O gün zalimler* yani şirk koşarak ve hakkı yalanlayarak kendilerine zulmedenler *şöyle der: Rabbimiz! Bize yakın bir zamana kadar mühlet ver,* azabımızı ertele, bizi dünyaya geri gönder, bize biraz süre tanı da o zaman *davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım!*" Şu âyet de bu manadadır:

"*Ey Rabbim, benim hesabımı yakın bir zamana ertelesen de çokça sadaka verip salih kullardan olsam ...*" (Münâfikûn 63/10).

Cenâb-ı Hak onlara şöyle der: "*Sizler daha önce, ölmeyeceğinize,* dünyada devamlı kalacağınıza, ölüm ve başka bir sebeple oradan ayrılmayacağınıza *yemin etmemiş miydiniz?*"

Onlar böyle bir yemini, kibirlenip azarak ve içinde bulundukları duruma aldanarak yapmış olabilirler.

Yahut onların durumu bunu göstermektedir. Şöyle ki onlar, yüksek ve sağlam binalar yaptılar, çok uzun yaşama emeline kapıldılar. Hal diliyle, dünyada sürekli kalacaklarını söylediler.

Yahut onlar, dünyadan başka bir yere gitmeyeceklerine ve öldüklerinde yine dünyada kalmaya devam edip hesap yurdu ahirete nakledilmeyeceklerine yemin ettiler. Şu âyette belirtildiği gibi:

"*Onlar, 'Allah ölenleri tekrar diriltmeyecek' diye Allah'ın adıyla bütün güçleriyle yemin ettiler*" (Nahl 16/38).

Onlara ayrıca şöyle denir:

"*Siz,* Âd ve Semûd kavmi gibi, geçmiş ümmetlerden inkâr ve isyanlarla *kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz.* Onlara nasıl muamele ettiğimizi apaçık gördünüz. Onların yıkılmış eserlerini, harap olmuş yurtlarını müşahede ettiniz ve size onların haberleri tevâtür yoluyla geldi. *Ayrıca size,* onların durumlarına dair *örnekler de verdik.*" Yani

size, sizin de inkârda ve azabı hak etmede onlar gibi olduğunuzu açıkça belirttik.

Yahut size, onların yaptıkları şeylerin özelliklerini ve kendilerine ne yapıldığını açıkladık. Öyle ki bu, azap konusunda herkes için bir darbımesel ve örnek oldu.

42-45. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, zalimlerin hesabını görmeyi şiddet ve dehşet diyarı ahirete bıraktığı gibi, salih kullarına yapacağı ihsanları da ikram ve nimet yurdu cennete tehir etmiştir. Çünkü bu dünya, onlara vermek istediği hayırları alacak kadar geniş değildir. Onun zamanı ve mekânı dardır. Salih kullar, dünya gibi dâimî olmayan bir yerde amellerine karşılık verilmesinden daha değerli ve kıymetli zatlardır, onların yaptığı salih amellerinin dünyada karşılığı yoktur; onun yeri, ebedî ahirettir.

Ahirette, Allah'ın cemal tecellisi olan ihsanlarıyla, celâl tecellisi olan azabı ayrı mekânlara tahsis edilmiştir. Allah Teâlâ, celâl tecellisini hak eden cehennemliklere indirdiği korku ve azap kadar, cemal tecellisine mazhar olan cennetliklere ikram ve ihsanda bulunur.

Azabı hak edenlerin başlarına dehşet ve korku indiği zaman, neyi temenni ettiklerini iyi düşün. Onlar, "Rabbimiz, bize yakın bir zamana kadar (biraz) mühlet ver de, senin davetine uyalım, peygamberlerine tâbi olalım!" derler. Sen onların bu temennisini düşün ve sonra hak davetçiye uymaya, hidayeti gösteren peygambere tâbi olmaya koş; onun getirdiği bütün emir ve yasaklar uy. Kendilerine zulmedenlerin yurtlarından, zamanın onlara nasıl acı şeyler tattırdığını, boş emellerin onları nasıl aldattığını ve şeytanın kendilerine nasıl tuzak kurup onları zillet ve alçaklık yurdu cehenneme ittiğini düşünüp ders al! Ders al ve elini çabuk tutup taate sarıl, iyilik yapmaya ve ihsanda bulunmaya koş. Seni İslâm ve iman nimetlerine kavuşturduğu için Allah'a şükret. Kalbini ihsan makamına bağla, ona ulaşmaya çalış. Şunu bil ki Allah kuluna, onun niyeti ölçüsünde ihsanda bulunur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cehennemliklerin Hali

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, peygamberine tuzak kuranlara ve cehennemliklere ne yaptığından bahsederek şöyle buyurdu:

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ
مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ رُسُلَهُ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ
ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ
الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّن۪ينَ فِي الْاَصْفَادِ
﴿٤٩﴾ سَرَاب۪يلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ
كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ
وَلِيُنْذَرُوا بِه۪ وَلِيَعْلَمُوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

46. ***Onlar,*** *(güçlerinin yettiği)* ***bütün tuzaklarını kurdular. Onların tuzakları dağları yerinden oynatacak*** *(kadar tehlikeli)* ***olsa bile, tuzaklarının karşılığı Allah katındadır*** *(yaptıklarını yazar, cezalarını verir).*

47. ***Öyleyse sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah azîzdir, intikam sahibidir.***

48. ***O gün, yer başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar tek ve kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.***

49. ***O gün, günahkârları birbirine bitişik vaziyette zincirlere vurulmuş halde görürsün.***

50. ***Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş sarar.***

51. ***Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için*** *(onları diriltecektir).* ***Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.***

52. *İşte bu (Kur'an), kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara yapılan bir tebliğdir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *onlar* sana güçlerinin yettiği *bütün tuzakları kurdular;* hakkı ortadan kaldırmak ve bâtılı yerleştirmek için var güçlerini sarfettiler. *Halbuki onların tuzakları Allah katındadır,* yani onların işleri Allah katında yazılıdır; kendilerine onun karşılığını verir."

Yahut onların tuzaklarına karşılık olarak vereceği ve onu ortadan kaldıracağı şey, Allah katındadır.

"Onların tuzakları, büyüklük ve şiddette sabit *dağları yerinden oynatacak kadar büyük ve şiddetli olsa bile!"* Farzedelim ki böyle olsun, yine de bir zarar veremez.

Âyetin bu kısmına şu mana da verilmiştir: Onların tuzakları, sağlam dağları yerinden oynatacak değildir; yani onların tuzakları yüksek dağlar gibi sabit ve sağlam olan hak dinleri ve peygamberliği yerinden oynatacak, ortadan kaldıracak değildir. Bu manaya göre âyet, onların hile ve tuzaklarını küçümsemektedir; çünkü onların tuzaklarından böyle sabit sağlam dağlar bir zarar görmez.

Bir diğer mana: Onların tuzakları, şiddetinden dolayı dağları yerinden oynatacak kadar tehlikeli olsa bile, Allah o tuzaklardan peygamberini koruyup muhafaza eder.

Bu âyeti bir önceki âyete bağlayarak ona şu manayı verenler de olmuştur: "Sizler, kendilerine zulmeden ve hakkı ortadan kaldırmak için her türlü tuzağı kuranların yurdunda oturdunuz. Onların sonuna bakıp ibret alsaydınız ya!"

Peşinden gelen âyette şöyle buyruluyor:

"Öyleyse sakın Allah'ın, peygamberlerine, düşmanlarına karşı yardım edeceği konusunda *verdiği sözden cayacağını sanma!* Allah, herhangi bir kuluna verdiği sözden dönmezken, insanların en hayırlıları olan peygamberlerine verdiği sözden nasıl döner? *Şüphesiz Allah azîzdir;* her işinde galiptir, kimse O'na tuzak kuramaz; her şeye gücü yeter, kimse O'nun yaptığına engel olamaz. *İntikam sahibidir;* düşmanlarından dostlarının intikamını alır."

"Bu, yerin başka bir yere, göklerin de başka göklere dönüştürüleceği gün ortaya çıkar."

Yahut hatırla, *o gün yer, başka bir yere dönüştürülür.* Kıyamet günü, dünyadaki yeryüzünün yerine, beyaz undan yapılmış pürüzsüz ekmek gibi, beyaz, dümdüz bir yer getirilir. Sahih hadiste böyle geçmektedir.[439]

"Gökler de, parça paça yarılıp kitap sayfaları gibi dürülerek *başka bir göğe dönüştürülür;* arş apaçık gözükür. Arş, cennetin semalarını oluşturur.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: Değiştirme, bazan bir şeyin zatında olur; gümüşü altınla değiştirmen gibi. Şu âyet bu manadadır:

"Onların derilerini başka bir deriyle değiştiririz" (Nisâ 4/56).

Değiştirme bazan sıfatta olur; demir halkayı mühür yapman gibi. Önceki şeyi eritip şeklini değiştirdiğin zaman, özelliği değişmiş olur. Şu âyet bu manadadır:

"Allah onların kötülüklerini iyiliklere (günahlarını sevaplara) çevirir" (Furkan 25/70). Yerin ve göklerin değişmesi bu manada olabilir. Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "O gün yer gümüşe, gökler altına çevrilir."

İbn Abbas [radıyallahu anh] ise şöyle demiştir: "O günkü yer bu yerdir, sadece sıfat ve şekli değişecektir." Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] riva-

---

439 Hadis için bk. Buhârî, Rikak, 44; Müslim, Münâfikîn, 28.

yet ettiği şu hadis de buna delildir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Yer başka bir yere dönüştürülür, yeryüzü, Ukkaz derisi gibi yayılıp genişletilir; onda bir eğrilik ve tümsek göremezsin."[440]

İbn Atıyye demiştir ki: Müfessirlerin çoğunluğu, yeryüzünün değiştirilip beyaz bir halde, içinde Allah'a isyan edilmemiş, kan dökülmemiş ve hiç kimse için bir alamet bulunmayan bir yere çevrileceği görüşündedir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Yer ve gökler değiştirildiği zaman müminler arşın gölgesinde olur."

Diğer hadislerde ise şöyle buyrulmuştur:

"Göklerin değişmesi anında insanlar sırat üzerinde olur."

"O vakit insanlar Allah'ın misafirleridir."[441]

İbnü'l-Arabî, *Sirâcü'l-Mürîdîn* adlı eserinde der ki: "Allah Teâlâ yeryüzünü iniş çıkışlı şekilde farklı özelliklerde yaratmıştır. Kıyamet günü ise yeri dümdüz yapar; onda hiçbir eğrilik ve tümsek göremezsin. Her tarafı birbirine benzer; yuvarlak beyaz ekmeğin her yerinin aynı olması gibi. Sahih hadiste böyle zikredilmiştir. Göklerin değişmesine gelince, onun nasıl olacağı hakkında bir hadis yoktur; onun durumu bizce bilinmemektedir. İmam Müslim'in rivayet ettiği hadiste, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] 'Yeryüzü değiştirildiği zaman insanlar nerede olacak?' diye sorulduğu zaman, *'Sıratın üzerinde olacaklar'* buyurdu."[442]

İbnü'l-Arabî der ki: "Hadiste geçen sıratın, cehennemin üzerine kurulan sırat olması muhtemel olduğu gibi; onun insanların üzerinde bu-

---

440 Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/336 (Beyrut 1998). Hadisin bir kısmı için bk. Ahmed, *Müsned*, 1/375.

441 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 13/333 (Beyrut 1995); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7/2253 (nr. 12312); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/58; *el-Büdûrü's-Sâfire fî Umûri'l-Âhire*, s. 48 (Beyrut 2004); İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/347 (Beyrut 1993).

442 Müslim, Münâfikîn, 29; Tirmizî, Tefsîru Sûre (14), 3; İbn Mâce, Zühd, 33; Ahmed, *Müsned*, 6/35, 101.

lunduğu başka bir yer olması da muhtemeldir. İkinci ihtimal sanki daha kuvvetlidir; çünkü diğer bir hadis bu görüşü desteklemektedir. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], 'Yeryüzü değiştirildiği zaman insanlar nerede olacak?' diye sorulduğu zaman,

'Onlar, sıratın berisinde bir karanlık içinde bulunurlar' buyurdu."[443]

Yeryüzünün değiştirilmesine gelince; âyetlerin zâhirinden anlaşılan, bunun, insanların kabirlerinden kalkıp mahşere sevkedilmelerinden önce olacağıdır. Buna göre, dirilme ve haşir, değiştirilen yer üzerinde olacaktır. Şu âyetler, bu görüşü desteklemektedir:

"O gün dağları yürütürüz, yeri dümdüz bir vaziyette görürsün; insanları mahşere toplarız" (Kehf 18/47).

"Sana dağların durumunu soruyorlar. De ki: 'Rabbim onları darmadağınık edecek, uflayıp savuracak, yerlerini dümdüz, bomboş bırakacak.' Artık orada bir iniş ve çıkış göremezsin. O gün insanlar, (kendilerini hesap yerine çağıran) davetçiye uyarlar" (Tâhâ 20/105-108).

"Kıyamet koptuğu zaman ... Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar parçalandığı, dağılıp toz haline geldiği zaman ..." (Vâkıa 56/1-6).

Bu konuda daha pek çok âyet vardır. O anda ruhlar, Allah'ın, dilediği yerde ağırladığı misafirleridir. Yahut ruhlar, arşın gölgesinde veya sıratın berisinde Allah'ın bildiği bir yerdedir.

Göklerin değiştirilmesine gelince, bu konudaki rivayetlerin zâhirine bakılırsa, onun, insanların mahşerde toplandığı zaman gerçekleşeceği anlaşılıyor. O vakit gök, bulutlarla parçalanır, içinden akın akın melekler iner. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Âyetin devamı şöyledir:

"Ve insanlar tek ve kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar." Yani insanlar, tek ve kahhâr olan Allah'a hesap vermek veya O'nun kendile-

---

443 Müslim, Hayız, 24; Hâkim, *Müstedrek*, 3/481; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 6/263 (Beyrut 2002). Bu kaynaklarda soruyu soran, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] değil, bir yahudi âlimidir. Aynı konuda Hz. Âişe'den gelen bir hadis vardır, fakat ondaki cevap, *"O zaman insanlar sıratın üzerinde bulunur"* şeklindedir. Hadis az önce geçti.

rine amellerinin karşılığını vermesi için kabirlerinden ortaya çıkarlar. Âyette, Cenâb-ı Hakk'ın, tek ve kahhâr sıfatlarının zikredilmesi, o gün insanların işinin son derece zor olduğunu göstermek içindir. Şu âyet de böyledir:

"Allah onlara sorar: 'Bugün mülk (hâkimiyet, hüküm ve yetki) kimin?' (Kendisi şöyle cevap verir:) Tek ve kahhâr olan Allah'ın" (Mü'min 40/16).

Bütün iş, her şeye galip olan tek zatın elinde olunca, kimse O'na galip gelemez, O'ndan başka hiç kimseden yardım istenmez, kimsenin kurtarması beklenmez (Her şey O'nun izni ve rahmetiyle olur).

Diğer âyette şöyle buyruluyor:

"O gün, günahkârları zincirlerde veya bağlarda *birbirine bağlanmış halde görürsün."* Onların her biri, inanç ve amel konusunda benzeştiği kimseye bağlanır. Âyette geçtiği gibi o an, nefislerin eşleştirildiği vakittir (Tekvîr 81/7).

Yahut onlar, şeytanlarıyla yan yana bağlanır.

Bir diğer mana: Onları, sahip oldukları yanlış itikad ve bozuk arzularıyla birlikte zincirlerde sarılmış halde görürsün.

Yahut onları, elleri ve ayakları bukağılarla boyunlarına bağlanmış vaziyette görürsün.

"Onların gömlekleri katrandandır."

Katran, develerin yağlandığı bir maddedir. Onun özelliği, ateşte hemen tutuşmasıdır, bunun için cehennemliklerin gömleği ondan yapılmıştır.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Katran simsiyah, pis kokulu, ateşte çabuk tutuşan bir maddedir. Onunla cehennemliklerin derisi yağlanır; bu yağ onlar için bir gömlek gibi olur. Böylece, ateşin bedenlerine hızla ulaşmasıyla birlikte, katranın yakıcılığı, renginin iticiliği, kokusunun çirkinliği bir arada olur. Şu kadar var ki cehennemlikler için, azap olarak göreceği iki ateş arasında bir fark olduğu gibi, iki katran arasında da fark vardır."

"Yüzlerini de ateş sarar." Yani yüzlerini ateş sararak etini yiyip bitirir; çünkü onlar, yüzlerini hakka döndürmemişler, yüce yaratıcının emrine boyun eğmemişlerdir. Ateş ayrıca onların gönüllerini, içlerini de sarar; zira *onların gönülleri,* marifet ve nurdan yana *bomboştur."* Her türlü cehalet ve karanlık ile doludur. Şu âyetler de bu durumu açıklamaktadır:

"Kıyamet günü, (Allah'ın rahmetiyle ateşten kurtardığı kimse) yüzüyle kötü azaptan korunmaya çalışan kimse gibi midir?" (Zümer 39/24).

"O gün, ateşin içinde yüzleri üzerinde süründürülürler" (Kamer 54/48).

Allah onlara, bunu, *Allah'ın herkese, yaptığı* günah *işlerin cezasını vermesi için yaptı.* Yahut iyi kötü herkese, yaptıklarının karşılığı verilmesi için insanlar Allah'ın huzuruna çıkarılır. Günahkârların, işledikleri günahların cezasını çekecekleri açıklanınca, bundan, itaat edenlerin de taatlerinin sevaplarını alacakları anlaşılır.

"Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir." Bütün insanların hesabını aynı anda görür; çünkü birinin hesabını görmesi O'nu, diğerinin hesabını görmekten alıkoymaz. Her şahıs, diğerleriyle aynı anda O'nun huzurunda durur. Birinin hesabı görülürken diğerinin de hesabı görülür. O gün, dünyada alıştığımız şeylerin ortadan kaldırıldığı gündür.

Son âyette şöyle buyruluyor:

"Bu Kur'an yahut onun içindeki vaaz ve uyarılar, *insanlar için* yeterli *bir tebliğdir."*

Yahut *"Allah'ın, zalimlerin yaptığından gafil olduğunu zannetme"* âyeti, insanlar için bir tebliğ ve uyarıdır.

Yani öğüt ve hükümleri açıklamak için bu Kur'an onlara yeter, başkasına ihtiyaç bırakmaz. Yahut bu, onlar için apaçık bir tebliğdir. Şu âyetler de bu tebliğden bahsediyor:

"Resûlüm, sana düşen iş, sadece tebliğ etmektir" (Şûrâ 42/48).

"Peygambere düşen, sadece tebliğ etmektir" (Nûr 24/54).

Bu tebliğin ana sebepleri şöyle açıklanıyor:

"Onunla uyarılsınlar diye." Yani ondan öğüt alsınlar, onun sayesinde uyanıp Hakk'a yönelsinler diye.

Yahut, insanlar onunla uyarılsın diye Kur'an'ı indirdik.

Bu tebliğin yapılma sebeplerinden diğer ikisi şöyle açıklanıyor:

"Allah'ın bir tek ilâh olduğunu bilsinler diye." Onda Allah Teâlâ'nın birliğine delil olan âyetler hakkında veya O'nun varlığına işaret eden şeyler üzerinde düşünüp O'nun tek ilâh olduğunu yakînen bilmeleri için bu kitabı indirdik.

"Bir de akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye." Yani bu Kur'an, sâfi kalplerin, onun manasındaki sırlar hakkında, ilim ve hikmetlerindeki hayret verici incelikler üzerinde düşünerek, kendilerini helâke götüren şeylerden sakınmaları ve onları kemale ulaştıracak şeylere sarılmaları için indirildi.

Cenâb-ı Hak, bu âyette üç netice zikretti ki onlar, Kur'an'ın indirilmesindeki ana gaye ve hikmetlerdir. Bunlardan birincisi, peygamberlerin insanları kemale erdirmesidir. İkincisi, insanların nazarî kuvvetlerini (tefekkür ve düşünme melekelerini) kemale erdirmek için çalışmalarıdır. Bunun kemal noktası tevhide ulaşmaktır. Üçüncüsü ise amelî kuvvetlerini (ahlâk ve hallerini) ıslah etmektir ki bunun sonu, kâmil manada takvaya sahip olmaktır. Allah Teâlâ bizleri kâmil manada takvaya sahip olanlardan yapsın. Bu açıklamalar mana olarak Beyzâvî'ye aittir.[444]

46-52. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Gafil insanlar, önceki zamanlarda ve günümüzde velilere değişik tuzaklar kurmuşlar, onların nurlarını söndürmek için var güçleriyle çalışmışlardır; sadece yüce Allah, dostlarına yardım ederek her defasında gafillerin tuzaklarını boşa çıkarmıştır.

---

444 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/524.

Allah azîzdir; her hükmünü uygular, intikam sahibidir; dostlarının intikamını alır ve kendilerine yardım eder. Allah onlara yardım için bir vakit tayin etmiştir. Bu vakit, onların bütün maddi resim ve şekillerden fâni oldukları andır. O anda, yer başka bir yere dönüşür, gökler başka bir göğe çevrilir; hepsi ilâhî nurlar denizinde nura dönüşür ve ilâhî sır felekleriyle çepeçevre sarıldıkları müşahede edilir. İşte o zaman, varlıkları yaratan yüce Allah'ın nurunun tecelli etmesiyle bütün kâinatın karanlığı gider; *"Allah göklerin ve yerlerin nurudur"* (Nur 24/35) âyetinin sırrı ortaya çıkar. Böylece ârifler, tek ve kahhâr olan Mevlâ'yı müşahede ederek varlık hapishanesinden çıkar (kalpleri eşya ile perdelenmekten ve aldanmaktan kurtulur).

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân* adlı tefsirinde) demiştir ki: "Bu âyet şunu kastediyor: Yer ve gök değiştirilir, onlardaki varlık zulmeti giderilir; hepsi Cenâb-ı Hakk'ın tecelli eden celâl nuruyla aydınlanır, halk için Allah'ın azamet ve kahhâriyet sıfatlarını yansıtan bir ayna olur; *'Yer, Rabb'inin nuruyla aydınlanır'* (Zümer 39/69) âyeti gerçekleşir. Ey kardeşim, işte o anda varlıklar, kendilerini ezelî nurlar sarıp istila edince yokluk örtüsü altına girer, kendilerine ait bir vücut görünmez olur. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

'O'nun zatı hariç, her şey helâk olmaya mahkûmdur" (Kasas 28/88).

'O zaman eşya nerededir?' diye bir soru sorulabilir. Ona şöyle denir: 'Bütün varlıklar ilk geldikleri kaynağa döndüler.'"

Vertecübî sonra demiştir ki: "Varlıklar ne zaman (hakiki manada) bir şey oldular ki bir şey olmaktan çıksınlar? Çünkü onlar, Cenâb-ı Hakk'ın yanında, havadaki toz bile değildirler."[445]

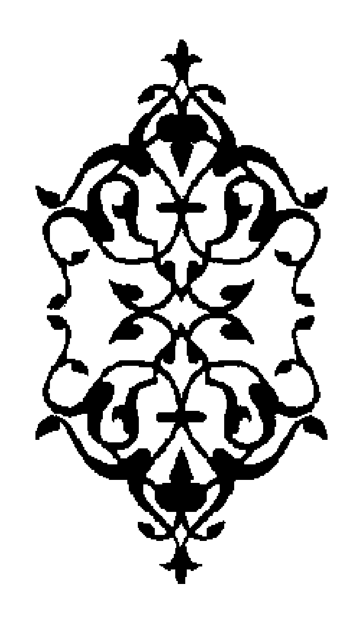
Günahkârları yani gafilleri, vehim ve şüphe bağları içinde birbirine bağlanmış olarak görürsün. Onlar, kendilerini saran kâinat hapishanesinde (eşya sevgisi içinde) hapis kalmışlardır. Onların gömleği (kendilerini saran durum) gaflet karanlığıdır. Hak'tan kopma ateşi yüzlerini sarıp yakar. Yüzlerinde, Allah'ı sevenlerin sevinç ve güzelliği, âriflerin

445 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/272.

sırları gözükmez. Onlara böyle yapılması, Allah yolunda çalışanların üstünlüğünü göstermek içindir. Bu, insanlara bir tebliğ ve duyurudur. Bu tebliğ insanlara yapıldı ki onlar, gafletten uyanıp vebalden ve manen perdelenmekten kurtulsunlar, akıl sahipleri, bütün varlığın sadece tek ve kahhâr olan Allah'a ait olduğunu bilsinler.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

İbrahim sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(15) HİCR SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Hicr sûresi Mekke'de inmiştir; doksan dokuz âyettir.

Önceki Sûre ile İrtibatı: Önceki sûrenin son âyetinde, *"Bu (Kur'an), insanlar için bir tebliğdir"* buyruldu; bu sûrenin başında ise, *"Bunlar kitabın âyetleridir"* buyruldu. Bu, Kur'an'ın özellikleri için bir tamamlayıcı açıklama ve onun tefsiridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ (1) رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (2) ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ
الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (3) وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا
كِتَابٌ مَعْلُومٌ (4) مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ (5)

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. ***Elif. Lâm. Râ. Bunlar kitabın ve apaçık bir Kur'an'ın âyetleridir.***

2. ***İnkâr edenler** (kıyamet günü), **"Keşke biz de müslüman olsaydık" diye temenni ederler.***

3. ***Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. Yakında** (yaptıkları kötü şeylerin sonucunu) **öğrenecekler!***

4. ***Helâk ettiğimiz her ülkenin** (katımızda) **bilinen bir yazısı** (takdir edilmiş eceli) **vardır.***

5. ***Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.***

Tefsir

Allah Teâlâ buyuruyor ki: "*Elif. Lâm. Râ.* Ey yüce Peygamber! Senin okuduğun *bu âyetler,* sana indirdiğimiz *kitabın* ve apaçık Arapça olan *Kur'an'ın âyetleridir.*" Onlar, ifadeleri açık, hakkı ve doğruyu açıklayan Kur'an'ın âyetleridir. Kim ona tutunur, içindekilere iman ederse kurtuluşa eren müslümanlardan olur. Kim de ondan yüz çevirir ve içindekileri inkâr ederse helâke düşen kâfirlerden olur. O kişi, pişmanlığın fayda vermediği günde pişman olacaktır. Cenâb-ı Hak, böylelerinin durumunu şöyle haber vermiştir:

"İnkâr edenler, 'Keşke biz de müslüman olsaydık' diye temenni ederler." Yani, "Allah'ın kitabında olanlara iman edip onlara sarılsaydık da kurtulsaydık" diye temenni ederler.

Bu temenninin, ölüm anında olduğu söylenmiştir. Onun kıyamet gününde veya günahkâr müminler cehennemden çıkarılınca olduğu da söylenmiştir. Bu son görüş daha kuvvetlidir. Bu konudaki hadis onu desteklemektedir.[446]

---

446 Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"Cehennemlikler, ateşin içinde toplandıkları zaman, kıble ehlinden (müminlerden) Allah'ın dilediği birtakım kimseler de kendileriyle birlikte bulunur. Kâfirler onlara, 'Sizin İslâm'ınız size bir fayda vermedi; siz de bizimle birlikte oldunuz' derler. Müminler de, 'Bizim birtakım günahlarımız vardı, onların cezasını çekmek için burada tutulduk' derler. Allah Teâlâ, onların söylediklerini duyunca, cehennemde bulunan kıble ehli müminlerin ateşten çıkarılmasını emreder; bütün müminler çıkarılır. İşte o zaman kâfirler, 'Keşke biz de müslüman olsaydık da onlar gibi ateşten çıkarılsaydık' derler"* (bk. Hâkim, *Müstedrek,* 2/242; Taberânî, *el-Evsat,* nr. 5142; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 5/61-64).

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Bugün *onları bırak;* dünya mallarından *yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun.* Ömürlerinin uzunluğuna ve maddi durumlarının iyi oluşuna olan güvenleri, onları, ahirete hazırlanmaktan alıkoysun. *Yakında,* cezalarını görünce, yaptıkları kötü şeylerinin sonunu *öğrenecekler!"*

Âyetteki, "Yesin, eğlensinler" emri, onları tehdit içindir. Bundan kasıt şudur: Onların imanlarından ümidi kesmek, kendilerinin hızlân ehli (ilâhî rahmetten mahrum bırakılmış cehennemlik kimseler) olduğunu ve artık bundan sonra onlara yapılacak nasihatlerin yorgunluktan öte bir fayda vermeyeceğini bildirmektir.

Bu âyette, kâfirlerin önüne hak delil konularak sorumlulukları gerçekleşmiş olmaktadır. Onda ayrıca, zevk ve eğlenceyi tercihten, insanı dünyada ve ahirette helâke götüren uzun emel sebeplerine yönelmekten sakındırma vardır. Bunun için Cenâb-ı Hak, bu âyetin peşinden şöyle buyurmuştur:

"Helâk ettiğimiz her ülke için belirli bir yazı, levh-i mahfûzda takdir edilmiş bir ecel vardır. *Hiçbir millet ecelinin,* yani yok olma vaktinin *önüne geçemez ve onu* bir saat olsun *geciktiremez."* Ümmet ve millet ifadeleri, bütün insanları içermektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Dünya nimetleri içinde gülüp eğlenen, nefsanî hazlarına ve hevâsına kapılıp giden kimseye yapılan bu tehdide ve onu bekleyen büyük tehlikeye bak! Yüce Allah onlar için şöyle buyurdu:

"Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. Yakında, yaptıkları kötü şeylerin sonucunu öğrenecekler!"

Allah kendisine rahmet etsin, şu sözün sahibi ne güzel söylemiş:

"Dünya hakkında, onun şehvetleri ve lezzetleri üzerinde uzun uzadıya düşündüm; gece gündüz ölüme doğru giden birine hayat nasıl lezzet verir? Hür kimse (maddenin esaretinden kurtulmuş biri) için, az olsun çok olsun, dünyada ve nimetlerinde hayır yoktur."

Kur'ân-ı Hakîm Yüce Allah'ın Korumasındadır

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kâfirlerin mucize isteklerine cevap vererek şöyle buyurdu:

وَقَالُوا يَا اَيُّهَا الَّذ۪ي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْت۪ينَا
بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا
كَانُٓوا اِذًا مُنْظَر۪ينَ ﴿٨﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

6. ***Dediler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen** (Muhammed)**! Sen gerçekten delisin!"***

7. ***"Eğer** (peygamberlik iddianda) **doğru söylüyorsan, bize melekleri getirsene!"***

8. ***Biz melekleri sadece hak ile indiririz. O zaman onlara süre tanınmaz.***

9. ***Şüphesiz Kur'an'ı biz indirdik; onu koruyacak olan da elbette biziz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Kureyş kâfirleri dediler ki: *Ey kendisine Kur'an indirilen,* kendisine Kur'an indirildiğini iddia eden Muhammed! *Sen gerçekten delisin!"* Yani sen, sana Kur'an indirildiğini iddia ettiğinde deliler gibi bir konuşmuş oluyorsun. *"Eğer* peygamberlik iddianda *doğru sözlü isen, bize melekleri getirsene!"* Getir de onlar iddia ettiğin konuda seni tasdik etsinler yahut davanda seni desteklesinler veya bizim seni yalanlamamıza karşılık cezamızı versinler.

Cenâb-ı Hak buyurdu ki: *"Biz melekleri sadece,* onlara azap etmeleri ve başka işler için *hak* vahiy *ile* ve Allah'ın dilediği hayırlı işleri yap-

maları için *indiririz.*" Yoksa onları, mucize isteyenlerin teklifine veya kâfirlerin tercihine göre indirmeyiz.

Yahut melekleri, sadece ezelde takdir edilmiş ve ilâhî hikmetin gerektirdiği hak bir işi yerine getirmeleri için indiririz. Allah melekleri indirdiği zaman, kâfirlerin kökünü kazıyacak bir azapla indirir; halbuki ilâhî ilimde onların zürriyetinden haklarında iman takdir edilen kimseler vardır. Bunun için Allah, hikmeti gereği melekleri, onların kökünü kazıyacak bir azapla indirmez.

"Biz melekleri sadece hak ile indiririz" âyetindeki hak kelimesine, "azap" manası da verilmiştir. Âyetin hemen devamında gelen, *"O zaman kendilerine süre tanınmaz"* kısmı, bu manayı desteklemektedir. Buna göre mana şöyle olur: Eğer melekler indirilseydi, acilen azapları verilirdi; onlar indiği zaman kâfirlerin azapları bir saat olsun tehir edilmezdi.

Cenâb-ı Hak diğer âyette, kâfirlerin Kur'an'ın indirilmesini inkârlarını ve peygamberle alay etmelerini reddederek şöyle buyurdu:

"Şüphesiz Kur'an'ı biz indirdik; onu tahriften, onda bir ekleme veya çıkarma yapılmasından *koruyacak olan da elbette biziz.* Biz onu, insanların sözünden çok ayrı özellikte bir mucize kitap yaptık. Onun nazmında yapılacak ufak bir değişiklik bile dilden anlayan kimselere gizli kalmaz."

İmam Kuşeyrî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Allah Teâlâ Tevrat'ı indirdi, onun korunması için İsrâiloğulları'nı görevlendirdi, onlardan Allah'ın kitabını koruma sözü aldı; fakat onlar sözlerinde durmadılar; Tevrat'ı tahrif edip nazmını bozdular ve hükümlerini değiştirdiler. Yüce Allah daha sonra Kur'an'ı indirdi, onu kendisinin koruyacağını haber verdi. Şüphesiz o, çok kuvvetli ve sağlam korunan bir kitaptır. Onun önünden ve arkasından, hiçbir yanından bâtıl gelemez. Şöyle denilmiştir: Allah, kendisinin Kur'an'ı koruyacağını haber verdi; Allah Kur'an'ı, onun hafızlarını ve âlimlerini koruyarak korur. Kur'an'ı ezberleyip ilim ve hükümlerini bilen âlimlerin kalpleri, Allah'ın kitabının korunduğu hazinelerdir. Allah, kitabını koruyan kimseleri zayi etmez; çünkü onlar zayi olunca kitabı da zayi olur."[447]

---

447 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/272 (Kahire 1999).

İbn Atıyye, *"Onlar (İsrâiloğulları) Allah'ın âyetlerini anladıktan sonra onu değiştiriyorlardı"* (Bakara 2/75) âyetinin tefsirinde demiştir ki:

"Âlimlerden bir grup İsrâiloğulları'nın Tevrat'ın lafızlarını kendi kafalarına göre değiştirdiği görüşündedir. Bunun Tevrat'ta gerçekleşmesi mümkündür; çünkü Tevrat'ı koruma görevini Allah onlara vermişti. Böyle bir durumun Kur'an'da gerçekleşmesi ise mümkün değildir; çünkü onu korumayı bizzat Allah üstlenmiş ve bunu garanti etmiştir."

6-9. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kur'an'da zikredilen, kâfirlerin peygamberleri inkâr etmeleri, onları ayıplamaları ve kendileriyle alay etmeleri, onlardan sonra gelen veliler için bir tesellidir. Cenâb-ı Hakk'ın, yüce zatı hakkında cahillerin sözlerinden zikrettiği şeyler de böyledir. Şu âyetlerde belirtildiği gibi:

"Şüphesiz Allah, 'Biz zenginiz, Allah fakirdir' diyenlerin sözünü duydu" (Âl-i İmrân 3/181).

"Yahudiler, 'Allah'ın eli bağlıdır' dediler" (Mâide 5/64).

Bunun gibi, cahiller, Cenâb-ı Hak hakkında daha pek çok şey söylemişlerdir. Hak Teâlâ bunları zikrederek sanki şöyle buyuruyor:

"Eğer insanların dilinden kurtuluş olsaydı, ben ve peygamberlerim kurtulurdu. O peygamberler, benim yarattığım varlıkların en seçkinleridir. Öyleyse velilerimden eziyet görenler, beni ve peygamberlerimi örnek alsınlar."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Her Peygamberle Alay Edilmiştir

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ve ümmeti için teselli olacak şeyleri tamamlayarak şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى شِيَعِ الْاَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١١﴾ كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ
بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا
فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

10. ***Andolsun, senden önceki milletler arasında da peygamberler gönderdik.***

11. ***Onlar, kendilerine gelen her peygamberle alay ediyorlardı.***

12. ***İşte böylece biz onu*** *(inkâr ve alayı),* ***mücrimlerin kalplerine yerleştiririz.***

13. ***Ona inanmazlar; halbuki öncekilerin*** *(ders alınacak)* ***durumu ve tutumu geçti.***

14-15. ***Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, "Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır" derler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] teselli için buyuruyor ki: *"Andolsun, senden önceki milletlere* geçmiş asırlarda *da peygamberler gönderdik.* Her toplumun içinden peygamberler çıkarttık, kendilerine gönderdik, fakat onlar kendilerine gelen peygamberleri yalanlayıp onlarla alay ettiler. Bu mücrimlerin seninle alay ettiği gibi, *onlar da kendilerine gelen her peygamberle alay ediyorlardı."*

"İşte böylece biz onu yani alaya alma huyunu *mücrimlerin kalplerine yerleştiririz."* Bu âyette, Allah Teâlâ'nın onların kalbinde bâtılı yarattığına bir delil vardır. Allah onların kalbine hakkı yalanlama hastalığını yerleştirince, onlar, hakka asla inanmazlar.

Onların kalbine yerleştirilen şeyin Kur'an olduğunu söyleyenler de olmuştur. O zaman âyette, kâfirlerle alay etme manası bulunmuş olur. O halde mana şöyle olur: Biz mücrimlerin kalbine Kur'an'ı yerleştirdik, onlar ona iman etmeyip yalanladılar.

Cenâb-ı Hak sonra, Kur'an'a iman etmedikleri için onları tehdit ederek şöyle buyurdu:

"*Halbuki öncekilerin tutumu geçti;* onların helâk olana kadar inkâr ve alay içindeki gidişatları kendilerine anlatıldı."

Bir diğer mana: Halbuki Allah'ın önceki nesiller içinde peygamberlerini yalanlayanları helâk etme kanunu defalarca geçti, uygulandı. Bu manaya göre âyet, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] yalanlayan ve onu alaya alan Mekkeliler için bir tehdittir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Eğer biz, Kureyş kâfirlerinden inatla mucize isteyenlere, *gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar,* gün boyunca oradaki acayiplikleri görseler, yine yalanlarlardı. Yahut oradan melekler çıksa ve onlar melekleri seyretseler, aşırı inatlarından ve hak konusundaki şüphelerinden dolayı şöyle derlerdi:

"*Gözlerimiz boyandı,* şaşkınlığa düştük, içinde düştüğümüz sihirden dolayı olayı tam olarak göremedik, *daha doğrusu bize büyü yapılmıştır;* Muhammed bize büyü yaptı!"

Onlar, diğer mucizelerin ortaya çıkışı anında da böyle demişlerdir.

Âyete, gözlerimiz perdelendi, gerçeği görmekten alıkonulduk, manası da verilmiştir. Onların bu durumu, aşırı inat ve azgınlıklarındandır. Böyle bir duruma düşmekten Allah'a sığınırız.

10-15. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyetlerde anlatılan bütün durumlar, Allah'ın seçkin veli kulları için birer teselli durumundadır. Onlar da insanların inkâr ve alaylarıyla karşılaştıkları zaman, peygamberlerin başına gelen şeyleri düşünürler; hemen Allah'a yönelirler, O'nun, kendi durumlarını bilmesiyle yetinirler, o şeyden yüz çevirip Allah'ı zikretmekle meşgul olurlar.

Şeyhlerimizin şeyhi seyyidim Ali Cemel [kuddise sırruhû] demiştir ki: "Senin düşmanına (şeytana) yapacağın gerçek düşmanlık, yüce sevgilinin muhabbetiyle meşgul olmandır. Sen şeytana düşmanlık etmekle meşgul olduğunda o senden istediğine ulaşır, seni yüce sevgilinin (Mevlâ'nın) muhabbetinden alıkoyar."

Salih velilerden seyyidim Ebü'l-Kasım el-Hassâsî [kuddise sırruhû] talebelerinden birine demiştir ki:

"Sakın sana eziyet veren kimseyle meşgul olma; sen Allah ile meşgul ol; Allah senden onun şerrini giderir. Hem onu sana musallat eden Allah'tır. O senin, hak yolunda ne kadar sadık olduğunu imtihan etmek için onu sana gönderdi. Bu konuda insanların çoğu büyük hataya düştü. Onlar kendilerine eziyet eden kişiyle öğraştılar. Böyle olunca, günahla birlikte eziyet de devam etti. Eğer onlar, biri kendilerine eziyet edince Allah'a dönselerdi, Allah, eziyet edenlerin şerrini kendilerinden giderir, onların işini görmeye yeterdi."

Gökler ve Yerler Mucize Dolu!

Cenâb-ı Hak, sonra onlara, içinde kurtuluşları bulunan tevhide yönlendiren hakiki mucizeleri göstererek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ
كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾
وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ
﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ
إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ
فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا

لَنَحْنُ نُحْيٖ وَنُمٖيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمٖينَ مِنْكُمْ
وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَاْخِرٖينَ ﴿٢٤﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ اِنَّهُ حَكٖيمٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٥﴾

16. ***Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve onu*** *(ders çıkarmak amacıyla)* ***bakanlar için süsledik.***

17. ***Biz göğü, taşlanmış her şeytandan koruduk.***

18. ***Sadece oraya kulak verip söz çalmak isteyen başka; onu da parlak bir ateş takip eder.***

19. ***Yeri uzatıp yaydık, oraya sabit dağlar yerleştirdik, orada her şeyden ölçülü biçimde bitirdik.***

20. ***Orada sizin için ve rızıkları size ait olmayanlar için*** *(gerekli)* ***geçim vasıtaları yarattık.***

21. ***Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır. Biz onu sadece belli bir ölçüyle indiririz.***

22. ***Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Onu toplayıp depolayan siz değilsiniz.***

23. ***Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz ve*** *(hepsine)* ***vâris olan biziz.***

24. ***Andolsun biz, sizden öne geçenleri de biliriz, geride kalanları da.***

25. ***Şüphesiz Rabb'in onları*** *(kıyamette)* ***toplayacaktır. O, hakîmdir*** *(her işini hikmetle yapar)*, ***alîmdir*** *(her şeyi bilir)*.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık."* Bunlar on iki burç olup şunlardır: Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık.[448]

---

448 Burçlar hakkında geniş bilgi için bk. *DİA*, 6/241-246.

Burç, felekte (gökte) bulunan bir takımyıldızdır. Güneş onların her birini bir ayda dolanır. Bir sene içinde bütün burçları dolanır; altısını sağ taraftan, altısını sol taraftan dolanır. Astronomi ve tecrübenin gösterdiği gibi, her burcun, kendisine has değişik şekil ve özellikleri vardır. Bütün bunlar, her şeyi düzene koyan ve her işini hikmetle yapan yüce Allah'ın kudretiyle olmaktadır.

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyuruyor: "*Onu* yani göğü, onu yoktan var edenin kudretine, yaratıcısının varlığına bir delil yapmaları için, kendisine ders çıkarmak amacıyla *bakanlar için* son derece güzel şekillerle ve görüntülerle *süsledik.*"

"*Biz göğü, taşlanmış her şeytandan koruduk.*" Artık şeytanlar, göğe kulak verip oradan haber çalmaya güç yetiremezler. Göğün korunmasına şu manalar da verilmiştir:

Biz göktekileri, şeytanların kendilerine vesvese vermesinden yahut göğün işlerinde tasarruf etmekten veya oranın durumunu öğrenmesinden koruduk.

"*Sadece oraya kulak verip söz çalmak isteyen başka ...*" Yani biz göğü, şeytanlardan koruduk, sadece onların içinde kulak hırsızlığı yapmak isteyenler olur; onları da bir ateş parçası takip ederek kendisini defeder.

Rivayet edildiğine göre, şeytanlar birbiri üstüne çıkarak göğe kadar yükselirler; gaybdan göğün haberlerini dinlerler. Cinlerden biri, kendisine ateş atılmadan önce gökten bazı kelimeler kapıverir, onu götürüp kâhinlere söyler. Kâhinler de ona yüzlerce yalan ekleyerek insanlara söyler. Bu durum, sahih bir hadiste de belirtilmiştir.[449]

İbn Abbas'ın [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cinler önceleri göklere çıkmaktan alıkonulmazlardı. Hz. İsa [aleyhisselâm] doğunca, üç kat semaya çıkmaları engellendi. Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] doğunca, bütün semalardan engellendiler, oraya çıkmak isteyene ateş atılarak geri çevrildi."[450]

---

449 Hadis için bk. Buhârî, Tıb, 46, Tevhid, 57; Ahmed, *Müsned*, 5/87.

450 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/481 (Beyrut 2004).

Âyetin sonu şöyledir: *"Sadece* göğe kulak verip *haber çalmak isteyen başka, onu da parlak bir ateş takip* ve *defeder."*

Bu ateş parçasını, bir melek, yıldızdan alır ve göğe kulak vermek isteyen cinin üzerine atarak onu vurur. Bizzat yıldızın kendisini attığı da söylenmiştir. O ateş parçasını veya yıldızı, cine vurunca onu öldürür. Onu sersemletip deli gibi şaşkın yapacağı da söylenmiştir.

Cenâb-ı Hak, sonra yeryüzündeki mucizeleri zikrederek şöyle buyurdu:

"Yeri uzatıp yaydık, oraya sabit dağlar yerleştirdik, yeryüzünde veya yerde ve dağların içinde *her şeyden ölçülü biçimde bitirdik."* Yani onlarda, ilâhî hikmetin gerektirdiği şekilde her şeyden belli ölçüde var edildi. Buradaki ölçü, gerçek manada değil, mecazi olabilir. Yahut faydalı otlar, altın-gümüş ve diğer yiyecekler gibi, gerçek manada ölçülü şeyler de olabilir.

"Orada sizin için yiyecek ve giyeceklerden oluşan *gerekli geçim vasıtaları yarattık; sizinle birlikte ve rızıkları size ait olmayan* çocuk, hizmetçi, köle ve rızıklarını sizin verdiğinizi zannettiğiniz diğer *varlıklar için gerekli yaşam sebeplerini yarattık.* Şüphesiz, sizlerin ve onların rızkını Allah vermektedir."

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyetin özeti şudur: Yeryüzünün belirli miktarda yayılıp döşenmesi, içinde değişik maddelerin bulunması, onda yaratılış ve tabiatı birbirinden farklı hayvanların ve bitkilerin yoktan var edilmesi, Allah'ın kudretinin kemaline, sonsuz hikmetine ve ilâhlıkta tek olduğuna birer delildir. Yaratılan bunca şeyler, hiç yaratılmamış da olabilirdi. Yüce Allah bütün bunları kullarına ihsan etti ki O'nun birliğine iman ve zatına kulluk etsinler. Sonra Allah Teâlâ bu konuda daha ileri derecede kudretinden bahsederek şöyle buyurdu:

"Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır." Yani âlemde her ne varsa, biz onu yoktan var etmeye, varlık âlemine getirmeye, onun gibi nice şeyleri yaratmaya kadiriz. Yüce Allah her şeye gücünün yetmesini, ha-

zinelere benzetti. Yahut katında saklı şeyleri, hiçbir zorluk ve külfet olmadan ortaya çıkarmasını, bu benzetme ile anlattı."[451]

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: *"Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır"* âyetinden kastın yağmur olduğu söylenmiştir; sadece ifade bundan daha genel bir mana içermektedir. Hazineler, kıymetli şeylerin konulduğu yerler demektir. Âyetin zâhirinden, yaratılan şeylerin daha önce (Allah katında, bir şekilde) mevcut olduğu anlaşılıyor."[452]

Âyet şöyle bitiyor: *"Biz onu sadece belli bir ölçüyle indiririz."* Yani yarattığımız her şeyi, ilâhî hikmetin gerektirdiği şekilde, ilâhî iradeye bağlı olarak, belli bir vakitte, belirli ölçülerde gayb âleminden şehâdet âlemine çıkarırız. Her şey, ezelî ilimde belirlendiği şekilde gerçekleşir; ondan fazla ve eksik olmaz.

Peşinden gelen âyette şöyle buyruluyor: *"Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik."*

Diğer bir mana şöyledir: Rüzgârları, bulutların içinde su taşıyıcı olarak gönderdik.

Rüzgârların, bulutları veya meyveleri aşılama görevi olduğu gibi, bulutlardaki suyu veya başka şeyleri taşıma görevi de vardır.

Rüzgârlar dört çeşittir: Saba rüzgârı, batı rüzgârı (debûr), güney rüzgârı (cenup), kuzey rüzgârı (şimal). Araplar, güney rüzgârına, taşıyıcı ve aşılayıcı rüzgâr derler. Kuzey rüzgârına ise hâil ve akîm yani bereket getirmeyen, kökü kesen rüzgâr derler.

İmam Buhârî'nin *Sahîh*'inde naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Bana saba rüzgârı ile yardım edildi. Âd kavmi ise kuzey rüzgârı (ed-debbûr) ile helâk edildi."[453]

---

451 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/527-528.

452 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl*, 1/417.

453 Buhârî, İstiskâ, 26, Megâzî, 29, Enbiyâ, 1; Müslim, İstiskâ, 17.

Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Güney rüzgârı cennettendir. O, Allah'ın Kur'an'da zikrettiği taşıyıcı ve aşılayıcı rüzgârdır. Onda insanlar için pek çok fayda vardır." [454]

Diğer bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

"Rüzgâr, Rahmân'ın nefesindendir (yani kullarına genişlik, bolluk ve bereket getiren rahmetindendir)."[455]

Hadiste, nefes (genişlik, rahatlık) kendisini yaratan Allah'a nisbet edilmiştir. Şu âyette de ruh, Allah'a nisbet edilmiştir. *"Ona ruhumdan üflediğim zaman"* (Hicr 15/29).

Rahmân'ın nefesi demek, O'nun kuluna genişlik verip nefes aldırması, üzerindeki sıkıntı ve ağırlığı gidermesidir.

Rüzgâr ile gelen genişlik, rahmet ve nimetler şunlardır: Saba rüzgârı ile düşmana karşı yardım, rüzgâr ile rızıkların dağıtılması, yağmur bulutlarının sevkedilmesi ve bunların dışında daha pek çok şey. Bu açıklamayı İbn Atıyye yapmıştır.[456]

Âyette geçen rüzgârı, bulutlarla su taşıyan rüzgâr manasında almak daha uygundur. Peşinden gelen şu âyet de bunu göstermektedir:

"Böylece gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Onu, dağlarda, göllerde, kaynaklarda ve kuyularda tutup *depolayan* ve istediğiniz zaman çıkaran *siz değilsiniz."* Bu, her şeyi düzenleyen ve her işini bir hikmetle yapan zatın işidir. Aslında suyun özelliği, akıp gitmesi ve yerinin boş kalmasıdır. Bir engel olmadan suyun bir yerde durması için bunu yapan ve sebeplerini hazırlayan birinin bulunması gereklidir. Sonra suyun, hiç kesilmeden akıp durması da sadece her şeyi bilen ve her şeyi işiten kudreti sonsuz yüce Allah'ın kudretiyle olmaktadır.

---

454 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/46 (Riyad 2003); Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, nr. 800 (Riyad 1998); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/72.

455 Ebû Davud, Edeb, 104; Ahmed, *Müsned*, 2/268; Hâkim, *Müstedrek*, 4/285.

456 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/357 (Beyrut 1999).

Bir diğer mana: *"O suyu depolayan siz değilsiniz"* yani, kendisine ihtiyaç duyulduğunda onu çıkarmaya imkân ve güç sahibi olan siz değilsiniz. Allah Teâlâ, *"Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır"* buyurarak, her şeye zatının sahip olduğunu, insanların elinde aslen bir şeyin bulunmadığını belirtti.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz!"* Yani kendisine hayat vererek diriltmek istediğimizi diriltiriz; kendisinden hayatı alarak öldürmek istediğimiz kimseyi de öldürürüz. Âyetin, "Biz diriltiriz ve öldürürüz" kısmı, hayvanları ve bitkileri de içine almaktadır. Âyette, "biz" zamirinin birkaç defa tekrar edilmesi, diriltme ve öldürme işinin sadece Allah'ın elinde olduğuna işaret etmek içindir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Ve* bütün mahlûkat öldüğü zaman geride kalanların hepsine *vâris olan biziz."*

Diğer âyette şöyle buyrulur: *"Andolsun biz, sizden öne geçenleri de biliriz, geride kalanları da."*

Bu âyete şu şekilde değişik manalar verilmiştir:

İçinizden, önce doğanları da biliriz, sonra doğanları da.

Babasının sulbünden çıkanları bildiğimiz gibi, henüz meydana çıkmayanları da biliriz.

İslâm'a ilk girenleri, cihada en önde gidenleri ve taatlerde öne geçenleri bildiğimiz gibi, bunlardan geri kalanları da biliriz. Kısaca bize, sizin hiçbir haliniz gizli kalmaz.

Allah Teâlâ, önceki âyetlerde kudretinin kemaline delil getirdikten sonra bu âyette, ilminin kemalini açıklamaktadır. Şüphesiz, O'nun kudretinin kemaline delil olan şeyler, aynı zamanda ilminin de kemaline delildir.

Âyetin iniş sebebi olarak şu rivayet nakledilmiştir:

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], sahabeyi ilk safta namaz kılmaya teşvik edince, ashâb-ı kirâm birinci safa hücum etti; bu arada bazıları ileri geçti, bazıları geride kaldı. Âyet bunun üzerine indi.

Bir diğer rivayet şudur: Güzel bir kadın Hz. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] arkasında namaz kılıyordu; mescidde bulunanlardan bazıları kadını görmemek için öne geçtiler; (münafıklardan) bazıları kadına bakmak için geride kaldılar. Onları uyarmak için bu âyet indi.[457] Bu açıklamalar Beyzâvî'ye aittir.

"Şüphesiz Rabb'in onları, amellerinin karşılığını vermek için kıyamet günü *toplayacaktır."* Yüce Allah'ın onların öne geçenlerini ve geride kalanlarını bildiğini belirtmesinin amacı budur; çünkü Allah Teâlâ onların her halini bilince, onları yeniden diriltmek ve mahşerde toplamak kendisine zor gelmez.

"O, hakîmdir; her işinde apaçık hikmet vardır; *alîmdir,* ilmi her şeyi kapsar, bilinecek her şeyi bilir."

16-25. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Biz, âriflerin kalp semasında birtakım burçlar yaptık. Onlar, âriflerin irfan güneşleriyle yerleştikleri makamlardır. Bu makamlar şunlardır: Tövbe, ilâhî korku, ümit, vera', zühd, sabır, şükür, rıza, teslimiyet, muhabbet, murakabe ve müşahede.

Biz onları, bakanlar yani Hak yolunda seyrü sülûk edenler için süsleyip güzelleştirdik ki ilâhî cezbenin yardımıyla yol alarak o makamların hepsini elde etsinler. Böylece, başkalarına acı olan şeyler, onlara tatlı gelsin.

Biz âriflerin kalplerini, içine şeytanların girip zarar vermesinden koruduk; sadece onlara şeytandan vesvese türü bir şey gelebilir, o da kalplerinde yerleşip kalmaz. Gelen vesveseyi zikir nuru takip ederek onu yakıp yok eder.

Biz, kulluk vazifelerini yerine getirsinler, hikmet âleminin gereği olan şeyler yerine getirilsin ve ilâhî kudretin eserleri gözüksün diye, nefislerin arzını yayıp döşedik. Nefise, sağlam akıl dağlarını yerleştirdik ki

---

457 bk. Tirmizî, Tefsîru Sûre, 16 (nr. 3122); Nesâî, İmâme, 62 (nr. 869); Ahmed, *Müsned*, 1/305; Hâkim, *Müstedrek*, 2/353.

akıl yüce Rabb'i ile, ilâhî hikmet gereği yaratılan varlıkları birbirinden ayırıp tanıyabilsin.

Nefis toprağında, zâhirî ve aklî ilimlerden kendisi için takdir edilen şeyleri bitirdik. Sizin için nefislerde, kalplerinizin gıdası olan ve kendisiyle ruhlarınızın ve sırlarınız hayat bulduğu yakîn ilminden koyduk. Onunla kendiniz kuvvetlenip hayat bulduğunuz gibi, sizin önderliğinizde Hak yolunda seyrü sülûk eden müridler de kuvvet bulur. Hem onların rızkı size ait değildir.

Bir defasında Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî'ye [kuddise sırruhû], rızkın ne olduğu soruldu; o,

"Gerçek rızık, hiç ölmeyen ve hep hayatta kalan Allah'tır" cevabını verdi. Soruyu soran,

"Ben sana insanı ayakta tutan şeyi soruyorum" dedi; Sehl,

"İnsanı ayakta tutan şey ilimdir" dedi. Adam,

"Ben sana insanın gıdasını sordum" dedi; Sehl,

"Asıl gıda zikirdir" dedi. Soran şahıs,

"Ben sana cesedin yiyeceğini soruyorum" deyince, hazret,

"Cesetten sana ne! Sen onu, ilk olarak onu yaratmayı üstlenen yüce zata bırak; O, işin sonunda da ona sahip çıkar. Vücudun hastalandığında, onu yapan ustasına havale et! Bilmiyor musun, bir sanat eseri arızalandığında onu ustasına götürürler; o da onu tamir eder" dedi.[458]

Bu konuda şu manaya gelen şiiri okurlar:

"Ey sadece bedenine hizmet eden kimse, onun hizmetinde daha ne kadar kötü hallere düşeceksin. Sen içinde zarar bulunan bir şeyde kazanç arıyorsun. Senin nefsinle ilgilenip onu faziletlerle kemale erdirmen gerekir. Şunu unutma! Sen, bedeninle değil, nefsinle (kalp ve ruhunla) insansın."

458 bk. Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 3/85 (İstanbul: Semerkand, 2003).

Nefsin faziletle kâmil olması, kötü hallerinden temizlenip güzel ahlâkla süslenmesiyle gerçekleşir. O zaman nefsin üzerinde irfan nurları parlar ve nefis varlık hapishanesinden (dünya sevgisinden) çıkıp gerçek özgürlüğe kavuşur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cenâb-ı Hak, sonraki âyette şöyle buyurdu: *"Her şeyin hazinesi,* yani maddi olsun manevi olsun bütün rızıklar yahut ledünnî ilimler ve kudsî fetihler, *bizim yanımızdadır.* Kim bütün varlığı ile bize yönelirse kendisine gayb hazinelerimiz açarız ve kendisini gizli sırlarımızı derece derece açıp öğretiriz. *Biz her rızkı, belirli bir miktarla indiririz."*

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân* adlı tefsirinde) demiştir ki: "Âyette işaret edilen ilim, kulları tevekkülün hakikatine davet etmektedir. Bu tevekkül, sebeplerden kalbi kesmek ve Allah'ın dışındaki varlıklardan yüz çevirmektir. Şöyle denilmiştir:

Cüneyd-i Bağdâdî [kuddise sırruhû], *'Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır'* âyetini okuduğu zaman şöyle derdi: 'Öyleyse siz (şeref ve rızık için) nereye gidiyorsunuz?'

Hamdûn (Kassâr) demiştir ki: 'Cenâb-ı Hak, *'Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır'* buyurarak, kendisinden başka herkesten kullarının beklentisini kesti. Kim bundan sonra, bir ihtiyacını O'ndan başkasına arzederse bu, onun cahilliğinden ve ilâhî vaade güvensizliğindendir.'"[459]

Diğer âyetten çıkan işaretler şunlardır:

Biz, hidayet rüzgârını taşıyıcı olarak gönderdik. Bu rüzgâr, Hakk'a yönelenlerin kalplerine marifet ve huzur taşır. Salihlerin kalplerine ilâhî tevfik ve yakîn taşır. Müminlerin kalplerine hidayet ve iman taşır.

Biz, gayb semasından ledünnî ilim suyunu indirdik ve onunla, şeyhlerin vasıtasıyla veya bir vasıta olmadan, sizleri suladık. O ilmi toplayıp koruyacak olan siz değilsiniz; bilakis o ilmi Allah, manevi halin galebesi sırasında sizin kalbinize akıttı. Yahut Allah size o ilmi, bir müridin hi-

459 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/281.

dayeti için verdi veya kalplerin açılması istenen bir durumda ihtiyaç olduğu için ikram etti.

Biz, bazı kalpleri marifet ve yakînle diriltiriz; bazı kalpleri de cehalet ve inkârla öldürürüz. Ebediyen kalan nurlarımıza biz vârisiz. Biz, içinizden, kudsî huzurumuza girmeye hazırlanmak için bütün varlığını feda ederek öne geçenleri bildiğimiz gibi; himmetinin zayıflığı sebebiyle bundan geri kalanları da biliriz. Rabb'in, insanların hepsini huzuruna toplayacaktır; o zaman, taat ve hayırda öne geçtikleri için bazılarını kendisine yaklaştırır; hayırlarda geri kalan bazılarını da huzurundan uzaklaştırır. O, hakîmdir; her işini hikmetle yapar; alîmdir, her şeyi bilir.

İnsan ve Cinlerin Yaratılışı

Cenâb-ı Hak sonra, yeniden dirilip ilâhî huzurda toplanmaya delil olması için, insan ve cinlerin ilk yaratılışından bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍۚ ﴿٢٦﴾ وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ
مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

26. ***Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.***

27. ***Cinleri de daha önce zehirli bir ateşten yarattık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun biz insanı,* insanın aslı olan Âdem'i [aleyhisselâm], *kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık."*

Âyette, insan yaratılışının şu safhalarına işaret edilmektedir: Yüce Allah önce, kara balçıktan insanın hamurunu hazırladı; onu, içi boş bir insan sûretine getirdi ve öylece bıraktı. Bu kalıp bir zaman bekle-

di, kurudu; dıştan vurunca ses verecek hale geldi. Sonra onda zamanla birtakım değişiklikler yaparak onu düzgün bir şekle getirdi. Sonra ona ruhundan üfürdü.

"Cinleri de daha önce zehirli bir ateşten yarattık." Cinlerden maksat, ilk olarak yaratılan İblîs'tir. Önce İblîs yaratıldı, diğer cinler ondan çoğaldı. Cinlerin yaratılışı insandan öncedir. Cinler, vücudun gözeneklerinden içeriye sirayet edecek derecede kuvvetli ve aşırı sıcak bir ateşten yaratıldı.

Cenâb-ı Hakk'ın, tek cevherden bir varlık yaratması imkânsız olmadığı gibi, basit maddelerden bir hayat yaratması da imkânsız değildir Hele O'nun, içeriğinin çoğu ateş olan birçok maddeden oluşan bedende bir hayat yaratması hiç imkânsız değildir. Böyle bir beden, içeriğinin çoğunu toprağın oluşturduğu bir bedene göre hayat için daha elverişlidir.

Cinler için "ateşten" ifadesinin kullanılması, onların içeriğinde en fazla bulunan maddeye göredir. *"Sizi topraktan yarattık"* (Fâtır 35/11) âyetinde de, insanın içeriğinde en fazla bulunan madde dile getirilmiştir.

Bu âyetin zikrediliş sebebi, Allah Teâlâ'nın kudretini göstermek ve cinlerle insanların ilk yaratılışını açıklamak olduğu gibi, ilâhî kudrete bağlı olarak gerçekleşecek olan haşrin mümkün olduğuna dikkat çekmek içindir. Haşir, maddelerin bir araya gelip yeniden hayat bulmasıdır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir. [460]

26-27. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki ilâhî aşk, cemal aynalarına değişik şekillerde tecelli etti. Bunlar nur, ateş, su, toprak, sema, hava ve değişik şekillerde ortaya çıkan zuhuratlardır.

Melekler nurdan yaratıldı; cinler ateşten, insan ise topraktan yaratıldı. Sadece insanda semaya ait nuranî bir ruh da bulunmaktadır. Böy-

460 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/529.

lece insanda iki zıt şey bir arada bulunmuş oldu. Bu iki zıt şey, nur ve zulmettir. Bunun için insan, bütün varlıklardan şerefli oldu, manevi halifeliği hak etti.

İnsanın ruhanî yönü, cismanî yönüne galip gelirse varlıkların içinde en üstünü olur. İnsan, arkası boyanıp cilalanan aynaya benzer. İnsan kalp aynasını cilaladığı zaman onda bütün varlıklar gözükür. Bu durumda o, Cenâb-ı Hakk'ı, diğer varlıklara göre daha güzel bir şekilde tanır. Çünkü arkası boyanıp cilalanmış ayna, karşısında duran şeyleri daha iyi gösterir.

İnsanın şerefi ayrıca siyah yakuta benzer; siyah yakut parlatılınca, yakutların en kıymetlisi olur. İnsanın şerefiyle ilgili diğer açıklamalar, inşallah İsrâ sûresinin 70. âyetinin tefsirinde gelecektir.

Meleklerin Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] Secdesi ve İblîs'in İnadı

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, melekelerin insana secde etmesini ve bu sayede onun meleklere karşı elde ettiği şereften bahsederek şöyle buyurdu:

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ
مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ ف۪يهِ مِنْ رُوح۪ي فَقَعُوا لَهُ سَاجِد۪ينَ
﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ اِلَّٓا اِبْل۪يسَ اَبٰٓى اَنْ يَكُونَ
مَعَ السَّاجِد۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٓا اِبْل۪يسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِد۪ينَ
﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ
﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَج۪يمٌ ﴿٣٤﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى
يَوْمِ الدّ۪ينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْن۪ٓي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَاِنَّكَ

مِنَ الْمُنْظَرٖينَۙ ﴿٣٧﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَٓا
اَغْوَيْتَنٖى لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٣٩﴾ اِلَّا
عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصٖينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٤١﴾

28. *Bir zamanlar Rabb'in meleklere dedi ki: Ben kuru çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.*

29. *Ona düzgün bir şekil verdiğim ve kendisine ruhumdan üflediğim zaman, hemen onun için secdeye kapanın.*

30. *Meleklerin hepsi topluca secde ettiler.*

31. *Fakat İblîs hariç; o, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.*

32. *Allah, "Ey İblîs! Sana ne oldu da secde edenlerle birlikte secde etmedin?" dedi.*

33. *İblîs, "Ben kuru çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edemezdim!" dedi.*

34-35. *Allah, "Öyle ise çık oradan; artık sen kovuldun, kıyamet gününe kadar lânet senin üzerinedir!" dedi.*

36. *İblîs, "Rabbim! Öyle ise* (halkın) *yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver!" dedi.*

37-38. *Allah, "Sen* (sadece tarafımca) *bilinen bir vakte kadar mühlet verilenlerdensin" buyurdu.*

39-40. *İblîs, "Rabbim! Senin beni azdırman sebebiyle ben de yeryüzünde onlara* (günahları) *süslü göstereceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım; sadece, onlardan ihlâslı kulların hariç!" dedi.*

41. *Allah şöyle buyurdu: "İşte bu, bana ulaştıran dosdoğru yoldur."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, hatırla, *bir zaman Rabb'in,* Âdem'i yaratmadan önce, *meleklere dedi ki: Ben kuru çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım."* Allah Teâlâ, emrine sarılanların sadakatini ortaya çıkarmak için meleklere bu şekilde yaratacağı kulun vasıflarını söyledi. Peşinden şöyle buyurdu:

"Ona düzgün bir şekil verdiğim, yaratılışını tamamladığım ve içine ruh verecek şekle getirerek *kendisine ruhumdan üflediğim zaman, onun için secdeye kapanın!"* Yani, ruhun hayat alametleri onun âzalarının içinde etkisini gösterip hayat bulduğu zaman, kendisine secde edin.

Üflemenin aslı, ruhu diğer bir cesedin içinde akıtmaktır (Yoksa Cenâb-ı Hak, ruhu, cesede, bildiğimiz şekilde ağızla üflememiştir). Âyetteki üfleme, ruhun, vücuda intikal edince, vücuttaki bütün damarlara varana kadar sirayet edip hepsine hayat vermesidir.[461]

Âyette geçen "ruhum" ifadesi, bir mülkün sahibine nisbet edilerek dile getirilmesidir. Bana ait olan, benim özel olarak yarattığım bir varlık olan ruhu üflediğim zaman, manasındadır.

Allah, *"Ona ruhu üflediğim zaman, hemen kendisi için secdeye kapanın"* dedi; onun yaratılışını tamamlayıp onlara secde edin emrini verince, *meleklerin hepsi topluca onun için secdeye kapandılar."*

Bazı âlimler, "Allah Teâlâ, birinci emirle yetindi, ikinci kez secde emri vermedi" demişlerdir.

"Fakat İblîs hariç; o, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı. Allah, 'Ey İblîs! Sana ne oldu da secde edenlerle birlikte Âdem'e *secde etmedin?'"* diye sordu. İblîs,

"Ben kuru çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edemezdim! O, kesif maddi bir varlık, ben ise latif ruhanî bir varlığım; bu halde benim ona secde etmem doğru değildir. Bu durum, secde

---

461 Müellif, burada müfessir Beyzâvî'nin bir açıklamasını vermiştir; biz bu açıklamayı aynen değil, özetle mana olarak tercüme ettik (Mütercim).

etmeme aykırıdır. Onu, maddelerin en düşüğü kuru çamurdan, kara balçıktan yarattın; beni ise en şerefli madde olan ateşten yarattın" dedi.

İblîs, Hz. Âdem'i yaratıldığı maddesinden dolayı eksik gördü, fakat onun Allah Teâlâ'nın kendisine özel olarak verdiği kemalatları göremedi. Bu kemalatların bazısı şunlardır:

Cenâb-ı Hak Hz. Âdem'i [aleyhisselâm], bir vasıta olmadan kendi eliyle yarattı; yani onu kudret ve hikmet eliyle yarattı. Diğer varlıklar böyle değildir.

Hak Teâlâ ona, meleklerde olmayan bir ilim verdi.

Yüce Mevlâ ona, "ruhumdan" buyurarak kendisine nisbet ettiği ruhu üfledi.

Allah Teâlâ, onu yeryüzünde halifesi yaptı ve ayrıca ona, bunların dışında kendisine şeref veren ve secde edilmeyi hak edeceği birçok özel nimet bahşetti.

Şeytan, secde etmeye yanaşmayıp kendini beğenince, Allah ona şöyle buyurdu:

"Öyle ise oradan çık!" Bununla, semadan yahut cennetten veya meleklerin arasından çık manası kastedilmiş olabilir.

"Artık sen kovuldun! Sen, hayırdan ve kerametten uzaklaştırıldın." Kapıdan kovulan kimse taşla uzaklaştırılır.

Âyete, "Sen, üzerine ateş atılarak defedilen bir şeytansın" manası da verilmiştir.

Bu âyette, şeytanın şüphesine de bir cevap vardır. Ona şöyle denilmektedir: Şeref, yaratılan maddede değildir; asıl şeref taatte ve Allah'a yakınlıktadır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor:

"Amellerin karşılığının verildiği *kıyamet gününe kadar lânet,* kovulma ve uzaklık *senin üzerinedir.* Sonra, ahirette eklenecek lânetle sana lânet ebediyen devam eder.

İblîs için lânetin *"kıyamete kadar"* şeklinde bir zaman verilerek sınırlandırılması şu şekillerde açıklanmıştır.

"Kıyamete kadar" ifadesi, uzaklıkta son sınırı ifade etmek içindir. İnsanlar bunu, ebediyen manasında kullanırlar.

Yahut Allah ona ahirette öyle bir azap eder ki bu lâneti unutturur; böylece sanki dünyadaki lânet üzerinden kalkmış gibi olur.

O zaman İblîs şöyle dedi: *"Rabbim! Öyle ise halkın yeniden diriltileceği güne kadar bana süre tanı,* beni ertele." İblîs bu şekilde, insanları azdırmak için geniş bir vakit bulmak ve ölümden kurtulmak istedi; çünkü tekrar diriltilmeden sonra ölüm yoktur.

Allah Teâlâ onun, *"Bana mühlet ver"* isteğine şöyle cevap verdi:

"Sen, bilinen bir vakte kadar mühlet verilenlerdensin" Yani Allah katında senin ecelinin ve bütün insanların ölümünün belirlendiği bir vakte kadar sana mühlet verildi. Bu vakit, âlimlerin çoğunluğuna göre, sûra birinci üfürülme anıdır. Allah Teâlâ böylece İblîs'in, halkın yeniden diriltileceği güne kadar ölümünün ertelenme isteğine cevap vermedi.

Cenâb-ı Hakk'ın İblîs'le konuşması arada bir vasıta olmadan doğrudan olmuştur; sadece bu durum, İblîs'in Allah katında bir derece ve itibar sahibi olduğunu göstermez. Allah Teâlâ'nın ona hitabı, kendisini alçaltmak ve zelil etmek için yapılmıştır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Mâlikî fakihlerinden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Sirâcü'l-Mürîdîn* adlı eserinde,[462] Cenâb-ı Hakk'ın varlıklarla kelâmının sadece arada bir vasıta ile gerçekleştiğini belirttikten sonra demiştir ki: "Allah Teâlâ, şeytanın ordusu olan kâfirlerle doğrudan konuşmaz; onları saptırmayı üstlenen şeytanla nasıl konuşur?"

Mâlikî fakihlerinden Mâzerî,[463] bu konuda tereddüt ederek demiştir ki: "Cenâb-ı Hakk'ın İblîs ile doğrudan konuşup konuşmadığı ko-

462 Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve eseri hakkında bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/276, (Beyrut 2008); Ahmet Baltacı, "İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir", *DİA*, 20/488-491.

463 Mâzerî'nin tam adı, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî es-Sıkıllî el-Mâzerî'dir. 536 (1141) yılında vefat etmiştir. Kendisi Mâlikî fakihlerinden, hadis ve kelâm âlimidir (geniş bilgi için bk. Eyyüp Said Kaya. "Mâzerî", *DİA*, 28/193-195).

nusunda kesin bir bilgi yoktur; bu konudaki bilgiler, sözün zâhirinden alınmadır. Sözün zâhiri her zaman yakîn ifade etmez. Allah Teâlâ'nın İblîs'e, 'Senin secde etmeni engelleyen ne idi?' hitabı, doğrudan yapılmış olabileceği gibi, arada bir vasıta ile yapılmış da olabilir. Araplar, 'Falanca ile ağızdan konuştum' derler, bazan da, 'Bir elçi aracılığı ile konuştum' derler."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyetlerin zâhirinden anlaşılan şudur: Cenâb-ı Hakk'ın İblîs'e hitabı, arada bir vasıta (melek ve başkası) olmadan perde gerisinden doğrudan olmuştur. Bu, kendisine bir şeref bahşetme değil, onu kınama ve alçaltma hitabıdır. Nitekim Cenâb-ı Hak, kıyamet gününde de kâfirlerle onları kınayıp azarlamak için konuşacaktır. Bu konuşma sırasında sûreten bir perde bulunsa da muhakkık âlimlere göre vasıta aradan kaldırılacaktır.

Sonra İblîs dedi ki: *"Rabbim! Senin beni azdırman sebebiyle ben de yeryüzünde onlara günahları süslü göstereceğim ..."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Senin beni azdıran kudretine yemin olsun ki aldanış yurdu olan dünyada onlara, günahları ve inkârı süsleyeceğim.

Müfessir İbn Atıyye bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "İblîs'in kâfir olmakla birlikte, Allah Teâlâ'ya 'Rabbim' demesi, O'nun rabliğini ve yaratıcılığını ikrar ettiğini gösteriyor. Sadece bu, daha sonra onun küfrünün ortaya çıkmasını engellemez."

İbn Atıyye İblîs'in, *"Ona secde edemezdim ..."* sözünü açıklarken demiştir ki: "Tahkik ehline göre, İblîs'i küfre düşüren bu sözü değildir; çünkü onun secdeye yanaşmaması sadece bir günahtır." Yani onu küfre düşüren şey, Cenâb-ı Hakk'ın emrine itirazı ve kibirlenmesidir.

İbn Atıyye, sözüne şöyle devam ediyor: "Şeytanın söylediği söze ve secdeden kaçınma deliline gelince, onun kendince vardığı sonuç şudur: Âdem, üstünlük olarak İblîs'ten aşağıdadır. Allah ise Âdem'den daha üstün olan birine, ona secde etmesini emretti. Şeytan, bunun bir zulüm ve eziyet olduğu görüşündedir. Şeytan, kendince bir kıyas yaptı ve yanıldı. O bilmedi ki bütün üstünlükler, sadece her şeyin mâliki yüce

Allah'ın koyduğu yerdedir."[464] İbn Atıyye'nin açıklamaları özetlenerek verildi.

Mâlikî fakihlerinden Mâzerî demiştir ki: "İblîs'in kâfir olmasına gelince, bu kesin bir durumdur. Şu âyet bunu göstermektedir:

'İblîs, kibretti ve kâfirlerden oldu' (Bakara 2/34). İblîs'in, 'Rabbim, beni azdırdığın için' sözü de bunu desteklemektedir. Diğer bir âyette şöyle buyrulmuştur:

'Allah, İblîs'e şöyle dedi: Andolsun, cehennemi seninle ve sana uyanların hepsiyle dolduracağım' (Sâd 38/85).

Bu ve bunların dışındaki daha pek çok âyetin zâhirî ifadeleri, İblîs'in kâfir olduğunu göstermektedir."

Mâzerî devamla der ki: "Bir de şu konu var: Acaba İblîs'in inkârı, daha önce mevcut olan bir imandan sonra mı oldu yoksa o, var olduğu günden beri kâfir olarak devam mı etti? Bu sadece Kur'an'ın bir âyetiyle yahut mütevâtir haberle veya ümmetin icmâıyla bilinecek bir bilgidir. Sağlam bilginin kaynağı bunlardır. Bu üç kaynakta, bu konuda bir açıklama bulunmamaktadır."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre İblîs'in inkârı, Allah Teâlâ'nın ona Hz. Âdem'e secde emrinden sonra ortaya çıktı. Onun hakkında ezelî ilimde böyle hükmedilmiştir. Halbuki o, daha önce, imanını ve ibadetini ortaya koymuştu. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İblîs sözünü şöyle bitirdi: *"Onların hepsini azdıracağım,* hepsini azgınlığa sevkedeceğim; *sadece onlardan* senin taatin için seçtiğin ve şehvetlerden temizlediğin *ihlâslı kulların hariç!* Benim hilem onlara geçmez."

Âyete, değişik bir okuyuşa göre şu mana da verilmiştir: Sadece, dinlerini Allah için ihlâsla yaşayanlar ve diğer işlerinde ihlâsla tehlikelerden korunanlar müstesna.

---

464 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 3/361-362.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"İşte bu, bana ulaştıran dosdoğru yoldur."* Yani ihlâslı kulları kurtuluşa götüren yol budur. Yahut ibadet ve ihlâsa götüren yol budur.

Mana şöyledir: Ey İblîs, ihlâslı kullarının ibadetlerinde üzerinde yürüdükleri bu yol, bana gelen ve onları benim kudsî yakınlığıma ulaştıran yoldur. O yolda gidenlere senin zarar verme imkânın yoktur; çünkü o yol, içinde hiçbir eğrilik bulunmayan dosdoğru yoldur.

Şöyle denilmiştir: Âyetteki *"işte bu"* işaret zamiri, insanların azgın ve muhlis olarak iki kısma ayrılmasına işaret etmektedir. Yani, bu öyle bir iştir ki onun hükmü bana aittir, ona ben nazar ve nezaret ederim. Onu gözetmek ve açıklamak bana düşer. O, dosdoğru bir yoldur, onda bir sapma yoktur.

Yine değişik bir okuyuşa göre âyete şu mana da verilmiştir: İşte bu ihlâs, dosdoğru, çok şerefli bir yoldur. Ey İblîs, sen o yoldakilere, vesvese ve aldatman ile bir zarar veremezsin.

28-41. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Maddi yönü manevi yönüne, fark hali (halka nazarı) cem' haline (Hakk'a nazarına) galip gelen kimsenin, kendi cinsine veya kendisinden aşağı birine boyun eğmesi çok zordur.

Mana yönü, maddi yönüne galip olan kimseye gelince o, bütün maddi varlıkların, aslında mana âleminin hakikatlerini taşıdığını, yani her birinde yüce Rabb'e ait birçok sır bulunduğunu görür. Hatta bütün varlıkları, ceberût denizinden ortaya çıkmış nurlar olarak görür. Bu durumda onun, herhangi bir şeye boyun eğmesi (ona karşı tevazu gösterip edeple davranması) zor olmaz. Çünkü o, bütün eşyanın, Allah ile ayakta durduğunu, onların Allah ile birlikte olduklarını, O'ndan ayrı kendi başına ayakta duran bir varlıklarının olmadığını görür. Bu durumda o, sadece Allah'a boyun eğmiş ve tevazu göstermiş olur.

Allah'ın selâmı üzerlerine olsun, melekler basiretle eşyanın aslına baktılar; onlar Hz. Âdem'i [aleyhisselâm] Cenâb-ı Hakk'ın kudsî huzuruna

yönelmek için bir kıble gördüler. Manayı müşahedeleri galip geldi. İşin maddi yönüne takılıp kalmadılar. Onlar, görünüşte Hz. Âdem için, hakikatte ise Allah'a secde ettiler. İblîs ise maddeye bağlanıp kaldı, varlığa baktı, Hak'tan perdelendi; Hz. Âdem'in manevi yönünü değil, sadece sûretini gördü ve bunun için ona secde etmekten kaçındı.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Kim, kâinattaki varlıklara bakar da her bir varlığın içinde, yanında, öncesinde, sonrasında ve kendisiyle birlikte Cenâb-ı Hakk'ı müşahede etmezse o kimse, ilâhî nurlardan mahrumdur ve ondan, eşyanın zulmetiyle marifet güneşleri perdelenmiştir."

Bunun için, insanlara eşyaya nazar etme hali galip olduğundan, zâhiren kendileri gibi maddi varlığa sahip kimselere (peygamber ve velilere) boyun eğmeleri çok zor olmaktadır. Sadece, yüce Allah'ın ezelî ilminde kendisine inâyetini takdir buyurduğu kimseler, onların maddi yönlerini görmekle birlikte, Allah'ın muhabbetiyle boyun eğerler. Hatta, Allah Teâlâ onlara cem' makamında yani her şeyde Cenâb-ı Hakk'ı müşahede etme halinde hakikati açıp gösterir; o zaman onlar sadece Allah için boyun eğerler.

Bir kimsenin kendisini Allah'a ulaştıran kimseye boyun eğmesi, bunda muvaffak olup usulünce gitmesi, Allah Teâlâ'nın, *"İşte bu, bana getiren dosdoğru yoldur"* âyetiyle işaret ettiği yoldur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Şeytanın Zarar Veremediği Müttakiler

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, kendilerine şeytanın, üzerlerinde hâkimiyetinin bulunmadığı kimseleri belirterek şöyle buyurdu:

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ
(42) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (43) لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ
مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (44) إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (45) اُدْخُلُوهَا

بِسَلَامٍ اٰمِنٖينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فٖى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ
مُتَقَابِلٖينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فٖيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجٖينَ ﴿٤٨﴾

42. ***"Şüphesiz (ihlâslı) kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Sadece azgınlardan sana uyanlar hariç."***

43. ***Şüphesiz cehennem, onların hepsine vaat edilen yerdir.***

44. ***Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her biri için bir kapı tahsis edilmiştir.***

45. ***Şüphesiz müttakiler, cennetlerde ve pınarların başındadır.***

46. ***Onlara, "Selâmet içinde güvenle oraya girin" denilir.***

47. ***Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; artık onlar köşkler üzerinde kardeşler olarak karşı karşıya otururlar.***

48. ***Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey İblîs, *Şüphesiz* bana gerçek anlamda kulluk yapan ve amellerinde *ihlâslı olan kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur.* Yani sen onları azdırarak ve hak yoldan saptırarak üzerlerinde bir hâkimiyet kuramazsın. *Sadece,* haklarında azgınlık takdir edilen ve ilâhî inâyetten mahrum bırakılan *azgınlardan sana uyanlar hariç. Şüphesiz cehennem, onların hepsine vaat edilen yerdir;* orası bütün azgınların yahut sana uyanların varacağı yerdir."

"Cehennemin yedi kapısı vardır." Çok olmalarıyla birlikte hepsi oradan girerler. Yahut cehennem yedi tabakadır; cehennemlikler şeytana uyma derecelerine göre o tabakalardan birine girerler. Her bir tabakanın kendisine ait bir kapısı vardır, oradan içine girilir.

Bu tabakaların en üstte olan kısmına cehennem denir; orası tevhid ehli müminlerden günahkâr olanlara aittir.

Diğer tabakalar, aşağıya doğru şöyle sıralanır:

Lezâ, yahudiler içindir.

Hutame, hıristiyanlar içindir.

Seîr, yıldızlara tapanlar içindir.

Sakar, ateşe tapan Mecûsîler içindir.

Cahîm, müşrikler içindir. Onların en büyüğü Ebû Cehil'dir.

Hâviye, cehennemin en alt tabakası olup münafıklar içindir.

Âyette, ateş tabakalarına toptan cehennem denmiştir. Çünkü cehennem diğer tabakaların en meşhuru ve ilk tabakasıdır. Orası, ateşte ebedî kalmayacak olan günahkâr müminlerin yeridir. Bunun için rivayet edildiğine göre, bu tabaka, günahkâr müminler oradan tamamen çıktıktan sonra yıkılıp son bulacaktır. Şöyle denilmiştir: Yedi tabakanın hepsinin kapısı cehennemden geçer; sonra her tabakaya içine girilecek kapıdan girilir. Bu açıklama müfessir İbn Atıyye'ye aittir.[465]

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki:

"Cehennemin kapılarının yedi sayısı ile sınırlandırılması, maddeye bağlanma, şehevî ve gazap kuvvetlerine uyma konusunda insanı helâk eden şeylerin toplam yedi şey olmasındandır."

Şehevî kuvvetin mahalli şu altı şeydir: Kulak, göz, burun, dil, karın ve ferç. Gazap kuvveti ise el ve ayakla yapılan zulümde ortaya çıkar. İnsanı helâk eden günahlar, çoğunlukla bu yedi organla işlenir. Onların meliki (sevk ve idare edeni) kalptir. Bir hadis-i şerifte belirtildiği gibi, kalp güzel olursa bütün vücut güzel olur; kalp bozulursa bütün vücut bozulur.[466]

Beyzâvî, yukarıdaki sözün peşinden demiştir ki: "Yahut bu yedi kapı, yedi fırka içindir."[467] Yani yukarıda sayılan ve her bir tabaka için ayrılan yedi grup içindir.

---

465 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/363 (Beyrut 1993).

466 Hadis için bk. Buhârî, İmân, 39; Müslim, Musâkât, 107; İbn Mâce, Fiten, 14.

467 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/531.

Âyetin devamı şöyledir: *"Onlardan* yani şeytana uyanlardan *her biri için bir kapı tahsis edilmiştir;* kapı sadece o gruba özeldir; her grup sadece kendisine ait kapıdan girer ve o kapının açıldığı tabakada kalır." Müminlerden münafıklara kadar, her tabakada kimlerin kalacağını yukarıda belirtmiştik. Cenâb-ı Hak sonra, kitabındaki usulü üzere, cehennemliklerden bahsettikten sonra, onların zıddı olan gruptan bahsederek şöyle buyurdu:

"Şüphesiz, inkârdan ve günahlardan sakınan yahut İblîs'e uymaktan uzak duran *müttakiler, cennetlerde (bahçelerde) ve pınarların başındadır."* Her biri için ayrı bir cennet ve pınar vardır. Yahut her biri için pek çok cennet ve pınar vardır. Oraya girişleri sırasında onlara,

"Selâmet içinde, yani sevimsiz ve can yakıcı şeylerden uzak olarak yahut selâm ve kiramla karşılanarak, âfetlerden ve yok olmaktan *güvende olarak oraya girin" denilir.* Bunu onlara melekler söyler. Yahut Allah Teâlâ onları, selâmet içinde oraya dahil eder.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor:

"Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık." Yani dünyada kalplerinde bulunan kin ve düşmanlıkları söküp attık.

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ben, Osman, Talha ve Zübeyr'in bu âyette anlatılan kimselerden olacağımızı ümit ediyorum."

Yahut cennette başkalarının sahip olduğu farklı derece ve Allah'a yakınlık mertebelerine karşı içlerinde oluşabilecek hasedi söküp atarız

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Allah'a yakınlık mertebelerine karşı hasede gelince, cennette bu olmaz; çünkü herkes kendi sahip olduğu şeyle yetinir. Dünyada kaçırılan fırsatlara karşı esef ve üzülmeye gelince, cennette bu olur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Cennetlikler, (dünya adına) hiçbir şeye üzülmezler, sadece Allah'ı zikretmeden geçirdikleri bir saate üzülürler."[468]

Onların bu üzüntüsü, neyi kaçırdıklarını farkettiklerinde olur.

---

468 Taberânî, *el-Kebîr*, 20/93-94 (nr. 182); Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/74; Münzirî *et-Tergîb*, nr. 2222.

İbn Atıyye, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette, cennetliklerin kalplerinden kin ve düşmanlığın çıkarıldığı belirtildi, fakat onun gerçekleştiği yer belirtilmedi. Bir hadiste, bunun sırat üzerinde olduğu belirtilmiştir. Diğer bir hadiste bu temizliğin cennetin kapılarında olduğu haber verilmiştir. Başka bir hadiste ise cennete girenlerin kalplerindeki kin ve düşmanlıklar, develerin dinlendikleri yerde bıraktıkları iz gibi, cennetin kapıları üzerine (dışarıda) kalacağı ifade edilmiştir. Bazı hadislerde ise kalplerdeki kin ve düşmanlığın cennete yerleştikten sonra temizlenip alınacağı belirtilmiştir. Bu konuda şu söylenebilir: Allah Teâlâ, bazılarının kalbindeki kini ve düşmanlığı, bir yerde söküp alır; diğerlerinin kalbindekini ise başka bir yerde temizler."[469]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Ahiretle ilgili bazı rivayetlerde şöyle denilmiştir: Cennetlikler, cennete yaklaştıklarında kapısının önünde iki tane su kaynağı bulurlar. Onların birinde yıkanırlar; bedenleri Hz. Âdem'in [aleyhisselâm] sûretine döner. Sonra diğer kaynaktan içerler; onunla kalplerinden kin, haset ve diğer hastalıklar temizlenir. İşte âyette (İnsan 76/21) geçen tertemiz içecek budur.[470]

İmam Kuşeyrî, *"Rab'leri onlara tertemiz bir içecek içirir"* (İnsan 76/21) âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Bu konuda denilmiştir ki: 'O içecek, onların kalbini ağyarın (Allah'ın dışındaki varlıkların) sevgisinden temizler.' Ona şu mana da verilmiştir: Onları, kin, düşmanlık ve boş iddialardan temizler." [471]

Bu konudaki açıklamalar -inşallah- ileride gelecek. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Sen de ahirette işin aslını görecek ve bileceksin.

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: *"Onlar köşkler üzerinde kardeşler olarak karşı karşıya otururlar."* Yani onların kalplerinden kin ve düşmanlığı çıkarttığımızda, birbirlerini seven kardeşler olurlar. Aralarında herhangi bir düşmanlık ve haset kalmaz. Koltuklar üzerinde birbirlerine

469 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, 3/363.

470 Bu konudaki rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/539-540; Kurtubî, *et-Tezkire fî Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhire*, s. 539-540 (Beyrut 2003).

471 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/230 (Kahire 1999).

yönelmiş olarak karşılıklı otururlar. Kimse arkadaşının avlusuna (ailesinin bulunduğu özel yerlere) bakmaz.

Şeyhlerimizin şeyhi seyyidim Abdurrahman-ı Fâsî demiştir ki: "Birine yönelmek ve onunla karşılıklı oturmak manevi bir şeydir. Bu, ona karşı içinde hiçbir kin ve itiraz bulundurmamak demektir. Bunun için, zâhiren yüz yüze gelinsin ve gelinmesin farketmez. Kim kardeşine karşı içinde kin ve düşmanlık beslerse ona yönelmiş olmaz; isterse yüzü ona döndürmüş olsun. Bu durum, samimiyet değil, tam tersine bir münafıklık ahlâkıdır. Bu durum, övülecek bir şey olmayıp onu kötüleyen pek çok âyet ve hadis vardır."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değildir."* Çünkü nimet sadece, cennette, oradan hiç çıkmadan ebedî olarak kalmakla tamamlanmış olur. Allah Teâlâ, bizlere nimetinin tamamını ve sürekli zatına nazar etmeyi ihsan buyursun. Âmin.

42-48. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kul, müşahede ve mana âlemini açıkça görme makamına ulaşana kadar, şeytanın etkisi devam eder. Kul, müşahede makamına ulaşınca, sırf Allah için yaşayan ve O'nun dışındaki her şeyden özgür kalmış bir kimse olur. Bu hal, âriflerin yolu ve usulü üzere gidilerek elde edilir. O zaman kuldan maddi varlıkların ve yokluğa mahkûm şeylerin karanlığı gider. Böylece kalpte, aslında yok olan şeyler fâni olur, ezelî olan zat bâki kalır. Bu durum, fenâ makamının gerçekleşmesiyle elde edilir. Sonra bekâ makamına dönüş olur.

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Mevâhib eş-Şâzelî demiştir ki: "Kim, bekâ makamına ulaşırsa şekavetten (kötü halden ve sondan) güvende olur." Bu şöyle olur: Kul, Allah'ın nuruyla bekâ makamına ulaştığında, O'nun nurlarından biri olur; o nur ile bâtılı yakıp yok eder; artık, ağyarın (şeytanın ve diğer düşmanların) ona ulaşıp zarar verme imkânı olmaz. Bunun için, velilerden biri,

"Biz öyle bir topluluğuz ki şeytanı tanımayız" dedi. Orada bulunanlardan biri,

"Onu nasıl tanımazsınız; halbuki şeytan, Allah Teâlâ'nın kitabında zikredilmektedir. Cenâb-ı Hak, *'Şüphesiz şeytan, sizin için apaçık bir düşmandır; siz de onu düşman edinin'* (Fâtır 35/6) buyurmuştur" deyince veli şu cevabı verdi:

"Bizler öyle bir topluluğuz ki yüce sevgilinin muhabbetiyle meşgul olduk; O da şeytanın düşmanlığına karşı bize yetti."

Kul, bu makama ulaşınca, onun için şu âyetlerin müjdesi geçerli olur:

"Şüphesiz müttakiler, cennetlerde ve pınarların başındadır. Onlara, 'Selâmet içinde güvenle oraya girin' denilir. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; artık onlar köşkler üzerinde kardeşler olarak karşı karşıya otururlar. Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değildir."

Bu makama sadece, nur ehli âriflere boyun eğerek (onların manevi terbiyesine girerek) ulaşılır. Onlar, kendilerine teslim ve tâbi olan kimseyi, Cenâb-ı Hakk'ın nuruna ulaştırırlar; böylece o, nur denizine dalmış bir nur parçası olur. Bununla birlikte böyle bir kulda korku ve ümit hali devam eder; çünkü Hak Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

نَبِّئْ عِبَادٖۤي اَنّٖۤي اَنَا الْغَفُورُ الرَّحٖيمُۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّ عَذَابٖي هُوَ الْعَذَابُ الْاَلٖيمُ ﴿٥٠﴾

49-50. ***(Resûlüm!) Kullarıma, şunu haber ver: Şüphesiz ben, çok bağışlayan ve çok merhamet edenim. Bununla birlikte benim azabım da çok can yakıcıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm! *Kullarıma, şunu haber ver: Şüphesiz ben,* bana iman eden ve peygamberlerimi tasdik edenlere karşı *çok bağışlayan ve çok merhamet edenim.* Bununla birlikte, *beni* inkâr eden

ve peygamberlerimin hepsine veya bir kısmına inanmayan kimseler için *benim azabım da çok can yakıcıdır."*

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyet, yukarıda geçen müjde ve azap âyetlerinin bir özeti ve onların tasdikidir. Allah Teâlâ'nın çok affedici olarak tanıtılması, cenneti hak eden müttakilerle, bütün günahlardan uzak duran, büyüğü ve küçüğü ile hiç günah işlemeyen kimseyi kastetmediğini göstermektedir. Allah Teâlâ'nın, zatını, çok affedici ve çok merhamet edici olarak tanıtması ve peşinden gelen âyette, 'Benim azabım çok şiddetlidir' ifadesiyle yetinip, 'Ben çok şiddetli şekilde azap edenim' dememesi, Allah'ın rahmetinin daha önde olduğunu göstermektedir."

Müfessir İbn Atıyye, bu âyetin tefsirinde, âyetin iniş sebebi olarak şu olayı nakletmiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ashabından Harem'de Benî Şeybe kapısının yanında oturan bir grubun yanına geldiğinde onları gülerken gördü. Onları çok gülmekten sakındırıp vaaz etti. Sonra dönüp gitti. Bunun üzerine Cibrîl [aleyhisselâm] gelerek, Allah tarafından kendisine şu haberi ulaştırdı:

"Ey Muhammed, kullarımı rahmetimden ümit mi kestiriyorsun?" Sonra kendisine bu âyeti okudu. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ashabının yanına geri dönerek onlara bu haberi bildirdi.

İbn Atıyye sonra demiştir ki: "Eğer bu rivayet olmasaydı bile, âyetin öncesi bunu gerektirirdi; çünkü daha öncesinde cehennemin ve cennetin haberi geçti. Allah Teâlâ, bu âyetle insanlara uyarısını tekit etti."

Şöyle denilmiştir: Bu âyet, kalpte ilâhî korku ve ümidi harekete geçirme konusunda, ondan uzun olan âyetlerden daha etkilidir. Çünkü onda, Allah'ın nasıl bir rahmet ve azap sahibi olduğu açıkça ifade edilmiştir. Sonra bu âyette, rahmet yönü daha fazladır. Çünkü o, önce zikredilmiştir, ayrıca içinde ümit veren müjde vardır. Bunu âyette esmâ-i hüsnâdan "Gafûr" ve "Rahîm" sıfatlarının zikredilmesinden anlıyoruz. Bu durum, ümide önem verilmesini ve onun korkuya tercih edilmesini bildirmektedir. Hayatta ve ölüm sırasında, ümidin korkudan önde olması gerektiği sûfîlerin görüşüdür.

49-50. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İlâhî korku ve ümit, insana sırasıyla gelen iki haldir. İnsanda bazan korku hali, bazan da ümit hali gelip gelir. Bu, kulun Cenâb-ı Hakk'a vuslatından öncedir. Vuslattan sonra ise bu hale ulaşanlarda galip olan durum, her iki halde dengedir.

et-Tenbîh[472] isimli eserde der ki: "Tevhidin hakikatine ulaşan âriflere gelince, onlar, ilâhî yakınlık ve müşahede sergisi üzerinde bulunmakta ve Rab'lerine nazar etmektedirler. Onlar, nefislerinden fâni olmuşlardır. Ârifler, zelle cinsinden bir hataya düştüklerinde veya kendilerine bir gaflet hali ârız olduğunda, Cenâb-ı Hakk'ın kendileri için tasarrufuna ve kazâsının üzerlerinde nasıl cereyan ettiğine şahit olurlar.

Onlar aynı şekilde, bir taat yaptıklarında veya manevi bir uyanıklığa ulaştıklarında, onlarda nefislerini görmezler; onun kendi kuvvet ve güçleriyle olduğunu düşünmezler; zira onların kalplerine ilk gelen şey, Rab'lerinin zikridir. Bu durumda nefisleri, O'nun kaderlerinin cereyanı altında mutmain bir halde teslimiyet içindedir, kalpleri de kendilerinden parlayan nurlar karşısında sakin bir haldedir. Onlar için, iki halin (korku ve ümidin) farkı yoktur. Çünkü ârifler, tevhid denizine dalmışlardır; artık ümitleriyle korkuları eşit durumda olmuştur. Uzak durdukları günahlardan dolayı korkularında bir eksilme olmaz. Yaptıkları iyiliklerden dolayı da ümitlerinde bir artış olmaz."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Daha önce geçtiği gibi, sûfîlerde ümit hali daha kuvvetli ve öndedir; çünkü ümit hali aşırı sevgiden kaynaklanır, o da sûfîlerde ileri derecede mevcuttur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] Misafir Gelen Melekler

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] misafirleri olan meleklerin kıssasını zikretti. Bu kıssa, ilâhî rahmeti ve azabı içermektedir. O, rahmeti içeriyor, çünkü içinde Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] bir oğul müjdesi vardır. Kıssada azap vardır; zira onda, Hz. Lût'un

472 Bu isimde pek çok eser vardır. Müellifin kullandığı eser, Ali b. Muhammed en-Nefezî'ye ait *et-Tenbîh* ismindeki *Hikem-i Atâiyye* şerhi olabilir. Şerh için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/37 (nr. 5079), (Beyrut 2008).

[aleyhisselâm] kavminin uğradığı azap anlatılmaktadır. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهٖيمَۢ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًاۜ
قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلٖيمٍ
﴿٥٣﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونٖي عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا
بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطٖينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ
رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّٓالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ
﴿٥٧﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمٖينَۙ ﴿٥٨﴾ اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍۜ اِنَّا
لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٥٩﴾ اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓاۙ اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرٖينَ ﴿٦٠﴾

51. *Onlara İbrahim'in misafirlerinden (meleklerden) de haber ver.*

52. *Melekler onun yanına girdikleri zaman, "selâm" dediler. İbrahim, "Biz sizden endişeleniyoruz" dedi.*

53. *Melekler, "Korkma; biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" dediler.*

54. *İbrahim, "Üzerime ihtiyarlık çökmüşken bana müjde mi veriyorsunuz? Hem beni ne ile müjdeliyorsunuz?" dedi.*

55. *Melekler, "Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma!" dediler.*

56-57. *İbrahim, "Rabb'inin rahmetinden, sapkınlardan başka kim ümit keser? Ey elçiler! Müjdeden başka asıl göreviniz nedir?" dedi.*

58. *Melekler dediler ki: "Biz, suçlu bir toplumu cezalandırmak için gönderildik."*

59. *"Sadece Lût ailesi hariç; onların hepsini kurtaracağız."*

60. *"Fakat Lût'un karısı hariç; biz onun geride kalıp helâk olanlardan olmasına hükmettik."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlara İbrahim'in misafirlerinden haber ver."* Melekler Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] gelerek kendisine bir oğul müjdesi verdiler ve Hz. Lût'un kavminin azaba uğrayacağını bildirdiler. Bunu, belki ders çıkarıp Allah'ın rahmetine dönerler ve azabından korkarlar diye yaptılar.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlara şunu duyur: Onlardan kim, inkârına ve azgınlığına güvenip onda ısrar ederse Hz. Lût'un kavminin başına geldiği gibi, onlar da dünyada azaba uğrarlar.

Cenâb-ı Hak, sonra kıssayı başından itibaren şöyle anlattı:

"Melekler onun yanına girdikleri zaman ..." Bu melekler dört tane olup onlar Cibrîl, Mîkâil, İsrâfil ve Azrâil idi. Melekler, insan sûretinde gelerek ona, *"Size selâm olsun" dediler.* O da, *"Size de selâm olsun" dedi.* Sonra onlara kızartılmış bir buzağı getirdi. Önlerine koyup buyurun ettiğinde melekler,

"Bizler ücretini vermeden yemek yemeyiz" dediler. Hz. İbrahim,

"Onun ücreti vardır" dedi. Melekler,

"Ücreti nedir?" diye sorduklarında, Hz. İbrahim,

"Başında Allah'ı zikredersiniz, sonunda da O'na hamdedersiniz, işte ücreti budur" dedi. Bunun üzerine Cibrîl, Mîkâil'e bakarak,

"Rabb'inin onu dost edinmesini işte bunun için hak etti" dedi. Hz. İbrahim, onların yemeği yemediğini görünce, onlardan korktu. Diğer bir rivayette, Cibrîl [aleyhisselâm], buzağının bir tarafını meshetti, hayvan ayağa kalkıp yürüyerek evde annesinin yanına gitti (Hz. İbrahim, bunu görünce hayret ve şaşkınlık içinde ürktü). *Hâşiye* sahibi Abdurrahman-ı Fâsî[473] kıssayı, İbn Hacer'den bu şekilde rivayet etmiştir.[474]

---

473 Bu zat, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'dir (v.1036/1626). bk. Bagdadi, *Hediyyetu'l-Ârifîn*, nr. 3586 (Beyut 2008); Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 5/194.

474 İbn Hacer'in rivayeti için bk. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 7/65 (Beyrut 1993).

Hz. İbrahim, onlardan korku duyunca, *"Biz sizden endişeleniyoruz, dedi."* Bu endişe ve korkunun birkaç sebebinden bahsedilmiştir. Şöyle ki:

Hz. İbrahim onlardan, önlerine koyduğu yemeği yemekten çekindikleri için korkmuştur. Yahut melekler izinsiz olarak âniden evine girince korkmuştur. Veyahut eve gitme vaktinin dışında bir zamanda geldiklerinden endişelenmiştir. Bu korku, kalbin, kötü bir şey olacak endişesiyle çarpmasıdır.

Melekler, "Korkma" dediler ve sebebini şöyle açıkladılar: *"Biz sana bilgili bir oğul müjdeliyoruz."* O, ilim öğrenme çağına ulaşınca, çok bilgili biri olacaktır. Bu oğul Hz. İshak'tır. *"Ona İshak'ı müjdeledik"* (Hûd 11/71) âyeti bunu göstermektedir.

İbrahim, "Üzerime ihtiyarlık çökmüşken, bu ilerlemiş yaşıma rağmen *bana bir çocuk mu müjdeliyorsunuz?" dedi.* Hz. İbrahim, o zaman 100 yaşının üzerindeydi. Sözünü şöyle bitirdi: *"Hem beni ne ile müjdeliyorsunuz?"* Yani bana hangi şaşılacak şeyi müjde ediyorsunuz? Yahut ne ile müjdeliyorsunuz? Müjde, normale göre olması beklenmeyen bir şeydir. Hz. İbrahim, ileri yaşına rağmen çocuğun olacak denince, bu sözü hayret ederek söyledi.

Melekler dediler ki: "Sana gerçeği, olacağı kesin olan şeyi müjdeledik; artık onun meydana gelmesini uzak görme ve bu konuda şüpheye düşme! *Sakın ümitsizliğe kapılma!"* Şüphesiz Allah Teâlâ'nın, anne baba olmadan da bir çocuk yaratmaya gücü yeter; yaşlı bir ihtiyardan ve kısır bir kadından nasıl yaratmaz? Aslında Hz. İbrahim'in hayreti, ilâhî kudret açısından değil, alışılan genel durum açısındandı. Bunun için şöyle dedi:

"Rabb'inin rahmetinden, sapıklardan, hak yolunu sapıtmış, Hak Teâlâ'nın rahmetinin genişliğini ve kudretinin kemalini bilmeyen kimselerden *başka kim ümit keser?"*

İmam Kuşeyrî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Hz. İbrahim onlara şunu demek istedi: Allah'ın rahmetinden sadece, haktan sapmış kimseler ümit keser. Sizler benim hakkımda nasıl böyle hatalı düşünüp de Rabbim'in rahmetinden ümit kestiğimi zannettiniz?"[475]

---

475 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/285 (Kahire 1999).

Bu âyette, Allah'ın rahmetinde ümit kesmenin haram olduğuna bir delil vardır. Cenâb-ı Hak diğer bir âyette şöyle buyurmuştur:

"Gerçek şu ki Allah'ın rahmetinden sadece kâfirler ümit keser" (Yusuf 12/87).

Hz. İbrahim sonra, *"Ey elçiler!* Müjdenin dışında *asıl göreviniz nedir?"* diye sordu. Yani bana bir oğul müjdelemenin dışında, yapmak için gönderildiğiniz asıl iş nedir?

Herhalde Hz. İbrahim, oların asıl geliş sebebinin çocuk müjdelemek olmadığını anladı; çünkü sayıları fazlaydı. Müjde için çok kimseye ihtiyaç yoktur. Bunun için Hz. Zekeriyya'ya ve Hz. Meryem'e çocuk müjdelemek için tek melek gönderildi. Yahut melekler, onların korkusunu gidermek için, birçok işin arasında bu müjdeyi de verdiler. Eğer meleklerin amacı sadece bu olsaydı, onu hemen söylerlerdi. Melekler sonra ona şu cevabı verdiler:

"Biz, suçlu bir toplumu, yani Hz. Lût'un kavmini *cezalandırmak için gönderildik.* Çünkü onların işi, çirkin şeyleri yapmaktı. *Sadece Lût ailesi hariç;* biz onlara azap etmek için gönderilmedik; çünkü onlar günahkâr değiller."

Bir diğer mana: Lût'un ailesi hariç, diğer herkese kötülük eden bir kavme, onları helâk etmek ve Lût ailesini kurtarmak için gönderildik.

Âyetin, *"Lût'un kavmini helâk eden azaptan Lût ailesinin hepsini kurtaracağız"* kısmı da bu manayı desteklemektedir. Devamındaki âyette şöyle buyruluyor:

"Fakat Lût'un karısı hariç; biz onun geride kalıp helâk olanlardan olmasına hükmettik."

51-60. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bir kimsenin veli olması, onun beşerî vasıflarının yok olmasını gerektirmez. Endişe, korku, sevinç, hüzün, şaşkınlık, garip şeyleri gözünde büyütmek gibi hallerin hepsi insanın vasıflarıdır. Onlar, velilerde ve diğer insanlarda bulunur. Fakat kalbe gelip giden bir düşünceyle, orada

yerleşen düşünce arasında fark vardır. Velilere, bu tür şeyler gelir ancak kalplerinde yerleşmeden gider. Avam halk ise böyle değildir.

Bu âyetten şu sonuç da çıkar: Velilerin sohbeti sadece, onlara inanarak ve saygı göstererek fayda verir. Hz. Lût'un [aleyhisselâm] karısı, beden olarak kendisiyle birlikteydi, sürekli onun yanında bulunuyordu, fakat bu durum ona fayda vermedi. Çünkü hanımı, ona peygamber olarak inanmıyor ve gereken hürmeti göstermiyordu. Velilerin sohbeti de aynı şekilde sadece sadakat ve tâzim ile (onlara saygı duyup gereken hürmeti göstererek) fayda verir.

İbn Atâullah-ı İskenderî'nin, *Hikem*'de geçen, "Velilerini tanımak için ancak kendisine delil yaptığı şeyleri delil yapan ve onlara sadece kendisine ulaştırmak istediği kimseleri gönderen Allah'ı tesbih ederim" sözünün gerçekleşmesi de onların veliliğine samimi olarak itikad etmeye, kendilerine tâzime, sözlerini dinleyip edeplerine uymaya bağlıdır En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Lût'un [aleyhisselâm] Kavminin Helâk Edilişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Lût'un kavminin helâk edilişinden bahsederek şöyle buyurdu:

فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ
جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾
فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ
وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ
مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ
ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ

عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتٖٓي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلٖينَۜ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ
لَفٖي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقٖينَۙ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا
عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجّٖيلٍۜ ﴿٧٤﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِلْمُتَوَسِّمٖينَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبٖيلٍ مُقٖيمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنٖينَۜ ﴿٧٧﴾

61-62. ***Elçi melekler Lût ailesine gelince, Lût onlara, "Siz gerçekten tanınmayan bir topluluksunuz" dedi.***

63. ***Melekler dediler ki: "Biz sana,*** *(kötülük için gelmedik)* ***bilakis onların şüphe etmekte oldukları azabı getirdik."***

64. ***"Sana gerçeği getirdik. Biz, gerçekten doğru söyleyenleriz."***

65. ***"Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp ardına bakmasın; size emredilen yere gidin."***

66. ***Ona şu hükmümüzü vahyettik: "Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş*** *(hepsi helâk edilmiş)* ***olacaktır."***

67. ***Şehir halkı,*** *(kötü fiili yapma hevesiyle)* ***sevinerek geldiler.***

68-69. ***Lût onlara, "Bunlar benim misafirimdir; sakın*** *(onlara kötü fiilinizi yapmaya kalkarak)* ***beni utandırmayın; Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!" dedi.***

70. ***Onlar, "Biz seni, âlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik?" dediler.***

71. ***Lût, "İşte kızlarım! Eğer yapacaksanız*** *(onlarla evlenin)"* ***dedi.***

72. *(Resûlüm!)* ***Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.***

73. ***Güneş doğarken korkunç ses onları yakaladı.***

74. Böylece ülkelerinin altını üstüne getirdik; üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

75. İşte bunda işin iç yüzünü görebilenler için nice ibretler vardır.

76. O şehir** (kalıntıları, onların gelip geçtiği) **mevcut bir yol üzerindedir.

77. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Elçi melekler Lût ailesine gelince ..."* Bu gelenler, Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] misafirleri olan meleklerdi. Onlar insan sûretinde Hz. Lût'un [aleyhisselâm] yanına girince, Hz. Lût kendilerini tanımadı ve, *'Siz gerçekten tanınmayan bir topluluksunuz;* bizler sizi tanımıyoruz' dedi."

Yahut, "Nefsim sizin bana bir kötülük dokundurmanızdan korkarak, sizden çekindi" dedi.

Melekler dediler ki: *"Biz sana,* hoşlanmayacağın bir şey değil, *bilakis* sevineceğin bir iş için geldik; *onların şüphe etmekte oldukları azabı getirdik."* Bu iş, beldendeki fuhşun kökünü kesmek ve senin düşmanlarına vaat ettiğimiz azabı getirmektir. Hz. Lût'un [aleyhisselâm] kavmi, kendilerine haber verilen azaptan ve onun gelmesinden şüphe içindeydiler. Meleklerin sözü şöyle devam ediyor:

"Sana gerçeği, kesin olan bir şey *getirdik;* bu, azabın kesin olarak gelmesidir. *Biz,* sana haber verdiğimiz hususta *gerçekten doğru söyleyenleriz. Gecenin bir bölümünde aile fertlerini alıp yola çıkar.* Onları bu şehirden çıkarıp götür. Bu vaktin, gecenin son kısmı olduğu söylenmiştir. *Sen de arkalarından yürü.* Onların arkasında bulun ki kimse geride kalmasın."

Melekler, Hz. Lût'a bu emri verdiler ki ailesi önünde bulunsun; onlar geride kalıp da onlar için korkarak onlarla meşgul olmasın. Yani onları süratle bu şehirden çıkar ve hallerini kontrol et. *"Sizden hiç kimse,*

sakın, geri çevirmeye ve tahammül etmeye güç yetiremeyeceği dehşetli azabı görmek için *dönüp de ardına bakmasın."*

Bir diğer mana: Onlardan hiçbiri sizden ayrılmasın; bir işi için geride kalmasın yoksa onlara isabet eden azap ona da isabet eder.

Şöyle denilmiştir: Onlara geri bakmaları yasaklandı ki nefisleri hicrete alışıp ısınsın. Meleklerin sözü şöyle bitti:

"Size emredilen yere gidin." Yani Allah'ın size emrettiği yere gidin. Bu yer, Şam veya Mısır'dır.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Ümmeti helâk edilen bütün peygamberler Mekke'ye gitti, vefat edene kadar oraya komşu oldu."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Ona şu hükmümüzü vahyettik: Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır."* Ardı kesilmek, köklerinin kazınıp toptan helâk edilmeleri demektir. Mana şudur: Onların, son insana kadar hepsinin kökü kazınacak, içlerinden hiçbiri hayatta kalmayacak. Bu azapları da sabaha girerken olacak.

"Şehir halkı, Hz. Lût'un misafirlerine, aralarında uyguladıkları kötü fiili yapma hevesiyle *sevinerek geldiler."* Bu şehir Sedum (veya Sodom) idi. Âyetin zâhirinden anlaşılan şudur: Onların Hz. Lût'a gelmesi ve kendisiyle konuşmaları helâk edilmelerinin bildirilmesinden öncedir. Bu durum Hûd sûresinde de geçti. Geniş açıklama için İbn Atıyye tefsirine bak.

Kavmi Hz. Lût'a geldiklerinde ondan misafirlerini istediler. Hz. Lût onlara, *"Bunlar benim misafirimdir;* onlara karşı edepsizlik yaparak *beni utandırmayın"* dedi. Çünkü bir kimsenin misafiri rezil olursa ev sahibi rezil olmuş olur. Misafirine kötülük yapılan kimsenin, kendisine kötülük yapılmış olur.

Hz. Lût, onları uyarmaya şöyle devam etti: "Alıştığınız çirkin işi yapmaktan *Allah'tan korkun,* misafirlerime ihanet ederek *beni rezil etmeyin,* onların yanında beni utandırmayın!"

Onlar ise şöyle dedi: *"Biz seni, âlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik?"* Yani seni insanlardan herhangi birini korumaya almaktan menetmemiş miydik? Yahut bizimle onlar arasına girme dememiş miydik?

Bu azgın insanlar, karşılaştıkları herkese saldırıyorlardı; Hz. Lût da [aleyhisselâm], gücü ölçüsünde onlara engel olup misafirlerini onlardan koruyordu.

Süddî şöyle zikretmiştir: "Onlar, o çirkin şeyi sadece içlerindeki sahipsiz garip kimselere yapıyorlardı; kendilerine yapmıyorlardı. Bunun için yolda insanlara saldırıyorlardı."

Âyete şu mana da verilmiştir: "Kavmi dedi ki: Sana, âlemin insanlarını evine alıp misafir etme demedik mi?"

Hz. Lût dedi ki: *"İşte kızlarım! Eğer yapacaksanız* onlarla evlenin!" Hz. Lût [aleyhisselâm], onlar kâfir oldukları için daha önce kızlarıyla evlenmelerini engelliyordu. Bu durumda, misafirlerini onlarla korumak istedi. Muhtemelen, onun şeriatında kâfir olanların, mümin kızlarla evlenmesi haram değildi. Yahut Hz. Lût, kızlarımla evlenin derken, ümmetinin kızlarını kastetti; çünkü her ümmetin peygamberi, onların babası durumundadır.

Hz. Lût, *"Eğer illa* şehvetinizi giderme işini *yapacaksanız,* böyle yapın" dedi. Yahut, "Söylediğim gibi, evlenme işini yapacaksınız böyle yapın" demek istedi. Fakat onlar bundan kaçındılar, yaptıkları çirkin şeyde ısrar ettiler.

Hak Teâlâ, peygamberi Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki: "Ey Muhammed, *senin hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı."*

Cenâb-ı Hak, katındaki şerefinden dolayı Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hayatına yemin etti.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah Teâlâ, kendi katında Muhammed'den [sallallahu aleyhi vesellem] daha hayırlı bir kimse yaratmadı. Cenâb-ı Hak, ondan başka hiç kimsenin hayatına yemin etmedi. Allah onun için, *'Senin hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı'* buyurdu."[476]

---

476 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 14/91-92 (Riyad 2003); Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 5/488 (Beyrut 1985); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/89.

Kurtubî bu âyetin tefsirinde demiştir ki:

"Allah Teâlâ, peygamberinin hayatına yemin edince, bununla bizim de onun hayatıyla yemin etmemizin câiz olduğunu açıklamak istedi. İmam Ahmed b. Hanbel, Resûlullah'la [sallallahu aleyhi vesellem] yemin eden kimsenin yemininin geçerli olduğunu ve yeminini bozduğu zaman kendisine kefâret gerektiğini söylemiştir. Buna, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] kelime-i şehadetin iki temel rüknünden biri olmasını delil göstermiştir. Mâlikî âlimlerinden İbn Huveyzî Mendâd demiştir ki:

"Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] yemin etmenin câiz olduğunu söyleyen kimseler, buna delil olarak şu durumu da göstermişlerdir: Müslümanların Resûl-i Ekrem'le [sallallahu aleyhi vesellem] yemin etmesi, Allah Resûlü'nün zamanından bugüne kadar devam etmiştir. Hatta Medineliler, günümüze kadar, biri arkadaşını hakem yapınca, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] kastederek, 'Bana şu kabirde yatan zatla yemin ederek yemin ver!' derlerdi."[477]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: İmam Mâlik'e göre, Allah'ın zatının, sıfatlarının ve isimlerinin dışında yapılan bir yemin geçerli değildir.

Bazı âlimler âyetteki, *"Ömrüne yemin olsun ki ..."* sözünün, meleklerin Hz. Lût'a söyledikleri bir söz olduğunu ifade etmişlerdir. O zaman âyetin manası şöyle olur:

"Ey Lût, senin hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp durmaktadırlar." Yani onlar, azgınlıkları içinde ve doğru ile eğriyi birbirinden ayıracak akıllarını yok etmiş şiddetli şehvet hastalığı içinde şaşkınca işler yapmaktadırlar. Onlar, bu körlükleri içinde şaşkın bir haldedirler. Bu halde, kendilerine nasihat eden kimsenin nasihatini nasıl duyup anlayacaklar?

Âyette kastedilen, Hz. Lût'un kavmidir. Bu âyetin Kureyşliler hakkında olduğu da söylenmiştir.

---

477 bk. Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/37-38 (Beyrut 1998).

Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette şöyle buyurmuştur:

"Güneş doğarken korkunç ses onları yakaladı." Yani onları helâk eden korkunç ses onları yakaladı.

İbn Atıyye bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu çığlık onların helâki için gerekli olan bir çığlıktır; Semûd kavmini helâk eden çığlık gibi değildir."[478]

Şöyle denilmiştir: Çığlığı atan Cebrâil'di [aleyhisselâm], çığlık onları güneş doğarken helâk etti. Onların helâki sabaha girerken fecirle başladı, güneşin doğması sırasında tamamlandı.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Böylece ülkelerinin veya beldelerinin altını üstüne getirdik;* yurtlarıyla birlikte tersine çevrildiler."

Rivayet edildiğine göre, Cebrâil [aleyhisselâm] onların bulunduğu şehri kanadıyla yerinden söküp göğe yükseltti; öyle ki gökteki melekler beldedeki horozların ötüşünü ve köpeklerin havlamasını duydu. Sonra şehri tersine çevirip hepsini aşağı gönderdi. Şehrin ve beldenin içinde kim varsa hepsi öldü. O beldenin dışında bulunan kâfirlerin üzerine ise taş gönderildi. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

"Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık." Yani ateşte pişirilip taşlaşmış çamurdan azap yağdırdık. Bu konudaki geniş açıklama Hûd sûresinin 81-83. âyetlerinin tefsirinde geçti.

"İşte bunda işin iç yüzünü görebilenler için nice ibretler vardır." Onda, gözleri önünde meydana gelen işlere ferasetle bakarak ibret alan ve böylece işin zâhirinden hakikatini anlayan tefekkür ehli için alınacak birçok ibret vardır.

"O şehir, insanların gelip geçtiği *mevcut yol üzerindedir."* İnsanlar oradan geçmekte ve yıkıntılarını görmektedirler. *"Hakikaten bunda,* Allah'a ve Resûlü'ne *iman edenler için bir ibret vardır."* Onlar, tefekkür ederek ibret almaya ulaştırılmış kimselerdir. Kendisinde gaflet ve aldanma hali galebe çalan kimseler ise böyle değildir; kâfirler ve günahkârlar gibi. Onlar, bu halleri içinde hiçbir şeyden ibret almazlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

478 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 3/370 (Beyrut 1993).

61-77. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ'nın, insanları kendisine davet etmesi için gönderdiği bütün davetçilerin, onları imandan sonda davet ettiği ilk şey, bozuk âdetlerinden (haram alışkanlıklarından) uzaklaşmakları ve nefsanî hazlarından çıkmalarıdır. Helâk olan bütün milletler, eski kötü âdetlerinde kalıp onlardan uzaklaşmadıkları için helâk olmuşlardır. Kurtulanlar da kötü âdet ve işlerinden çıkarak kurtulmuşlardır.

Velilik yolunda da durum böyledir. Allah Teâlâ'nın insanları terbiye için gönderdiği bütün velilerin insanlara ilk emrettiği şey, faydalı şeyleri elde etmek için kötü alışkanlıkların terkedilmesidir. Velilerin yoluna ancak bu şekilde girilir.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Sen nefsinden onun kötü alışkanlıklarını söküp atmadan, senin için kâinattaki âdetler kaldırılıp sana harika şeyler nasıl verilsin?"

Buna göre, kim baş olma ve makam sevgisi içinde büyümüşse o, bu vasıflarını insanların içinde bilinmeme ve nefsi zelil etme vasıflarıyla değiştirmedikçe, ondan velilik beklenemez. Aynı şekilde ihtiyacı dışında dünya malı toplama ve bir kenara yığma haline alışmış bir kimsenin, veli olması için, maldan gönlünü çekmesi ve mal sevgisinden kurtulması gereklidir. Diğer bütün kötü alışkanlıklar ve bedenle ilgili haram zevkler de böyledir.

Kim kötülüklere dalmış bir topluluğun içinde bulunur ve kendisine onlardan kurtulması için yardım edecek birini bulamazsa oradan ayrılsın. Hz. Lût'a dendiği gibi ona da denir ki:

"Aileni al ve gecenin bir kısmında o bölgeden uzaklaş. Aileni geriden takip et; onlardan hiçbiri geriye dönmesin. Onlardan biri sadece, Cenâb-ı Hakk'ın marifetinde ileri bir seviyeye ulaşıp temkin sahibi olduktan sonra halkı doğru yola davet etmek için insanların arasına dönebilir. Her biriniz, Allah'a giden yolda size destek olacak ve sizi hak yoldan alıkoyan engel ve bağlardan kurtaracak kimsenin bulunduğu yere gidin!"

Cenâb-ı Hak, Hz. Lût'un kavmi için, *"Şehir halkı, (kötü fiillerini yapma hevesiyle) sevinerek geldiler"* buyurdu. Bu hal, gaflet ehlinin âdetidir. Onlar, kendi hevâlarına uygun bir kimseyi bulunca, sevinerek ona koşarlar; fakat kendilerine nasihat eden, onlara nefislerinin kötü arzularını terketmelerini emreden biri geldiğinde ise ona sırt çevirip uzaklaşırlar, kendisine kızarlar. Çoğu kez onu beldelerinden çıkarırlar. Allah Teâlâ, bu tipler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Resûlüm, senin ömrüne yemin olsun ki onlar, (gaflet ve isyan) *sarhoşlukları içinde bocalayıp durmaktadırlar."*

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Şuayb'ın kıssasını anlatarak şöyle buyurdu:

وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَۙ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْۢ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍۜ ﴿٧٩﴾

78. ***Eyke halkı gerçekten zalim idi.***

79. ***Biz onlardan da intikam aldık. Şüphesiz o iki belde, açık bir yol üzerindedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Eyke halkı da gerçekten zalim idi."* Eyke halkı, Hz. Şuayb'ın [aleyhisselâm] kavmidir. Onlar, sık ağaçlık bir beldede yaşıyorlardı. Bu ağaçlar, büyük, yüksek ağaçlardan oluşuyordu. Onun sedir ağacı olduğu da söylenmiştir. Eyke halkı bu ağaçlık bölgede oturuyor ve geçimlerini onlarla temin ediyorlardı. Allah Teâlâ, Hz. Şuayb'ı [aleyhisselâm] onlara peygamber olara gönderdi; onlar kendisini inkâr ettiler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, onlara yedi gün şiddetli bir sıcaklık yaşattı. Sonra bir bulut gördüler, gölgelenmek için onun altına gittiler; buluttan üzerlerine ateş yağdı, yanarak helâk oldular.

Cenâb-ı Hak devamındaki âyette şöyle buyurdu: "*Biz,* kendilerini sıcak rüzgâr ile helâk ederek *onlardan da intikam aldık. Şüphesiz o iki belde,* yani Lût'un kavmi olan Sedum'un beldesi ile Şuayb'ın beldesi olan Eyke, *açık bir yol üzerindedir.*"

Âyette geçen iki beldenin, Eyke ile Medyen olduğu da söylenmiştir. Çünkü Hz. Şuayb [aleyhisselâm], bu iki beldeye peygamber olarak gönderilmişti. Âyette, onlardan birinin belirtilmesi, diğerini söylemeye gerek bırakmadı.

"*O ikisi, açık bir yol üzerindedir.*" Onlar, Şam'a gidilen yol üzerindedir. Onların yıkıntılarını gören herkes ibret alır.

Âyetteki "o ikisi" ifadesiyle, Hz. Lût'un ve Hz. Şuayb'ın kastedildiği de söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Şüphesiz bu iki peygamber apaçık bir yol, yani din ve şeriat üzeredirler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

78-79. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ hangi toplumu helâk etmişse onu, kendilerinden sonra gelenler için bir ibret vesilesi yapmıştır. Akıllı kimse, onların helâk olma sebebini araştırır ve bütün gücüyle ondan kaçınır. Gafil kimse ise gaflete dalmıştır; önceki toplumların başına gelenlere hiç aldırış vermez; tâ ki vaat edilen azap kendi başına gelene kadar. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Salih'in [aleyhisselâm] Kıssası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Hz. Salih'in [aleyhisselâm] kıssasından bahsederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٨٠﴾ وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا
عَنْهَا مُعْرِضِينَۙ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً اٰمِنِينَ ﴿٨٢﴾
فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَۙ ﴿٨٣﴾ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ ﴿٨٤﴾

80. ***Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanladı.***

81. ***Biz onlara mucizelerimizi verdik; fakat onlardan yüz çevirdiler.***

82. ***Onlar, dağları oyarak kendilerine güvenle kalacakları evler yapıyorlardı.***

83. ***Onları da sabaha çıkarken o korkunç ses yakaladı.***

84. ***Kazanmakta oldukları şeyler onlara bir fayda vermedi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanladı."* Hicr halkı, Semûd kavmidir. Hicr, onların yerleştiği vadinin adıdır. Burası, Medine ile Şam arasında bir yerdir. Onlar, Hz. Salih'i [aleyhisselâm] yalanladılar. Kim bir peygamberi yalanlarsa bütün peygamberleri yalanlamış olur; bunun için âyette, *"Hicr halkı da peygamberleri yalanladı"* dendi. Çünkü bütün peygamberler, üzerinde ittifak edilen bir davetle geldiler ki o tevhiddir.

Peygamberler ifadesi, bütün peygamberleri değil, peygamber cinsini ifade etmek için de söylenmiş olabilir.

Bu konudaki bir diğer açıklama şöyledir: Âyette, onların yalanladığı kimselerle Hz. Salih ile onunla birlikte olan müminler kastedildi. Onlar, davet ettiği konuda kendisine uydukları için, hepsi birlikte zikredildi.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Biz onlara mucizelerimizi verdik ..."* Bu mucize, kayadan çıkan deve ve onun sahip olduğu ilginç durumlardır. Bunlar, devenin bir yavru doğurması, sadece kendine tahsis edilen zamanda suyu içmesi ve bolca süt vermesidir.

Yahut onlara verilen mucizeler, Allah Teâlâ'nın peygamberlerine indirdiği kitaplardır. Veyahut önlerine konan delillerdir.

"Onlara mucizelerimizi verdik; fakat onlardan yüz çevirdiler onlara ibret alarak bakmadılar, içindekilere önem vermediler."

"Onlar, dağlardan taşları veya ağaçları *oyarak kendilerine, emniyet içinde kalacakları evler yapıyorlardı."* Kendilerine, yıkılmaktan, hırsız girmesinden ve düşman saldırısından güvende oldukları evler yapıyorlardı. Yahut onlar, aşırı gafletlerinden dolayı veya dağların kendilerini koruyacağını düşünerek, azaptan korunmak için taşları oyarak evler yapıyorlardı.

"Onları da sabaha çıkarken, sabah vaktine girerken *o korkunç ses yakaladı. Kazanmakta oldukları şeyler,* yaptıkları sağlam evler, mallarının ve sayılarının çokluğu *onlara bir fayda vermedi."*

80-84. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın velilerini inkâr etmek, Allah'ın onlara verdiği ledünnî ilimler, kudsî ihsanlar, kâmil marifet, yakînde yüksek pâye ve âlemlerin Rabb'ini müşahede etmek gibi kerametlerden ve harika şeylerden yüz çevirmek Allah'tan gafletin alametidir. Bunu yapan kimse, velileri ve onların yüce hallerini inkâr ederken kendisi fâni dünyayı imar etmekle meşgul olmakta ve ebedî ahireti unutmaktadır. Bu kimse, içinde bulunduğu duruma aldanmasından dolayı, ölümden kurtulacağından emin gibidir. Bunun sebebi, kişide tefekkür ve ibret almanın bulunmayışıdır. Bunun için Hak Teâlâ, gafil ümmetlerden helâk ettiklerinin hallerini anlattıktan sonra peşinden şöyle buyurdu:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّؕ وَاِنَّ السَّاعَةَ
لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَم۪يلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَل۪يمُ ﴿٨٦﴾

85. ***Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri sadece hak ile yarattık. Şüphesiz kıyamet saati gelecektir. Sen şimdilik onlara hoşgörülü davran.***

86. ***Şüphesiz Rabb'indir her şeyi yaratan ve her şeyi bilen.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz, kâinattaki gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri sadece hak ile yarattık."* Yani her birini hak ile, hakkı ispat ve ilan eden bir varlık olarak yarattık. Bütün varlıklar, bizim kudretimizin kemaline ve hikmetimizin güzelliğine delildir.

Fesat çıkaranları helâk etmek, onların şerlerini defedip fesatlarını ortadan kaldırmak ilâhî kudretin kemalini gösteren şeylerdir. Cenâb-ı Hakk'ın onları, sadece azgınlıkları ve fesatları sebebiyle helâk etmesi de O'nun hikmetinin güzelliğindendir.

Hikmet, ilâhî kudret için bir ridâdır yani perdedir. Kudret ortaya kor, hikmet örter. Kâinatın ortaya çıkması, Allah'ın kudretinin kemalini gösterir. Kâinatta meydana gelen şeylerin belirli sebep ve şartlarla gerçekleşmesi ise ilâhî hikmetin güzelliğini gösterir. Verilecek karşılığın (mükâfat ve azabın) bir amele bağlanması, ilâhî hikmetin gereğidir; öyle ki yüce Allah hiçbir ameli ihmal etmez.

İlâhî ikramlara ve ihsanlara kavuşanlara, bunlar, salih amellerinin, doğru inançlarının ve Allah yolunda verdikleri mücâhede ile çektikleri sıkıntının karşılığı olarak verilmiştir. Allah'ın azabına uğrayanlar ise ona, bozuk amellerinin, yanlış inançlarının ve aslında ahiretin bir tarlası olan dünyanın fâni zevk ve hazlarına kapılmaları sebebiyle uğramışlardır. Bunun için Cenâb-ı Hak, bu âyetin peşinden şöyle buyurdu:

"Şüphesiz kıyamet saati gelecektir. O zaman Allah, ikramı hak edenlere yaptıklarının karşılığını verir; azabı hak edenlere de azap eder. Ey resûlüm, seni yalanlayanlardan o gün Allah intikamını alır. *Sen* bugün dünyada, *onlara hoşgörülü davran.* İntikamda acele etme. Kendilerine, çok hoşgörülü, halîm kimsenin davrandığı gibi davran." Bu durum, kâfirlerle savaş emrinden önce idi.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz Rabb'indir her şeyi yaratan ve her şeyi bilen."* Seni ve onları yaratan Allah'tır; senin ve onların işi O'nun elindedir. O, senin ve onların halini en iyi bilendir. Bunun için seninle onlar arasında hüküm vermesi için, bütün işlerini kendisine havale etmene en layık olan O'dur.

Âyete şu mana da verilmiştir: Sizin bedenlerinizi ve ruhlarınızı yaratan; içinde bulunduğunuz vakitte sizin için en uygun olanı bilen O'dur. Allah, şu anda onlara karşı müsamahakâr davranmanın daha uygun olacağını bildiği için sana bu emri verdi.

85-86. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu kâinat senin önüne, ona fark gözüyle bakman yani eşyanın kendisinde bir varlık ve kuvvet görmen için konmadı, bilakis ona cem' gözüyle yani her şeyi Rabb'inden bilerek yüce Mevlâ'ya bakman için konuldu (Fark, Allah'la birlikte diğer varlıkları da görmektir; cem' ise sadece Allah'a bakmak ve O'ndan başka hakiki varlık görmemektir).

Allah Teâlâ bu dünyayı ebedî kalınacak bir yer edinesin diye sana vermedi; onu ebedî kalınacak yer olan ahirete bir köprü ve geçiş yeri yapasın diye verdi. Allah dünyayı senin için sadece, ahiretin tarlası, kendisiyle ahiretin kazanılacağı amellerin işlendiği bir yer yaptı.

Şüphesiz kıyamet vakti gelecektir; öyle ise bir an gibi gelip geçecek olan bu dünyada, zamanın zorluklarına ve kardeşlerin cefalarına sabret. Ebedî nimetlere kavuşana ve güzel mükâfatları alana kadar onları affedip kendilerine güzel bir hoşgörü ile davran. Yumuşak huylu ve cömert insanların ahlâkına bürün. Her şeyi yaratan ve bilen Rabb'indir. Senin sadece her şeyi işiten ve bilen Rabb'inin verdiği kudretle bir şey yapmaya gücün yeter.

Ölüm Gelene Kadar Kulluğa Devam

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] Allah ile ve O'nun kelâmıyla yetinip dünya süslerine göz dikmemesini emretti. Bundan kasıt, içinde bulunduğu hale devam etmesidir. Bu konuda şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ ۝ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلٰى
مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنّ۪ٓي اَنَا النَّذ۪يرُ الْمُب۪ينُۚ ﴿٨٩﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِم۪ينَۙ
﴿٩٠﴾ اَلَّذ۪ينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِض۪ينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ
﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ
عَنِ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِء۪ينَۙ ﴿٩٥﴾ اَلَّذ۪ينَ
يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
اَنَّكَ يَض۪يقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ
مِنَ السَّاجِد۪ينَۙ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَق۪ينُ ﴿٩٩﴾

87. *Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik.*

88. *Sakın o kâfirlerden bazılarına verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlar için üzülme ve müminlere tevazu ile davran.*

89. *De ki: "Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım."*

90. *Nitekim biz, (Kur'an'ı) kısımlara ayıranlara azabı indirdik.*

91. *Onlar, Kur'an'ı parçalara ayıranlardır.*

92-93. *Rabb'in hakkı için, onların hepsini yaptıklarından dolayı muhakkak sorguya çekeceğiz.*

94. *Sana emredileni açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir!*

95. *Şüphesiz biz, seninle alay edenlere karşı sana yeteriz.*

96. *Onlar Allah ile beraber başka bir ilâh edinenlerdir.* (Yaptıklarının sonucunu) *ileride bilecekler!*

97. Şüphesiz biz, onların söyledikleri şeyler yüzünden senin göğsünün daraldığını biliyoruz.

98. Sen Rabb'ini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!

99. Sana yakîn** (ölüm) **gelinceye kadar Rabb'ine ibadet et!

Tefsir

Cenâb-ı Hak Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] buyuruyor ki:

"Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik."

Tekrarlanan yedi âyet, Fâtiha sûresidir; çünkü o yedi âyettir, her namazda tekrar edilerek okunmaktadır. Onda ayrıca Allah Teâlâ'ya senâ edilmektedir.

Tekrarlanan yedi âyetle, yedi uzun sûrenin kastedildiği de söylenmiştir. Bunlar Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe sûresiyle birlikte Enfâl sûreleridir. Tevbe sûresi Enfâl sûresiyle birlikte sayıldığı için, başına besmele konulmamıştır. Bu sûrelere bu ismin verilmesi, içlerindeki kıssaların ve lafızların tekrarlanmasından dolayıdır. Başka bir görüşe göre bu yedi sûre, hâ mîmler olarak bilinen sûrelerdir (Bunlar da Mü'min, Fussılet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûreleridir).

"Sana ayrıca yüce Kur'an'ı verdik." Onda sana yetecek her şey vardır; o senin için her şeye bedeldir.

Sakın o kâfirlerden bazılarına verdiğimiz, dünyanın süsü olan mallara tamah ederek göz dikme; sana verilen Kur'an'ın yanında onların değeri çok düşüktür. Hz. Ebû Bekir'in [radıyallahu anh] rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Her kime Kur'an ilmi verilir de o kimse, başkalarına verilen dünyalık şeyleri kendisine verilenden daha faziletli görürse, Allah'ın küçülttüğü dün-

yayı gözünde büyütmüş, O'nun katında yücelttiği Kur'an'ı ise gözünde küçültmüş olur."[479]

İbn Cüzey-i Gırnâtî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Onlara verdiğimiz dünya nimetlerine bakma. Âyetin manası, dünyadan yüz çevirmektir. Allah Teâlâ bu âyette sanki şöyle diyor: Biz sana, her namazda tekrarlanarak okunan yedi âyeti (Fâtiha'yı) ve yüce Kur'an'ı verdik; artık dünyaya bakma; şüphesiz sana verdiğimiz ondan daha üstündür."[480]

Rivayet edildiğine göre, Bursâ ve Ezriât'tan, Kurayza ve Nadîroğulları yahudilerine ait yedi kervan geldi. Kervanda çeşitli kumaşlar, kokular, mücevherler ve diğer mallar vardı. Onları gören müslümanlar,

"Keşke şu mallar bize ait olsaydı da onlarla hayır yapsaydık ve Allah yolunda harcasaydık!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Size verilen yedi âyet (Fâtiha), bu yedi kafileden daha hayırlıdır" buyurdu.[481]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar için üzülme!"* Onların inkârlarından dolayı üzülme; çünkü sen onları uyarıp Hak dine çağırdın, fakat onlar inkârdan sakınıp iman etmediler."

Bir diğer mana: Çünkü biz onlara dünya malı verdik, ancak onlar ondan bir fayda görmediler, onu Allah rızası için harcamadılar. Artık onlar adına üzülme!

"Sen müminlere tevazu ile davran." Onlara karşı alçak gönüllü ol ve kendilerine yumuşak davran.

---

479 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/127 (Riyad 2003); Aynı konuda az değişik lafızlarla bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8481; Hatîb, *Târih*, 9/396; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/378 (Beyrut 1988); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 2349; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 8481; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/159. Zeylâî, *Tahrîcü'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, 2/217-218 (Riyad 1414).

480 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/421.

481 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 283 (Beyrut 1990).

Resûlüm de ki: *"Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım;* eğer Allah'a iman etmezseniz, başınıza Allah'ın azabı gelir diye, sizi açık bir dille ve delillerle uyardım."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Ben uyarıcıyım; ölüm, insanın halini değiştirir; kıyamet de vaat edilmiş bir gündür."*[482]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Ben büyük tehlikeyi haber vermek için üzerindeki elbisesini çıkararak insanları uyaran kimseyim."*[483]

Araplar, kendilerine saldırmak için gelen bir orduyu görünce elbiselerini çıkarır, sonra kavmine gelerek onları uyarırlardı. Bunu verdiği habere inanmaları için yaparlardı.

Âyete şu mana da verilmiştir: De ki: Ben size, Allah'ın azabının geleceğini haber vererek sizi uyardım.

"Nitekim biz, Kur'an'ı kısımlara ayıranlara azap indirdik." Bunlar, Kur'an'ın bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr ederek onu ikiye ayıran Mekkeliler'dir. Onlara indirilen azap, zillet, horluk ve kendilerine cizye (baş vergisi) konulmasıdır. Yahut bu azap, onlara düşmanlarının musallat edilmesidir.

Âyette belirtilenlerin Kureyş kâfirleri olduğu da söylenmiştir. Onlar, özellikle hac mevsiminde Mekke'nin giriş kapılarını aralarında paylaşır, her biri bir kapıya otururdu. Bunlar on iki kişiydiler. İnsanları Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] imandan soğutup uzaklaştırmak için bu kapılara oturuyor ve Mekke'ye dışarıdan gelen insanlara, "O bir sihirbazdır; o şairdir" diyorlardı. Allah onları Bedir Savaşı'nda helâk etti.

Âyette anlatılan kimselerin, Hz. Salih'in [aleyhisselâm] kavminin içinde onu öldürmek için yemin eden kişiler olduğu da söylenmiştir. Allah, onların içinde saklandığı mağarayı üzerlerine çökertti, helâk olup gittiler.

---

482 Hadis için bk. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr,* 3/284 (Beyrut 1987).

483 Buhârî, İ'tisâm, 2; Rikak, 26; Müslim, Fezâil, 16.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kitaplarını parça parça eden yahudilere Tevrat'ı indirdiğimiz gibi, resûlüm sana da Kur'an'ı verdik, onu sana indirdik. *"Onlar, Kur'an'ı parçalara ayıranlardır."* Yani onu farklı parçalara ayırdılar; onun hakkında değişik şeyler söylediler. İnat ve inkârlarından dolayı şöyle dediler: Bu Kur'an'ın bir kısmı Tevrat ile İncil'e uygundur; bir kısmı ise onlara aykırı olup bâtıldır!

Onu parçalara ayıranların Kureyş kâfirleri olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar, önce Mekke'nin kapılarını aralarında paylaştılar, sonra da Kur'an'ı değişik kısımlara ayırarak onun bir kısmının şiir, bir kısmının sihir, bir kısmının kehanet ve bir kısmının da öncekilerin masalları olduğunu söylediler.

Yahut onun hakkında bir sürü iftiralarda bulundular. Âyette, "parçalar" manasını verdiğimiz "ızîn" kelimesinin, bühtan yani iftira manası da vardır. Bu kelimenin kullanıldığı bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah, iftira edene ve ettirene lânet etsin."[484]

Allah Teâlâ Kur'an'ı bu şekilde parçalara ayıranların azabı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Rabb'in hakkı için, onların hepsini yaptıklarından, Kur'an'ı parçalara ayırmalarından ve onu yalanlamalarından dolayı *muhakkak sorguya çekeceğiz."* Yahut onları yapmış oldukları bütün inkâr ve isyanlardan hesaba çekeceğiz.

Buhârî'de şöyle geçer: Bir grup âlim, *"Rabb'in hakkı için, onların hepsini yaptıklarından muhakkak sorguya çekeceğiz"* âyeti hakkında, "Allah onlara, 'lâ ilâhe illallah' sözünden soracak" demiştir.[485]

Şöyle bir soru sorulabilir: Bu âyette, mümin-kâfir herkese yaptığından hesap sorulacağı bildiriliyor; diğer bir âyette ise, *"O gün hiçbir in-*

---

484 İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/339 (Beyrut 1988); İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, 3/255. Hadise, *"Allah sihir yapana ve yaptırana lânet etsin"* manası da verilmiştir.

485 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/55 (Beyrut 1998).

sana ve cine günahı sorulmaz" (Rahmân 55/39) buyruluyor, bu iki âyeti nasıl izah ederiz?

Bunun cevabı şudur: Allah Teâlâ, onları azarlamak ve kınamak için kendilerine hesap soracaktır, yoksa onların hallerini öğrenmek için kendilerine soru sormayacaktır. Şüphesiz Allah Teâlâ, kullarının bütün yaptıklarını bilir; sormaya ihtiyacı yoktur. Bazı âlimler şöyle demiştir: Kıyamet günü, birçok yer vardır; o gün pek çok harika şey olur. Bir yer vardır ki orada soru sorulur; diğer bir yerde ise Allah kâfirleri hiç soru sormadan cehenneme sevkeder.[486]

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu: *"Sana* dinle ilgili *emredilen şeyleri açıkça söyle!"* Onu açıkla, duyur ve uygula. Âyete, hak ile bâtılın arasını ayır, manası da verilmiştir.

"Ve müşriklerden yüz çevir!" Onların ne dediğine bakma, sözlerine aldırış etme. Onların sözleri, seni vahyi açıkça tebliğ etmekten ve onu herkese ilan edip açıklamaktan alıkoymasın.

"Şüphesiz biz, seninle ve sana indirdiğimiz şeylerle *alay edenlere karşı,* onların her birini, durumuna uygun bir musibetle helâk ederek *sana yeteriz."* Bu konuda Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hiçbir çaba sarfetmesine gerek kalmaz.

Resûlullah'la [sallallahu aleyhi vesellem] alay edenler, Kureyş'in ileri gelenlerinden beş kişiydi. Bunlar Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil, Adî b. Kays (bazı rivayetlerde Adî yerine Hâris b. Talâtile geçer), Esved b. Muttalib ve Esved b. Abdüyegûs idi. Bunlar, Resûl-i Ekrem'e [sallallahu aleyhi vesellem] eziyette ve alay etmede çok ileri gidiyorlardı. Sonra Cebrâil [aleyhisselâm] Allah Resûlü'ne gelip,

"Bana, onlara karşı sana yetmem (onlardan intikamını almam) emredildi" dedi. Sonra, (helâk olacağı yeri göstererek) Velîd'in bacağına işaret etti. Velîd, okların bulunduğu bir yerden geçerken, elbisesine bir

---

486 Bu konuda bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 10/56 (Beyrut 1998); *et-Tezkire,* s. 311-314 (Beyrut 2003).

ok takıldı, Velîd, kibrinden eğilip de oku çıkarmadı. Ok topuğundaki bir damara saplandı, açtığı yaradan Velîd öldü. Onun, ayağının altında çıkan bir yaradan öldüğü de söylenmiştir.

Cebrâil [aleyhisselâm], Âs b. Vâil'in, ayağının altındaki çukura işaret etti; oraya bir diken battı, ayağı şişti, değirmen taşı gibi büyüdü, sonunda öldü.

Cebrâil [aleyhisselâm], Hâris'in burnuna işaret etti, burnundan irin akmaya başladı ve öyle öldü.

Esved b. Abdüyegûs, bir ağacın altında otururken Cebrâil [aleyhisselâm] ona işaret etti; Esved, başını ağacın gövdesine vurmaya ve yüzünü dikenlere sürmeye başladı, ölene kadar böyle devam etti. Onun ishalden öldüğü de söylenmiştir. Onun için ikisi bir arada gerçekleşebilir.

Cebrâil [aleyhisselâm], Esved b. Muttalib'in gözlerine işaret etti, gözleri kör oldu.

Bazı siyer kitaplarında, Adî b. Kays yerine Hâris b. Talâtile ismi geçmektedir. Cebrâil [aleyhisselâm], onun başına işaret etti, başından irin akmaya başladı, öylece öldü.[487]

Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] alay edip helâk olanların, Bedir Savaşı'nda öldürülen reisler olduğu da söylenmiştir. Bunlar Ebû Cehil, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ümeyye b. Halef ve Ukbe b. Ebû Muayt'tır. Sadece birinci rivayet daha sağlam ve tercihe şayandır; çünkü Allah Teâlâ, onların hakkından hicretten önce Mekke'de geldi; sadece işin kesin olarak gerçekleştiğini ifade için fiil, gelecek zaman yerine geçmiş zaman kipiyle ifade edildi. Mana şöyledir: "Biz, alay edenlere karşı sana yeteceğiz."

"Onlar Allah ile beraber başka bir ilâh edinen ve Allah'tan başka varlıklara ibadet edenlerdir. Onlar, yaptıklarının sonucunu *ileride,* iki dünyada da *bilecekler!"*

---

487 Rivayetler için bk. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve,* 2/316-318 (Beyrut 1985); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 5/100-104.

Cenâb-ı Hak, sonra Peygamber'ini [sallallahu aleyhi vesellem] teselli ederek şöyle buyurdu: "*Şüphesiz biz, onların* bizim hakkımızda *söyledikleri* şirk, Kur'an'a saldırı ve seninle alay etmek gibi şeyler *yüzünden senin göğsünün daraldığını biliyoruz;* onlara önem verme, kendilerine aldırma. *Sen Rabb'ini hamd ile tesbih et.* Onların hakkımızda söyledikleri boş sözler yerine, sen bizim zatımız ve sıfatlarımızı her türlü noksanlıktan uzak tut. Başkası değil, senin gibiler bizi en güzel şekilde tenzih edip noksanlıklardan uzak tutar *ve secde edenlerden,* yani namaz kılanlardan ol!"

Bir diğer mana: Başına bir sıkıntı geldiğinde ve göğsünü daraltacak bir şey olduğunda, hemen tesbih ve hamd ile Rabb'ine koş, namazla secde edenlerden ol. Allah sana yeter, senin sıkıntı ve üzüntünü giderir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bir iş zor gelip kendisini sıkıntıya soktuğunda hemen namaza koşardı.[488]

Âyete şu mana da verilmiştir: Seni doğru yola ilettiği için Allah'a hamdederek, müşriklerin söylediklerinden O'nu tenzih et (zatını uzak tut) ve O'na şükür için secde edenlerden ol.

"*Ve sana yakîn* yani ölüm *gelinceye kadar Rabb'ine ibadet et!*" Şüphesiz ölüm, geleceği kesin olan bir şeydir. Yakîn, ölümün isimlerinden biri değildir; sadece onun sayesinde elde edilen bilgi yakîndir, onda bir şüphe yoktur. Bunun için ona "yakîn" denmiştir. Bu manada ona yakîn denmesi câizdir.

Yahut gayba ait şeyler ölümden sonra yakînen bilindiği için, ona "yakîn" ismi verilmiştir.

Âyetin manası şudur: Hayatta olduğun sürece Allah'a kulluk yap, (senden istenen) ibadeti bir an olsun terketme.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

---

488 Rivayet için bk. Ebû Davud, Salât, 312 (nr. 1319); Ahmed, *Müsned,* 5/288; Süyûtî, *es-Sağîr,* nr. 6641.

"Allah Teâlâ bana, dünya malı biriktirmemi ve tüccarlardan olmamı emretmedi; bana sadece, 'Rabb'ini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabb'ine ibadet et!' diye vahyetti."[489]

87-99. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âbide yahut zâhide denir ki: Sana, her namazda tekrarlanan yedi âyeti (Fâtiha'yı) ve yüce Kur'an'ı verdik; onun manevi tadıyla ve gece teheccüd namazında tilavetiyle tatlanırsın. Onda sana yetecek her şey vardır; o seni başka hiçbir şeye muhtaç etmez. Sakın, dünya ehline, ona rağbet edenlere ve dünya ile meşgul olarak yüce yaratıcısının ibadetinden uzaklaşan kimselere verdiğimiz dünya malına göz dikme!

Şöyle denilmiştir: Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Dünya ehline (imrenerek) bakmaktan sakının. Onlara bakmak kalbi katılaştırır, kalbe dünya sevgisini çeker. Servet ehli ile (zaruret yoksa) çok fazla oturmayın; yoksa, dünyanın süslerine meyledersiniz. Vallahi, eğer dünyanın Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar kıymeti olsaydı, ondan kâfire bir yudum su içirmezdi."[490]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kim bir zengine, zenginliğinden dolayı tevazu gösterirse (ona parası için boyun eğerse) ateşe bir senelik mesafede yaklaşır ve dininin üçte biri gider."[491]

---

489 Ahmed, *Zühd*, nr. 2325; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/153 (Beyrut 2002); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/105.

490 Hadisin, dünyanın değeri ile ilgili kısmı için bk. Tirmizî, Zühd, 13; İbn Mâce, Zühd, 3. Hadisin ilk kısmıyla aynı konuda, kısa bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Zenginlerle oturmaktan sakının"* (bk. Tirmizî, Libas, 38).

491 Hadisin "ateşe yaklaşır" kısmı hariç bk. Sehâvî, *Makasıdü'l-Hasene*, nr. 1100; Beyrûtî, *Esne'l-Metâlib* adlı eserinde (nr. 1379) bu sözün Abdullah b. Mesud'a ait olduğunu söylemiştir. Aynı konuda Abdullah b. Mesud'a ait biraz değişik ifade için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8232.

Bu durum, zengine sadece cismi ile tevazu gösterip boyun eğdiği zamandır; eğer zengine bu niyetle cismi ve kalbi ile tevazu gösterirse dininin tamamı gider.

Ârif olan kula ise şöyle denir: Sana maneviyat âlemini müşahede nimetini verdik ve seni maddi şeylere takılıp kalmaktan uzaklaştırdık. Böylece sen, Fâtiha'yı okurken, kelâmın sahibi yüce Rabb'ini müşahede ettin; Kur'an'ı arada bir vasıta olmadan, bizzat onu indirenden dinledin.

Bu hal, vasıtaları yaratanı müşahedeye dalıp vasıtaları görmekten fâni olunduğunda gerçekleşir. Öyle ki ârif, Kur'an okurken, kendi nefsini görmekten de fâni olur.

Ârife ayrıca şöyle denir: Gözünü, maddeyi müşahedeye yöneltme, eşyayı müşahedeye bağlanıp kalan ehl-i dünyadan bazılarına verdiğimiz dünya malına da bakma. Bu seni, bütün varlıkları ayakta tutan hakikati müşahede etmekten perdeler. Madde, mana nuru parladığında yok olup gidecek şeylerdir.

Ehl-i dünyanın tamamen maddeye yöneldiğini gördüğünde, kendileri için üzülme; çünkü bu hikmet âlemi olan dünya işlerinin görülmesi sadece maddeye yönelmiş kimselerin varlığı ile olmaktadır. Senin velâyetine iman ederek sana uyan kimselere karşı tevazu ile muamele et, onlara yumuşak davran ve kendilerine şöyle de:

"Ben sizleri, bâtıl işlerle oyalanmaktan ve gaflete düşmekten açıkça uyaran ve sakındıran biriyim. Kur'an'ı keyiflerine göre parça parça edenlere inen azap, bu kimselere de ininceye kadar insanları uyarmaya devam edeceğim."

Onlar, Kur'an'da, dünya malı toplayıp biriktirmeye, onunla meşgul olmaya cevaz ve imkân veren bir hüküm gördüklerinde onu aldılar; fakat Kur'an'da, dünyadan gönül çekmeyi, eşyadan kesilip Allah'a yönelmeyi ve dünyevî sebeplerden tamamen sıyrılmayı emreden bir hüküm gördüklerinde, onu terkettiler. Rabb'ine yemin olsun ki onların hepsine yapmakta oldukları işlerin hesabı sorulacak.

Ey ârif ve ey vaiz, sen, sana emredildiği gibi, dünyadan gönlü çekmek, bütünüyle Allah'a yönelmek ve kalbi Allah'tan gaflete düşürüp meşgul eden her şeyi terketmek konusundaki Allah'ın emrini insanlara açıkça duyur; bu gerçekleri çekinmeden söyle. Allah rızası için bir iş yaparken hiç kimseye bakma. Allah'ın sevgisinde O'na başka varlıkları ortak eden ve Allah'la birlikte kâinatı kendi başına bir varlık ve güç sahibi gören müşriklerden yüz çevir. Halbuki bütün kâinat, O'nun var etmesiyle mevcut olmuştur ve O'nun zatı yanında hepsi silinip gider. Onların, Allah'la birlikte gerçekte bir varlıkları yoktur.

Ey ârif, eğer halk seninle alay eder ve senin işini küçümserlerse onlara karşı Allah sana yeter. Sen onları bırakıp Allah ile meşgul ol. Onların dalıp gittikleri hallerden dolayı göğsün daralmasın. Rabb'ini hamdederek tesbih et; yani O'nun zatını, kendisiyle birlikte başkasını müşahede etmekten uzak tut. Sana verdiği tevhid nimetine hamdederek böyle yap. Allah'a şükür ve kulluk vazifeni yerine getirmen için secde et. Sana ölüm gelene kadar, ilâhî huzurda kalbin ile secde edenlerden (her halde Allah'ı zikredenlerden ve hükmüne boyun eğenlerden) ol.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Şüphesiz onların sözlerinden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz"* âyetinin tefsirinde demiştir ki:

Cenâb-ı Hak, habibini, düşmanlarından işittiği şeylerden dolayı teselli ederek ona dedi ki:

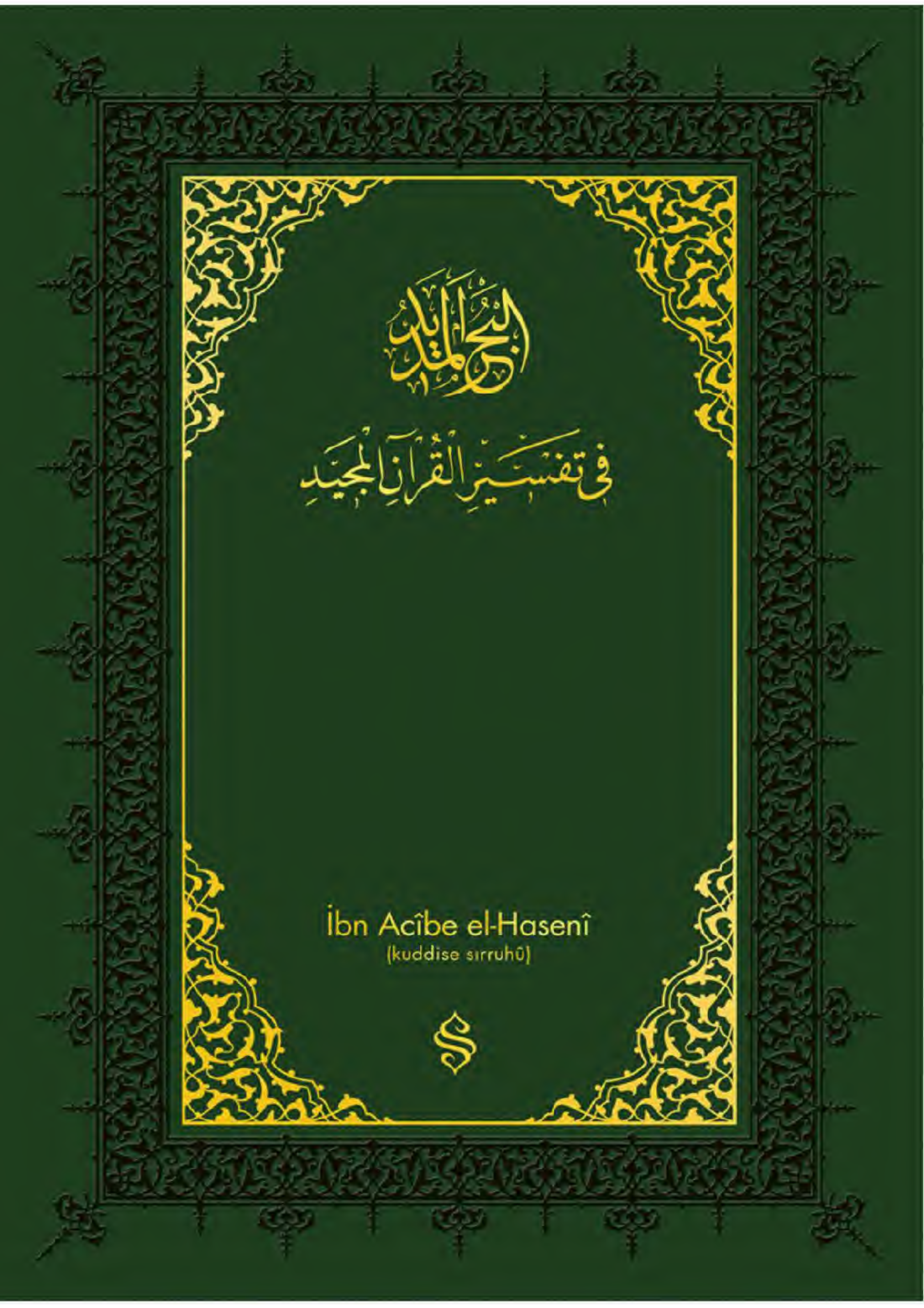
"Sen bizim gözetimimiz altındasın. Cahillerin bizim hakkımızda, zatımıza layık olmayan birtakım şeyler söylemeleri seni üzmektedir. Bu senin letafetinden (temizlik ve nezaketinden) ileri gelmektedir. Öyleyse sen de, onların zatımız hakkında söylediklerine karşılık bizi tenzih et (Zatımızı bütün noksan sıfatlardan uzak tut). Bizi, başkası değil, senin gibi biri en güzel şekilde tenzih ve tesbih eder. Sen ayrıca secde edenlerden ol; tâ ki bildiğin vasıfta bizi göresin ve cemalimizi müşahede ile göğsündeki daralma ve sıkıntı gitsin. Bizi gördüğün zaman, onların sözlerinden dolayı oluşan göğüs darlığın ve iç sıkıntın gider."[492]

---

492 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 2/306.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Hicr sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

البحر المديد
في تفسير القرآن المجيد
İbn Acîbe el-Hasenî
(kuddise sırruhû)